

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Українська медична стоматологічна академія
Жешувський університет (Республіка Польща)

Гуманітарно-технічна академія
(м. Бельсько-Бяла, Республіка Польща)

Білоруський державний медичний університет
Національна медична академія післядипломної освіти
імені П.Л. Шупика

Львівський національний університет
імені Івана Франка

Харківський національний медичний університет
Льотна академія

Національного авіаційного університету
(м. Кропивницький)

ЗБІРНИК СТАТЕЙ

IV Міжнародної науково-практичної конференції

«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЛІНГВІСТИКИ,
ПРОФЕСІЙНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ,
ПСИХОЛОГІЇ І ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ»

7-8 листопада 2019 року

Полтава
2019

Збірник статей
IV Міжнародної науково-практичної
конференції

**«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЛІНГВІСТИКИ,
ПРОФЕСІЙНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ,
ПСИХОЛОГІЇ І ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ»**

Полтава – 2019

ББК 74.58+81.2

УДК 378.6

Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи: збірник статей IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 7-8 листопада 2019 р.). – Полтава : Вид-во “Астроя”, 2019. – 460 с.

У збірнику представлено статті вітчизняних і зарубіжних науковців, в яких висвітлюються різноманітні проблеми сучасної лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології та педагогіки вищої школи. Збірник рекомендовано науково-педагогічним працівникам, які працюють у закладах вищої освіти, аспірантам, докторантам, а також широкому колу читачів, які цікавляться проблемами університетської освіти.

Автори публікацій несуть відповідальність за дотримання авторського права, точність цитування, достовірність наведених фактологічних даних, граматичні та стилістичні помилки.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Ждан Вячеслав Миколайович	голова оргкомітету, ректор Української медичної стоматологічної академії, доктор медичних наук, професор
Дворник Валентин Миколайович	перший проректор УМСА, доктор медичних наук, професор
Кайдашев Ігор Петрович	проректор з наукової роботи УМСА, доктор медичних наук, професор
Беляєва Олена Миколаївна	кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією УМСА, заступник голови оргкомітету
Liliya Morska	Doctor of Pedagogy, Professor, Professor of the Department of Foreign Languages for Science Faculties, Akademia Techniczno-Humanistyczna, Bielsko-Biala, Poland
Piotr T. Nowakowski	Associate Professor in Social Science, University of Rzeszów, Poland
Руденок Василий Васильевич	доктор медичинських наук, професор, проректор по міжнародним зв'язям, УО «Белорусский государственный медицинский университет», г. Минск, Республика Беларусь
Круглик Наталья Анатольевна	кандидат педагогічних наук, доцент, завідувача кафедрою латинського язика, УО «Белорусский государственный медицинский университет», г. Минск, Республика Беларусь
Цисык Андрей Зиновьевич	кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри латинського язика, УО «Белорусский государственный медицинский университет», г. Минск, Республика Беларусь
Уваркіна Олена Василівна	доктор філософських наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології, медичного та фармацевтичного права, Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, м. Київ
Скрипнікова Таїса Петрівна	Заслужений лікар України, кандидат медичних наук, професор, професор кафедри післядипломної освіти лікарів-стоматологів УМСА
Плачинда Тетяна Степанівна	доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук, Льотна академія Національного авіаційного університету, м. Кропивницький
Дерев'янченко Володимирівна	Наталя кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри латинської мови та медичної термінології, Харківський національний медичний університет
Лисанець Юлія Валеріївна	кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією УМСА

Ждан В.М., Дворник В.М., Старченко І.І., Беляєва О.М.
Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава
УКРАЇНСЬКА МЕДИЧНА СТОМАТОЛОГІЧНА АКАДЕМІЯ
В «ТОП-200 УКРАЇНИ»: САМОАНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЗРОСТАННЯ
РЕЙТИНГОВИХ ПОКАЗНИКІВ

Викладено результати самоаналізу рейтингових показників Української медичної стоматологічної академії, відображених у незалежному національному рейтингу «ТОП-200 Україна», який щорічно укладається Центром міжнародних проектів «Євроосвіта» у партнерстві з міжнародною групою експертів IREG «Observatory on Academic Ranking and Excellence». Виявлено позитивну динаміку зростання оцінки інтегрального показника діяльності академії впродовж 2015 – 2019 рр. Проаналізовано основні фактори, які забезпечили зростання такого показника як «індекс якості науково-педагогічного потенціалу».

Ключові слова: незалежний національний рейтинг, ЗВО, оцінка інтегрального показника діяльності, оцінка якості науково-педагогічного потенціалу.

The article presents the results of self-analysis in the rating indicators of the Ukrainian Medical Stomatological Academy, reflected in the independent national rating «TOP-200 Ukraine», which is annually developed by the Center for International Projects «Euroeducation» in partnership with the international expert group IREG «Observatory on Academic Ranking and Excellence». The authors revealed a positive dynamics of growth in the estimation of the integral index of activity of the Academy over the period of 2015 - 2019.

Keywords: independent national rating, HEI, evaluation of integral indicator of activity, assessment of the quality of scientific and pedagogical potential.

Изложены результаты самоанализа рейтинговых показателей Украинской медицинской стоматологической академии, отображенных в национальном рейтинге «ТОП-200 Украина», который ежегодно составляется Центром международных проектов «Євроосвіта» в партнерстве с международной группой экспертов IREG «Observatory on Academic Ranking and Excellence». Выявлена позитивная динамика роста оценки интегрального показателя деятельности академии в течение 2015 – 2019 гг. Проанализированы факторы, обеспечившие рост такого показателя как «индекс качества научно-педагогического потенциала».

Ключевые слова: независимый национальный рейтинг, ЗВО, оценка интегрального показателя деятельности, оценка качества научно-педагогического потенциала.

Вступ. Глобалізаційні тенденції разом із багатьма позитивами водночас породжують і поглиблюють численні суспільні виклики, які постали перед сучасною Європою: починаючи від безпрецедентного демографічного дисбалансу (особливо в країнах Східної Європи), значних відмінностей у стандартах життя як різних країн, так і представників різних соціальних прошарків, неконтрольованих міграційних процесів, що призводять до відтоку кваліфікованих працівників і молоді зокрема, безробіття, закінчуючи надскладними питаннями, пов'язаними зі зростанням політичної поляризації, радикалізації та насильницького екстремізму. Одним із чинників подолання цих негативних явищ, на думку провідних

вітчизняних та європейських науковців, політиків, соціологів, державних діячів, може й повинна стати вища освіта, якій нині відводиться вирішальна роль у розв'язанні цих проблем [2; 3; 5; 18; 19]. Окремо варто наголосити, що, забезпечуючи студентів й інших осіб, які навчаються, можливостями для Lifelong Learning (LLL), якісна вища освіта покращує їхні перспективи щодо працевлаштування, кар'єрного зростання, якості життя, стимулює їх до формування активної громадянської позиції і соціального згуртування. Подібна думка червоною ниткою проходить і в іншому європейському документі – «Сприяння досконалості: стандарти медичної освіти й підготовки» («Promoting Excellence: Standards for Medical Education and Training») [18].

Цілком закономірно, що Україна як така, що і за чисельністю населення, і за територією належить до найбільших європейських країн, стратегічно не може перебувати поза цивілізаційними процесами сучасності [15]. Відтак, українська вища освіта, медична зокрема, повинна не лише якомога глибше інтегруватися в європейський освітній простір й інтеріоризувати ціннісний вимір європейської освіти, а й демонструвати свою конкурентоспроможність на європейській і світовій освітніх аренах. У цьому контексті варто погодитися з І. Артёмовим, який вважає, що на шляху до інтегрування у світовий і європейський освітній простір існує чимало стримуючих факторів і викликів, як-от: 1) можливість «вихолощення» у процесі інтеграції існуючих традицій і надбань вітчизняної вищої освіти, яку слід не руйнувати, а вдосконалювати й розвивати на основі національної концепції вищої освіти; 2) посилення імміграції висококваліфікованих фахівців і загалом «мізків», якщо не створювати їм належні умови праці й відповідної її оплати; 3) недостатність матеріально-технічного й фінансового забезпечення для реалізації положень Болонського процесу в Україні; 4) недостатня гнучкість адаптування навчальних програм із багатьох дисциплін і неготовність багатьох ЗВО формувати нові компетенції випускників з огляду на мобільність ринку праці; 5) проблема володіння науково-педагогічними працівниками (НПП) іноземними мовами [1, с. 36].

Мета роботи – провести самоаналіз динаміки зростання рейтингових показників Українській медичній стоматологічній академії за період з 2015 по 2019 рр.

Основна частина. Самоаналіз і самооцінка ЗВО в умовах приєднання до загальноєвропейського освітнього простору мають позитивний вплив на імплементацію реформ як у галузі вітчизняної медичної освіти, так і в галузі реформування практичної охорони здоров'я. Під самооцінкою розуміємо всебічне дослідження, яке дає змогу отримати відомості про ефективність діяльності ЗВО, виявити динаміку покращень й окреслити пріоритетні напрями вдосконалення як діяльності ЗВО в цілому, так і окремих її видів. Неупереджений, прозорий, системний і критичний самоаналіз не лише надає об'єктивну інформацію щодо сильних і слабких сторін діяльності ЗВО, але й дає змогу оцінити відповідність цієї діяльності галузевим, національним і міжнародним стандартам, визначити додаткові ресурси (людські й матеріальні), виявити прихований потенціал. Урахування цих факторів, безперечно, надає новий імпульс розвитку ЗВО. З-поміж згаданих переваг самооцінка спрямована й на розв'язання низки інших, не менш важливих завдань, як-от: викорінення консерватизму та подолання інертності деяких НПП, запровадження належної системи стимулювання, підтримка лідерства. З огляду на це, в Українській медичній стоматологічній академії питанням самоаналізу й самооцінки приділяється незмінно пильна увага [6; 7; 8;

14; 16]. Так, академія була одним із перших вітчизняних ЗВО, які самостійно ініціювали проведення аудитів за сертифікаційними системами менеджменту якості. 11.09.19 р. був проведений черговий аудит (узагальнений звіт № 5105/2-19), який підтвердив, що надання академією освітніх послуг, пов'язаних із одержанням вищої освіти на рівні кваліфікаційних вимог до молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, магістра, у тому числі для іноземних громадян, а також підготовка науково-педагогічних кадрів провадиться згідно з вимогами ISO 9001:2015.

З-поміж об'єктивних показників якості освітньої діяльності, що провадить академія, варто зупинитися на такому як місце академії в незалежному національному рейтингу «ТОП-200 Україна», який щорічно проводиться Центром міжнародних проєктів «Євроосвіта» у партнерстві з міжнародною групою експертів IREG «Observatory on Academic Ranking and Excellence». У національному рейтингу ЗВО «ТОП 200 Україна» за 2018-2019 рр. [13] академія посіла 42 місце, тим самим піднявшись одразу на 11 пунктів (рис. 1).

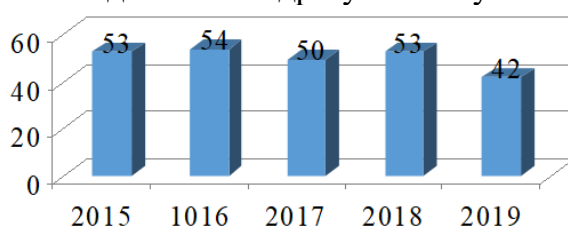

Рис. 1. Місце академії в національному рейтингу ЗВО «ТОП 200 Україна» за 2015-2019 рр.

При укладанні рейтингу 2019 р. експерти брали до уваги сучасні тенденції розвитку університетів, напрацьовані Міжнародною конференцією IREG 2019 «Академічні рейтинги: виклики і проблеми для вищої освіти», яка цього року відбулася 8-10 травня в найстарішому університеті Європи – Болонському (заснований у 1088 р.). Інтегрований індекс, відповідно до якого визначається місце ЗВО в цьому рейтингу, вираховується шляхом сумачі трьох складових: 1) індекс якості науково-педагогічного потенціалу (40%); 2) індекс якості навчання (25%); 3) індекс міжнародного визнання (20%), решта 15% – за рахунок експертних висновків фахівців у галузі вищої освіти й головних ринків праці України [4].

Проведений аналіз динаміки цих показників за п'ять років засвідчив, що в академії показник «індекс якості науково-педагогічного потенціалу» не лише демонструє незмінно позитивну динаміку, а протягом п'яти років зріс більше, ніж у 1,5 раза (рис. 2): із 7,986 у 2015 р. до 13,02 – у 2019 р.

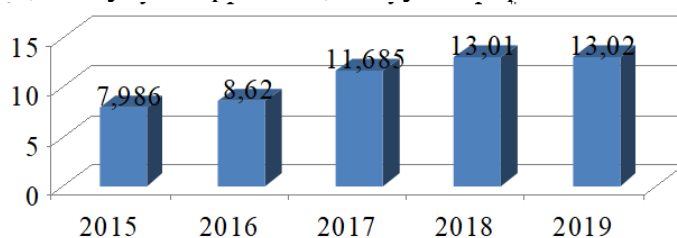

Рис. 2. Індекс якості науково-педагогічного потенціалу академії

Таке зростання індексу якості науково-педагогічного потенціалу – закономірний результат прийнятої в академії концепції вдосконалення кадрового забезпечення, в основу якої покладена стратегія розвитку, що передбачає: 1) роботу з молодими викладачами з метою формування резерву на завідувачів кафедр; 2) створення умов для забезпечення потреб у професійно-педагогічному й

особистісному розвитку НПП; 3) запровадження рейтингової оцінки як діяльності окремого викладача, так і кафедр у цілому.

Інакше кажучи, утілення цієї концепції відображає здатність і готовність НПП до виконання своїх функціональних обов'язків не лише «зараз», а й «потім»: ідеться про перспективи реалізації цього потенціалу з огляду на вік, наукову й педагогічну кваліфікацію, практичний досвід, ділову активність і результативність цієї активності, професійну мобільність, рівень мотивації [17], а також здатність до інноваційної діяльності й інноваційного мислення, використання ІКТ, готовність до LLL.

Варто зупинитися ще на двох чинниках, які забезпечили зростання аналізованого індексу: кадрове забезпечення освітнього процесу в академії (рис. 3), а також видавнича діяльність (рис. 4).

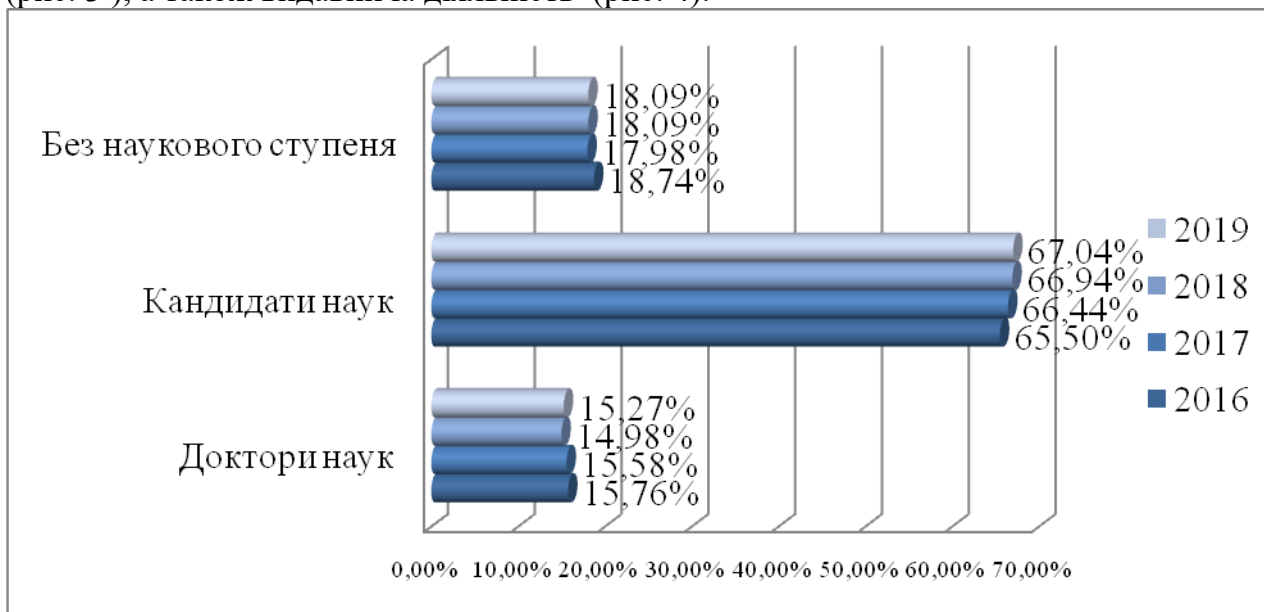

Рис. 3. Кадрове забезпечення освітнього процесу в УМСА за період з 2016 по 2019 р.

Представлені на рис. 3 дані свідчать, що натеper спостерігається не лише позитивна тенденція до стабілізації і зростання кількості НПП із науковим ступенем, а й посилення мотивації до наукової і професійно-педагогічної діяльності, підвищення кваліфікації, у тому числі шляхом написання і захисту кваліфікаційної наукової праці, а також самоосвіти, що забезпечують як професійну самореалізацію особистості та її конкурентоспроможність, так і конкурентоспроможність академії в цілому [14].

Окремо варто зупинитися на ще одному надважливому аспекті кадрового забезпечення освітнього процесу в академії – володіння іноземною мовою. Починаючи з 2017 р. в академії на постійній основі працюють курси з підготовки НПП до складання іспиту APTIS, що розроблений Британською Радою і нині визнається якісним інструментом визначення рівня володіння англійською мовою відповідно до «Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти». Результатом цілеспрямованої роботи щодо збільшення кількості викладачів академії, які володіють англійською мовою і здатні забезпечити освітні потреби студентів, мовою навчання яких є англійська, стала кількість осіб, які продемонстрували рівень B2 і C1 – 143 викладача. Водночас слід зазначити, що обраний Україною європейський вектор вищої освіти потребує від НПП знання не лише англійської, а й інших європейських мов – німецької і французької зокрема, тому академія

ставить перед собою амбітні плани щодо збільшення кількості викладачів, які володіють і цими мовами.

Не менш важливим видом діяльності, якому в академії традиційно приділяється пильна увага, є видавнича діяльність. По-перше, видавнича активність слугує об'єктивним показником якості й інтенсивності роботи НПП – особливо коли йдеться про участь у роботі авторських колективів зі створення національних підручників. По-друге, створення підручників, посібників, атласів, словників, інших навчальних засобів, які відповідають новим освітнім стандартам, відображають прагнення основних суб'єктів освітнього процесу підвищити його ефективність. На рис. 4 представлена динаміка зростання цього показника.

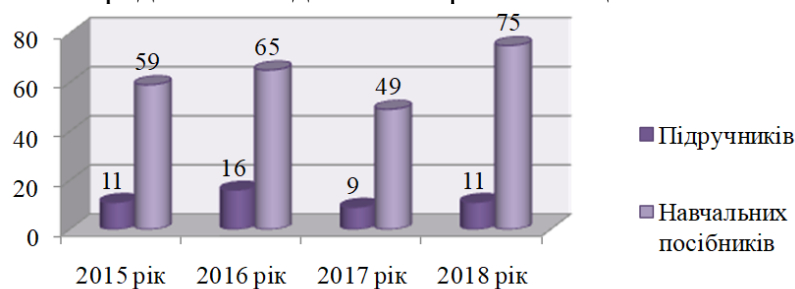

Рис. 4. Видавнича діяльність УМСА

Варто наголосити, що академія стабільно посідає лідируючі позиції на локальному рівні. На рис. 5 пропонується порівняльна вибірка інтегральних індексів ЗВО Полтави за період із 2015 по 2019 рр., зроблена із джерел, які перебувають у відкритому доступі [9; 10; 11; 12; 13].

Рис. 5. Результати академії на локальному рівні (згідно з «ТОП-200 Україна»)

Висновки. Проведений самоаналіз засвідчив, що Українська медична стоматологічна академія – це заклад вищої освіти, в якому провадження освітньої діяльності й надання освітніх послуг відповідають галузевим, державним і

міжнародним стандартам, що уможлиблює підтримання конкурентоспроможності академії на локальному, національному й міжнародному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артёмов І. В. Інтеграція вищої освіти України у світовий освітній простір: внесок Закарпатського державного університету / І. В. Артёмов // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 108 (Ч. І). – С. 29 – 37.
2. Біла книга національної освіти України / [Алексенко Т. Ф., Аніщенко В. М., Балл Г. О. та ін.] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2010. – 342 с.
3. Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі: Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, Льовен і Лувен-ла-Ньов, 28-29 квітня 2009 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/komunike_2009_ukr.doc
4. Линовицька О. Запити ринку праці: виклик для українських університетів / О. Линовицька [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eurosvita.net/index>.
5. Матеріали конференції міністрів освіти Європейського простору вищої освіти (24-25.05.18, м. Париж) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://erasmusplus.org.ua/novyny/1791-konferentsiia-ministriv-osvity-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity-24-250518-m-kyiv.html>
6. Порівняльний аналіз показників якості освітньої діяльності ВДНЗУ «УМСА» за 2013 – 2017 рр. / В. М. Ждан, В. М. Дворник, В. М. Бобирьов [та ін.] // Актуальні питання контролю якості освіти у вищих навчальних закладах : матер. наук.-практ. конф. з міжнар. уч., м. Полтава, 22 бер. 2018 р. – Полтава, 2018. – С. 3 – 7.
7. Результати зовнішнього і внутрішнього моніторингу якості вищої освіти у ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія» за 2015 календарний рік / В. М. Ждан, В. М. Бобирьов, С. М. Білаш, О. М. Беляєва // Медична освіта. – 2016. – № 2. – С. 93 – 97.
8. Результати самоаналізу організаційно-правового, кадрового і навчально-методичного забезпечення процесу підготовки фахівців галузі знань 22 «Охорона здоров'я» у ВДНЗУ «УМСА» за 2017 рік / В. М. Ждан, В. М. Дворник, С. М. Білаш, О. М. Беляєва // Медична освіта. – 2018. – 2 (78). – С. 74–81.
9. Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/rating/47049/>
10. Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2016 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/rating/51454/>
11. Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2017 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/rating/55849/>
12. Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2018 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/rating/60985/>
13. Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>
14. Самооцінка динаміки й сучасного стану кадрового, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення процесу підготовки фахівців галузі знань 22 “Охорона здоров'я” в Українській медичній стоматологічній академії / В.М. Ждан, В.М. Дворник, І.І. Старченко, О.М. Беляєва // Інновації у вищій медичній та фармацевтичній освіті України: матер. XVI Всеукр. науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Тернопіль, 16-17 травня 2019 р.) – Тернопіль : ТНМУ, 2019. – С. 40 – 46.
15. Суліма Є. М. Глобалістика / Є. М. Суліма, М. А. Шепелев. – К. : Вища школа, 2010. – 544 с.
16. Сучасне освітнє середовище вищого медичного навчального закладу як фактор його конкурентоспроможності / В. М. Ждан, В. М. Бобирьов, С. М. Білаш, О. М. Беляєва // Медична освіта. – 2017. – №3 (75). – С. 40–46.
17. Туманов К. М. Кадровое обеспечение в системе стратегического управления качеством образования в вузе / К. М. Туманов // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 6. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=15339>
18. Promoting Excellence: Standards for Medical Education and Training. – Available from : https://www.gmc-uk.org/-media/documents/Promoting_excellence_standards_for_medical_
19. WFME Global Standards for Quality Improvement in Medical Education. European Specifications. For Basic and Postgraduate Medical Education and Continuing Professional Development. – Copenhagen : University of Copenhagen, 2007. – 80 p.

КОНСТРУКТИВИЗМ ЯК ВАЖЛИВИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ПРИ ВИВЧЕННІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ХІМІЇ

Освіта завжди була і є головним основним фактором соціально-економічного, інтелектуального і духовного розвитку суспільства. Її головне завдання полягає в тому, щоб підготувати людей до майбутнього. Зміни, які відбуваються в нашому суспільстві, сприяли вибуху практичного інтересу до наук. І при цьому, самі люди починають відчувати нагальну потребу в оволодінні конструктивними навичками, пов'язуючи це з можливостями кращого працевлаштування, подальшим навчанням, з діловими контактами в бізнесі. Перед освітою стають два завдання - розкрити можливості кожної людини, навчити його конструктивно мислити і конструктивно вирішувати проблеми і при цьому безперервно вдосконалюватися самому в плані тих же конструктивних навичок. Нові політичні та соціально-економічні реалії нашої країни створили сприятливі можливості для самореалізації особистості і наповнили освіту новими концептуальними положеннями. Тому в рамках безперервної педагогічної освіти важливо створювати сприятливі умови для формування, в першу чергу, конструктивних навичок і конструктивного мислення.

Ключові слова: *конструктивізм, педагогіка, освіта, фармація, фармацевтична хімія*

Education has always been and remains to be the main fundamental factor in the social and economic, intellectual and spiritual development of the society. The main task of education has to lie in the fact that people to be prepared for future. The recent changes taking place in our society have caused an explosion of practical interest in the field of sciences. And at the same time, people themselves begin to feel an urgent need for mastering constructive skills, linking this with further studies, more opportunities to get a better job, and to make contacts in business. Education faces two tasks what to do: unleash the capabilities of each person, teach person to conceive constructively and solve problems in a constructive way, and meanwhile improve himself continuously in terms of the same constructive skills. The new political, social and economical realities of our country have created favorable opportunities for self-realization of individuals and filled education with the new conceptual provisions. Therefore, within the framework of continuing education in the field of Pedagogy, it is rather important to create favorable conditions for development constructive skills and constructive thinking firstly.

Keywords: *constructivism, pedagogy, education, pharmacy, pharmaceutical chemistry*

Образование всегда было и является главным основополагающим фактором социально-экономического, интеллектуального и духовного развития общества. Его главная задача должна состоять в том, чтобы подготовить людей к будущему. Перемены, происходящие в нашем обществе, повлекли за собой взрыв практического интереса к наукам. И при этом, сами люди начинают испытывать настоятельную потребность в овладении конструктивными навыками, связывая это с возможностями лучшего трудоустройства, дальнейшей учебной, с деловыми контактами в бизнесе. Перед образованием встают две задачи – раскрыть возможности каждого человека, научить его конструктивно мыслить и конструктивно решать проблемы и при этом непрерывно совершенствоваться

самому в плане тех же конструктивных навыков. Новые политические и социально-экономические реалии нашей страны создали благоприятные возможности для самореализации личности и наполнили образование новыми концептуальными положениями. Поэтому в рамках непрерывного педагогического образования важно создавать благоприятные условия для формирования, в первую очередь, конструктивных навыков и конструктивного мышления.

Ключевые слова: конструктивизм, педагогика, образование, фармацевтика, фармацевтическая химия

Зміни, що відбуваються та наявні проблеми у фармацевтичній галузі обумовлюють нові вимоги до підготовки фахівців-фармацевтів. З огляду на реалії і перспективи розвитку фармацевтичної промисловості необхідна сучасна якісна і безперервна фармацевтична освіта з використанням новітніх інформаційних та інноваційних технологій, перехід до нової моделі підготовки фахівців, здатних виконувати конкретні практичні і дослідницькі завдання відповідно до вимог роботодавців, що постійно змінюються, розвитком фармацевтичної промисловості та аптечної мережі, а також вирішувати різнопланові, інтегровані питання, пов'язані зі створенням, виготовленням, виробництвом, аналізом і безпечним застосуванням лікарських засобів. Для досягнення необхідної якості освіти фахівця необхідно модернізувати зміст освіти таким чином, щоб кожна дисципліна вносила свій внесок у формування його професійної компетентності. І це в повній мірі відноситься до вивчення дисципліни фармацевтична хімія [5, с.159].

Конструктивізм в педагогіці фактично є технологією складання індивідуальної «освітньої траєкторії» студента за допомогою інформаційних технологій. На нашу думку, конструктивна педагогіка - це конструкторсько-педагогічний процес організації середовища та засобів індивідуального навчання в колективі та розвитку (виховання) навичок самонавчання в мікросередовищі індивідуума. Одним зі складових засобів педагогічної комунікації, цементуючий педагогічну конструкцію, є дискурс, у всіх його проявах, що виникає в динамічних процесах сучасного освітнього середовища, що включає збір, зберігання, і обробку навчальної та наукової інформації, яка залучається в процесі навчання [1, с.17].

Основна ідея освіти сьогодні - це ідея безперервної професійної освіти, процес зростання освітнього (загального і професійного) потенціалу особистості. Тому в процесі безперервної фармацевтичної освіти важливо створювати сприятливі умови для формування у студентів, у першу чергу, конструктивних навичок і конструктивного мислення, здібностей до самореалізації своїх потенційних можливостей, самоконтролю і самоосвіти [7, с. 72]. В роботах О. Околелова [3, с. 55], Д. Дьюї [2, с. 94], Ж. Піаже [4, с. 218] та інших конструктивістів підкреслюється, що конструктивізм - це педагогічна філософія, головна ідея якої полягає в тому, що знання не можна передати студенту в готовому вигляді. На думку Є.І. Пояганової, «основна ідея конструктивізму, це створення власного знання, яке конструюється за допомогою розумової діяльності студентів на основі раніше придбаного досвіду і засвоєних знань» [6, с. 185].

Для організації навчального процесу на факультеті медико-фармацевтичних технологій викладачам фармацевтичної хімії, як показує наш досвід, необхідні також знання і використання в роботі загальних психолого-педагогічних особливостей процесу навчання: облік і використання попереднього когнітивного досвіду студентів, прагнення до повноти і якості засвоєння ними навчального матеріалу, застосування особливостей формування умінь і навичок студентів,

розвиток наукового фізичного мислення, починаючи від наочно-образного мислення.

Рішення задач - одне з найважливіших засобів розвитку розумових, творчих здібностей учнів. У процесі вирішення завдань студенти набувають вміння і навички застосовувати свої знання для аналізу різних хімічних явищ, проводити розрахунки, конструювати способи вирішення, вибудовувати дії для досягнення мети, користуватися довідковою літературою. Викладач при цьому створює педагогічні умови для розвитку критичного мислення, формування соціально значущих компетенцій особистості, навичок самоконструювання знань студентів. Рішення задач як розумовий процес - це процес аналізу і синтезу, абстрагування, використання аналогій, індукції і дедукції, яка формує логічне мислення, що дозволяє побачити в хімічних перетвореннях головне, істотне. Це чутливий барометр, за яким викладач може стежити за успіхами і настроєм студентів, ефективністю навчально-виховного процесу.

Протягом усього періоду вивчення дисципліни фармацевтичної хімії викладачі кафедри медичної хімії виконують поставлене перед ними завдання: навчити студентів розумовим операціям, сприяти формуванню умінь аналізувати, порівнювати і зіставляти явища, робити висновки методами індукції і дедукції, долучати студентів до побудови ідеальних моделей (наприклад, синтезу біологічних молекул, моделі метаболічних перетворень, взаємозалежності між хімічною структурою і біологічною дією та ін.) і до різного роду символічних позначень (наприклад, прийнятих в Україні позначень хімічних величин, формул, умовних позначень елементів та ін.), розвивати пізнавальну активність студентів.

Ефективність вирішення поставлених завдань залежить від управління навчальним процесом, від раціональної організації навчальної діяльності, що гарантує досягнення педагогічних цілей. Процес навчання при часто мінливій концепції освіти необхідно розглядати як конструктивний динамічний пошук нових стратегій і технологій в цій галузі. Конструктивістський підхід в навчанні представляє особливий інтерес з декількох причин. Так, наприклад, конструктивне мислення приходить на допомогу, коли усвідомлюється незадоволеність колишнім алгоритмом дії, що призводить до необхідності зміни схем діяльності і думки студента. У процесі конструктивного навчання відбувається пошук нових рішень на основі вивчення та розвитку методик. Оскільки конструктивне навчання засноване на осмисленні використаного досвіду, то саме воно забезпечує осмислення минулого і передбачення майбутнього [8, с. 62]. Тому з позиції викладача на основі аналізу діяльності кожного студента конструктивне навчання дає поштовх до пошуку нових технологій і прийомів у галузі навчання, наприклад, технології професійно орієнтованого навчання, формування комунікативної компетенції, інформаційно-комунікаційних, особистісно орієнтованих та ін.

Таким чином, конструктивістський підхід до глибокого всебічного освоєння студентами дисципліни фармацевтична хімія в період навчання у ВНЗ буде визначати їх професіоналізм в майбутньому і стане запорукою успішної діяльності в практичній фармації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бунятова, Ф. Д. Педагогическая технология. Конструктивное обучение. / Ф. Д. Бунятова. – Баку: Eidos-internet-magazine, 2007. – 34 с.
2. Дьюи, Д. Психология и педагогика мышления / пер. с англ. Н. М. Никольской. - М. : Совершенство, 1997. – 208 с.

3. Околелов, О. П. Конструктивная педагогика. / О. П. Околелов. – М : ДиректМедиа, 2013. – 160 с.
4. Пиаже, Ж. Теория Пиаже / Ж. Пиаже // Жан Пиаже: теория, эксперименты, дискуссии : сб. статей / сост. и общ. ред. Л. Ф. Обуховой, Г. В. Бурменской ; предисл. Л. Ф. Обуховой. – М. : Гардарики, 2001. – 624 с.
5. Поцелуева, Л. А. Формирование профессионально значимых качеств у специалистов фармацевтического профиля / Л. А. Поцелуева // Актуальные психолого-педагогические проблемы подготовки специалиста : материалы IV Всеросс. науч.-практ. конф., посвящ. Году семьи, 24-25 нояб. – 2008 г. – Стерлитамак, 2008. – С. 159-161.
6. Пояганова, Е. И. Конструктивизм и сознательно-коммуникативный метод обучения иностранным языкам / Е. И. Пояганова // Альманах современной науки и образования. – Тамбов : ГРАМОТА, 2007. – № 3, ч. 3. – С. 185–188.
7. Шаталова, Н. П. Конструктивное обучение в образовательной системе школа-вуз: теория и практика : моногр. / Н. П. Шаталова. – Барнаул : БГПУ, 2007. – 297 с.
8. Шаталова, Н. П. Конструктивный подход в педагогике как ведущий принцип науки / Н. П. Шаталова // Педагогический журнал. – 2016. – № 1. – С. 62–70.

УДК 811.124`2

Берестова А.А.

Національний фармацевтичний університет, м. Харків
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ
НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У пропонованій роботі автор здійснює спробу реалізувати прийоми вивчення термінологічної лексики на заняттях з української мови як іноземної у фармацевтичних закладах вищої освіти, розробити комплекс вправ для формування лексичної компетенції майбутніх провізорів, невід’ємним складником якої є фахова наукова термінологія.

Ключові слова: *комплекс вправ, термінологічна лексика, наукова термінологія, фармацевтична термінологія.*

In the presented article the author tries to realize the methods of studying the terminology vocabulary at the lessons of Ukrainian as a foreign language in the pharmacy establishments of higher education, to work out the complex of exercises to form the vocabulary competence of the future pharmacists, the inherent element of which is the professional scientific terminology.

Key words: *complex of exercises, terminology vocabulary, scientific terminology, pharmacy terminology.*

Покращення методики викладання української мови іноземним здобувачам вищої освіти передбачає визначення шляхів, за яким можливе удосконалення методів і прийомів вивчення термінології як підґрунтя фахово орієнтованого навчання.

До розгляду проблеми вивчення термінологічної лексики певної галузі на заняттях з української мови як іноземної неодноразово зверталися такі вітчизняні дослідники, як О. Богуш [1], М. Процик [4], А. Стадній [5] та ін. Дослідники наголошують, що невід’ємним складником успіху спеціаліста на сучасному ринку праці є рівень його фахового мовлення, майстерне оперування термінологічною лексикою, що засвідчить глибоке розуміння сутності наукових понять, а також культури професійного спілкування в цілому [3, с. 197].

Комунікативну компетенцію ми розглядаємо як комплексне і цілісне поняття, яке складають *орфографічна* – уміння передавати слова на письмі відповідно до правил правопису, *лексична* (у тому числі й термінологічна) – свідоме умотивоване дотримання лексичних норм сучасної української літературної мови, *граматична* –

усвідомлене дотримання граматичних норм української літературної мови, *текстотвірна* – уміння сприймати чужий текст і створювати власний і *стилістична* – вдале і правильне оперування засобами різних рівнів мови відповідно до обраного стилю мовлення – компетенції.

На думку Л. Вікторової, професійно-термінологічна компетенція як складник професійної компетентності відображає «готовність і здатність фахівця демонструвати належні особистісні якості у ситуаціях професійного спілкування [2, с. 7].

Термінологічної лексики необхідно навчати на всіх етапах вивчення української мови як іноземної, а її ефективному засвоєнню сприятиме запровадження різних видів навчальної мовленнєвої діяльності.

Дослідники методики викладання української мови як іноземної зокрема, вважають, що для засвоєння та правильного розуміння термінологічної лексики, яку вивчають чужоземці, на будь-якому етапі її вивчення важливою є її семантизація – тобто «процес і результат повідомлення таких відомостей про мовну одиницю, які дають можливість користуватися нею у межах того чи того виду мовленнєвої діяльності» [1, с. 86].

До основних способів семантизації відносять пояснення значення слова через наочність, опис, пояснення видового слова через родові, добір синонімів, добір антонімів, вказівка на спосіб творення слова.

Наведемо один із варіантів використання наочності з метою пояснення значення термінів, які здобувачам вищої освіти, що навчаються за освітньою програмою «Фармація», будуть потрібні для засвоєння навчального матеріалу з фармацевтичної ботаніки і фармакогнозії.

Наприклад, під час вивчення розмовної теми «Лікарські рослини та їхні властивості» викладач демонструє таблицю «Будова квіткової рослини» і пояснює назви усіх частин зображеної рослини. Для закріплення термінологічних назв викладач поетапно пропонує студентам виконання таких завдань: 1) *Назвіть частини рослини.* 2) *Опишіть рослину із використанням назв її частин і прикметників на позначення кольору, розміру і форми.*

Із метою розширення термінологічного словника після засвоєння терміна-іменника доцільно запропонувати матеріал, у якому вже засвоєні терміни виступають структурними одиницями словосполучень і поєднуються із прикметниками, що характеризують той чи той іменник. Наприклад, можна розглянути типи листків. Викладач пропонує записати студентам словосполучення з головним словом *листок* та *стебло*. Наприклад, *ланцетний листок, овальний листок, трав'янисте стебло, надземне стебло*.

Окрім зошита, студенти записують словосполучення у свій термінологічний словничок, який поповнюють на кожному занятті.

Дослідники відзначають, що особливого значення у процесі навчання набуває формування умінь читання текстів, що містять інформацію фахового спрямування. Саме на основі таких текстів можна відпрацювати дефініцію для кожного терміна, тому необхідно читати нові, змістовно наповнені тексти, насичені відповідними термінами, для подальшого обговорення та активного опрацювання на заняттях [5, с. 128]. Студентам надається текст, після ознайомлення якого викладач пропонує виконати низку завдань до тексту: 1) *З'ясуйте значення основних термінів і запишіть їх у термінологічний словничок.* 2) *Використовуючи текст, складіть лексико-граматичні ланцюжки термінів за наведеним зразком: *якість* – *висока**

якість – високоякісний – високоякісна сировина(словосполучення наявні в тексті).

3) Від поданих дієслів утворіть іменники-терміни на позначення процесу за наведеним зразком: *цвісти – цвітіння, збирати – збирання*.

Перевірка рівня засвоєння інформації, поданої в тому чи тому тексті, і термінів, ужитих у ньому можлива різними способами: читання мовчки, аудіювання, переказ з опорою на запитання, ключові слова чи без будь-яких допоміжних позицій (вид діяльності – говоріння). Застосування того чи того методичного прийому залежить від базового рівня підготовки студентів, від особливостей сприйняття ними навчального матеріалу і ще низки чинників, які викладач обов'язково має враховувати під час вивчення з іноземними здобувачами вищої освіти української мови.

На заняттях української мови як іноземної у закладах вищої освіти викладачі мають можливість застосовувати підходи, що різняться своїми сутнісними характеристиками: комунікативний, функціонально-стилістичний, лінгвокраїнознавчий, професійно орієнтований, мета їхнього застосування є формування комунікативної компетенції майбутнього фахівця певної галузі як складника загальної професійної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш О. Українська астрономічна термінологія та її вивчення на заняттях з української мови як чужої / О. Богуш // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: збірник наукових праць. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – Вип. 2. – С. 68 – 72.
2. Вікторова Л. В. Формування професійно-термінологічної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів у фаховій підготовці: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. В. Вікторова. – Чернігів, 2009. – 23 с.
3. Гриджук О. Є. Засвоєння фахової термінологічної лексики у процесі вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» / О. Є. Гриджук // Вісник Львівського університету. Серія «Філологія». – 2010. – Вип. 50. – С. 197 – 202.
4. Процик М. Семантизація власне української спеціальної лексики на заняттях з чужоземцями (на матеріалі українських видавничих термінів) / М. Процик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: збірник наукових праць. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – Вип. 1. – С. 104 – 108.
5. Стадній А. С., Зозуля І. Є. Фахові терміни на уроках української мови як іноземної / А. С. Стадній, І. Є. Зозуля // Педагогічні науки. – 2017. – Випуск LXXVI. – Том 1. – С. 127 – 131.

УДК 378.02=124:61(083.72)

Беляєва О.М.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава ЛІТЕРАТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ КОМЕНТАР ЯК МЕТОДИЧНИЙ ПРИЙОМ НАВЧАННЯ

ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Розглянуто літературно-історичний коментар як один із спеціальних методичних прийомів навчання латинської мови. Показано, що застосування на заняттях з латинської мови та медичної термінології цього прийому дає змогу розв'язати низку завдань, як-от: формування позитивного емоційного ставлення й посилення інтересу до вивчення дисципліни, розширення загального кругозору студентів, залучення майбутніх лікарів до європейської культури. Авторка наголошує, що з точки зору психології зазначений прийом слугує ефективним засобом переключення уваги й емоційного розвантаження студентів під час заняття, а також сприяє розвиткові особистісної рефлексії.

Ключові слова: латинська мова, методичні прийоми, літературно-історичний коментар, рефлексія.

Literary and historical commentary is considered as one of the special methodical methods in teaching Latin. It has been shown that using this technique during classes in Latin language and medical terminology enables us to solve a number of tasks, such as: forming a positive emotional attitude and increasing interest in studying the discipline, expanding general outlook of students, attracting future doctors to European culture. The author emphasizes that from the point of view of psychology, this technique serves as an effective means of switching the attention and emotional unloading of students during the class, and also promotes the development of personal reflection.

Keywords: Latin, methodical techniques, literary and historical commentary, reflection.

Рассматривается литературно-исторический комментарий как один из специальных методических приемов обучения латинскому языку. Показано, что применение на занятиях по латинскому языку и медицинской терминологии этого приема способствует реализации следующих задач: формирование позитивного эмоционального отношения к учебной дисциплине, расширение общего кругозора и повышение интеллектуального уровня студентов, приобщение будущих врачей к европейской культуре. Автор подчеркивает, что с точки зрения психологии использование описанного приема является эффективным средством переключения внимания и эмоциональной разгрузки студентов во время занятия, а также способствует развитию личностной рефлексии.

Ключевые слова: латинский язык, методические приемы, литературно-исторический комментарий, рефлексия.

Вступ. Одним із показників педагогічної майстерності викладача є володіння не лише загальнометодичними, а й спеціальними прийомами, застосування яких доцільне в процесі вивчення конкретної дисципліни або споріднених дисциплін. Щодо навчальної дисципліни «латинська мова та медична термінологія», яка за своєю сутністю є багатовекторною, що відображено вже в самій її назві, і зміст навчання якої становить сукупність не лише мовних і лінгвопрофесійних знань, умінь і навичок, а й лінгвокультурологічний матеріал [3], вартий уваги такий методичний прийом як літературно-історичний коментар, що був транспонований у методику навчання латинської мови майбутніх фахівців у галузі охорони здоров'я з методики навчання латини на гуманітарних факультетах.

Матеріали дослідження. Латинські прислів'я, приказки, гноми (віршовані афоризми повчально-філософського змісту, оригінальні філософські думки, переважно виражені гекзаметром), крилаті вирази представників різних культур і епох (адже латинська мова – це унікальне явище у світовій історії, оскільки після припинення свого існування як засобу спілкування в Античності, вона продовжила існувати як мова науки, літератури, офіційних актів, католицької церкви й саме в цій обмеженій функції вийшла далеко за межі тієї території, яку займали її носії в античні часи [8]), досі захоплюють своєю довершеною мовною формою, влучністю, лаконічністю та глибоким моральним і філософським змістом, в якому сконцентрована тисячолітня мудрість, аксіологічним спрямуванням, тому вони залишаються актуальними для всіх часів і народів [4; 6; 7; 9]. Принагідно зазначимо, що в Європі, наприклад, у Франції, незважаючи на палкі дебати, які вже тривалий час точаться навколо викладання латинської мови (насамперед, у гімназіях), її знання натепер залишається *sui generis* соціальним маркером

(«marqueur social»), «інструментом соціальної селекції» («instrument de sélection sociale»), який свідчить про те, що людина, яка вивчала латину, а priori здобула гарну освіту [10]. Урешті-решт, вивчення латинської мови розглядається як спроба «збереження соціальної еліти» («préservation d'une élite sociale») [11], а також як можливість самоідентифікації європейців *ibid.*, повернення до традиційних європейських цінностей і шлях до подолання духовної кризи й деінтелектуалізації сучасного суспільства.

У цьому контексті варта уваги думка французького дослідника С. Томамішель: «L'étude du latin, par la gymnastique de l'esprit qu'implique sa grammaire, par la beauté de sa poésie, par la fréquentation d'un monde lointain et disparu, a de quoi séduire les esprits et procurer un plaisir intrinsèque ... . Laissons à nos enfants le temps d'acquérir cette «culture désintéressée» qui fera d'eux des gentilshommes des temps modernes... . Il est le symbole de l'humanisme chrétien, fondement de l'éducation et de la formation de l'homme; il est le rempart contre les dérives que peuvent constituer le pragmatisme nord-américain ou le matérialisme marxiste; il est également perçu comme la garantie de la préservation d'une identité européenne aux racines chrétiennes [11, p. 223]» – «Завдяки гімнастиці для розуму, яку передбачає її граматики, завдяки красі її поезії, завдяки знайомству (спілкуванню) зі зниклим і таким віддаленим світом, вивчення латини має чим звабити розум і принести внутрішнє задоволення ... . Давайте надамо нашим дітям час, аби вони долучилися до цієї «безкорисливої культури», яка зробить із них сучасних аристократів. ... (Латина) – це символ християнського гуманізму, фундамент освіти й виховання людини; це забороло проти відходу від європейських традицій, що може бути спровокований північноамериканським прагматизмом або марксистським матеріалізмом; зрештою, латина слугує гарантією збереження європейської ідентичності із християнським корінням (переклад автора – О.Б.)».

Ми також цілком поділяємо погляд українських науковців С. Амеліної і В. Шинкарука, що ознайомлення з античною цивілізацією може виховати студента впевненою у собі, відкритою і схильною до рефлексії особистістю [1, с. 46], а також О. Пилипів [9] й І. Ворони [4], щодо того, що вивчення лаконічних і влучних крилатих висловів відіграє важливу роль у художньо-естетичному вихованню студентської молоді, прищеплює їм навички мовної культури, привчає до образного й яскравого, але водночас лаконічного й місткого вираження думок, що, безумовно, є необхідним у процесі формування кваліфікованого й ерудованого фахівця будь-якого профілю.

Для демонстрації виховних і загальноосвітніх можливостей літературно-історичного коментаря (як спеціального прийому навчання латинської мови) ми обрали три латиномовні вирази. (1) *Nec Cæsar supra grammaticos* – *І Цезар не вище граматиків*. Отже, по-перше, необхідно пояснити студентам смисл цієї сентенції, а по-друге, доречно вказати літературне джерело. Відтак, смисл: яку б високу посаду не обіймала людина, вона не може бути більш компетентною, ніж фахівці в певній галузі. Літературне джерело: римський історик Гай Светоній Транквілл (Gaius Suetonius Tranquillus, бл. 70 – бл. 140 р.) у «De illustribus grammaticis et rhetoribus» («Про видатних граматиків і риторів») розповідає, що одного разу граматик Помпоній Марцел (Marcus Pomponius Marcellus, I ст. н.е.) звернув увагу на помилку в мовленні імператора Тиберія (Tiberius Julius Caesar Augustus, 42 р. до н. е – 37 р. н.е.). Відомий у той час римський юрист Гай Атей

Капітон (Gaius Ateius Capito), який був присутній при цьому, заявив, що навіть якщо вжитий вислів не відповідає нормам латинської мови, то віднині він стане нормою: «... et esse illud Latīnum, et, si non esset, futūrum cete jam inde». На що Помпоній заперечив, звертаючись до Тиберія: «Mentitur... Tu enim, Caesar, civitātem dāre potes hominībus, verbo non potes» - «Бреше (або фантазує)... Ти, Цезарю, можеш давати громадянство людям, словам не можеш». Відомо, що Тиберій нічого не відповів на ці слова. Можливо тому, що цей імператор увійшов в історію правителем, який наполегливо вивчав і добре володів як латинською, так і грецькою мовами, хоча й намагався в сенаті уникати греки й розмовляти виключно латиною. Одне з найяскравіших підтверджень цього – факти, наведені Светонієм у «Життєписах дванадцяти цезарів» [5]: коли Тиберію необхідно було вжити слово «монополія», спочатку він перепросив присутніх, що мусить вдатися до іншомовного слова, а коли він помітив у декреті сенату грецьке слово «емблема», дав наказ знайти відповідне слово латиною, а якщо такого немає, слід було перекласти його описово. Інший показовий випадок щодо боротьби Тиберія за латинську мову: коли одного воїна запитали в суді грецькою, то він наказав йому відповідати латинською.

Підтвердженням того, що «життєздатність крилатих слів проявляється в тому, що вони можуть обростати новими, іноді суттєво відмінними від початкових, значеннями, можуть породжувати нові, більш чи менш самостійні варіанти [2, с. 4]», слугує вираз, який належить імператору Сигізмунду: (2) *Ego imperātor Romānus et supra grammaticos sto* – Я – римський імператор і я (стою) вище граматиків. Згідно з переказами, ці слова були сказані імператором Сигізмундом на Констанському соборі (1414 – 1418 рр.). В історії ця подія збереглася так: під час обговорення справи Яна Гуса Сигізмунд звернувся до духовенства й вимовив таку фразу: «Vidēte patres, ut eradicētis schismam Hussitārum» («Подбайте, святі отці, про те, щоб викоринити схизму (Великий західний розкіл у римокатолицькій церкві – розбивка О.Б.) гуситів»). Один з єпископів зауважив: «Serenissime rex, schisma est genēris neutri» («Ясновельможний імператоре, слово «schisma» середнього роду»). Утім, анітрохи не зніяковівши, Сигізмунд відповів: «Ego imperātor Romānus et supra grammaticos sto» («Я – римський імператор і стою над граматиками»). Наведені приклади дають змогу продемонструвати студентам цілком протилежне ставлення до мови різних керівників різних держав, власне, як і по-різному характеризують їх як особистостей.

З огляду на те, що в сучасному світі поширення соціальних мереж неминуче призводить до загострення конкурентних стосунків між людьми, молоді зокрема, хвалькуватість стає значною психологічною проблемою, яка часто створює психологічний дискомфорт, занижену або завищену самооцінку, може провокувати заздрість, агресію, інші негативні, іноді навіть деструктивні, реакції. У зв'язку із цим повчальним і таким, що імпліцитно примушує замислитися, прослідкувати ці реакції в себе й оточуючих, а також спробувати самостійно мінімізувати їхні прояви, може латинський вираз (3) із відповідним коментарем, наведеним нижче. (3) *Hic Rhodus, hic salta* – Тут Родос, тут стрибай. Коментар: у байці «Хвалькуватий п'ятиборець» давньогрецького байкаря Езопа йдеться про те, як один чоловік повернувся на батьківщину після тривалої відсутності й почав розповідати, що він був на острові Родос і там стрибнув так, що ніхто не міг зробити такий самий стрибок, перевершити його. А засвідчити це може будь-який житель Родосу. На це один із присутніх сказав хвальку: «Hic Rhodus, hic salta»,

тобто покажи тут, на що ти здатен. Із виховною метою можна також ознайомити студентів із висловлюванням Цицерона: «Хвалькуватість – перша ознака слабкості, а ті, які здатні на великі справи, тримають язик за зубами».

Висновки. Використання на заняттях з латинської мови та медичної термінології такого прийому як літературно-історичний коментар дає змогу розв'язати низку завдань: формування позитивного емоційного ставлення й посилення інтересу до вивчення дисципліни, розширення загального кругозору студентів, залучення майбутніх лікарів до європейської культури. Не менш важливо й те, що з точки зору психології цей прийом слугує ефективним засобом переключення уваги й емоційного розвантаження студентів, а також сприяє розвитку особистісної рефлексії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амеліна С.М. Роль латинської мови у підготовці майбутніх філологів / С. М. Амеліна, В. Д. Шинкарук. – 2018. – С. 45 – 53 Режим доступу : [BA%D0%B0%20\(2\)/11798-25800-1-SM.pdf](#)
2. Бабичев Н. Т. Словарь латинских крылатых слов: 2500 единиц / [под ред. Я. М. Боровского] / Н. Т. Бабичев, Я. М. Боровский. — [2-е изд., стереотип.]. — М. : Рус. яз, 1986. — 960 с.
3. Беляева Е. Н. Цели и задачи обучения латинскому языку в синхронии и диахронии / Е. Н. Беляева // От качества преподавания к качеству образования. Современные тенденции и новации в подготовке преподавателей высшей школы : материалы Российск. науч.-метод. конф. с междунар. участием, 14–16 мая 2012 г., Курск / под ред. В. А. Лазаренко, О. И. Охотникова, Н. Б. Дрёмовой, Н. С. Степашова. – Курск : Изд-во КГМУ, 2012. – С. 385–387.
4. Ворона І.І. Значення латинської мови у процесі міжкультурної комунікації / І.І. Ворона // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – 2016. – Вип. LXIX. – Т. 2. – С. 27 – 32.
5. Гай Светоній Транквілл. Життєписи дванадцяти цезарів ; перекл. з лат. П. Содомори. – Львів : Сполом, 2012. – 280 с.
6. Корж Н.Г. Из скарбниці античної мудрості / Н.Г. Корж, Ф.Й. Луцька. – К. : Вища школа, 1988. – 320 с.
7. Лучканин С. М. Латинські сентенції (крилаті латинські вислови) з історико-літературним коментарем / С. М. Лучканин. – К. : Вид-во «Науковий світ», 2008. – 136 с.
8. Тронский И. М. Очерки из истории латинского языка. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1953. – 272 с.
9. Пилипів О.Г. Культурологічний аспект викладання латинської мови в системі університетської освіти / О.Г. Пилипів, Л.В. Мисловська // Вища освіта України. – 2003. – № 4. – С. 80 – 84.
10. Maury-Lascoux N. Latin et grec dans l'enseignement secondaire : une approche historique / Nancy Maury-Lascoux // *Anabases*. – 2016. – № 23. – P. 201 - 216.
11. Tomamichel S. Le latin dans l'enseignement secondaire français. Formes et légitimités sociales d'une discipline scolaire entre monopole et déclin (XVIe-XXe siècles) / Serge Tomamichel // *Espacio, Tiempo y Educación*. – 2017. – № 4(2). – P. 209 – 226.

УДК 378.147: 316.422

Беляєва О. М., Гончарова Є. Є.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава РОЛЬ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ В МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається необхідність творчого поєднання традиційних та інноваційних засобів навчання з метою інтенсифікації навчального процесу у сучасних ЗВО України. На підґрунті аналізу останніх досліджень вітчизняних науковців аргументується закономірність комплексного застосування інноваційних засобів навчання з метою отримання якісних змін у засвоєнні навчального матеріалу студентами та формуванні їх фахових компетентностей.

Ключові слова: модернізація освіти, фахові компетентності, інноваційні засоби навчання, інтенсифікація навчального процесу.

The paper considers the issues on the need for a creative combination of traditional and advanced teaching aids to intensify the academic process in present HEIs of Ukraine. Based on the analysis of recent publications of domestic researchers, the regularity of the complex application of the advanced teaching aids is proved to obtain qualitative changes in the acquisition of the learning material by the students and the formation of their professional competences.

Keywords: advancement of education, professional competences, advanced teaching aids, intensification of the academic process.

В статье рассматривается необходимость творческого использования традиционных и инновационных средств обучения с целью интенсификации учебного процесса в современных учебных заведениях Украины. На основании анализа последних исследований отечественных ученых аргументируется закономерность комплексного использования инновационных средств обучения с целью получения качественных изменений в усвоении учебного материала студентами и формировании их профессиональных компетентностей.

Ключевые слова: модернізація освіти, фахові компетентності, інноваційні засоби навчання, інтенсифікація процесу навчання.

Постановка проблеми. На сучасному етапі модернізації освіти в Україні перед викладачами ЗВО постає актуальна проблема оптимальної організації навчального процесу, спрямованого на підготовку фахівців, мотиваційно орієнтованих на безперервний процес активної пізнавальної діяльності. Одним із шляхів інтенсифікації засвоєння знань студентами зарубіжними й вітчизняними науковцями визнано застосування традиційних та інноваційних засобів навчання.

Дослідженню проблеми впровадження в навчальний процес традиційних та інноваційних засобів навчання присвячені праці В. Бикова [2], І. Малафійка [4], Т. Туркот [7] та інших.

Мета статті: на підґрунті аналізу останніх досліджень вітчизняних науковців аргументувати закономірність комплексного застосування інноваційних засобів навчання з метою отримання якісних змін у засвоєнні навчального матеріалу студентами й формуванні їхніх фахових компетентностей.

Оскільки «пізнавальна активність виявляється в знаннях, отриманих особистістю, у тих змінах у системі поглядів, переконань, учинків, які відбуваються в людині завдяки розвитку його пізнавальної діяльності» [6, с. 223], ми можемо констатувати, що формування та розвиток фахових компетентностей у студентів має місце саме на підґрунті отриманих знань.

Стимулюючи діяльнісно-комунікативну активність студентів і продуктивність їх запам'ятовування, викладачі, зазвичай, на основі ґрунтовно спланованого добору, впроваджують у навчальний процес як традиційні, так і інноваційні засоби навчання, що відповідають поставленим дидактичним цілям.

Доцільне використання засобів навчання гарантує реалізацію дидактичного принципу наочності, який вважається «золотим правилом дидактики» [1, с. 27].

Т. І. Туркот, посилаючись на дослідження американських та європейських науковців, відзначає, що прослухана лекція забезпечує близько 5% засвоєння, читання навчальних текстів – 10% засвоєння, а використання відео й аудіо матеріалів – 20% [7, с. 287].

Наведені нижче формулювання науковців визначають засоби навчання як інструмент для оптимального досягнення цілей навчання:

— засоби для оптимізації викладання та навчання [5, с. 293];

— засоби навчання, що дають змогу описати об'єкт вивчення або одержати його заміник (модель), виділити предмет вивчення та пред'явити його для засвоєння [4, с. 250];

— засоби навчання – це джерело отримання знань, формування вмінь [3, с. 122].

Упровадження нововведень у навчальний процес не означає відмови від традиційних засобів навчання, таких, як підручник чи виклад нового матеріалу викладачем, а також засобів візуалізації – графіків, діаграм, таблиць і т. ін. Однак, особливу значущість на сучасному етапі соціально-економічних змін у незалежній Україні посідає всебічне використання педагогічних інновацій, спрямованих на підготовку плеяди конкурентоспроможних, здатних до творчої самоосвіти й використання отриманих знань у подальшій практичній діяльності фахівців. Ефективне впровадження і навчальний процес досягнень інформаційних і комп'ютерних технологій надає допомогу студентам у розумінні та сприйнятті значних обсягів навчального матеріалу, розвиває здатність упевнено орієнтуватися в інформаційному просторі.

Підхід до упровадження і подальшого використання традиційних та інноваційних засобів навчання має бути комплексним і зваженим. Інтегруючи в навчальному процесі всі наявні різновиди засобів навчання, викладач спирається на узагальнення свого педагогічного досвіду й аналіз досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців.

Окремі засоби навчання (іноді їх називають просто «засоби навчання») – це матеріальні об'єкти (елементи) навчального середовища, призначені для потреб навчально-виховного процесу при виконанні особами, що навчаються, окремих навчальних дій.

Комплекти засобів навчання – структурно впорядковані сукупності засобів навчання, призначені для забезпечення навчальної діяльності за однією структурою.

Комплекс засобів навчання – структурно впорядкована сукупність засобів навчання, призначена для забезпечення навчальної діяльності за декількома структурами.

Система засобів навчання – підсистема навчального середовища, склад якої утворюють інтегровані засоби навчання, а структура визначається множиною навчальних цілей їх використання особами, що навчаються, під час навчально-виховного процесу [2, с. 184].

Отже, саме адекватна оцінка місця і значення кожного окремого засобу навчання в загальній структурі навчального процесу дає змогу повноцінно використовувати їх вплив на продуктивність засвоєння загальнонаукових і професійно значущих знань студентами.

Зважаючи на стрімкий розвиток сучасних технологій, їх упровадження та поширення, проблема інноваційних змін у освітній системі зумовлює тенденцію коригування викладачами підходів до навчального процесу з метою якісного відбору сучасних засобів навчання, які забезпечать ознайомлення студентів із новітніми методами пізнання та підвищать рівень їхньої інформаційної обізнаності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арбузова Е. Н. Конструирование и применение комплексов средств обучения для методической подготовки студентов-биологов в условиях информационно-предметной среды вуза / Е. Н. Арбузова, Л. В. Усольцева. – Омск : ОмГПУ, 2010. – 162 с.
2. Биков В. Ю. Теоретико-методологічні засади створення і розвитку сучасних засобів та е-технологій навчання / Валерій Юхимович Биков // Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Ч. 2. – Харків : «ОВС», 2002. – С. 182–189.
3. Воронов В. В. Педагогика школы в двух словах/ Владимир Викторович Воронов. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 144 с.
4. Малафійк І. В. Дидактика : [навчальний посібник] / Іван Васильович Малафійк. – К. : Кондор, 2005. – 397 с.
5. Оконь Винценты Введение в общую дидактику/ Винценты Оконь; [пер. с пол. Л. Г. Кашкуревич, Н. Г. Горин]. – М. : «Высшая школа», 1990. – 382 с.
6. Ситаров В. А. Дидактика: Учеб. пособие [для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Вячеслав Алексеевич Ситаров. – М. : Издательский центр «Академия», 2004 – 368 с.
7. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Тетяна Іванівна Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.

УДК 811.111'373.45./613:811.161.2:004.738.5

Беляєва О.М., Шерстюк Н.О., Прийма Л.Ю.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава
СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ
АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
(НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ, РОЗМІЩЕНИХ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ)

У статті розглядається проблема запозичення інокультурних концептів, що є актуальною в зв'язку з використанням мережі Інтернет представниками молодіжної культури, а також поширенням нових слів у засобах масової інформації (телевізійні канали, модні журнали, блоги). Особливу цікавість становлять причини використання запозичених слів носіями української мови за умови наявності в рідній мові слів, що мають подібне значення. Аналізується семантична специфіка англіцизмів, їх зміна й адаптація в сучасній українській мові. У ході дослідження були з'ясовані конотаційні характеристики запозичень, можливі причини їх появи, особливості вживання тих чи інших слів, а також деякі варіанти заміни англіцизмів питомими українськими словами.

Ключові слова: запозичення, англіцизми, інокультурний концепт, мова, жаргон, сленг.

The article deals with the problem of borrowing foreign culture concepts, which is particularly relevant due to the use of the Internet by representatives of youth culture, as well as the spread of new words in the media (television channels, fashion magazines, blogs). The reasons for using borrowings by native speakers of Ukrainian are especially interesting considering the fact that there are words with a similar meaning in the native language. The semantic features of English words, their transformation and adaptation in modern Ukrainian have been analyzed. In the course of the study, the connotational characteristics of borrowings, possible causes for their existence, peculiarities of using certain words, substitutions of certain English words for proper Ukrainian ones have been specified.

Key words: borrowing, English words, a concept of foreign culture, language, jargon, slang.

В статье рассматривается проблема заимствования инокультурных концептов, которая является актуальной в связи с использованием сети Интернет представителями молодежной культуры, а также распространением

новых слов в средствах массовой информации (телевизионные каналы, модные журналы, блоги). Особый интерес представляют причины использования заимствованных слов носителями украинского языка при условии наличия в родном языке слов, имеющих подобное значение. Анализируется семантическая специфика англицизмов, их изменение и адаптация в современном украинском языке. В ходе исследования были выяснены коннотационные характеристики заимствований, возможные причины их появления, особенности употребления тех или иных слов, а также некоторые варианты замены англицизмов удельными украинскими словами.

Ключевые слова: заимствования, англицизмы, инокультурный концепт, язык, жаргон, сленг.

На сучасному етапі вивчення запозичень як прояв взаємодії різних мов посідає одне із чільних місць у широкому колі проблем сучасної лінгвістики. Проблемою запозичень, зокрема, їхніми концептуальними характеристиками, займалися такі лінгвісти як В. І. Карасик, Н. Ф. Алефіренко, Л. Ю. Касьянова й інші. Запозичення і використання слів іншомовного походження є наслідком мовних контактів, що перебувають під впливом не лише історико-культурних чинників, але й мас-медіа.

Насамперед, запозичення надходять до мови при засвоєнні іншокультурних концептів, що відбувається в процесі знайомства із чужою лінгвокультурою. Так, наприклад, мовці вдаються до запозичень для позначення об'єктів, відсутніх у рідній мові, так званих мовних лакун (*тореадор*, *вігвам*) або в разі появи нових концептів, пов'язаних із розвитком науки й техніки (*гугл-асистент*). Концепт тут можна розуміти як одиницю поновлення понять, що виникає в результаті переосмислення надходження до людини інформації та відбиває нові знання і досвід, утворюючи в мові нові слова (неологізми), що позначають поняття та концепти. При цьому слід зауважити, що запозичені номінації можуть позначати як концепти, що вже існують у мові, так і абсолютно нові для певної мови когнітивні структури.

У зв'язку із цим доцільно розглянути класифікацію англійськомовних неологізмів, що проникають в українську мову, запропоновану відомим російським концептологом В. І. Карасиком:

1) нульові, або «порожні» концепти, що використовуються в мові головним чином як варваризми або одиниці молодіжного сленгу;

2) квазі-концепти, що позначають реалії, запозичені з інших культур (наприклад, назви апаратів оргтехніки);

3) «паразитарні концепти» — номінативні одиниці, що позначають концепти, які вже існують у мові, проте були введені з метою підкреслення якоїсь особливості поняття або зі стилістичною метою;

4) чужі концепти, що представляють чужі цінності й поняття, які не існують у мові [5, с. 124].

За останні кілька років в українській мові з'явився цілий пласт нових запозичень на позначення загальновідомих понять. Згідно з представленою класифікацією, дані номінації можна віднести до групи «нульових» або «паразитарних» концептів.

За допомогою методу випадкової вибірки нами було проаналізовано пости в соціальних мережах Facebook, Vk, Instagram і виявлено 200 слів, які ввійшли до активного вжитку з 2010 по 2019 рік. Найпопулярнішими серед них виявилися такі

запозичення: *стартап, фрілансер, селфі, фейк, відос, фейспалм, фейстайм, флеш моб, прайвасі, снікери, оффлайн* та інші.

За семантичним критерієм усі виявлені слова можна розділити на такі тематичні групи:

1) слова, що стосуються індустрії моди й краси: *смайт кежуал, фешн, лук, світшот, снікери тощо*;

2) слова, що стосуються техніки: *3D-принтер, девайс, смайт-годинник, смайт-ваги* й ін.

3) інтернет-жаргон: *селфі, мем* тощо.

4) індустрія кіно і музики: *косплей, скрін-тест, реліз, ремейк, сингл, постер* та ін.

5) запозичення, що стосуються ринку праці: *сек'юріті, мерчендайзер, клінінг, промоутер, ріелтор* тощо [2, с. 56].

Нами також була виділена окрема група жаргонізмів, до якої увійшли гібридні дієслова, утворені шляхом приєднання до іменника-англіцизма українських формантів *-тися* й *-ти*: *залогінитися, репостнути, загулити, спойлерити, зачекінитися*.

За конотаційними ознаками у процесі дослідження ми виявили три семантичні категорії запозичень, ставлення мовців до яких є позитивним: слова, пов'язані з комп'ютерними технологіями (*айті, криптовалюта, влогер, чатбот*), із назвами професій (*мерчендайзер, бренд-менеджер, кріейтор, медіапленер, неймер*), а також молодіжний сленг, який не має аналогів в українській мові / вимагає додаткових пояснень (*випадковий джедай, стіна его, драйвстеп, спім*). За словами опитуваних, запозичені слова (особливо номінації на позначення назв професій) звучать досить солідно, наприклад, *сек'юріті* та *менеджер клінінгової компанії* (сф.: *охоронець і прибиральник*). Більшість запозичень із позитивною конотацією не мають загальноживаних нейтральних українських відповідників, що свідчить про доцільність запозичення та його мотивацію переважно екстралінгвальними чинниками (культурною і технічною взаємодією з носіями іншої мови) [4, с. 26].

До групи запозичень із негативною конотацією можемо віднести найбільш дратівливі номінації для носіїв мови. У число таких запозичень увійшли: *лайфхак, мітболи, лук, пранк, експірієнс, мейбі, харасмент, воркшоп, юзабіліті, іміджборд, скіл, донат, панкейк, букінг, крафтовий, коворкінг, мітап, чіл, левел, трабли, фейл, хайп, булінг, лакшери, чайлдфрі*. Як бачимо, всі запозичення з негативною конотацією мають власне українські відповідники із нейтральною конотацією [3, с. 89].

Проте, маємо зазначити, що якість приписуваної конотації одному й тому ж запозиченню може відрізнятись серед різних соціальних груп. Так, у молодіжному середовищі використання англійських номінацій, що вже мають нейтральний еквівалент у рідній мові може вважатися позитивним і набувати в контексті висловлювання яскраво вираженого прагматичного забарвлення (завдяки використанню таких номінацій мовець ніби ідентифікує себе як частину певної соціальної групи, що позитивно впливає на психоемоційний контекст певного комунікативного акту).

Одним із шляхів розв'язання проблеми «дратівливих запозичень» може бути вживання питомих українських слів або узвичаєних запозичень. Так, зокрема, можуть бути підібрані українські еквіваленти до таких запозичених слів: *уїк-енд* — *вихідні*; *хоррор* — *жах, фільми жахів*; *онлайн \ оффлайн* — *у мережі \ не в мережі*;

лайк — *вподобайка*; *кава-брейк* — *коротка перерва, перерва на каву*; *коуч* — *тренер*; *лук* — *зовнішній вигляд*; *бойфренд* — *хлопець* [6, с. 170].

Наявність запозичень на будь-якому етапі існування мови свідчить про її розвиток, адже мова – це живий організм, тому припинення процесу засвоєння запозичень, а особливо в умовах глобалізації, неможливе і недоцільне. Хоча надужиток англіцизмів ми розглядаємо як негативний чинник, як засмічення мови, нині в українську мову вже увійшли й міцно закріпилися комп'ютерні терміни, назви танцювальних елементів, номінації на позначення процедур у салонах краси і SPA, інтернет-жаргон тощо. Безумовно, є слова, наявність яких необхідна для позначення нових явищ, особливо, якщо йдеться про галузеві терміни, проте, на нашу думку, варто деякою мірою обмежити вживання іноземних слів, еквіваленти яких вже існують в українській мові. Також заслуговує на увагу той факт, що люди, які використовують іноземні слова у своєму мовленні задля досягнення певного стилістичного чи прагматичного ефекту, іноді не знають їхнього реального значення, що може стати причиною непорозумінь і комічних ситуацій.

Безумовно, ця проблема постає не лише в Україні, але й не менш гостро вона усвідомлюється європейцями. Так, наприклад, у Франції з ініціативи Жака Тубона (Jacques Toubon), який з 1993 по 1995 рр. обіймав посаду міністра культури, і якого недоброчливці уїдливо називали «міністром франкофонії» через те, що він проводив послідовну державну політику проти такого негативного явища як «*franglais*» (експансія англіцизмів і англійських синтаксичних зворотів, а принагідно зазначимо, що цей процес почався ще наприкінці 50-х ХХ ст., оскільки термін «*franglais*» уперше використав у 1959 р. французький філолог, письменник, перекладач і літературний критик Maurice Rat), був прийнятий закон № 94-665 щодо заборони англіцизмів і навіть укладений перелік рекомендованих питомих французьких слів замість англіцизмів. За цим законом, основна частина публічних виступів, реклами або фільмів, повинна супроводжуватися перекладом французькою мовою. Більше того, відповідно до закону № 94-88 від 1 лютого 1994 р. мінімум 40% пісень, які пускають у радіоефір з 6.30 до 22.30, повинні звучати французькою мовою.

Трепетне ставлення до мови в Іспанії виражається в спробах знайти питомі іспанські слова на позначення нових концептів. Так, наприклад, слово *computer* має два іспанських позначення: *computador* і *ordenador*, при цьому друга, так би мовити «іспанська» форма, набула більшого поширення [1, с. 167]. Між іншим, у французькій мові також вживається слово «*ordinateur*», а шведи використовують термін «*dator*», що свідчить про наявність пуристичних тенденцій у європейських мовах.

Отже, неконтрольована кількість англіцизмів в українській мові натеper є проблемою. У цьому контексті відкритим залишається питання: чи слід із нею боротися на законодавчому рівні (наприклад, заборонити надмірне (і часто невинуватне!) уживання іноземних слів, що мають український еквівалент, у пресі, рекламі, на телебаченні або змусити прибрати з меню слова *кукіс* чи *мафін*)? Автори статті усвідомлюють, що в умовах глобалізації та поширення інформаційно-комунікаційних технологій зупинити цей процес практично неможливо, але, на наш погляд, необхідно його контролювати й пригальмувати, тим більше, що європейські країни вже мають у цьому значний і позитивний досвід, який може стати в нагоді й українцям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Язык, познание и культура: когнитивно-семиологическая синергетика слова / Н. Ф. Алефиренко. – Волгоград : Перемена, 2006. – 227 с.
2. Аристова В. М. Англо-русские языковые контакты (англицизмы в русском языке) / В. М. Аристова. – Л. : ЛГУ, 1978. – 211 с.
3. Банщикова М. А. Об англоязычном заимствовании как языковом феномене (на примере англоязычного профессионального жаргона в немецком рекламном медиадискурсе) / М. А. Банщикова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2013. – №11 (29). – С. 14 - 20.
4. Володарская Э. Ф. Заимствование как универсальное лингвистическое явление / Э. Ф. Володарская // Вопросы филологии. – 2010. – № 1(7). – С. 25 - 29.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград, 2002. – 477 с.
6. Касьянова Л. Ю. Заимствование концептов как релевантный фактор обновления концептосферы языка / Л. Ю. Касьянова // Вестник ТГУ. – 2008. – №6 (62). – С. 175 - 180.

УДК: 81'367.622'373.46:61

Бицко Н.І.

Вищий державний навчальний заклад України

«Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці

ІМЕННИКИ-ЮКСТАПОЗИТИ В МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

У статті автор аналізує специфічні ознаки медичних термінів-юкстапозитів, що дозволяє виокремити їх статус у національних медичних терміносистемах. Зібраний матеріал поглиблює теоретичні засади сучасного термінотворення, розширює уявлення про способи формування медичних термінів, сприяє уявленню лінгвістичного трактування поняття «юкстапозит» та розмежуванню одиниць суміжних мовних рівнів – лексичного і синтаксичного. Отримані результати висвітлюють специфіку формування зазначеної терміносистеми та лінгвістичні особливості її тематичних груп, окреслюють лексичний фаховий дискурс з позиції сучасної когнітології, лінгводидактики та перекладознавства, з метою удосконалення напрямків щодо визначення основних проблематичних питань щодо окреслення та уніфікації фахової мови в аспекті вивчення специфіки становлення сучасних терміносистем.

Ключові слова: *медична терміносистема, іменник-юкстапозит, фахова мова, назви хвороб, лексико-семантичний аналіз, кількісно-якісний аналіз.*

The author analyzes the specific features of medical terms-juxtaposites, which allows distinguishing their status in national medical term system. The collected material deepens the theoretical foundations of modern term formation, expands the understanding of ways of forming medical terms, and promotes the expression of linguistic interpretation of the concept of «juxtaposite» and the separation of units of adjacent language levels - lexical and syntactic. The obtained results show the specifics of the formation of such terminology and linguistic features of its thematic groups, outline the lexical professional discourse from the standpoint of modern cognitive science, linguistics and translation, with the aim of improving the directions for determining the main problematic issues.

Key words: *medical term system, noun-juxtaposite, professional language, disease names, lexical-semantic analysis, quantitative-qualitative analysis.*

В статье автор анализирует специфические признаки медицинских терминов-юкстапозитивов, что позволяет определить их статус в национальных медицинских терминотворчествах. Отобранный материал углубляет теоретические основы современного терминотворчества, расширяет представление о способах

формирования медицинских терминов, способствует выразительности лингвистической трактовки термина «юкстапозит» и разграничению единиц смежных языковых уровней – лексического и синтаксического. Полученные результаты освещают специфику формирования вышеупомянутой терминосистемы и лингвистические особенности её тематических групп, подчёркивают лексический профессиональный дискурс с позиции современной когнитологии, лингводидактики и переводоведения, с целью усовершенствования направлений относительно определения основных проблемных вопросов, описания и унификации профессионального языка в аспекте изучения специфики формирования современных терминосистем.

Ключевые слова: *медицинская терминосистема, имя существительное-юкстапозит, профессиональная лексика, названия болезней, лексико-семантический анализ, количественно-качественный анализ.*

Проблема. Медична терміносистема є результатом багатоетапного еволюціонування, особливо в наш час, коли з кожним рівнем зростає ступінь впорядкованості термінологічного матеріалу. Зростання інтересу науковців різних галузей до термінології пояснюється швидким розвитком науки й техніки, що приводить до виникнення великої кількості понять, які потребують чіткого формулювання та закріплення. Через відсутність раціональної і чіткої організації термінології як певної системи у лексикології постійно існує проблема її впорядкування. Із цього постають труднощі, пов'язані зі стандартизацією лексичного матеріалу, який є знаряддям наукової думки. Останні дослідження і публікації: Дослідженню медичних терміносистем приділяють дедалі більше уваги, що зумовлюється тією роллю, яку вона відіграє у мовній діяльності. Останні дослідження свідчать, що сфера медичної термінологія належить до найбільш інтенсивно прогресуючих частин словникового складу мови, адже зумовлюється насамперед стрімким розвитком медицини та міжнародною науковою інтеграцією, особливо у сучасній сфері знань різних галузей медицини: Пономаренко С. «Сучасна українська мова: Морфеміка. Дериватологія. Морфонологія» [8]; Томіленко Л. М. «Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови» [16]; Радомська Л. А. «Складні утворення із запозиченим препозитивним компонентом» [10]; Сидні І. Лендау. «Словники: мистецтво та ремесло лексикографії» [12]; Суперанская А.В. «Общая терминология: Терминологическая деятельность» [14]; Боцман А.В. «Структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів (на матеріалі англійських інструкцій до вживання лікарських препаратів)» [4]; Вострова С.В. «Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англійського медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/СНІДу)» [5]; Зубова Л.Ю. «К вопросу об особенностях и трудностях перевода английских медицинских понятий» [6]; Самойлов Д.В. «О переводе медицинского текста [11]; Соколов В.В. «Відбиття лексико-фразеологічними новотворами англійської мови розвитку сучасної охорони здоров'я у США і Великобританії» [13]; Косенко А.В. «Основные характеристики английской медицинской терминологии» [7] та ін. Отже, основними сучасними перспективними лінгвістичними напрямками дослідження терміносистем є наступні науково-лінгвістичні завдання: вивчити домінуючі способи термінотворення, охарактеризувати продуктивні структури та семантичні особливості досліджуваних термінологічних одиниць, простежити термінологічну насиченість та когнітивну

цінність, а також коректно ідентифікувати вмотивованість їх номінацій. Категорії й поняття будь-якої сфери знання виступають результатом осмислення та узагальнення явищ, фактів, процесів, які досліджує певна галузь науки, і закріплюються у відповідній термінології.

Основний матеріал. Зупинимося докладніше на розгалуженості використання медичних іменників-юкстапозитів на матеріалі досліджень Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. Третя книга «Динаміка лексико-семантичного складу Словника української мови у двадцяти томах» третього тому «Тлумачна лексикографія» п'ятитомної монографії «Лінгвістичноінформаційні студії» містить аналіз активних процесів розвитку лексичного складу української мови з 80-х років ХХ ст. до сьогодні: загальноповсюдній, біблійній й термінологічній лексики, представленої у тлумачних словниках української мови в 11-ти й 20-ти томах (СУМ-11 і СУМ-20) [9]. Термін «юкстапозит» походить від латинського прислівника «juxta» (біля, поряд, коло, пліч-о-пліч, впритул, безпосередньо після т.і.) та латинського іменника «positio, onis f» (встановлення, положення); в англійській мові juxtaposite – «кількоаснове складне слово, що утворюється шляхом складання слів або слівформ», «словоскладання». [8, с. 299]. Вперше термін «юкстапозит» увів А. О. Білецький [1, 2, 3], але у вивченні складних слів українська дериватологія має давню традицію. У своїх працях лінгвісти по-різному трактували складні слова, обґрунтовували думки щодо статусу, способу творення, семантики та інших їхніх особливостей. Загалом в українському мовознавстві склалося декілька підходів до витлумачення складних іменників, утворених словоскладанням. Нині дослідження юкстапозитів проводиться лише в певних аспектах. І це зрозуміло, адже в реєстрі Словника української мови (СУМ) в 20-ти томах нараховується понад 13,5 тисяч (близько 10% від усіх слів) термінологічних одиниць. За кількісно-якісними підрахунками найширшими в Словнику української мови є такі терміносистеми: історія (≈ 7% від усіх термінів), медицина (≈ 4,67%), анатомія (≈ 1,6 %), лінгвістика (≈ 3%), фізика (≈ 2, 44%), сільське господарство (≈ 3, 44%)» [15]. В свою чергу, у межах кожної терміносистеми вчені-лінгвісти виділяють значну кількість тематичних груп (близько десяти). У медичній термінології виокремлюють наступні номінаційні групи: назви хвороб (авітаміноз, гінекофобія, гідрофобія, бронхіт, гастрит, карцинома); назви методів лікування хворих (аденектомія, гідротерапія, флектаксія, флекболітіаз); найменування фахівців медичної галузі (гідропат, гінеколог, невропатолог, офтальмолог); назви медичних інструментів, приладів (ендоскоп, катетер, флеботом, стетограф); назви розділів медицини (нозологія, остеологія, невропатологія, неврологія, етіологія); назви методів обстеження хворих (ендоскопія, отоскопія, перкусія, рентгенокімографія, флектаксія). [23, с. 51-52]. Найбільшу групу складають клінічні терміни-юкстапозити, утворені на базі дублетів та греко-латинських терміноелементів. Дублет – грецька назва препозитивного компонента у терміні-юкстапозиті: (glossa, основа gloss – язик; gyne, основа gynaec – жінка; mastos, основа mast – молочна залоза; histos, основа hist – тканина; stoma, основа stomat – ротова порожнина і т.д.). Наприклад: glossa, gloss – дублет; spasmus – терміноелемент; glossospasmus – клінічний термін – гльососпазм «судома язика»; gyne, gynaec – дублет; logus – фахівець; gynaecologus – клінічний термін «гінеколог». У Словнику української мови зафіксовано композити з такими поширеними препозитивними компонентами: бронхо- – позначає поняття, що пов'язані із захворюваннями, дослідженням та лікуванням

бронхів (бронхоаденіт, бронхограма, бронхопневмонія); вазо- – вживається для позначення понять, пов'язаних із кровоносними судинами (вазографія, вазодилатин, вазоконстриктин); гастро- – перша частина складних термінів, що стосуються хвороб шлунка та їх лікування (гастрографія, гастроентерит, гастроентероколіт); гемо- – частина слова, що означає «кров»; поширена в складі найменувань, які пов'язані з нею (гемодіаліз, гемосорбція, гемостаз); енд- – перша частина складних слів, що означає «внутрішній»; уживається на позначення медичних і біологічних терміноодниць (ендогенота, ендомітоз, ендоплазма); імуно- – компонент складних термінів, що стосуються імунітету (імунодепресія, імунодефіцит, імуноморфологія); кардіо- – перша частина складних слів, що означають «серце, кардіологія» (кардіовален, кардіодистрофія, кардіомегалія); остео- – уживається на позначення термінів, що пов'язані з кістками (остеодисплазія, остеодистрофія, остеосинтез); стрепто- – вживається на позначення хвороб, спричинених стрептококом; найменування із зазначеним складником поширені й у ветеринарії (стрептодермія, стрептокарроз, стрептококоз); уретеро- – уживається на позначення термінів, пов'язаних із сечоводом (уретерографія, уретероектомія, уретеропатія). Спостережіємо також значну частину термінів-юкстапозитів, де у ролі постпозитивного компоненту виступають наступні сталі кінцеві греко-латинські терміноелементи: -пластика – хірургічний метод відновлення певних частин тіла або органів (абдомінопластика, аортопластика, артропластика); -терапія – спосіб, метод лікування на основі того, що назване першою частиною (аерозольтерапія, альготерапія, ампелотерапія); -фобія – захворювання, пов'язані зі страхом перед тим, що назване першою частиною (кардіофобія, клаустрофобія, таласофобія) [15].

Висновки. Юкстапозити – особлива лексична одиниця, що ґрунтується на різних типах семантичних відношень між нерівноправними композитами та рівноправними композитами за змістом та значенням, а також яка має формально-структурні і функціональні характеристики. Аналіз іменників-юкстапозитів української термінології має важливе значення для з'ясування їхніх структурно-семантичних та функціональних особливостей. Отже, терміни-юкстапозити у терміносистемах є смисловим ядром фахової мови і передають основну змістовну інформацію.

Перспектива. В умовах “термінологічного потоку” перед фахівцями постає серйозна проблема впорядкування всього масиву термінології. І в цьому випадку на перший план висувається такий важливий аспект, як нормативність. Активне творення іменників-юкстапозитів у сучасній українській літературній мові зумовлює потребу подальшого дослідження особливостей формування семантики і принципів побудови складних слів. Перспективним напрямком вважаємо вивчення функціонально-стилістичних параметрів загальноживаних іменників-юкстапозитів, а також поглиблення теорії освоєння запозичених компонентів у структурі складних іменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белецкий А. А. Отношения компонентов языка / А. А. Белецкий // Структурная и математическая лингвистика. – К., 1977. – Вып. 5. – С.3–9.
2. Белецкий А. А. Семантические корреляции (опыт суммарного обзора на материале лексики современного русского языка) / А. А. Белецкий // Математическая лингвистика. – К., 1973. – Вып. 1. – С. 5 – 13.
3. Белецкий А. А. Система и несистема в естественном языке / А. А. Белецкий // Структурная и математическая лингвистика. – К., 1974. – Вып. 2. – С. 20 – 31.

4. Боцман А.В. Структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів (на матеріалі англійських інструкцій до вживання лікарських препаратів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / А.В. Боцман. – К., 2006. – 20 с.
5. Вострова С.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англійського медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/СНІДу) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / С.В. Вострова. – К., 2003. – 20 с.
6. Зубова Л.Ю. К вопросу об особенностях и трудностях перевода английских медицинских сокращений / Л.Ю. Зубова // Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2005. – No 2.
7. Косенко А. В. Основные характеристики английской медицинской терминологии 2002. – 564 с..
8. Пономаренко С. Сучасна українська мова: Морфеміка. Дериватологія. Морфологія : навчальний посібник / С. Пономаренко ; відп. ред. О. В. Крутоголова. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. – 300 с. – С. 299.
9. Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. Т. 3 : Тлумачна лексикографія. Кн. 3: Динаміка лексико-семантичного складу Словника української мови у двадцяти томах / В. А. Широков та ін. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. – 230 с.
10. Радомська Л. А. Складні утворення із запозиченим препозитивним компонентом/ Л. А. Радомська // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки : зб. наук.статей / [гол. ред. В. А. Зарва]. – Бердянськ : ФОП Ткачук О. В., 2014. –Вип. IV. – 360 с. – С. 165.
11. Самойлов Д.В. О переводе медицинского текста / Д.В. Самойлов. – М. : ИД «Практика», 2006. – 148 с.
12. Сидні І. Лендау. Словники: мистецтво та ремесло лексикографії / Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2012. – 480 с.
13. Соколов В.В. Відбиття лексико-фразеологічними новотворами англійської мови розвитку сучасної охорони здоров'я у США і Великобританії / В.В. Соколов // Функціональна лінгвістика. – 2011. – Т. 2. – No 2. – С. 198–200.
14. Суперанская А. В. Общая терминология: Терминологическая деятельность / Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. – [3-е изд.]. – М.: URSS, 2008. – 288 с.
15. Тлумачний Словник української мови у 20-ти томах <http://corp.ulif.org.ua/xdictua/>
16. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: [монографія] / Л. М. Томіленко. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. – 160 с.

УДК 613.495:614.252

Біловол А.М., Берегова А.А., Ткаченко С.Г.

Харківський національний медичний університет

КАДРОВІ Й НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ В КОСМЕТОЛОГІЇ

Професійна підготовка косметологічних кадрів, знання і дотримання нормативно-правової бази є актуальним завданням сьогодення. Послуги з медичної косметології, що впливають на весь організм або порушують цілісність шкіри, мають право надавати тільки лікарі з відповідною спеціальною освітою. Тому розвиток медичної косметології і естетичної медицини неможливий без дотримання регламентуючих правил, наявності компетентних і кваліфікованих кадрів і постійно діючої системи їх підготовки та перепідготовки.

Ключові слова: *Косметології, кваліфіковані кадри, лікарі, нормативно-правова база, професійна підготовка.*

Professional training of cosmetology personnel, knowledge and compliance with the regulatory framework is an urgent task today. Medical cosmetology services that affect the whole body or violate the integrity of the skin are entitled to be provided only by doctors with the appropriate special education. Therefore, the development of medical cosmetology and aesthetic medicine is impossible without observing the regulatory rules,

the availability of competent and qualified personnel and a constantly operating system for their training and retraining.

Keywords: *Cosmetology, qualified personnel, doctors, regulatory framework, professional training.*

Профессиональная подготовка косметологических кадров, знание и соблюдение нормативно-правовой базы является актуальной задачей сегодняшнего дня. Услуги по медицинской косметологии, влияющие на весь организм или нарушающие целостность кожи, имеют право предоставлять только врачи с соответствующим специальным образованием. Поэтому развитие медицинской косметологии и эстетической медицины невозможно без соблюдения регламентирующих правил, наличия компетентных и квалифицированных кадров и постоянно действующей системы их подготовки и переподготовки.

Ключевые слова: *Косметологии, квалифицированные кадры, врачи, нормативно-правовая база, профессиональная подготовка.*

У зв'язку з реформуванням медичної галузі особливої актуальності набувають питання якості надання косметологічних послуг і професійної підготовки косметологічних кадрів, знання і дотримання нормативно-правової бази.

Кваліфіковані косметологічні послуги, які очікують отримати клієнти / пацієнти косметологічних салонів і клінік, можливі лише при високому професіоналізмі фахівців, заснованому на глибоких знаннях про функціонування шкіри, її взаємозв'язку з патологією та функціонуванням внутрішніх органів.

Є цілий ряд змін шкіри естетичного характеру, що є першим клінічним проявом серйозної соматичної патології: стійка еритема при системних захворюваннях сполучної тканини, телеангієктазії на обличчі при гематологічній та / або судинній патології, численні папіломи або кератоми, тощо. Є ряд особливостей надання косметологічних послуг особам з обтяженим алергічним анамнезом або на тлі супутньої соматичної патології. При деяких косметологічних втручаннях необхідно враховувати можливість лікарської взаємодії, зумовленої прийомом препаратів космецевтики, контрацептивів, вітамінів і біологічноактивних добавок.

Необхідно розуміти, які саме процеси є причиною тих чи інших естетичних зовнішніх змін, і яка методика дозволить повернути, зберегти і примножити красу, не завдаючи шкоди організму в цілому. Реалізація саме цього принципу може лежати в основі попередження конфліктів між клієнтами / пацієнтами та клініками, салонами краси.

Забезпечення цього принципу - компетентні і кваліфіковані кадри і постійнодіюча система їх підготовки й перепідготовки.

Як же здійснюється підготовка фахівців, що займаються проблемами косметології і естетичної медицини? Спеціальності «Косметологія» в Україні немає. Лікарі, які займаються медичною косметологією, повинні мати базову освіту по дерматовенерології, це має бути навчання в інтернатурі або спеціалізація по дерматовенерології. Спеціалізацію по дерматовенерології має право отримати лікар, який закінчив інститут за спеціальністю «Лікувальна справа».

На сьогоднішній день документами державного зразка, що підтверджують відповідну підготовку, мають бути: диплом лікаря, свідоцтво врача-спеціаліста (видається після закінчення інтернатури або спеціалізації), свідоцтво про атестацію з присвоєнням атестаційної категорії.

Численні сертифікати, що видаються комерційними фірмами й компаніями після проходження 1-3-денного навчання, з поданням фрагментарних знань по косметології, юридичної сили при атестації не мають. Навчання по косметології мають право проводити лише ті навчальні заклади, які акредитовані і ліцензовані Міністерством освіти і Міністерством охорони здоров'я України на цей вид діяльності.

У даний час косметологічні послуги надають спеціалізовані медичні установи різної форми власності, що відносяться до системи охорони здоров'я і відомчої медицини та/ або мають відповідну ліцензію. В даних установах надається медична допомога і проводиться реабілітація після деяких захворювань шкіри, що супроводжуються косметичними дефектами (акне, рубці, хворобиволосся, судин і ін.), також профілактика патологічних та фізіологічних процесів пов'язаних зі шкірою, слизовими оболонками, придатками шкіри.

Нерідко трапляються випадки, коли складні медичні маніпуляції (мезотерапія із застосуванням складних коктейлів, пілінги, ін'єкційна контурна пластика, введення препаратів ботулінічного токсину та ін.) проводить середній медичний персонал, або запрошені фахівці, або лікарі, які не мають відповідної підготовки. Всі методи впливу, що впливають на весь організм або порушують цілісність шкіри (хімічні та інші види пілінгів, мезотерапія, введення наповнювачів або препаратів ботулінічного токсину). Лікар-фахівець має право робити тільки власноруч або під контролем лікаря-фахівця. Надання медичних косметологічних послуг без відповідних дозволів або особою, яка не має належної медичної освіти, може бути прирівняне до незаконної лікувальної діяльності (ст. 138 КК) і при виникненні наслідків у пацієнта карається виправними роботами або позбавленням відповідно законодавству.

Часті випадки важких ускладнень, численні рекламації після проведення косметологічних втручань обумовлені перш за все низьким рівнем кваліфікації фахівців.

Надання кваліфікованих послуг в сфері медичної косметології і естетичної медицини в нормативно-правовому полі країни, попередження конфліктних ситуацій вимагають знання та дотримання наступних умов:

1. Послуги з медичної косметології мають право надавати тільки лікарі з відповідною спеціальною освітою (базова спеціальність «дерматовенерологія», удосконалення по косметології), які пройшли атестацію та отримали відповідні кваліфікаційні категорії за фахом «Дерматовенерологія».

2. Для надання послуг з медичної косметології необхідно мати ліцензію на здійснення цього виду медичної практики, що видається Ліцензійних відділом МОЗ України на певний термін при виконанні обумовлених законом умов (наявність лікарських кадрів відповідної кваліфікації та спеціалізації, наявність приміщення, відповідного санітарно-гігієнічним нормам, використання тільки того обладнання і лікарських засобів, які сертифіковані в Україні (підтверджується відповідними сертифікатами) і т.п.).

Всі медичні втручання (методи діагностики, лікування і профілактики, пов'язані з впливом на організм людини) повинні здійснюватися відповідно до ст. 42-44 «Основ законодавства України про охорону здоров'я»: перед проведенням маніпуляції має бути отримано письмове інформовану згоду пацієнта; лікар зобов'язаний пояснити пацієнтові в доступній формі мету запропонованих процедур, можливі результати впливу, в тому числі ризики ускладнень.

Таким чином, успішний розвиток медичної косметології і естетичної медицини неможливо без дотримання регламентуючих правил, наявності компетентних і кваліфікованих кадрів і постійно діючої системи їх підготовки та перепідготовки. Компетенція кадрів - це поєднання знань і навичок, мотивації і особистих можливостей, які базуються на законодавчій базі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Груздев Д.А., Гусейнов А.З. Актуальные вопросы дополнительного профессионального образования по косметологии // Вестник новых медицинских технологий – 2014 - №1/DOI 10.12737/5024
2. Закон України «Про вищу освіту»
3. Наказу Міністерства охорони здоров'я України [№ 952 від 26.11.2012](#)
4. Положення про спеціалізацію (інтернатуру) випускників вищих медичних і фармацевтичних закладів освіти III-IV рівнів акредитації затвердженого наказом МОЗ України від 19.09.1996р. №29
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014р. № 630

УДК 378.147(477)-054.62

Богиня Л.В., Вечерок О.М., Скальська С.А., Трусова Л.В.
Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава
РОЛЬ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ТА ФАХОВОГО АСПЕКТІВ
У ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН
ДО НАВЧАННЯ У ЗВО УКРАЇНИ

У статті розглядаються проблеми, з якими стикаються іноземні громадяни, що приїждять на навчання у закладах вищої освіти України (мовний та культурний бар'єри, незнайомий соціум, емоційне та інформаційне перенавантаження тощо), та шляхи їх подолання. Зокрема, досліджуються методи та прийоми соціокультурної та фахової адаптації іноземних студентів у навчальному процесі та в позааудиторний час.

Ключові слова: адаптація, культура, традиція, мовний бар'єр, культурна адаптація, фахова адаптація, іноземні студенти, навчальний процес.

The article deals with the problems faced by foreign nationals who come to study at universities in Ukraine (linguistic and cultural barriers, unfamiliar society, emotional and informational overload, etc.) and ways to overcome them. In particular, the methods and techniques of sociocultural and professional adaptation of foreign students in the educational process and in extracurricular time are explored.

Key words: adaptation, culture, tradition, language barrier, cultural adaptation, professional adaptation, foreign students, educational process.

В статье рассматриваются проблемы, с которыми сталкиваются иностранные граждане, приезжающие на обучение в вузы Украины (языковой и культурный барьеры, незнакомый социум, эмоциональные и информационные перегрузки и т.п.), и пути их преодоления. В частности, исследуются методы и приемы социокультурной и профессиональной адаптации иностранных студентов в учебном процессе и во внеаудиторное время.

Ключевые слова: адаптация, культура, традиция, языковой барьер, культурная адаптация, профессиональная адаптация, иностранные студенты, учебный процесс.

У сучасному світі інтенсивно розвиваються міждержавні освітні контакти. Кількість молоді, яка бажає здобути освіту за межами своєї країни, щороку збільшується. Протягом останніх років до України приїждить велика кількість іноземних студентів для навчання у закладах вищої освіти. Іноземні громадяни, які

прибули в Україну, стикаються з безліччю проблем і труднощів протягом першого року навчання – це мовний і культурний бар'єри, інші кліматичні умови, незвичний соціум, побут тощо. Переважна більшість іноземних студентів не має уявлення про політичну, економічну і соціальну системи України; про норми, звичаї, традиції та культуру народу; про існуючу в країні систему вищої освіти. Щоб допомогти студентам успішно долати ці труднощі, потрібно проаналізувати та розробити рекомендації з метою прискорення та полегшення адаптаційних процесів. Адаптація є водночас процесом і результатом входження особистості в нове для неї соціокультурне середовище.

Інформаційне й емоційне перенавантаження, у тому числі на побутовому рівні (самостійність у розподілі бюджету, самозабезпечення і самообслуговування) у початковий період адаптації викликають у студента стресовий стан.

Тривалість процесу адаптації може займати від декількох місяців до декількох років. Його складність або простота залежатиме від супроводу викладача, оскільки він є першим носієм нерідної мови, з яким студенти вступають у тісний і тривалий безпосередній контакт. Викладач має розв'язати ряд складних завдань, що постають і перед ним, і перед навчальною аудиторією. Специфічним є і характер самої аудиторії – багатомовної, з різним соціальним, культурним та освітнім рівнем, з індивідуально-психологічними та особистісними особливостями студентів. Виникає гостра соціально-психологічна й дидактична проблема співвіднесення світосприйняття і світогляду студентів однієї групи, що є представниками різних країн. У цих умовах необхідно організувати навчальний процес таким чином, щоб предмет спілкування був зрозумілий, прийнятний і цікавий для кожного студента навчальної групи. Процес навчання і виховання на нерідній мові варто будувати відповідно до рівня фізіологічної, соціально-психологічної та академічної адаптованості студентів.

Найважчий для іноземців період припадає на перший рік їхнього життя в Україні, тому адаптація є найбільш актуальною саме в тих підрозділах закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку іноземних громадян до вступу. У разі успішної адаптації студент готовий максимально реалізувати себе в процесі отримання фахової освіти. Завдання підготовчих факультетів та споріднених структурних підрозділів полягає в тому, щоб забезпечити фізіологічну, кліматичну, психолінгвістичну, соціальну адаптацію студентів до нових для них умов життя, підготувати їх до успішного навчання та подальшої фахової адаптації.

Система довузівської підготовки іноземних громадян належить до числа специфічних педагогічних систем. Проблема адаптації є однією з центральних у цій системі.

Процес адаптації іноземних студентів до нового соціокультурного середовища – процес складний і багатоступінчастий. Провідна роль у ньому належить викладачам, які забезпечують вивчення мови на початковому етапі навчання. Викладачі, що працюють з інтернаціональною аудиторією, повинні мати полікультурну компетенцію. Вона включає знання про соціокультурні особливості студентів, специфіку зарубіжних освітніх систем, особливості соціалізації, соціально-демографічних, позааудиторних, невербальних засобів і кінетичних особливостей спілкування з представниками інших культур, а також уміння практично застосовувати ці знання.

Викладачам, що працюють з іноземними студентами першого року навчання, необхідно знати основні риси національних культур студентів для правильного

розуміння причин культурного шоку. Деякі звички поведінки жителів України можуть виявитися образливими і навіть забороненими в культурі країни, з якої приїхав студент-іноземець, і навпаки. Йдеться про звичаї в області харчування, одягу, етикету, святкові і релігійні обряди тощо. Завдання викладача – пояснити студентам об'єктивні причини відмінностей у звичаях, звернути увагу на загальні риси життя людських спільнот, закликати їх до порозуміння і толерантності. Ефективність навчальної діяльності істотно підвищується, якщо викладач враховує національну та етнокультурну специфіку кожного іноземного студента.

Вивчення мови як іноземної неможливе без вивчення культури й традицій носіїв цієї мови, бо в мові відображаються ментальні цінності, «душа» народу. Успішна адаптація являє собою процес занурення в нову «чужу» культуру, що супроводжується освоєнням її цінностей, норм, моделей поведінки. Знаючи культуру, традиції, розуміючи менталітет народу, легше вивчати його мову й розуміти представників іншої національності. Тому, укладаючи навчальні посібники з мови, необхідно якомога краще представити суспільно значимі для студентів мовні кліше, тематичні блоки, які забезпечать їх адаптацію до нових умов проживання й допоможуть сформувати навички спілкування з українцями.

Так, посібник «Довідкові матеріали та тренувальні вправи з російської мови до початкового фонетико-граматичного курсу» має у додатку формули знайомства, вітання/прощання, подяки, висловлення згоди/заперечення тощо.

Однією з особливостей російської та української мов є вживання форми ім'я по батькові, незрозуміле носіям інших культур. Виходячи з того, що медична документація, яку заповнює лікар, містить інформацію про паспортні дані пацієнта, вже на початковому етапі навчання приділяється увага особливостям утворення та вживання цих форм.

Крім того, для майбутнього лікаря дуже важливо знайти підхід до пацієнта, тому вислів «слово лікує» набуває реального значення. Лише лікар, який адекватно зрозумів пацієнта, здатен забезпечити йому ефективне лікування. Тому до кожного з тематичних блоків добраний лексичний матеріал, укладені адаптовані тексти та діалоги.

У навчальному посібнику для другого семестру та у посібнику з навчання читання та говоріння представлені історико-географічні навчальні тексти про міста України (зокрема, текст про Київ); тексти про видатних діячів культури та мистецтва (Тараса Шевченка та ін.); професійно орієнтовані тексти про видатних вчених, лікарів; тексти деонтологічного характеру.

Знайомство з історичними та культурними реаліями під час вивчення мови за такими посібниками сприяє формуванню у слухачів «третьої» культури, що поєднує рідну й нову. Отримані таким чином навички толерантного спілкування носіїв різних культурних традицій переростають у вміння знаходити спільну мову, передбачати й уникати конфліктних ситуацій, налагоджувати стосунки з представниками інших національностей та конфесій.

Освітня програма для іноземних студентів передбачає також проведення позааудиторних заходів: екскурсій визначними історичними місцями України; екскурсій до музеїв Полтави та Полтавщини; екскурсій до лікарень та поліклінік Полтави з метою ознайомлення зі структурою лікувальних закладів міста та роботою провідних спеціалістів; зустрічей з випускниками підготовчого відділення, які вже працюють за фахом тощо.

Головним завданням іноземного студента в Україні є отримання якісної вищої освіти. Адаптація іноземних громадян першого року навчання до умов освітнього закладу та проживання в новому соціокультурному просторі є основоположним фактором, що визначає в більшості випадків ефективність подальшого отримання фахової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богиня Л.В., Горбенко Є.В. Психолого-педагогічні проблеми навчання іноземних громадян української мови у двомовному середовищі // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 215-й річниці від дня заснування ХНМУ «Методологія та практика лінгвістичної підготовки іноземних студентів. – Харків, 2019. – Вип. 13. – С. 15-21.
2. Богиня Л.В., Савицька Т.В., Колечкіна І.В. Урахування викладачем лінгвокультурологічних та характерологічних особливостей іноземних студентів як один з чинників впливу на їх адаптацію // Збірник статей І Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи. – Полтава, 2016. – С.22-28.
3. Богиня Л.В., Савицькая Т.В. Справочные материалы и тренировочные упражнения по русскому языку для самостоятельной аудиторной и внеаудиторной работы иностранных студентов (начальный этап) / Богиня Л.В., Савицькая Т.В./ - Полтава: ВГУЗУ «УМСА», 2017. – 66с.
4. Кайдалова Л.Г., Черкашина Ж.В. Адаптация иностранных студентов к обучению в вузах: метод. рек. для преподавателей и студентов подготовительных факультетов. – Х.: НФаУ, 2014. – 48 с.

УДК 378.016:811.111

Бондаренко К.І.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Стаття присвячена розвитку соціальних компетенцій або «м'яких навичок», які є складовими успіху майбутнього фахівця на ринку праці. В статті представлені різноманітні методи розвитку цих компетенцій в процесі вивчення англійської мови.

Ключові слова: *соціальні компетенції, працевлаштування, спілкування, критичне мислення, мовленнєві компетенції, інтерактивні методи.*

The article is devoted to the development of soft skills as a component of success of a future specialist in the labor market. The article presents various methods of developing these skills in the process of learning English.

Key words: *soft skills, employment, communication, critical thinking, speaking skills, interactive methods.*

Статья посвящена развитию социальных компетенций или мягких навыков как составляющей успеха будущего специалиста на рынке труда. В статье представлены различные методы развития этих компетенций в процессе изучения английского языка.

Ключевые слова: *социальные компетенции, трудоустройство, общение, критическое мышление, речевые компетенции, интерактивные методы.*

Жорстка конкуренція створює на ринку праці певний набір вимог, які висувають компанії, особливо міжнародні, до майбутнього працівника. Серед цих вимог важливими є не тільки кваліфікація, але й набір соціальних компетенцій (soft skills), які розуміються, як легкість спілкування, вміння домовлятися і відстоювати власну позицію, емоційний інтелект, управління часом, вміння вирішувати проблеми і критичне мислення.

Незалежно від об'єктивного впливу соціальних компетенцій на успіх людини в працевлаштуванні, важливим також є і те, що більшість роботодавців вважають ці навички важливими для ефективного виконання поставлених перед працівником завдань. Таким чином, соціальні компетенції відіграють важливу роль для оцінювання кандидата під час інтерв'ю з потенційним роботодавцем.

У нещодавньому опитуванні проведеному у 2014 році серед 2000 менеджерів по підбору персоналу у різних галузях та різних компаніях США. Виявилось, що в процесі пошуку працівників вони звертали увагу на такі компетенції, як трудова етика, позитивне ставлення, внутрішня мотивація, вміння працювати в команді, організованість, вміння вирішувати багато задач одночасно, вміння працювати в стресових ситуаціях, комунікабельність, гнучкість мислення, впевненість в знаннях і діях.

Соціальні компетенції відіграють більш помітну роль у працевлаштуванні молодих випускників у галузях, де комунікація є ключовим елементом, наприклад в сфері послуг.

Однією з ключових характеристик розвинутих економік, як правило, є більш високий рівень розвитку сектору послуг відносно сільського господарства та первинного виробництва. Крім того, успіх на керівних посадах в компаніях, навіть у нижчих секторах економіки, також дуже сильно залежить від рівня розвитку соціальних компетенцій. Дослідження майже 500 організацій у всьому світі показали, що люди з вищим рівнем емоційного інтелекту і соціальними компетенціями просуваються швидше кар'єрними сходами таких корпорацій. Отже, розуміння викликів, з якими стикаються економіки різних країн з точки зору попиту та пропозиції праці, підтверджує, що соціальні компетенції впливають на якість пропозиції робочої сили. [1]

Питання розвитку соціальних компетенцій представлені в публікаціях закордонних фахівців таких, як Ерлінг (Erling, 2016), Швабель (Schawbel), Бацунов С.Н., Шилова С.А. та в дослідженнях міжнародних організацій, а саме Британської ради, Міжнародної організації праці. В Україні питанням розвитку соціальних компетенцій (soft skills) присвячені публікації Коваль О.О., Жмай О.В., Чередниченко Г.А., Зеліковська О.О. та інші, а також цій темі були присвячені проекти Британської ради в Україні і програми Міністерства освіти і науки України.

Аналіз вимог на ринку праці до випускників, представлений Міжнародною організацією праці (ILO), показує, що багато з них не відповідають очікуванням роботодавців. Серед прикладів невідповідності є недостатній рівень знання іноземної мови та низький рівень комунікативних навичок, що на сучасному етапі впливає на ефективність вирішення проблем і завдань в професійному середовищі в багатьох сферах економіки. [9]

Основними методами розвитку соціальних компетенцій (soft skills) на думку Бацунова С.Н. слід вважати:

- самонавчання через вивчення різних матеріалів, проходження тренінгів, використання моделей і досвіду успішної поведінки інших в певній сфері;
- дослідження конкретних ситуацій і вирішення проблем;
- пошук більш ефективних моделей поведінки при вирішенні професійних завдань. [2]

На думку Коваль К.О. активна участь студентів в різноманітних гуртках, спілках, громадських об'єднаннях, наукових товариствах, студентському

самоврядуванні допомагає вдосконалювати комунікативні навички та брати на себе відповідальність за рішення. [7]

Мета включення розвитку соціальних компетенцій у навчальні програми з англійської мови з'явилася внаслідок вимог сучасного ринку праці.

Цікавим є досвід Шилової С.А. з розвитку соціальних компетенцій в процесі вивчення англійської мови. На її думку навчання в малих групах сприяє формуванню таких компетенцій. Вона вбачає потенційні можливості їх розвитку в контексті викладання іноземної, а саме англійської мови. Метою засвоєння даної дисципліни у вищій школі є формування наступних загальнокультурних компетенцій:

- здатність до комунікації в усній і письмовій формах рідною та іноземною мовами для вирішення завдань міжособистісної і міжкультурної взаємодії;

- здатність працювати в колективі, толерантно сприймати соціальні, етнічні, конфесійні та культурні відмінності. [11]

Спіровська О. (Elena Spirovska Tevdovska) вважає, що вивчення іноземної мови включає розвиток таких мовленнєвих компетенцій, як спілкування. Включення в навчальну програму з іноземної мови розвиток навичок спілкування розширює завдання і відповідає вимогам сучасного ринку праці. У процесі вивчення іноземної мови студенти мають набути такого рівня комунікативної компетенції, який дозволив би користуватися іноземною мовою в природних професійних комунікативних ситуаціях, в яких необхідно зрозуміти іншомовного фахівця та висловити свої міркування з тієї чи іншої проблеми. [3].

Найкращими методами навчання для розвитку соціальних компетенцій на думку деяких авторів [8] є навчання на власному досвіді, рольова гра, робота в команді, аналіз проблеми, позакласні заходи. Ці методи відносять до методів активного навчання в поєднанні з розвитком інших навичок.

Сучасні методи викладання іноземної мови широко використовують активні форми навчання, до яких відносяться дискусії, виступи з презентаціями, різноманітні методи творчої активності, рольові та ділові ігри, ситуативні завдання. Такі методи сприяють не тільки засвоєнню іноземної мови, але й розвивають соціальні компетенції, а саме, навички спілкування в групі, вміння критично оцінювати інформаційні джерела, чітко і послідовно висловлювати власні думки, розв'язувати професійні завдання.

Для ефективного управління працівниками та клієнтами студенти повинні мати можливість впливати на інших. Це можна зробити, через вміння створити рапорт зі співрозмовником, вміння ставити правильні запитання. На заняттях з іноземної мови також приділяється увага розвитку вміння задавати питання не тільки структурно, але з точки зору змістовності.

Студенти навчаються чітко виражати себе й коротко передавати своє повідомлення іноземною мовою. Це сприяє розвитку логічного мислення.

Як вони застосовуватимуть ці навички, буде залежати від проблеми, ситуації та того, з ким вони спілкуються, тому їм потрібно буде відповідно скорегувати свою поведінку.

Завдання з вирішення проблем розвивають критичне мислення і, одночасно, є чудовою практикою використання іноземної мови, яку вивчають. Такі завдання включають змістовні, реальні ситуації. Крім того, вони є цікавими для студентів. Діяльність, що базується на завданнях з вирішення проблемних ситуацій, також передбачає творче мислення та призводить до створення команди. Вирішення

проблем також передбачає етичні питання та дилеми, що, у свою чергу призводить до обговорення в можливих рішеннях.

Дискусія є однією з ефективних технологій групової взаємодії і як метод інтерактивного навчання. Під час дискусії кожен учасник має можливість отримати інформацію від інших співучасників, представити свої думки і погляди.

Розвиваюча функція дискусії пов'язана зі стимулюванням творчості, здатності аналізувати інформацію, вмінням представити логічний ряд доказів для підкріплення власної думки, навички комунікації із співрозмовниками. Для введення в дискусію використовують наступні прийоми:

- представлення проблемної ситуації;
- показ відео;
- представлення матеріалу статті;
- аналіз суперечливих висловлювань;
- постановка проблемних питань;
- альтернативний вибір (учасникам пропонується обрати одне із запропонованих рішень).

Студенти обговорюють етичні питання, пов'язані з професійним життям, зокрема конкретні ситуації, які можуть виникнути на робочому місці, наприклад, конфлікти, тиск на одного або декількох працівників на робочому місці, відмінності та подібність між працівниками, приймаючи або відхиляючи повноваження. Студенти беруть участь у груповій дискусії та сприяють дискусії своїми ідеями та думками. Аналіз сильних і слабких сторін компанії, а також можливостей і загроз (ССВУ) також є способом розвитку навичок критичного мислення та вирішення проблем.

Виступи студентів із доповідями на професійні теми з представленням слайдів в PowerPoint розвивають навички монологічного мовлення іноземною мовою, а також навички публічних виступів.

Рольові ігри та діалоги включають моделювання зустрічей, інтерв'ю, а також ситуації на робочому місці, що стосуються етичних питань та дилем, а також спілкування з колегами, підлеглими та керівникам. Наприклад, моделювання короткої зустрічі співробітників, співбесіди на роботі або обговорення щодо вирішити конфлікту між двома працівниками. Це вимагає від студента впровадження своїх міжособистісних навичок, а також критичного мислення.

Методи розвитку нестандартного мислення як складову інтерактивного навчання допомагають надати імпульс, підштовхнути творче мислення і спрямувати думки в новому напрямку. До таких методів відносяться:

- мозковий штурм є одним з найбільш відомих методів мислення в процесі генерування нових ідей. Однією з головних цілей даного методу є пропонувати будь-які ідеї в рамках певної теми без оцінювання і суджень.

- метод нестандартного мислення. Нестандартне мислення дозволяє маніпулювати і спрямовувати мислення в специфічному напрямку, відмінному від загально прийнятих понять і визначень. Нестандартне мислення може бути використане як потужний інструмент для зміни концепцій і уявлень. Головною перевагою даного методу є дослідження численних можливостей і підходів, у результаті чого виникає велика кількість ідей.

- метод випадкового впливу є похідним від методу нестандартного мислення. Цей метод дозволяє знайти нові моделі і асоціації, використовуючи випадкові

слова, картинки і т.п. Метод допомагає відійти від встановлених закономірностей моделей.

- метод перестановки пропонує змінювати підхід до вирішення проблеми через зміну поставленого питання, наприклад: «Як поліпшити...? – Як зменшити...?».

- метод побіжного перегляду дозволяє генерувати ідеї, розглядаючи способи, які могли б поліпшити і змінити існуючі речі. Цей метод дозволяє розвивати нові ідеї, нові продукти, застосовуючи такі прийоми, як, наприклад, заміщення певного компоненту, комбінування компонентів, інший спосіб застосування.

Техніки мозкового штурму можна застосовувати при написанні есе, а саме: складання списку асоціацій, записування думок, кластеризація.

Написання резюме, написання супровідних листів та електронних листів, написання офіційних запитів, звітів чи скарг, використання відповідної мови та структури - це діяльність, яка передбачає написання і вимагає від студентів впроваджувати свої навички письма та комунікативні навички.

Різноманітні навчальні стратегії є гнучкими і можуть використовуватися для декількох навчальних цілей, але у більшості випадків слід використовувати комбінацію з різних стратегій для більш ефективного досягнення цілей..

Таким чином, в процесі навчання іноземній мові викладач має широкі можливості органічно поєднувати формування іншомовної мовленнєвої компетенції з розвитком навичок соціального спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. British Council. English and soft skills in the Maghreb. Research report. 2016.
2. Бацунов С.Н., Дереча. И.И. Современные детерминанты развития soft skills. Научно-методический электронный журнал «Концепт». Раздел 13.00.00 Педагогические науки. 20018, №4 (апрель). –С 198-207.
3. Elena Spirovska Tevdovska . Integrating soft skills in higher education and EFL classroom: knowledge beyond language learning. South East European University, Language Center. At: https://www.researchgate.net/publication/299999967_Integrating_soft_skills_in_higher_education_and_the_EFL_classroom_Knowledge_beyond_language_learning
4. Erling, E. J. The Role of English in Skills Development in South Asia: Policies, Interventions and Existing Evidence, London: British Council. 2014. at: https://www.britishcouncil.lk/sites/default/files/role_of_english_in_skills_development_in_south_asia_in_side.pdf
5. Erling, E. J. The Relationship between English and Employability in the Middle East and North Africa, s.l.: British Council. 2015. at: <http://oro.open.ac.uk/44825/1/MENA%20Publication%20Erling%20Final.pdf>
6. Жмай О.В. Формування емоційного інтелекту як необхідна складова процесу розвитку soft skills. Market economy: modern management theory and practice. V ol. 17. Issue 2 (39). - С.119-129.
7. Коваль К. О. Розвиток “soft skills” у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2015. № 2. – С. 162-167.
8. Meenu Wats, Rakesh KumarWats. Developing soft skills in students / The International journal of learning. Volume I5, Number 12.2009, ISSN I 447-9494 At: https://www.researchgate.net/publication/290728890_Developing_Soft_Skills_in_Students
9. Попа А, Колишко Р, Попова Н., Панзіка Ф. Дослідження та аналіз вакансій і потреб у кваліфікованих кадрах у країнах ЄС, Республіці Молдова та в Україні/ Міжнародна організація праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро. МОП для країн Центральної та Східної Європи. – Будапешт МОП, 2013. С. 82. Доступ: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@sro-budapest/documents/publication/wcms_244735.pdf
9. Schawbel, D., 2014. National Survey Finds College Doesn't Prepare Students for Job Search. at: <http://millennialbranding.com/2014/multi-generational-jobsearch-study-2014/>

10. Чередниченко Г.А., Зеліковська О.О. Сучасні тенденції та виклики професійно-орієнтованого навчання іноземній мові студентів немовних спеціальностей. Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис» (Науковий вісник НУБіП України. Серія: Філологічні науки) №281 (2018). Доступно: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Filol/article/view/11965>

11. Шилова С.А. Формирование гибких навыков средствами микрогрупповых форм работы при обучении иностранному языку в вузе. Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия акмеология образования. Психология развития. 2017. Т. 6, выпуск 4(24). –С.374-380.

UDC 811.111:004.77=111

Budanova L.G., Toryanik L.A.

National University of Pharmacy, Kharkiv

PRE-LEARNING OF ENGLISH IN PROFICIENCY FOR TAKING LICENSING INTEGRATED EXAMINATION “KROK 1. PHARMACY” IN ENGLISH

This article deals with the pre-learning of English in proficiency for taking licensing integrated examination «Krok 1. Pharmacy» in English.

Teaching English at the university establishments gives students the opportunity to develop their skills in professionally-oriented English which has become the leading role in the educational process, bringing them as the new intelligent citizens into "global citizens" with high level of English.

Key words: *pre-learning, English in proficiency, licensing integrated examination, communicative language, competence, global language.*

У статті йдеться про попереднє засвоєння англійської мови з метою складання ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок 1. Фармація» англійською мовою. Викладання англійської мови в університетських установах дає студентам можливість розвивати свої навички професійно-орієнтованої англійської мови, що стало провідною роллю у навчальному процесі, як нових інтелектуальних громадян «глобального миру» з високим рівнем англійської мови.

Ключові слова: *попереднє засвоєння, англійська мова за професспрямуванням, ліцензійний інтегрований іспит, компетенція, комунікативна мова, глобальна мова.*

В статье идет речь о предварительном усвоении английского языка с целью Составление лицензионного интегрированного экзамена «Крок 1. Фармация» на английском языке. Преподавание английского языка в университетах дает студентам возможность развивать свои навыки профессионально-ориентированного английского языка, стало ведущей ролью в учебном процессе как новых интеллигентных граждан в «в глобальном мире» с высоким уровнем английского языка.

Ключевые слова: *предварительное изучение, английский язык профессионального характера, лицензированный интегрированный экзамен, компетенция, коммуникативный язык, глобальная речь.*

Nowadays, the students of our country, like in other countries in the world, has experienced the great influence of globalization on education system, which gives big progress in raising the knowledge skills and standards of the educational process. The role of education, as a lifelong learning process, under the influence of globalization has become the main subject of many discussions for the recent time.

At present our University has experienced rather a big growth in educational process to raise the English language skills to the European standards in education. The main role in educational process of the department of foreign languages of our university is to create good conditions for students in their personal development and self-

realization bringing them as the new intelligent citizens into "global citizens" with high level of English.

Today there have been changes in the labor market, which have been resulted it demands not only for more knowledge and skilled specialists, but require specialists with as the international language. English learning teaching belongs to the things that have been affected by globalization. That's why the impact of the global role of English in learning system of high education institutions in our country is tremendous. Our Government has been particularly concerned that universities serve national interests in the global marketplace.

Teaching English at the university establishments gives students the opportunity to develop their skills in professionally-oriented English which has become the leading role in the educational process. The practical aim of the English for specific purposes is to give students general and professionally –oriented communicative language competences in English to allow them to communicate effectively in the academic and professional environment.

Government's response to the global influence of English in learning system is characterized by the planned language policy, which refers to the spread of English in our country, as a non-English-speaking country. In spite of the influence of English, as a global language, on the language policy and especially practices in high educational system is a recent phenomenon. The increased importance of English language was initiated in 2016, as a direct result of the Ministry of Education Development Project, and has continued until the present time, at all levels of secondary and high education. Since that time the major English learning teaching curriculum has started its reform, adapting to adjustments and standardization of the English learning teaching to the European Union norms. Probably in no one university than in the National Pharmaceutical University (Kharkiv), English, motivated mainly by the prevailing socio-economic agenda of the time, has currently become the only foreign language as a compulsory subject where German and French are not offered even as the elective subjects.

According to the current curriculum in English our department proposes Glossary of terminology as the best way to use it by our students for pre – learning to licensing integrated examination “Krok 1. Pharmacy“. The students will deal with the lexics in pharmaceutical and medical fields : organic chemistry, colloidal chemistry, analytical chemistry, pathophysiology, pharmaceutical botany, microbiology, pharmacology, biochemistry.

The students are also provided with the names of the chemical elements in Mendeleev Periodic table in English with transcription. The students are also given a great opportunity to learn terms mainly in singular, but in some cases a plurality is used. In the singular students can study the terms, which mean rules, laws, reactions, transformations, etc. In the plural - the terms which represent the classes of chemical compounds. The increased importance of English classes of our department initiated by our teachers are shown in the following examples given below which have currently become the only best way in pre – learning English to take licensing integrated examination “KROK 1. Pharmacy” in English successfully.

Here are some examples :

1.А (розчленована квітка) _____ has numerous stamens that are united by the (шматочки нитками) _____ into several (пучків) _____. What is this type of (андроциум) _____?

- D. (динамічний) _____
E. (Тетрадінаmozний) _____

2. A patient was prescribed losartan for treatment of (артеріальна гіпертензія) _____. What mechanism of action does this drug have?

- A. (Ангіотензин - рецепторна блокада) _____
B. (Інгібування ангіотензин - перетворюючого ферменту) _____
C. (Інгібування фосфодіестерази) _____
D. (Активація центральних α -адренорецепторів) _____
E. (Блокада кальцієвих каналів) _____

3. (Аміачний буфер) _____ and (8-оксихіноліновий розчин) _____ were added into the solution containing cations of the V analytical group, which resulted in production of a (зелено-жовтий осад) _____. What (катиони) _____ were in the solution

4. A laboratory received ethanol and methanol. What reaction can be used (щоб розрізнити) _____ between these two substances?

- A. (Йодоформний тест) _____
B. (Тест Бейлстейна) _____
C. (Формування хелатного комплексу з гідроксидом міді) _____
D. (окислення) _____

We hope that pharmaceutical students will find the help of the teachers of our department of foreign languages as a big help and full of all materials of the subject that they will have successfully used in preparing to licensing integrated examination «Krok 1. Pharmacy» in English recommended by Ministry of Public Health of Ukraine.

Thus, this article explores an underlying focus on pre-learning of English in proficiency for taking licensing integrated examination «Krok 1. Pharmacy» in English.

REFERENCES

1. English proficiencies for Pharmacy Students : the textbook for applicants for higher education / L. G. Budanova, S.V. Zhurkina, L. A. Toryanik et al. – Kharkiv : NUPh : Golden Pages, 2018. – 200 p.
2. English – Ukrainian, Ukrainian – English Glossary. L. G. Budanova, S.V. Zhurkina, L. A. Toryanik et al. – Kharkiv : NUPh : Golden Pages, 2019. – 200 p.

УДК 53.087.44

Бурдельна Г.О., Боженко А.Л.

Чорноморський національний університет імени Петра Могили, м. Миколаїв АДАПТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ БЕЗПЕКОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДО РЕАЛІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Реалізація курсу на євроінтеграцію передбачає для України впровадження європейських стандартів якості, зокрема, при викладанні безпекознавчих

дисциплін у вищих навчальних закладах. Кожна країна вирішує питання забезпечення гарантії якості освіти з врахуванням особливостей національної системи вищої освіти. Але ми не повинні в цьому питанні обходити світовий та загальноєвропейський досвід.

На сьогодні глобальна тенденція така, що більшість країн повинна бути готовою до широкого спектру природних, екологічно-техногенних та соціальних небезпек. За словами Джона Престона [1], криза в державній безпеці та криза в загальній і вищій цивільній освіті рідко розглядаються як щось взаємопов'язане. Від потенційної ядерної війни до локальних випадків, як Чорнобильська катастрофа, та готовності до «війни з терором» – це все повинно бути включене в освіту цивільного населення, як і поняття безпеки як педагогічної проблеми. Одна з функцій дисциплін загальної частини навчального плану для всіх спеціальностей вищої освіти – виховувати свідомого уважного до деталей громадянина як частину архітектури національної безпеки. Таким чином, викладання безбекознавчих дисциплін повинно бути невідривним від процесу формування в студентів усвідомлення певних гуманітарних цінностей. Згідно доповіді (ЕСНО) [2] за 2016 р., освіта молоді виходить за рамки отримання атестації чи роботи. Хоча обидва мають першочергове значення, особистісний, соціальний та емоційний розвиток молоді також необхідний для їх успішного переходу до дорослого життя, життя та праці. Молодь має спроможність бути агентами змін; отже, більше слід інвестувати у місцеві програми за участю молоді в житті громади та участю в прийнятті рішень, які впливають на це життя. Щодо освіти молоді щодо дій в надзвичайних ситуаціях, то вона повинна включати повний континуум навчання з різноманітними шляхами навчання, які підтримують особистий, соціальний та емоційний розвиток студента.

Таким чином, очевидно, що система вищої освіти України мусить іти шляхом взаємного наближення власних напрацювань та новітнього європейського досвіду в питанні вироблення чітких стандартів якісної освіти у сфері безпеки. В умовах розвитку в Україні ринкової економіки однією з основних залишається проблема професіоналізації управлінської діяльності. Відомо, що за кордоном розробка наукових підходів до управління освітнім закладом почалася в 20-х роках, а в нашій країні - в 50-х роках ХХ сторіччя [3]. Розробки вітчизняних учених базувалися, в основному, на положеннях педагогічної теорії, без урахування досягнень загальної теорії соціального управління, і в радянській традиції управління було скуто орієнтацією освітньої установи на дії керівних органів.

Фактором, який сповільнює еволюцію української економіки, й еволюцію управління вищими навчальними закладами зокрема, є вищезгаданий історичний досвід і національний менталітет. Так, у тезі 46 Програмного документа ЮНЕСКО «Реформа і розвиток освіти» підкреслюється, що «пряме запозичення іноземних концепцій і цінностей і ігнорування регіональних і національних культур і філософій при реформуванні різних сфер життя мають за собою негативні наслідки для суспільства в цілому». У період адаптації України до європейських стандартів, випробовуються нові й старі методи управління в різних пропорціях.

Основні застосовувані сьогодні в Україні методи управління в педагогічному менеджменті полягають у наступному:

- група економічних методів (економічне стимулювання) – найбільш недосконалі, потребують удосконалення на всіх рівнях;

- група адміністративних методів – регламентація діяльності виконавців, її нормування, робота з кадрами (сприятливе середовище для автократів, особливо характерне для керівників «радянської школи»);

- група методів психолого-педагогічного впливу – забезпечення сприятливого психологічного клімату, стимулювання творчості та ініціативи, прогнозування соціальних перспектив розвитку освітнього закладу;

- методи суспільного впливу – розвиток демократії колективів, запровадження лояльної конкуренції, толерантності, підвищення престижу та іміджу.

Можна відмітити, що остання група методів є найскладнішою для впровадження у ВНЗ, особливо на кафедрах не гуманітарного профілю, оскільки їх члени, як правило, не отримують у процесі власної освіти й самоосвіти системної інформації про переваги західних управлінських технологій. Для тих же, що отримали відповідну освіту або підвищення кваліфікації, характерною проблемою постає те, що будь-яка освітня організація є насамперед педагогічною системою, в якій установа процесів і документування процедур не можуть повною мірою забезпечити якості її життєдіяльності[4].

Сучасні умови вимагають від працівників ВНЗ бути одночасно педагогами, науковцями, менеджерами й бізнесменами, що, з урахуванням української педагогічної традиції, стане реально можливим тільки через певний час, можливо, навіть після зміни поколінь[5].

ЛІТЕРАТУРА

1. John Preston (2009) Preparing for emergencies: citizenship education, 'whiteness' and pedagogies of security, *Citizenship Studies*, 13:2, 187-200, DOI: 10.1080/13621020902731223.
2. Report of European commission Directorate-General for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (ECHO). Subject: Education in Emergencies (EiE) Forum, Brussels, 30 November 2016.
3. Zechlin L. Strategic planning in higher education // Baker E., Peterson P., McGaw B. (Eds.): *International Encyclopedia of Education*. 3rd Edition. Vol. 4. Oxford, 2010. – pp. 256 – 263.
4. Натрошвілі С.Г. Стратегічне управління вищим навчальним закладом: теорія, методологія, практика: монографія/ С.Г. Натрошвілі. – К.: КНУТД, 2015.– 320 с.
5. Боженко А. Л., Бурдельна Г.О., Григор'єва Л. І. Проблеми менеджменту якості внз в сучасних умовах // II Всеукраїнська конференція молодих вчених, студентів, аспірантів «Управління якістю в житті і діяльності людини: стандарти, орієнтири та перспективи» 14-15 листопада 2016 р. – С. 68-69.
6. Ермаков Д. С., Суравегина И. Т. 2005. Экологическое образование: от изучения экологии – к решению экологических проблем: монография. Новомосковск: НФ УРАО. 142 с.
7. Иванова Л. Ю. Экологическое образование и образование для устойчивого развития в российской школе: настоящее и будущее // Вестник института социологии. № 4, Том 8, 2017. – С. 90-112. DOI: 10.19181/vis.2017.23.4.483.
8. Vozhenko A. Safety and emergency education management at the chair level of university/ L. Grygorieva, A. Vozhenko // Наукові праці. Серія: Техногенна безпека. Радіобіологія. – Миколаїв: Видавничий центр ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. – Вип. 306 – Т. 318 – С. 114-118.

УДК 378:61.091.8-057.875:001.89

*Буря Л.В., Макаренко О.В., Білоконь С.О.,
Вахненко А.В., Половик О.Ю., Люлька О.М.*

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена розкриттю особливостей організації цілеспрямованої роботи з формування комунікативних умінь студентів-іноземців як елементу

дослідницької компетентності майбутніх лікарів в умовах глобалізації. У часи глобальних трансформацій, що змінюють наш спосіб життя, спілкування, мислення, бачення майбутнього і розуміння добробуту, виділена проблема є досить актуальною та малодослідженою. Одним із дієвих способів формування комунікативних умінь є інтерактивне навчання, найбільш доречними в контексті нашого дослідження є інтерактивна лекція, перевернуте навчання, метод кейсів, коучинг-технологія, ділові та рольові ігри, метод занурення у спілкування, метод конкретних ситуацій. Раціональне поєднання даних методів та технологій навчання між собою та в сукупності з традиційними, формують педагогічні умови, створюють своєрідне середовище, що сприяє формуванню комунікативних умінь. Реалізація обґрунтованих педагогічних умов здійснюється на засадах системного, компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, аксіологічного підходів до формування дослідницької компетентності майбутніх лікарів. Робота з формування таких умінь студентів реалізується через низку навчально-виховних завдань, що проводять викладачі. Часто один і той самий захід або завдання може бути спрямованим на формування різних комунікативних умінь. Процес формування даних умінь майбутніх лікарів є складним і тривалим, адже потребує постійної підготовки і системного підходу.

Ключові слова: глобалізація, компетентність, комунікація, дослідницька компетентність, майбутні лікарі, інтерактивне навчання, кейс-метод.

The article is devoted to revealing the peculiarities of the organization of purposeful work on forming the communicative skills of foreign students as an element of research competence of future doctors in the conditions of globalization. In times of global transformations that change our way of life, communication, thinking, vision of the future and understanding of well-being, the isolated problem is quite relevant and poorly researched. One of the effective ways of forming communicative skills is interactive learning, the most relevant in the context of our study is an interactive lecture, inverted learning, the method of cases, coaching technology, business and role-playing games, the method of immersion into communication, the method of specific situations. The rational combination of these methods and technologies of learning with each other and in combination with traditional, form pedagogical conditions, create a kind of environment that promotes the formation of communication skills. Realization of reasonable pedagogical conditions is carried out on the basis of systematic, competent, personally oriented, activity, axiological approaches to forming of research competence of future doctors. The work on forming such skills of students is realized through a series of educational tasks conducted by teachers. Often, the same event or task can be aimed at developing different communication skills. The process of generating the skills of future doctors is complex and time consuming, as it requires constant preparation and a systematic approach.

Keywords: globalization, competence, communication, research competence, future doctors, interactive training, case-method.

Стаття посвячена раскрытию особенностей организации целенаправленной работы по формированию коммуникативных умений студентов-иностранцев как элемента исследовательской компетентности будущих врачей в условиях глобализации. Во времена глобальных трансформаций, меняющих наш образ жизни, общение, мышление, видение будущего и понимание благосостояния, выделенная проблема является весьма актуальной и малоисследованной. Одним из действенных способов формирования коммуникативных умений является

интерактивное обучение, наиболее уместными в контексте нашего исследования является интерактивная лекция, перевернутое обучение, метод кейсов, коучинг-технология, деловые и ролевые игры, метод погружения в общение, метод конкретных ситуаций. Рациональное сочетание данных методов и технологий обучения между собой и в совокупности с традиционными, формируют педагогические условия, создают своеобразную среду, способствующую формированию коммуникативных умений. Реализация обоснованных педагогических условий осуществляется на основе системного, компетентностного, личностно ориентированного, деятельностного, аксиологического подходов к формированию исследовательской компетентности будущих врачей. Работа по формированию таких умений студентов реализуется с помощью ряда учебно-воспитательных задач, проводимых преподавателями. Часто один и тот же мероприятие или задача может быть направленным на формирование различных коммуникативных умений. Процесс формирования данных умений будущих врачей является сложным и длительным, поскольку требует постоянной подготовки и системного подхода.

Ключевые слова: *глобализация, компетентность, коммуникация, исследовательская компетентность, будущие врачи, интерактивное обучение, кейс-метод.*

В умовах ХХІ століття, яке можна назвати ерою комунікації одним із найважливіших напрямів, необхідних майбутньому спеціалісту є комунікативні уміння. Для того щоб бути конкурентоздатними та готувати спеціалістів, які б були успішними протягом усього життя на ринку праці, нам необхідно поєднати результати дослідження мозку з можливостями негайного доступу до глобальної мережі інформації та знань. Комунікативна компетентність є складовою дослідницької діяльності [8].

Головними завданнями дослідницької діяльності є розвиток у студентів прагнення до досліджень у галузі медицини та накопичення досвіду цієї роботи; розвиток у майбутніх спеціалістів наукового мислення та формування дослідницьких компетентностей; виховання потреби постійно вдосконалювати свої знання, поширювати науковий кругозір та наукову ерудицію.

Значення комунікативної компетентності особистості для сучасного суспільства важко переоцінити. Формування комунікативної компетентності майбутнього спеціаліста перебуває в полі зору як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників.

Однак, в умовах сучасної вищої освіти майбутній лікар не розглядається як творча особистість, як цілісний суб'єкт навчальної діяльності, що прагне не просто до оволодіння майбутньою професією, але й до реалізації своїх потенційних можливостей. Особливістю медичних ЗВО (закладів вищої освіти) є те, що базова освіта різниться, оскільки є студенти з різних країн.

Оскільки в сучасних умовах позачергово є необхідність підготовки компетентних лікарів, здатних до ефективної управлінської діяльності, то ЗВО повинен забезпечувати формування творчої особистості лікаря, як оптимальної передумови розвитку його управлінської культури, як суб'єкта виховання та навчання, формування в нього основних видів компетентностей щодо суб'єкт-суб'єктного управління.

Огляд останніх досліджень. Дослідженню глобалізаційних процесів присвячені праці М. Квака, Г. Коліна, В. Кременя, П. Скотта. Проблеми

дослідження розвитку комунікативних умінь, навичок та їх структурних компонентів присвячені праці П. Гальперіна, І. Зимньої, В. Кан-Каліка, О. Мерзлякової, Л. Рибалко, Л. Савенкова, та ін. Питання комунікативної компетентності майбутніх лікарів висвітлені у наукових працях Л. Галій, Б. Громовика, С. Мокрянина, Л. Пляки, В. Тюріної, Ю. Юсеф та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій дослідників, присвячених формуванню комунікативної компетентності, багато питань цієї проблеми ще не набули належного обґрунтування й однозначного вирішення. Не було розглянуто цю проблему в аспекті глобалізації.

Аналіз останніх досліджень свідчить про низький рівень комунікативної компетентності майбутніх фахівців різних сфер діяльності, зокрема майбутніх лікарів. Актуальність дослідження посилюється також існуючою суперечністю, пов'язаною з невідповідністю вимог суспільства до компетентної у питаннях спілкування особистості та низьким рівнем комунікативної підготовки студентів у ЗВО, зокрема іноземних студентів.

Формулювання завдання. Розкрити особливості організації цілеспрямованої роботи з формування комунікативних умінь студентів як елементу дослідницької компетентності майбутніх лікарів в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідною сучасною педагогічною технологією, в основі якої закладена суб'єкт-суб'єктна взаємодія є інтерактивне навчання. Його нижчі ієрархічні рівні: пасивне та активне, у процесі яких можуть формуватися елементи дослідницької компетентності описані [7].

При взаємодії представників різних культур існують різноманітні бар'єри у спілкуванні. Це є причиною непорозуміння викладачів та студентів та як наслідок заважає вільній комунікації. Інколи студентам легше розуміти один одного ніж викладача. На це націлені інтерактивні методи навчання.

У залежності від дидактичних задач, які ставить перед собою лектор, розрізняють традиційні та інтерактивні лекції. Т. Головачук [2] вказує на те, що при проведенні традиційної лекції відмічається висока активність викладача при організації первинного сприйняття і підготовки самостійного оволодіння матеріалом, при цьому спостерігається пасивне сприйняття знань, відсутність самостійного мислення та неможливість осмислення матеріалу в процесі механічного запису слів лектора. При навчанні іноземних студентів виникають бар'єри у спілкуванні, тому, що мислення викладача та студента відбувається рідною для них мовою, а спілкування – за участі третьої мови (англійська або російська), яка є спільною ланкою комунікації. Тому традиційна лекція при навчанні іноземних студентів не може бути ведучою, оскільки вона є обмеженою в часі, а студенти-іноземці потребують більше часу для розуміння та засвоєння поданого матеріалу, ніж вітчизняні студенти. Виникає необхідність пошуку нетрадиційних форм і методів навчання. Такими є перевернуте навчання, дистанційне навчання.

При перевернутому навчанні студент знайомиться з матеріалами лекції заздалегідь, при цьому, переглядаючи відеоматеріал готують різноманітні проекти, виконують завдання проблемного характеру, потім на самому занятті відбувається захист підготовлених проектів, виконання вправ, тестування, дискутування в рамках проблемних груп, викладач при цьому відповідає на питання студентів, організовує дискусію, направляє і організовує проблемні групи, встановлює загальний рівень студентів та аналізує діяльність свою та студентів і прогнозує

подальшу взаємодію, яка буде реалізована на практичних заняттях. Цінним при цьому є сприяння самотійному опрацюванню матеріалу та робота з різними джерелами інформації. Не варто захоплюватися такою формою, а потрібно раціонально поєднувати з іншими формами подання матеріалу. Такий вид навчання може бути перехідною ланкою до інтерактивної лекції.

Інтерактивні лекції спрямовані на самотійне здобуття знань студентами, їх самонавчання під керівництвом лектора з використанням усіх доступних інтерактивних методів. Такі лекції сприяють формуванню самоосвіти, саморегуляції, саморозвитку, навчанню протягом всього життя, дають можливість студентам брати участь у вирішенні поставлених проблем, висловлювати власну думку та відстоювати її в раціонально організованій дискусії з колегами і викладачем [2]. На думку В. і З. Архименків та Н. Пащевської, інтерактивні лекції виконують функції: мотиваційну – розвиває інтерес до науки; методичну – містить пояснення, інтерпретації, прогнози; організаційно-орієнтаційну – містить поради з організації роботи та інформацію про джерела літератури; професійно-виховну – розвиває спеціальні здібності і виховує професіоналізм; оцінно-розвиваючу – формує розумові й оціночні вміння [11]. До таких лекцій відносять: проблемну, бінарну, лекцію зі заздалегідь запланованими помилками, лекцію-конференцію, лекцію-консультацію.

Як зазначає М. Литвінцева ключовим принципом активізації пізнавальної діяльності на інтерактивних лекціях є принцип проблемності [6]. Під час проведення проблемної лекції нові знання вводяться у відповідності до засад проблемного навчання, лекція будується таким чином, що пізнання студента наближається до пошукової, дослідницької діяльності, оскільки одну частину знань студент отримує від лектора, іншу – здобуває самотійно під його керівництвом через пробудження інтересу до проблеми, що викликає бажання знайти спосіб її вирішення [5].

Проведення діалогу двох викладачів у якості науковців, або науковця і практика, чи викладача та студента називають бінарною лекцією. При виділенні переваг такої лекції Т. Головачук вказує на високу міру активності сприйняття, мислення студентів; переключення з одного лектора на іншого сприяє підтриманню високого рівня уваги й інтересу студентів, стимулює розумовий процес; можливість передати більший обсяг інформації за рахунок переконструювання матеріалу; краще розуміння матеріалу завдяки практичним прикладам [2].

На лекції зі заздалегідь запланованими помилками студенти виступають у ролі експертів та контролюють зміст лекції, стають опонентами, рецензентами, для знаходження помилок, навмисно створеними викладачем. Введення елементів інтелектуальної гри сприяють активізації уваги, підсилюють пізнавальну та розумову діяльність студентів. В. Шахов вказує, що лекції зі заздалегідь запланованими помилками виконують не лише стимулюючу, але й контролюючу функції – викладач може оцінити рівень підготовки студентів [12].

Лекція-конференція формується як науково-практичне заняття, складається зі заздалегідь поставленої проблеми і системи доповідей, які контролює викладач. Л. Наконечна вважає, що саме такі заняття сприяють розвитку пізнавальної самотійності та професійної компетентності студентів [10]. Готуючись до такої лекції студенти опрацьовують матеріал лекції та додаткову літературу.

Отже, інтерактивні лекції як форма організації навчання іноземних студентів у ЗВО сприяють формуванню комунікативної складової дослідницької компетентності майбутніх лікарів.

Серед різноманітних модифікацій методів інтерактивного навчання на практичних заняттях та семінарах нами було вибрано структуровані кейси, що на даний час знайшли своє місце в структурі підготовки майбутніх лікарів [1]. Існують різні типи кейсів. Найбільш поширений у практиці підготовки майбутніх лікарів є кейс, в якому подається коротке і точне викладення ситуації з конкретними цифрами і даними. Для такого типу кейсів існує певна кількість правильних відповідей. Вони призначені для оцінки знання і вміння використовувати одну методику в певній галузі медичних знань. Визначення кейс-методу ситуаційного аналізу полягає в опису реальної ситуації або події, які відбувалися в тій чи іншій сфері лікарської практики й описані авторами для того, щоб спровокувати дискусію в серед студентів. Такого типу кейс містить в собі не лише правдивий опис подій, а являє собою єдиний інформаційний комплекс, що дозволяє розібратися у ситуації. Крім того, кейси конкретних ситуацій розвивають аналітичні, дослідницькі, комунікативні навички, виробляють уміння аналізувати ситуацію, планувати стратегію і приймати рішення [4, с. 29-36].

Отже, робота з кейсами конкретних ситуацій надає можливість розбору як клінічних ситуацій так і фізіологічних механізмів адаптації організму людини до змін навколишнього середовища. Навчання конкретним ситуаціям відбувається згідно сценарію, який містить публічний виступ з представленням і захистом висунутого рішення, «мозковий штурм» в межах малої групи, і самостійну роботу студента. Завданнями кейс-методу є залучення студента до аналізу ситуації і прийняття рішень та активізація навчально-пізнавальної діяльності. Тому студентська група поділяється на мікрогрупи із 3-5 чоловік. Кожна команда вибирає спікера, роль якого полягає у організації роботи мікрогрупи. Після завершення роботи спікер доповідає у межах часу, визначеного викладачем про результати роботи своєї мікрогрупи.

Дуже ефективним є використання ІКТ при проведенні занять із застосуванням кейсів конкретних ситуацій. Це дозволяє швидше виконувати розрахунки із застосуванням табличного процесора, краще подати групам ілюстративний матеріал [3].

Застосування кейс-методу конкретних ситуацій можна і доцільно використовувати поряд з традиційними методами навчання у ЗВО. Використання кейс-методу конкретних ситуацій формує у студентів необхідні для майбутньої професії якості, такі як: ініціативність, творчий підхід до розв'язання проблем, готовність до дії в різних умовах, та вміння гнучко реагувати на них.

Однією з інтерактивних технологій, яка «сприяє балансуванню співпраці в команді завдяки цілеспрямованій та динамічній комунікації учасників для досягнення певних цілей» [9] є коучинг.

Оскільки без процесу комунікації у професійній діяльності співпраця неможлива, науковці, шукаючи способи полегшення сприйняття нового матеріалу у процесі навчання, звернули увагу на коучингові вміння, зокрема їх комунікативну складову.

Серед інтерактивних методів, що сприяють формуванню комунікативного елемента дослідницької компетентності у студентів можна виділити метод

конкретних ситуацій. В основі цього методу лежить опис конкретної професійної діяльності або емоційно-поведінкових аспектів взаємодії студентів.

При аналізі конкретних ситуацій особливо важливо те, що тут поєднується індивідуальна робота студентів з проблемною ситуацією і групове обговорення пропозицій, підготовлених кожним членом групи. Це дозволяє студентам розвивати навички групової, командної роботи, що розширює можливості для вирішення типових проблем в рамках досліджуваної навчальної тематики. Вони навчаються: аналітично мислити; подавати результати проведеного аналізу; оцінювати наслідки рішень; освоюють комунікативні навички та навички роботи в колективі.

У процесі навчання студенти можуть дізнатися і порівняти кілька варіантів вирішення однієї проблеми. Це сприяє результативності методу. Дозволяє розширити індивідуальний досвід. Оскільки аналіз конкретної ситуації – групова робота, то вирішення проблеми бажано подавати у формі відкритих дискусій.

Ще одним із інтерактивних методів навчання можна виділити ділову та рольову гру. Рольові ігри допомагають формувати такі важливі ключові кваліфікації лікарів, як комунікативні здібності, толерантність, вміння працювати в малих групах, самостійність мислення і т. д.

Ділові ігри проходять, як правило, у формі узгодженого групового розумового пошуку, що вимагає залучення до комунікації всіх учасників гри. За своєю суттю цей метод навчання є особливою формою комунікації.

У будь-якому типі комунікації один з учасників є доповідачем, який висловлює свою точку зору. Другий учасник є помічником, який, сприймаючи сказане і зроблене, намагається захистити точку зору доповідача. Третій учасник комунікації в рамках ділової гри має бути опонентом, який, спираючись на результати прийнятого рішення, висловлює свою власну точку зору. Четвертий учасник – організатор комунікації (викладач) – перетворює розрізнені зусилля в цілеспрямований рух. Завершується ділова гра підведенням підсумків, де основна увага спрямована на аналіз її результатів, найбільш значущих для практики.

Інтерактивне навчання можна розглядати як інтерактивний варіант організації педагогічної взаємодії в навчальному процесі (метод занурення в спілкування за М. Щетініним). Ґрунтуючись на цьому, можна схарактеризувати такі особливості:

- процес навчання відбувається в груповій спільній діяльності, де група розглядається як суспільство в мініатюрі, тобто навички спільної роботи та міжособистісного спілкування, отримані у ході навчання, студент у подальшому зможе використовувати у реальній професійній діяльності (тобто вирішуються три завдання: пізнавальне, комунікативно-розвивальне, соціально-орієнтовне);
- важливість навчитися виявляти позитивні та негативні зразки взаємодії, Г. Цукерман – пропонує приділити цьому певний час, тобто навичкам попередження виникнення конфліктів, не перенесення робочого конфлікту на міжособистісні стосунки, демонстрації переваг та результативності роботи згуртованої команди;
- дотримання діалогічних форм взаємодії, безперервного діалогу;
- вирішення нестандартної постановки проблеми у ході внутрішньогрупової співпраці;
- зникнення більш вираженої у навчальній взаємодії асиметричності позицій викладача і студента, ніж у ході виховної;

- викладач постає ініціатором вирішення навчальних завдань, та координатором процесу спілкування, інтерпретатором досягнення групової мети.

Ці особливості слід враховувати при компонуванні груп, особливо студентів-іноземців.

Висновки та перспективи. В епоху швидкісної комунікації, під час бурхливого розвитку глобалізаційних процесів, одним із головних пріоритетів навчання є формування комунікативних умінь як елементу дослідницької діяльності. Робота з формування таких умінь майбутніх лікарів реалізується через низку навчально-виховних завдань, що проводять викладачі. Часто один і той самий захід або завдання може бути спрямованим на формування різних комунікативних умінь. Процес формування даних умінь майбутніх лікарів є складним і тривалим, адже потребує постійної підготовки і системаного підходу.

Реалізація обґрунтованих педагогічних умов здійснюється на засадах системного, компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, аксіологічного підходів до формування комунікативного компоненту дослідницької компетентності майбутніх лікарів. Особливо під час навчання іноземних студентів потрібно створювати толерантне, багатокультурне освітнє середовище, яке відображає реалії сучасного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильева Е. Ю. Кейс как метод обучения алгоритму неотложной помощи в медицинском вузе. / Е. Ю. Васильева, О. В. Самодова // Инновации в образовании, 2013. – № 10. – С. 76-85.
2. Головачук Т. І. Інноваційний підхід при проведенні лекційного заняття / Т. І. Головачук // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2011. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 405-410.
3. Еремін А. С. Обеспечение учебной работы с использованием кейс-метода / А. С. Еремін // Инновации в образовании. – 2010. – № 4. – С. 77-90.
4. Жигилей І. М. Формирование профессиональных компетенций с помощью кейс-метода в высшем образовании / І. М. Жигилей // Преподаватель XXI век. – 2012. – № 1. – С. 29-36.
5. Кайдалова Л. Г. Упровадження технології проблемного навчання при викладанні психолого-педагогічних дисциплін / Л. Г. Кайдалова, Н. Б. Щокіна // Історичні, економічні, соціально-філософські та освітні аспекти розвитку охорони здоров'я : матеріали II Міжнарод. наук. інтернет-практ. конф., присвяченої 210-річчю ХНМУ, м. Харків, 4–11 листоп. 2014 р. – Х. : ХНМУ, 2014. – С. 214-217.
6. Литвинцева М. В. Формирование поисковой деятельности студентов в процессе математической подготовки в педагогическом вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Литвинцева Марина Викторовна ; ГОУ ВПО «Красноярский государственный педагогический университет им. В. П. Астафьева». – Красноярск, 2008. – 173 с.
7. Макаренко О. Формування комунікації як елементу дослідницької компетентності майбутніх лікарів / Макаренко О. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – Вип. 28 (38). – С. 123–128.
8. Макаренко О. Структура дослідницької компетентності майбутніх лікарів / Олександр Макаренко // Витоки педагогічної майстерності. – 2016. – Вип. 18. – С. 195–200.
9. Мескон М. Х. Основы менеджмента; пер. с англ. / Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. – М. : Дело, 1996. – 704 с.
10. Наконечна Л. Й. Інноваційна лекція як засіб розвитку пізнавальної самостійності студентів / Л. Й. Наконечна // Зб. наук. праць Бердянськ. держ. пед. ун-ту : Педагогічні науки. – Бердянськ : БДПУ, 2009. – № 3. – С. 194-199.
11. Пашевская Н. В. Лекция как один из методов развития креативного мышления студентов / Н. В. Пашевская, В. Е. Ахрименко, З. М. Ахрименко // Экономика, Право, Печать. Вестник КСЭИ. – 2013. – № 4. – С. 91-98.
12. Шахов В. І. Психолого-педагогічні основи активних методів навчання / В. І. Шахов // Наук. зап. Вінницьк. держ. пед. ун-ту. – Серія : Педагогіка і психологія. – 2006. – Вип. 18. – С. 76-83.

**Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава
ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР КРАЇН ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ**

У статті досліджуються історичні передумови та особливості мовної культури країн Північної Африки. Зокрема, розглядається проблема двомовності, що виникла у процесі взаємодії арабської літературної мови з місцевими говорами і формування територіальних діалектів, а також вплив західноєвропейських мов на мовну ситуацію у країнах північно-африканського регіону.

Ключові слова: *Північна Африка, лінгвокультурний простір, літературна мова, діалект, мультикультуралізм, міжкультурна комунікація.*

This article investigates the historical background and features of language culture in North Africa. In particular, it addresses the problem of bilingualism that has arisen in the process of interaction between the Arabic literary language with local dialects and the formation of regional dialects, as well as the influence of Western European languages on the language situation in the North African region.

Key words: *North Africa, linguistic and cultural space, literary language, dialect, multiculturalism, intercultural communication.*

В статье исследуются исторические предпосылки и особенности языковой культуры стран Северной Африки. В частности, рассматривается проблема двуязычия, возникшего в процессе взаимодействия арабского литературного языка с местными говорами и формирования территориальных диалектов, а также влияние западноевропейских языков на языковую ситуацию в странах североафриканского региона.

Ключевые слова: *Северная Африка, лингвокультурное пространство, литературный язык, диалект, мультикультуралізм, міжкультурная комунікація.*

Незважаючи на панівну тенденцію до мультикультуралізму, до глобалізації сучасного світу, країни так званого «арабського світу» відрізняються, з одного боку, неоднорідністю власного культурного простору, з іншого – ступенем інтеграції в європейський соціокультурний простір, що зумовлено багатьма геополітичними та історичними факторами, зокрема, періодом колонізації. При цьому слід відзначити певний консерватизм арабської культури, тяжіння до власних національно-культурних традицій. Дослідження факторів, що вплинули на культурний розвиток різних країн сприятиме полегшенню адаптації іноземних студентів до українського соціокультурного середовища. Дана стаття присвячена дослідженню лінгвокультурного простору арабських країн північно-африканського регіону.

Північна Африка – один з найбільших регіонів Африканського континенту. Її географічне положення – між іншими регіонами Африки, Південною Європою і Південно-Західною Азією, на жвавих перехрестях світових морських і повітряних шляхів – зумовило специфіку культурного розвитку даного регіону. Північна Африка є колыскою давньоєгипетської цивілізації, якій належить значний внесок у розвиток світової культури. Письмові та археологічні пам'ятки, пов'язані з кінцем IV тисячоліття до н.е., що дійшли до нас, дозволяють простежити історію як Стародавнього Єгипту, так і його сусідів. Західних сусідів в Стародавньому Єгипті називали спершу техену, а пізніше лебу або лібу (звідси пішла назва «лівійці»). Це були войовничі кочові племена, які здійснювали набіги в долину Нілу, а у 941 р. до

н.е. навіть завоювали Єгипет і заснували там XII лівійську династію. Південним сусідом Єгипту була держава Нубія. У VIII ст. до н.е. нубійці в свою чергу завоювали Єгипет і заснували там XXV династію. В епоху античності землі Південного Середземномор'я прославилися культурою Карфагену. У I тисячолітті до н.е. в західній частині середземноморського узбережжя Північної Африки виникли і стали розширюватися фінікійські міста-колонії, що панували на той час в морській торгівлі. Серед цих міст-колоній виділявся Карфаген. Поразка Карфагену у боротьбі з Римом (146 р. до н.е.) спричинила створення на місці колишніх фінікійських міст римських колоній. Перша згадка вкоріненої згодом назви «Африка» пов'язана з римлянами. У період з V по VI ст. народи Північної Африки вели боротьбу з нашествиям спочатку вандалів, а потім візантійців. Важливий етап етнічної історії припадає на VII – XI ст., коли в регіон стали переселятися арабські племена, котрі поширили серед єгиптян і берберів (древніх лівійців) іслам і арабську мову. Арабізації місцевого населення сприяла близькість мов і культур арабів і берберомовних народів. Підкорені народи перейняли у арабів мову, релігію та низку елементів матеріальної і духовної культури [1, с. 117, 127].

Таким чином, протягом багатьох століть у Північній Африці складалася своєрідна культура. Сучасне населення регіону сформувалося в ході багатовікової історії шляхом асиміляції стародавнього автохтонного населення з арабськими племенами-завойовниками. В етнокультурному відношенні Північна Африка тісно пов'язана з Південно-Західною Азією. Північно-африканські народи – складова частина арабського світу. Їх історична спільність заснована на єдності арабської літературної мови та культури. У Північній Африці арабська мова є домінуючою.

Разом з тим лінгвістична карта Північної Африки є вельми різнобарвною завдяки безлічі мов, якими розмовляють різні етнічні групи. Своєрідна мовна ситуація істотно впливає на національну культуру країн регіону. Поряд з літературною арабською мовою досить поширені арабські територіальні діалекти, які виконують функції розмовних мов. Крім того, окрім арабської мови в регіоні побутують інші корінні мови Африки: берберська – в Алжирі, Марокко та інших країнах, нубійська – на півдні Єгипту. Особливо велика різноманітність мов спостерігається в Судані: на півдні і південному заході тут поширені нілотська, кушитська і суданська мови, а на півночі – нубійська.

Усі мови Північної Африки об'єднуються у три великі мовні сім'ї: семіто-хамітську, нілотську і сім'ю мов центрального і східного Судану. Дві останні належать до власне африканських мов, а з семітських мов найбільш поширеною є арабська. Сучасна арабська літературна мова розвинулася на базі класичної, яка утворилася на основі древньої північно-арабської мови. Визначною пам'яткою літератури на класичній арабській мові є Коран. У середні віки на цій мові була створена художня, наукова і релігійна література. Її становлення пов'язане з відродженням арабської культури у другій половині XIX ст. Словниковий склад літературної арабської мови відрізняється багатством синонімів, іншомовні запозичення досить обмежені. Розвиток арабської термінології в галузі науки і техніки в останні роки базується на багатстві словотворчих засобів мови і йде вкрай бурхливо, але відрізняється в окремих країнах багатозначністю синонімів.

Літературна арабська мова панує в усіх сферах, пов'язаних з вживанням писемної мови: в літературі та науці, в школах, у пресі, в офіційному листуванні та документації, на радіо, меншою мірою в кіно і театрі. Разом з тим у побутовому спілкуванні переважають арабські діалекти. Територіальні діалекти помітно

відрізняються один від одного, що призводить до великих труднощів у взаєморозумінні представників різних діалектів. Кожен територіальний діалект побутує і зрозумілий в рамках даної країни. У деяких країнах є значна література, написана на діалекті – п'єси, вірші, пісні; радіо- і телепередачі, спектаклі. На даний час в країнах Північної Африки однією з складних і актуальних є проблема так званої двомовності – одночасного використання літературної мови і діалекту, що сильно відрізняються одна від одного [4].

На відміну від арабської, вплив західноєвропейської експансії загалом на культуру країн Північної Африки, пов'язаний з періодом їх колонізації країнами Західної Європи в XIX – XX ст., виявився не таким вирішальним. Проте він обумовив сферу функціонування європейських мов в Північній Африці. Єгипет і Судан опинилися у сфері англійського панування. Алжир як колонія, а Туніс і Марокко як протекторати утворили великий масив французької Північної Африки. Лівія стала італійською колонією. В Алжирі французька мова і сьогодні фактично залишається на положенні державної поряд з арабською. У сусідніх країнах – Марокко і Тунісі – вона викладається як друга (після арабської) і широко застосовується у всіх галузях культури. Таку ж роль, але меншою мірою, відіграє англійська мова в Єгипті і Судані. У Лівії, де кілька десятиліть тому панували італійські запозичення, італійську мову майже повністю витіснено англійською. Європейські мови впливають як на літературну арабську мову (в галузі наукової і технічної термінології), так і на арабські діалекти (у сфері лексики, що позначає предмети побуту, новинки побутової техніки тощо) [1, с. 132].

На даний час в північно-африканських країнах активізувався процес арабізації культури, науки, освіти. Арабські лінгвісти, літератори і соціологи займаються також проблемою співвідношення двох форм арабської мови – літературної і діалектної. Вони розглядають арабську літературну мову як об'єднуючий фактор у культурному розвитку арабомовних країн. Розглянутий нами лінгвокультурний аспект, хоча і є, на нашу думку, головним у формуванні «картини світу» тієї чи іншої етнокультурної спільноти, проте не є вичерпним у розумінні і сприйнятті культури інших народів. Заслужують на увагу і такі чинники, як засоби невербальної комунікації, національні традиції, зокрема, національні свята, національний одяг, національна кухня тощо. Дослідження вищезазначених складових національних культур сприяє подоланню бар'єрів у міжкультурній комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Страны и народы: Науч.-попул. геогр.-этногр. изд. в 20-ти т. Африка / Редкол.: А.А. Громыко и др. – М.: Мысль, 1982. – 349 с.
2. www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nau.
3. www.lingvotech.com/arabski.
4. www.arabic.ru/language/histori.html.

УДК 378.147.091.313:001.895

Внукова К.В.

Національний фармацевтичний університет, м. Харків
ТЕХНОЛОГІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕМЕНТІВ ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В
ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В
НЕМОВНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті розкрито досвід реалізації елементів інноваційного навчання на прикладі впровадження дистанційного курсу з дисципліни «Англійська мова за

професійним спрямуванням» для студентів фармацевтичного відділення, обґрунтовано використання елементів навчального простору системи Moodle, визначено основні типи вправ на засвоєння лексики під час самотійної аудиторної та позааудиторної роботи

Ключові слова: *інноваційне навчання, освіта, англійська мова за професійним спрямуванням, дистанційне навчання, Національний фармацевтичний університет*

The article reveals the main experience of innovative education used in distance learning course on the discipline «English in Proficiency» for pharmacy students, elements of educational area Moodle were substantiated, different types of effective exercises to grasp vocabulary during the classroom self -study activities and out-of-class self-study training

Key words: *innovative education, education, English in proficiency, distance learning, National University of Pharmacy*

В статье раскрыто опыт реализации элементов инновационного обучения на примере внедрения дистанционного курса по дисциплине «Профессиональный Английский Язык » для студентов фармацевтического отделения, обосновано использование элементов учебного пространства системы Moodle, определены основные типы упражнений на усвоение лексики во время самостоятельной аудиторной и внеаудиторной работы

Ключевые слова: *инновационное обучение, образование, профессиональный английский язык, дистанционное обучение, Национальный фармацевтический университет*

«Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства» [1,с.39].

У межах сьогодення реалізація якісного освітнього процесу є неможливою без використання елементів інноваційного навчання ; ставить на меті організацію та вдосконалення освітньої діяльності , якісну освіту відповідно вимогам законодавства України. «Сьогоднішня соціальна вимога до університетів – бути не тільки більш динамічними і «гнучкими», а й більш відкритими системами, а це означає, що вищим навчальним закладам необхідно більш точно і активно позиціонувати свій внесок в інноваційний процес і соціальний розвиток» [2, с.142]. ІТ – технології, як запорука успіху сучасної людини, швидко вживаються в наше повсякденне життя, сьогодні неможливо уявити якісний навчальний процес без них.Актуальність дистанційного навчання або електронного навчання є дуже важливою для сучасних ВНЗ в Україні та за кордоном, і є одним з найбільш доступних шляхів отримати диплом вищого навчального закладу не залишаючи домівку та країну. Існує багато різних сучасних платформ електронного навчання, Moodle, безсумнівно, є однією з популярних світових освітніх систем, яка дає можливість використання різних панелей інструментів, в свою чергу, тьютор має можливість стежити за успіхом студентів. Цей тип освіти, як правило, обирають впевнені в собі люди, для яких не важко працювати або вчитися у кількох університетах одночасно з метою підвищення своєї професійної кваліфікації або просто займатися самоосвітою. Національний фармацевтичний Університет є лідером у впровадженні сучасних навчальних систем. Так, в рамках проекту

Дистанційної форми навчання (E-Learning / Distance Learning) кафедрою Іноземних мов НФаУ розроблено та активно впроваджуються дистанційні курси з дисциплін «Англійська мова» (рівень володіння мовою – B1+), «Англійська мова за професійним спрямуванням» Модуль 1,2 (рівень володіння мовою B2). Курси адаптовано під сучасне бачення академічного вивчення англійської мови у вищих навчальних закладах, враховуючи широкий досвід українських та закордонних викладачів, які активно використовують електронні навчальні програми. Навчальний процес здійснюється на платформі Moodle відповідно до «Положення Про експертизу курсу дистанційного навчання в Національному фармацевтичному університеті». Запропоновано різні типи контролю - затверджені навчальні тести та завдання. Передбачено головні компетенції: вільне володіння основними лексико-граматичними одиницями, необхідними для: компетентного професійного спілкування з іноземними колегами чи клієнтами, науковцями; грамотне ділове листування, ділове спілкування; написання рецептів, анотацій лікарських засобів, написання резюме, наукової статті; вміння користуватися англійськими джерелами. Наступним етапом є підготовка до КРОК-іспиту з дисциплін: аналітична хімія, органічна хімія, фізична та колоїдна хімія, патологічна фізіологія, біохімія, фармацевтична ботаніка, мікробіологія, фармакологія; передбачається оволодіння основною лексикою з дисциплін. Розроблено алгоритм навчання та критерії оцінювання для кожної дисципліни та кожного завдання. Основними елементами навчального процесу є: освітній форум, семінар, інтерактивні робочі зошити, граматичні тести. Загальні методи та прийоми, що застосовуються протягом усього періоду навчання: презентація, відео лекції, он-лайн семінари, он-лайн лекції, робота у парі, робота у групі; проектно-орієнтоване навчання, освітні форуми тощо. Он-лайн оцінювання є обов'язковим для всіх завдань, результати реєструються в електронному журналі успішності студентів. Підсумковий тест проводиться на кафедрі під час очної сесії. Навчальні елементи, що не оцінюються: форум допомоги тьютора та взаємодопомоги, форум новин, тести для самопідготовки.

Таким чином, завдання тьютора - забезпечити навчальні курси якісним матеріалом, адаптованим та розробленим відповідно до всіх вимог навчальної програми з подальшим досягнення мети вивчення мови у сучасному інноваційному освітньому просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України про освіту (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380)[електронний ресурс]: сайт. - Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#n39>
2. Галій Л., Серопян Т., Впровадження дистанційної форми навчання у фармацевтичну освіту (на прикладі національного фармацевтичного університету) // Фармацевтичний часопис. - 2017. - №3. - с.102 – 107
3. Козяр М. М., Інноваційні технології навчання в діяльності ВНЗ. // Використання інформаційних технологій у процесі навчання. - 2014. – с.142 – 150 [електронний ресурс]: сайт. - Режим доступу http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/13825/1/Elita_2014_38-39_Koziar_Innovatsiini.pdf
4. Національний Фармацевтичний Університет. Дистанційний курс з дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням Модуль 2» [електронний ресурс]: сайт. – Режим доступу: <http://pharmel.kharkiv.edu/moodle/course/view.php?id=1583> (date of the last attending: 1.04.2019p.)

Запорожский государственный медицинский университет
**КРЕАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ
ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ**

Освітній процес, побудований на базі ціннісно-змістовної інтенсивності, використання можливостей інтернету і навчального телебачення - являють собою методичні можливості, які відкривають перед викладачами вищої школи перспективи інтенсифікації навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах немовного профілю з метою формування творчої особистості фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти та інноваційної діяльності.

Ключові слова: *інтенсивні підходи до навчання, активна взаємодія, інтернет- та мультимедійні методика, навчальне телебачення.*

The educational process, built on the basis of value-semantic intensity, the use of the Internet and educational television, are methodological opportunities that open up opportunities for teachers of higher education to intensify teaching foreign languages in universities of a non-linguistic profile in order to create a creative personality of a specialist capable of self-development and innovational activity.

Keywords: *intensive approaches to training, active interaction, Internet and multimedia techniques, educational television.*

Образовательный процесс, построенный на базе ценностно-смысловой интенсивности, использование возможностей интернета и учебного телевидения – представляют собой методические возможности, которые открывают перед преподавателями высшей школы перспективы интенсификации обучения иностранным языкам в вузах неязыкового профиля с целью формирования творческой личности специалиста, способного к саморазвитию, самообразованию и инновационной деятельности.

Ключевые слова: *интенсивные подходы к обучению, активное взаимодействие, интернет- и мультимедийные методика, учебное телевидение.*

Интенсификация процесса обучения привлекает сегодня внимание большого количества ученых и практиков психологии, педагогики и методики обучения. Суть этой проблемы определяется такими понятийными категориями как активизация, насыщенность, эмоциональность, эффективность.

Курс обучения иностранному языку в неязыковых вузах характеризуется рядом особенностей, которые, с одной стороны, минимизируют временной отрезок для усвоения подязыка будущей профессии, а с другой стороны максимализируют усилия студентов по овладению необходимыми тематическими понятиями, грамматическими и лексическими единицами в сжатые сроки основного курса. Перед преподавателями иностранного языка стоит задача научить студентов пользоваться иностранным языком как средством межкультурного и профессионального общения.

Цель работы – проанализировать методическую целесообразность практического применения информационно-коммуникационных технологий обучения учетом принципов интенсивного обучения и межпредметной интеграции для оптимизации обучения иностранному языку студентов медицинского вуза.

Обучение на основе общения в активном режиме, является сущностью всех интенсивных подходов к обучению иностранному языку (Г. Лозанов, О.Б. Тарнопольский, Г.А.Китайгородская, И.Ю.Шехтер, Л.Ш.Гегечкори, Н.В.Смирнова,

В.В.Петрусинский, А.С. Плесневич, Г.М. Бурденюк и др.). Авторы доказали, что применение методики интенсивного обучения позволяет достичь впечатляющих результатов в обучении иностранному языку как по объему усвоенного материала, так и по срокам обучения. Активизация обучения может быть достигнута в результате специальной организации материала обучения, его календарного, тематического и аудиторного распределения, реализации специальных форм, методов и приемов обучения, а также путем эффективного использования потенциальных возможностей студентов и преподавателя и их взаимодействия в учебно-воспитательном процессе.

Результативность обучения можно повысить, если преобразовать традиционное практическое занятие по иностранному языку в конференцию, кино-лекцию, дебаты, теле-экскурсию. Помимо этого, обучение может быть выведено за рамки аудитории, если студенты получают адекватные стимулирующие задания по работе с дополнительными печатными, аудитивными или аудиовизуальными материалами реальных и виртуальных источников. Подключение эмоциональных факторов к обучению иностранному языку значительно активизирует процесс усвоения и способствует наиболее эффективному запоминанию материала и овладению лингвистическими профессиональными навыками и умениями при сочетании аудиторных и внеаудиторных форм работы а также разных способов обучения: коммуникативных, профессионально ориентированных, когнитивных, индивидуальных, групповых и др.

При разработке дидактических средств активизации иноязычной профессионально значимой деятельности студентов целесообразно включение в образовательный процесс современные возможности интернета и мультимедийных средств, опираясь на концепт межпредметной интеграции.

Интернет- и мультимедийные методики значительно расширяют иноязычное диалоговое пространство, и имеют большую педагогическую ценность. Они совмещают информацию, движение, графику, звук и ориентируют личность студента на развитие интерактивности в реальном времени и пространстве. Возможности использования мультимедийных технологий в образовании характеризуются очевидными преимуществами:

- тонкая настройка методов для вариативного получения знаний;
- развитие индивидуальных личностных качеств;
- активное участие в процессах обучения;
- повышенный уровень качества изложения материала;
- использование интуитивно понятных методов;
- творческий подход и прямое взаимодействие с изучаемыми

предметами.

Методы мультимедийного обучения, технологии которого активно внедряются повсеместно, изменили и модель преподавания.

У студента больше нет шансов отвлечься от материала, как в случае стандартной лекции. Теперь именно он решает задачи, напрямую взаимодействует с техникой, а преподаватель только поддерживает его в случае необходимости. Соответственно с этим возрастает и эффективность оценивания: компьютер сложнее «обмануть», а методы для этого требуют гораздо более глубокого знания предмета, что уже само по себе результат. Кроме того, техника не проявляет личных симпатий.

Особенно важно отметить, что сегодня уже не так важно много знать, гораздо важнее понимать, где это «много» можно найти и как им воспользоваться. Развитие логики у каждого – вот главное преимущество, которое принесли мультимедийные технологии в обучении.

Интернет как информационная система предлагает своим пользователям многообразие информации и ресурсов. Эти ресурсы могут быть активно использованы на занятии по иностранному языку и во внеаудиторной работе. Базовый набор услуг может включать в себя:

- электронную почту (e-mail); телеконференции; видеоконференции;
- возможность публикации собственной информации, создание собственной домашней странички (homepage) и размещение ее на Web-сервере;
- доступ к информационным ресурсам;
- справочные каталоги (Yahoo!, InfoSeek/UltraSmart, LookSmart, Galaxy); поисковые системы (Alta Vista, HotBob, Open Text, WebCrawler, Excite); разговор в сети (Chat).

Мультимедийные педагогические технологии в рядовых занятиях на уроках применяются для следующих компонентов обучения:

- создания презентаций во время изучения новых тем с целью привлечения внимания студентов;
- оценки знаний студентов, которая позволяет вывести мониторинг эффективности обучения на принципиально новый уровень;
- стимуляции самостоятельного творческого самообразования в работе с оригинальными иноязычными источниками, поиска необходимых источников информации;
- реализации результатов самостоятельной работы студентов в виде их творчества: подготовка рефератов, проектов.

Опыт работы преподавателей некоторых вузов показывает, что использование учебного телевидения в комплексе с сопутствующими и вспомогательными методическими приемами и упражнениями в значительной мере активизирует процесс овладения студентами иностранным языком и может рассматриваться как способ оптимальной интенсификации обучения иностранному языку в целом. Телевидение существенным образом расширяет возможности учебного занятия.

Максимальный учебный эффект при использовании телевидения достигается через демонстрацию информации с телеэкрана и через непосредственное участие студентов в подготовке и проведении телепередач, учебных телефильмов, теледраматизаций и теле-лекций, в процессе которых студенты приобретают умения и навыки, необходимые им в будущей профессии. Тематика телепередач определяется учебными планами и содержанием основного учебного пособия, что позволяет студентам получать знания в области иностранных языков по своей специальности.

В учебный процесс в медицинском вузе целесообразно включить различные по своему характеру и структуре следующие телепередачи, отражающие диалогические и монологические формы общения: теле-лекция; учебный телефильм, демонстрируемый в учебное и вне учебное время; учебная телепередача на занятии; учебно-игровой телефильм.

Теле-лекция должна содержать многоплановый материал, тематически связанный с основными темами учебного плана. "Моя будущая профессия", "Мой

университет", "Анатомия человека", "Методы и подходы к лечению болезней ", "Нетрадиционные методы лечения" – вот неполный перечень тем, рекомендуемых для этого вида телепередач. При подборе материала должны учитываться определенные требования:

- лекция должна быть фабульной, интересной, познавательной;
- преподаватель обязан позаботиться, чтобы используемые материалы были достаточно информативными;
- содержание лекции должно быть самостоятельным и законченным, логически связанным с учебным материалом.

Помимо лекций преподаватель может разработать телеинтервью, телепутешествие для студентов первого и второго курсов по этой же тематике, пригласив к сотрудничеству студентов и коллег.

Выбор формы изложения материала определяется самим содержанием отобранной информации для аудиовизуальной презентации с экрана. По способу его подачи можно говорить о следующих формах: лекция-беседа, лекция-интервью, лекция-демонстрация, лекция-путешествие, лекция-драматизация, лекция-диафильм, лекция-разговор. Очень интересно студентам, если материал снимается в виде ролевой игры. Так, лекция о будущей профессии может строиться в форме беседы главного врача больницы с тремя молодыми специалистами, претендующими на вакантные должности терапевта, хирурга, педиатра (все роли исполняют студенты). Теле-лекция на тему " Мой университет " может проводиться в форме реального интервью с деканами факультетов с помощью переводчика – студента. Теле- лекция о роли трав и растений в медицине и жизни человека может быть построена в форме путешествия на природу за город одного или нескольких студентов в ролях травников и/или фармакологов.

Материал для телеситуативного представления отбирается с учетом программы по иностранному языку. В целом, учебный телефильм представляет собой аудио-визуальное пособие, относящееся к разряду ситуативной наглядности.

Учебно-игровой телефильм представляет собой разновидность учебного телефильма, но имеет ряд особенностей в структуре и в методике работы. Такой телефильм показывает динамику отношений при взаимодействии героев, динамику в развитии сюжета и образов. Это как, правило фрагмент документального или игрового кино

Работа над материалом телефильма проводится по отдельным фрагментам и по всему фильму в целом. Занятия с телефильмом могут включать следующие этапы:

- просмотр-прослушивание фрагмента;
- имитирование диалогов с экрана;
- комментирование студентами фрагмента, показанного без звукового сопровождения, с целевой установкой на употребление определенных лексико-грамматических образцов;
- проигрывание отдельного фрагмента;
- обсуждение фрагмента.

Занятия с фильмом на заключительном этапе, после усвоения лексико-грамматических образцов по теме, предусматривает самостоятельную работу студентов. Перед студентами ставятся задачи записать со слуха все диалоги (по теме "Рабочий день студента-медика"), поговорить о персонажах фильма (тема "На приеме у терапевта"), описать целебные свойства растений (тема

“Фармакогнозия”), проиграть отдельные фрагменты (тема “Моя будущая профессия”). Учебно-игровой фильм расширяет лингвистический и общеобразовательный кругозор студентов, воссоздает реальные жизненные ситуации, стимулирующие речевую деятельность.

Таким образом, использование телевидения позволяет продемонстрировать разнообразные по структуре и характеру образцы, что практически невозможно в условиях традиционного занятия. При этом студенты активно вовлекаются в различные по форме коммуникативные теле ситуации, способствующие значительно более прочному усвоению материала на основе экстралингвистической и речевой наглядности.

Выше перечислены креативные технологии: интенсивные методики презентации и отработки языкового и речевого материала, использование возможностей интернета и учебного телевидения – представляют собой методические возможности, которые открывают перед преподавателями высшей школы перспективы интенсификации обучения иностранным языкам в вузах неязыкового профиля с целью формирования творческой личности специалиста, способного к саморазвитию, самообразованию и инновационной деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Беспалько В.П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика третьего тысячелетия). М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002. 352 с.
2. Маслыко Е.А. Проблемы компьютерного обучения иностранным языкам // Методика обучения ин. яз. Роман, и герман. языкознание. Минск, 1986. -В. 1. С. 31-36.
3. Пиотровский Р.Г. Компьютеризация преподавания языков: Учебное пособие по спецкурсу. Л.: ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1988. 74 с.
4. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. - М.: Издательский центр «Академия», 2001. 272 с.
5. Талызина Н.Ф. Психологические основы программированного обучения / Сб. статей под ред. Н.Ф.Талызиной. -М.: Изд-во МГУ, 1984. 328 с.
6. Щукин, А. Н. Современные интенсивные методы и технологии обучения иностранным языкам: учеб. пособие / А. Н. Щукин. - М.: Фи-ломатис, 2010. 188 с.
7. Boswood T. New Ways of Using Computers in Language Teaching. -Bloomington, Illinois, USA. 1997. 309 p.
8. Computer-Assisted Language Instruction. Ed. By David H.Wyatt. Oxford etc.: Pergamon Press, 1984. 189 p.
9. Teeler D., Gray P. How to Use the Internet in ELT. England. Pearson Education Limited, 2000. - 120 p.

УДК 378:616

Гасюк Н.І., Фастовець М.М., Жук Л.А., Калюжка О.О.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КЛІНІЧНОГО МИСЛЕННЯ

У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

В даній статті визначені особливості та умови формування клінічного мислення в умовах сучасної медичної освіти.

***Ключові слова:** клінічне мислення, медична освіта, компетентністний підхід.*

This article defines the features and conditions of clinical thinking formation in modern medical education.

***Keywords:** clinical thinking, medical education, competence approach.*

В статтє определены особенности и условия формирования клинического мышления в условиях современного медицинского образования.

Ключевые слова: *клиническое мышление, медицинское образование, компетентностный подход.*

Медична освіта є процес безперервного навчання, що починається з моменту вступу в вищий навчальний медичний заклад до моменту закінчення професійної діяльності. Особливе значення в сучасній медичній освіті має формування та розвиток клінічного мислення ще під час навчання в вищих навчальних медичних закладах. Клінічне мислення - це професійні знання, які поєднуються зі здатністю логічно мислити. Професійні знання, в свою чергу, складаються з теоретичних знань та практичних навичок лікаря.

Термін «клінічне мислення» вживається досить часто, проте він не має загальноприйнятого визначення і нерідко трактується досить широко в залежності від контексту[3, с.11]. Найбільш коротке визначення пропонує проф. Р.Г. Артамонов[2]: «Клінічне мислення це професійне, творче вирішення питань діагностики, лікування і визначення прогнозу хвороби у даного хворого на основі знання, досвіду і лікарської інтуїції». Основний алгоритм практичної реалізації клінічного мислення і прийняття рішення в тому вигляді, як його зазвичай розуміють клініцисти, полягає в наступному:- вивчення симптомів захворювання на першому етапі (збір скарг, анамнезу та фізикальне обстеження);

- попередній висновок про сутність патології, захворювання в конкретній ситуації;- призначення діагностичних досліджень для верифікації та уточнення діагнозу;- коротка інтерпретація всіх отриманих даних у вигляді розгорнутого клінічного діагнозу і прогнозу;- планування лікувально-профілактичних і реабілітаційних заходів.

Для формування клінічного (творчого) мислення у студентів - майбутніх медиків найбільш доцільна технологія, в структуру якої входить ряд педагогічних вимог: діагностичних, оціночних, креативно-діяльнісних, інструментально-корекційних. Процес оволодіння професією лікаря з самого початку навчання в медичному навчальному закладі для студентів починається з вивчення великої кількості дисциплін, що передбачає засвоєння великої кількості понять, термінів і вимагає від студентів більших зусиль по їх запам'ятовуванню. Ці теоретичні знання висвічуються тільки в ситуаційних задачах, а не безпосередньо в практичній діяльності студентів при вирішенні клінічних задач. При цьому, в засвоєнні великого об'єму теоретичного матеріалу поза зв'язком з клінічними завданнями, з професійною діяльністю лікаря студенти не знаходять для себе ніякої особистісної цікавості. Як наслідок, у них згасає інтерес до процесу навчання, знижується мотивація. Тому з найперших кроків в оволодінні професією лікаря студентів-медиків необхідно формувати творче клінічне мислення, яке передбачає виділення системоутворюючих зв'язків між теоретичними і клінічними дисциплінами.

Важливою основою у формуванні клінічного мислення студента є міждисциплінарна інтеграція [4, с.134]. Сучасне клінічне мислення має відповідати останнім досягненням і рівню розвитку медичної науки. З одного боку, ми є свідками змін особливостей захворювань, діагностичних і лікувальних технологій. З іншого - фундаментальні медичні дисципліни не повинні бути другорядними відносно клінічних, інакше це призведе до нерозуміння складних механізмів виникнення і розвитку захворювань, а також взаємодії медичної науки та практики.

До того ж у сучасних умовах клінічна підготовка майбутнього лікаря, яка передбачає роботу студента з пацієнтом за безпосередньої участі досвідченого викладача-клініциста. У таких умовах мистецтву лікування навчають не тільки за допомогою слова, особистої поведінки, а й на прикладі того, як вести бесіду з пацієнтом, адаптувати його думки і дії до інтересів лікувально-діагностичного процесу. Ще Арістотель стверджував, що вчення полягає не тільки в набутті знань, а й в умінні їх застосовувати. Тому обов'язковою умовою інтенсифікації педагогічного процесу має бути узгодженість теоретичної підготовки з практичною діяльністю[6, с. 101].

Умовою підвищення рівня підготовки майбутнього лікаря являється його творча діяльність на кожному навчальному занятті незалежно від його форми - лекція чи це, семінар або практичне заняття. Ефективне засвоєння навчального матеріалу студентом, буде мати місце в тому випадку, якщо його діяльність на занятті буде творчою, активною, тобто коли він сам буде аналізувати матеріал, зіставляючи і порівнюючи явища і факти, розкриваючи їх зміст; виводити причинно-наслідкові зв'язки, групувати і систематизувати отримані в дослідницькій діяльності нові знання.

Клінічне мислення, будучи специфічним видом розумової діяльності, базується на багатьох якостях лікаря: наявності спеціальних знань, спостережливості, інтуїції, а також на законах діалектики і логіки[5, с.139].

Удосконалення медичної освіти і підвищення якості надання медичної допомоги - найважливіша вимога сьогодення, особливо в зв'язку з тенденцією європейської спільноти до об'єднання зусиль з метою підвищення якості підготовки фахівців і їх конкурентоспроможності (Болонська декларація, 1999, 2003). Як показує досвід реформування медичної освіти в країнах Європи, для досягнення відповідності рівня підготовки лікаря сучасним вимогам необхідно вирішити такі завдання:

- забезпечити широку загальноосвітню підготовку, в тому числі природничо-наукову і гуманітарну, покликану сформувати світогляд і закласти основи клінічного мислення;
- посилити фундаментальну теоретичну медичну підготовку (фізіологія, біохімія, генетика, імунологія, патологія, фармакологія і ін.), яка сприяє освоєнню клінічних дисциплін, служить базою для сприйняття нових ідей і використання отриманих знань для вирішення конкретних завдань;
- при збереженні повного обсягу викладання в клініці переорієнтувати клінічну підготовку на додипломному етапі з вивчення великого обсягу нозологій та спеціальних клінічних дисциплін на оволодіння основними спеціальностями (внутрішні хвороби, хірургія, педіатрія, акушерство і гінекологія, неврологія і психіатрія та ін.). При цьому основна увага повинна приділятися діагностичній та терапевтичній тактиці, формуванню клінічного мислення, а також навикам роботи з хворим і його родичами[1, с.21].

Сьогодні випускники медичних навчальних закладів змушені в основному опановувати ази клінічного мислення або на післядипломному етапі навчання, або найчастіше вже в ході практичної лікарської діяльності, відчуваючи певну безпорадність при перших зустрічах з хворими. Для істотного підвищення якості клінічної підготовки студентів основним об'єктом, мабуть, може бути обрана організація і зміст навчального процесу на клінічних кафедрах.

На жаль, далеко не завжди вихованню клінічного мислення у студентів приділяється достатня увага. До цього можна додати, що за період, відведений для вивчення клінічних дисциплін, майбутньому лікарю досить складно опанувати клінічним мисленням. Клінічного мислення не можна навчитися за підручниками і посібниками, як би добре вони не були складені. Для цього необхідна практика під керівництвом досвідченого викладача.

Де ж і як має формуватися клінічне мислення? У студента лікувального профілю це повинно відбуватися під час навчання на клінічних кафедрах і в першу чергу - в клініках внутрішніх і хірургічних хвороб як найбільш широких за змістом і складаючих основу медичної освіти лікаря будь-якого фаху. Тільки на клінічних кафедрах процес розвитку захворювання у пацієнта може бути розібраний і проаналізований викладачем у всій повноті і, послідовно, саме тут «розбори» хворих можуть служити основою розвитку клінічного мислення.

Такі розбори дозволяють глибше вивчити патологічний процес, переконатися в адекватності проведених діагностичних і лікувальних заходів, визначити шляхи їх оптимізації. Особливість подібних розборів - виражена практична спрямованість, необхідність швидкого вибору оптимальних дій для вирішення виникаючих питань. Викладач, який керує клінічним розбором використовує в першу чергу власний лікарський досвід, а також цікавиться думкою студента. Об'єктом обговорення при цьому є пацієнти як з встановленими, так і з «важкими» діагнозами. Природно, що діагноз не озвучується заздалегідь, вказується лише, про яку область патології піде мова. Це дає можливість студентам заздалегідь підготуватись до розбору, мета якого - формування (уточнення) діагнозу і визначення оптимального лікування.

Навчання клінічному мисленню може проводитися наглядним шляхом: «дивись, як робить викладач, і сам роби так само». Велике значення при цьому має створювана викладачем атмосфера колегіальності, невимушеності та доброзичливості. Як і заохочувати активність учасників, корисні елементи діалогу між студентами і викладачем - керівником розбору. Обговорюваний варіант клінічного розбору орієнтований на широку участь студентів в обговоренні питань діагностики та вибору лікувальної тактики. При цьому приділяється увага сучасним аспектам етіології і патогенезу обговорюваної патології. У висновку викладач підводить підсумки обговорення. Значення подібних розборів у формуванні клінічного мислення у майбутніх лікарів важко переоцінити.

Уміння клінічно мислити не виникає відразу у молодого лікаря, який має певний запас знань. Воно виробляється через декілька років роботи під керівництвом досвідчених наставників, які володіють методами клінічного мислення. Адже не випадково заочної форми навчання в медицині не існує. Клінічне мислення дає лікарю, який приступає до самостійної роботи, впевненість у своїх силах, може захистити в скрутних випадках від почуття безпорадності, в деякій мірі відшкодовує брак практичного досвіду та сприяє більш швидкому його накопиченню. Це свідчить про необхідність активно працювати над розвитком клінічного мислення, починаючи зі студентських лав і надалі протягом всієї практичної діяльності.

Таким чином, формування ефективного клінічного мислення є важливою і актуальною проблемою як в компетентнісній моделі навчання студентів медичних спеціальностей, так і в рамках формування професіоналізму медичних фахівців. Рішення даної проблеми передбачає не тільки педагогічні, а й організаційно-

методичні способи вдосконалення медичного забезпечення. У зв'язку з цим в клінічній медицині необхідно розробляти і впроваджувати системні методи вдосконалення не тільки формування клінічного мислення на етапах навчання, але і в процесі практичної професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абаев Ю. К. Клиническое мышление: учеб.-метод. пособие / Ю. К. Абаев. - Минск : БГМУ, 2008. - 60 с.
2. Артамонов Р.Г.О клиническом мышлении [Электронный ресурс] /Р.Г.Артамонов // Medreferat.ru. - Режим доступа:http://medreferat.ru/referat/new/9999/2154?phrase_id=421571
3. Кузьминов О.М., Пшеничных Л.А., Крупенькина Л.А.Формирование клинического мышления и современные информационные технологии в образовании: монография. -Белгород: Изд-во, 2012. - 110с.
4. Лисаченко О.Д. Роль міждисциплінарної інтеграції у формуванні клінічного мислення студента / О.Д. Лисаченко // Вісник проблем біології і медицини.-2012.-Вип.3,т.2.- С.133-135.
5. Постовит В.А. Об интуиции врача / В.А. Постовит // Клиническая медицина. – 1985. - №10 - С.138-140.
6. Семидоцкая Ж. Д. Клиническое мышление и XXI век / Ж. Д. Семидоцкая, И. А. Чернякова, И. С. Кармазина // Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини. - 2016. - № 1.- С. 100-103.

УДК 378.6:61:316.772:316.455:316.356.4(043.3)

Гепенко Л.О., Нестеренко А.К., Самолисова О.В.

Харківський національний медичний університет

РІЗНИЦЯ КУЛЬТУР ЯК ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ:

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ІНШИХ КУЛЬТУР

Статтю присвячено вивченню проблеми адаптації іноземних студентів медичних університетів, що зумовлена необхідністю сприймати та розуміти потреби людини незалежно від її релігійних уподобань, звичаїв, традицій іншої країни, будувати міжособистісні взаємини на засадах довіри й партнерства, створювати спільні проєкти. Відзначено, що проблема адаптації достатньо представлена в теорії, але потребує практичної розробленості.

Метою наукової роботи є розкриття суті, змістового й організаційного наповнення проблеми адаптації іноземних студентів в освітньому процесі на засадах поваги до особистості, доброзичливості і позитивного ставлення до іншої людини, довіри у стосунках, права вибору й відповідальності за нього, виконання домовленостей.

Методами дослідження, застосованими в цій роботі, є аналіз наукової літератури з обраної теми, анкетування, аналіз освітніх продуктів.

Адаптації іноземних студентів до умов проживання сприяють позитивна установка на співробітництво і формування довірливих стосунків; знання про свою та культуру інших народів, традиції, особливості вербального і невербального спілкування комунікантів; уміння ефективної комунікативної взаємодії, що забезпечуються сформованими особистісними й професійними якостями.

Практичну цінність становлять приклади з життя представників Індії, Сирії, Марокко, Гани, Нігерії та інших країн, що сприяють кращому розумінню реалій іноземного середовища.

Ключові слова: адаптація, міжкультурне виховання, заклад вищої медичної освіти, міжкультурна комунікація, толерантність, студенти.

The article is devoted to the study of the phenomenon of foreign students' adaptation regardless of their belonging to the religion, customs, traditions of another country, to build interpersonal relationships on the basis of trust and partnership, to create joint projects. It is noted that the problem of foreign students' adaptation is sufficiently presented in the theory but it needs practical development.

The purpose of the given scientific work is to reveal the essence and organizational content of foreign students' adaptation on the basis of the respect to the person, benevolence and positive attitude towards another person, trustfulness in the relations, the right to choose and responsibility for it, and the implementation of agreements.

Students' readiness for adaptation is ensured by positive setting for cooperation and forming of trustful relationships; knowledge of their and other peoples' culture, traditions, features of verbal and non-verbal communication of communicants; abilities of effective communicative interaction, provided by the formed personal and professional qualities.

Key words: *adaptation, intercultural education, higher medical education institution, intercultural communication, tolerance, students.*

Статья посвящена изучению проблемы адаптации иностранных студентов медицинских университетов, обусловленной необходимостью воспринимать и понимать потребности человека независимо от его религиозных предпочтений, обычаев, традиций своей страны, строить межличностные отношения на основе доверия и партнерства, создавать совместные проекты. Отмечено, что проблема адаптации достаточно представлена в теории, но требует практической разработки.

Целью статьи является раскрытие сути, содержательного и организационного наполнения проблемы адаптации иностранных студентов в образовательном процессе на основе уважения к личности, доброжелательности и позитивного отношения к другому человеку, доверия в отношениях, права выбора и ответственности за него, выполнения договоренностей.

Методами исследования, применяемыми в этой работе, является анализ научной литературы по выбранной теме, анкетирование, анализ образовательных продуктов.

Адаптации иностранных студентов к условиям проживания способствуют: позитивная установка на сотрудничество и формирование доверительных отношений; знание своей культуры и культуры других народов, традиций, особенностей вербального и невербального общения коммуникантов; умение эффективного коммуникативного взаимодействия, которые обеспечиваются сформированными личностными и профессиональными качествами.

Практическую ценность составляют примеры из жизни представителей Индии, Сирии, Марокко, Ганы, Нигерии и других стран, что способствует лучшему пониманию реалий иностранного среды.

Ключевые слова: *адаптация, межкультурное воспитание, учреждение высшего медицинского образования, межкультурная коммуникация, толерантность, студенты.*

Здобуття вищої освіти за кордоном стає тенденцією сучасного світу. Це дає змогу не тільки отримати якісну освіту, але й познайомитися з іншими культурами й традиціями, дослідити новий спосіб життя. З огляду на це в закладах вищої освіти створюється міжкультурне середовище, сприятливе для опанування

студентами форм міжкультурної комунікації та змістовного культурного діалогу, який у сучасному полікультурному світі є найкращим способом взаємодії. Насамперед міжкультурне середовище притаманне закладам вищої медичної освіти, у яких відсоток іноземних студентів стабільно високий. Так, у Харківському національному медичному університеті (ХНМУ) станом на початок вересня 2019–2020 н. р. навчається понад 9000 студентів, інтернів, магістрів, клінічних ординаторів, аспірантів і докторантів, понад 4000 з яких – іноземні громадяни із 72 країн світу (Єгипет, Індія, Сирія, Йорданія, Марокко, Ізраїль, Туркменістан, Мальдіви тощо).

Слід ураховувати, що зміна звичного способу життя спричиняє певні проблеми. Це пов'язано з культурними відмінностями, адже міжкультурне спілкування студентів має свою специфіку, відбуваючись між українськими й іноземними громадянами як носіями національних звичаїв і традицій, норм поведінки в суспільстві. Переїзд до незнайомого міста, а тим більше – країни з відмінними культурними цінностями, неодмінно призводить до дезорієнтування особистості. Допомога в подоланні цього є важливим завданням викладачів, що працюють зі студентами-першокурсниками. Зокрема, ідеться про педагогів, які викладають дисципліни соціально-гуманітарного циклу, зокрема мовні, тому що іноземці входять в український суспільно-культурний простір, що відрізняється для них саме в мовному, етичному, моральному, історичному, культурному, релігійному аспектах.

Отже, для розуміння проблем, які постають перед іноземним студентом, слід докладно вивчити особливості його культури. З огляду на це мета статті – шляхом порівняння особливостей різних культур з українською сформулювати власні погляди на інтенсифікацію адаптаційного процесу іноземних студентів (на прикладі англomовних студентів-медиків I курсу ХНМУ).

Проблема міжкультурного виховання була предметом великої кількості наукових досліджень. Найбільш цікавими для нас виявилися роботи А. І. Богданової, яка зазначає: «Полікультурне освітнє середовище сприяє успішній інтеграції особистості в національну та світову культуру, формує як власне етнічну, так і загальнонаціональну самосвідомість індивіда. Багатокультурне середовище формує багатокультурну особистість, зовсім іншу, більш гармонійну форму існування сучасної людини, допомагає їй знайти своє місце в системі взаємозв'язків на соціальному, культурному, економічному та інших рівнях» [1, с. 113].

Л. О. Лугова та Ю. І. Семененко зауважують, що формування культури, успадкування духовних надбань українського народу, проведення національно-культурної та просвітницької роботи, формування історичної пам'яті та національної свідомості – основне завдання закладу вищої освіти. Водночас вчені додають: «Висока культура мислення, спілкування, мовлення, поведінки, зовнішності, володіння основами психології, морально-духовні цінності – духовний капітал педагога, який забезпечує успішність виховної роботи зі студентами» [5, с. 83].

Ми повністю згодні з думкою К. Є. Кульбачко, яка стверджує, що співіснування різних культур є компонентом вищої освіти, одним з базових складників професійної підготовки майбутніх фахівців. Потреба в ньому постійно зростає у зв'язку зі збільшенням частки іноземних студентів у ЗВО України [4, с. 140].

Не можна не погодитися з тезою І. В. Козубовської про те, що мовний бар'єр, недостатній рівень обізнаності студентів-іноземців щодо особливостей та закономірностей історичного, культурного, релігійного становлення українського соціуму є однією з основних проблем входження іноземця в український суспільно-культурний простір [3, с. 136].

Найголовнішою проблемою 99% іноземних студентів є мова. Розуміння мови країни навчання відіграє ключову роль в адаптації студентів до нових умов. Попри те, що офіційною мовою навчання більшості іноземних студентів ХНМУ є англійська, знання української сприятиме полегшенню адаптаційного процесу, адже в позанавчальний час (на вулиці, у магазині, у транспорті тощо) саме українська мова стає основною мовою спілкування, а студент-іноземець опиняється в полікультурному багатомовному (англійська, українська та рідна мови) середовищі. Тому під час організації освітнього процесу слід враховувати мовний аспект як підґрунтя до міжкультурного виховання. Важливо пам'ятати, що учасники освітнього процесу мають спілкуватися тією мовою (українською, англійською), яка найточніше донесе смисл інформації, не забуваючи водночас про розвиток знань, умінь і навичок володіння мовою країни навчання. Попри свою важливість, лінгвістичний складник на сучасному етапі часто нівелюється, оскільки студенти-іноземці мають широкі можливості користування послугами електронних засобів із функціями перекладу. У повсякденному житті: у гуртожитку, на вулиці, у транспорті, у магазині – на допомогу можуть прийти гаджети.

Мовний бар'єр – не єдина проблема, що має місце під час міжкультурного виховання студентів. Через непристосованість до реалій життя й навчання в «чужій» країні студенти-іноземці доволі часто перебувають у депресивному стані. Це пов'язано з різними аспектами, у тому числі й із кліматичними. Перебування в чужій країні неодмінно пов'язано з адаптацією до іншого клімату й різниці в часі. Переважна більшість іноземних студентів ХНМУ – жителі Індії, арабських та африканських країн, тобто тих місцевостей, де літо дуже спекотне, а зима не така холодна, як в Україні. Тому важливим є створення для іноземних громадян комфортних умов проживання, максимально наближених до звичних. Зміна країни перебування не означає зміну умов з добрих на погані. Навпаки, слід робити акцент на позитивних моментах такого переїзду: знайомстві з іншою культурою, налагодженні дружніх зав'язків з оточенням, вивченні іншої мови тощо. Усе це допоможе створити комфортні умови навіть далеко від рідної домівки.

Менш суттєвою, але все ж таки проблемою, є неможливість придбати продукти й приготувати звичні страви, до яких студенти звикли на батьківщині. Від іноземних студентів можна почути скарги про ігнорування в черзі, небажання знайомитися, образи через колір шкіри, розріз очей чи звичку носити національний одяг.

Приготування національної страви в умовах іноземної держави також пов'язано з певними труднощами. Основною стравою для Індії, арабських і частини африканських країн є сорт рису, що суттєво відрізняється від того, який можна придбати в Україні. Водночас, за свідченням самих студентів, наявність великої кількості індійських, турецьких та арабських ресторанів компенсує такі незручності.

Слід розуміти, що процес адаптації до нового середовища відбувається поступово. Знання є найбільшим надбанням людства, а правильно організований

процес навчання сприятиме ефективній адаптації студентів до нових умов. З огляду на це актуальними є педагогічні умови міжкультурного виховання майбутніх лікарів, а саме: використання потенціалу суспільно-гуманітарних дисциплін для міжкультурного виховання майбутніх лікарів; розроблення програми спецкурсу «Технологія побудови міжкультурних взаємин» для майбутніх лікарів та впровадження його в закладах вищої медичної освіти; оволодіння студентами технікою міжкультурного спілкування в позанавчальний час.

Налагодження міжкультурного спілкування сприяє також організація культурних заходів, у яких беруть участь студенти з різних країн. Зокрема, кафедра української мови, основ психології та педагогіки ХНМУ пропонує іноземцям безліч заходів, які допомагають ознайомитися з українською культурою (День української мови, День вишиванки, День Тараса Шевченка та багато інших). Такі заходи сприяють вивченню способу життя українців і розумінню української психології та ментальності.

Отже, міжкультурне виховання майбутніх лікарів є складовою освітнього процесу в закладах вищої медичної освіти. Педагогічними засадами такого процесу є спрямованість на формування професійної комунікативності між студентами, оволодіння ними прийомами, методами, формами педагогічної взаємодії на засадах партнерства та взаєморозуміння, коригування власної поведінки й професійних дій під час побудови гуманних стосунків між ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданова А. И. Поликультурная образовательная среда / А. И. Богданова // Современные наукоёмкие технологии. – 2011. – № 1. – С. 113–115.
2. Довгополова Я. В. Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу : дис....канд. пед. наук : 13.00.05 / Довгополова Я. В. – Луганськ : Б. в., 2007. – 206 с.
3. Козубовська І. В. Формування готовності іноземних студентів-медиків до міжкультурного спілкування / Козубовська І. В., Данко Д. В. // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. – Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2017. – Вип. 1 (40). – С. 136–137.
4. Кульбачко К. Є. Студенти-медики України в інтеркультурному просторі / К. Є. Кульбачко // Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу : зб. тез доповідей II Міжвузівської наук.-практ. конф. – Київ, 11 квітня 2017 р. – С. 138–141.
5. Лугова Л. О. Роль викладача клінічної кафедри в організації виховної роботи зі студентами медичного вищого навчального закладу / Л. О. Лугова, Ю. І. Семененко // Сучасні підходи до вищої медичної освіти в Україні : матеріали XIV Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяченої 60-річчю ТДМУ. – Тернопіль, 18–19 травня 2017 р. – У 2 т. – Т. 2. – С. 83–84.

УДК 811.161.2'367.335

Глазова С.М.

Бердянський державний педагогічний університет КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЯСНЕННЯ В ДІАЛОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Питання взаємодії мови та мовлення – одне з найбільш важливих у лінгвістиці, хоча йому довгий час не приділяли належної уваги. Комунікативний аспект дослідження пояснювальних конструкцій передбачає залучення поняття мовленнєвого контексту. Це достатнє смислове оточення, яке дозволяє більш чітко й аргументовано простежити закономірності утворення й функціонування пояснювальних конструкцій. У діалогічному мовленні засвідчено випадки, коли пояснювальні висловлення, продуковані одним мовцем і ті, що мають розчленовану структуру: пояснюване належить одному зі співрозмовників, а пояснювальне –

іншому. Конструкції останнього типу становлять яскраве свідчення взаєморозуміння мовців у процесі спілкування.

Ключові слова: пояснювальні висловлювання, комунікація, діалогічне мовлення, пояснюваний і пояснювальний компоненти, розчленована структура.

The question of interaction of language and speech is the most important in linguistics, though it hasn't been payed attention for a long time. Communicative aspect of research of explanatory constructions foresees using of the motion of speech context. With the help of we can clearly and argumently to see regularity of building and functioning of explanatory constructions. In dialogue speech we have some esplanatory expressions are produced by one speaker and also those which have disconnected structure explanatory statement belongs to one of the interlocutor and expressions which was explained belongs to another. Constructions belongs of last type are good example of interunderstanding of speakers in the process of communication.

Key words: explanatory component, communication, dialogue speech, explanatory expressions, disconnected structure.

Вопросы взаимодействия языка и речи – одни из наиболее важных в лингвистике, хотя им долгое время не уделялось должного внимания. Коммуникативный аспект исследования пояснительных конструкций предусматривает использование понятия речевого контекста. Это достаточное смысловое окружение, которое позволяет более четко и аргументировано проследить закономерности создания и функционирования пояснительных конструкций. В диалогической речи обнаружены случаи, когда пояснительные высказывания, произведённые одним говорящим и имеющие розчленённую структуру: поясняемое принадлежит одному из собеседников, а поясняющее – второму. Конструкции последнего типа являются ярким свидетельством взаимопонимания в процессе общения.

Ключевые слова: пояснительные конструкции, комунікація, діалогіческая реч, поясняемый и поясняющий компоненты, расчленённая структура.

Взаємодія мови та мовлення – одне з найбільш важливих питань у лінгвістиці, оскільки мовленнєвий контекст - це достатнє смислове оточення, яке дозволяє більш чітко й аргументовано простежити закономірності утворення й функціонування пояснювальних конструкцій. Непересічного значення в цьому розумінні набуває дослідження умов формування пояснення на рівні діалогічного мовлення, де фактично в експлікованому вигляді подається ситуація створення пояснювальної конструкції. Звернення в роботі до цих аспектів означає вихід до кола питань, які становлять предмет комунікативної лінгвістики як галузі мовознавства [2, с. 7], що свідчить про актуальність обраної теми.

Досить довгий час у лінгвістиці дослідження речень (пояснювальних зокрема) у комунікативному аспекті як висловлень не надавали належного значення [4, с. 143]. Уперше питання про необхідність дослідження речень як одиниць функційних, динамічних, мовленнєвих, висунув у роботі «Про так зване актуальне членування речення» В. О. Матезіус [7, с. 239–245] та М. В. Ляпон, який довів, що усе ж ухордження речення до тексту спричиняє виникнення його явної або неявної залежності від оточення [3, с. 74–75].

Мета статті - визначити причини формування та ілокутивний потенціал пояснення в діалогічних контекстах. Для досягнення поставленої мети слід розглянути особливості функціонування пояснювальних конструкцій у різноманітних мовленнєвих контекстах.

Важливим аспектом дослідження пояснювальних висловлень у прагматичному аспекті є те, що на прикладі зразків-діалогів саме й простежується логіка формування пояснення, причини його появи [4, с. 143–146].

Так, наприклад, у таких контекстах функція пояснювального компонента у чужому мовленні фактично полягає у верифікації суджень мовця і є підтвердженням або запереченням того, що своїми висловленнями він досяг відповідної мети комунікації. Так, ілюструє ситуацію спілкування, коли мовці дотримуються принципу ширості такий діалогічний контекст:

– Фортепіано те саме, – сказала вона (тітка Аполінарія – С. Г.). – І фотокартки ті самі. Ні, однієї бракує.

– Авжеж, – мовила Ванда. – Я вам уже про це розказувала.

– Тобто не захотіла розказувати, – поправила Аполінарія. – При цьому янголику не захотіла, – кощава рука Аполінарії потяглася до Мирославиної голови (В. Шевчук), у якому пояснювальна репліка могла б стати причиною для припинення спілкування, оскільки її автор відкрито викриває неправдивість висловлення співрозмовника. Проте до ілокутивного наміру автора пояснювального компонента це не входить, що й засвідчує використання наступної репліки, в якій Аполінарія висловлює розуміння імплікації нещирості у висловленні Ванди (небажання говорити про сімейні таємниці при малій дитині). Ілокутивний потенціал такого висловлення полягає саме в непрямій відмові першому мовцеві в майбутніх зустрічах.

У разі, якщо слухач свідомо йде на викривлення в своєму (пояснювальному) твердженні-перепитуванні змісту висловлення першого мовця, виникає конфлікт непорозуміння, який, наприклад, сприятиме розгортанню дискусії (якщо перекручення змісту другим слухачем було свідомим ходом), або ж стимулюванню першого мовця до низки нових пояснень (у разі конструктивної бесіди), або ж припиненню спілкування взагалі (комунікативного провалу, який може мати найрізноманітніші підстави).

За принципом ефективної комунікативної взаємодії побудований такий діалогічний контекст :

– Не хвались так, Васюто, – відповів своїм поважним голосом Карпо, – короткі-бо очі людські, не видно їм кінця ділові.

– Тобто: кажи гоц, як перескочиш? Та вже якось перескочимо (Б. Грінченко), де другий мовець «розгадує» іронічно-метафоричний зміст висловлення першого мовця й подає його інтерпретацію, яка дозволяє йому ствердити власну переконаність у можливості бути таким впевненим.

Яскравим свідченням однієї з причин появи пояснювальних висловлень є такий приклад (діалог відбувається між чоловіком та дружиною, при цьому жінка підозрює чоловіка у зраді, а тому веде цілеспрямовану стратегію випитування, тобто однобічно недотриманим є принцип ширості): Врешті Гаїнка озвалася :

– А що ти сьогодні в волості чув?

– Та так... нічого... оддав гроші та й вернувся.

– А у Васюти не був?

– Ні! А чого б я там мав у його бути?

– Та хіба я знаю?... Та ж у вас усе справи... Та й давно вже в його не був...

– Давно? А учора?

– Чи то пак : він у нас давно не був.

– А хіба ж як я до його піду, дак то він у нас буде?

- Та... ну... може, прийде...
- А нащо тобі той Васюта?
- Да так... він такий гарний, веселий, балакучий...

Гаїнка, заплутавшись із тим васютою, плела, аби плести, а Зінько думав:

– Чого це вона так його вихваляє, у якому мовець виправляє сказане в попередньому висловленні внаслідок неконтрольованості спілкування: насправді співрозмовницю цікавить зовсім не Васюта, а інший знайомий їй чоловіка – Грицько, до дружини якого (за її підозрою) він залицяється. Бажання не викрити своєї підозри примушує співрозмовницю починати здалеку, але неактуальність цього блоку спілкування, опосередкована співвіднесеність його з основним завданням комунікації (випитати актуальну інформацію), спричинює безконтрольність ведення діалогу, про що свідчить пояснювальне висловлення. Це, врешті, й стає для співрозмовника підставою запідозрити співрозмовницю в нещирості, а відтак шукати істинних причин цього, тобто сприяє посиленню діяльності чоловіка щодо визначення ілюктивного наміру співрозмовниці. Проте віддаленість теми бесіди від основного, що хотіла випитати співрозмовниця, не дозволяє співрозмовникові виявити справжню мету спілкування. У продовженні цього діалогу дружина наближається до безпосередньої теми :

– А до Грицька ти часто ходиш?

– Ще й частіше ходитиму, бо треба ж учити його читати... А завтра ввечері вдвох підемо – читання гуртове буде.

Ця відповідь запекла коло серця Гаїнці (Б. Грінченко), але нерозпізнаний чоловіком ілюктивний намір дружини сприяв тому, що отримана нею відповідь тільки посилила підозру.

За схожою моделлю, тобто коли комунікація здійснюється на засадах нещирості, побудований такий діалог:

– А скажіть, хто перший убитого Грицька побачив?

– Та Зінько ж Сивашенко.

– Хм... І не сусіда йому, а перший побачив... Сусіди ще не кинулись, а він уже й побачив...

– Та й Юхим же слідком за їм, бо він, – каже, – в двір, а Зінько з сіней!

– Ото ж то й то, що Зінько з сіней! А як на вашу думку, Григоріє Павловичу, – мабуть, той, хто перший побачив, той найбільше й зна про це діло?

– Тобто – щоб Зінько? – здивувався Копаниця.

– А що ж? Хіба ж Зінько такий святий, що не може цього зробити (Б. Грінченко), але на відміну від попереднього, пояснювальний компонент у діалозі належить другому співрозмовникові, який розгадав прихований намір першого – звинуватити на підставі фактів та припущень третю особу в злочині.

Отже, на рівні діалогічного мовлення пояснювальні висловлення можуть функціювати як висловлення, продуковані одним мовцем, та висловлення, що мають розчленовану структуру, коли пояснюване належить одному, а пояснювальне – іншому комунікантові. Конструкції останнього типу становлять яскраве свідчення взаєморозуміння мовців у процесі спілкування. Комунікативний аспект дослідження пояснювальних конструкцій як діалогу передбачає залучення поняття мовленнєвого контексту. Це достатнє смислове оточення, яке дозволяє більш чітко й аргументовано простежити закономірності утворення й функціонування пояснювальних конструкцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 668–684.
2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики : учебник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – С. 7.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М., 1981. – С. 74–75.
4. Глазова С. М. Зумовленість пояснення комунікативною спрямованістю висловлення / С. М. Глазова // Актуальні проблеми синтаксису: матеріали Міжнародної наукової конференції / Укл. Гуйванюк Н. (наук. ред.) – Чернівці : РУТА, 2006. – С. 143–146.
5. Гордон Д., Лакофф Дж. Постулаты речевого общения / Д. Гордон, Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 276–302.
6. Комина Н. А. Систематика коммуникативно-прагматических типов высказывания / Н. А. Комина // Прагматические аспекты функционирования языка. – Барнаул : Алтайский гос. ун-т, 1983. – С. 93–101.
7. Матезиус В. О. О так называемом актуальном членении предложения / В. О. Матезиус // Пражский лингвистический кружок. – М. : Наука, 1967. – С. 239–245.
8. Падучева Е. В. Актуализация предложения в составе речевого акта / Е. В. Падучева // Формальное представление лингвистической информации. – Новосибирск : ВЦ СО АН СССР, 1982. – С. 38–63.
9. Серль Дж., Вандервекен Д. Основные понятия исчисления речевых актов // Новое в зарубежной лингвистике / Дж. Серль, Д. Вандервекен. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 18. – С. 242–263.

УДК 615.1:58]:378.147–057.875

**Гонтова Т.М., Гапоненко В.П., Мала О.С.,
Руденко В.П., Проскуріна К.І., Маїталер В.В., Козира С.А.**
Національний фармацевтичний університет, м. Харків

ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ФАРМАЦЕВТИЧНА БОТАНІКА» ЗДОБУВАЧАМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ФАКУЛЬТЕТУ З ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН

У статті обговорюються принципи організації викладання і впровадження нових, сучасних методичних підходів з дисципліни «Фармацевтична ботаніка», які дозволяють поліпшити якість і ефективність освіти у здобувачів вищої освіти факультету з підготовки іноземних громадян у Національному фармацевтичному університеті.

Ключові слова: іноземні студенти, фармацевтична ботаніка, іспит «Крок», критерії оцінювання, контроль знань.

В статті обсягаються принципи організації преподавания и внедрения новых, современных методических подходов по дисциплине «Фармацевтическая ботаника», которые позволяют улучшить качество и эффективность образования у соискателей высшего образования факультета по подготовке иностранных граждан в Национальном фармацевтическом университете.

Ключевые слова: иностранные студенты, фармацевтическая ботаника, экзамен «Крок», критерии оценивания, контроль знаний. *Annotation. The article discusses the principles of the organization of teaching and introducing new, modern methodological approaches to the discipline "Pharmaceutical Botany", which can improve the quality and effectiveness of education among higher education applicants of the faculty for training foreign citizens at the National University of Pharmacy.*

Keywords: foreign students, pharmaceutical botany, examination "Krok", assessment criteria, knowledge control.

Підготовка іноземних студентів у НФаУ є однією з важливих форм міжнародного співробітництва з країнами світу. Кількісні показники чисельності

іноземних здобувачів вищої освіти у ВНЗ враховуються при визначенні різноманітних рейтингів та свідчать про престижність і популярність навчального закладу, тому проблема навчання в Україні іноземних здобувачів вищої освіти (ЗВО) є актуальною [2, с. 235].

За останні роки кількість іноземних ЗВО, що навчаються у вищих навчальних закладах України, значно збільшилася. Так, наприклад, у 2018 році кількість іноземних ЗВО в Україні становила 66 310 осіб [1].

Кожного року ряди здобувачів вищої освіти ЗВО Національного фармацевтичного університету поповнюються все більшою кількістю іноземних ЗВО, які приїжджають з країн Азії і Африки. Серед навчальних дисциплін, що викладаються в НФаУ, є і дисципліна «Фармацевтична ботаніка», яка є базовою медико-біологічною дисципліною медичних і фармацевтичних вищих навчальних закладів, пов'язана з хімією, біологією, фармакогнозією, фітотерапією, технологією фітопрепаратів, косметологією та іншими дисциплінами. Вона закладає знання та практичні навички, які знаходять втілення і поповнення при розгляді питань пошуку джерел природних біологічно активних речовин, їх біосинтезу, виділення, встановлення структури та властивостей, виготовлення фітопрепаратів, їх застосування, тощо [4, с. 6]. Успішне вивчення «Фармацевтичної ботаніки» є запорукою отримання знань з фармакогнозії, ресурсознавства, технології фітопрепаратів, та інших, успішної здачі ліцензійного іспиту «Крок-1» у подальшому.

Як показує досвід, основна складність в успішному навчанні іноземних ЗВО полягає в кардинальній відмінності мов і культури. Тому допомога та підтримка з боку викладача особливо важлива під час адаптації молоді в новому середовищі [3, с. 131].

Аналізуючи багаторічний досвід роботи викладачів кафедри з іноземними студентами, видно, що для успіхів у викладанні педагогам необхідно знайти правильний стиль відношень студент-викладач, враховувати традиції та національні особливості країни, звідки приїхав студент, бути особливо уважним, тактичним, доброзичливим, але дотримуючи при цьому певну дистанцію. Важливим є допомога в створенні більш комфортних умов навчання та проживання в новому соціальному середовищі.

Обов'язковою складовою частиною державної атестації для присвоєння кваліфікації провізора є тестовий ліцензійний іспит «Крок-1», мета якого встановити відповідність рівня професійних і фахових знань і вмінь ЗВО мінімально необхідному рівню знань згідно державним кваліфікаційним вимогам. При підготовці студентів викладачами використовується лексичний мінімум, який містить слова, що найчастіше зустрічаються при вивченні дисципліни. Паралельно використовуються словники ботанічних термінів, посібники з урахуванням у них збільшення частини наочних схем, таблиць, фотографічних матеріалів, гербаріїв, які підвищують наочність і доступність тем, що вивчаються. Використання наочного матеріалу, методичних рекомендацій щодо виконання самостійної та аудиторної роботи російською та англійською мовами, створених викладачами кафедри, показало, що іноземні студенти з великим бажанням користуються подібними матеріалами [5-9].

Дисципліна «Фармацевтична ботаніка» включає 1 або 2 модулі, які розбиті на 3 змістових модулі в кожному. Критерії оцінювання знань і вмінь здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни розроблені відповідно до положення щодо

порядку оцінювання знань здобувачів вищої освіти при кредитно-модульній організації навчального процесу в НФаУ. Максимальна кількість балів, що виставляється здобувачу вищої освіти за кожний опанований модуль – 100 балів. Рейтингова оцінка з модулю визначається як сума балів поточного і підсумкового контролів. При оцінюванні успішності навчання здобувача вищої освіти враховується його теоретична підготовка і практичні вміння.

Як показує досвід, контроль знань студентів доцільно проводити на кожному практичному занятті у вигляді усного опитування, диктантів, письмового тестування при завершенні вивчення кожної теми. Обов'язковим є додатковий комп'ютерний контроль тестів до ліцензійного іспиту «Крок-1» окремо вивчених тем. Це дозволяє відслідковувати можливі проблеми при засвоєнні теоретичного матеріалу іноземними студентами і своєчасно вирішувати питання, які виникають у процесі закріплення знань.

Особливо важливим моментом в навчальному процесі є організація самостійної позааудиторної роботи студентів. Відповідно до Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, самостійна робота студентів є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових навчальних занять час, тому вирішення завдань сучасної освіти є неможливим без підвищення ролі самостійної роботи у навчальному процесі.

При користуванні системою навчання Moodle, а також інформацією, яку викладено на сайті кафедри ботаніки НФаУ (календарні плани лекційних та практичних занять, теоретичні питання щодо самостійної підготовки, поточного та підсумкового модульного контролю, обов'язковий рейтинг оцінювання кожного заняття, тощо) у ЗВО з'явилась можливість у будь-який час і в будь-якому місці самостійно протестуватися з підготовлених тем, звернути увагу на допущені помилки, проаналізувати їх, продивитися правильні відповіді, а також пройти пробне тестування з тестів «Крок». Наведені у електронній системі тести розподілені окремо на два розділи – самопідготовка і тестування вдома та контрольне тестування в аудиторії у присутності викладача. Такий підхід дозволяє оптимізувати як самостійну роботу, так і роботу на практичних заняттях.

Таким чином, використання наведених принципів організації процесу навчання та впровадження сучасних методичних підходів дозволяє покращити якість і ефективність освіти студентів факультету з підготовки іноземних громадян НФаУ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні статистично-аналітичні показники надання освітніх послуг іноземцям [Електронний ресурс] / Український державний центр міжнародної освіти // Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу :<http://intered.com.ua>.
2. Грицик Т. А. Психолого-педагогічні особливості навчання вищої математики студентів-іноземців / Т. А. Грицик // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014.– № 5 (39). – С. 235 – 245.
3. Іваноньків О. Адаптація іноземних студентів до навчання у вищих навчальних закладах України / О. Іваноньків // Актуальні питання організації навчання іноземних студентів у європейському освітньому просторі : міжнар. наук.-метод. конф., 13-16 трав. 2014 р. : матеріали – Т., 2014. – С. 130 – 133.
4. Медицинская ботаника = Botanique Medicale = Медицинская ботаника: [учеб. для студентов ВУЗов] / А. Г. Сербин, Л. М. Серая, Н. М. Ткаченко, Т. А. Слободянюк; под общей ред. Л. М. Серой. – Х. : Изд-во НФаУ: Золотые страницы, 2003. – 364 с.
5. Тестовые задания по медицинской ботанике для подготовки к лицензионному экзамену Крок 1 (ботаника) : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. зав. / [Т. Н. Гонтовая, Л. М. Серая, Т. В.

Опрошанская и др.]; под ред. проф. Т. Н. Гонтовой, доц. Л. М. Серой, доц. Т. В. Опрошанской. – Харьков : НФаУ: Золотые страницы, 2017. – 133 с.

6. Фармацевтическая ботаника. Анатомия и морфология растений. Систематический обзор лекарственных растений с элементами фитоэкологии и ценологии : метод. рек. к самоподготовке и выполнению аудиторных работ соискателями высшего образования 2 курса факультета по подготовке иностранных граждан специальности «Фармация, промышленная фармация» образовательной программы «Фармация» / [Т. М. Гонтовая, В. П. Гапоненко, В. П. Руденко, Л. М. Серая и др.] – Х. : НФаУ : ЧП «Есин», 2018. – 101 с.

7. Фотогербарий лекарственных растений = Photoherbarium of medicinal plants : учеб. пособие для студентов вузов / [Т. Н. Гонтовая, А. Г. Сербин, В. П. Руденко и др.]; под общ. ред. проф. Т. Н. Гонтовой, В. П. Руденко. – Харьков : НФаУ : Золотые страницы, 2017. – 240 с.

8. Pharmaceutical botany. Morphology of the generative organs. Plant systematics : [methodical instruction for practical classes for higher education students of the 2nd course] / Т. М. Gontova, V. P. Gaponenko., V. V. Mashtaler, O. S. Mala. – Kh. : PC Esin, 2018. – 47 p.

9. Pharmaceutical botany : [textbook] / Т. М. Gontova, A. H. Serbin, S. M., Marchyshyn, V. P. Rudenko: edited by Т. М. Gontova. – Ternopil. : TSMU, 2013. – 380 p.

УДК 811.124.02:80

Гончарова Н.А.

Учреждение образования «Белорусский государственный медицинский университет», г. Минск

КОНЦЕПТ «ЖЕНЩИНА» В ЛАТИНОЯЗЫЧНОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

Стаття присвячена гендерній оцінці особистості жінки в античному суспільстві, яка віддзеркалена в латиномовних фразеологічних висловах – узагальнених уявленнях про поведінку чоловіка та жінки.

Ключові слова: *гендерний стереотип, жінка, дружина, чоловік, афоризми, вислови, прислів'я, протиставлення.*

This article is devoted to gender estimation of woman personality in the antique society, what is reflected in Latin speaking sayings that is generalized ideas of man's and woman's behavior.

Keywords: *gender stereotype, woman, wife, man, aphorism, saying, proverb, opposition*

Статья посвящена гендерной оценке личности женщины в античном обществе, отраженной в латиноязычных фразеологических высказываниях – обобщенным представлениям о поведении мужчины и женщины.

Ключевые слова: *гендерный стереотип, женщина, жена, муж, мужнина, афоризмы, изречения, пословицы, противопоставление.*

Наиболее ярко особенности представления о действительности проявляются во фразеологизмах. Афоризмы, изречения, пословицы, поговорки раскрывают мир в его национальной самобытности, приобщая читателя к нравственной оценке событий, действий, поступков и жизни человека.

Объектом нашего исследования является один из фундаментальных концептов греко-римской культуры, как, впрочем, и последующих культур — концепта *женщина*. Концепт — это «идея, включающая не только абстрактные, но и конкретно-ассоциативные и эмоционально-оценочные признаки. Концепты не только мыслятся, но и переживаются» (Ю. Степанов).

Выбор концепта *женщина* (*femina*) не случаен. Этот феномен соотносится с наиболее важными сферами человеческой жизни: хозяйственно-экономической, сексуальной, репродуктивной, психологической, эмоциональной и духовной. *Femina* — это константа биологической и социальной природы человека.

Базой для исследования послужили латинско-русские лексикографические источники [1; 2; 3; 5; 7]. Лексико-семантическая палитра термина *женщина* в латиноязычных афоризмах включает в себя как имена собственные, так и аппеллятивы, основная часть которых отражает социальные роли женщины: *mater* — мать, *matrona* — почтенная замужняя женщина, *filia* — дочь, *domina* — госпожа, *ancilla* — служанка и т. д. Особое место в этом ряду занимают лексемы *femina*, *mulier*, *uxor (nupta)*. Именно они несут в себе концептуальное начало. Лексемы *femina*, *mulier*, *uxor* кумулируют в себе все основные коннотации, свойственные понятию «женщина». Лексема *femina* (одного корня с *fecundus* — плодородный, оплодотворенный) означает существо женского пола, самку в отличие от *mas*, *maris* — мужчина, существо мужского пола, самец. *Mulier* — зрелая или замужняя женщина. *Uxor (nupta)* — жена, супруга. В римской фразеологии *femina*, *mulier*, *uxor* — один из доминантных концептов. Наблюдения выявили весьма любопытный на первый взгляд факт: в латиноязычной афористике лексемы *femina* (*mulier*, *uxor*) концептуализируются преимущественно отрицательно. Их конкретно-ассоциативные и эмоционально-оценочные признаки носят в большинстве своем негативный характер. Причем это касается как паремиологических, так и изреченческих фразеологических единиц. Приведенный ниже материал относится к свободному населению римского государства:

Bestia crudelis est, cor pravae mulieris. Женская злоба дикому зверю подобна.

Res mala vir malus est; mala femina pessima res est. Плохой муж — полбеда, плохая жена — целая беда.

Malae uxoris poena nulla acerbior. Нет хуже наказания, чем плохая жена.

Qui capit uxorem, litem capit atque dolorem. Кто себе жену приобретает, тот приобретает ссору и горе.

Femina nihil pestilentius. Нет ничего пагубнее женщины.

Ignis, mare, mulier tria mala. Огонь, море, женщина — три бедствия.

Feminae naturam regere desperare est otium (Публилий Сир). Забудь покой, кто вздумал править женщиной.

Muliebris lacrima condimentum malitiae est (Публилий Сир). Женская слеза — приправа к коварству.

Tres mulieres faciunt nundinas. Три женщины уже создают базар.

Мысль о том, что женщина — зло, встречается у многих античных авторов. Овидий в «Науке любви» говорит: «Женщины жарче мужчин, больше безумия в ней».

Muliebris est furere (Овидий). Женщине свойственно неистовствовать.

Vari(um) et mutabile (semper femina) (Вергилий). Непостоянна и изменчива (всегда женщина).

Furens quid femina posuit (Вергилий). На что способна иступленная женщина (о Дидоне, покончившей жизнь самоубийством по причине отъезда Энея).

Mulier cupido quod dicit amanti, / Invento et rapida scribere oportet aqua (Катулл). Что говорит влюбленному страстно подруга, / Нужно на ветре писать или на быстрой волне (воде).

Uxorinuberenolomeae (Марциал). Не хочу замуж идти за свою жену.

Особую непримиримость по отношению к женщинам проявляет известный сатирик Ювенал (ок. 60 – 140) [8]. Вся его 6-я сатира направлена против женщин. Ни одна женская слабость не ускользает из поля зрения поэта. Вся жизнь женщин становится объектом его язвительного смеха. Ювенал приписывает им все дурные

качества и прежде всего упрекает их в неверности. Тех, кто считает, что женщину следует держать под замком, чтобы она не изменяла, спрашивает: *Quis custodiet ipsos custodes?* Кто устережёт самих сторожей? И в продолжение этой мысли утверждает: «Ведь женщина хитра и изворотлива. Она осмотрительно начинает со сторожей, чтобы они не видели её обман».

В гневе женщины жестоки, непреклонны в своем решении, карают за малейшую провинность. На вопрос мужа, в чём состоит преступление несчастного раба, которого она осудила на смерть, жена нагло отвечает: *Hoc volo, sic jubeo: sit pro ratione voluntas!* Так я хочу, так велю, вместо довода будь моя воля!

У Ювенала жены — мотовки, они не дорожат нажитым мужем имуществом, раздражительны, ревнивы, бесстыдны, склонны к ссорам и перебранкам. Причиной всех судебных тяжб, как правило, становятся женщины: *Semper habet lites alienaque jurgia lectus / In quo nupta jacet...* *Едва ли найдётся тяжба, в которой причиной ссоры не была бы женщина.* И далее Ювенал продолжает: «Они заботятся только о своей наружности, разоряют мужей, не хотят рожать детей, способны не только на обман, но и на убийство мужа. Красота и богатство безусловно прельщают мужчин, но добродетельных женщин больше нет». И даже если женщина не имеет недостатков, если она *raraavis* (редкая птица) по выражению Ювенала, поэт всё равно не советует брать её в жены: слишком тяжело будет мужчине вынести подобный груз совершенства. Тем не менее Ювенал признает необходимость в женщине:

Cum uxoribus incommode vivitur, a sine illis omnino non vivitur. Жить с женой нелегко, но и без неё жизнь невозможна.

Malum quidem uxor attamen cives, sine hoc malo nulli licet parere familiam. Женщина, конечно, зло, однако, граждане, без этого зла никто не может создать семью.

Концепт *женщина* репрезентирует набор негативных ценностей в сознании носителей латинского языка. Ювенал, в частности, убеждён, что зло коренится в самой природе женщины. Отсюда основные концептуальные смыслы: женщина — причина, источник, средоточие всех зол и несчастий. Характерно, что латинское существительное *vir* (муж, мужчина, истинный муж, настоящий мужчина, боец, воин, человек) не имеет гендерного противопоставления. Соответствующего ему концепта женского рода нет. Слово *vir* содержит в себе понятие основных добродетелей, присущих римскому гражданину: нравственное совершенство, нравственная порядочность, душевное благородство и концентрирующих эти добродетели в емком слове *virtus*. Эти добродетели воплощали в себе военное мужество, ревностное исполнение гражданского долга, обязанности отца семейства (*pater familias*). Считалось, что этими положительными качествами обладает только мужчина. Мужчина в античном мире занимал особое место. Он — воин, политик, государственный деятель. Спорт, война, охота, пирушки, мужская дружба — это мир без женщин. Общей сферой мужчины и женщины были семья, брак. Женщины вытеснялись в частную сферу. Идеалом греческого мужчины была Пенелопа, которая 20 лет ждала своего мужа Одиссея с войны, храня ему верность, воспитывая сына и оберегая имущество [9, с. 3–11].

В оценочной характеристике концепта *femina* нашли отражение гендерные стереотипы, обобщённые представления в поведении мужчины и женщины, сформировавшиеся в античной культуре. Ещё Аристотель утверждал, что

активность, движущая сила, жизнь исходит из мужского начала. Женщине отводилась лишь пассивная роль. Женщине в противовес мужчине приписывают интуитивность, экспрессивность, бессознательность, хаотичность в действиях и поступках, слабость и пассивность. Теория Аристотеля просуществовала, начиная с Античности, на протяжении Средних веков, вплоть до Нового времени.

Идея равенства мужчины и женщины была глубоко чужда древним грекам. Платон (427 – 347) в «Законах» писал о слабости и неполноценности женского пола: «Ведь насколько женская природа по своему достоинству хуже нашей, настолько же она превосходит нас по своей многочисленности — чуть ли не более, чем вдвое». В «Государстве» он снова касается этого вопроса: «А знаешь ли ты хоть какое-нибудь из человеческих занятий, в которых мужчина не превосходил бы во всём женщину?».

Ксенофонт, ученик Сократа, чёрными красками рисует образ Ксантиссы, жены Сократа («Пир»). Благодаря Ксенофону её имя стало нарицательным для обозначения сварливой, самой несносной женщины не только в настоящее время, но в прошлом и в будущем, что, по свидетельству других авторов, оказалось несправедливым. Подытожил взгляд античного мужчины на женщину греческий поэт IV века нашей эры Паллад (греческая графика оригинала передается в латинской транскрипции):

Pasagynecholosestin, echeid'agathasdyohoras:

Tenmenenthalamo, tenmenenthanato –

Всякая женщина – зло, и лишь дважды тебя осчастливит:

Первый раз – в брачную ночь, после – в день смерти своей (Пер. А.З.Цисыка).

Данное двустишие употребил Проспер Мериме в качестве эпитафии к своей новелле «Кармен».

Гендерный стереотип античной оценки женщины был воспринят следующими поколениями и на долгие времена оставался популярным в европейской ментальности. Ведь роль женщины в общественной жизни европейских стран на протяжении долгих столетий не менялась. Главными для неё всё по-прежнему оставались любовь, брак, рождение и воспитание детей, хозяйственные заботы. Женщина была объектом мужских представлений о ней. Не случайно оценка её в глазах мужчины и в их высказываниях долгое время не менялась. Об этом говорят хотя бы три следующих высказывания:

mulier est hominis confusio (Винсентиз Бове). Женщина — искажение человека (мужчины).

Mulieri ne mortuae quidem credendum est (Эразм Роттердамский). Нельзя доверять женщине, хотя бы и мёртвой.

Femina est mas occasionatus (Фома Аквинский). Женщина есть недостаточный мужчина (из Аристотеля).

Или взять известное крылатое выражение *ищите женщину* (*chercher la femme*), которое широко используется, когда хотят сказать, что виновницей какого-либо события, бедствия, преступления является женщина. Этот изящный по форме афоризм стал известен благодаря роману и пьесе А. Дюма «Могикане Парижа». Существует мнение, что в свою очередь писатель позаимствовал изречение у реального человека — чиновника полиции Габриэля де Сартина. Эта популярная мысль по-разному формулируется у разных писателей. В романе Ричардсона она звучит прямолинейно: «За этими происками кроется женщина». Женоненавистник

Пигасов из романа И. Тургенева «Рудин» в подобных случаях обычно спрашивал: «Как её зовут?». И у Л. Толстого явно проглядывает мужской шовинизм, когда он пишет в романе «Анна Каренина»: «Женщина — это камень преткновения в деятельности человека. Трудно любить женщину и делать что-нибудь». Следуя традиции, сформировавшейся в Античности по отношению к женщине, В. Брюсов рисует её образ в стихотворении «Помпеянка» так:

Не жду за гробом: «*Casta et pudica*».

Для многих пояс мой был слишком слаб (*casta* — целомудренная, *pudica* — благочестивая).

Высшей похвалой римской матроне было поведение, сформулированное в пословице: *Domimansit, lanamfecit*. Дома сидела, шерсть пряла. Римская матрона в частности обязательно должна была принимать участие в прядении шерсти и изготовлении тоги для мужа и сыновей. Мужчинам позволялось заводить гетер, наложниц, тогда как жены им были нужны для того лишь, чтобы иметь законных детей, а также верного стража своего имущества.

Гетера (*hetaira*) в переводе с греческого означает подруга, любовница. В Древней Греции так называли образованных, незамужних женщин, ведущих свободный, независимый образ жизни. Они служили наглядным примером образа жизни, отмеченного гармоническим сочетанием утонченных интеллектуальных и чувственных удовольствий. В судьбе многих неординарных личностей, игравших выдающуюся роль в древнегреческой истории, ощутимо влияние какой-нибудь знаменитой гетеры (Аспасия, Фрина, Лаида) [6, с.7]. По этому поводу метко высказалась поэтесса Юлия Друнина [4, с. 24]:

Пока законные кудахчут куры
По гинекеям, женским половинам,
Идут Праксители, Сократы, Эпикуры
К свободным женщинам Аспасиям и Фринам.

В силу сложившейся исторической ситуации именно мужчина сформировал общественное мнение о женщине и внедрил его в общественное сознание. Ярко выраженный патриархальный характер греко-римской культуры до сих пор оказывает влияние на европейское мышление. В греко-римской и европейской сфере наблюдается общая отрицательная оценка концепции *женщина*. В афористике типичные фрагменты действительности переосмысливаются так, что становятся стереотипом поведения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабичев Н.Т. Словарь латинских крылатых слов / Н.Т.Бабичев, Я.М.Боровский: — М. : Русский язык, 1982, — 959 с.
2. Гончарова Н.А. Из античной мудрости / Н.А.Гончарова, И.М.Щербакова. — Минск :Вышэйшая школа. 1995. — 372 с.;
3. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. — М. : Русский язык, 1976. —1076 с.
4. Друнина Ю.В. Полынь: Стихотворения и поэмы. М.: Современник, 1989.
5. Душенко К.В., Багриновский Г.Ю. . Большой словарь латинских цитат и выражений / К.Душенко, Г. Багриновский; под науч. ред. Д.О.Торшилова. — М.: ЭКСМО, Инион РАН, 2013, — 976 с.
6. Зеркало Лаиды. Истории античных гетер. Первый опыт феминизма. – М. : ЭКСМО, 2002, – 413 с.
7. Крылатые латинские выражения / авт.– сост. С.Ю.Цыбульник. — М. : ЭКСМО, 2009. — 989 с.
8. Римская сатира / Ювенал. Сатиры. — М. : Художественная литература, 1989, — С. 241 – 342.
9. Хрестоматия. Гендерная история Древней Греции. — М. : Российская академия наук. Институт всеобщей истории, 2009. Кн. 1. — С. 3 – 11.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава
ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ В СУЧАСНИХ ЗВО

У наданій статті розглядається необхідність всебічного упровадження у сучасний процес навчання проблемного методу, активних та інтерактивних методів навчання в умовах диференційованого підходу з метою спонукання студентів до активної розумової та практичної діяльності, розвитку їх критичного мислення у процесі вирішення творчих, проблемних завдань.

Ключові слова: *проблемно-пошукові методи, інноваційні технології, особистісний потенціал, предметно-фахові компетентності.*

The paper discusses the need for overall introduction a problem-oriented approach to the modern process of teaching, as well as active and interactive teaching methods in the differentiated approach medium to encourage students to active mental and practical activity, the development of their critical thinking in the process of solving creative, problematic tasks.

Keywords: *problem-research methods, advanced techniques, personal potential, profession-oriented competences.*

В представленной статье рассматривается необходимость всестороннего внедрения в современную педагогику проблемного метода, активных и интерактивных методов обучения в условиях дифференцированного подхода с целью побуждать студентов к активной умственной и практической деятельности, развития их критического мышления в процессе решения творческих, проблемных заданий.

Ключевые слова: *проблемно-поисковые методы, инновационные технологии, личностный потенциал, профессиональные компетентности*

Постановка проблеми. На сьогодні проблема інтенсифікації навчального процесу не може залишатися поза увагою викладачів ЗВО України. За роки незалежності вітчизняною педагогікою накопичено значний досвід у використанні дієвих форм і моделей диференційованого навчання. Застосування найбільш продуктивних їх елементів надає змогу викладачам генерувати й упроваджувати інноваційні технології навчання, що уможливають вияв активності суб'єкта навчання як індивідуальної якості особистості.

Теоретичне обґрунтування умов вибору оптимальних методів навчання знаходимо в роботах М. Кляп [3], В. Оконя [6], І. Підласого [7], В. Сітарова [8], Т. Туркот [9], І. Харламова [10] та ін.

Метою дослідження є обґрунтування закономірності всебічного упровадження у сучасний процес навчання проблемного методу, активних та інтерактивних методів навчання в умовах диференційованого підходу з метою спонукання студентів до активної розумової та практичної діяльності, розвитку їх критичного мислення у процесі вирішення творчих, проблемних завдань.

Згідно з теорією діяльності Л. Виготського [2], активність студентів у навчальному процесі стимулюється зміною змісту і форм навчання. Перехід на інтенсивні методи і технології організації навчального процесу сприяє більш ефективному засвоєнню знань та формуванню індивідуального досвіду.

Для вищої школи визначальним має бути формування у студентів системного підходу до аналізу професійних завдань, стратегічного мислення,

здатності до соціальної мобільності, прагнення до самонавчання, самовиховання та самовдосконалення впродовж усього активного трудового життя [3, с. 46].

Сучасна практика навчання у вітчизняних закладах вищої освіти одним із пріоритетних шляхів підвищення ефективності навчального процесу вбачає реалізацію механізмів диференціації.

Диференціація – шлях гуманізації освіти. Диференційоване навчання – це така організація навчально-виховного процесу, за якої створюються умови, що дають змогу кожному суб'єкту навчання розкрити всі свої потенційні навчальні можливості [5, с. 334].

Диференціація навчання, основою якої є демократизація та гуманізація педагогічних відносин, визначає необхідність створення умов, які б сприяли співпраці викладача зі студентами, у процесі якої має розвиватися особистісний потенціал останніх.

Інтенсивність та цілісність навчального процесу у сучасних закладах вищої освіти залежить від обґрунтованого використання дидактичних форм, методів і засобів навчання у процесі діалогічної взаємодії зі студентами.

«Метод» у найбільш широкому трактуванні – це спосіб досягнення цілі, тобто сукупність прийомів і операцій, що використовуються для досягнення цілі» [1, с. 41].

«Метод навчання – це апробована й систематично функціонуюча структура діяльності вчителів й учнів, що усвідомлено реалізується з метою здійснення запрограмованих змін в особистості учнів» [6, с. 262]. Практично в усіх дефініціях, що визначають сутність методів навчання, визначальним чинником науковці вважають плідну взаємодію педагога й учнів (студентів).

У структурі методів виділяють об'єктивну та суб'єктивну частини. *Об'єктивна* частина методу визначається постійними положеннями, які обов'язково наявні у будь-якому методі незалежно від того, хто з педагогів його використовує. У цій частині відображаються загальні для всіх дидактичні положення, вимоги законів, закономірностей, принципів, правил та постійні компоненти цілей і змісту навчальної діяльності. *Суб'єктивна* частина методу обумовлена особистістю педагога, індивідуально-психологічними особливостями суб'єктів навчання, конкретними обставинами [4].

У процесі застосування проблемного методу, активних та інтерактивних методів навчання створюються сприятливі умови для вирішення студентами творчих, проблемних завдань, що спонукає їх до активної розумової та практичної діяльності, розвиває критичне мислення. Приймаючи активну участь у проведенні рольових ігор, дискусій, мозкового штурму, методу проектів студенти моделюють та програють певні ситуації, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю.

Дослідження американських та європейських науковців підтверджують, що інтерактивні методи навчання сприяють збільшенню частки засвоєння навчального матеріалу, бо впливають не лише на свідомість студента, а й на його почуття і волю, а саме: робота в дискусійних групах – отриманих 50%, практика через дію – 75%, навчання інших і застосування знань – 90% засвоєння [9, с. 287].

Колективна діяльність та дискусійна форма обговорення й розв'язання поставлених проблем є тим ключовим моментом активного навчання, який сприяє формуванню комунікативної компетентності студентів, що особливо важливо для майбутніх фахівців. В основі впровадження методів активного навчання лежить перехід від програмованих форм навчання й методів організації практичних і

семінарських занять у закладах вищої освіти до дослідницьких, проблемних, розвивальних. До складу активних методів навчання включають проблемно-пошукові методи, ігрові методи. Досвід професійної освіти доводить, що застосування активних методів навчання дозволяє не тільки формувати предметно-фахові, комунікативні та мотиваційні компетентності студентів, але й створює дидактичні і психологічні умови для розвитку системного мислення, концентрації уваги, швидкості запам'ятовування. Їх упровадження на кожному із рівнів навченості буде диференціюватися у залежності від ступеня складності розв'язання навчальних завдань, покладених в їх основу.

Питанням, що потребує більш глибокого вивчення залишається залежність ефективності упровадження проблемного методу, активних та інтерактивних методів навчання за умови диференційованого підходу від урахування результатів проведеної діагностики стосовно індивідуально-психологічних особливостей майбутніх фахівці задля подальшої розробки та упровадження засобів управління навчально-пізнавальним процесом та застосування спеціальних умов і технологій навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения / Юрий Константинович Бабанский. – М. : Педагогика, 1989. – 141 с.
2. Выготский Л. С. Лекции по психологии / Лев Семенович Выготский. – СПб. : Союз, 1997. – 143 с.
3. Кляп М. Інноваційні методи навчання у ВНЗ як інструмент інтернаціоналізації вищої освіти України / М. Кляп // Вища освіта України. – 2015. – № 4. – С. 45–53.
4. Кукушин В. С. Теория и методика обучения : [учеб. пособие] / Вадим Сергеевич Кукушин. – Ростов-н/Д. : Феникс, 2005. – 474, [1] с.
5. Малафіїк І. В. Дидактика : [навчальний посібник] / Иван Васильевич Малафіїк. – К. : Кондор, 2005. – 397 с.
6. Оконь Винценты Введение в общую дидактику/ Винценты Оконь; [пер. с пол. Л. Г. Кашкуревич, Н. Г. Горин]. – М. : «Высшая школа», 1990. – 382 с.
7. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс. : учеб. [для высш. учеб. заведений]: В 2 кн. / Иван Павлович Подласый. – М. : Владос, 1999 – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
8. Ситаров В. А. Дидактика: Учеб. пособие [для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Вячеслав Алексеевич Ситаров. – М. : Издательский центр «Академия», 2004 – 368 с.
9. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Тетяна Іванівна Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.
10. Харламов В. Ф. Педагогика / Иван Федорович Харламов. – М. : Гардерика, 1999. – 520 с.

УДК 811.111:[001.4:611]

Гордиенко Е.В.

Запорожский государственный медицинский университет АНАТОМИЧЕСКАЯ НОМЕРКЛАТУРА КАК ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ЕДИНИЦА В СИСТЕМЕ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОГРАФИИ

Работа посвящена такому малоизученному в теоретической лексикографии направлению как LSP (language for specific purposes) лексикография области медицины. В центре исследования анатомические номенклатуры (АН), созданные в рамках англоязычной медицинской терминологии (АМТ), как одни из первых словарных справочников, стоявшие у истоков её зарождения. Использование историко-типологического подхода позволило провести детальный анализ вневелингвистических и лингвистических характеристик АН. Дана краткая историческая справка о формировании и развитии англоязычных медицинских справочников. Сделана попытка типологической классификации АН посредством

рассмотрения методов и подходов при репрезентации и экспликации термина. Выделены и описаны основные функции АН, а именно, сбор, стандартизация и систематизация терминов медицины. Определено место и роль анатомической номенклатуры, как фактического словарного справочника, в системе англоязычной медицинской терминографии. Чётко очерчены перспективные направления дальнейшего исследования, направленные на комплексное изучение терминологической лексикографии как фактора формирования глобального научно-технического пространства в области медицины.

Ключевые слова: терминография, анатомическая номенклатура, англоязычная медицинская терминология, типологическая классификация, стандартизация термина.

The work is devoted to LSP (language for specific purposes) lexicography in the field of medicine. Anatomical nomenclatures (AN), created in the framework of English medical terminography (EMT), are at the centre of the study as one of the first original reference works of EMT. The use of historical and typological approach allowed us to conduct a detailed analysis of extralinguistic and linguistic characteristics of the AN. A brief historical background on the formation and development of English medical reference works is given. A typological classification of AN is made by considering methods and approaches for the representation and explication of the term. The main functions of the AN were identified and described, namely, the collection, the standardization and the systematization of medical terms. The place and the role of AN, as a factual reference work, in the system of English medical terminography is determined. Perspective directions of further research are clearly outlined as a comprehensive study of terminological lexicography as a factor in the formation of the global scientific and technical space in the field of medicine.

Key words: terminography, anatomical nomenclature, English medical terminology, typological classification, term standardization.

Робота присвячена одному з маловивчених в теоретичній лексикографії напрямків як LSP (language for specific purposes) лексикографія галузі медицини. У центрі дослідження анатомічні номенклатури (АН), створені в рамках англомовної медичної термінографії (АМТ), як одні з перших словникових довідників, які стояли біля витоків її зародження. Використання історико-типологічного підходу дозволило провести детальний аналіз поза лінгвістичних і лінгвістичних характеристик АН. Представлена коротка історична довідка про формування і розвиток англомовних медичних довідників. Зроблено спробу типологічної класифікації АН за допомогою вивчення методів і підходів при репрезентації і експлікації терміна. Виділено та описано основні функції АН, а саме, збір, стандартизація та систематизація термінів медицини. Визначено місце і роль анатомічної номенклатури, як фактичного словникового довідника, в системі англомовної медичної термінографії. Чітко окреслені перспективні напрямки подальшого дослідження, спрямовані на комплексне вивчення термінологічної лексикографії як фактора формування глобального науково-технічного простору в галузі медицини.

Ключові слова: термінографія, анатомічна номенклатура, англомовна медична терминологія, типологічна класифікація, стандартизація терміна.

Современное интенсивное развитие науки и техники требует междисциплинарного подхода для решения задач, поставленных в рамках запросов

нашего времени. Активно развиваются все области знаний, медицина, в свою очередь, не остаётся в стороне.

Так, в эпоху глобализации английского языка медицина и лингвистика пытаются справиться с вызовами XXI века. Идёт интенсивный процесс возникновения новых медицинских терминов, что влечёт за собой решение ряда вопросов.

Специалисты данных областей пытаются обеспечить плодотворную коммуникацию между доктором и пациентом, между коллегами теоретиками и практиками при диагностике, лечении и профилактике заболеваний, что определённо поможет справиться с лечением рака, осложнениями после вирусов Эболы, ВИЧ, Грипп, Энтеровирусов и других заболеваний на глобальном уровне.

Професорско-преподавательский состав заведений высшего медицинского образования Украины последнее время активно работает над разработкой мер для успешной сдачи студентами медиками англоязычной составляющей квалификационных экзаменов (например, ЄДКІ (єдиний державний кваліфікаційний іспит)), что непосредственно связано с чётким пониманием медицинской терминологии (синонимы, омонимы, неологизмы, эвфимизмы, эпонимы, топонимы и т.д.).

Все эти вопросы заставляют терминографов, занимающихся теорией и практикой LSP (language for specific purposes) лексикографии, разрешить вопросы кодификации, стандартизации и систематизации медицинских терминов в словарях разных типов.

В лингвистике существует ряд работ посвящённых данному направлению [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12]. Лакуна же, посвящённая комплексному изучению разных типов словарных справочников, их классификации, характеристики и принципов создания в англоязычной медицинской терминографии, остаётся не заполненной. Актуальность нашей работы подтверждается выбором объекта нашего исследования, которым послужили анатомические номенклатуры (АН), созданные в рамках всего существования терминографии в целом и англоязычной медицинской терминографии в частности.

Целью работы является изучение анатомической номенклатуры, как фактического словарного справочника, выявление их роли и места в системе англоязычной медицинской терминографии. Для достижения поставленной цели были решены следующие задачи: проведение историко-типологического анализа анатомических номенклатур, изучены структуры и выявлены функции АН, определены базовые параметры АН, даны основные характеристики АН, разработана типологическая классификация АН. Методика исследования носит комплексный характер и включает следующие методы: аналитический обзор литературы, библиографический метод, для составления списка АН; описательный метод лексикографического анализа для характеристики параметров и структуры АН; метод типологического анализа применялся при разработке принципов классификации АН.

История медицины показывает, что зарождение медицинской терминологии начинается с создания в IV веке до н. э. работы Гиппократов сборник с последующим интенсивным развитием латинской медицинской терминологии после кризиса античного мира. Так, в этот период выходит одна из первых работ в терминографии медицины *Nine Books of Disciplines* (116 – 27 гг. до н. э.), автором

которой стал Marcus Terentius Varro. В своей энциклопедии он описал 9 областей знаний, одной из которой была медицина.

Дальнейшее стремительное развитие медицинской терминологии и как следствие терминографии происходит посредством влияния римской культуры, о чём свидетельствует появление медицинских работ римлян на латинском языке. Ярким примером может служить один из известных авторов того времени Авлом Корнелий Цельс (I в. до н.э.), который широко использовал греческие наименования в своих работах. Медицинская терминология А.К. Цельса *De Medicina* легла в основу международной анатомической номенклатуры конца XIX и середины XX веков [5].

Наиболее известными анатомическими номенклатурами в истории медицинской терминографии являются такие работы, как *Baseler Nomina Anatomica: BNA* (1895), *Jenaer Nomina Anatomica: JNA* (1935), *Nomina Anatomica: NA* (1950), *Parisiana Nomina Anatomica: PNA* (1955), *Nomina Anatomica Veterinaria — NAV* (1968), *Terminologia Anatomica: TA* (1998).

BNA – Базельская анатомическая номенклатура утверждённая в 1895 году на съезде Немецкого анатомического общества в городе Базель, Швейцария. Данная АН имеет алфавитное построение с вводами, представленными терминами с их эквивалентами на латинском и английском языках, регистрирующая термины, указывающие направление, положение и отношение частей тела применительно к вертикально стоящему человеку.

NA – анатомическая номенклатура производная от BNA, в 1950 году пересматривалась и была утверждена в Оксфорде, 1955 – Париже, 1960 – Нью-Йорке, 1965 – Висбадене, 1975 – Токио, 1980 – Мехико, 1985 – Лондоне и кординально была преформатирована в 1998 в *Terminologia Anatomica*.

PNA – Парижская анатомическая номенклатура, принятая в 1955 г. на Международном конгрессе анатомов в Париже, была разработана на основе BNA и положена в основу русской и украинской анатомических номенклатур.

TA – Анатомическая номенклатура, изданная в 1998 году, является стандартом международной анатомической терминологии, переведена на национальные языки по всему миру и широко используется в научном медицинском дискурсе.

Типологический анализ АН, изданных в разные периоды развития медицинской терминографии, дал возможность разработать их типологическую классификацию. Для составления типологической классификации были выделены метод репрезентации термина и метод объяснения медицинского концепта в словаре. Данный подход позволил отнести анатомические номенклатуры к фактическим словарным справочникам в сравнении с лингвистическими, представленными классическими одноязычными, двуязычными и многоязычными медицинскими словарями. Далее были выделены и проанализированы такие параметры, как метод репрезентации термина, тип дефиниции, включение вводов, количество языков, адресат, расположение вводов, в результате чего была разработана следующая классификацию АН:

- по методу репрезентации термина: фактическая (внелингвистическая), терминографическая (лингвистическая).
- по типу дефиниции: простая, интегрированная.
- по включению вводов: анатомическая, смешанная.
- по количеству языков: двуязычная и многоязычная

- по пользователю: общемедицинская, научная, учебная.
- по расположению вводов: тематическая, алфавитная.

Таким образом, АН представлены как двуязычными, так и многоязычными словарными справочниками, имеющими как внелингвистические так и лингвистические параметры с широким адресатом пользователей. Адресатом АН являются врачи, преподаватели, научные работники, студенты. В силу своей специфической структуры, функций и узкой специализированной направленности данный тип словарных справочников не рассчитан на широкий круг пользователей.

Несмотря на то, что АН не включают в тело словаря лингвистических характеристик, многие авторы включают данный комментарий в мегаструктуру словаря. Данные разделы в предисловии или в приложении дают информацию об истории медицинского термина, грамматический комментарий об этимологии, структуре и особенностях употребления термина.

Рассмотрим особенности структуры и параметров АН на примере лексикографического анализа одной из популярных АН наших дней Международной Анатомической Терминологии (МАН), изданной в Виннице издательством «Новая Книга» в 2018 году, являющейся одним из последних стандартов анатомической терминологии, созданных в Украине. МАН является многоязычным фактическим медицинским словарным справочником, составленным научными сотрудниками медицинских университетов Украины. Анатомические термины представлены на 4х языках: латинском, украинском, русском и английском. В основу работы положены латинские и английские эквиваленты, зарегистрированные в Terminologia Anatomica (1998); украинские – Міжнародна анатомічна номенклатура (Київ, 2001), русские – Международная анатомическая терминология (Москва, 2003).

Мегаструктура АН включает предисловия на трёх языках (украинском, русском и английском), содержание, само тело АН и предметные указатели на 4х языках: латинском, украинском, русском и английском. В предисловиях даётся информация об особенностях построения АН, источниках терминов, аббревиатурах и обозначениях. Анализ микроструктуры МАН показал, что всё тело АН делится на разделы общую анатомию и систематическую анатомию. В общую анатомию включены подразделы, обозначающие части тела человека, плоскости, линии и области. Раздел систематическая анатомия охватывает, следующие подразделы: система скелета, мышечная, пищеварительная, дыхательная, мочевая, половая, эндокринная, сердечнососудистая, лимфоидная, нервная системы, органы чувств и общий покров. Анатомические термины расположены в четырёх вертикальных колонках по языкам эквивалентов соответственно с предшествующей им колонкой, указывающей идентификационный номер каждого термина, нумерация является сквозной.

В целом структура подачи дефиниции простая, термины расположены в каждой системе соответственно анатомии. Первым следует термин, которому отдают предпочтение, через точку с запятой иногда даётся его альтернативный эквивалент. В дефиниции встречаются обозначения различий по половому признаку, сокращения латинских терминов (напр. A. Arteria, Aa. Arteriae), скобки различных стилей для обозначения терминов непостоянных структур, для указания номеров, используемых для структур и т.д.

Результаты исследования показали, что АН являются фактическими словарными справочниками, имеющими богатую историю и выполняющими такие

функції, як збір, систематизація, стандартизація, інтерпретація медичного терміна і передача знань в області медицини. Застосування історико-типологічного підходу показало, що АН, включаючи свої лінгвістичні і внілінгвістичні параметри, є однією з найважливіших функціональних одиниць в системі загальноанглійської медичної термінографії. АН стояли у її історії, завдяки чому всередині них існують анатомічні терміни, ілюструючі всі етапи розвитку медичної термінології.

Ми приходимо до висновку, що анатомічна номенклатура, не будучи лінгвістичним словником, виконує практично всі основні функції термінографічних словникових посібників, за винятком експлікаційної, а саме пояснювальної, з описом граматичних і орфографічних характеристик, кодифікацією багатозначності терміна і ілюстрацією його використання в медичному дискусі. Перспективою подальшого дослідження є детальне вивчення всіх внілінгвістичних і лінгвістичних параметрів і характеристик лінгвістичних словникових посібників, опублікованих в межах англійської медичної термінографії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордиенко Е.В. Медична англійська лексикографія: питання типології і функцій словників // Теоретичні і практичні аспекти романо-германської філології і методики викладання іноземних мов: збірник наукових статей. – Випуск 2. – Гомель: ГГУ ім. Ф. Скорины, 2016. – С.147-151.
2. Карпова О.М., Щербакова Е.В. PR : проблеми термінографічного описання / О.М. Карпова, Е.В.Щербакова. Иваново : Иван, гос. ун-т, 2005. – 184 с.
3. Лейчик В.М. Термінознавство : Предмет, методи, структура. / В.М. Лейчик. 4-е изд. М. : Книжний дім «Ліброком», 2009. – 256с.
4. Маджаєва С. І. Медичні терміносистеми : становлення, розвиток, функціонування : автореферат дис. ... доктора філологічних наук : 10.02.19 / С.І. Маджаєва. – Волгоград. гос. соц.-пед. ун-т. – Волгоград, 2012. – 37 с.
5. Чернявський М.Н. Короткий огляд історії і проблем упорядкування медичної термінології // Енциклопедичний словник медичних термінів. М., 1984. Т. 3. – С. 410-424.
6. Brekke M. Lexicography and Terminography: A Complementary View // Language for Special Purposes: Perspectives for the New Millennium. – Tübingen : M. Niemeyer, 2001. – P.179-187.
7. Dictionary of Lexicography / edited by Hartmann R.R.K. and James G. – London and New York : Routledge, 2002.
8. Džuganová B. English medical terminology – different ways of forming medical terms /B. Džuganová // JAHR. – 2013. – Vol. 4. No.7. – P. 55-59.
9. Gouws R.H. En Route to a New Dictionary Typology / Southern African Linguistics and Applied Language Studies. – 2007. – Vol. 25. Issue 3. – P. 319 -331.
10. Hartmann R.R.K. Pure or hybrid? The development of mixed dictionary genres / Facta Universitatis Series: Linguistics and Literature – Vol.3, No 2, 2005. – P.193-208.
11. Landau S. I. Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography. 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 496 p.
12. Soler V. Medicine and linguistics: A necessary symbiosis in medical titles / V. Soler // The Journal of the European Medical Writers Association. – 2007. – Vol. 16. – No. 4. – P.151-152.

УДК 378.091.12.011.3-051:61:17.022.1

Горецька А.М., Завгородня Н.І., Нікуліна Н.О.

Харківський національний медичний університет ОСОБЛИВОСТІ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ШКОЛИ

В статті розглядаються актуальні питання психолого-педагогічної майстерності викладачів вищої медичної школи, особливості їх реалізації та

шляхи формування та покращення. Представлено систему підвищення кваліфікації викладацького складу («Школа молодого викладача») та результати її впровадження в практику.

Ключові слова: психолого-педагогічна майстерність, компетенції викладача, імідж викладача, вища медична школа

В статье рассматриваются актуальные вопросы психолого-педагогического мастерства преподавателей высшей медицинской школы, особенности их реализации, пути формирования и улучшения. Представлена система повышения квалификации преподавательского состава («Школа молодого преподавателя») и результаты ее внедрения в практику.

Ключевые слова: психолого-педагогическое мастерство, компетенции преподавателя, имидж преподавателя, высшая медицинская школа

The article discusses current issues of psychological and pedagogical skills of teachers of high medical school, the features of their implementation, ways of formation and improvement. The system of advanced training of the teaching staff ("School of the young teacher") and the results of its implementation in practice are presented.

Key words: psychological and pedagogical skills, pedagogical competence, high medical school

Сучасна система вищої медичної освіти має на меті підготовку кадрів для ефективної роботи у закладах надання усіх рівнів медичної допомоги з урахуванням постійно зростаючих потреб отримувачів послуг в якісному та ефективному медичному обслуговуванні. На фоні безперервної змінення пануючих раніше патерналістських основ в системі взаємин «лікар-пацієнт» та з огляду на загальну гуманізацію професійної діяльності лікаря, а також в умовах, коли пацієнт має можливість здійснювати вибір спеціаліста, особистість лікаря стає важливим елементом, що може впливати як на вибір спеціаліста, так і на подальшу із ним взаємодію (формування комплаєнтних взаємовідносин). Способом представлення своїх особистісних якостей, які є найбільш вдалим для результативного виконання роботи, є сформований імідж лікаря-спеціаліста.

Медичне студентство, що поступово формує не тільки професійні компетенції, а й інтеріоризує образ своєї професійної ролі на майбутнє, вперш за все спирається на приклад професійної поведінки, деонтологічних підходів та етики взаємин викладачів [1].

На нашу думку, викладач медичного університету займає унікальну позицію, одночасно уособлюючи як образ викладача, так і роль лікаря.

Педагог та лікар як особистості визначаються не тільки рівнем професійної підготовки, досвідом, знаннями, вміннями, кваліфікацією, а так суспільними відносинами в сфері професії. Специфіка викладацької роботи в системі медичної освіти складається в одночасному перебуванні у двох ролях – лікаря та викладача, які проявляються в різних формах його буття.

В умовах вирішення завдання розвитку медицини та медичної освіти відповідно до європейських та світових стандартів, найважливішими якостями особистості стають критичне мислення, ініціативність, здатність творчо підходити до вирішення завдань і знаходити нестандартні рішення, вміння вибирати професійний шлях, готовність навчатися протягом усього життя (безперервний професійний розвиток) [2,3].

З іншого боку, в період, коли невпинно посилюється технократизація медицини, загострюється боротьба за економічну доцільність діяльності лікаря,

питання біоетики та деонтології набувають все більшої актуальності. Безумовно, не викликає сумніву той факт, що обличчя сучасного лікаря визначається не тільки технічним боком його діяльності (hard skills), але й поведінкою біля ліжка хворого, манерою спілкування, ефективністю його взаємодії з пацієнтами, їхніми родичами, своїми колегами, а також молодшим медичним персоналом (soft skills) [4].

На нашу думку, на формування сучасного та компетентного лікаря, крім професійних знань впливає і його імідж, основною функцією якого є можливість конкурентноспроможно, сучасно та ефективно використовувати професійні якості на ринку праці.

Метою нашого дослідження було окреслення рольової позиції психолого-педагогічної майстерності у формуванні іміджу викладача медичного університету, як першого образу лікаря та педагога для медичного студентства.

У Харківському національному медичному університеті історично значна увага приділяється питанням корпоративного іміджу та світогляду викладацького складу та загалом усіх учасників педагогічного процесу (прийнятий та впроваджений Кодекс корпоративної етики працівників ХНМУ) [5].

Невід'ємною частиною формування репутації викладача у сучасних умовах є його психолого-педагогічна підготовка. Зокрема, теоретичні знання та практичні вміння (до рівня педагогічної майстерності) у галузі педагогіки вищої школи та психології навчального процесу в умовах вишу.

З метою забезпечення можливості отримання вищезначених компетенцій та/або їх покращення в Харківському національному медичному університеті розроблено систему підвищення кваліфікації викладацького складу, що була створена з урахуванням сучасних тенденцій та алгоритмів надання послуг в сфері освітнього процесу зважаючи на їх особливості в медичному навчальному закладі.

На практиці проведення психолого-педагогічної підготовки викладачів реалізовано на базі Навчально-наукового інституту якості освіти в рамках внутрішньовузівської системи підвищення кваліфікації викладачів ХНМУ – «Школа молодого викладача».

«Школа молодого викладача» проводиться протягом навчального року та складається з 18 занять, які включають як теоретичний блок - курс лекцій, так і практично орієнтовані зустрічі, реалізовані в формі майстер-класів та тренінгів. Змістотворчою основою занять є формування та удосконалення навичок міжособистісного спілкування, ораторського мистецтва, технології активних та ігрових методів навчання, комунікації з вітчизняними та іноземними студентами (основи етноетикету), профілактика емоційного вигорання та професійної деформації, попередження мобінгу та булінгу, розвиток навичок медіації при вирішенні конфліктних ситуацій зі студентством та колегами, формування іміджу викладача та майбутнього лікаря.

На установчому занятті слухачами курсу заповнюється анкета самооцінки, у якій їм запропоновано критерії психолого-педагогічної майстерності, що вони мають оцінити самостійно за 10-ти бальною шкалою. Запропоновані критерії виявлялися шляхом опитування попередніх випусків «Школи молодого викладача». У результаті відбору в анкету були включені наступні фактори психолого-педагогічної майстерності: «вміння зацікавити слухачів та утримувати увагу», «доступність викладання матеріалу», «ораторська майстерність, комунікативність», «навички розвитку критичного мислення у студентів», «використання сучасних технологій викладання», «вміння встановити контакт зі

студентом», «вміння вирішити конфлікту ситуацію», «постійне самовдосконалення», «загальна ерудованість та культура», «вміння контролювати та розподіляти час», «навички формування іміджу майбутнього лікаря».

На нашу думку, заповнення анкети перед початком занять дає змогу попередньо критично оцінити власні можливості та самостійно визначити проблемі напрями, що на думку самого слухача «Школи молодого викладача» потребують опрацювання та удосконалення. Таким чином, опитування спрямоване на розвиток саморефлексії викладача ще перед початком роботи та «заповнення білих плям» протягом курсу.

Після курсу викладачі знову заповнюють дану анкету та оцінюють еволюцію як своєї майстерності загалом, так і конкретних професійних якостей зокрема.

Результати дослідження свідчать про те, що основними мішенями курсу виявляються: «вміння зацікавити слухачів та утримувати увагу», «ораторська майстерність, комунікативність», «навички розвитку критичного мислення у студентів», «використання сучасних технологій викладання», «вміння вирішити конфлікту ситуацію», «навички формування іміджу майбутнього лікаря».

Подібна картина відображає актуальну тенденцію педагогічної практики, яка орієнтована на постійне утримання авторитету серед студентства (в епоху тотального доступу до інформації) та створення в педагогічному процесі сприятливої психологічної атмосфери. В подальшому отримані компетенції можуть бути самостійно підтримувані викладачем для вирішення нових актуальних завдань освітнього процесу.

Крім того, подібні якості набувають особливої значущості саме для викладачів медичних закладів вищої освіти. Мова йде про залучення до процесу «третьої особи» - пацієнта або актора, що зображає стани та хвороби, що само по собі є стресоформуєчим чинником та має бути взяте до уваги в процесі проведення заняття.

При повторному опитуванні спостерігається підвищення оцінки з 55-65% до 80-85% серед основних факторів психолого-педагогічної майстерності.

Аналіз отриманих даних та спілкування із викладачами протягом занять також виявили тенденцію до розгалуження сприйняття поняття майстерності викладання серед студентів та серед викладачів.

Так, виявленим основним внутрішнім конфліктом викладачів вбачається певне протиріччя між тим, що студенти з одного боку оцінюються лише за якістю знань (hard skills), а з іншого не оцінюються їх компетенції у сфері так званих soft skills, а саме: вміння вирішувати складні завдання, критичне мислення, креативність, управління людьми, навички координації та взаємодії, емоційний інтелект, судження і прийняття рішень, клієнтоорієнтованість, вміння вести переговори і когнітивна гнучкість. Таким чином зусилля викладачів лише дотично спрямовані на формування так званих soft skills, які взагалі не оцінюються тестами (ліцензійний іспит «КРОК» та IFOM).

Перспективою даного дослідження вбачається опитування студентів за даними критеріями з метою оцінки психолого-педагогічної майстерності викладачів (персоніфіковано), яке в тому числі має на меті побудову індивідуалізованого рейтингу науково-педагогічної діяльності викладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інновації у вищій медичній та фармацевтичній освіті України (з дистанційним під'єднанням ВМ(Ф)НЗ України за допомогою відеоконференц-зв'язку) : матеріали XVI Всеукр. наук.-практ.

- конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 16–17 трав. 2019 р.) / Терноп. нац. мед. ун-т імені І. Я. Горбачевського. – Тернопіль : ТНМУ, 2019. – 332 с.
2. Шляхи реформування системи вищої медичної освіти в Україні в сучасних умовах / О. В. Лінчевський, В. М. Черненко, Ю. С. П'ятницький, І. Є. Булах // Матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої 60-річчю ТДМУ «Сучасні підходи до вищої медичної освіти в Україні (з дистанційним під'єднанням ВМ(Ф)НЗ України за допомогою відеоконференц-зв'язку)». м. Тернопіль. - 2017. - Т. 1. - С. 3-5
3. Гордійчук С. В. Створення стандартів нового покоління у забезпеченні якості медичної освіти / С.В. Гордійчук // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Науково-методичний журнал. – К.,– Випуск 1-2 (46- 47), 2016. – 121-126с.
4. Емоції лікаря-хірурга та ефективність лікування пацієнта / Н. І. Завгородня // Харківська хірургічна школа. - 2010. - № 5. - С. 94-97.
5. http://knmu.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1130&Itemid=63&lang=uk

УДК 811.124'373

Grzybek Grzegorz

**Kierownik Zakładu Pedagogiki Opiekuńczej, Instytut Pedagogiki,
Kolegium Nauk Społecznych Uniwersytetu Rzeszowskiego, Polska**

Siwek Szymon

Prešovská univerzita, Prešov, Slovakia

EDUKACJA SEKSUALNA CZY SAMOWYCHOWANIE EROTYCZNE.

REFLEKSJA ETYCZNA

Celem refleksji jest wskazanie różnicy między edukacją seksualną a samowychowaniem erotycznym. W tym celu, krótko zostanie przedstawiona edukacja seksualna oraz idea samowychowania erotycznego opartego na teorii etyki rozwoju.

Edukacja seksualna. Ważne jest także przeciwstawienie edukacji seksualnej wychowaniu seksualnemu. Edukacja seksualna zwykle jest związana z przekazem odpowiedniej wiedzy o seksualności pozwalającej na bezpieczne i niekolizyjne korzystanie z przyjemności płciowych. Wychowanie seksualne zaś winno obejmować dwa nurty: pierwszy to informacyjny, wiedza oddziaływująca na zdolności poznawcze wychowanka oraz formacyjny, który oznacza oddziaływanie na zdolności wolitywne z uwzględnieniem w nich roli uczuć. Celem tego oddziaływania jest doprowadzenie do pełnego przyjęcia, że celem płciowości jest prokreacja, a w niej tkwi sens, a także celowość ludzkiej seksualności [1] wychowania seksualnego w nurcie chrześcijańskim jest zintegrowanie energii seksualnych z osobowością człowieka. Wychowanie seksualne w nurcie chrześcijańskim ma prowadzić do integracji seksualnej, w której wszystkie sfery życia są ze sobą właściwie połączone i przyczyniają się do rozwoju człowieka, a także go umożliwiają. To pociąga za sobą także inne założenie: jeśli seksualność człowieka stanowi jego integralną część, to też problemy dotyczące tej sfery nie mogą być rozwiązywane, bez całościowo pojętej osoby ludzkiej [2]. Nie można zatem właściwie zrozumieć seksualności człowieka bez ujęcia osobowo-jednoczącego, to jest obejmującego zarówno sferę biologiczną, psychiczną i duchową [3].

Należy wskazać także na socjalizację seksualną. Podlega niej osoba bezwiednie, gdzie będąc osobom określonej płci ma się poddać oczekiwaniom i społecznym wzorom seksualnego zachowania. Na zakres socjalizacji wpływa przede wszystkim kultura i religia.

Samowychowanie erotyczne a etyczny erotyzm. W koncepcji etyki rozwoju w odniesieniu do wychowania w sferze seksualnej dwa elementy są kluczowe: samowychowanie erotyczne i etyczny erotyzm. Etyka rozwoju „to teoria ukazująca normatywny wymiar rozwoju człowieka, w którym podstawowymi założeniami są tezy o

moralnym bytowaniu człowieka i osobowości etycznej. Celem „etyki rozwoju” jest dostarczenie narzędzia teoretycznego pozwalającego na zobrazowanie rzeczywistości wychowawczej i opiekuńczej (czy też społecznej)”[4].

„Erotyzm etyczny” można rozumieć jako integrujący, to jest oparty na rozwoju zdolności poznawczych i wolitywnych. Erotyzm wtedy jest etyczny, gdy przybliży się do rozwoju zdolności poznawczych i wolitywnych. Moralny wymiar erotyzmu jest „ubrany” w oddziaływanie moralności nacisku. Moralność nacisku porządkuje erotyzm przez zakazy, nakazy, przykazania. „Etyczny erotyzm” przyczynia się do rozwoju osobowości etycznej. Podstawowym odniesieniem nie są normy: nakazy, zakazy, przykazania, ale wartości, przede wszystkim podstawowe: wolność, mądrość, miłość, szczęście, godność osoby. Erotyzm jest jakością, która może być dobrze lub źle spożytkowana, może mieć charakter wartościujący lub dezintegrujący w zależności od odniesienia do wartości nie zaś norm. Mądrość uzasadnia wybór, wolność tworzy przestrzeń wyboru, miłość stanowi przedmiot erotyzmu, szczęście potwierdza jego jakość, godność osoby, jej integrację [5].

Samowychowanie erotyczne winno być oparte na znajomości siebie, specyfiki relacji piciowych, natury erotyzmu i możliwości rozwoju osobowości etycznej. Możliwość pogodzenia tych elementów wymaga estetyki egzystencji, która wyraża się w wytworzeniu swojego sposobu bycia. Spożytkowanie zdolności poznawczych i wolitywnych w samowychowaniu erotycznym powinno prowadzić do doświadczania szczęścia oraz umiejętności przeżywania go z partnerem. Należy też wskazać, że o ile seksualność wyraża się w społecznym formatowaniu i nieuchronnie wiąże się z określoną socjalizacją seksualną, to erotyzm uwalnia się nazywaniu doświadczenia podmiotowego, które prowadzi do subiektywizacji „afrodyzji”. Samowychowanie erotyczne nie może być zastąpione przez socjalizację seksualną (może spowodować życie nie swoim erotyzmem) ani przez edukację seksualną (nie rozwiązuje kwestii estetyki egzystencji, dostarcza jedynie określonej wiedzy) [3].

REFERENCES

1. Pabiasz H., Wychowanie seksualne jako uświadomienie płciowe. W: Pabiasz H., Pabiasz W., Podstawy chrześcijańskiej etyki i pedagogiki seksualnej. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Częstochowa 2000, s. 120-121 (118-145).
2. Augustyn J., Integracja seksualna. Przewodnik w poznaniu i kształtowaniu własnej seksualności. Wydawnictwo WAM. Kraków 2009, s. 5-6.
3. Mroczkowski I., Etos miłosierdzia a wierność małżeńska. Moralne dylematy osób żyjących w związkach niesakramentalnych. Płocki Instytut Wydawniczy. Płock 2017, s. 38.
4. Grzybek G., Etyka rozwoju a wychowanie. Wyd. UR. Rzeszów 2010, s. 12.
5. Grzybek G., Etos i eros. Etyka rozwoju wobec seksualności a samowychowanie. Wyd. UR. Rzeszów 2019 (w druku).

УДК 371.315

Гуцол М.І.

Івано-Франківський національний медичний університет САМОКОНТРОЛЬ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ЛАТИНСЬКОЇ ТА ІНОЗЕМНИХ МОВ У МЕДИЧНИХ ЗВО УКРАЇНИ

У статті розглядаються проблеми розвивального навчання, яке поєднує професійну підготовку і особистісний розвиток індивідуальності майбутніх медиків. Когнітивні здібності представлені як основний концепт розвитку особистості в навчанні іноземних мов у вищій медичній школі. Самоконтроль розглядається як компонент когнітивних особливостей студента. Вміння

самооцінки і самокорекції аналізуються в аспекті їх структур і рівнів сформованості

Ключові слова: когнітивний розвиток, іншомовна комунікація, рефлексія, педагогічні технології, мовний портфель

The paper deals with the problem of “the developing education” which unites professional preparation and psychological formation of future doctors. Cognitive abilities are presented as the main substrate, concept of personality development in foreign language teaching at a higher medical school. Self-control is regarded as a component of general cognitive characteristics. The abilities of self-esteem and self-correction are analyzed according to their structures and levels of formation

Key words: cognitive development, foreign language communication, reflection, pedagogical technologies, language portfolio

В статье рассматриваются проблемы развивающего обучения, которое сочетает профессиональную подготовку и личностное развитие индивидуальности будущих медиков. Когнитивные способности представлены как основной концепт развития личности в обучении иностранным языкам в высшей медицинской школе. Самоконтроль рассматривается как компонент когнитивных особенностей студента. Умение самооценки и самокоррекции анализируются в аспекте их структур и уровней сформированности

Ключевые слова: когнитивное развитие, иноязычная коммуникация, рефлексия, педагогические технологии, языковой портфель

Підготовка сучасного фахівця медичних галузей в умовах високого рівня інформатизації суспільства потребує від майбутніх лікарів не тільки ґрунтовної фахової підготовки, а й здатності до креативної діяльності, в основі якої, серед інших факторів, лежить всебічне вдосконалення особистості через розвиток вроджених задатків і формування загальних і спеціальних здібностей в процесі навчання. Гуманізація медичної освіти [8] спрямована на розвиток індивідуальних особливостей студентів, невичерпний потенціал для якого в медичних університетах має іншомовна підготовка. Проблема співвідношення навчання і розвитку завжди визнавалася однією з фундаментальних проблем педагогіки. Вирішення про знання, визначення структур і процесів пізнання як провідного компонента інтелектуального розвитку, перехід пізнання на основі почуттів до мислення на рівні абстракції тощо. При цьому наріжним каменем питання інтелектуального розвитку залишається виділення концепту розвитку, тобто визначення, що стає об'єктом розвитку в іншомовній освіті майбутніх медиків.

Психологічні дослідження у більшості випадків виводять в якості такого концепту когнітивні особливості студентів. І, відповідно, вважається, що процес розвитку являє собою процес утворення і вдосконалення низки когнітивних якостей. Такий процес відбувається в іншомовному навчанні, в ході якого утворюється динамічна система знань, вмінь і навичок, відпрацьовується чітко виражений індивідуальний стиль діяльності та мислення, гнучка система прийомів навчальної і практичної професійної діяльності. Якісна, ґрунтовна освіта дозволяє людині не тільки відтворювати отримані професійні знання, а забезпечує вільне орієнтування в змінених умовах і знаходження продуктивних альтернативних шляхів застосування знань в нових умовах, продукування нестандартних рішень в стандартних ситуаціях. Здібність до такої поведінки вчені відносять до інтелекту. Таким чином, завдання освіти полягає в одночасному засвоєнні фактів, способів діяльності і вдосконаленні когнітивного потенціалу студентів. З психології відомо,

що одним із показників рівня інтелекту визнається довершеність, і перш за все, ступінь структурованості і узагальненість, схематичної побудови світу особистості і рівень відпрацьованості операційних дій в цій змодельованій схемі. Це підводить до висновку, що сукупність знань людини слід розглядати не як суму, а як систему. І головне завдання освітянської діяльності націлене на формування означеної системи і відпрацьовання на її основі когнітивних операцій, які забезпечать ефективну самореалізацію в нових і нестандартних умовах. У традиційному навчанні, під яким розуміють інформаційно-ілюстративне або репродуктивне навчання, головна мета полягає в збільшенні кількості знань і опанованих технологій. Розвиваюче навчання як активно-діяльнісний тип навчальної діяльності, виступає одночасно і як технологія розвитку інтелекту, при цьому програмні знання вважаються і ціллю, й інструментом реалізації цілей, які полягають у збільшенні інтелектуального потенціалу студентів. Безумовно, процес інтелектуальних змін відбувається при будь-якому типі навчання, оскільки за словами Л.С. Виготського, навчання веде за собою розвиток і виступає провідною рушійною силою психічного розвитку студента.

Відмінність полягає в тому, що в традиційному навчанні такий розвиток є стихійний, неконтрольований, а в розвиваючому – процес учіння свідомо націлений на оволодіння знаннями як чітко організованої системи, в межах якої цілеспрямовано формуються когнітивні здібності. Навчальний процес, побудований на засадах розвиваючого навчання враховує і використовує закономірності розвитку, адаптується до рівня розвитку і особливостей студентів, при цьому така навчальна діяльність націлена на розвиток всієї цілісної сукупності якостей особистості. Саме тому з назвою «розвиваюче навчання» деякі науковці і більшість викладачів пов'язують не конкретні системи навчання, а якісну характеристику для означення навчального процесу, в якому надання студентам конкретних знань поєднується з великою увагою до процесу їх інтелектуального розвитку. Проте слід зазначити, що розвиваюче навчання це цілісна педагогічна система, альтернативна традиційній системі освіти. Навчання латинської та іноземної мов в медичних вузах на основі теорії розвиваючого навчання передбачає інтегративність духовного, когнітивного і комунікативного розвитку майбутніх лікарів [9]. Для розвитку особистості студента медичного університету і його здібностей (загальних інтелектуальних і спеціальних – лінгвістичних) нами була розроблена методична концепція, яка враховує специфіку професійно-орієнтованої іншомовної освіти і забезпечує теоретичну й технологічну основу когнітивного розвитку студента та вдосконалення його здібностей до міжкультурного спілкування. Напрями реформування і динаміка процесу вдосконалення навчання іноземних мов у вищій медичній школі переконливо доводять доцільність виведення як провідного поняття «професійно-орієнтована іншомовна освіта», місткість, широта і продуктивність якого є набагато ширшим, ніж поняття «навчання іноземної мови професійного спрямування». Відповідно до основної тенденції сучасного освітнього процесу – особистісно-орієнтованої освітньої парадигми, яка дозволяє найбільш повно реалізувати цілі гуманізації та гуманітаризації вищої технічної освіти, саме розуміння навчання як професійно-орієнтованої освіти дозволяє вирішити складне дидактичне завдання: поєднати знанієво-стандартизований і особистісно варійований компоненти освіти. Таке поєднання визначає головне завдання розвиваючого іншомовного навчання,

оскільки спрямоване на цілісний розвиток особистості студента, розширення його соціально-психологічного і освітнього потенціалу.

На практиці розвиваюче навчання втілюється через низку предметних завдань із зростаючим рівнем складності, які викликають у студентів потребу в оволодінні спеціальними знаннями і навичками, необхідними для пошуку нових способів діяльності. Це обумовлює необхідність розвитку пізнавальної самостійності, пошукових вмінь на високому рівні узагальнення, здатності застосовувати знання в нових ситуаціях, що свідчить про успішну інтеріоризацію знань. Пізнавальна самостійність розглядається науковцями як складна особистісна характеристика студента, головний показник якої полягає у готовності до самостійних дій у здобуванні нових знань без допомоги викладача, до рішення практичних задач в нових ситуаціях, до пошуку раціональних рішень, до творчого використання наявних знань у нестандартних умовах. Особливе значення при цьому має актуалізація раніше засвоєних знань і сформованих способів діяльності для забезпечення подальшого загального особистісного розвитку студентів, до якого відносять самостійність, самоуправління і самоконтроль. Саме в системі розвиваючого навчання передбачається формування у студентів здатності до самостійного засвоєння знань, пошуку істини, саморозвитку, самопізнання, самовиховання, самовдосконалення через розкриття їх творчих та інтелектуальних можливостей. Відповідно зростає значення самоконтролю, як порівняння, зіставлення або співвіднесення навчальних дій із зразком, наданим ззовні. Самоконтроль входить як складова до всіх видів початкової діяльності і здійснюється на всіх етапах її виконання, оскільки розглядається в методиці викладання іноземних мов як складне багатоаспектне явище, динамічна система, утворена взаємопов'язаними компонентами. Складники такої системи, а саме, типи, види і методи, підпорядковані єдиній меті, характеризуються загальними функціями, утворюють єдине ціле. Найбільш розповсюджений – самоконтроль за кінцевим результатом або підсумковий самоконтроль, який базується на порівнянні результату діяльності із заданим зразком. Вважається, що це найпростіша форма самоконтролю, вміння здійснювати який формується ще в школі.

У навчанні іноземної мови таке розуміння підсумкового контролю правомірне на етапі виконання тренувальних некомунікативних, в деяких випадках умовно-комунікативних вправ, де зразок може існувати. Проте у навчанні іншомовного спілкування особливо в діалогічному мовленні, коли на реалізацію комунікативного наміру мовця значною мірою впливає мовленнєва поведінка співрозмовника, самоконтроль за кінцевим результатом не є найпростішою формою контролю, оскільки зразка не існує, а кінцевим результатом виступає ефективність акту іншомовної комунікації. Самоконтроль в такій навчальній діяльності потребує розвитку у студентів складних прогностичних вмінь. Іншою важливою для іншомовного навчання формою самоконтролю, яка потребує спеціального формування, вважається перспективний самоконтроль, що вимагає від студента вміння планувати зіставлення діяльності і своїх можливостей її виконання. Широке розповсюдження має покроковий або поопераційний поточний самоконтроль для корекції навчальної діяльності в ході її виконання. Функціонально даний вид самоконтролю спрямований на виявлення повноти, правильності і послідовності дій. В підсумковому самоконтролі увага студента зосереджена на результаті дії, а поопераційному – на способі виконання дії. В іншомовній підготовці важливе значення має попередній або підготовчий

самоконтроль, який передує виконанню завдання і полягає у виборі лексичних одиниць, граматичних структур, оптимальних з огляду на норми іноземної мови і задану комунікативну ситуацію. Такий самоконтроль дозволяє студентам краще зрозуміти навчальну задачу і прогнозувати потенційні зони труднощів. Як універсальне інтелектуальне вміння, самоконтроль входить в поле когнітивних здібностей студента, яке в практиці навчання мовленнєвої діяльності іноземною мовою виступає як навчальна дія порівняння результату власного виконання навчальної задачі зі смисловим змістом і мовним оформленням відповідного програмного іншомовного матеріалу.

Для формування самоконтролю в іншомовній освіті існують розроблені педагогічні технології навчання студентів спеціальних стратегій оволодіння іншомовним матеріалом в режимі напівавтономної або автономної навчальної діяльності. Складовими таких технологій виступають: 1) різні методики діагностики (переважно тестового характеру) для вимірювання рівня сформованості навичок самоконтролю у студентів; 2) виділення етапів формування у студентів способів самоконтролю; 3) технологія навчання студентів самоконтролю через програмовану організацію змісту дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування». Розкриття змісту кожного способу самоконтролю і мотивація необхідності оволодіння ним; 4) системи тренувальних завдань для оволодіння відповідними стратегіями, які складаються із комплектів, розроблених для різних етапів на основі іншомовного навчального матеріалу, які дозволяють реалізувати поетапне формування способів самоконтролю; 5) технології навчання студентів самоконтролю через спеціальну організацію аудиторної й позааудиторної форми самостійної роботи з елементами дистанційної освіти; 6) методичні розробки для викладачів з планування навчального процесу з урахуванням необхідності розвитку спеціальних стратегій медичної освіти; 7) методичні вказівки для студентів до практичних занять 8) методичні вказівки для студентів для самостійної роботи по організації власної навчальної діяльності з оволодіння іноземної мови професійного спрямування із застосуванням спеціальних навчальних стратегій. Логічним продовженням самоконтролю виступає самооцінка, якій притаманні різні функції, а саме: - регулююча функція; - ретроспективна функція для оцінювання досягнутого; - прогностична функція для оцінювання своїх можливостей для виконання навчальної задачі. Як найбільш складна прогностична функція, самооцінка базується на досягнутому досвіді, спирається на рефлексію, яка в даному випадку проявляється в умінні виокремлювати, структурувати, аналізувати, зіставляти різні факти із ситуацією. Рефлексивний аналіз вважається в педагогічній психології одним із провідних факторів процесу саморегуляції. Оскільки саморегуляція відноситься до загальних здібностей людини, рефлексію розглядають як розумову дію, яка складається з особливих фаз, стадій, операцій. Спочатку на основі рефлексії формуються вміння й навички саморегуляції, які в подальшому втілюються у здатність усвідомлювати цілі, власні дії, способи їх реалізації.

Структурно саморегуляція усвідомленої діяльності, в нашому випадку навчальної діяльності, включає процес цілеутворення, моделювання педагогічних умов, планування, самоаналізу, самоконтролю, самокорекції, самооцінки, здійснення яких уможлиблюється обов'язковим достатнім розвитком рефлексивних здібностей. Відповідно, рефлексивна самооцінка виступає вирішальним фактором активізації механізму саморегуляції та самоуправління студента в навчально-

пізнавальному процесі і має значення узагальненої діяльної здібності. У навчанні іноземних мов рефлексивна самооцінка реалізується на всіх етапах роботи над мовою і мовленням [5]: а) мотиваційний рівень – бажання і налаштованість на самокорекцію мовної і мовленнєвої поведінки; б) когнітивний рівень – наявність певного стандарту самооцінки, сформованого самостійно або за допомогою викладача, впевненість в адекватності даного особистісного стандарту; в) рівень оцінки мовленнєвого продукту – вміння оцінювати його за критеріями особистісного стандарту, усвідомлення обмеженості або точності особистісного стандарту; г) особистісний рівень – усвідомлення досягнутого результату, задоволення реалізацією своїх потреб. Особливістю рефлексивної самооцінки в іншомовному навчанні вважається розгляд її в двох різних вимірах [6]: (1) самооцінка іншомовної комунікативної діяльності (рефлексія на процес використання мови), тобто результат і якість вирішення комунікативних задач під час спілкування в аспекті змісту і мовної форми; і (2) самооцінка процесу оволодіння мовою і мовленням (рефлексія на процес вивчення мови), яка стосується ефективності використаних прийомів, конструктивного характеру діяльності, рівня взаємодії з іншими суб'єктами, ступінь автономії тощо. Формуванню самооцінки в іншомовній освіті майбутніх медиків сприяє застосування Мовного портфелю медика, розробленого на основі Європейського мовного портфелю. Використання мовного портфелю пов'язано з індивідуалізацією навчання, оскільки як особистий документ мовний портфель забезпечує детальну інформацію для відслідковування особистісних траєкторій навчання іноземних мов і самооцінки досягнень кожного студента в полікультурному спілкуванні.

Актуальною залишається проблема об'єктивності контролю і самоконтролю. Організація самокорекції студентами власної навчально-пізнавальної діяльності відбувається через рефлексію отриманих знань, втілення сформованих стратегій і набутого практичного досвіду. В навчальному процесі використовується широкий арсенал прийомів навчання самокорекції студентів: навчальне коментування з боку викладача; парна, групова, командна робота по детекції і корекції типових помилок; складання картотеки типових помилок; виконання тестів із самокорекцією і взаємокорекцією тощо. Самостійна навчально-пізнавальна діяльність студента, базована на здатності регулювати в процесі навчання свої дії у відповідності до усвідомленої мети завдяки способам самостійно осягати знання, виступає головним технологічним компонентом розвиваючого навчання. До того ж швидкий розвиток науки, збільшення обсягу інформації в умовах неможливості збільшення часу на навчання потребує формування у студентів способів самостійної і безперервної освіти. Самоконтроль, самокорекція і самоуправління навчанням, сформовані й побудовані на основі зворотного зв'язку, представляють собою замкнений цикл внутрішнього саморозвитку, характерного для розвиваючого навчання у вищому медичному навчальному закладі України. Підняти рівень самостійної роботи студентів у медичних ВНЗ можна тільки на підставі вивчення діючих у цій галузі взаємозв'язків явищ та закономірностей. Адже організованість, цілеспрямованість і плідність самостійної роботи студентів з навчальними матеріалами визначається факторами фізіологічного, психологічного, методологічного, побутового та суспільного характеру. Комплексне вивчення цих складників може бути запорукою успіху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байденко В.И. Болонский процесс: структурная реформа высшего образования Европы. – М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов; Киев, 2002. – 128 с. – ISBN 5-7563-0206-9.
2. Бухбиндер В.А., Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. – К.: Вища школа, 1988. – 342 с.
3. Вандер Венде М.К. Болонская декларация: расширение доступности и повышение конкурентоспособности высшего образования в Европе // Высшее образование в Европе. – 2000. – № 3. – Т. XXV. Positionspapier zur Ingenieurausbildung an Technischen Universitäten und Hochschulen (TU/TH) // Интернет: Сайт Берлинского саммита по Болонскому процессу . – Statistische Übersichten zur Studierenden- und Dozentenmobilität.//Redaktion Dr. Siegbert Wuttig, Dr. Bettina Morhard, Marie Johann, Barbara Roßmeißl// DAAD, Nationale Agentur für EU-Hochschulzusammenarbeit, Mai 2008
4. Виготський Л.С. Педагогічна психологія.- М.: Педагогіка, 1991. – 480с.
5. Коряковцева Н.Ф. Проблема содержания самостоятельной работы по иностранному языку в контексте подготовки студента к непрерывному самообразованию (языковой вуз) // Теоретические и экспериментальные исследования в области обучения иностранным языкам в школах и неязыковых вузах. – М., 1993. – С. 36-46. (Тр./МГЛУ, вып. 406).
6. Коряковцева Н.Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык: Пособие для учителей. К., 2002.–176с
7. Олійник Л.Й. Інноваційні технології викладання іноземних мов [Електронний ресурс] // http://www.rusnauka.com/Page_ru.htm.
8. Саєнко Н.С. Реалізація принципів гуманізації та гуманітаризації медичної освіти у навчанні іноземних мов. Наукові записки. Збірник наукових статей Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова. - 2011, Вип. №93, К. : Вид. НПУ ім.М.П.Драгоманова, С.158-166.
9. Саєнко Н.С. Розвиток когнітивних здібностей студентів у навчанні іноземних мов. Наукові записки: Збірник наукових статей Нац. Ун-ту «Острозька академія» серія «Філологічна». – 2012, Вип. №23 – Острого : Вид. Національний університет «Острозька академія», С. 150-153.

УДК 378.091.321:378.4:61

Дашук А.М., Добржанська Є.І.

Харківський національний медичний університет ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У ВИКЛАДАЧІВ МЕДИЧНИХ ЗВО

У статті аналізуються особливості та психолого-педагогічні бар'єри навчання викладачів медичних вузів. Сформульовано умови та завдання навчання слухачів з метою підвищення їх психолого-педагогічної компетентності та саморозвитку.

Ключові слова: *психолого-педагогічна компетентність; психолого-педагогічні бар'єри навчання.*

The article analyzes the peculiarities of psychological and pedagogical barriers in training teachers of medical universities. The conditions and tasks of training are formulated in order to increase psychological and pedagogical competence and self-development.

Keywords: *psychological and pedagogical competence; psychological and pedagogical barriers to learning.*

В статтє проанализированы особенности и психолого-педагогические барьеры обучения преподавателей медицинских вузов. Сформулированы условия и задачи обучения с целью повышения психолого-педагогической компетентности и саморазвития.

Ключевые слова: *психолого-педагогическая компетентность; психолого-педагогические барьеры обучения.*

Удосконалення професіоналізму викладача медичного вузу в сучасних умовах модернізації вищої медичної освіти набуває особливого значення. Злиття двох професій в діяльності лікаря-педагога ускладнює його професійні функції, зобов'язує вдосконалювати не тільки спеціальну, а й психолого-педагогічну компетентність. Однією з форм вирішення даної проблеми є система підвищення педагогічної кваліфікації лікарів-викладачів вузів, яка дозволяє підвищувати рівень психологічних і педагогічних знань, умінь. Сукупність особистісних якостей і ціннісних орієнтацій лікаря-педагога дозволяє здійснювати конструктивний діалог щодо лікарської професії, формувати атмосферу співпраці в ході засвоєння загальних і спеціальних знань, включати студентів в освітній процес, обумовлюючи формування інноваційного освітнього простору, що має на увазі включення в наукову роботу студентів на добровільній основі, професійно-особистісну самореалізацію та індивідуальний стиль [1, с.270]. Особливості емоційної сфери регулюють всі процеси особистості педагогів: визначають якість життя, задоволеність від спілкування з оточуючими, успішність в діяльності, стан фізичного і психологічного здоров'я [2, с.100]. Як показали результати останніх досліджень, нездатність викладачів регулювати свої емоції призводить до посилення стресу та інших негативних емоцій. Хронічне психоемоційне напруження є причиною негативного ставлення до труднощів, несподіваних ситуацій, нового знання і досвіду, визначає суб'єктивне відчуття безпорадності і неуспішності, посилюючи дію механізмів самозахисту і створюючи бар'єри для професійно-особистісного саморозвитку [3, с.18]. Значущим регулятором педагогічної діяльності є професійна самооцінка. Занижена самооцінка впливає на сприйняття оточуючих, тому викладачі сумніваються в доброзичливому ставленні до них колег і студентів. Виникають надмірний контроль і зниження активності, тому багато викладачів відзначають, що вкрай рідко проявляють ініціативу в роботі. Професійні цінності викладачів складають основу мотивації діяльності і характеризують спрямованість особистості, її поведінку і спілкування. Результати проведених психологами досліджень дозволяють визначити складності сприйняття і освоєння психолого-педагогічних дисциплін слухачами курсів підвищення педагогічної кваліфікації, сформулювати завдання навчання та саморозвитку [4, с. 15]. У середовищі викладачів медичних вузів склалося досить поверхнєве, а часом скептичне ставлення до педагогічної та психологічної науки. Курс «Педагогіка і психологія вищої школи» для слухачів-лікарів має основну мету - вдосконалення підготовки викладача до самостійної педагогічної діяльності, що включає лікувально-педагогічні ситуації [5, с.12]. Специфіка професійного мислення багатьох лікарів передбачає опору на прагнення вирішувати типові завдання, дотримання готовому зразку, усталеної моделі. Сучасні підходи часто сприймається ними як відхід від перевірених часом і досвідом позицій і методів. В силу цього розгорнути інтерактивну бесіду, спрямовану дискусію не так просто, хоча група слухачів є спільнота колег. Педагогіка і психологія - дисципліни гуманітарного циклу, викладання яких в медичному вузі здійснюється на етапах післядипломної навчання, коли навчаються охоплені такими формами підвищення кваліфікації, як інтернатура, ординатура і аспірантура [6, с.14]. Ускладнюють вирішення проблеми перепідготовки викладачів вищої медичної школи непрямі обставини: дефіцит навчального часу; неможливість залишити професійні обов'язки під час проходження курсів; відсутність навичок оформлення методичних документів; складності у використанні науково-педагогічної лексики

та ін. Найчастіше необхідність роботи над стилем своєї педагогічної діяльності (педагогічної технікою) залишається поза зоною уваги лікарів-педагогів, хоча широко відома його роль в реалізації освітніх цілей. Недостатнє усвідомлення аксіологічного аспекту психолого-педагогічних компетенцій у професійній діяльності практикуючого лікаря-педагога. Розуміння значущості педагогіки як науки сприяє тому, що ціннісний компонент потенціалу педагога багато в чому визначить його професійну культуру, придатність до обраної професії, професійну позицію, готовність і здатність до проведення освітньої діяльності [7, с. 22]. Не викликає сумнівів твердження, що цілі педагогічної освіти визначаються мотивами, в яких конкретизуються домінуючі потреби даної діяльності і складові «ядро» особистості педагога як майстра-професіонала. До них в першу чергу відносяться потреби в самовизначенні, саморозвитку, самореалізації самого педагога і розвитку тих, з ким він вступає в професійне спілкування [8, с.9]. Облік даних особливостей визначає особливий вибір логіки побудови курсу, методик і форм проведення занять зі слухачами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кудрявая Н. В., Уколова Е. М., Молчанов А. С. и др. Врач-педагог в изменяющемся мире: традиции и новации / под ред. академика РАМН, проф. Н. Д. Ющука. – М.: ГОУ ВУНМЦ МЗ РФ, 2001. – С. 269–268.
2. Шабанова Т. Л. Психология профессионального стресса и стресс-толерантности: учеб. пособие. – Н. Новгород: НГПУ им. К. Минина, 2013. – 131 с.
3. Педагогика в медицине: учеб. пособие для вузов / под ред. Н. В. Кудрявой. – М.: Академия, 2006. – С. 17–18.
4. Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика: учеб. для вузов. Стандарт третьего поколения. – СПб.: Питер, 2013. – 624 с.
5. Педагогика: пособие для врачей-интернов / под ред. Н. П. Ванчаковой, В. А. Худика. – СПб.: СПГМУ им. акад. И. П. Павлова, 2007. – 65 с.
6. Педагогика: учеб. курс для аспирантов медицин. вуза / под ред. Н. П. Ванчаковой, И. В. Тельнюк. – СПб.: Изд-во СПГМУ им. акад. И. П. Павлова, 2008. – 116 с.
7. Педагогика: учеб. курс для врачей-ординаторов / под ред. Н. П. Ванчаковой, В. А. Худика. – СПб.: Изд-во СПГМУ им. акад. И. П. Павлова, 2008. – С. 33.
8. Суртаева Н. Н., Кандаурова А. В. Индивидуальный педагогический стиль в социальном взаимодействии: учеб. пособие для студ. пед. вузов. – СПб.: ИОВ РАО, 2006. – 251 с.

УДК 811.161.2. (075.8)

Дегтярьова К.В.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава КОМП'ЮТЕРНА МУЛЬТИМЕДІЙНА ПРЕЗЕНТАЦІЯ У СИСТЕМІ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті розглянуто особливості використання комп'ютерних мультимедійних презентацій на основі програмного середовища PowerPoint 2013 Microsoft на практичних заняттях з української мови як іноземної. З'ясовано особливості мультимедійних презентацій як новітнього різновиду комп'ютерних презентацій у системі засобів навчання мови як іноземної; переваги використання цього засобу навчання, а саме інтерактивність, унаочнюваність, універсальність та ін. Показано, що такі причини, як брак джерел навчального матеріалу, можливість подання в мультимедійній формі унікальних інформаційних матеріалів, необхідність систематизації і структурування навчального матеріалу, візуалізація досліджуваних явищ, процесів і взаємозв'язків між об'єктами роблять використання комп'ютерних мультимедійних презентацій вкрай необхідними. Задля досягнення ефективності у використанні комп'ютерних

мультимедійних презентацій визначено правила створення мультимедійних презентацій з української мови як іноземної, а саме: 1. Правило взаємозв'язку вербальної та візуальної інформації, яке коригує їхнє гармонійне поєднання. 2. Правило однорідності в оформленні слайдів презентації, яке передбачає структурованість і однотипність елементів в оформленні презентації. 3. Правило доречного обсягу комп'ютерної мультимедійної презентації, яке застерігає від смислової надлишковості. 4. Правило дотримання уважності, грамотності й охайності. Наводяться конкретні приклади створення мультимедійних презентацій, а також конкретні рекомендації щодо використання та доречного поєднання вербальних (текстових) і невербальних (графічних чи відео) засобів. Звертається увага на ретельне дотримання орфографічних і пунктуаційних правил, дотримання вимог ДСТУ 3008-95 тощо.

Ключові слова: мультимедіа, комп'ютерна мультимедійна презентація, правила створення презентації, інноваційні засоби.

В статье рассмотрены особенности использования компьютерных мультимедийных презентаций на основе программной среды PowerPoint 2013 Microsoft на практических занятиях по украинскому языку как иностранному. Выявлены особенности мультимедийных презентаций как нового вида компьютерных презентаций в системе средств обучения языку как иностранному; преимущества использования этого средства обучения, а именно интерактивность, наглядность, универсальность и др. Показано, что такие причины, как отсутствие источников учебного материала, возможность представления в мультимедийной форме уникальных информационных материалов, необходимость систематизации и структурирования учебного материала, визуализация изучаемых явлений, процессов и взаимосвязей между объектами делают использование компьютерных мультимедийных презентаций крайне необходимыми. Для достижения эффективности в использовании компьютерных мультимедийных презентаций определены правила создания мультимедийных презентаций по украинскому языку как иностранному, а именно: 1. Правило взаимосвязи вербальной и визуальной информации, корректирующее их гармоничное сочетание. 2. Правило однородности в оформлении слайдов презентации, предусматривающее структурированность и однотипность элементов в оформлении презентации. 3. Правило уместного объема компьютерной мультимедийной презентации, которое предупреждает от смысловой избыточности. 4. Правило соблюдения внимательности, грамотности и аккуратности. Приводятся конкретные примеры создания мультимедийных презентаций, а также конкретные рекомендации по использованию и уместному сочетанию вербальных (текстовых) и невербальных (графических или видео) средств. Обращается внимание на тщательное соблюдение орфографических и пунктуационных правил, соблюдение требований ДСТУ 3008-95 и др.

Ключевые слова: мультимедіа, комп'ютерна мультимедійна презентація, правила створення презентації, інноваційні засоби.

The article discusses the features of using computer multimedia presentations based on the Microsoft PowerPoint 2013 software environment in practical classes on the Ukrainian language as a foreign. The features of multimedia presentations as a new type of computer presentations in the system of teaching a language as a foreign language are clarified; the advantages of using this training tool, namely interactivity, visualization, versatility, etc. It is shown that such reasons as the lack of sources of

educational material, the possibility of presenting unique information materials in a multimedia form, the need for systematization and structuring of educational material, visualization of the studied phenomena, processes and relationships between objects make the use of computer multimedia presentations extremely necessary. To achieve efficiency in the use of computer multimedia presentations, the rules for creating multimedia presentations in the Ukrainian language as a foreign are defined, namely: 1. The rule of interconnection of verbal and visual information, correcting their harmonious combination. 2. The rule of uniformity in the design of presentation slides, providing for the structuredness and uniformity of elements in the design of the presentation. 3. The rule of appropriate volume of computer multimedia presentation, which warns against semantic redundancy. 4. The rule of attentiveness, literacy and accuracy. Concrete examples of creating multimedia presentations are given, as well as specific recommendations on the use and appropriate combination of verbal (text) and non-verbal (graphic or video) means. Attention is drawn to careful observance of spelling and punctuation rules, compliance with the requirements of DSTU 3008-95, etc.

Keywords: *multimedia, computer multimedia presentation, rules for creating a presentation, innovative tools.*

Постановка проблеми. Прикметною рисою сьогодення став бурхливий розвиток інформаційних технологій, який все нагальніше проникає у різні сфери людського буття, зумовлюючи появу принципово нових тенденцій у житті суспільства і сприйнятті навколишнього світу, не оминувши при цьому освітні процеси як у середній, так і у вищій школі. Уже звичною на заняттях стала комп'ютерна техніка; освітяни активно використовують навчальне інформаційне обладнання – навчальні комп'ютери (комп'ютерні класи), комп'ютерні тренажери, автоматизовані навчальні системи, інтерактивні дошки, інтерактивні проектори тощо, а це, безперечно, потребує належного методичного підґрунтя. Технічне забезпечення постійно розвивається, оновлюється і тим самим потребує постійного вдосконалення методичного забезпечення. Ці міркування і зумовили вибір теми розвідки.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Українська дидактика середньої і вищої школи зосереджує сьогодні увагу на активному впровадженні інформаційно-комунікативних технологій у навчальний процес та його інтенсифікації (П. Атаманчук, І. Богданова, О. Ващук, Ю. Машбиць, С. Мукомел, В. Нелюбов, О. Пехота, Є. Полат, О. Творун та ін.). У дослідженнях Г. Барабанової, Н. Життєнкової, О. Макарової, Л. Стрюк, Н. Тхорів та інших зосереджується увага на загальних засадах використання комп'ютерних презентацій. Наприклад, Н. Тхорів [6] досліджує використання презентації на лекції-візуалізації. Л. Стрюк основну увагу зосереджує на застосовуванні презентацій чи поданні за допомогою них хронологічних таблиць, життєвого і творчого шляху письменника з використанням аудіо- чи відеоматеріалів, відеофільмів тощо [5, с. 90].

Інформаційно-комунікаційні технології є предметом вивчення української лінгводидактики, зокрема цьому присвячені дослідження Т. Грищенко, Е. Жавжарової, Т. Лещенко, В. Молчановського, Л. Шепелевич, О. Шевченко та ін.; приміром, дослідження Т.Лещенко й О.Шевченко присвячено пошуку інноваційних підходів у викладанні української мови як іноземної, з-поміж яких дослідниці виокремлюють комп'ютерні та мультимедійні [3].

Формулювання завдання дослідження. Основною метою пропонованої розвідки є узагальнення досвіду використання мультимедійних презентацій на

заняттях з української мови як іноземної в медичному виші, та розробка загальних правил створення цього засобу навчання.

Виклад основного матеріалу. У навчальному процесі комп'ютерні презентації використовуються вже майже два десятиліття, проте незважаючи на тривалий час залишаються актуальним засобом навчання, оскільки їхнє програмне забезпечення постійно оновлюється й удосконалюється, створюючи нові можливості. Презентація, в загальному розумінні цього слова, на сьогодні – один з провідних засобів навчання, особливо в руслі загальної тенденції до візуалізації, про що ми вже раніше говорили [1]. Зазначимо, що у своїй роботі ми користуємося програмним середовищем PowerPoint 2013 від компанії Microsoft, яка надає усі необхідні інструментальні можливості систем обробки презентацій. PowerPoint може працювати в двох основних режимах – режимі створення і редагування презентації чи в режимі її демонстрації. Стандартним форматом файлів презентацій, підготовлених з використанням PowerPoint 2013, є формат PPTX, проте PowerPoint 2013 надає користувачеві можливість зберігати презентацію в форматі веб-сторінок, а окремі слайди презентації – як графічні файли форматів GIF, JPG, PNG, BMP, TIF, WMF, EMF, дозволяючи тим самим створювати мультимедійні презентації.

У широкому розумінні «Мультимедіа» означає набір інформаційних технологій, різні програмні та технічні засоби, що дозволяє об'єднати в комп'ютерній системі текст, звук, відеозображення й анімацію. Мультимедіа-технології дозволяють користувачеві працювати з даними різних форматів, організованими як єдине інформаційне середовище. Ось чому мультимедійна презентація як різновид комп'ютерної презентації широко використовується у навчальному процесі вищої і середньої школи і надалі має гарні перспективи, оскільки завдяки програмному середовищу PowerPoint 2013 можна швидко створювати, редагувати, сортувати слайди, на них можна розміщувати найрізноманітнішу інформацію – від текстів до мультимедійних об'єктів з використанням гіперпосилань, шаблонів, тем, анімаційних ефектів тощо. Наприклад, зараз створюються й активно поширюються мережею освітні онлайн-ві та програмні сервіси для конструювання окремих завдань та фрагментів занять, як-от: Learningapps.org (<https://learningapps.org/>), сервіси з конструювання вікторин, кросвордів тощо (<http://puzzlecup.com/crossword-ru/>, <https://flippity.net/>, <https://app.wizer.me/editor/Wf33rEYAq62B>), хмари слів (<https://wordcloud.pro>, <https://wordart.com/>) та ін., за допомогою яких можна створювати освітні об'єкти і включати їх у навчальні мультимедійні презентації.

Використання презентацій на заняттях з української мови як іноземної вкрай важливе і стає вагомим засобом інтенсифікації й поліпшення засвоєння української мови іншомовними студентами, разом з тим має багато застережень чи-то підводних течій, на що нам хотілося б звернути увагу, узагальнюючи власний досвід з опертям на рекомендації широкого кола фахівців. Спочатку зупинимося на беззаперечних перевагах комп'ютерних мультимедійних презентацій як нового і вкрай перспективного засобу навчання, як-от:

- комп'ютерна мультимедійна презентація сприяє підвищенню унаочнюваності навчального матеріалу, як кажуть, краще один раз побачити, ніж сто разів почути – це якраз про мультимедійну презентацію;
- комп'ютерна мультимедійна презентація чудово структурує практичне заняття: вона, по суті, стає опорним конспектом практичного заняття, що дозволяє

краще повторити, систематизувати й узагальнити навчальний матеріал. На нашу думку, мультимедійна презентація краща за традиційні методичні рекомендації для самостійної роботи студентів і може мати більший ефект для підготовки студентів до занять під час самопідготовки;

- загалом комп'ютерне зображення зручніше, швидше, акуратніше і наочніше, чим використання традиційного засобу – дошки чи таблиці на паперовому носії. У першу чергу це стосується використання різноманітних схем (алгоритмів) і таблиць;

- комп'ютерна мультимедійна презентація почасти краща за роздатковий дидактичний матеріал не тільки тому, що вона дешевша, а й тому, що викладач завжди залишається у центрі уваги, контролює аудиторію, до нього звернені погляди студентів чи учнів; при цьому ми аж ніяк не заперечуємо значення роздаткового дидактичного матеріалу – це різні інструменти, які доповнюють один одного;

- комп'ютерна мультимедійна презентація має широкі можливості використання і по суті є універсальним засобом навчання, який можна проєктувати на різноманітних технічних засобах – від звичайних екранів з доступом USB до інтерактивних дошок і мультимедійних проєкторів та інших засобів;

- створення презентацій і їхня публікація в мережі Інтернет – це приклад відкритого середовища, здобутками якого можуть послуговуватися багато колег.

Більше того, такі причини, як брак джерел навчального матеріалу, можливість подання в мультимедійній формі унікальних інформаційних матеріалів (відеофрагментів, звукозапису тощо), необхідність систематизації і структурування навчального матеріалу, візуалізація досліджуваних явищ, процесів і взаємозв'язків між об'єктами роблять використання комп'ютерних мультимедійних презентацій вкрай необхідними.

У своїй роботі ми послуговуємося кількома правилами створення презентацій і роботі з ними, які дозволяють уникати помилок, а саме:

1. Правило взаємозв'язку вербальної і візуальної інформації полягає в тому, що в кожному слайді презентації мають гармонійно поєднуватися змістовні елементи (передовсім вербальні) й графічні, як-от: кольорова гама, розміри шрифтів, переходи, анімація тощо, графічні засоби повинні органічно доповнювати текст, а їх кількість визначатися метою, функцією та змістом навчального матеріалу. Про що йдеться? Свого часу Гарр Рейнольдс [4] увів слово «слайдомент», утворене з двох слів – «слайд» і «документ» – на позначення перенесеного на слайд текстового документа. Сприйняття такого слайду майже неможливе, особливо в іншомовній аудиторії. Тому доречним буде виходити з того, що на одному слайді має висвітлюватися якесь одне положення, твердження, підтема, яку варто формулювати вкрай лаконічно. Доречність у використанні візуальних засобів на кожному слайді ми розуміємо як їхню належну інформативність – візуальні засоби – фото чи відео, тло, колір тощо – мають доповнювати вербальну інформацію, розставляючи на ній акценти тощо, маючи обов'язкове змістове наповнення. Візуальний образ, як правило, працює краще за текст, а текст + образ – краще за один образ. Якщо йдеться про текст в інформаційному блоці комп'ютерної презентації, варто пам'ятати, що слайд – це перш за все опертя й унаочнення до слів викладача, а не їхнє дублювання. Якщо ж на слайді подаються практичні завдання на закріплення, то доречно буде

обмежитися тільки однією вправою, ключ до якої варто подати на наступному слайді. До аудіо- чи відеозасобів висуваються високі вимоги: вони мають бути належної якості: їхнє зображення чітке, «нерозмите», звук належної гучності, який можна регулювати, без зайвих шумів. Беззмістовні малюнки, аудіо- чи відеоматеріали або зайве прикрашання слайдів не має ніякої дидактичної чи виховної мети, більше того, шкодить навчанню, зайве відволікаючи увагу й прищеплюючи несмак. Якщо говорити про кількісні показники, то це, звісно, визначається змістом і завданнями кожної конкретної теми, проте головними принципами у їхньому використанні мають стати категорії міри й доречності.

2. Правило однорідності в оформленні кожного слайду передбачає структурованість й однотипність елементів у оформленні презентації. Дотримання цього правила ми бачимо таким чином: формулювання визначень, тлумачень слів, завдань, подача прикладів слів тощо мають бути однотипними; зрештою, це загальновідома дидактична вимога, і комп'ютерні мультимедійні презентації не мають стати винятком. У використанні візуальних засобів варто уникати строкатості й зреалізовувати у презентації єдине оформлення чи хоча б зробити однотипними ті чи інші смислові частини, що чітко виокремлюються (наприклад, інформаційний і практичний блоки у презентації); тим більше що середовище PowerPoint має такі можливості. Пов'язані між собою елементи варто погрупувати, щоб утворився один візуальний об'єкт і увага студентів не розсіювалася по всьому слайду. Це правило поширюється на використання однотипних шрифтів, їхнього розміру, кольорів, фото, рисунків, схем, таблиць тощо. Приміром, автори деяких презентацій на одному слайді розташовують порожню сітку кросворда, а на кількох наступних слайдах поступово заповнюють її словами. У такому випадку обов'язково треба простежити, щоб кросвордна сітка на всіх слайдах була однаковою. Не варто перевантажувати слайд візуальними засобами, краще, якщо на одному слайді буде розміщено однотипні візуальні засоби – малюнки, рисунки фото чи відео. Поєднання різних видів візуальних засобів у межах одного слайду навряд чи буде доречним.

3. Правило доречного обсягу комп'ютерної презентації означає, що в будь-якій презентації варто уникати смислової надлишковості. У студентів чи слухачів є певний ресурс уваги, і цей ресурс необхідно розподілити на потрібний обсяг інформації – тверджень, фактів, слайдів.

4. Правило уважності, грамотності й охайності в оформленні презентації. Недбалість в оформленні презентації зводить нанівець усі переваги її використання. Звісно, у комп'ютерній презентації з української мови не повинно бути жодної орфографічної, пунктуаційної, стилістичної помилки чи навіть одруківки, уживання розділових знаків у таблицях варто здійснювати відповідно до ДСТУ 3008-95 [2]. Крім того, не слід допускати помилок у розставлянні пропусків між словами. Якщо два чи три пропуски замість належного одного можуть не дуже впасти в око, то пропуск перед розділовим знаком чи лапками робить слайд неохайним. Ще один вид недбалості – некоректне уживання тире. Відповідно до правил поліграфії, існує принаймні три символи – дефіс, коротке тире і довге тире. Зазначимо, що в так званих «комп'ютерних» текстах віддається перевага використанню короткого тире.

Висновки та перспективи. Дотримання цих правил дозволяє зробити комп'ютерну презентацію з української мови як іноземної максимально ефективною в іншомовній студентській аудиторії, оскільки при дотриманні всіх

загальних вимог до форм і способів подання змісту навчального матеріалу мультимедійна презентація стає сучасним і універсальним засобом навчання, яке є відмінним помічником у педагогічній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дегтярєва К. В. Про концепцію посібника з української мови як іноземної крізь призму тенденції до візуалізації / К. В. Дегтярєва // Молодий вчений. – 2019. – № 5.1 (69.1). – С. 76 – 79.
2. Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання. ДСТУ 3008:2015: Видання офіційне. – К.: ДП «УкрНДНЦ». – 2016. – 38 с.
3. Лещенко Т. О. Інноваційні підходи у викладанні української мови як іноземної / Т. О. Лещенко, О. М. Шевченко // Мова. Свідомість. Концепт : зб. наук. статей / відп. ред. О. Г. Хомчак. – Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. – С. 250–253.
4. Рейнольдс Г. Презентація в стилі дзен / Г. Рейнольдс. – М.: Вільямс, 2009. – 288 с.
5. Стрюк Л. Роль засобів візуалізації у самостійній роботі студента-філолога. Педагогіка вищої та середньої школи. 2017. № 1(50). С. 85-91.
6. Тхорів Н.М. Використання програми Microsoft Office PowerPoint для візуалізації навчального матеріалу з філологічних дисциплін. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. 2013. Вип. 36. С. 430-433.

УДК 821.133.1 – 31 Уельбек.09

Дерев'янченко Н.В.

Харківський національний медичний університет РИСИ ПОЕТИКИ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ТВОРЧОСТІ М. УЕЛЬБЕКА

У статті розглянуто, як сучасний французький письменник М. Уельбек поєднує елітарне і масове начала у своїх романах. Такий синтез є характерним для оновленого роману-меніппеї. Визначено, що письменник послуговується такими прийомами масової літератури, як «простий» сюжет, гра з жанровими кодами детектива, фантастики, вживання грубої лексики. Комерційного успіху творам письменника додає порушення провокаційних тем сексу, ісламофобії, расизму тощо, а також візуалізація порнографічних сцен, актів убивства, на що вплинув кінематограф як феномен масової культури.

Ключові слова: Мішель Уельбек, роман, масова культура.

В статье рассмотрено, как современный французский писатель М. Уэльбек соединяет элитарное и массовое начала в своих романах. Такой синтез является характерным для обновленного романа-мениппеи. Определено, что писатель использует такие приемы массовой литературы, как «простой» сюжет, игра с жанровыми кодами детектива, фантастики, использование грубой лексики. Коммерческий успех произведениям писателя прибавляет обращение к провокационным темам секса, исламофобии, расизма, а также визуализация порнографических сцен, актов убийства, на что повлиял кинематограф как феномен массовой культуры.

Ключевые слова: Мишель Уэльбек, роман, массовая культура.

This article describes how the modern French author M. Houellebecq combines popular and elitist in his novels. This synthesis is characteristic for updated novel-menippea. It was defined that the writer uses such methods of belletristic as «simple» plot, playing with genre of detective novel, science fiction, brutal language. Commercial success of the writer's novels is also caused by the using of provocative themes of sex, islamophobia, racism and visualization of pornographic scenes, acts of murder. Cinematograph as the phenomenon of popular culture influenced on it.

Key words: *Michel Houellebecq, novel, popular culture.*

Принцип подвійного кодування як провідна риса постмодерністської літератури яскраво втілюється в прозі М. Уельбека. Послугуючись якостями масової культури, твори письменника отримують комерційну привабливість як продукт для масового споживання, однак митець водночас апелює до інтелектуального читача, який здатний розкрити глибокий сенс його складної гри. До питання про вирішення протиріч між масовим та елітарним пластами культури за допомогою постмодерністського подвійного кодування звернувся Л. Фідлер у роботі «Перетинайте кордони, засипайте рови», у якій письменника названо «подвійним агентом», орієнтованим як на елітарний, так і на профанний смаки. У. Еко також означив цю проблему й вважає, що ідеальний твір постмодернізму повинен опинитися «<...> над поєдинком культури елітарної – з масовою» [2, с. 461]. Він підкреслює, що твір може мати велику кількість потенційних значень, однак жодне з них не є домінуючим. Текст лише дає читачеві поле можливостей, актуалізація яких залежить від його інтєпритаційної стратегії. Принцип подвійного кодування корелює з принципами сучасного роману-меніппеї, провідною рисою якого є змішування високого з низьким, верху з низом, а отже, елітарного й масового.

У сучасному літературознавстві можна виділити такі напрями дослідження творчості письменника: 1) полемічні роботи, увагу яких зосереджено на репутації письменника (праці, які критикують М. Уельбека – Е. Нолло, К. Кро, Ж.-Ф. Патріколя; роботи, які прагнуть його захистити – Д. Ногез, Ф. Аррабаль); 2) розвідки, зосереджені на вивченні філософських поглядів письменника, тематиці його романів (Л. Ж. Бускет, Б. Віар, М. Л. Клеман та ін.); 3) наукові роботи, присвячені ідентифікації творчого методу М. Уельбека (Ф. Бадре, К. Гундерсен, О. Пітол-Моро, Е. Тонне-Лакруа); 4) літературознавчі студії, що окреслюють місце митця у французькій літературі та простежують інтертекстуальні зв'язки його творів (О. Бардоль, С. ван Весмаель, К. ван Трік); 5) генологічні студії (В. Ланге, Д. Летандр, М. Гранер Ремі).

Романи М. Уельбека є інтелектуальною прозою, яка ввібрала в себе низку прийомів масової літератури. Для письменника характерним є використання белетристичних установок, гра з жанровим кодом детектива, фантастики, вживання грубої лексики. Елементи фантастичного письменник використовує в романах «Елементарні частинки» та «Можливість острова». У «Елементарних частинках», наприклад, зображено світ вічних, асексуальних, генетично ідентичних «богів» як логічний наслідок стрімкого розвитку сучасної науки, матеріалізму та індивідуалізму, які досягли піку свого розвитку в останні десятиліття. Третя частина роману «Карта і територія» є детективом, у якому змальовано розслідування жорстокого вбивства Мішеля Уельбека-персонажа.

Уже після виходу роману «Елементарні частинки» письменник став надзвичайно відомим, адже проблеми, порушені в творі, були зрозумілими й близькими для масового читача. Додавало популярності й звернення до провокаційної теми сексу, що спричиняло скандали навколо особистості письменника. Те, що М. Уельбек описує порнографічні сцени, свідчить про його іронію над порнографією, яка з забороненої перетворилася на масову культуру в сучасному суспільстві. Наступні романи також порушують проблеми, з якими зустрічається кожна людина (консюмеризм, самотність, старіння, смерть). Те, що М. Уельбек апелює до болючих тем сучасного суспільства, робить його автором

надзвичайно популярним для широкої читацької аудиторії, а його твори стають бестселерами, що є провідною ознакою масової літератури. Письменник сам є частиною суспільства споживання, оскільки масова культура стала невід'ємним елементом життя. У «Карті і території» Уельбек-персонаж говорить: «Ми теж продукти <...> культурні продукти. Нас теж чекає моральний знос» [1, с. 135], наголошуючи на принципах сучасного життя як ринку. Однак не можна назвати романи письменника розважальними, легкими, які позбавляють читача проблем і негативних емоцій, що є характерним для масової літератури. М. Уельбек розглядає різні аспекти людського існування, примушуючи замислитися над глобальними проблемами людства, однак сам не дає чітких відповідей на порушені питання. Масового характеру творчості митця надає й той факт, що письменник бере участь у телевізійних шоу, часто дає інтерв'ю журналістам, свідомо створюючи собі образ депресивного чоловіка, такого схожого на героїв його романів.

Ще однією рисою масової літератури у творчості М. Уельбека є спосіб побудови сюжету його романів, у якому використовуються прості схеми (любвний союз, який розпадається, неможливість стосунків між братами, відсутність спілкування між батьками та дітьми, подружні зради). У творах фігурує певний тип героя: це або працівник середньої ланки (оповідач «Розширення поля борні», Брюно з «Елементарних частинок», Мішель з «Платформи»), або творча особистість, яка пов'язана з ринковими відносинами (Даніель з «Можливості острова», Жед Мартен із «Карті і території»). Романи письменника легко читаються, що також приваблює масового читача.

Досліджуючи твори М. Уельбека, слід відзначити значний вплив на них кінематографа як феномену масового мистецтва. Багато сцен своїх романів письменник візуалізує, виписуючи їх, неначе кадри фільму. Вбивство Мішеля Уельбека-персонажа в «Карті і території» зображено надзвичайно реалістично, ніби сцена з фільму жахів: «Вся поверхня ковроліну була вкрита патьоками крові, які подекуди утворювали вигадливі візерунки. Самі кусні м'яса, <...> здавалося, були розкидані не як-небудь, а згідно з якимось задумом, <...>. Слідів убивця не залишив, діяв він методично: розрізавши тіло на шматки, спершу порозкладав їх по кутках кімнати, а далі потроху почав рухатися до середини...» [1, с. 231]. Усі порнографічні сцени романів М. Уельбека прочитуються як режисерські розкадровки, манера його письма має підкреслену візуальність. Використання принципів кінематографа в прозі письменника пояснюється його інтересом до цього виду мистецтва, адже твори романіста були екранізовані («Розширення поля борні», «Елементарні частинки»), а сам М. Уельбек став режисером фільму «Можливість острова» за мотивами власного роману. Окрім візуальності творів, слід відзначити, що митець іноді звертається до кінематографічної тематики. Протагоніст «Можливість острова» є режисером і сценаристом скандальних фільмів із провокаційними назвами («Скидаймо міні-спідниці на Палестину!», «Попасись у мене в секторі Газа») і не менш провокаційним змістом, який він переказує протягом роману (пародія на порнофільми, фільми про вбивство немовлят); Естер є молодого акторкою, а Даніель також пробує себе в ролі актора власного фільму.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що у межах постмодерністського подвійного кодування М. Уельбек звертається до таких принципів масової літератури, як «простий» сюжет, використання жанрового коду

детектива і наукової фантастики, грубої лексики і т. ін.. Однак ознакою сучасного роману є поєднання рис поезики елітарної та масової літератури. Про елітарність прози М. Уельбека свідчить інтертекстуальність, яка проявляється на різних рівнях його творів. Вивчення рис поезики елітарної літератури вважаємо перспективним для подальшого дослідження творчості сучасного французького письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уельбек М. Карта і територія [Текст] : роман / Мішель Уельбек; [пер. з фр. Л. Г. Кононовича; худож.-оформл. Д. О. Самойленко]. – Х. : Фоліо, 2012. – 344, [3] с. – (Карта світу. Франція).
2. Эко У. Из заметок к роману «Имя розы» : постмодернизм, ирония, занимательность / У. Эко – М. : Иностранная литература, 1998. – С. 461.

УДК 371.321.6

Дюрба Д.В.

Харківський національний медичний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРОГРАМНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ЛАТИНСЬКА МОВА ТА МЕДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ»

У роботі ми зупиняємося на дослідженні ефективності використання мультимедійних програмних засобів на прикладі онлайн платформи Quizlet під час викладання курсу латинської мови та медичної термінології. На основі модулів, розроблених нами у Quizlet, наші студенти самостійно вивчають лексику до практичних занять, контролюють правильність запам'ятовування слів, здійснюють тестування власних знань, а також використовують ігрові режими «підбір» і «гравітація». На нашу думку, мультимедійні програмні засоби навчання надзвичайно ефективні для напрацювання лексичної бази, що є невід'ємним атрибутом під час вивчення дисципліни «латинська мова та медична термінологія». За допомогою Quizlet ми оптимізуємо процес вивчення слів студентам, скоротивши час, завдяки можливості задіювати різні канали сприйняття інформації, а також особливостям побудови програми, що дозволяють більше працювати із погано засвоєним матеріалом. Quizlet можна застосовувати і під час практичних занять з дисципліни «латинська мова та медична термінологія», що урізноманітнює навчальний процес та створює водночас атмосферу здорової конкуренції і ситуації, у яких потрібно комунікувати та взаємодіяти задля досягнення кінцевої мети.

Ключові слова: *Quizlet, квізлет, інноваційні технології, мультимедійні засоби, мультимедіа, вивчення латинської лексики.*

In this paper we make emphasis on the effectiveness of using multimedia software tools for teaching courses on the Latin and medical terminology utilizing the Quizlet online platform as example. Based on the modules that we have elaborated in Quizlet, our students independently study vocabulary for practical classes, control the correctness of memorizing words, test own knowledge and use game modes “selection” and “gravity”. In our opinion, multimedia educational software is extremely effective for the lexical base elaboration which is an integral feature of the “Latin and medical terminology” course study process. We plan to optimize the words learning process for students with Quizlet through reduction of time owing to the ability to use different information perception channels, as well as through the program construction peculiarities which allow to work more with poorly grasped material. Quizlet platform can be also applied during practical classes in the “Latin and medical terminology”

course, which simultaneously diversifies the educational process and creates the atmosphere of robust competition and situations which require communication and interaction for reaching the end goal.

Keywords: *Quizlet, innovative technologies, multimedia, learning Latin vocabulary.*

В работе мы исследуем эффективность использования мультимедийного программного обеспечения на примере онлайн платформы Quizlet во время преподавания курса латинского языка и медицинской терминологии. На основе модулей, разработанных нами в Quizlet, наши студенты самостоятельно изучают лексику к практическим занятиям, контролируют правильность запоминания слов, проводят тестирования собственных знаний, а также используют игровые режимы «подбор» и «гравитация». Мы считаем, что использование мультимедийного программного обеспечения эффективно для наработки лексической базы, которая является неотъемлемым атрибутом изучения латинского языка. С помощью Quizlet мы оптимизируем процесс изучения слов студентам, сократив время, благодаря возможности задействования разных каналов восприятия информации, а также особенностям программы, которые позволяют уделять больше внимания сложноусваиваемой информации. Quizlet можно использовать и во время практических занятий, что вносит разнообразие в процесс обучения и одновременно работает как на создание атмосферы здоровой конкуренции, так и на ситуации, в которых студентам для достижения конечной цели необходимо коммуницировать и взаимодействовать.

Ключевые слова: *Quizlet, квизлет, инновационные технологии, мультимедийные средства, мультимедиа, изучение латинской лексики.*

Процеси глобалізації, інформатизації та стрімкого розвитку науки і техніки, свідками яких ми є у сучасному світі, призводять до невідворотних змін у свідомості людей. Ці зміни безпосередньо відображаються і на освітньому процесі, адже наразі викладач працює із поколінням студентів, що буквально з народження тримають в руках гаджети із доступом фактично до будь-якої інформації. Безумовно, це формує певне ставлення як до сприйняття інформації загалом, так і ролі вчителя у навчальному процесі зокрема. «Сучасних дітей називають “цифровими аборигенами”. Вони вже живуть у смартфоні, споживають інформацію з Вікіпедії та YouTube, спілкуються і взаємодіють в ігровому просторі та соцмережах. Ми не зможемо і не повинні їх звідти витягувати. Навпаки – ми маємо прийти до них у цифрові джунглі й побудувати там нове освітнє середовище для навчання і розвитку. Ми маємо запропонувати їм якісний, цікавий, корисний контент як альтернативу інформації сумнівної якості» – зауважує Оксана Макаренко, радник Міністра освіти і науки України [7].

Зважаючи на зміни, що невідворотно мають відбуватися і у підходах, і у формах та методах навчання у закладах медичної вищої освіти, ми вважаємо, що застосування інноваційних технологій сьогодні не має бути чимось екзотичним чи предметом гордості, адже для цього не потрібні жодні спеціальні знання чи навички, а технології – це невід’ємна частина сьогодення і досягнення максимальних результатів у навчанні можливе лише за умови ефективної взаємодії всіх сторін-учасників навчального процесу. На державному рівні це закріплено у «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»: «Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного

процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві» [3]. Серед низки факторів, що впливають на результат дотримання ефективного напрямку розвитку освіти, ми хотіли б зупинитися на необхідності використання нових інформаційних технологій навчання, зокрема, мультимедійних програмних засобів під час викладання курсу латинської мови та медичної термінології студентам закладів вищої медичної освіти.

Про важливість використання мультимедійних засобів під час викладання мовних дисциплін студентам сучасних закладів вищої освіти зауважують українські дослідники Білоус В. І., Корінна Л. В., Нікітіна Н. С., Пільгуєва О. А., Синиця М. О., Яцюк С. М. та інші, що розглядають у своїх роботах теоретичні та практичні аспекти використання нових інформаційних технологій під час викладання у вищій школі. Так, у статті «Використання мультимедійних технологій у викладанні іноземної мови професійного спрямування у вищій школі» Н. С. Нікітіна зауважує, що «людина, при вивченні іноземної мови і не тільки, запам'ятовує двадцять відсотків відео інформації, тридцять відсотків аудіо інформації. Якщо ж поєднати те, що вони бачать, чують і роблять одночасно, то продуктивність запам'ятовування становить вісімдесят відсотків інформації. <...> Використання інтерактивних технологій при навчанні іноземної мови сприяє комунікативно-орієнтованій спрямованості цього навчання. Це в свою чергу значно покращує якість подачі матеріалу та ефективність засвоєння цього матеріалу» [4]. У роботі «Використання мультимедійних технологій у навчальному процесі ВНЗ як засіб формування педагогічних знань» Синиця М. О. пише: «...одним із пріоритетних напрямів у галузі інформатизації освіти є розробка й упровадження мультимедійної техніки, введення в навчальний процес мультимедійних продуктів. Використання у практичній викладацькій роботі сучасних інформаційних технологій дозволяє, по-перше, змінити й збагатити зміст педагогічної освіти, по-друге, активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів на заняттях» [6, с. 18-19].

Погоджуючись із зазначеними вище тезами, у своїй роботі ми хотіли б зупинитися на дослідженні ефективності використання мультимедійних програмних засобів на прикладі онлайн платформи Quizlet під час викладання курсу латинської мови та медичної термінології студентам Харківського національного медичного університету.

Онлайн платформа Quizlet – одна із найбільших онлайн-спільнот учнів і вчителів у мережі Інтернет. Станом на 2019 рік на платформі користувачами з різних країн створено більше 300 млн. навчальних модулів на найрізноманітніші теми. Платформа дозволяє викладачам використовувати уже створені модулі, а також готувати власні, об'єднувати їх у курси чи папки і поширювати посиланням у мережі Інтернет. До того ж, Квізлет дає можливість формування навчальних класів із зареєстрованих користувачів і моніторингу прогресу та успішності учнів. Зареєструватися на платформі може будь-хто із доступом до мережі Інтернет, для зручності платформа існує не лише у вигляді сайту, а і як безкоштовний мобільний додаток, що працює на різних операційних системах.

Викладачі кафедри латинської мови та медичної термінології Харківського національного медичного університету використовують платформу для роботи з 2016 року. За цей час для роботи зі студентами різних спеціальностей, що

навчаються українською, англійською та російською мовами, було створено 10 курсів, що містять понад 100 навчальних модулів.

На основі розроблених нами модулів, студенти:

- вчать теми, що містять слова і терміни із визначеннями, за допомогою режимів «картки» (на лицевому боці картки користувач бачить на слово, а на зворотному – його значення та ілюстрацію), «письмо» (вибравши опцію перекладу з української латиною чи навпаки, студент має написати переклад кожного слова із модуля без орфографічних помилок) та «завчання» (щоб завершити цей режим потрібно обрати із чотирьох запропонованих варіантів коректне визначення кожного терміна із модуля мінімум двічі);

- контролюють правильність запам'ятовування слів у режимі «правопис» (що до того ж дає можливість вчителю завантажувати власне аудіо);

- використовують режим «тест» і самостійно проводять тестування власних знань, обравши потрібну кількість тестів у темі, а також форму тестування – із варіантами відповідей чи у формі «ствердження/заперечення».

До того ж, у Quizlet можна вчити лексику у трьох ігрових режимах:

- «підбір», де необхідно на швидкість обрати правильне співвідношення латинського та українського слів серед запропонованих варіантів;

- «гравітація» – тип навчальної гри, суть якої полягає у тому, що гравець має «захищати землю» від «астероїдів», що містять латинські слова шляхом введення коректного перекладу. Гра має декілька рівнів складності і відбувається на швидкість;

- «наживо» – режим, у якому неможливо тренуватися без партнерів, проте, на нашу думку, це найцікавіший режим, адже у ньому можна водночас задіяти багатьох гравців – учасники об'єднуються у декілька груп і для перемоги мають швидко взаємодіяти разом. Сенс гри полягає у тому, що команди отримують одні і ті ж самі питання і кожен гравець бачить різні варіанти відповідей на екрані свого смартфона – студенти мають співпрацювати для того, щоб знайти правильний варіант на одному із гаджетів команди і перейти до наступного питання. Особливої атмосфери грі надають деталі – по-перше, у процесі вчительський екран стає загальнодоступним інтерактивним списком, що відображає прогрес команд, по-друге, якщо команда помиляється із відповіддю, її прогрес анулюється, що дає шанс будь-кому не втрачати надію вирватись уперед і доходити гру до кінця, і по-третє, наприкінці гри викладач разом зі студентами можуть влаштувати огляд пройденого матеріалу, подивившись статистику правильних відповідей.

Користувачам, що зареєстровані як «вчителі» платформа дає доступ до різних видів статистичних даних стосовно модулів – від загальної кількості учнів, що вивчають модуль, до статистики кращих результатів, а також інформації щодо прогресу вивчення модулів окремим користувачем, що надзвичайно корисно і зручно під час навчального процесу. Завдяки статистиці, ми напевно знаємо, що всі із перерахованих режимів активно застосовуються нашими студентами і є результативними для вивчення лексики. Важливо, що власну статистику вивчення кожного модуля бачить і сам користувач, який може регулювати швидкість вивчення теми і приділяти більше уваги питанням, що важче засвоюються.

Таким чином, можна стверджувати, що мультимедійні програмні засоби навчання є надзвичайно ефективними для напрацювання лексичної бази, що є обов'язковим атрибутом для вивчення латинської мови та медичної термінології.

Мультимедійні програмні засоби навчання дозволяють студентам оптимізувати процес вивчення слів, скоротивши час, завдяки можливості задіювати різні канали сприйняття інформації, а також особливостям побудови програми, що дозволяють більше працювати із погано засвоєним матеріалом. Мультимедійні програмні засоби навчання, зокрема, онлайн платформу Quizlet, можна застосовувати і під час практичних занять з дисципліни «латинська мова та медична термінологія», що урізноманітнює навчальний процес та створює водночас атмосферу здорової конкуренції і ситуації, у яких потрібно комунікувати та взаємодіяти задля досягнення кінцевої мети.

Перспективою дослідження є аналіз статистичних даних задля виявлення оптимального режиму для вивчення латинської лексики. А також, компаративний аналіз кореляції результатів самостійної роботи студентів за статистикою платформи Quizlet і результатів, отриманих, під час написання контрольних робіт в аудиторії під контролем викладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганна Новосад представила команду МОН: пріоритетами роботи стануть дошкілля, пришвидшення НУШ, реформа ПТО, підтримка кращих у вищій освіті та науці. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/news/ganna-novosad-predstavila-komandu-mon-prioritetami-roboti-stantut-doshkillya-prishvidshennya-nush-reforma-ptu-pidtrimka-krashih-u-vishij-osviti-ta-nauci?fbclid=IwAR3ttlWjFwevGuMHoays2V5GUPisNWC9qMFdlzWYIsjI67sva9MHIJI_y1Y
2. Корінна Л.В., Єлісеєва В. В. Розвиток інтелектуальної сфери в контексті інформатизації навчання // Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 153–162.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http:// www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua).
4. Нікітіна Н. С. Використання мультимедійних технологій у викладанні іноземної мови професійного спрямування у вищій школі // Матеріали науково-практичної конференції «Новітні освітні технології» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1096>
5. Пільгуєва О.А. Інтерактивний підхід до використання аудіовізуальних засобів у процесі навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах / Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційні методи викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах», 16 травня 2016 р. [Електронний ресурс]. - К.: НУХТ, 2016 р. – С. 47–49.
6. Синиця М.О. Використання мультимедійних технологій у навчальному процесі ВНЗ як засіб формування педагогічних знань // Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 418-438.
7. Яцюк С. М. Вивчення наукових засад інформаційної підготовки фахівця / С.М. Яцюк // Вісник Київського міжнародного університету. – К. : КиМУ, 2005. – Вип. 7. – С. 253–265. – (Серія: Педагогічні науки).

УДК 37.016:811.111'243:37.091.33-021.67

Ефендієва С.М., Протовень О.П., Мелащенко М.П.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава РЕТРОВВЕДЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМКІВ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті порушено проблему поєднання ретровведень та інноваційних форм і методів роботи як один з напрямків підвищення якості навчально-виховного процесу. Особливу увагу приділено гіпотетичному евристичному діалогу Платона та наведено приклади предтечій, які широко використовуються нині.

Ключові слова: ретровведення, евристичний діалог, методи, прийоми.

The problem of combination of retroinnovations and innovative forms and methods as one of the directions of improving the quality of the educational process are discussed in our article. Particular attention is paid to the hypothetical heuristic dialogue of Plato and examples of precursors that are widely used today.

Key words: *retro-innovation, heuristic dialogue, methods, techniques.*

В статтє затронута проблема сочетания ретровведений и инновационных форм и методов работы как одно из направлений повышения качества учебно-воспитательного процесса. Особое внимание уделено гипотетическому эвристическому диалогу Платона и приведены примеры предтечений, которые широко используются в настоящее время.

Ключевые слова: *ретровведения, эвристический диалог, методы, приемы.*

Розвиток системи освіти вимагає від педагогічної науки й практики вивчення і впровадження нових методів навчання і виховання студентів. Компаративістикою та відбором, педагогічних інновацій займається нова галузь педагогічного знання – педагогічна інноватика. Її аналіз складає вагому цінність для педагогічної практики. Нині широко використовується термін ретровведення, загально відомо, що в перекладі з латинської мови retro означає назад – це освоєння навчально-виховним закладом того, що вже існувало в педагогічній практиці [1, с. 75].

Розглянемо один із прикладів ретроінновацій – гіпотетичний евристичний діалог Платона. Вважають, що теоретичні передумови та елементи евристичного навчання знайшли своє відображення в роботах Т. Любарта, Ж.Ж. Руссо, Л. Шонфельдта та інших.

Евристична (недемонстративна) аргументація не має точних правил, оскільки базується наймовірних, або правдоподібних міркуваннях. Умовиводи евристичної аргументації мають характер дозволу, припущення, дають можливість вибору одного з можливих варіантів. Виникнення діалогу як форми спільного пошуку істини є наслідком розвитку античної діалектики і риторики. Визнаним майстром ведення діалогу й основоположником діалогової форми аргументації вважається Сократ, який не залишив письмової спадщини, а про суть метода навчання знаємо зі спадщини його учня Платона, більшість з якої написана у формі діалогу, діючою фігурою якого є Сократ. Проводились бесіди з учнями у формі запитань і відповідей, поступово виявлячи протиріччя в міркуванні своїх опонентів та, як наслідок, підштовхував їх до виявлення, знаходження й усвідомлення істини [3, с. 45].

Головна перевага евристичного діалогу полягає у правильному доборі послідовних питань, відповіді на які дозволяють знайти істину. На сьогодні педагогами використовується дидактичний діалог, як різновид гіпотетичного евристичного діалогу, що сприяє активізації в студентів, слухачів мислення та спонукає до самостійного міркування та умовиводів. Задаючи заздалегідь продумані запитання педагог примушує студентів висувати припущення, оцінювати правдоподібність та обґрунтованість і цілеспрямовано шукати істину [2, с. 78].

Розглянемо приклади елементів евристичного навчання [4; 5]:

Метод бачення символів має на меті пошук зв'язків між об'єктом та його символом. Після з'ясування характеру символу та його об'єкта, викладач пропонує спостерігати за певним об'єктом з метою побачити та відобразити його символ у графічній, знаковій та словесній формі. Даний метод дозволяє виявити рівень

творчої активності, уміння представити, пояснити певний об'єкт, що дозволить розвивати комунікативні здібності та мовленнєві навички на заняттях англійської мови.

Метод прогнозування застосовується під час певного запланованого та завданого викладачем процесу, а студенти спираючись на попередні спостереження, знайдені закономірності та на свої особистісні прогностичні здібності, виконують певні завдання.

Метод вигадкування є способом створення нового продукту як результату певних розумових дій, що дозволяє реалізувати творчі ідеї студентів та розвиває уяву, творче мислення, фантазію, створювати спонтанні діалоги, писати твори англійською мовою на задану тему.

Креативний метод «Якби...» створює ситуацію, яка могла відбутися за певних штучних умов. Цей метод евристичного навчання є необхідним для формування навичок творчого бачення ситуації, завданої викладачем, а також для розвитку логічного мислення в процесі навчання іноземної мови.

Завдання методу «Мозковий штурм» полягає у пропонуванні студентам якомога більшої кількості ідей, дозволяє обговорювати різноманітні теми, тим самим розвиваючи комунікативні здібності, творче мислення, мовленнєві навички.

Доведено, що використання евристичних методів на заняттях з англійської мови: дозволяє індивідуалізувати навчання та створювати проблемні ситуації з метою удосконалення мовленнєвих вмінь та мовних навичок в процесі навчання англійської мови; підвищує творчу та пізнавальну активність під час використання нестандартних методів, форм та прийомів навчання; сприяє підвищенню мотивації до творчої і навчальної діяльності; створює комфортне навчальне середовище; сприяє розвитку інтелектуального та творчого потенціалу та формуванню самооцінки [3, с. 235].

Гіпотетичний евристичний діалог використовується при науковому колективному дослідженні, під час обговорення актуальних та перспективних проблем на конференціях, семінарах, можливо у вигляді диспутів та дискусій. Специфікою гіпотетичного евристичного діалогу є складність запитання («запитання є складнішим за відповідь»), оскільки з метою перехоплення ініціативи опоненту необхідно не лише дати відповідь на поставлене запитання, а й сформулювати зустрічне питання таким чином, щоб відповідь на нього могла викликати протилежні запланованим або передбачуваним гіпотези, міркування, роздуми. Інколи гіпотетичний евристичний діалог називають методом «ключових питань» за умови застосування його для збору додаткової інформації в умовах проблемної ситуації або упорядкування наявної інформації під час розв'язання креативного завдання. Евристичні запитання слугують додатковим стимулом до нових ідей, які рекомендував застосовувати в науковій і практичній діяльності Марк Фабій Квінтіліан, використовуючи сім ключових питань і давати на них відповіді: Хто? Що? Навіщо? Де? Чим? Як? Коли?

Навчальний діалог є багатоаспектною взаємодією, тому в ньому органічно поєднуються різні види спілкування (вербальне, невербальне, інтелектуальне, емоційне тощо). Усі діалоги складаються з окремих взаємопов'язаних висловлювань. Такі висловлювання, межею яких є зміна співрозмовника, називають реплікою [2, с. 31]. Репліки у діалозі характеризуються стислістю і простотою синтаксичної будови, тісно пов'язані між собою як за своїми

комунікативними функціями, так і структурно й інтонаційно. Репліки бувають різної протяжності – від однієї до кількох фраз.

Евристичні методи навчання є необхідною умовою підвищення ефективності навчально-виховного процесу початкової школи. Оскільки вони представлені широким спектром форм організації навчальної та творчої діяльності студентів, що впливає на формування евристичних здібностей, креативного мислення, творчої діяльності, пізнавальної самостійності.

Ефективність застосування евристичних методів навчання англійської мови досягається зануренням в принципово нове інформаційне середовище, що відкриває невідомі раніше знання. У процесі дослідження встановлено, що ядром діалогічного мовлення є діалог, який бере свій початок від евристичного навчання. Будь-яка педагогічна інновація має тенденцію перетворюватися з часом, поєднуючи в собі вже широко відомі методи та форми навчання, беручи свій початок із стародавніх часів, створюючи новий термін – ретроінновація.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ефендієва С.М. Упровадження інновацій в практику викладання англійської мови у вищих навчальних закладах / С.М. Ефендієва // Удосконалення якості підготовки лікарів у сучасних умовах : матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю, Полтава, 24 березня 2016 р. – Полтава, 2016. – С. 75–76.
2. Скалкин В.Л. Обучение диалогической речи / В.Л. Скалкин. – К. : Радянська школа, 1989. – 158 с.
3. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика: теория и технологии креативного обучения / А.В. Хуторской. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
4. Sternberg R. Investing in creativity / R. Sternberg, T.I. Lubart // American Psychologist. – 1996. – Vol. 51(7). – P. 677–688.
5. Woodman R.W. An interactionist model of creative behavior / R.W. Woodman, L.F. Schoenfeldt // Journal of creative behavior. – 1990. – Vol 24. – P. 279–290.

УДК 378.6:61.016:81'243:37.091.322:159.947.5-047.36(477.53)

Ефендієва С.М., Бугаєнко К.С., Ніколаєва Н.М.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ УМСА

У статті розглянуто мотивацію студентів УМСА при вивченні іноземної мови як необхідної складової навчального процесу. Проведено моніторинг рівня мотивації до занять серед студентів УМСА 1-2 курсів, стоматологічного та медичного факультетів. Визначено причини, які заважають займатися вивченням мови. Описано найбільш мотивуючі фактори, які спонукають до вивчення мови.

Ключові слова: іноземна мова, мотивація, моніторинг, навчальний процес, вищий навчальний заклад

В статье рассмотрено мотивацию студентов высшего учебного медицинского учреждения при изучении иностранного языка как необходимой составной учебного процесса. Проведен мониторинг уровня мотивации к занятиям среди студентов УМСА 1-2 курсов, стоматологического и медицинского факультетов. Определены причины, которые мешают заниматься изучением языка. Описано наиболее мотивирующие факторы, побуждающие к изучению языка.

Ключевые слова: иностранный язык, мотивация, мониторинг, учебный процесс, высшее учебное заведение

The article deals with the motivation of students of a higher educational institution when studying a foreign language as a necessary component of the educational process. The monitoring of the level of motivation among students of UMSA of 1-2 courses, stomatological and medical faculties were conducted. The reasons that disrupt the education process of language study were determined. The most motivating factors that lead to language learning were placed.

Keywords: *foreign language, motivation, monitoring, educational process, higher education institution.*

Мета дослідження – виявити зовнішні і внутрішні мотиви, що впливають на ефективність процесу формування мотивації до вивчення іноземної мови серед студентів УМСА, провести моніторинг рівня мотивів серед студентів УМСА, які навчаються на медичному та стоматологічному факультетах.

Дослідниця Беляєва О.М. у своїй науковій праці визначила, що педагогічна діяльність – особливий вид діяльності, який полягає у свідомих навчальних і виховуючи впливах педагога на особу, що навчається, спрямованих на особистісний, інтелектуальний, діяльнісний розвиток, який одночасно слугує підґрунтя саморозвитку і самовдосконалення [2, с. 34]. Ефективність організації навчання як спільної діяльності викладача та студентів забезпечується своєчасною діагностикою їх індивідуально-психологічних особливостей, рівня навченості, мотивацій. У процесі навчання тісний взаємозв'язок процесів викладання та навчання передбачає формування якісно нового цілісного явища, сутністю якого є єдність пізнання та спілкування. При визначенні цілей навчання необхідно враховувати специфіку базового рівня навченості майбутніх медиків, стосовно студентів суттєве значення має також рівень їх мовленнєвої підготовки, що зумовлює об'єктний аспект вивчення передбачених програмою навчальних дисциплін та підготовку до практичної діяльності, та суб'єктний – усебічне стимулювання формування позитивної мотивації до обраної професії, потреби саморозвитку та самовдосконалення [4, с. 18].

Визначено у педагогічній енциклопедії, що поняття «мотивація» – це система спонукань, які зумовлюють активність організму і визначають її спрямованість. Вчені виділяють внутрішні та зовнішні мотиви. Внутрішні мотивами є ті, які походять від предмета мислення, пов'язані з процесом і результатом діяльності. До них слід віднести бажання та прагнення фахівця пізнавати нові факти, опановувати знання, оволодівати способами дій, захопленість процесом професійного розвитку та самореалізації. Зовнішні мотиви – це мотиви, які походять від зовнішніх особистих утворень, таких як престижність, самоствердження, не стосуються змісту, процесу, результатів діяльності безпосередньо і можуть включати бажання стати фахівцем високого рівня, прагнення утвердитися серед одногрупників чи колег, бажання уникнути неприємностей, продемонструвати свої можливості, прагнення бути оціненим високо, небажання бути гіршим за інших, розуміння значення професійного самовдосконалення на майбутнє [1, с. 77].

Під час вивчення дисциплін «Англійська мова», «Англійська мова за професійним спрямуванням» обрано основні технології формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів для впровадження в навчальний процес: – практичні методи навчання (підготовчі, тренувальні й творчі вправи); – наочні методи навчання (демонстрація відео, схеми, презентації); – методи контролю та корекції знань, умінь і навичок (комп'ютерний контроль та самоконтроль, усне й

письмове тестування); – методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності (створення ситуацій інтересу до навчання, роз'яснення мети навчального предмета та заохочення в навчанні); – методи активізації навчально-пізнавальної діяльності (інтелектуальні, тренінгові й навчальні ділові ігри).

З метою виявлення особистих мотивів студентів-медиків при вивченні іноземної мови проведено моніторинг, у якому був застосований метод анкетування. Кожному студентові запропоновано заповнити анкету та обрати мотив, який характеризує його власне ставлення до вивчення іноземної мови. Серед запропонованих варіантів були визначені наступні: вивчати іноземну мову для того, щоб подорожувати; необхідно знати іноземну мову, щоб отримати високооплачувану роботу; іноземна мова необхідна для саморозвитку; іноземна мова необхідна для подальшої навчальної діяльності; іноземна мова необхідна для того, щоб поїхати працювати за кордон; іноземна мова необхідна для отримання задоволення від процесу навчання; вивчаю іноземну мову, тому що цього потребує навчальна програма. Матеріали здійсненого моніторингу дозволяють згрупувати зовнішні негативні мотиви: вивчаю іноземну мову тому, що цього потребує навчальний план. Відчуття пізнавального інтересу до навчання та задоволення від процесу навчання належать до внутрішніх пізнавальних мотивів навчання. До зовнішніх пізнавальних мотивів навчання ми відносимо такі: хочу поїхати працювати за кордон, іноземна мова необхідна для подальшої навчальної діяльності, іноземна мова необхідна для самовдосконалення, бажаю досягти успіху в навчанні; отримую задоволення від процесу навчання, хочу вільно володіти іноземною мовою, щоб спілкуватися з людьми з різних країн [3, с. 26].

Здійснено дослідження розподілу мотивів навчання у студентів УМСА при вивченні іноземної мови. Опитано 114 чоловік, з них студенти стоматологічного факультету 1 курсу складають 42 людини. На стоматологічному факультеті 3 курсу опитано 36 студентів. На медичному факультеті №1 2 курсу в опитуванні взяло 12 студентів, а на 1 курсі – 24.

1. Мотив «вивчати іноземну мову для того, щоб подорожувати» обрали 18 чоловік, що склало 15,7% опитаних.

2. Встановлено, що 10,5% студентів зазначили, що необхідно знати іноземну мову, щоб отримати високооплачувану роботу. За нашими спостереженнями, частина студентів, бажаючи бути лідерами в навчанні серед своїх однокурсників намагаються здобути значних успіхів і в опануванні іноземної мови. Важливо зазначити, що пізнавальний інтерес є не лише дієвою спонукою до діяльності, а й умовою розвитку особистості студента. Інтерес підштовхує студента до цілеспрямованої пізнавальної діяльності, щоб отримати високооплачувану роботу.

3. 14,9% респондентів визначили, що іноземна мова необхідна для саморозвитку. Сьогодні в Україні є багато програм з обміну студентів і фахівців у різних галузях науки й техніки, завдяки яким студенти із знанням іноземної мови можуть проходити стажування зі своєї спеціальності та набувати майстерності й досвіду, що стануть їм у пригоді в майбутній професійній діяльності.

4. У ході нашого дослідження з'ясувалося, що такому мотиву, як необхідність знати іноземну мову для подальшої навчальної діяльності (складання ліцензійного іспиту «Крок-1», вступу до аспірантури), відводиться перше місце 19,29%. Це можна пояснити тим, що студенти, які беруть участь у науково-дослідницькій роботі, написанні статей, потребують ознайомлення з працями багатьох учених іноземною мовою. Для того щоб брати участь у міжнародних

конференціях і спілкуватися з іноземними колегами, їм також потрібно володіти мовою.

5. Мотив, у якому студенти виявляють бажання поїхати працювати за кордон складає 9,6%. Деякі студенти вважають, що, володіючи іноземною мовою, вони зможуть знайти роботу за кордоном після закінчення вищого навчального закладу.

6. Маю задоволення від процесу навчання – 12,2%. Варто відзначити, що є студенти зазначили, що не отримували задоволення від процесу навчання іноземної мови і в школі. Це можна пояснити тим, що під час вивчення іноземної мови викладачі часто використовують невідповідні принципи, методи і засоби навчання. Такий тип стимулу обирають студенти, які не бачать практичної цінності в оволодінні предметом і у яких вивчення іноземної мови викликає труднощі.

7. На 2 місці міститься такий мотив навчання, як «вивчаю іноземну мову тільки тому, що цього потребує навчальний план» – 17,5%.

Необхідно зазначити, що результати моніторингу визначають направлення мотивації, зацікавленості та задоволеності навчально-професійною діяльністю у студентів, що дуже важливо в підвищенні якості навчання. Особливе значення для активізації пізнавальної діяльності студентів до вивчення мови мають підручники, навчальні посібники та аудіовізуальні засоби навчання. Кафедра іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією веде роботу із створення методичних матеріалів та термінологічних словників з метою активізації роботи студентів та підвищення її ефективності.

Результати педагогічного експерименту показали, що до мотивів навчання, які спонукають студентів вищих навчальних закладів до вивчення іноземної мови у першу чергу слід віднести: внутрішні пізнавальні мотиви, зокрема, відчуття пізнавального інтересу до навчання, задоволення від процесу навчання; Далі студенти обирали мотиви, що безпосередньо не стосуються змісту, процесу та результатів навчальної діяльності. До них належать такі мотиви: хочу поїхати працювати за кордон, іноземна мова необхідна для подальшої навчальної діяльності, іноземна мова необхідна для самовдосконалення, маю бажання досягти успіху в навчанні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістова Н. О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих нелінгвістичних навчальних закладів : Дис... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 2009.
2. Беляєва О. М. Педагогічна діяльність викладачів вищих медичних навчальних закладів: системний підхід / О. М. Беляєва // Імідж сучасного педагога. – 2017. – № 1 (170). – С. 33–36.
3. Ефендієва С. М. Формування позитивної мотивації до вивчення англійської мови у студентів-медиків ВДНЗУ «УМСА» / С. М. Ефендієва, А. О. Варданян, М. П. Мелашенко // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2018. – VI(64), Issue : 154. – P. 26–29.
4. Гончарова Є. Є. Формування позитивної мотивації до навчання студентів-іноземців у контексті їх адаптації до освітнього середовища ЗВО України / Є. Є. Гончарова // Актуальні питання медичної (фармацевтичної) освіти іноземних громадян: проблеми та перспективи : збірник статей навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 22 листопада 2018 р. – Полтава, 2018. – С. 17–19.

УДК 378:016:811.161.2:61(477)

Ерёмкина Г.Г., Бермас Л.И.

Одесский национальный медицинский университет СОКРАЩЕНИЯ ВО ФРАНЦУЗСКОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Аббревиация, будучи явлением не нового порядка, свойственна практически всем языкам мира, получив наиболее развитие только в XX веке. До того как она

она стала новым элементом в развитии словарного состава подъязыка медицины, аббревиация прошла несколько этапов – от признания ее немногочисленными группами исследователей до массового признания и расширения сферы ее употребления.

Медицинские сокращения подразделяются на графические и лексические, что представляет собой языковую универсалию. В то время как графические сокращения (ГС) занимают господствующее положение в системе аббревиации подъязыка медицины (что обусловлено характером подъязыка науки), и являются единицами письменной коммуникации, большая часть лексических сокращений (ЛС) генетически восходит к ГС и представляет собой полноценные единицы речи, максимально приближенные к самостоятельным словам. Это выражается в приобретении ими собственного звучания (*le Sida*), грамматической оформленности, в установлении определенных синтаксических связей, участии в словообразовании (*un sidéen, un sidatorium*), а также в широких возможностях моделирования.

Прослеживаются колебания нормы правописания как ГС так и ЛС, что свидетельствует о неустойчивости некоторых из них. Так, например, некоторые ГС имеют до 5 вариантов написания.

Большинство французских медицинских ГС восходит к двухкомпонентным терминам, поскольку ГС 3-4 компонентных словосочетаний тяготеют к лексикализации.

В образовании ЛС прослеживаются единые общие структурные модели, свойственные большинству терминологий: инициальная, слоговая, усеченная, частично-сокращенная, телескопная, стяжения и корневые аббревиатуры. Это объясняется дальнейшей интернационализацией процесса аббревиации.

Степень лексикографической презентации сокращенных лексических единиц во французской медицинской терминологии достаточно высока. Процесс образования аббревиатур является регулируемым процессом и демонстрирует большие моделирующие возможности.

УДК 159.99

Зана Л.Ю.

**Харківський національний медичний університет
АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ЗАХОДИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ПЕРШОКУРСНИКІВ ЯК
АДАПТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ПОДОЛАННЯ ЕМОЦІОГЕННИХ СИТУАЦІЙ
СТУДЕНТСЬКОГО ЖИТТЯ**

Статтю присвячено розгляду проблеми психоемоційного стану студентів першокурсників, акцентовано увагу на вплив емоційних факторів на студентське життя та запропоновано адаптивний механізм подолання цих факторів методами арт-терапії.

Ключові слова: *арт-терапія, емоційгенні ситуації, адаптивні механізми, соціальна адаптація, успішність навчання.*

The article is devoted to the consideration of the problems of the psycho-emotional state of first year students, focuses on the influence of emotional factors on student life, and an adaptive mechanism for overcoming these factors by art therapy methods is proposed.

Key words: *art therapy, emotional situations, adaptive mechanisms, social adaptation, learning success*

Статья посвящена рассмотрению проблемы психоэмоционального состояния студентов первокурсников, акцентировано внимание на влияние эмоциогенных факторов на студенческую жизнь и предложен адаптивный механизм преодоления этих факторов методами арт-терапии.

Ключевые слова: арт-терапия, эмоциогенные ситуации, адаптивные механизмы, социальная адаптация, успешность обучения.

Серед науковці існує думка, що успішність навчання студентів обумовлюється не лише педагогічними чинниками (рівень організації навчального процесу, компетентність викладачів, якість довузівської підготовки), а й психологічними чинниками, зокрема стійкістю студентів до впливу емоціогенних ситуацій [2, с.7]. Тому пріоритетним постає формування навичок самоконтролю діяльності в різних емоційних станах, що забезпечить ефективну соціальну адаптацію студентів та успішне професійне становлення.

Питання соціальної адаптації студентів (особливо першокурсників) є актуальним, підтвердженням чого є недавній летальний випадок зі студенткою першого курсу ХНМУ Наталією Белоконь.

На сьогодні одним з найбільш дієвих діагностичних та найбезпечнішим терапевтичним засобом є арт-терапія [1, с.25]. Цей метод психотерапії та психокорекції може бути спрямований як на індивідуальну роботу зі студентом, так і на групову взаємодію. Досвід роботи зі студентами у вказаному напрямку показує його високу ефективність та позитивний вплив на розвиток особистості. Проте відсутність систематичних арт-терапевтичних сесій значно знижують результативність.

З огляду на потреби студентів ХНМУ в психологічних тренінгах з проблем адаптації, соціально- та індивідуально-стресових ситуацій та дотримуючись Загальнодержавної програми з охорони психічного здоров'я в Україні, схваленої Кабінетом міністрів України у травні 2017 року, на кафедрі латинської мови та медичної термінології ХНМУ створено сприятливі умови надання психологічних тренінгів з арт-терапії, які входять у низку виховних заходів, проведених викладачами кафедри.

Пропонуємо таку програма арт-терапевтичних тренінгів для студентів ХНМУ:

№	Дата	Тема заняття	Мета заняття
1.		Арт-терапія та її можливості. Техніка: «Я очима оточуючих»	• Знайомство з історією виникнення та розвитку арт-терапії. З'ясування різниці між психологією, психотерапією та психіатрією. Аналіз ставлення до себе, до власного образу Я.
2.		Техніка «Триптих»	Усвідомлення образу «Я», визначення власних основних цінностей, з'ясування можливих шляхів вирішення проблеми.
3.		Техніка «Метафоричний автопортрет»	Діагностика проблем: існування; потреби; власні кордони; самооцінка.
4.		Техніка «Точка зборки» (мандалотерапія)	• Усвідомлення власної цілісності,

			<ul style="list-style-type: none"> • збалансування внутрішньої рівноваги, знаходження і закріплення ресурсного стану.
5.		Техніка «Біколірний малюнок»	Отримання балансу, прийняття якостей.
6.		Техніка «Світ навколо мене»	<ul style="list-style-type: none"> • Дослідження тенденції взаємодії з оточуючим світом, розвиток комунікативних навичок, зняття емоційної напруги.
7.		Техніка «Питання до себе»	Визначення основної потреби кожного члена групи окремо та всієї групи. Кластеризація питань, визначення груп, які працюватимуть над обраним запитанням.
8.		Техніка «Паперові фігури»	Отримання можливих відповідей, з'ясування шляхів вирішення проблем, отримання ресурсу.
9.		Техніка «Сторітеллінг»	Через казкотерапію усвідомити власну потребу та «прожити» її в історії.
10.		Техніка «Сторітеллінг» (Продовження)	Через казкотерапію усвідомити власну потребу та «прожити» її в історії.
11.		Техніка «Інь-Янь» (коллажі) <ul style="list-style-type: none"> • 	<ul style="list-style-type: none"> • Дослідження власної жіночності та мужності. Створення образів власної жіночності та мужності. Прийняття своїх фемінінних та маскулінінних рис.
12.		Техніка «Каракуль»	Знаходження ресурсу у підсвідомому.
13.		Техніка «Соціальні маски»	Усвідомлення власних ролей, здатність знімати соціальні маски, з'ясування ресурсу кожної маски.
14.		Арт-терапія та бодинаміка: взаємодія методів	Знайомство з основами тілесно орієнтованої терапії.
15.		Арт-терапія та бодинаміка: ресурсність.	Визначення актуального стану, фіксація почуттів у тілі, знаходження та зберігання ресурсів.

Програму складено на основі авторської навчальної програми «Теорія та практика арт-терапії» психолога, тренера, керівника центра психології та розвитку «PLINE» В.Черткової (м. Харків).

На нашу думку, така тренінгова програма з подолання емоціогенних ситуацій для студентів-першокурсників може стати дієвим адаптивним механізмом, завдяки якому покращиться психоемоційний стан студентів, а відтак – і підвищиться загальна успішність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арт-терапия / [сост. А.И. Копытин]. – СПб.: Питер, 2001. – 321 с.
2. Турчак О. М. Психологічні особливості вербальних проявів тривожності студентів у ситуаціях емоційної напруги [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Турчак Олеся Миколаївна ; Нац. ун-т "Остроз. акад.". – Острог, 2015. – 18 с.

УДК 378.064.2-057.875-054.6

Запорожець І.В., Сидора Ю.А.

Харківський національний медичний університет
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ З ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ

Дана робота освітлює особливості організації навчального процесу вищого навчального закладу з урахуванням національного менталітету іноземних студентів у поєднанні з цілісною характеристикою іміджу викладача вищої школи

Ключові слова: *імідж педагога, національний менталітет, психолого-педагогічна взаємодія.*

This paper highlights the peculiarities of the organization of the educational process of a higher education institution, taking into account the national mentality of foreign students in combination with the holistic characteristic of the image of a teacher of a higher school.

Keywords: *teacher's image, national mentality, psychological-pedagogical interaction.*

Данная работа освещает особенности организации учебного процесса высшего учебного заведения с учетом национального менталитета иностранных студентов в сочетании с целостной характеристикой имиджа преподавателя высшей школы.

Ключевые слова: *имидж педагога, национальный менталитет, психолого-педагогическое взаимодействие.*

Організація навчального процесу будь-якого вищого навчального закладу спрямована перш за все на задоволення прагматичних цілей навчання. При всій різноманітності цих цілей є те, що поєднує усі вищі навчальні заклади – прагнення сформуванню зі студентів особистостей високої культури. Носіями культури як зовнішньої, так і внутрішньої стають викладачі. З давніх часів й до сьогодні, в період бурхливого економічного, соціально-політичного, технічного та культурного розвитку всесвіту, викладач привертає до себе пильну увагу як диригент оркестру – серед студентів, професорсько-викладацького складу і навколишнього світу. Створення позитивного іміджу педагога є одним із важливих принципів гуманістичної педагогіки. Відомо, що молодь не сприймає мови імперативу, отже, пріоритетними факторами впливу викладача на студента стають мовна поведінка викладача, його педагогічна майстерність, науковий потенціал, загальна ерудиція, артистизм, світ захоплення, генерація нових ідей.

Таким чином, в залежності від створеного викладачем свого цілісного образу залежить встановлення позитивного або ж негативного контакту зі студентською аудиторією. Ні для кого не є таємницею, що викладач, який захоплює собою та надихає, має стовідсоткову зацікавленість студентів у вивченні його дисципліни та відвідуванні занять. Про таку взаємодію мріє кожен із викладачів. Адже, як казав ще Ксенофонт, ніхто не може навчитись у викладача того, що не подобається.

На шляху до педагогічного успіху викладач повинен враховувати сучасний час та його вимоги, модерністичні тенденції та консервативні традиції одночасно, що зберігаються кожним народом окремо. Адже формування внутрішнього світу людини залежить від сімейного виховання та національних культурних традицій. Викладачеві треба розуміти національно-психологічні особливості кожної групи студентів-іноземців, які від дитинства і до часу вступу у вищий навчальний заклад виховувались та жили у кардинально протилежних соціально-економічних та психологічних умовах. Необхідно також враховувати, що індивідуальні національні якості мають великий вплив на протікання навчального процесу. Група іноземних студентів являє собою полікультурну єдність із власними ціннісними орієнтирами та специфікою національного менталітету. А будь-яке навчальне заняття – це взаємодія культурних контекстів.

Отже, викладач повинен не тільки досконало знати предмет, який викладає, а й бути всебічно обізнаною, дисциплінованою, творчою, артистичною, гнучко-дипломатичною та психологічно стійкою особистістю, що не відходить від заданих цілей, встановленої освітянської програми. Викладач як авторитетне джерело інформації своїми знаннями та поведінкою плідно впливає на молоде покоління. Імідж викладача вишу для студентів втілює у собі ідеальні якості, які вони хотіли б мати, якби були на місці цієї людини. Студенти будь-якої країни в незалежності від їх національної культури, виховання та особистого сприйняття сьогодення залишаються просто юнаками та дівчатами, які прагнуть встановити відносини взаємовигідної плідної співпраці та побудувати гідне спілкування. Отже, наскільки майстерно викладач користуватиметься особистісним надбаним інструментарієм, настільки будуть зацікавлені ним та його предметом іноземні студенти. Викладач іноземних мов володіє високим потенціалом можливостей впливати на формування особистості студента, поєднуючи у своїй діяльності освітні та виховні задачі навчального процесу.

УДК 378.147:578:579:612.017

Звягольська І.М., Дерев'яно Т.В., Полянська В.П.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава
ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІНИ «МІКРОБІОЛОГІЯ,
ВІРУСОЛОГІЯ ТА ІМУНОЛОГІЯ» У ВИЩОМУ МЕДИЧНОМУ ЗАКЛАДІ

В статті висвітлені особливості організації навчально-пізнавальної діяльності студентів в умовах модернізованого освітнього середовища кафедри мікробіології, вірусології та імунології. Використання новітніх методів при вивченні навчальної дисципліни дозволяє активно залучати студентів у різносторонні форми роботи кафедри мікробіології, вірусології та імунології, сприяє реалізації їх навчального і науково-творчого потенціалу, відкриває нові можливості до самонавчання, трансформувати інформаційний матеріал навчальних занять в практичні навички і вміння, розширення їх світогляду.

Ключові слова: навчально-пізнавальна діяльність, мікробіологія, вірусологія та імунологія, освітнє середовище, фахова підготовка.

В статье освещены особенности организации учебно-познавательной деятельности студентов в условиях модернизированной образовательной среды кафедры микробиологии, вирусологии и иммунологии. Использование новейших методов при изучении учебной дисциплины позволяет активно привлекать студентов в разносторонние формы работы кафедры микробиологии, вирусологии и иммунологии, способствует реализации их учебного и научно-творческого потенциала, открывает новые возможности к самообучению, трансформировать информационный материал учебных занятий в практические навыки и умения, расширения их мировоззрения.

Ключевые слова: учебно-познавательная деятельность, микробиология, вирусология и иммунология, образовательная среда, профессиональная подготовка.

The organization features of learning and cognitive activity of students in the conditions of the modernized educational environment of the Department of Microbiology, Virology and Immunology are described in the article. The use of the latest methods in the study of the discipline allows us to actively involve students in various work forms of the Department of Microbiology, Virology and Immunology, and to promote the realization of their educational and scientific-creative potential, this process opens new opportunities for self-education, transforms the information material of lectures and practical skills world view.

Keywords: learning and cognitive activity, microbiology, virology and immunology, educational environment, professional training.

Мікробіологія, вірусологія та імунологія за своїм науково-навчальним й методичним наповненням органічно поєднує природничі і клінічні дисципліни, що в кінцевому результаті мінімізує певні протиріччя між фундаментальною освітою та професійним навчанням. Завдяки такій специфічності, мікробіологія, вірусологія та імунологія є однією із провідних доклінічних дисциплін спрямованих на формування інтегральних, загальних та спеціальних компетентностей у здобувачів вищої медичної освіти [1, с.77]. Саме за таких умов підготовка випускників медичних вищих навчальних закладів буде відповідати новим стандартам галузевої вищої освіти і вимогам сучасного міжнародного ринку праці.

Необхідною умовою реалізації запитів сьогоденної медичної практики є розкриття потенціалу всіх учасників педагогічного процесу у вузі, побудова ефективної співпраці викладачів і студентів, надання можливостей для прояву їхніх творчих здібностей [6, с. 56].

У виклик на вимоги сучасної вищої медичної освіти створені чисельні освітні технології, які широко можуть бути використані в педагогічному процесі. Розуміючи, що жодна із технологій не є універсальною, кафедра мікробіології, вірусології та імунології для забезпечення продуктивної навчально-пізнавальної діяльності студентів прагне оптимально сполучати різні вже існуючі освітні технології, адаптувати чи модифікувати їх у рамках дисципліни, що вивчається, сполучати різні види навчальної роботи викладача і самостійної діяльності студентів, як аудиторної так і позааудиторної. Адже, остання в сучасному освітньому просторі окремих кафедр, і загалом вищого навчального закладу, займає домінуюче положення.

На кафедрі дисципліну «Мікробіологія, вірусологія та імунологія» вивчають вітчизняні та іноземні студенти II курсу стоматологічного факультету, II-III курсів

медичного факультету, а також студенти з нормативним терміном навчання за спеціальностями «Стоматологія» та «Медицина», що обов'язково враховується при організації навчального процесу. Для усвідомленого підходу до вивчення основ мікробіології, вірусології та імунології, досягнення позитивних результатів в навчально-пізнавальній діяльності студентів, колективом кафедри підготовлено контент із навчального предмету і відомостей про кафедру, який розміщений в електронному варіанті на сайті УМСА кафедри мікробіології, вірусології та імунології та додатково в паперовому варіанті розміщений на інформаційних стендах кафедри. За програмою навчальної дисципліни співпраця викладачів кафедри і студентів здійснюється під час практичних занять і лекцій. Лекційний курс знайомить з найбільш актуальними проблемами мікробіології, вірусології та імунології, загалом орієнтує студентів у спеціальних тематичних питаннях, визначає вертикальний і горизонтальний міждисциплінарний зв'язок між розділами дисципліни [2, с. 20], подаючи їм практичну спрямованість в залежності від континенту слухачів.

Традиційно, протягом останніх років, лектори відповідно теми лекції знайомлять студентів із науковими, педагогічними і кар'єрними здобутками викладачів кафедри та академії в цілому. Така інформація має позитивний багатовекторний вплив не лише в плані активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, але й виховний момент, сприяє формуванню їх особистісних якостей. Практичні заняття з мікробіології, вірусології та імунології згідно ECTS системи проводяться в режимі зміни модулів 1–2 для студентів стоматологічного факультету і 1–2–3 – для медичного.

Методика організації самостійної роботи є модульнозалежною і нагадує поетапне сходження від первинних знань й уявлень про мікроорганізми до дієвого і усвідомленого оволодіння теоретичними базовими знаннями і практичними навичками з галузі медичної мікробіології, вірусології та імунології, а також вмінню адекватно їх використовувати в конкретній ситуації в майбутній практичній діяльності. З цих позицій Модуль 1 «Морфологія і фізіологія мікроорганізмів. Інфекція. Імунітет» є своєрідною платформою для наступних модулів, які передбачають вивчення основ спеціальної, клінічної та екологічної мікробіології, загальної і спеціальної вірусології із врахуванням фахової підготовки студентів за обраною спеціальністю. Тому на практичних заняттях першого модуля самостійна робота в повному об'ємі відбувається під безпосереднім керівництвом викладача, але за умов постійного взаємозв'язку між учасниками педагогічного процесу. Такий вид самостійної роботи є початковим і найбільш ефективним за цих умов. І саме від рівня фахової підготовки викладача, його педагогічної майстерності і загальнолюдських якостей буде залежати успішний початок співпраці студентів, позитивна динаміка розвитку навчально-пізнавальної діяльності студентів, закономірне її помодульне завершення, що буде сприяти становленню досвіду цілісного системного бачення професійної діяльності, системної дії в ній, вирішення нових проблем і задач [4, с. 253]. Таким чином, викладач як вправний фасилітатор забезпечує ефективність навчально-пізнавальної діяльності.

В залежності від тематики практичних занять викладачі кафедри використовують різні форми навчальної роботи: фронтальна, групова (ланкова, бригадна, кооперативно-групова, диференційно-групова) та індивідуальна [3, с. 35]. Для спонукання до активної навчально-пізнавальної діяльності вже з першого

практичного заняття, першої лекції викладач виголошує кінцеві результати навчання на кафедрі мікробіології, вірусології та імунології: «Знати, вміти, володіти практичними навичками», аргументуючи значимість кожної складової на реальних конкретних прикладах з практичної діяльності лікаря.

По закінченню першого модуля студенти вже мають базові теоретичні знання з морфології і фізіології різних за таксономічним положенням мікроорганізмів, з питань «Інфекція», «Імунітет» і володіють практичними вміннями і навичками (зокрема, виготовлення і фарбування препаратів, мазків-відбитків різними методами, вміння підготовки інгредієнтів, постановки і обліку результатів класичних і новітніх серологічних реакцій, визначати чутливість мікроорганізмів до антибіотиків тощо). З огляду на вище зазначене, стає очевидним, що вже під час проведення практичних занять другого, а на медичному факультеті третього модулів самостійна робота студентів вже не потребує постійної безпосередньої участі викладача, і, отже, ефективність навчально-пізнавальної діяльності студентів можна підвищити за рахунок підключення елементів творчо-пошукового характеру. В цьому контексті на кафедрі самостійна аудиторна робота передбачає виконання певних практичних завдань, підготовку усних доповідей із мультимедійним супроводом, розв'язок ситуаційних професійно-спрямованих тестових завдань, аналітичних повідомлень за новітніми досягненнями в галузі медичної мікробіології, генної інженерії, біотехнології. Після ретельної попередньої підготовки викладачі на певних практичних заняттях можуть використовувати метод мозкового штурму, кейс-метод, метод евристичних питань, вільних асоціацій та ін.

Позитивним способом підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів на цьому етапі навчання є використання на практичних заняттях імітаційних ділових ігор. Мета навчальної ігрової імітації у медичному вузі – формування у студента майбутнього практичного лікаря. На етапі планування гри викладач визначає проблему, можливі шляхи розв'язку, розробляє сценарій гри, призначаються студенти для виконання конкретної ролі (пацієнтів, їх родичів, лікарів швидкої, приймального відділення лікарні, лаборантів і лікарів-бактеріологів). Сценарій відображує характеристику ситуації, рольовий склад учасників, місця дії, відповідні документи, зокрема направлення на мікробіологічне дослідження і бланки-відповіді із лабораторії, можливо посадові інституції, накази та ін. Моделюючи певну ситуацію, гра стає засобом актуалізації, застосування і закріплення знань, набутих умінь і навичок, розвитку практичного мислення. Окрім того, імітаційна гра сприяє розвитку комунікативних зв'язків в малій групі, здатності до гнучкої зміни спеціальних ролей адекватної до ситуації, розвитку навичок аналізу і самоаналізу в процесі групової рефлексії. Не складні імітаційні ігри викладачі мають реальну можливість проводити на практичних заняттях в рамках уже другого та третього модулів за такими темами як «Екологічна група арбовірусів. Флавівіруси, буньявіруси та філовіруси. Лабораторна діагностика флавірусних, філовірусних та буньявірусних інфекцій», «Сальмонели. Мікробіологічна діагностика черевного тифу і паратифів», «Сальмонели. Мікробіологічна діагностика сальмонельозних гастроентеритів», «Збудники зооантропонозних інфекцій. Мікробіологічна діагностика сибірки і бруцельозу», «Збудники зооантропонозних інфекцій. Мікробіологічна діагностика чуми і туляремії», «Спірохети. Мікробіологічна діагностика сифілісу» та ін. Ці модулі включають спеціальну частину дисципліни і студенти вже мають певні базові

теоретичні знання, набуті практичні вміння й навички. Деякі імітаційні ігри можуть бути ускладненими для студентів з нормативним терміном навчання.

Для підсилення навчально-пізнавальної діяльності студентів навчальний процес на кафедрі відбувається з урахуванням особливостей кожної конкретної групи, яку було діагностовано викладачем на перших заняттях.

Важливою складовою позааудиторної навчально-методичної діяльності, окрім зазначеного, є участь студентів в роботі студентського наукового товариства (далі – НСТ). Участь студентів в наукових дослідженнях – це багатогранний процес, який мотивується і координується викладачем і передбачає набуття навичок роботи з науковою літературою, написання рефератів, освоєння методик і проведення наукового дослідження, аналізувати та інтерпретувати одержані результати, представляти на щорічних студентських науково-практичних конференціях різного рівня їх організації. Особливо цінним є те, що майже всі наукові дослідження проводяться з клінічними кафедрами. Це дає можливість учасникам НСТ оцінити роль медичної мікробіології в діагностиці інфекційних захворювань, патологіях стоматологічного профілю, отримати уявлення про роль різних мікроорганізмів в епідемічному процесі та оволодіти технікою проведення певних наукових досліджень.

Успіхи студентів на кафедрі мікробіології, вірусології та імунології УМСА впродовж багатьох років визначають наступність між студентами молодших і старших курсів, підтримуючи позитивну динаміку розвитку сектору освітнього процесу на кафедрі та академії в цілому. Багаторічний моніторинг свідчить, як правило, що ці студенти скоріше набувають нових практичних навичок і, в майбутньому, демонструють кращу професійну адаптацію та підготовку [4, с. 254].

Підвищенню інтересу студентів до поглибленого вивчення предмету, реалізації їх навчального і науково-творчого потенціалу сприяє проведення міжвузівських олімпіад із мікробіології. Проте, проведення таких олімпіад, натепер, має не систематичний характер, що значною мірою впливає на результативність, і, на жаль, не надає жодного позитиву до педагогічної взаємодії між учасниками навчального процесу.

Значною інформаційною підтримкою в навчально-пізнавальній діяльності студентів є підготовлені колективом кафедри методичні матеріали, які допомагають студенту поглибитися під час вивчення навчальної дисципліни та обрати необхідні орієнтири для виконання аудиторної чи позааудиторної самостійної роботи. Підготовлені збірки тестів, мультимедійна презентація «Спосіб аферентно-репродуктивної спрямованості підготовки студентів з мікробіології, вірусології та імунології до ліцензійного іспиту «Крок 1»», за результатами кількарічного аналізу, значно підвищують рівень підготовки студентів з мікробіології, вірусології та імунології та надають їм можливість успішно скласти тест-завдання на практичне заняття при проведенні проміжного контролю знань, підсумкових модульних контролях, загальному контролю і КТІ, а отже, створює дієву платформу для складання іспиту «Крок 1» [5; 7, с.151]. Крім того, з метою підвищення якості навчального процесу з 2018 року на кафедрі мікробіології, вірусології та імунології функціонує комп'ютерний клас, в якому викладач оцінює знання студентів за поточним і підсумковим комп'ютерним тестуванням.

Таким чином, кафедра мікробіології, вірусології та імунології, окрім вивчення і формування базових теоретичних знань, на виклик сучасним вимогам до фахівців, вирішує питання навчально-професійної адаптації студентів, реалізація

якої здійснюється шляхом підвищення їх навчально-пізнавальної діяльності, що досягається застосуванням активних методів навчання, традиційних і новітніх педагогічних технологій. Це дозволяє виділяти властивості і ознаки об'єктів, які вивчаються, встановлювати зв'язки між поняттями, розкривати теоретичну і практичну значимість. Виконання самостійної роботи призводить до формування у студентів навчально-пізнавального потягу і готовності до одержання професійних навичок. Студенти, однозначно, при перебуванні в сучасному освітньому середовищі кафедри набувають здатності до аналізу своїх можливостей, вмінню набувати нові знання, використовувати різні форми навчання, інформаційно-освітні технології на практиці, що є основою формування необхідних для майбутнього лікаря компетентностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьєва М.М. Формування компетенцій як важлива складова частина процесу підготовки майбутніх фахівців в галузі знань «Мікробіологія» у медичному виші / М.М. Ананьєва, М.О. Фаустова, С.В. Зачепило, Я.О. Басараб // Актуальні питання вищої медичної освіти в Україні: матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Тернопіль, 2018. – С. 77-78
2. Боброва Н.О. Міждисциплінарна інтеграція мікробіології, вірусології та імунології з попередніми та наступними навчальними дисциплінами / Н.О. Боброва, В.І. Федорченко, О.В. Ганчо, С.В. Зачепило, Н.П. Коваленко, Г.А. Лобань / Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні: матеріали навчально-наукової конференції з міжнародною участю. – Полтава, 2019. – С. 20-21.
3. Звягольська І.М. Форми і методи навчання іноземних студентів в умовах модернізованого освітнього середовища кафедри мікробіології, вірусології та імунології / І.М. Звягольська, В.П. Полянська, Т.В. Дерев'яно // Актуальні питання медичної (фармацевтичної) освіти іноземних громадян: проблеми та перспективи: мат-ли навчально-наукової конференції з міжнародною участю. – Полтава, 2018. – С.33-36.
4. Звягольська І.М. Про наступність змін освітняського середовища кафедри мікробіології, вірусології та імунології в умовах компетентнісного підходу підготовки медичних фахівців / І.М. Звягольська // Вісник проблем біології та медицини. – 2017. – Вип. 4, т. 3 (4). – С. 250-254.
5. Звягольська І.М. Науковий твір «Спосіб аферентно-репродуктивної спрямованості підготовки студентів з мікробіології, вірусології та імунології до ліцензійного іспиту Крок 1» / І.М. Звягольська, В.П. Полянська // Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 80800. – 2018.07.08.
6. Ждан В.М. Роль сучасних технологій у підготовці майбутніх лікарів / В.М. Ждан, В.М. Бобирьов, О.В. Шешукова, Н.М. Лохматова // Впровадження нових технологій за кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВМ(Ф) НЗ III-IV рівнів акредитації: матеріали Всеукраїнської навч.-наук. конф., присвяченої 55-річчю Тернопільського державного медичного університету ім. І.Я. Горбачевського. – Медична освіта, №3 (додаток). – Тернопіль, 2012. – С. 55-57.
7. Лобань Г.А. Оцінка міцності збереження знань із мікробіології, вірусології та імунології в студентів медичного факультету / М.М. Ананьєва, М.О. Фаустова, С.В. Зачепило, Я.О. Басараб // Актуальні питання контролю якості освіти у вищих медичних навчальних закладах: мат-ли наук.-практ. конференції з міжнародною участю. – Полтава, 2018. – С. 150-152

УДК 378:614.25-053.2

Зюзіна Л.С., Козакевич В.К., Фесенко М.Є., Гасюк Н.І., Козакевич О.Б.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава
ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТУ ЯК ОСНОВИ
ПРОФЕСІЙНО-РЕФЛЕКСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ
ЛІКАРІВ-ПЕДІАТРІВ

У статті розглядається важливість формування когнітивного компоненту як основи професійно-рефлексійної компетенції майбутніх лікарів-педіатрів, що

забезпечує подальшу їх успішну професійну реалізацію в умовах сучасного суспільства. Наголошується можливість активного впровадження педагогічної фасилітації у навчальний процес на клінічній кафедрі уже з молодших курсів, зокрема при вивченні розділу «Вигодовування і харчування дітей», «Анатомо-фізіологічні особливості, методика обстеження та семіотика основних захворювань у дітей різного віку». Обговорюються методи та аспекти формування і впливу на дану компетенцію в рамках викладання пропедевтики педіатрії в освітньому просторі вищого медичного навчального закладу.

Ключові слова: когнітивно-рефлексійний компонент, педагогічна фасилітація, професійно-рефлексійна компетенція педіатра.

В статье рассматривается важность формирования когнитивного компонента как основы профессионально-рефлексивной компетенции будущих врачей-педиатров, что обеспечивает дальнейшую их успешную профессиональную реализацию в условиях современного общества. Отмечается возможность активного внедрения педагогической фасилитации в учебный процесс на клинической кафедре уже с младших курсов, в частности при изучении раздела «Вскармливание и питание детей», «Анатомо-физиологические особенности, методика обследования и семиотика основных заболеваний у детей разного возраста». Обсуждаются методы и аспекты формирования и влияния на эту компетенцию в рамках преподавания пропедевтики педиатрии в образовательном пространстве высшего медицинского учебного заведения.

Ключевые слова: когнитивно-рефлексивный компонент, педагогическая фасилитация, профессионально-рефлексивная компетенция педиатра.

The importance of forming the cognitive component as the basis of the professional-reflexive competence of future pediatrician is considered in the article, which ensures their further successful professional realization in the conditions of modern society. The possibility of active introduction of pedagogical facilitation into the educational process in the clinical department from the first courses is emphasized, in particular when studying the section "Feeding and nutrition of children", "Anatomical and physiological features, methods of examination and semiotics of major diseases in children of all ages". Methods and aspects of formation and influence on this competence in the teaching of pediatrics in the educational space of a higher medical institution are discussed.

Key words: cognitive-reflective component, pedagogical facilitation, pediatric professional-reflexive competence.

Суспільство завжди висувало високі вимоги до професійної діяльності лікаря, оскільки здоров'я людини – одна з головних цінностей життя, запорука її соціального, психологічного і професійного функціонування [6]. Але саме до лікаря-педіатра ці вимоги в усі часи були в десятки разів вищими. Тому підготовка майбутнього фахівця висуває нові вимоги до викладання, в тому числі й пропедевтичних дисциплін, оскільки у суспільстві все більше зростає необхідність розвитку творчого потенціалу особистості лікаря.

Серед різноманіття структурних компонентів професійної компетентності при вивченні пропедевтики педіатрії особливо виділяються:

□ когнітивний — оволодіння знанням етичних принципів та деонтологічних норм; засвоєння обсягу навчальної інформації та професійних знань;

□ рефлексійний — формування морально-етичних переконань майбутнього лікаря-педіатра та орієнтація на успішність у майбутній професійній діяльності [4, с. 125].

Необхідність формування комунікативної рефлексії як уміння налагоджувати адекватний зворотній зв'язок у системі «лікар – пацієнт», «лікар – батьки пацієнта», навчитися методам рефлексії і здатності оцінити результат свого спілкування, обстеження вже з молодших курсів у студентів-медиків є запорукою отримання якісних знань.

Першою сходинкою у формуванні професійної рефлексії як складової професійної компетентності майбутнього лікаря-педіатра, безумовно, являється пропедевтика педіатрії. Компетентністний підхід передбачає протягом навчання у вищих медичних навчальних закладах оволодіння загальнокультурними і професійними компетенціями, що дозволяє у процесі навчання поетапно підготувати студента до отримання спеціальних знань. Пропедевтика педіатрії – це одна з клінічних кафедр, з якою стикається студент-медик вже на молодших курсах і має можливість отримувати та удосконалювати практичні навички як на заняттях, так і під час курації хворих дітей з подальшим написанням та захистом історії хвороби. Найбільший обсяг професійних компетенцій студенти отримують під час проходження виробничої практики. На 2-му курсі студенти проходять практику у якості помічника медичної сестри («Догляд за дітьми, його роль в лікувальному процесі та організація в умовах педіатричного стаціонару»), а на 3-му курсі – виробничу практику «Професійні обов'язки медичної сестри педіатричного стаціонару». Знання особливостей роботи молодшого і середнього медичного персоналу дозволяє студенту проводити успішну подальшу медичну діяльність.

Навчання майбутнього лікаря-педіатра має безліч певних відмінностей, що пов'язані з особливістю його майбутньої професії. Сучасний студент педіатричного факультету з молодших курсів отримує впевненість у тому, що саме для педіатра профілактична діяльність має найбільш велике значення, особливо у роботі з дітьми раннього віку. Вміння своєчасно та компетентно попередити захворювання, тим самим закласти базисну основу здоров'я дитини, своєчасне проведення вакцинації у сучасних епідеміологічних умовах сприяє зміцненню імунітету, а адекватно запропоновані методи загартовування закладають необхідні здоров'язберігаючі технології [2, с. 24].

Комунікативні навички саме для майбутнього лікаря-педіатра мають багато особливостей, а саме: вміння встановити контакт та порозумітися з пацієнтами різного віку, темпераменту і стану, а також їх батьками, вміння заспокоїти дитину, викликати довіру маленького пацієнта, допомогти подолати хвилювання, страх, паніку, знайти необхідні слова як для дитини, так і для її близьких.

На сучасному етапі розвитку учбово-виховного процесу при вивченні педіатричних дисциплін використовується велика кількість новітніх методів та технологій – симуляційне, дистанційне навчання, рольова гра, кейс-методика та ін. [1, с. 6]. Найчастіше як метод формування рефлексійної компетентності на кафедрі використовують ігрові прийоми: ділова гра, яка у мініатюрі заснована на реальних підходах до професійної діяльності, ситуаційні задачі, дебати, «консиліум». Але навички спілкування, а саме вміння правильно зібрати скарги та анамнез, побудувати бесіду з пацієнтом та його близькими, оцінити загальний стан, виділити основні симптоми хвороби, оцінити фізичний та психомоторний розвиток, адекватність вигодовування, вміння виділити семіотику основних

захворювань, призначити та оцінити результати лабораторних досліджень отримуються саме при вивченні пропедевтики педіатрії.

Нові методичні прийоми всіяко сприяють отриманню зворотньої інформації про майбутню професійну діяльність, знань про себе, самооцінку. Проблемне навчання починає формування і розвиток творчої особистості майбутніх педіатрів. Навчаючись на кафедрі, студенти мають можливість під керівництвом викладача поступово від отримання понять зразка розумових дій в проблемних ситуацій та виконання завдань репродуктивного характеру перейти на рівень напівсамостійної активності – застосування засвоєних знань у новій ситуацій та спільно з викладачем приймають участь у пошуку способу розв'язання навчальної проблеми.

Такий підхід до викладання пропедевтики педіатрії дає можливість уже з перших курсів майбутнім педіатрам отримати міцне підґрунтя до переходу на рівень продуктивної та творчої активності на здобуття знань на старших курсах.

На кафедрі організація занять будується не тільки на передаванні студентам інформації, а й на стимуляції їх пізнавальної діяльності. Використання педагогічної фасилітації є необхідним при навчанні студентів-медиків у зв'язку із значним обсягом та складністю дидактичної складової.

Під час засвоєння майбутньої професії від студента-медика вимагається значна інтелектуальна та особистісна зрілість для здатності продуктивно працювати з пацієнтами різного віку та їх родичами [3]. Важливим є вміння будувати відносини з колегами в рамках професійного та етичного кодексу.

Фасилітаційні технології дозволяють забезпечити сприятливий психологічний клімат у процесі навчання, ступінь свободи прийняття самостійного рішення, стимулюють і мотивують процес свідомого навчання через самозатвердження і самореалізацію. Такий підхід обумовлює розвиток особистісного потенціалу як студента, так і викладача, що є необхідним в сучасній освіті, оскільки фасилітаційна компетенція викладача являється необхідним компонентом сучасного викладання, який формує інтелектуальну еліту суспільства.

Значний фасилітаційний вплив на студентів має інформація, що доноситься викладачем про важливість місії лікаря, тісного зв'язку з останніми досягненнями науки, біоетики. Особливо фасилітаційне значення на одній з перших клінічних кафедр має створення і підтримання піднесеного відношення до обраної професії. Фасилітаційний підхід при вивченні пропедевтики педіатрії – це робота з кожним студентом, як засоби і способи мотивації того, хто навчається, що полегшує прийняття рішення в складних ситуаціях.

Висновки. Формування когнітивного компоненту як основи професійно-рефлексійної компетенції майбутніх лікарів-педіатрів є процесом комплексним і передбачає різні аспекти діяльності, пов'язані із накопиченням знань [5, с. 322]. Здобуття даної професійної компетенції при вивченні пропедевтики педіатрії визначається навчальним процесом та може якісно й швидко відбутися завдяки:

- забезпеченню активної пізнавальної та практичної діяльності студентів в навчально-виховному процесі;
- впровадженню активних форм і методів навчання на заняттях з пропедевтики педіатрії та під час проходження виробничої практики.

Ціннісні орієнтації є однією з важливих характеристик особистості студента-медика, а їх розвиток – одним із завдань професійної підготовки майбутнього лікаря у вищому навчальному закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Європейський педагогічний досвід та національні традиції: гармонізація пріоритетів / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2014. – № 3. – С. 5–11.
2. Воробйова Т.В. Підходи науковців до визначення професійно-значущих якостей представників медичної професії / Т.В. Воробйова // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2012. – № 1. – С. 22–30.
3. Голік О.В. Формування у майбутніх лікарів предметних компетентностей з медичної деонтології засобами корпоративного навчання: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Олена Валентинівна Голік. – К., 2015. – 302 с.
4. Гуменюк О.М. Формування професійної компетентності студента – майбутнього лікаря та провізора / О.М.Гуменюк [Електронний ресурс]. Освітологічний дискурс. – 2014. – № 4. – С.121-129. – Режим доступу: http://hbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2014_4_14_
5. Дем'яненко Н.М. Концепція компетентісно-професійного підходу в підготовці викладача вищого навчального закладу / Н.М. Дем'яненко // Реалізація європейського досвіду компетентісного підходу у вищій школі України: методологічний семінар. – К.: Педагогічна думка, 2009. – С. 322–332.
6. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

УДК378.6:61-051:174

Казаков Ю.М., Трибрат Т.А., Петров Є.Є., Бурмак Ю.Г., Гончарова О.О.
Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава
ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПРАЦІВНИКІВ ВИЩОГО МЕДИЧНОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В даній статті проаналізовані моральні норми, яких дотримуються учасники освітнього процесу у вищому медичному навчальному закладі, поняття про професійну етику працівників вищої освіти як науковий напрям, вплив моралі на роботу установи. Надано відповіді на питання, що є правильним чи помилковим в поведінці фахівців і викладачів, що необхідно робити для більш успішної реалізації ділового спілкування.

Ключові слова: професійна етика, етика ділового спілкування, моральні норми, моральна культура.

В данной статье проанализированы моральные нормы, которых придерживаются участники образовательного процесса в высшем медицинском учебном заведении, понятие о профессиональной этике работников высшего образования как научном направлении, влияние морали на работу учреждения. Представлено ответы на вопросы, что является правильным или ошибочным в поведении специалистов и преподавателей, что необходимо предпринимать для более успешной реализации делового общения.

Ключевые слова: профессиональная этика, этика делового общения, моральные нормы, нравственная культура.

This article analyzes the moral standards that the participants of the educational process in a higher medical educational institution adhere to, the concept of professional ethics of higher education workers as a scientific direction, the influence of morality on the work of an institution. Answers to questions of what is right or wrong in the behavior of specialists and teachers, what needs to be done for more successful implementation of business communication.

Keywords: professional ethics, ethics of business communication, moral standards, moral culture.

Професійна діяльність працівників вищого медичного навчального закладу утворює складну систему взаємопов'язаних моральних відносин. У цю систему входить, перш за все, ставлення працівників до виконання своїх посадових обов'язків, в процесі яких реалізуються етичні категорії сумлінності та

відповідальності[7]. Є й інші рівні відносин, ефективність яких залежить від виконання моральних зобов'язань. Так, ставлення викладачів до студентів припускають реалізацію етичних категорій справедливості, об'єктивності, доброзичливості[3,с.672]. Відносини між колегами, між керівниками і підлеглими в колективі вищого навчального закладу реалізуються через етичні категорії порядності, поваги, та не конфліктності [2, с. 237]. Моральною нормою для працівників вищого навчального закладу є збереження класичних вузівських традицій, де в основі поведінки завжди перебувала інтелігентність. Поведінка на робочому місці і поза ним повинна бути такою, щоб не завдавати шкоди іміджу навчального закладу, довірі з боку партнерів і студентів. До партнерів можна віднести лікувальні установи міста, де проходять практику студенти. У зв'язку з цим необхідне дотримання принципів відкритості інформації, вірності слову, невідкупності[1, с.200].

Якість сучасної медичної освіти визначається не тільки її змістом і новими освітніми технологіями, а й гуманістичною спрямованістю навчально-виховного процесу, компетентністю педагогів[5,с.54]. Підвищення якості педагогічної та виховної діяльності педагога передбачає створення умов, необхідних для цілеспрямованого розвитку педагогічної етики вчителя. В.А. Сухомлинський підкреслював, що вчитель стає вихователем, тільки оволодівши тонким інструментом, етикою. Етика - це «практична філософія виховання»[6,с.38]. Без знання теорії моралі сьогодні не може бути повноцінної професійної підготовки майбутнього фахівця-педагога або медика, в даний час зростає значення професійної етики в регулюванні різних видів трудової діяльності, що пов'язано з процесами демократизації суспільства, а також з прагненням постійно удосконалювати професійні норми стосовно до змінних соціально-економічних відносин [2, с.234].

Педагогічна етика - це сукупність норм і правил поведінки педагога, що забезпечує моральний характер педагогічної діяльності і взаємин, обумовлених педагогічною діяльністю; наука, що вивчає походження і природу, структуру, функції і особливості прояву моралі в педагогічній діяльності; професійна моральність педагога[4,с.244]. Перед педагогічною етикою в медичному вузі постає цілий ряд завдань, які полягають у формуванні професійно-етичних якостей майбутніх лікарів і є складним, системним, тривалим процесом, що вимагає творчого підходу всього колективу медичного ВНЗ, системності й неперервності виховних впливів на особистість студента з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності та спектр професійно-етичних якостей, що формуються. Будь-яка професійна діяльність накладає на людину певні не тільки професійні, а й моральні зобов'язання.

Отже, педагогічна етика працівників вищої медичної школи здійснює не тільки загальнотеоретичну але й практичні (гуманістичні, ціннісно-орієнтовні, пізнавальні, виховні) функції. Робота педагога передбачає не тільки наявність певного запасу знань, професійного досвіду і мотивації, не менший вплив на якість і результативність педагогічної діяльності надає її моральна, етична складова, яка охоплює соціально значимі елементи суспільної моралі, виступає інтегративною характеристикою професійної діяльності вчителя, визначає морально-етичні вимоги до нього та відображає ступінь їх трансформації у свідомості й поведінці педагога, що проявляється у спілкуванні зі студентами та колегами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белухин Д. А. Педагогическая этика: желаемое и действительное. / Анализ сущности и содержания общепринятых понятий педагогической этики. - М. : Московский психолого-социальный институт, 2007 - 128 с.
2. Запорожан В.М. Біоетика: Підручник / В.М. Запорожан, М.Л. Аряєв. — К.: Здоров'я. — 2005. — 288 с.
3. Згречча Е., Спаньйоло А. Дж., П'єтро М.Л. та ін. Біоетика / Переклад з італійської В.Й. Шрвкун: Підручник. — Львів: Вид во ЛОБФ “Медицина і право”, 2007. — 672 с.
4. Назар П.С., Віленський Ю.Г., Грандо О.А. Основи медичної етики. — К.: Здоров'я. — 2002. — 244 с.
5. Перспективи ксенотрансплантації. Наукові аспекти та етичні розмірковування / Х. де Діос Віал Корреа (ред), Е. Згречча, Ф. Бах та ін.; Пер. з англ. М.Д. Луцик, з італ. І.Є. Бойко. — Львів: Вид во ЛОБФ “Медицина і право”, 2007. — 54 с.
6. Профессионально-этическая компетентность как один из факторов профессионализма социального педагога уголовно-исполнительной системы / А. Ф. Федоров // Педагогическое образование и наука, № 6, 2012, с. 38.
7. Гребенникова В.М., Дорошенко В.В. Этика педагогической деятельности в контексте новой образовательной парадигмы // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1 URL:<http://www.scienceeducation.ru/ru/article/view?id=18977> (дата обращения: 16.09.2019).

УДК 811.124:81'37

Капітула Л.С.

**Учреждение образования «Белорусский государственный
медицинский университет», г. Минск**
**СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ
ТЕРМИНОВ С МОРФЕМОЙ STOMA-(STOMAT-) В РАЗЛИЧНЫХ
ЯЗЫКОВЫХ ТЕРМИНОСИСТЕМАХ**

У статті розглянуто результати порівняльного структурно-семантичного аналізу латинських та французьких термінів з морфемоюstoma- (stomat-) не тільки в стоматологічній, але й в інших медичних терміносистемах.

Ключові слова: *медична стоматологічна терміносистема, структурно-семантичний аналіз, латинські та французькі терміни.*

The article discusses the results of a comparative structural and semantic analysis of Latin and French terms with the morphemestoma- (stomat-) not only for dental, but also for other medical terminological systems.

Keywords: *dental medical terminological systems, structural and semantic analysis, Latin and French terms.*

В статье рассмотрены результаты сопоставительного структурно-семантического анализа латинских и французских терминов с морфемойstoma- (stomat-) не только в стоматологической, но и других медицинских терминисистемах.

Ключевые слова: *медицинская стоматологическая терминисистема, структурно-семантический анализ, латинские и французские термины.*

Любая терминологическая подсистема является составной частью системы определенного языка, динамический характер которого наиболее ярко раскрывается в терминологии. В медицинских стоматологических терминисистемах многих языков одно из центральных мест занимают понятия с греческой морфемой stoma- (stomat-), которая происходит от греч.stoma, stomatos — рот, отверстие. Задачей нашего исследования является анализ латинских и французских терминов с указанной морфемой не только в стоматологической, но и других медицинских терминисистемах.

Источником для отбора лексического материала послужили переводные медицинские и специальные энциклопедические словари на русском и французском языках [1;2;3;4;5;6;7]. В результате было выявлено 96 латинских и 52 французских терминов с элементом *stoma-(stomat-)*.

Исследование показало, что латинские термины с морфой *stoma-(stomat-)* используется преимущественно в клинической стоматологической терминологии (из 96—82 лексические единицы). Среди последних установлено 35 однословных терминов и 47 терминологических словосочетаний. Все однословные клинические термины представляют собой сложные слова, которые начинаются с греческого терминологического элемента *stomat-*, например: *stomatologia* (*stomat-* + греч. *-logia* — учение, наука) —стоматология, наука о болезнях полости рта; *stomatoscopia* (*stomat-* + греч. *-scopia*— исследование, наблюдение) —стоматоскопия, осмотр слизистой оболочки рта; *stomatorrhagia* (*stomat-* + *-rrhagia*—кровотечение) —стоматоррагия, кровотечение в полости рта; *stomatitis* (*stomat-* + греч. суффикс *-itis*—воспаление) —стоматит, воспаление слизистой оболочки рта и др.

Клинические терминологические словосочетания —это в основном названия разновидностей стоматитов, состоящие из существительного *stomatitis* и согласованного уточняющего определения, выраженного одним или несколькими прилагательными. Например: *stomatitis aphthosa*—афтозный стоматит; *stomatitis contactilis*— контактный стоматит; *stomatitis plumbea*— свинцовый стоматит; *stomatitis enteroviralis vesicularis*— везикулярный энтеровирусный стоматит; *stomatitis candidosa erythematosa acuta*—острый эритематозный кандидозный стоматит и др.

Некоторые виды стоматитов имеют синонимы, например *stomatitis nicotinic* (syn: *stomatitis fumantium*) — стоматит никотиновый или курильщиков; *stomatitis ulcerogangraenosa* (syn: *stomatitis gangraenosa*) — стоматит язвенно-гангренозный или гангренозный; *stomatitis blastomycotica* (syn: *stomatitis mycotica*) — стоматит бластомикотический или микотический; *stomatitis medicamentosa* (syn: *stomatitis ulceronecroticans*) — стоматит медикоментозный или язвенно-некротический. Вместо определения-прилагательного может употребляться причастие настоящего времени: *stomatitis cicatricans*—рубцующийся стоматит; *stomatitis necroticans*—некротизирующий стоматит, а в многословном термине *stomatitis fumantium*—стоматит курильщиков (букв. курящих) используется родительный падеж множественного числа латинского причастия *fumans, ntis*— курящий[2;3;5].

В латинской анатомо-гистологической терминологии нами обнаружено 4 термина: 1) *stoma, atisn*— рот, отверстие (устаревший синоним латинского *os, orisn*— рот); 2) *stomoccephalus (=stomatocephalus), im*—стомоцефал или стоматоцефал, урод с недоразвитой головой и ртом;3) *stomodeum, in*—стомодеум, первичная ротовая ямка, эктодермальное выпячивание на переднем конце тела зародыша; 4) *stomata, orumn (pl.)* — микроскопические отверстия между клетками эндотелия серозных оболочек, соединяющие серозные полости с лимфатической системой [3;5].

В современной латинской фармацевтической стоматологической терминосистеме в настоящее время, по данным нашего исследования, фигурирует только 3 термина с элементом *stomat-*: *Stomoptinum*—стомоптин, *Stomatidinum*—стоматидин и *Stomalginum*—стомальгин. Устаревшим считается термин *stomatice, esf*— лекарство от заболеваний полости рта [2;3;5].

Кроме медицинской стоматологической, термины с морфемой *stoma-* (*stomat-*) используются в терминосистемах других наук. Так, нами установлено 6 латинских биологических наименований с данной морфемой:

- 1) *stoma*—стома, ротовая часть фаринкса у нематод, комплекс элементов от ротового отверстия до начала средней кишки;
- 2) *stomodeum*—стомодеум, место образования ротового отверстия;
- 3) *stomatoblastula*—стоматобластула, тип бластулы, характерный для зародышевого развития известковых губок;
- 4) *stomatoblastus*—стомабобласт, зародышевый росток полости рта;
- 5) *stomoxys*—жигалка, кровососущая муха;
- 6) *stomodiri*—стомодирь, передняя кишка у кольцевых червей [3;5].

Следует отметить, что устаревший греческий термин *stoma, atisn*—рот, отверстие, который до настоящего времени употребляется наряду с латинским синонимом *os, orisn* в анатомической терминологии, в клинической — имеет другое значение: *stoma*—стома, созданный оперативным путем наружный свищ полого органа [3].

Специальные понятия в любом языке образуются прежде всего из собственных ресурсов. В связи с этим необходимо подчеркнуть, что в процессе терминообразования французской медицинской лексики, в силу исторически сложившихся обстоятельств, используются преимущественно не исконные средства, а латинские и греческие слова и словообразующие элементы как наследие латинского языка. Поэтому медицинская стоматологическая подсистема французского языка включает также значительное количество терминов с греческой морфемой *stoma-* (*stomat-*). По данным нашего анализа — это 47 лексических единиц, среди которых 44 термина принадлежат клинической терминологии и 3 — анатомической. Но прежде чем приступить к их анализу, обратимся к краткой исторической справке. По свидетельству французских этимологических словарей, первые термины с элементом *stoma-* (*stomat-*) появляются во французской стоматологической лексике только в первой половине XIX века: *stomatite* (1836) — стоматит, *stomatorrhagie* (1843) — стоматоррагия, *stomatoplastie* (1855) — стоматоластика, *stomatologie* (1859) — стоматология и т. д. [6, p.1794; 7, p.1116-1117]. Это объясняется тем, что продуктивность той или иной морфемы зависит от исторического периода образования лексики. Так, регулярное использование зубоврачебной терминологии на французском языке начинается с конца XV — начала XVI веков, когда формируется национальный письменно-литературный язык, а зубоврачевание постепенно становится на научную основу. Выделение зубоврачевания в самостоятельную отрасль медицины, а также стремительное развитие науки и техники в XVIII веке послужило новым импульсом к изучению различных заболеваний полости рта, а следовательно и их обозначению языковыми средствами. Именно в эти времена закладывались основы международной медицинской терминологии на латинском языке, активно заимствовавшей греческие корни и слова. Поэтому в указанный период большинство французских стоматологических терминов было образовано при помощи латинских и греческих морфем.

Известно, что медицинские термины с греческими корнями обозначают преимущественно заболевания, способы обследования и лечения, что в полной мере относится и к образованиям с элементом *stoma-* (*stomat-*). Так, из 47 анализируемых терминов — 44 являются клиническими. Если рассматривать их с

точки зрения структуры, то нами выявлено 16 однословных и 28 многословных терминов. Все однословные клинические термины включают начальный терминологический элемент *stomat-*, как и в латинских аналогах, и являются, практически, их транслитератами. Например: фр.*stomatalgie*— от лат. *stomatalgia* (*stomat-*+ греч. *-algia*— боль) стоматалгия, боль в полости рта; фр.*stomatopathie*—от лат. *stomatopathia* (*stomat-* + греч. *-pathia* — заболевание) — стоматопатия, заболевание полости рта; фр.*stomatomycose* — от лат.*stomatomycosis* (*stomat-* + греч. *-mycosis*— грибковое заболевание) —стоматомикоз, грибковое заболевание полости рта и др. [1;2;4].

Французские многословные клинические термины, как и латинские, обозначают в большинстве своем названия различных стоматитов (фр.*stomatite*—от лат.*stomatitis*), например: *stomatite herpetique* (от лат.*stomatitis herpetica*) — герпетический стоматит; *stomatite mycosique* (от лат. *stomatitis mycotica*)—микотический стоматит; *stomatites corbutique*—от лат.*stomatitis scorbutica*) — скорбутический или цинготный стоматит и др. Наименования трех отраслей стоматологии также выражаются терминологическими словосочетаниями, как во французском, так и в латинском языках: фр.*stomatologie therapeutique* (от лат. *stomatologia therapeutica*) — терапевтическая стоматология; фр.*stomatologie chirurgicale* (от лат. *stomatologia chirurgica*) — хирургическая стоматология; фр.*stomatologie orthopedique* (от лат. *stomatologia orthopaedica*) — ортопедическая стоматология. Необходимо отметить, что, в отличие от латинской терминосистемы, во французском языке не обнаружено синонимов в названиях стоматитов, и все определения выражены только прилагательными.

Во французской анатомо-гистологической терминологии нами установлено только 3 лексические единицы с элементом *stoma-* (*stomat-*), которые полностью соответствуют латинским:

- 1) *stomate*— ротовое отверстие (от лат.*stoma, atisn*);
- 2) *stomocéphale* = *stomatocephale*—стомоцефал или стоматоцефал, урод с недоразвитой головой и ртом (от лат. *stomocephalus* = *stomatocephalus*);
- 3) *stomodeum* = *stomodoeum*—стомодеум, первичная ротовая ямка [1;4].

В доступной нам специальной справочной и учебной литературе на французском языке не выявлено фармацевтических терминов с исследуемой морфемой.

Результаты анализа других французских терминосистем показали, что термины с морфемой *stoma-*(*stomat-*) встречаются также в биологической терминологии. Из 5 отобранных для анализа — три термина обозначают виды моллюсков (*stomate*, *stomatelle*, *stomatoptérophores*), а два являются аналогами указанных выше латинских: *stomoxe* — жигалка, кровососущая муха (от лат. *stomoxys*); *stomate*—стома, устье, маленькое отверстие, которое находится на эпидермисе растений (от лат. *stoma*) [1;4;6].

Важно отметить многозначность французского термина *stomate* в разных терминосистемах: в анатомической терминологии — это ротовое отверстие; в клинической — стома, свищ; в биологической — вид моллюска; в ботанической — устье, маленькое отверстие на эпидермисе растений.

Количественная характеристика результатов сопоставительного структурно-семантического анализа терминов с элементом *stoma-*(*stomat-*) в терминосистемах латинского и французского языков представлена в следующей таблице:

Название	Стоматологи-	Стоматологи-	Стоматологи-	Биологи-	Всего
----------	--------------	--------------	--------------	----------	-------

термино-системы	чешские клинические термины	чешские анатомические термины	чешские фармацевтические термины	чешские термины	
Термино-система латинского языка	82	4	4	6	96
Термино-система французского языка	44	3	–	5	52

Таким образом, исследование показало, что медицинская стоматологическая подсистема французского языка развивается в русле его исторических тенденций, подчиняясь его законам и нормам. Однако значительная часть медицинских терминов получена в наследие от латинского языка и, несмотря на их интенсивную франсизацию в процессе формирования медицинской терминологии, сохраняет явные признаки своего латино-греческого происхождения. Синонимическое использование терминологических единиц, постоянное обновление и совершенствование медицинской терминологии свидетельствует о непрерывном развитии языка и его подсистем. Сравнительный структурно-семантический анализ терминов с морфемой *stoma-(stomat-)* показал их употребление не только в латинской и французской стоматологической терминологии, но и в других медицинских терминосистемах. Сопоставительное описание эволюционного развития отдельных морфем помогает восстановить процесс формирования стоматологической французской терминосистемы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Беженарь Г.И. Русско-французский медицинский словарь/Г.И. Беженарь, Е.О. Якушева. – М.: Рус.яз., 1988. – 576 с.
2. Кочкарева А.Г. Толковый латино-русский словарь терминов терапевтической стоматологии / А.Г.Кочкарева, В.Ф.Новодранова, З.А.Рыжжина / Под ред.Л.Н.Максимовской. – М.: ГЭОТАР – Медиа, 2006. – 160с.
3. Рудзитис К. Латинско-русский-латышский словарь медицинских терминов: в 2 т. / К.Рудзитис. – Рига: Лиесма, 1977. – Т. 2. – 866с.
4. Французско-русский медицинский словарь / под ред. А.Н.Рубакина. – Сов. энциклопедия, 1974. – 616 с.
5. Энциклопедический словарь медицинских терминов: в 3 т. / гл. ред. Б.В.Петровский. –М.: Сов. энциклопедия, 1982–1984. –Т. 3. – 1984. – 512 с.
6. Dubois J. Larousse de la langue français:lexis. – Paris: Larousse, 1979.–2109 p.
7. Larousse P. Grand dictionnaireuniversel du XIXe siècle: en 15 vol. Paris: Administration du grand dictionnaireuniversel, 1866-1876. –Vol.14. – p. 1116 – 1117.

УДК 378.046.4:613.07;614.7

Капустник В.А., Лалименко О.С., Завгородній І.В., Літовченко О.Л.

Харківський національний медичний університет МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ВИКЛАДАННЯ МЕДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто основні напрями впровадження в навчально-освітній процес дисципліни «Клінічна медицина навколишнього середовища» при підготовці

магістрів за спеціальністю «Громадське здоров'я». Окреслені основні питання сучасного стану довкілля, показано напрями міждисциплінарних взаємозв'язків клінічної медицини навколишнього середовища з основними медичними науками.

Ключові слова: медицина навколишнього середовища, екологія людини, екологічно індуковані захворювання.

В статье рассмотрены основные направления по внедрению в учебно-образовательный процесс дисциплины «Клиническая медицина окружающей среды» при подготовке магистров по специальности «Общественное здоровье». Очерчены основные вопросы современного состояния окружающей среды, показаны направления междисциплинарных взаимосвязей клинической медицины окружающей среды с основными медицинскими науками.

Ключевые слова: медицина окружающей среды, экология человека, экологически индуцированные заболевания.

The article deals with the main directions for the introduction of the discipline "Clinical Environmental Medicine" in the training of masters in specialty "Public Health" in the educational process. The main problems of the present state of the environment are outlined; the directions of interdisciplinary interrelationships of clinical environmental medicine with basic medical sciences are shown.

Key words: environmental medicine, human ecology, ecologically induced diseases.

Сьогодні проблема забруднення довкілля хімічними речовинами викликає обґрунтовану стурбованість світової та європейської спільноти. Численні епідеміологічні дослідження виявили прямий зв'язок між зростанням кількості захворювань через дію хімічних чинників та впливом несприятливих техногенних факторів [7,11].

За оцінкою комісії ВООЗ, екзогенна дія факторів довкілля є причиною 4,9 млн випадків передчасної загибелі людей, що складає 8,3 % від загальної чисельності населення, у той час як реальні показники можуть бути значно вищими, тому що наведені дані містять результати обмеженої (зареєстрованої) кількості джерел забруднення: хімічного, біологічного забруднення навколишнього середовища, викидів у результаті спалювання твердих побутових відходів, промислових шкідливих речовин, тютюнового диму тощо [10].

Враховуючи вищеозначене, упродовж останніх років в Україні акцентується увага на впровадженні у навчально-педагогічний процес екологічної компоненти в структурі викладання навчальних дисциплін при підготовці фахівців вищих медичних навчальних закладів [2,].

Актуальності набуває формування професійно орієнтованих клініко-екологічних знань у студентів закладів медичної освіти. Відповідно до галузевих стандартів вищої освіти, екологічна складова в структурі навчально-педагогічного процесу сприятиме формуванню комплексного, інтегрованого розуміння причин виникнення, особливостей перебігу та підвищення ефективності профілактики та лікування захворювань, пов'язаних із забрудненням довкілля, тобто «екологічно зумовлених» [5]. Так, експертами ВООЗ, фахівцями Європейської та Американської агенції з клінічної медицини навколишнього середовища важкі метали, органічні сполуки (бензол, метанол, фенол), формальдегід та хлоровмісні сполуки, ЕМВ та іонізуюче випромінювання тощо віднесені до переліку пріоритетних забруднювачів довкілля [13]. Численними дослідженнями доведено наявність взаємозв'язку між зростанням захворюваності системи кровотворення,

ЦНС, ендокринної та репродуктивної систем з техногенним надходженням у довкілля свинцю, ртуті, підвищення рівня алергопатології, дисфункціональних розладів ШКТ, дисфункції дихальної (бронхіальна астма, ХНЗЛ) та імунної систем з хронічною зовнішньо середовищною експозицією хрому, зростання частоти гепатобілярної патології та остеопатій при хронічній дії марганцю, бензолу, формальдегіду, відзначено також підвищення рівня захворюваності від дії кадмію та частотою виникнення патології сечовидільної системи та остеопатій [1].

Нині Європейським центром ВООЗ з охорони довкілля та здоров'я людини на Пармській конференції законодавчо затверджені нормативні акти щодо зобов'язань по розробленню допоміжних інструментів для планування науково обґрунтованих заходів захисту населення від небезпечної дії ртуті [15]. До того ж, у новій міжнародній угоді щодо оцінювання експозиції ртуті – конвенції Мінамата особливо підкреслюється значущість досліджень, які дають змогу з високим рівнем точності оцінювати ступінь токсичного навантаження організму людини при експозиції даним важким металом [14]. Низкою нормативно-правових законодавчих актів у Європі, Великобританії, США та Росії впроваджено у практику порядок проведення заходів біологічного моніторингу людини відносно важких металів: кадмію, нікелю, марганцю, свинцю, ртуті [8].

У контексті цієї парадигми пріоритетною є екологізація медичної освіти як необхідна умова переходу України до моделі сталого суспільного розвитку з залученням сучасних інноваційних освітніх тенденцій та методологічних підходів ресурсозаощадження, що стає актуальним аспектом у світі [4].

Матеріали численних наукових досліджень, а також провідний міжнародний досвід свідчать про доречність упровадження в освітній процес підготовки медичних фахівців дисципліни «Медицина навколишнього середовища» (Clinical Environmental Medicine). Відповідно до нормативно-правових постанов ВООЗ, медицина навколишнього середовища є розділом медицини, що спеціалізується на вивченні захворювань людини, які детерміновані впливом факторів навколишнього середовища з розробкою методів їх ранньої діагностики, лікування та превентивних заходів [12]. Важливим методологічним аспектом даної дисципліни є вірогідність, доказовість та кількісна оцінка причиново-наслідкових взаємозв'язків між виникненням захворювання та впливом небезпечних факторів довкілля [3].

Клінічна медицина навколишнього середовища є складовою профілактичної та клінічної медицини, яка базується на комплексній оцінці епідеміологічного аналізу стану захворюваності населення, клінічних, імунологічних, молекулярно цитогенетичних видів дослідження, поглибленого вивчення стану навколишнього середовища, параметрів якості життя з метою визначення конкретної ролі факторів довкілля в етіології виникнення захворювання [9].

Вступ України до Європейського союзу та європейської економічної спільноти робить найбільш пріоритетними завдання впровадження у практичну діяльність методів епідеміологічної, гігієнічної, у тому числі препатологічної діагностики захворювань, у практичну діяльність лікарів усіх профілів для підвищення якості клінічної діагностики та наближення її до рівня етіопатогенетичної [6]. Вочевидь, виконання вищезначених завдань неможливе без сучасного екологічно спрямованого освітнього процесу, зокрема, напрямку «Клінічної медицини навколишнього середовища», яке успішно реалізується при підготовці спеціалістів медичних навчальних закладів країн ЄС (університети Федеративної республіки Німеччини).

Сьогодні на базі кафедри гігієни та екології № 2 Харківського національного медичного університету впроваджено у навчально-педагогічний процес підготовки фахівців зі спеціальності «Громадське здоров'я» дисципліну «Клінічна медицина навколишнього середовища».

Основними навчально-методичними завданнями освітньої дисципліни «Клінічна медицина навколишнього середовища» є :

- формування у фахівців медичної галузі екологоспрямованого світогляду та позицій щодо збереження природних ресурсів;
- формування знань з дисципліни «Клінічна медицина навколишнього середовища», її наукової значущості, диференціації, мети, завдань, зв'язку з клінічними медичними науками;
- клініко-гігієнічна індикація основних техногенних чинників довкілля з визначенням неспецифічних та специфічних механізмів захисту від небезпечної дії факторів навколишнього середовища;
- прогнозування та оцінення можливих загрозливих наслідків для здоров'я людини впливу небезпечних факторів довкілля, пов'язаних з техногенною діяльністю;
- виявлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між зростанням захворюваності населення та антропогенним впливом на довкілля;
- розуміння дефініції «Екологічно модифіковані (зумовлені) захворювання» від хронічної, зовнішньо середовищної дії хімічних, фізичних, біологічних факторів навколишнього середовища;
- формування екологічного та індивідуалізованого підходу щодо діагностики, лікування та профілактики екоіндукованих захворювань з урахуванням спадковості, індивідуальної чутливості організму, харчового статусу, можливого впливу ксенобіотиків, у тому числі лікарських засобів тощо.

Таким чином, з метою реалізації завдань вдосконалення організації охорони здоров'я та медичної освіти в галузі медицини довкілля, упровадження в освітній процес медичних фахівців дисципліни «Клінічна медицина навколишнього середовища» дозволить значно покращити ефективність ранньої діагностики екологічноіндукованих захворювань у груп ризику серед експонованого населення, надання лікувально-профілактичної допомоги пацієнтам з факторами ризику розвитку захворювань, що ініційовано факторами довкілля.

ЛІТЕРАТУРА

1. ВОЗ. Международная программа по химической безопасности. Десять самых опасных химических веществ. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: www.who.int/ipcs/assessment/public_health/chemicals_phc/ru
2. Іслам А. В. Сучасна екологічна освіта у ВНЗ України / А. В. Іслам // SWorld – 18-29 June 2013: MODERN PROBLEMS AND WAYS OF THEIR SOLUTION IN SCIENCE, TRANSPORT, PRODUCTION AND EDUCATION 2013. [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <http://www.sworld.com.ua/konfer31/555.pdf>.
3. Капустник В. А. Клінічна медицина навколишнього середовища як педагогічна інновація сталого розвитку медичної освіти в Україні / В. А. Капустник, І. В. Завгородній, О. Л. Літовченко // Актуальні проблеми профілактичної медицини : збірник наукових праць. – Львів, 2019. – Вип. 2 (18). – С. 48–53.
4. Рішення МОН України; № 13/6-19. Про концепцію екологічної освіти в Україні [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01?lang=en>
5. Романенко О. В. Напрямки екологічної освіти у медичних навчальних закладах / О. В. Романенко, І. О. Погоріла // Охорона здоров'я України. – 2008. – № 1 (29). – С. 219.

6. Свінціцький А. С. Актуальні питання щодо впровадження медичних інноваційних технологій у закладах охорони здоров'я / А. С. Свінціцький, О. І. Висоцька // Практикуючий лікар. - 2015. - № 1 [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PraktLik_2015_1_4
7. Environmental Health Criteria 234: Elemental speciation in Human Health Risk Assessment. WHO/IPCS, Geneva / Apostoli P., Cornelis R., Duffus J., et. al. - 2006 - 256 p. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://www.who.int/ipcs/publications/ehc/ehc234.pdf>
8. Indicators Based on the Biomonitoring of Exposure to Chemical Pollutants. Report on the Meeting of Catania, Italy, 19—20 April 2012. World Health Organization. 2012 [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0004/170734/e96640.pdf
9. Integration of the Problem of Medical Ecology on the Level of the Highly Urbanized Region / [G. S. Rozenberg, N. V. Lazareva, Y. V. Simonov та ін.]. // International journal of environmental & science education. – 2016. – С. 7668–7683.
10. Principles for the assessment of risk to human health from exposure to chemicals. Geneva: WHO/IPCS; 1999. 91 p. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://www.pic.int/Portals/5/secEdoc/Environmental%20Health%20Criteria%20210.pdf>
11. Proposals to implement the second list of indicative occupational exposure limit values / EU-OSH. European Directive 2006/15/EC. London: Health and Safety Commission; 2006 Sept. 27. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://www.hse.gov.uk/consult/condocs/cd208.pdf>
12. Schwartz B.S. The future of environmental medicine in Environmental Health Perspectives: where should we be headed? [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1280414/>
13. Selected chloroalkyl ethers. Environmental Health Criteria / WHO 1998h.- 201. - World Health Organization, Geneva. [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/29534>
14. United Nations Environment Programme. The Minamata Convention on Mercury. Cincinnati: UNEP; 2014 [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://www.mercuryconvention.org>
15. World Health Organization. Parma Declaration on Environment and Health. Geneva: WHO. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: http://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0004/78610/E93618R.pdf

УДК 140.8+37.01 (477)

Кірик Т.В.

ПВНЗ «Київський медичний університет»

ПРО ПЕРСПЕКТИВИ НООЛЕКСИКОНУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ

Досліджено сучасну тенденцію появи нових наукових термінів, які пов'язані з поняттям "ноосфера". Вони потрібні для опису інновацій у вищій освіті, наукових дослідженнях, виробництві, управлінні, екології та ін. Нові терміни формують ноолексикон (нооглосарій чи нооенциклопедію). Особливо важливі поняття ноотехнології, ноонет, ноорозвиток, ноосуспільство, ноогуманізм. Автор пропонує варіант ноолексикону у вигляді "хмари тегів" і поділяє його на дві частини - раціональну, пов'язану з точними науками (Sciences), та ірраціональну (Arts). Вказано на велике значення для освіти поняття "ноогуманізм", запропоновано для нього нову наукову базу.

Ключові слова: *проблеми людства, ноосфера, ноолексикон, ноотехнології, ноорозвиток, ноогуманізм, вища школа*

Автор исследует современную тенденцию появления новых научных терминов, связанных с понятием «ноосфера». Они нужны для описания инноваций в высшем образовании, научных исследованиях, производстве, управлении, экологии и др. Новые термины формируют ноолексикон (нооглоссарий или нооэнциклопедию). Особенно важными оказываются понятия ноотехнологии, ноонет, нооразвитие, ноообщество, ноогуманизм. Автор предлагает вариант ноолексикона в виде "облака тегов" и разделяет его на две части - рациональную, связанную с точными науками (Sciences) и иррациональную (Arts). Указано большое

значення для вищого образования поняття "ноогуманізм", для него предложена новая научная база.

Ключевые слова: *проблеми человечества, ноосфера, ноолексикон, ноотехнологии, нооразвитие, ноогуманізм, высшая школа*

The author studied a modern trend in introduction of new scientific terms related to the concept "noosphere". They are useful to describe innovation in higher education, scientific research, production, management, ecology and others. New terms form noolexicon (nooglossary or nooencyclopedia). There are 5 especially important concepts: nootechnologies, noonet, noodevelopment, noosociety, noohumanism. The author offers to divide noolexicon into two parts – rational associated with the exact knowledge (Sciences), and irrational knowledge (Arts). It specified on the importance of the concept of "noohumanism" in education, a new scientific basis is suggested.

Key words: *problems of humanity, noosphere, noolexicon, nootechnologies, noodevelopment, noohumanism, higher education*

Автор та колеги-викладачі у своїй щоденній діяльності стикаються з появою багатьох нових термінів. Більшість з них надходить зі сфери інформаційно-комунікаційних технологій, де подвоєння знань відбувається щонайбільше за два-три роки. Приблизно такою ж високою є швидкість оновлення фахових термінів у фармакології та у частині інших медичних секторів. На цьому тлі решта вищої освіти може видатися оазою спокою.

Однак, увесь плин еволюції людства, світові та європейські тенденції в економіці, науково-технологічній та інших сферах свідчить про те, що нові освітні закони України є все ж "тимчасовими" у тому сенсі, що достатньо добре враховують реалії сьогодення, але не можуть претендувати на високу застосовність після надходження хвилі чергової промислової революції [5], яка докорінно змінить увесь ринок праці, енергетику та інші сектори життєзабезпечення всього людства. Слід чекати й на те, що гострішою буде його реакція на інтенсифікацію екологічних та інших загроз, на появу несподіваних перешкод (глобальний тероризм та ін.) на шляху до бажаного сталого розвитку і побудови *ноосфери*. Неминучим буде створення нової редакції національного освітнього і наукового законодавства.

Є багато хороших праць з пропозиціями інновацій (В.П. Андрущенко - [1] та ін.); М.Ф. Степко - [6]), але досліджень нової термінології з орієнтацією на майбутнє недостатньо. Для нас цей факт став імпульсом для роздумів над питанням можливості появи великої кількості нових термінів під впливом глобальних технологічних, економічних і політичних змін.

Метою статті є аналіз тенденції винайдення нових термінів, які разом формують "ноолексикон", значення і використання яких неминуче зростатиме у майбутньому. В методологічному аспекті дослідження спиратиметься на поєднання класичних знань і теорій з досягненнями молодих Sciences&Arts, частина яких формується в останні роки.

Сучасний науковий поступ і прискорення технологічних інновацій спонукають філософів та інших дослідників до моніторингу нових понять задля розширення професійного і загальногромадянського лексикону. З великого кола важливих для викладачів ВНЗ термінів нас особливо зацікавила група слів, кожне з яких розпочинається з літер "*ноо-*". Незаперечним є той факт, що до першого і загальновідомого слова "ноосфера" приєднуються усе нові й нові: ноогуманізм, ноосферологія, ноогеографія, ноорозвиток, ноетика, ноокосмологія, ноопрогрес

([3; 7; 8] та ін.). Очевидно, що йдеться про значну загальну тенденцію широкого обсягу, що стосується і суспільства в цілому, і наукового комплексу.

Своїм завданням ми вважаємо насамперед аналіз ситуації з винайденням, поширенням і використанням термінів, що можна вважати похідними від кореневого поняття "ноосфера". Спершу нами була опрацьована стаття про нооглосарій (К.В. Корсак, Ю.К. Корсак, 2014 [3]). Її загальне скерування - ноофутурологія й доведення того, що у людства в цілому є надія на порятунок, на усунення екологічних та інших загроз тільки у тому разі, коли всі індустріальні й інші шкідливі для біосфери і людини аграрні, промислові та інші технології будуть замінені на екологічно чисті і безпечні ноотехнології (мудротехнології). Ось їх визначення:

"Ноотехнології - мудрі способи виробництва та інші соціальні чи економічні процеси, які дають можливість для всієї популяції людей співіснувати з біосферою, не пошкоджуючи її й не зменшуючи її різноманіття. Подібна повна екологічна безпечність ноотехнологій забезпечується тим, що людина мудро скеровує природні процеси у бажаному для себе напрямі, не порушуючи цим їх нормального плину, не перетворюючи на засіб знищення спершу біосфери, а по тому - всього людства. Якщо людство ще до середини ХХІ ст. спроможеться відмовитися від індустріальних виробництв і замінити їх ноотехнологіями, то стане цілком можливим і сталий розвиток, і поєднання зростання чисельності людства з підвищенням якості життя кожного громадянина" [3, с. 43].

Хоч у тексті вказаної статті основний наголос зроблений на перші чотири "виробничі" ноотехнології, ми звернули увагу на те, що щойно наведене означення охоплює будь-які "мудрі" дії людей у своїй соціальній і культурній діяльності. Тому у нооглосарії, що містить понад 70 відомих і цілком нових ноотермінів, значний відсоток стосується невиробничих сфер - ноогуманізм, ноомислення, ноопсихологія, ноопедагогіка, нооісторія, нооальтруїзм і багато інших. Не наводячи їх визначень, відзначимо, що відміна "ноотермінів" від класичних полягає у виході людей на рівень ноотехнологій, досягненні ноосамозабезпечення, формуванні ноомислення, побудові ноосуспільства та ін.

З усіх можливих варіантів обмежимося тільки визначенням *ноомислення - це спосіб використання головного мозку, що переважає традиційну «мудрість» ширшими віковими рамками і використанням не тільки життєвого досвіду, а й найновіших досягнень точних і гуманітарних наук* [3, с. 47]. Його перспективність ми вбачаємо у тому, що з початком нового сторіччя і винайденням нешкідливих для здоров'я людини засобів моніторингу роботи людського мозку разом з вимірами на рівні міжмолекулярної взаємодії педагоги, психологи, філософи і представники багатьох інших наук отримують все повнішу і точнішу базу для своїх фахових аналізів і дій.

Загалом стаття "Нооглосарій як засіб позитивізації майбутнього й нових цілей вищої освіти" сприйнята нами як довідково-інформаційна, як перелік частини усіх можливих термінів з літерами "ноо-". Термін "нооглосарій" виглядає штучним, адже він має історичне походження і раніше використовувався переважно істориками, філологами і філософами. А у цитованій статті ядром викладу є майбутнє - близьке і віддалене (ноорозвиток, нооекономіка, ноосуспільство та ін.). Надто формальним і коротким ми вважаємо визначення важливого для всієї інтелектуальної сфери діяльності людства поняття ноогуманізм - "це реалізація

принципу ставлення до людини як до найвищої цінності в умовах ноосупільства і прийняття світової конвенції «Про обов'язки Людини» [3, с.46].

У пошуках інших випадків пропозицій і використання ноотермінів на просторах Інтернету ми звернули увагу на статтю О.Я. Анопрієнко з аналізом великої кількості ноотермінів [2].

Як і слід було очікувати, О.Я. Анопрієнко концентрує свою увагу на фахових темах і висловлює переконання, що головним постачальником цілком нових слів і понять є сфера високих і надвисоких комп'ютерних та усіх інших технологій (загалом - техносфера). Саме техносферу він розглядає засобом практичного втілення уявлень В.І. Вернадського про ноосферу, а загалом пропонує використовувати поняття «**ноологізм**» для виділення і позначення всієї сукупності нових словотворів, що відображають різні аспекти становлення та розвитку ноосфери [2, с.11]. У цій статті її автор для компактного відтворення власних ноотермінів (ноологізмів - ноографіка, ноомодельовання, нооком'ютинг) і виявлених ним у працях сучасних українських і зарубіжних авторів застосував схему, наведену на рис. 1.

Рис. 1. Найбільш поширені ноологізми у 2011 році, відтворені у вигляді «хмари тегів» [2]

У ній О.Я. Анопрієнко зверненням до шрифту різних розмірів намагався - хоча б приблизно - вказати популярність відповідного терміну, поширеність і рівень визнання у науковому світі. Вибір слів і шрифтів достатньо суб'єктивний. Автор рис. 1 більше зацікавлений у пропаганді майбутніх досягнень інформаційно-комунікаційних технологій, помітно менше - у розширенні світогляду студентів вищих інженерно-технічних закладів у гуманітарних аспектах.

Однак, нас у житті набагато більше цікавлять загальнофілософські питання, адже студенти живуть повноцінним життям і зазнають найрізноманітніших впливів. Вони мають потребу в засвоєнні значення якомога більшої кількості ноологізмів та у формуванні компетентності в їх правильному застосуванні.

Скорочуючи виклад, відмовимося від назви кожного терміну, вказівки на його застосування у якійсь з публікацій з більш або менш детальними поясненнями. Звернемо головну увагу на те, що загалом у світі та Україні сфера наук достатньо глибоко поділена на дві частини - природничо-математичних знань, які на англійській мові охоплюються поняттям Sciences, та гуманітарних (у широкому сенсі) наук, для яких на Заході найчастіше використовують слово Arts. Загалом утворилися дві царини знань, перша з яких керується раціональним підходом з мінімумом суб'єктивності, друга - ірраціональним, який не надто високо цінує факти та інструментальні виміри, надаючи перевагу мисленню, міркуванням, умовиводам.

Враховуючи цю сутнісну диференціацію, О.Я. Анопрієнко робить правильний і корисний висновок щодо всіх ноологізмів: "З початку 1990-х років не

тільки розпочався період підвищеного інтересу до концепції ноосфери, а й з'явилися підстави виділити в потоці цього інтересу два напрямки: близький до ірраціонального, який підтримують переважно фахівці гуманітарних профілів, і раціональний, майже технократичний, тісно пов'язаний з розвитком комп'ютерних технологій." [2, с.12].

Серед багатьох інших ноопропозицій представників точних наук О.Я. Анопрієнко у своїй статті виділяє винайдений К.В. Корсаком термін "**ноотехнології**", вважаючи його найперспективнішим для застосування. Він це наводить без деталізації, вказуючи одним реченням на те, що вони відзначаються екологічною чистотою, дають змогу зберегти біосферу і насправді реалізувати план побудови ноосфери.

Закінчимо наше звернення до публікацій О.Я. Анопрієнко таким зауваженням: у світоглядному аспекті він не тільки притримується ідей і засад гуманітарних наук, але йде значно далі, наближаючись до невиразної межі псевдо- і антинаук. Це ми вважаємо помилкою, а тому відмовляємося покласти подібні погляди в основу ноогуманізму і запропонувати їх студентам для формування необхідного у ХХІ ноосвітогляду.

З міркувань сподівання на успіх ми вважаємо перспективним і необхідним використати ідею створення і поширення безпечних для людини ноотехнологій, реформувати медичні та інші інституції у ноозаклади, розширити можливості виховного впливу на студентів завдяки використанню ноопедагогіки і ноопсихології. Компактно висловити ці наші твердження ми спробуємо через значну модифікацію рис. 1, пропонуючи власний варіант найбільш перспективних понять для вищої школи ХХІ ст. (рис.2).

Рис. 2. «Хмара тегів-ХХІ» - перспективний варіант ноологізмів для використання у вищій школі майбутнього суспільства

Словом "**ноосфера**", що лишається лідером в усьому сучасному українському ноолексиконі, ми поділили схему на дві частини. Менша за лексичним обсягом нижня містить терміни зі світу раціональності, виробництва, матеріального забезпечення. Головним серед них ми вважаємо поняття "**ноотехнології**", адже без їх перемоги над індустріальними виробництвами неможливо реалізувати узгоджену з потребами біосфери економіку і побудувати ноосуспільство - основу ноосфери.

Значна відміна між рис. 2 і рис. 1 полягає в кількості і значенні ноотермінів зі світу ірраціональності. Ми вважаємо особливо важливим для вищої освіти, культури і суспільної діяльності поняття "**ноогуманізм**", що узагалі відсутнє на рис. 1. Цим словом ми пропонуємо охоплювати притаманну для ноосуспільства систему ідей, поглядів, оцінок, передбачень і дій стосовно людини, яка є

фундаментальною основою всіх суспільних систем, у першу чергу - сфери освіти, простору наук і досліджень, культури, моралі й усього, що стосується послуг і обслуговування, зокрема, охорони і забезпечення здоров'я.

Не витрачаючи заключну частину цієї статті на деталізацію значень термінів ноосвіта, ноовиховання, нооісторія, ноопедагогіка, ноопсихологія, ноошкола, нооуніверситет і кількох інших подібних, сконцентруємося на засадничому виборі наукового фундаменту для обґрунтування всього концепту ноогуманізму та усіх нерозривно пов'язаних з ним понять.

Двома полярними варіантами ми вважаємо вже згадані вище частково сформовані сектори ноознань - *природничо-математичний* (раціональний) і *гуманітарний* (ірраціональний). Яким буде результат своєрідного змагання між ними для нас невідомий. Та все ж сподіваємося на те, що як у професійній сфері автора (охорона здоров'я), так і в інших важливих для суспільства системах переможуть не шарлатани та екстрасенси, а науковці й технологи найвищих компетентностей, він яких можна чекати реальних засобів порятунку людства.

Наша пропозиція полягає у тому, що в освітньо-філософському гуманізмі, з яким треба буде звертатися до молоді і студентів, необхідно віддавати перевагу комплексу ноологізмів, який спиратиметься на термін "ноотехнології". У статтях його винахідника К.В. Корсака мова йшла усього лише про чотири перші ноотехнології та про доволі обмежений простір їх застосування. Але слід погодитися з його переконаністю у перспективах створення все більшої кількості ноотехнологій та у неминучості витіснення ними усіх тих сучасних виробництв, які шкодять біосфері і людині (набагато повніший перелік ноотермінів містить стаття про Нооглосарій-2 [4]).

Роблять грубу помилку всі особи, які в національних планах розвитку України акцентують неоіндустріалізацію і неоаграризацію. Цей шлях принципово непридатний на віддалену перспективу і припустимий лише на короткий момент для захисту населення від голоду і відчаю. Слід використати державну стратегію дій Німеччини чи Ірландії, які вже розпочали процес виходу з індустріальної епохи. Там не звучать ноологізми, але й прикметників на кшталт "екологічний" і "альтернативний", термінів з літерами «смарт-» німцям вистачає для вибору керунку прогресу, що надає нам сподівання на перетворення просторів перебування людей у ноосферу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В.П. Вчитель XXI століття: нова стратегія Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова // Вища освіта України. - 2016. - №4. - С. 5-14
2. Аноприенко А.Я. Ноокомпьютинг // Информатика и компьютерные технологии. - 2011. - №1. - С. 10-23
3. Корсак К., Корсак Ю. Нооглосарій як засіб позитивізації майбутнього й нових цілей вищої освіти // Вища освіта України. - 2014. - №2. - С. 42-48 (Url: http://wou.npu.edu.ua/images/arhiv/2014/WOU_2_2014.pdf)
4. Корсак К.В., Корсак Ю.К. Нооглосарій-2 — ноонауки для майбутнього без колапсів // Вища школа. - 2019. - №2. - С. 43-58
5. Рифкин Дж. Третья промышленная революция / Пер. с англ. — М.: Альпина нон-фикшн, 2014. — 409 с.
6. Степко М.Ф. Національна рамка кваліфікацій: що маємо і що потрібно? // Вища освіта України. - 2010. - №1(36), дод.1. - С. 232-239
7. Сонько С.П. Концепція ноосферних екосистем як продовження ідей В.І. Вернадського // Ноосфера і цивілізація. - 2010. - Вип. 8-9(11). - С.230-241
8. Шиндаулова Р.Б. Ноогуманизм в современной философии: философский и компаративный анализ // Гуманітарний вісник ЗДІА. - 2016. № 66. - С. 144-149

**З ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ НАОЧНОСТІ ПРИ ВИКЛАДАННІ
МЕДИЧНОЇ МІКРОБІОЛОГІЇ**

В статті розглядається досвід реалізації засобів наочності при викладанні мікробіології, вірусології та імунології у Запорізькому державному медичному університеті. Саме їх використання тренує логічне мислення студента при вивченні теоретичної дисципліни та сприяє набуттю навичок швидкого реагування у конкретній клінічній ситуації.

Ключові слова: сучасна дидактика, педагогічні технології, освітні інновації, засоби наочності.

В статье рассматривается реализация средств наглядности в учебном процессе при преподавании микробиологии, вирусологии и иммунологии в Запорожском государственном медицинском университете. Именно их использование тренирует логическое мышление студента при изучении теоретической дисциплины и способствует приобретению навыков быстрого реагирования в конкретной клинической ситуации.

Ключевые слова: современная дидактика, педагогические технологии, учебные инновации, средства наглядности.

The article discusses the implementation of visual aids in the educational process when teaching microbiology, virology and immunology at Zaporizhzhya State Medical University. It is their use that trains the student's logical thinking in the study of theoretical discipline and contributes to the acquisition of rapid response skills in a specific clinical situation.

Key words: modern didactics, pedagogical technologies, educational innovations, visual aids.

Актуальність удосконалення методів викладання теорії та практики у вищій школі вимагає пошуку нових педагогічних технологій, які забезпечують ефективність діяльності викладача та сприяють всебічному розвитку студента. Наше суспільство сьогодні стрімко крокує до високотехнологічного інформаційного майбутнього, в якому рівень освіченості та культури набуває вирішального значення. Особливого навантаження для сьогоденної освіти набуває виховання відповідальної особистості, яка прагне до саморозвитку та самовдосконалення, вміє критично мислити та творчо використовувати набуті знання, вміння та навички. Саме тому розкриття методичних аспектів упровадження у навчальному процесі педагогічних інновацій, спрямованих на якісну підготовку студентів-медиків, є вельми актуальним у вищій медичній школі. Сучасна дослідницька інноваційна педагогічна діяльність полягає в розробці та поширенні застосування освітніх інновацій, під якими ми розуміємо якісно нову сукупність форм і засобів навчання, виховання й управління, які приносять суттєві зміни в результат педагогічного процесу [5, с. 6].

Як відомо, метод навчання у широкому розумінні - шлях, яким здійснюється рух досвіду суб'єкта навчання та його розвиток. Процес опанування знаннями вимагає від людини суттєвих розумових зусиль, що викликає необхідність полегшення процесів сприйняття, осмислення та запам'ятовування навчального матеріалу. Це досягається створенням у свідомості людини наочних образів, які

здатні відтворювати основні, найбільш істотні риси реальних явищ і процесів [1, с. 376].

Образне мислення є домінуючим у процесі навчання, а наочність од - ним із найважливіших дидактичних принципів. Експериментально доведено, що близько 90 відсотків інформації, що сприймається людиною, надходить через зоровий канал сприймання. З побаченого запам'ятовується 40 відсотків, а з почутого лише – 20. Якщо під час викладання або навчання використовуються аудіовізуальні засоби, то в пам'яті залишається 50 відсотків інформації, а час навчання при цьому скорочується в середньому на 30 відсотків. Ці приклади свідчать про те, що у дидактичному процесі одночасно зі словесними методами необхідно використовувати наочні, які, спираючись на різноманітні засоби спостереження процесів, явищ, предметів і дій, впливають саме на зорові рецептори. Тому ми вважаємо, що застосування засобів наочності під час навчання або викладання є винятково важливим. Вони, крім того, що дають величезну інформацію щодо об'єкта вивчення, сприяють цілісному сприйманню цього об'єкта, збуджують емоції і викликають інтерес студентів [3, с. 451].

Наочні прийоми навчання, які ми використовуємо під час викладання мікробіології, вірусології та імунології, умовно можна поділити на ілюстраційні та демонстраційні. Ці групи доповнюють один одного та сприяють покращенню засвоєння навчального матеріалу. Сьогодні наочність є невід'ємною частиною навчального процесу.

Якщо викладач прагне, щоб його навчальна дисципліна була добре засвоєна студентами, він повинен застосовувати засоби наочності високого рівня, які на сучасному етапі навчання стають більш складними і вимагають для свого використання і розуміння суттєвих розумових зусиль як викладачів, так і студентів. Викладання дисципліни мікробіологія, вірусологія та імунологія неможливе без застосування наочності в силу гнучкості змісту поняття «інформація»: одну й ту ж інформацію можна представити у вигляді безлічі схем, таблиць та ілюстрацій. Наприклад, таблиці зі схемами лабораторної діагностики інфекційних хвороб наочно демонструють структуру невеликого алгоритму і процес його виконання. Крім того, на кафедрі застосовується конкретна наочність (наочність споглядання): безпосередня (за допомогою зору, слуху та дотику) – демонстрація викладачем мікроорганізмів, а також різноманітних засобів їх дослідження, так і опосередкована (за допомогою приладів).

Велике значення має засіб практичних дій – самостійна робота студентів з мікроорганізмами, виготовлення препаратів для мікроскопії та їх забарвлення, посіви мікроорганізмів на живильні середовища. Крім того, студентам надається можливість аналізувати результати лабораторного та інструментального досліджень для визначення форми та діагнозу інфекційного захворювання. Отже, суть практичних дій у тому, що шляхом їх виконання студент отримує інформацію, яку аналізує, робить висновок і приходиться до тих знань, які необхідно засвоїти. Особливість засобу полягає в тому, що діяльність з одержання знань накладається в часі на діяльність з їх застосування, що дає винятково важливий педагогічний ефект. Слід зважати, що використання наочності в навчальному процесі потребує дотримання певних умов:

- наочність, що застосовується, повинна відповідати рівню студентів;
- наочність повинна використовуватись у міру, демонструвати її необхідно поступово, лише у певний момент практичного заняття або лекції;

- спостереження повинно бути організовано таким чином, щоб усі студенти добре бачили предмет демонстрації;
- під час показу ілюстрацій необхідно виділяти головне;
- необхідно ретельно готувати пояснення явищам, що демонструються;
- наочність, що демонструється, завжди повинна бути узгоджена зі змістом матеріалу;
- залучати самих студентів до знаходження бажаної інформації.

Безсумнівним досягненням останніх років стало посилення уваги до методики викладання з використанням наочності. Сучасні освітні системи та нові інформаційні технології сприяють вирішенню завдань, що стоять перед вищою школою – готувати висококваліфікованих фахівців, здатних до відповідальної і ефективної діяльності за своєю спеціальністю на рівні світових стандартів [2, с. 94; 4, с. 23]. Разом із тим, застосовуючи сучасні технології навчання, необхідно зберігати традиційні форми, у тому числі й у наочності представлення об'єктів або явищ, як однієї зі складових освітнього процесу медичного вишу. За висловом Конфуція, «хто опановує нове, плекаючи старе, той може бути вчителем».

Таким чином, розглянуті нами засоби використання наочності є одним з найактуальніших методичних підходів сучасної дидактики. Для підвищення ефективності використання наочності навчання під час формування вмінь та навичок лікаря необхідно проводити облік всіх складових пізнавального процесу – суб'єкта пізнання, особистості викладача та психолого-педагогічної взаємодії педагога та студента. Застосування засобів наочності вимагає великої науково-педагогічної підготовки викладача та знання психології студента [5, с. 6].

Висновки.

1. Використання засобів наочності в медичному вузі є важливою умовою оптимізації процесу навчання.
2. Впровадження сучасних засобів наочності сприяє покращанню організації навчального процесу та більш якісній підготовці студентів-медиків для подальшої праці в практичній охороні здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Добровська Л.М. Інформаційні технології як засіб формування лікарського мислення на етапі доклінічної підготовки студентів медиків / Л.М. Добровська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – № 2. – С. 93–97.
3. Мамадалиев К. Р. Инновационные технологии в обучении [Текст] / К. Р. Мамадалиев // Молодой ученый. – 2012. – № 11. – С. 450–452.
4. Молочков В.П. Наглядность как принцип обучения / В.П. Молочков // Информатика и образование. – 2004. – № 3. – С. 20–25.
5. Сучасні підходи до створення мультимедійних програм та фільмів для реалізації проблемного навчання в медичних вузах / Е.Ф. Барінов, О.М. Сулаєва, О.Г. Ніколенко та ін. // Медична освіта. – 2009. – № 3. – С. 5–8.

УДК 378.091.3.016:616

Коломієць Б.С, Гаврильєва К.Г.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНИХ ЦІЛЯХ

Новітні інформаційні технології пропонують усебільший спектр областей їх використання, заклади вищої освіти акцентують увагу на можливості поширення інформації та на особливостях роботи з нею. Безумовно існує різниця

опрацювання матеріалу в друкованому підручнику і на електронному ресурсі. Сучасний студент має перейти межу, ту невидиму грань, яка заважає старшому поколінню ефективно опроцьовувати інформацію за допомогою новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Поширення навчального матеріалу – це та педагогічна умова, яка є основою позааудиторної роботи студентів та наріжним каменем заочної освіти. Одним з перших закладів вищої освіти у якому впроваджували заочну форму навчання та дистанційну освіту у XIX ст. був Массачусетський технологічний університет. Професори навчального закладу використовували тогочасні технології поширення інформації в освітніх цілях, а саме трансливали за допомогою радіо навчальний матеріал у формі радіопередач. Це стало проривом швидкості передачі матеріалу від закладу вищої освіти до рециєнта. Рініше, також існувала форма передачі інформації для індивідуальної навчальної роботи студентів – листування. Таким чином, прослідковується взаємозалежність способу передачі інформації та її форми, що зумовлює потребу в розробці методів роботи з нею. Наш час – час цифрових технологій, тому успішність самостійної роботи студентів прямо залежить від ефективності роботи з ними. Сьогодення пропонує велику кількість інформації різного спрямування в розмаїті форм і видів, доступ до такої інформації можливий за умови використання сучасних інформаційних технологій, швидкість її передачі збільшується з року в рік. Відбувається перенесення центру відповідальності за результати навчання на самого студента. Зміна ролі викладача активно обговорюється на наукових засіданнях і конференціях. Дослідження початкового етапу становлення дистанційної освіти є інтегральною складовою розвитку сучасної навчальної парадигми в Україні.

Ключові слова: самоосвіта, інформаційно-комунікаційні технології, передача інформації, поширення навчального матеріалу, дистанційна освіта.

Современные информационные технологии помогают распространять информацию быстро и эффективно. Высшие учебные заведения обращают особое внимание на эту их особенность в связи с внедрением и обширным использованием курсов дистанционного образования. Способы распространения учебной информации эволюционировали в соответствии с технологическим прогрессом. Передача знаний и работа с ними также претерпели значительные метаморфозы. XXI век требует от современного студента умения добывать знания самостоятельно, в течении всей его жизни, форма информации для самостоятельной учебной работы, имеет вид цифрового материала, именно поэтому умение быть успешным, держать руку на пульсе времени в значительной степени зависят от эффективности самостоятельной работы с информацией. Учебник – это специальная форма информации, структурированная таким образом, что имеет учебную ценность. Информационный ресурс – это лишь источник материала, не редко не имеющий ни формы, ни структуры, поэтому для самостоятельной учебной деятельности с ним необходимы навыки не только самообразовательной компетентности, но и умения работы с такой формой материала. Риски, связанные с самостоятельной работой сопоставимы с её преимуществами, так реклама, которая появляется во время работы с Интернет-ресурсами, плагиат, отсутствие научности, являются рисками, в то время как доступность и скорость распространения цифрового учебного материала, есть несомненными превосходствами. Таким образом, работа с информационными технологиями требует особой формы работы с таким

матеріалом, і обов'язального контролю преподавателя, наряду с самообразовательной и информационной компетентностями. Изменение роли преподавателя влечет за собой изменение самой системы образования. Центры ответственности за результаты образовательной деятельности переносятся на самого студента. В центре внимания образовательных учреждений есть сам студент со своими возможностями и интересами.

Ключевые слова: самообразование, самообразовательная компетентность, информационные технологии, дистанционное образование.

The education information is the essence of learning. The forms of such data are evolved with time, from man-to-man learning to modern technologies usage, like digital information sources as computers and cell phones. Massachusetts University was one among first to introduce the technologies in the education process, which included broadcasting education material by means of radio. This way of transmitting the information has expedited the speed of spreading the education data dramatically, comparing to the preceding mailing. The demands of time made the Universities to look for the ways to include the technologies into the remote study to involve as many students as possible in the higher education. But there were some risks which are comparable to the benefits of information technologies usage, as the ability or inability of students to work over the information, spread at the high rate and in unusual form, like radiobroadcast. Traditional forms of education material, as books, have the certain structure and set of tasks to be worked over by the students, but the digital books are available in different forms. The difference between traditional book and digital ones can be insignificant, for example, it can be scanned copy of printed book but in digital form. Other kind is the new books accommodated for digital devices, which demanded the students to be competent and able to understand and process the education material. The source of knowledge has moved to e-sources which become available with e-devices use. Digital information requires relevant skills to be processed. The ability to obtain necessary information quickly is the newest chance to enhance the results of learning. The responsibility for the study is that factor which the students have to realize. The new information technologies should be integrated in the education process. The ways of integration demands us to investigate the peculiarities of the process of the introduction of information technologies in the past century in developed countries. New education techniques of learning must be grounded on the experience of those countries which were the first them to introduce.

Key words: self-competence, remote learning, educational material, information technology, modern technologies.

Стрімкий розвиток науки і техніки у ХХ-ХХІ ст. зумовив появу нових підходів до роботи з навчальною інформацією, додатковою літературою та матеріалами винесеними на самостійне опрацювання студентам ЗВО. Основу самостійної навчальної діяльності студента складає робота з книгою, як основного джерела знань, за умови її внесення або рекомендації викладачами відповідних дисциплін до опрацювання при підготовці до практичного заняття або поглиблення предметних знань.

Новітні ІКТ(інформаційно-комунікаційні технології) пропонують змінити форму книги та полегшити роботу з нею. Замість класичної книги, що має структурні компоненти сформовані століттями як: зміст, основна частина, висновок; постановка проблеми – її аналіз – варіанти вирішення та ін. нам пропонують роботу з інформацією в електронному вигляді.

Комп'ютерна освіта призводить до перебудови змісту і методів навчання. Нові інформаційні технології характеризуються наявністю всесвітньої мережі Інтернет, що надає широкі можливості для розвитку методів і організаційних форм навчання і виховання.[1]

Сучасний освітній процес характеризується все більш широким застосуванням в ньому комп'ютерних технологій[2]. Це не викликає сумнівів, з огляду на інтенсивне впровадження дистанційної освіти в процес підготовки студентів різних спеціальностей, на що вказують дослідники Гуревич Р.С. та Кадемія М.Ю [3].

Проте, уміння користуватися новітніми технологіями впровадженими в освітній процес, потребує додаткового дослідження, оскільки вимагає певного рівня відповідних навичок уміння роботи з ними не лише від студента, але й від викладача. Для адекватної розробки дистанційного курсу дисципліни, викладачеві знадобиться освоїти новітні підходи та методи для розробки on-line курсів та для взаємодії зі студентами, та бути в курсі сучасних напрямів і змін дисциплін, яка викладається[4].

Стосовно сучасних студентів, ми зазначаємо, що одна з особливостей сучасного педагогічного процесу полягає в тому, що основний «центр відповідальності» при використанні сучасних інформаційних технологій поступово переноситься на студента, який змушений активно будувати свій навчальний процес, вибираючи певну траєкторію розвитку в інформаційному освітньому середовищі вищого навчального закладу[5].

Значну кількість робіт, сучасні автори присвячують дослідженню можливостей Інтернет для проведення занять у мережі. Створюються академічні, університетські мережі, а також міжрегіональні галузеві та соціальні мережі, що мають за мету залучити та об'єднати студентство за профілем підготовки. Прикладом використання Інтернет в груповій освіті є on-line курси, актуальність яких обумовлена можливістю надати студентам весь необхідний теоретичний матеріал (в тому числі відеолекції з теми), розглянути ситуаційні задачі, та провести тестування як у тренувальному режимі так і для оцінки набутих знань з теми[6].

Види та форми використання Інтернет в освітніх цілях різноманітні та варіативні, від представлення книги на визначену викладачем тематику в електронному вигляді, до відеоконференцій, повноцінних on-line курсів, коли викладач та студент навіть не зустрічаються поза мережею, а отримують усі необхідні методичні матеріали та практичні навички шляхом навчальної діяльності у всесвітній мережі. Сьогодні пропонує таким студентам не лише оволодіння практичною складовою, але й диплом, який підтверджує отримання відповідної кваліфікації, прикладом цього є Массачусетський технологічний університет, США. Даний університет забезпечує студентів матеріалами для самостійного опрацювання, функції професорів та викладачів обмежуються консультаціями, випускне тестове завдання є досить складним, що покликано унеможливити отримання диплома без належного рівня володіння предметної специфіки викладачем. Це надає необмежені дидактичні можливості викладачам, які вбачають навчальний потенціал у використанні можливостей мережі.

Крім можливостей самостійного навчання за обраною спеціальністю, студенти мають змогу самостійно контролювати власну успішність, завдяки впровадженню системи «Електронного журналу». Система «Електронний журнал»

забезпечує зручне відображення оцінок, які отримав студент, а також повне інформування з пропусків занять, лекцій тощо. «Електронний журнал» доступний on-line 24 години на добу для перегляду не лише студентами, але й їх батьками. Зазвичай, системи класу «Електронний журнал» пропонують користувачам створення власного профілю для більш зручного користування, статистичні данні про успішність студента, список тем практичних, лекційних та інших занять і т. д. Це не зручно не лише для студентів, але й для викладачів[7].

Провівши аналіз існуючих підходів, форм та методів використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, ми прийшли до висновку що, використання Інтернет та місцевих мереж в освітніх цілях має значний потенціал як мотиваційний так і навчальний. Для самостійного пошуку та роботи з інформацією з всесвітньої мережі, користувач повинен мати певний рівень сформованості самоосвітньої компетентності, для успішного оволодіння навчальним матеріалом. Оскільки викладач виконує здебільшого консультативні функції, а контроль та відповідальність за якість та повноту опрацювання матеріалу лягає на плечі студента, ми маємо вказати, що слід розробити таке наповнення занять у мережі, яке автоматизує процес формування самоосвітньої компетентності, що особливо актуально для майбутніх вчителів іноземних мов, адже у них з'являється можливість мовної практики з носіями мови за використання можливостей Інтернет.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gyrkin I.V. Novi pidhody do organizatsii uchbovogo procesu z vykorystanniam suchasnykh kompiuternykh tehnologii [New approaches of the education using the computing technologies]. 2008. 25-31.
2. Grykh Ye. Informatsionnyie tehnologii v upravlenii uchebnym processom vuza [Information technologies in the management of learning]. 2002. 74-75.
3. Gurevych R.S. Informatsiino-komunikatsiini tehnologii u navchalnomu protsesi: Posibnyk dlia pedagogichnykh pratsivnykiv vushchyh navchalnyh zakladiv [Information-communication technologies in the study: The book for pedagogues and students]. 2002. 116.
4. Kaydalova L.G. Vykladach u systemi dystantsiinogo navchannia [The teacher in the distant learning system]: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2781/1/11kegs.de.pdf>
5. Lesyn S.M. Roll I funktsii prepodavatelja primenaiushchego vozmozhnosti dystantsionnogo obuchenija v sovremnrnoi sistemie professionlanoi podgotovki studentov [The role and functions of the teacher practicing distant learning in the modern system of professional study of students]. 2017. 8-13
6. Digital source: http://zsmu.edu.ua/new_1290.html
7. Formuvannia motyvatsii studentiv do navchannia u VNZ [Formation of the students' motivation ot learn at the University]. Digital source: <http://library.uipa.edu.ua/images/data/zbirnik/Chernykh.pdf>

УДК 651.3:518.5

Кольцова Л. В., Фесенко В. Ю.

Національний фармацевтичний університет, м. Харків ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ АДАПТИВНОГО ТЕСТУВАННЯ ЯК ЗАСОБУ ОБ'ЄКТИВНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються перспективи використання систем комп'ютерного тестування. Тестовий метод перевірки і оцінки знань студентів є одним з найнадійніших в плані підвищення ефективності навчального процесу. Серед різних систем комп'ютерного тестування все більша увага приділяється адаптивному тестуванню, як одному з найбільш перспективних методів. Особливий інтерес представляє вивчення його переваг і недоліків, а також технічне забезпечення. На основі ґрунтовного теоретичного аналізу визначено основні

засади та технічні можливості використання комп'ютерного адаптивного тестування для оцінки знань студентів закладів вищої освіти.

Ключові слова: адаптивне тестування, комп'ютерне тестування, системи комп'ютерного тестування.

The authors present the prospects of using computer testing systems. A test method of checking and evaluating the knowledge is one of the most reliable ways to increase educational process efficiency. Among various computer tests, more and more attention is being paid to adaptive testing, as one of the most promising methods. Of particular interest are its advantages and disadvantages, as well as technical support. Based on a thorough theoretical analysis, the basic principles and technical possibilities of using computer adaptive testing to assess the knowledge of students of higher education institutions are determined.

Keywords: pedagogical control, computer test, computer adaptive test (CAT), the testing systems.

В статье рассматриваются перспективы использования систем компьютерного тестирования. Тестовый метод проверки и оценки знаний студентов является одним из самых надежных в плане повышения эффективности учебного процесса. Среди различных систем компьютерного тестирования все большее внимание уделяется адаптивному тестированию, как одному из наиболее перспективных методов. Особый интерес представляет изучение его преимуществ и недостатков, а также техническое обеспечение. На основе тщательного теоретического анализа определены основные принципы и технические возможности использования компьютерного адаптивного тестирования для оценки знаний студентов учреждений высшего образования.

Ключевые слова: адаптивное тестирование, компьютерное тестирование, системы компьютерного тестирования.

Постановка проблеми. Одним із важливих компонентів освітнього процесу у вищій школі є педагогічний контроль, який дозволяє виявити, виміряти та оцінити знання, уміння і навички здобувачів освіти[4]. В наш час інформаційних технологій все більшого розповсюдження набуває такий метод педагогічного контролю як комп'ютерне тестування, який позбавлений таких традиційних недоліків інших методів контролю знань, як неоднорідність вимог, суб'єктивність екзаменаторів та невизначеність системи оцінок [10]. Однак, поряд з безперечними перевагами, цей метод має суттєві недоліки, які обмежують його застосування. Аналіз можливостей традиційного тестування, призводить до висновку про необхідність розробки нових методів комп'ютерного тестування відповідно до концепції особистісно-орієнтованої освіти.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Наразі в Україні одним із ключових питань державної політики є реформування вітчизняної вищої освіти. Серед головних завдань реформування вищої освіти є розробка сучасних методів контролю і оцінювання знань абітурієнтів та студентів закладів вищої освіти, що відповідає вимогам Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Закону України "Про вищу освіту" тощо [6, 7]. Наукові проблеми і перспективи впровадження інформаційних технологій в освіті розглядаються в роботах О.М. Федорук[8], Аванесова В.С. [1], та інших вітчизняних та зарубіжних авторів. В той же самий час як традиційне комп'ютерне тестування, яке відбувається за рахунок стандартизованих тестів, поступово втрачає свою

актуальність [5], перспективним видається застосування комп'ютерного адаптивного тестування (КАТ).

Завданням нашого дослідження було виявити та теоретично обґрунтувати теоретичні засади та технічні можливості використання КАТ для оцінки знань студентів закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Під адаптивним тестовим контролем розуміють комп'ютеризовану систему науково обґрунтованої перевірки і оцінки результатів навчання, що володіє високою ефективністю за рахунок оптимізації процедур підбору характеристик знань, їх кількості, послідовності і швидкості пред'явлення з урахуванням особливостей підготовки випробовуваних [3]. Наразі можна виділити три типи адаптивного тестування: пірамідальне, flexilevel-контроль, та stradaptive [10]. За умови відсутності попередніх оцінок, застосовується пірамідальне тестування, при якому всім випробовуваним надаються завдання середньої складності і вже потім, у залежності від відповіді, кожному дається завдання легше чи важче. У разі ж flexilevel тестування, той, хто проходить тестування, спочатку самостійно обирає рівень складності, з поступовим наближенням до реального рівня знань. Третій варіант – stradaptive (від англ. stratifiedadaptive), коли тестування проводиться за допомогою банку завдань, розділених за рівнями складності. Якщо здобувач правильно відповідає на завдання, то його наступне завдання – з вищого рівня складності; у випадку неправильної відповіді – з нижчого рівня складності [10]. Отож, адаптивне тестування – це різновид комп'ютерного тестування, при якому послідовність подання тестових завдань (їх складність), а також кількість завдань, залежить від відповідей здобувачів освіти на попередні завдання [9]. Серед основних переваг використання адаптивних тестів можна виділити наступні [2]:

- урахування індивідуальних здібностей студента та досягнення достатньої точності оцінки шляхом виключення з його тесту занадто легких або важких питань;
- використання широкого банку завдань різних рівнів складності полегшує диференціацію навчальних досягнень сильних і слабких здобувачів освіти;
- зменшення тривалості тесту і кількості поставлених завдань, дозволяє знизити ступінь стомлюваності випробуваного;
- високий рівень мотивації у найслабших студентів за рахунок виключення з тесту надмірно важких завдань;
- практично виключається можливість списування правильної відповіді у сусіда;
- підвищення достовірності тестування, так як виключається швидке вивчення банку завдань шляхом швидкого перегляду усіх варіантів на комп'ютері.

Недоліки адаптивного тестування [2, 11]:

- вимагає великих розмірів вибірки завдань та широкий досвід педагогів, які приймають участь у розробці тестових питань;
- необхідність калібрування банку завдань;
- студент позбавляється можливості повернутися до вже пройденого питання та виправити відповідь;
- можливість застосування тільки за допомогою персонального комп'ютера.

Комп'ютерне забезпечення, яке дає змогу реалізувати адаптивне тестування, представлене системами CATSim (AssessmentSystemsCorporation, 2012), Adaptest, AssessmentCenter, Winsteps, та іншими. Ці системи дозволяють скласти банк тестових завдань, откаліброваних відповідно до вимог адаптивного тестування, здійснити процес тестування, отримати повну статистику за результатами

складання тесту [11]. Вагомим недоліком використання цих пакетів програм є їх висока вартість.

Висновки. Здійснений теоретичний аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що адаптивне тестування сприяє підвищенню якості оцінювання освітніх досягнень студентів з урахуванням їх індивідуальних психолого-інтелектуальних особливостей. Також, сучасний етап розвитку програмного забезпечення комп'ютерного тестування характеризується активним створенням і впровадженням прикладних програм для конструювання та обробки адаптивних тестів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесов В. С. Теория и методика педагогических измерений (материалы публикаций) / В. С. Аванесов. – М. : ЦТ и МКО УГТУ-УПИ, 2005. – 98 с.
2. Войтович І. Використання адаптивного тестування в навчальному процесі вищого навчального закладу / І. Войтович, А. Іващенко // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. – 2014. – Вип. 6(2). – С. 3–8.
3. Голанова А. В. Адаптивное тестирование как одна из форм компьютерного тестирования / А. В. Голанова, Е. И. Голикова // Царскосельские чтения. – 2010. – № XIV. – том. II. – С. 364–367.
4. Кайдалова Л. Г. Педагогічна діагностика у вищому навчальному закладі: Навчальний посібник / Л. Г. Кайдалова, О. О. Тележкіна. – Х. : Вид-во НФаУ, 2006. – 104 с.
5. Никифоров О. Ю. Применение среды компьютерного тестирования на основе базы заданий в тестовой форме в системе контроля качества высшего учебного заведения / О. Ю. Никифоров, Ю. И. Никоарэ // Управление качеством непрерывного образования: Сборник статей 2-й межрегиональной научно-практической конференции / Отв. редактор Е. Ю. Бахтенко; Мин-во образования и науки РФ; Департ. образования Волог. обл.; Вологод. гос. пед. ун-т. – Вологда : ВГПУ, 2011. – С. 72–79.
6. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 №1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/65715.html>.
7. Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України № 344/2013 від 25 червня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
8. Федорук О. М. Використання інформаційних технологій в освітній сфері ВНЗ: прикладні аспекти [Електронний ресурс] / О. М. Федорук // Інноватика у вихованні. – 2016. – Вип. 4. – С. 350–356. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2016_4_43.
9. Федорук П. І. Використання адаптивних тестів в інтелектуальних системах контролю знань / П. І. Федорук // Штучний інтелект. – 2008. – № 3. – С. 380–387.
10. Федорук П. І. Адаптивні тести: загальні положення [Електронний ресурс] / П. І. Федорук // Математичні машини і системи. – 2008. – № 1. – С. 115–127. – Режим доступу: http://www.immsp.kiev.ua/publications/articles/2008/2008_1/Fedoruk_01_2008.pdf
11. Thompson N. A. Advantages of Computerized Adaptive Testing (CAT) [Електронний ресурс] / N. A. Thompson. – Режим доступу: <https://assess.com/docs/Advantages-of-CAT-Testing.pdf>.

УДК 81'255:162-028.16]:[81-057.4:378.147-047.64]](045)

Король Т.Г.

**Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава
ОГЛЯД МЕТОДІВ КОНТРОЛЮ ПРОЦЕСУ
ПЕРЕКЛАДУ В НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ**

У поданій публікації наведено класифікацію й характеристики основних методів дослідження перебігу перекладацької діяльності, що застосовуються у сучасній психолінгвістиці, когнітивній психології, теорії й практиці перекладу, а також проаналізовано потенційні можливості їх екстраполяції на реалізацію

контролю в навчанні майбутніх філологів в умовах вітчизняних закладів вищої освіти з метою підвищення якості професійної підготовки.

Ключові слова: процес перекладу, контроль, дослідницькі методи, методи й прийоми контролю, майбутні філологи.

The given paper provides the classification and characteristics of major research methods applied in modern psycholinguistics, cognitive psychology, translation theory and practice to study the peculiarities of translation process. Their value is analysed in terms of their further application to the assessment arrangement in prospective philologists' instruction in domestic establishments of higher education in order to enhance professional training quality.

Key words: translation process, assessment, research methods, assessment methods and techniques, prospective philologists.

В данной публикации приведены классификация и характеристики основных методов исследования процесса переводческой деятельности, применяемые в современной психолингвистике, когнитивной психологии, теории и практике перевода, а также рассмотрены потенциальные возможности их экстраполяции на организацию и реализацию контроля в обучении будущих филологов в условиях отечественных высших учебных заведений с целью повышения качества профессиональной подготовки.

Ключевые слова: процесс перевода, контроль, исследовательские методы, методы и приемы контроля, будущие филологи.

Стрімка еволюція переліку й характеру вимог до якості професійної підготовки майбутніх філологів як безпосередніх суб'єктів надання перекладацьких послуг диктує гостру потребу в постійному вдосконаленні чинних та розробці нових методик навчання й контролю перекладу в сучасних вітчизняних закладах вищої освіти (ЗВО). Останнє, у свою чергу, вимагає комплексного залучення методів контролю й оцінювання не лише продукту перекладацької діяльності (тексту перекладу), а й її перебігу (процесу перекладу). На відміну від більш-менш визначених у сучасній перекладацькій лінгводидактиці підходів та методів реалізації оцінки якості тексту перекладу, методи контролю перебігу його процесу залишаються маловивченими. Надійне джерело збагачення арсеналу подібних методів контролю вбачаємо в запозиченні й подальшій адаптації до наших практичних потреб методів дослідження перекладацького процесу, що активно розробляються й використовуються в межах наукових пошуків в галузі психолінгвістики, когнітивної психології, теорії та практики перекладу. У перекладацькій лінгводидактиці вони знаходять своє доцільне застосування в працях представників процесуального підходу до навчання перекладу (W. Lórcsher, D. Gile, O. Fox, Chris C.-C. Shei, M. Orlando, E. Angelone, G. Massey) як надійні інструменти для уточнення особливостей перебігу перекладацької діяльності й їх подальшого врахування при організації й реалізації навчання. Значно рідше їх пропонують застосовувати безпосередньо в дидактичних цілях (D. Li, T. Pavlović, J. House, H. Dam-Jensen, C. Heine, G. Hansen, G. Massey, A. Pym), не кажучи вже про використання з метою здійснення максимально об'єктивного й інформативного контролю рівня сформованості у студентів перекладацької компетентності. Тож у цій публікації ставимо собі за мету розглянути методи дослідження процесу перекладу з точки зору їх потенціалу до застосування з метою реалізації контролю перебігу перекладацької діяльності студентів у межах виконання окремого перекладацького завдання.

У цьому спираємося на класифікацію методів і прийомів збору й опрацювання даних про перебіг процесу перекладу, запропоновану Г. П. Крінгзом [1, с. 348], й розглядаємо такі методи контролю в залежності від етапу перекладацької діяльності, на якому їх залучають: 1) ті, що застосовуються безпосередньо під час виконання перекладацького завдання (*periactional / online*); 2) ті, які використовуються після завершення виконання перекладацького завдання студентами (*postactional / offline*).

Засоби контролю, що застосовуються під час виконання перекладацького завдання, у свою чергу, на основі способу отримання показників перебігу перекладацької діяльності поділяють на: а) методи та прийоми, що спонукають до вербалізації власної програми дій та ходу міркувань (*verbal data elicitation / verbal-report data*). До цієї групи належать методи міркування вголос, що полягають в аудіо чи відеофіксації міркувань суб'єкта під час виконання перекладацького завдання. Залежно від способу реалізації цього методу виділяють індивідуальні, парні й групові методи міркування вголос; б) засоби та прийоми, що передбачають спостереження та/або фіксацію поведінкових патернів студентів під час виконання ними перекладацького завдання. До цієї групи методів належать звіти про спостереження виконання суб'єктом перекладацької діяльності, відеозаписи її перебігу, записи подій з екрана комп'ютера під час виконання перекладацького завдання, фіксація натискання кнопок клавіатури та мишки, окулографія, визначення активності мозку.

У свою чергу, методи й прийоми дослідження, що використовуються вже після завершення виконання перекладацького завдання, дозволяють проаналізувати продукт перекладу через призму процесу, що йому передував, і включають: а) аналіз продукту перекладацької діяльності, власне тексту перекладу, що хоч і є традиційним, особливо для підсумкового контролю в навчанні перекладу, у цьому контексті набуває дещо нового звучання за рахунок його розгляду з урахуванням специфіки його продукування; а також перекладацьких записів і нотаток, виправлень у тексті перекладу, виконаних власноруч чи колегами-студентами тощо. До цієї групи також належать такі методи, як редагування тексту перекладу, вивчення перекладацьких записів, створених в процесі виконання перекладу, аналіз серії перекладів одного й того ж автора, дослідження перекладів одного й того ж тексту, виконаних різними суб'єктами; б) засоби та прийоми ретроспективної вербалізації перекладацьких проблем і способів їх розв'язання (*retrospective verbal protocols / RVPs*): написання самозвітів про виконане завдання, коментарів до остаточного тексту перекладу, відповідей на запитання анкети або під час бесіди з викладачем та/чи колегами-студентами. До цієї категорії також належать протоколи спільного обговорення процесу виконання перекладу (*collaborative protocols*), які мають місце після завершення індивідуальної роботи студентів над одним і тим же перекладацьким завданням. Подібні прийоми за умови їх доповнення й супроводу чіткими й зрозуміли інструкціями чи формами для заповнення можуть слугувати потужним знаряддям для реалізації самоконтролю, який синтезує аналіз і продукту перекладу й процесу його створення [2].

Отже, проведений нами аналіз методів дослідження змісту й перебігу перекладацької діяльності вимагає укладення переліку критеріїв їх добору, з-поміж яких: практичність і доступність, економічність й ергономічність, легкість інтерпретації отриманих результатів та їх порівнюваність посідають чільне місце.

Перспективи подальших досліджень полягають в уточненні змісту кожного з відібраних у такий спосіб методів контролю.

ЛІТЕРАТУРА

1. García Álvarez A. M. Evaluating students' translation process in specialized translation: Translation commentary / A. M. García Álvarez // Journal of Specialised Translation. – 2007. – Vol. 7. – P. 139–163.
2. Krings H. P. Wege ins Labyrinth – Fragestellungen und Methoden der Übersetzungsprozessforschung im Überblick / H. P. Krings // Meta. – 2005. – Vol. 50(2). – P. 342–358.

УДК 811.11'27

Корольова Н.О.

**ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ**

МЕТАФОРИЧНІ ПРОЯВИ ГЕНДЕРНИХ ХАРАКТЕРИСТИК (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ «A GAME OF THRONES», «DIE HERREN VON WINTERFELL» і «DAS ERBE VON WINTERFELL»)

У статті розглядаються гендерно обумовлені особливості використання метафори для характеристики персонажів романів «A Game of Thrones», «Die Herren von Winterfell» та «Das Erbe von Winterfell». Актуальність статті обумовлена досить фрагментарним дослідженням гендерного аспекту мови у світлі стилістики. У контексті дослідження художнього твору гендерно марковані метафори є важливим способом вербалізації та актуалізації рис характеру, особливостей поведінки, властивих жінкам та чоловікам як його персонажам.

Спостереження за мовою романів «A Game of Thrones», «Die Herren von Winterfell» та «Das Erbe von Winterfell» дозволило виокремити та згрупувати гендерні метафори, які характеризують чоловіків та жінок як персонажів творів, а також співставити використання метафоричних найменувань чоловіка та жінки в мові оригіналу та у німецькомовному перекладі. Структурі гендерної метафори, спрямованій на чоловіків властиві такі ознаки, як сила, наполегливість, жорстокість, войовничість, активна життєва позиція, безжалісність, хитрість, самовпевненість, непостійність політичних переконань. У структурі гендерної метафори, яка характеризує жінок можемо виокремити розважливість, пристрасність, хитрість, наполегливість.

Співставлення метафоричних найменувань жінки та чоловіка у мові оригіналу та у перекладі дозволило встановити, що у німецькому варіанті збережено внутрішню форму метафор в якості образної ознаки метафоричного найменування особи. Крім того, було виявлено подібність семантики номінацій об'єктів співставлення в обох мовах, тобто прослідковується не лише образна, але й змістова подібність метафоричних найменувань жінки та чоловіка. Це пояснюється тим, що вибір певного образу базується не тільки на суб'єктивній інтенції автора метафори, але й на його світобаченні та системі стереотипних образів та еталонів, що є складовими його картини світу. Відсутність чи наявність спільного для тих чи інших мов образу зумовлена впливом позамовної дійсності, яка через етнічну свідомість впливає на мову та моделює способи інтерпретації дійсності та формує певні параметри характеристики світу. Ймовірно, що спільний германо-скандинавський міфологічний простір зумовив формування однакових для обох мов образів, які характеризують чоловіків та жінок у межах досліджуваних творів.

Ключові слова: гендер; гендерно маркована метафора; гендерні стереотипи; гендерно детерміновані відмінності; гендерна семантика.

В статье рассматриваются гендерно обусловленные особенности использования метафоры для характеристики персонажей романов «A Game of Thrones», «Die Herren von Winterfell» и «Das Erbe von Winterfell». Актуальность статьи обусловлена достаточно фрагментарным исследованием гендерного аспекта языка в свете стилистики. В контексте исследования художественного произведения гендерно маркированные метафоры является важным способом вербализации и актуализации черт характера, особенностей поведения, присущих женщинам и мужчинам как его персонажам.

Наблюдение за речью романов «A Game of Thrones», «Die Herren von Winterfell» и «Das Erbe von Winterfell» позволило выделить и сгруппировать гендерные метафоры, характеризующие мужчин и женщин как персонажей произведений, а также сопоставить использования метафорических наименований мужчины и женщины в языке оригинала и в немецком переводе. Структуре гендерной метафоры, направленной на мужчин, свойственны такие признаки, как сила, настойчивость, жестокость, воинственность, активная жизненная позиция, безжалостность, хитрость, самоуверенность, непостоянство политических убеждений. В структуре гендерной метафоры, которая характеризует женщин можем выделить рассудительность, страстность, хитрость, настойчивость.

Сопоставление метафорических наименований женщины и мужчины в языке оригинала и в переводе позволило установить, что в немецком варианте сохранена внутренняя форма метафор в качестве образной признаки метафорического наименования лица. Кроме того, было обнаружено сходство семантики номинаций объектов сопоставления в обоих языках, то есть прослеживается не только образное, но и содержательное сходство метафорических наименований женщины и мужчины. Это объясняется тем, что выбор определенного образа базируется не только на субъективной интенции автора метафоры, но и на его мировоззрении и системе стереотипных образов и эталонов, которые являются составными его картины мира. Отсутствие или наличие общего для тех или иных языков образа обусловлена влиянием внеязыковой действительности, которая через этническое сознание влияет на язык и моделирует способы интерпретации действительности и формирует определенные параметры характеристики мира. Вероятно, что общее германоскандинавское мифологическое пространство обусловило формирование одинаковых для обоих языков образов, характеризующих мужчин и женщин в рамках изучаемых произведений.

Ключевые слова: гендер; гендерно маркированная метафора; гендерные стереотипы; гендерно детерминированы различия; гендерная семантика.

Summary. The article deals with the gender-specific aspects of using of the metaphors for the description of the characters of the novels “A Game of Thrones”, “Die Herren von Winterfell” and “Das Erbe von Winterfell”. The relevance of research is determined with rather fragmentary study of the gender aspect of language from the perspective of stylistics. In the context of the study of the fiction, gender-marked metaphors are important for verbalization and actualization of the character and behavioral traits of women and men as its characters.

Observation over the language of the novels “A Game of Thrones”, “Die Herren von Winterfell” and “Das Erbe von Winterfell” enabled to identify and to group gender marked metaphors which are referred to the men and women as characters of the novels, and to compare the usage of metaphorical nomination of men and women in the language of the original and in German translation. The structure of the gender metaphor referred to the man is characterized by such attributes as strength, perseverance, cruelty, militancy, active life position, ruthlessness, cunning, self-confidence, inconstancy of political convictions. In the structure of the gender metaphor that characterizes woman prudence, passion, cunning, perseverance can be distinguished.

Comparison of the metaphorical nominations of women and men in the original language and in translation made it possible to establish that in the German version the internal form of metaphor is maintained as the figurative attribute of the metaphorical nomination of the person. Beyond that the similarity of the semantics of the nominations of objects of comparison in both languages was discovered, that is, not only the figurative, but also the substantive conceptual similarity of the metaphorical nominations of women and men can be traced. The absence or presence of a common image for one or another language is caused by the influence of extra-linguistic reality, which influences language, models the ways of the interpretation of the reality and forms certain parameters of the characteristics of the world.

Keywords: *gender; gender metaphor; gender stereotypes; gender determined differences; gender semantics.*

Вступ. Для останніх десятиліть ХХ століття є характерним становлення та інтенсивний розвиток гендерних досліджень в лінгвістиці, що пов'язано зі зміною наукової парадигми в гуманітарних науках. Такий підхід стимулював дослідження лінгвістичних механізмів прояву гендеру в мові та комунікації [10, с. 154–161].

На сьогоднішній день методологічне і теоретичне підґрунтя гендерної лінгвістики формується в працях А.П. Мартинюк, О.І. Горошко, Р.К. Потапової, В.В. Потапова, А.В. Кіріліної, І.І. Халєєвої [1, с. 3-9]. Українські мовознавці приділяють увагу дослідженням гендеру в межах лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, концептології, етнолінгвістики, дискурсології, комунікативної лінгвістики.

У мові гендерні стереотипи відображаються на лексичному, фразеологічному, синтаксичному рівнях, в тому числі у системі гендерно маркованих метафор, під якими в гендерній лінгвістиці розуміють перенесення не тільки фізичних, а й усієї сукупності духовних якостей і властивостей, об'єднаних словами жіночність і мужність, на предмети, які зі статтю не пов'язані [4, с. 7-32].

Вслід за З.І. Резановою в якості гендерних метафор ми розглядаємо також метафоричні іменування чоловіків і жінок, які виступають як засіб маркування типово чоловічих і типово жіночих рис на основі уподібнення явищ різних понятійних рядів [7, с. 47-58].

Об'єктом нашого дослідження є гендерно марковані метафори, предметом - типи представлення метафоричних найменувань жінки та чоловіка у тексті романів «A Game of Thrones», «Die Herren von Winterfell» та «Das Erbe von Winterfell» (першого роману циклу «Пісня льоду і полум'я» Дж. Мартіна та його німецькомовного перекладу). Метою нашого дослідження є розгляд теоретичних засад гендерної проблематики в сучасній лінгвістиці та дослідження гендерно обумовлених особливостей використання метафор для характеристики

особливостей жіночих та чоловічих персонажів романів, а також співставлення метафоричних найменувань жінки та чоловіка у мові оригіналі та у німецькомовному перекладі. Матеріал дослідження - всі метафоричні найменування особи, актуалізовані в текстах романів.

У контексті дослідження художнього твору ми розглядаємо гендерно марковані метафори як такі, що присвячені характеристиці та актуалізації певних рис, властивих жінкам та чоловікам як його персонажам.

Співставлення метафоричних найменувань жінки та чоловіка у мові оригіналу та у перекладі дозволило встановити, що у німецькому варіанті збережено внутрішню форму метафор в якості образної ознаки метафоричного найменування особи. Крім того, було виявлено подібність семантики номінацій об'єктів співставлення в обох мовах, тобто прослідковується не лише образна, але й змістова подібність метафоричних найменувань жінки та чоловіка. Це пояснюється тим, що вибір певного образу базується не тільки на суб'єктивній інтенції автора метафори, але й на його світобаченні та системі стереотипних образів та еталонів, що є складовими його картини світу. Відсутність чи наявність спільного для тих чи інших мов образу зумовлена впливом позамовної дійсності, яка через етнічну свідомість впливає на мову та моделює способи інтерпретації дійсності та формує певні параметри характеристики світу. Ймовірно, що спільний германо-скандинавський міфологічний простір зумовив формування однакових для обох мов образів, які характеризують чоловіків та жінок у межах досліджуваних творів.

У романах «Die Herren von Winterfell» та «Das Erbe von Winterfell» було виокремлено 80 гендерно маркованих метафор, серед яких 25 присвячено жінкам, а 55 - чоловікам. У романі «A Game of Thrones» було виокремлено 79 гендерно маркованих метафор, серед яких 25 присвячено жінкам, а 54 - чоловікам. Зазначена відмінність пояснюється використанням у німецькому перекладі творів метафори для характеристики чоловічого персонажу, яка не застосовується в оригіналі. Мова йде про співставлення чоловіка із міфічним предметом – Рогом достатку (das Füllhorn), тоді як в оригіналі таке метафоричне співставлення відсутнє.

Критеріями відбору досліджуваного матеріалу послужили 1) формально – семантична ознака, тобто наявність у гендерної метафори експліцитно чи імпліцитно вираженої гендерної семантики та 2) лексико-семантична ознака [7].

Використані у тексті творів для характеристики чоловіка або жінки гендерно марковані метафори, які були виокремлені згідно формально-семантичної ознаки, були поділені на наступні 4 групи: позитивні характеристики чоловіків/жінок, негативні характеристики чоловіків/жінок, зовнішність чоловіків/жінок, діяльність та поведінка чоловіків/жінок.

Кількісно дані групи співіносяться наступним чином:

Метафори, що характеризують чоловіків

Позитивні характеристики чоловіків: 2; Негативні характеристики чоловіків: 15; Зовнішність чоловіків: 17; Діяльність та поведінка чоловіків: 20.

Метафори, що характеризують жінок

Позитивні характеристики жінок: 3; Негативні характеристики жінок: 4; Зовнішність жінок: 2; Діяльність та поведінка жінок: 16.

Для прикладу, щоб описати працю жінки в якості шпигунки автор порівнює її із пташкою (the bird / der Vogel), вказуючи таким чином на необхідні для успішної самореалізації у цій сфері риси: швидкість, оперативність, здатність чітко

та ясно транслювати інформацію. Зазначимо, що у реальності досліджуваних творів саме пташки, ворони, служать найбільш швидким та доступним способом комунікації та зв'язку на далеких відстанях:

He has informants everywhere. His little birds, he calls them. One of his little birds heard about your visit [14, p. 213]. / Er hat seine Informationen überall. Seine kleinen Vögel nennt er sie. Und seine kleinen Vögel haben von Eurem Besuch erfahren [12, S.168].

Жінка в якості воїна не є типовим персонажем романів циклу «Пісня льоду і полум'я» Джорджа Мартіна. Для досягнення свої цілей героїні використовують переважно хитрість, владу, секс, а не фізичну силу. В перших двох романах нами була виявлено лише декілька жінок-воїнів, леді, і для опису їх активної участі у військовій діяльності та не останньої позиції в армії Роба Старка автор робить співставлення із снарком (the snark / der Snark), міфічною істотою, якою лякають дітей у Всесвіті «Пісні льоду та полум'я», доповнюючи цю характеристику епітетами вперта, нетерпляча, свавільна (stubborn, short-tempered, willful / halsstarrig, ungeduldig und eigensinnig):

“Like as not, my sister is marching in your brother’s host, her and those daughters of hers, dressed in men’s mail. Maegen is a hoary old snark, stubborn, short-tempered, and willful” [14, p. 953]. / „Ob es mir gefällt oder nicht: meine Schwester marschieret in der Armee deines Bruders, sie und ihre Töchter, in Männerrüstungen. Maegen ist ein grauer, alter Snark, halsstarrig, ungeduldig und eigensinnig“ [12, S. 340].

Абсолютно негативних характеристик жінки у тексті перших двох романів циклу небагато, і співставлення відбувається переважно із тваринами (die Kuh / the cow / корова):

“You fret too much. Lisa Arryn is a frightened cow.”“That frightened cow shared Jon Arryn’s bed.” [14, p. 106] / „Du machst dir zu viel Sorgen. Lisa Arryn ist eine schreckhafte Kuh“. „Diese schreckhafte Kuh hat mit Jon Arryn das Bett geteilt“ [13, S.82].

Негативна характеристика чоловіка у тексті перших двох романів циклу часто відбувається через співставлення із представницями жіночої статі у різноманітних контекстах. Таким чином бачимо, що наявність чи відсутність тих чи інших рис характеру, недоліків або ж навпаки, привабливих елементів зовнішності екстраполюються на жінок, як автоматично їм властиві. Наприклад, один із пермонажів творів, Сем Тарлі, проявив себе як не надто вмілий воїн, боягуз, при цьому юнак страждає на надмірну вагу, що описується автором через співставлення із самкою свині, свиноматкою (Lady Piggy / die Schweinedame) та привселюдним приниженням:

“Three of you ought to be sufficient to make Lady Piggy squeal. All you need do is get past the Bastard.” [14, p. 322] / „Drei von Euch sollten genügen, die kleine Schweinedame zum Quieken zu bringen. Ihr müsst nur den Bastard überwinden“ [13, S. 254].

Серед гендерно маркованих метафор, націлених на опис чоловіка, переважна більшість також ґрунтується на співставленні із тваринами, містячи вказівку на наявність у персонажів певних яскраво виражених рис зовнішності. Так, наприклад, персонаж із великими вухами був названий летючою мишою (a bat / die Fledermaus):

Grenn scowled. „You’re uglier than me. At least I don’t have ears like a bat [14, p. 323]. / Grenn zog ein finsternes Gesicht. „Du bist hässlicher als ich. Wenigstens wegen Ohren. Du bist eine Fledermaus [13, S. 255].

При розподілі гендерно маркованих метафор згідно лексико-семантичної ознаки було виділено такі групи об’єктів, із якими співставляється чоловік у тексті романів: тварини (пташки, плазуни, комахи), міфічні істоти, абстрактні поняття, артефакти, частини тіла, матеріал, частина природи, чоловік як представник жіночої статі. У романах «Die Herren von Winterfell» та «Das Erbe von Winterfell» було виділено ще одну групу зіставлення чоловічих персонажів – міфічний предмет, яка відсутня в романі «A Game of Thrones».

Кількісно ці групи наповнені наступним чином:

Тварини: 31; Міфічні істоти: 5; Абстрактні поняття: 1; Артефакти: 5; Частини тіла: 2; Матеріал: 1; Частина природи: 6; Чоловік як представник жіночої статі: 3; Міфічний предмет: 1.

Якщо розглядати тварин в якості об’єкта порівняння у тексті романів, то слід зазначити, що чоловіки порівнюються із собакою (the dog / der Hund), ослон (the ass / der Esel), пантерою (the panther / der Panther), вовком (the wolf / der Wolf), ведмедем (the bear / der Bär), тупом (the aurochs / der Aurochs), мавпою (the monkey / der Affe), левом (the lion / der Löwe), білкою (the squirrel / das Eichhörnchen), биком (the bull / der Bulle), щуром (the rat / die Ratte), кротом (the mole / der Maulwurf), оленем (the deer / der Hirsch), жеребцем (the stallion / der Hest), їжаком (the hedgehog / der Igel), павуком (the spider / die Spinne), жабою (the frog / der Frosch).

Для прикладу, членів королівської гвардії, які із страху за власне життя та благополуччя та щоб уникнути будь-яких підозр та залишитись у вигаши на стороні майбутнього переможця поспішили покинути приміщення у неоднозначній ситуації автор співставляє із зайцями (the hares / Hasen) та щурами (the rats / Ratten):

From his vantage point atop of throne, he could see men slipping out the door at the far end of the hall. Hares going to ground, he supposed ... or rats off to nibble the queen’s cheese [14, p. 573]. / Von seinem Aussichtspunkt auf dem Thron konnte er sehen, dass Männer aus der Tür auf der anderen Seite des Saales schlichen. Hasen, die in ihren Löchern verschwanden, so kamen sie ihm vor...oder Ratten, die am Käse der Königin nagen wollten [13, S. 38].

Чоловік в якості міфічної істоти співставляється у текстах романів із велетнем (the giant / der Riese), гномом (the dwarf / der Gnom), дияволом (the devil / der Teufel), демоном (the demon / der Dämon), драконом (the dragon / der Drache).

Наприклад, велетнем (the giant / der Riese) називають Тірїона Ланністера, карлика, вказуючи на видатні розумові здібності цього персонажу та його вміння мислити стратегічно та далекоглядно:

He spoke softly, yet the high officers of the Night’s Watch all fell quiet, the better to hear what the ancient had to say. „I think he is a giant come among us, here at the end of the world [14, p. 254-255]. / Er sprach leise, und die hohen Offiziere der Nachtwache schwiegen, um besser zu hören, was der Greis zu sagen hatte. „Ich denke, er ist ein Riese unter uns, hier am Ende der Welt [13, S. 200].

25 гендерно маркованих метафор, які характеризують жінок були згруповані згідно лексико-семантичної ознаки: тварини (також пташки), міфічні істоти, абстрактні поняття, частини тіла, сторона світу, матеріал.

Виокремлені групи співвідносяться наступним чином:

Тварини: 15; Міфічні істоти: 6; Абстрактні поняття: 1; Частина тіла: 1; Сторона світу: 1; Матеріал: 1.

У кількісному відношенні найбільшою є група гендерно маркованих метафор, які характеризують жінку через співставлення із твариною. У тексті втору ми виокремили спрямовані на жінку гендерні метафори, які співставляють її із совою (the owl / die Eule), вовчицею (she-wolf / die Wölfin), куркою (the hen / die Henne), мишею (the mouse / die Maus), коровою (the cow / die Kuh), ласкою (the weasel / das Wiesel), самкою оленя / козулею (the doe / das Reh), кицькою (the cat / die Katze) та левицею (the lioness / die Löwin).

Наприклад, жінка, чия поведінка в ліжку вдовольняє одного із персонажів, останній характеризує як ласку (the weasel / das Wiesel):

„Sweet Kyra,“ he said with a laugh. „She squirms like a weasel in bed, but say a word to her on the street, and blushes pink as a maid.“ [14, p. 488] / „Die süße Kyra“, sagte er lachend. „Im Bett ist sie ein Wiesel, doch sagt man auf der Straße auch nur ein Wort zu ihr, errötet sie wie eine Jungfer.“ [13, S.386].

Відсутність видатних розумових здібностей у жінки демонструється у тексті романів через порівняння із куркою (the hen / die Henne):

Old Nan had cackled like a hen when Bran told her that, and confessed that Hodor’s real name was Walder [14, p. 299]. / Die Alte Nan hatte wie eine Henne gegackert, als Bran ihr das erzählte, und ihm anvertraut, dass Hodor in Wahrheit Walder hieße [12, S. 235].

Висновки. Отже, спостереження за мовою романів «A Game of Thrones», «Die Herren von Winterfell» та «Das Erbe von Winterfell» дозволило виокремити та згрупувати гендерні метафори, які характеризують чоловіків та жінок як персонажів творів, а також співставити використання метафоричних найменувань чоловіка та жінки в мові оригіналу та у німецькомовному перекладі. На основі цього можемо припустити, що структурі гендерно маркованої метафори, спрямованій на чоловіків властиві такі ознаки, як сила, наполегливість, жорстокість, войовничість, активна життєва позиція, безжалісність, хитрість, самовпевненість, непостійність політичних переконань. У структурі гендерно маркованої метафори, яка характеризує жінок можемо виокремити розважливість, пристрасність, хитрість, наполегливість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрійченко Ю. В. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Вип. 20. 2011. С. 3-9
2. Белова Т. М. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://cheloveknauka.com/gendernaya-metafora-kak-otrazhenie-kulturnogo-kontsepta-maskulinnost-vo-frantsuzskom-yazyke#ixzz5eaMfdwL>
3. де Лауретис Т. Американский Фрейд // Гендерные исследования. №1. 1998. 157 с.
4. Кирилина А. В. Гендерные исследования в лингвистических дисциплинах. Гендер и язык. М., 2005. С. 7-32
5. Костикова И. В. Введение в гендерные исследования. М.: Аспект Пресс, 2005. 255 с.
6. Пушкарева Н. Л. Женщина. Гендер. Культура. М.: МЦГИ, 1999. 168 с.
7. Резанова З. И. Гендерная метафора: типология, лексикографическая интерпретация, контекстная репрезентация. Вестник Томского государственного университета. Филология. 2011. С.47-58
8. Семашко Т. М. Гендерна лінгвістика в системі сучасної мовознавчої науки. Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 2010, №3. – С.166-169
9. Словарь гендерных терминов / под ред. А.А. Денисовой. Режим доступа: <http://www.owl.ru/gender/ alphabet.htm>
10. Смит С. Постмодернизм и социальная история на западе: проблемы и перспективы. Вопросы истории. 1997. № 8. С. 154–161.

11. Теория метафоры. Сборник. Под ред. Арутюновой Н.Д., Журиной М.А. М.: Прогресс, 1990. – С. 7-32.
12. George R. R. Martin. Das Lied von Eis und Feuer. Die Herren von Winterfell. Ins Deutsch übertragen von Jörn Ingwersen. Blanvalet. München. 2010. 514 S.
13. George R. R. Martin. Das Lied von Eis und Feuer. Das Erbe von Winterfell. Ins Deutsch übertragen von Jörn Ingwersen. Blanvalet. München. 2010. 458 S.
14. George R. R. Martin. A Game of Thrones, A Song of Ice and Fire: Book One. Bentam Books. New York. 1996. 1047 p.

УДК 140.8+330.366+378.1

Корсак К.В.

**ПУВО «Київський медичний університет»
ПРО НООНАУКИ У ПРОГНОЗУВАННІ МАЙБУТНЬОГО**

Доведено поширеність дисциплінарної обмеженості прогнозів, що робить їх малопридатними аж до повної помилковості. Наведено приклади невдалих прогнозів. Для успішності передбачень запропоновано «ноофутурологію» та використання досягнень ноотехнологій і ноонаук. Вказано на прискорення руху людства не до «смайт-ери», а до нооери як періоду побудови ноосфери.

Ключові слова: загрози людству, труднощі передбачень, форсайт, наближення нооери, ноонауки, ноофутурологія

Доказано распространение дисциплинарной ограниченности прогнозов, что делает их малопригодными до полной ошибочности. Приведены примеры неудачных прогнозов. Для успешности предсказаний предложено «ноофутурологию» и использование достижений ноотехнологий и ноонаук. Указано на ускорение движения человечества не к «смайт-эре», а к нооэре как периоду построения ноосферы.

Ключевые слова: угрозы человечеству, трудности предсказаний, форсайт, приближение нооэры, ноонауки, ноофутурология

The prevalence of disciplinary constraints on projections has been proved, which makes them unsuitable up to a total fallacy. Examples of unsuccessful forecasts are given. For the success of the predictions, "noofuturology" and the use of the achievements of nootechnologies and noosciences are proposed. It is pointed out that the movement of humanity is accelerated not to the "smart era", but to the nooera as the period of the noosphere construction.

Keywords: threats to humanity, difficulties of predictions, foresight, approach of noer, noosciences, noofuturology

Необхідність підвищення точності прогнозів на віддалений інтервал часу стає все актуальнішою разом із загостренням екологічних та всіх інших загроз для всього людства. Навіть побіжний погляд на еволюцію життя з моменту його цілком можливого самозародження на Землі завдяки унікальним властивостям атомів карбону й потокам різних форм енергії на молодій планеті свідчить про рух біоматерії від автоматичної реакції перших без'ядерних клітин на неоднорідності оточення до появи головного мозку з двох доволі спеціалізованих частин для реакції на ті події, які ймовірно відбуватиметься «дещо пізніше». Отже, передбачати майбутнє можуть з різним успіхом усі високорозвинені істоти на Землі, не виключаючи і подвійно розумну людину - Homo Sapiens Sapiens. Щоправда, успіхи людей швидко зростають для частини короткотермінових прогнозів, а от з передбаченнями «майбутнього» не все гаразд. Непоганий приклад - знаменита трилогія міжнародного колективу науковців під керівництвом Д.

Медоуза з прогнозом для інтервалу 1997-2100 років [5]. Вони гарно передбачили події на перші 30 років, але пізніше помилковість їх рекомендацій стала стрімко наростати.

Ще кращий приклад - спроба французів наприкінці 1980-х років значно перевищити досягнення групи Д. Медоуза і створити детальну історію всього XXI століття. Зусиллями державних установ Франції і десятків експертів і фахівців з'явилася чимала книга під авторством Т. Годена «2100: історія наступного століття» [7]. Пікантність ситуації в тому, що 600 її сторінок описують ймовірне змагання СРСР і США, а перший із суперників навіщось зник практично у момент опублікування «Історії XXI ст.». «Французький» урок для прогнозистів ще й у тому, що у тексті книги немає припущення щодо подібного зникнення, хоч сама книга й претендує на надійність.

Подальший текст автор створював для допомоги читачам у прогнозуванні майбутнього, для виключення значних і шкідливих помилок. Ця інформація накопичена для успішності викладацької роботи через стеження за світовими і національними науковими досягненнями. Це дуже розширило авторську тематику наукових публікацій. До питань фізики долучились інтегроване природознавство, освітня компартивістика, філософія освіти, загальна екологія і, що цілком логічно - спроби точного прогнозування майбутнього людства і пошуки шляху його порятунку.

Аж шість видань має основний твір автора з сучасної екології з постійним зростанням у них уваги до еволюції людства і передбачень майбутнього [4], що було відповіддю на прохання читачів «молодших варіантів» розширити футурологічну тему. Тогочасне «екологічне спрямування авторського мислення» і пояснює той факт, що першому на планеті пощастило з легкістю виявити у великому потоці нанонаукових відкриттів винайдення двох унікальних і несподіваних - цілковито безпечних для довкілля і людини способів отримання пластиків і засобів боротьби з вірусами і бактеріям. Біологи й фізики, що вивчили й описали ці дві технології, і не подумали про їх можливу роль у біосфері. Саме так у цьому випадку «спрацювала» для них загальновідома «вузькодисциплінарна обмеженість мислення».

Подальший текст створений з претензіями на «широке мислення» й певним чином узагальнює роздуми автора упродовж другої половини його життя в роки гарячого бажання захистити своїх власних нащадків від тих грандіозних небезпек, які так впевнено і дружно передбачали всі відомі автору зарубіжні й наші футурологи.

Мета цієї праці - доведення помилковості тих прогнозів майбутнього на тривалий інтервал часу, які заповнюють не тільки ЗМІ, а й наукові видання, а завдання - пропозиція цілком реального і навіть завчасного відвернення небезпек екологічних, демографічних й інших загроз для існування людства.

Що стосується методології та конкретних інструментів дослідження обраних проблем, то з вказаного вище короткого переліку головних тем авторських наукових публікацій стає очевидною їх велика кількість, зокрема, досягнень точних наук, ультра-загальних методів філософії, успіхів когнітології та кількох молодих наук, що вивчають людину на рівні молекул і навіть атомів (зауважимо - вже поступово формується щось схоже на комплексне «ноолюдинознавство»).

Серед авторських індивідуальних засобів уникнення помилок у власній науковій продукції доцільно вказати три: 1) страх перед ефектом «п'яти сліпих»; 2)

запекла боротьба з «хоттабізацією»; 3) сконцентрованість на усуненні небезпеки «вівсяного ефекту».

Перший ефект відомий усім з часів «долітописної Індії»: сліпці долоньками доторкнулися до такого ж розміру ділянок поверхні слона і зробили феноменально помилкові висновки щодо загальних обрисів істоти. У сучасній Україні цей ефект найпомітніший у працях тих осіб, які пропонують негайно перенести в Україну якісь мікроскопічні фрагменти «зарубіжного досвіду» у вихованні, освіті, стратегічному плануванні та ін.

Бородатий чаклун «Хоттабич» дав нам уроки помилкових міркувань і планування через свою надмірну переконаність в істинності тих знань і поглядів, які побутували на Близькому Сході, знову ж, «у долітописний період». Цей ефект є лютим ворогом тих аналітиків і футурологів, які переконані мало не у вічності й незмінності того, що вони вивчили у молодості. Подолати загрозу «хоттабізації» легко - досить старанно і безперервно стежити за усіма найновішими відкриттями і головними технічними досягненнями (щоправда, слід навчитися розмежовувати фейки і надійну інформацію).

Третій - вівсяний ефект - горішок міцний і гранчастий. Цей термін автор пропонує для позначення тих відкриттів і досягнень, які неминуче вигулькнуться десь на планеті через ... років з причини того, що вже сформувалися ембріональні зони цих відкриттів і загострюється потреба в їх використанні. Ці два слова автор винайшов для себе і студентів у процесі дослідження витоків індустріального суспільства в Європі. Кращі економісти-футурологи тих часів територією прогресу вважали вузькі смужки берегів морів і судноплавних рік, місцем безнадії - все інше. Вони слушно вказували, що водний транспорт легко забезпечить роботу металургійних чи інших заводів довільних розмірів. А віддалені від рік терени ніколи не стануть промисловими центрами, бо поля Європи надто малі для забезпечення вівсом десятків мільйонів коней.

Серйозна необхідність замінити коней чимось іншим стала важливим чинником винайдення залізниць і парових локомотивів. Головним сучасним гальмом не тільки енергетичного, а й усіх інших «прогресів», автор вважає відсутність дуже дешевих і великих акумуляторів та конденсаторів.

Та перейдемо до створення якісних прогнозів з врахуванням трьох авторських пропозицій. Історія свідчить, що ймовірність успіху швидко зменшується у разі підвищення важливості та всеосяжності передбачень. Мало що дає збільшення складу груп прогнозистів, що ми засвідчили прикладами [3]. Ці та всі подібні багаточисленні твори мають переважно історичне, а не прогностичне значення.

Значно важливішим і злободеннішим ми вважаємо феномен дівчинки зі Швеції Грети Тунберг і руху «FFF - Fridays for Future». Її емоційні звинувачення щодо життєвих помилок старших генерацій та лідерів провідних держав перебувають у центрі уваги ЗМІ вже багато місяців і вийшли на рівень отримання права виступити в ООН на сесії 2019 р.

Доцільно порівняти індивідуальне екопикетування дівчинки зі Швеції Грети Тунберг і не менш розпачливу засторогу для людства з боку понад 15 тисяч світових науковців [8]. Претензії науковців звучать так:

«Двадцять п'ять років тому Союз зацікавлених вчених та понад 1700 незалежних вчених, включаючи більшість живих лауреатів Нобелівської премії з наук, написали 1992 р. "Попередження світових вчених для людства". Ці

зацікавлені фахівці закликали людство скоротити руйнування навколишнього середовища і застерігали, що "величезні зміни у нашому керуванні Землею і життя на ньому необхідні для уникнення великих людських злиднів". У їхньому маніфесті вони показали, що люди були у конфронтації з природним світом. Вони висловили занепокоєння з приводу поточного, майбутнього або потенційного пошкодження планети Земля, пов'язаного з виснаженням озонового шару, наявністю прісноводних ресурсів, виснаженням морського життя, мертвими зонами океану, втратою лісів, руйнуванням біорізноманіття, зміною клімату та постійністю демографічного зростання. Вони проголосили, що необхідні фундаментальні зміни, щоб уникнути наслідків, які принесе наш теперішній курс» [8].

Далі автори цієї «Відозви-2» констатують, що людство не відреагувало на документ 1992 року, тому вони у більшій кількості (15 364 осіб) пропонують здійснювати масовий громадський тиск на уряди заради вирішення глобальних проблем. Більша частина «Відозви-2» присвячена текстовому і графічному представленню «досягнень» людства у деструкції довкілля з акцентуванням змін складу повітря та неіснуючої загрози т.зв. «глобального потепління атмосфери», і тільки наприкінці скоромовкою перелічені 13 кроків і засобів для порятунку всього людства [8].

Тут необхідно звернути увагу на це міфічне «потепління», яке стосується не всієї атмосфери, а тільки тропосфери. Цей ажіотаж свідчить, на жаль, про зниження інтелекту людства. Кілька точних наук виявили щонайменше 10 значних астрономічних, геофізичних, метеорологічних та інших впливів на середню температуру приземної частини атмосфери. Не робить честі не тільки сучасним ЗМІ, а й ООН з її Міжурядовою групою експертів зі змін клімату відкидання всіх чинників впливу, акцентуючи тільки концентрацію вуглекислого газу. Цій темі автор уже присвятив кілька публікацій ([3] та ін.), які, як можна було очікувати, не справили ані найменшого враження на людство. Доцільно вказати й на те, що у нашій мові слово «інтелект» має множину, а «розум» - ні, а от у розвинених державах світу поняття «інтелекти» не використовується ніколи.

І все ж футурологічне значення біологічної «Відозви-2» більше від французького «метелика про XXI ст.», адже вона містить констатацію наявного і пропонує для людства повну зміну діяльності. З одного боку біологи насамперед вимагають максимально розширити заповідники, з другого - дуже збільшити виробництво їжі для сотень мільйонів голодних, але не вказують, як поєднати перше з другим. Тимчасом, хтось з авторів «Відозви-2» таки повинен був знати про те, що реальний процес виробництва на Землі не 250 млн. т. м'яса (таким є сучасний показник), а удесятеро більшої кількості без використання луків започаткований створенням великих реакторів для вирощування зі стовбурових клітин тих чи інших біологічних видів дрібненьких волокон м'язової тканини, до яких люди звикли за мільйони років («м'ясної дієти»).

Ставлення до футурології як окремої наукової дисципліни далеке від ентузіазму саме через непереконливість передбачень на великий інтервал часу. Замість фундаментальної стратегії державного рівня зазвичай поширені спроби вирішення тактичних завдань на інтервал каденції вищих державних законодавчих і виконавчих органів. В Україні це прогностичні плани з поясненням негативних рис діяльності попередників, констатацією наявного і сміливі обіцянки ліквідувати негаразди, перевищити середні світові показники щорічного збільшення ВВП і т.д. У даний момент керівники держави мають прекрасне виправдання - факт

комплексної агресії Російської Федерації проти України. Іншими словами, на практиці футурологічні проблеми редукуються до звичайного планування.

Авторське дослідження всієї теми «прогнозування» виявило багато цікавих явищ. Прикладом є перетворення у США системного аналізу в таку ж вагому частину змісту вищої освіти, якою в СРСР була ідеологічна складова з цілої групи «комуністичних» дисциплін. Відновлення незалежності України стало причиною серйозних змін у футурологічній темі, які все ж не наблизилися до ідеалу, але мали достатньо вагоме практичне застосування. Прикладом можна вважати головний зміст і передбачення у спеціалізованому часописі «Економічне прогнозування». Найбільш цікавим ми вважаємо результати вивчення кращого зарубіжного досвіду складання прогнозів у сучасних умовах чергової промислової революції, а у межах цієї теми - дослідження «форсайтного» методу прогнозування (форсайту).

Словники й різномовні енциклопедії загалом одноставні в тлумаченні «форсайту» на основі його англійського походження як "передбачення" або "погляду в майбутнє". Найповніший аналіз виконала доктор філософських наук Л. Федулова у циклі статей (напр. [6]), де вивчені всі численні визначення цього поняття, які належали різним авторам. Серед них найбільш повне і точне - це система методів експертної оцінки стратегічних напрямів соціально-економічного та інноваційного розвитку, виявлення технологічних проривів, спроможних впливати на економіку і суспільство у середньо- і довгостроковій перспективі. Саме для «стратегічних» завдань і виявлення «проривних» технологій і був сформований у розвинених державах форсайт як об'єднання удосконалених відомих і кількох нових методів прогнозування. Між ними розгорнулося змагання - хто залучить більше фахівців і використає максимальну кількість з приблизно 20 відомих методів.

Ми вбачаємо один - але фундаментальний - недолік у згаданих та всіх інших відомих нам форсайтних передбаченнях. Їх автори твердо переконані у вічності шкідливих для довкілля індустриальних виробництв і неможливості отримання продукції без найменшої шкоди для біосфери та людини. Навіть зараз технологічна еволюція Заходу обертається навколо терміну «смайт (smart)», виразно орієнтуючись усього лише на поступове зменшення шкідливих відходів і на повторне використання застарілого чи мало потрібного (тут незаперечний світовий лідер - Швеція).

Насправді ж, практично ідеальні і нешкідливі виробництва і процеси вже існують і заслуговують на назву «ноотехнології (nootechnologies)». Ось перші чотири з наявних у даний момент семи чи десяти: 1) створення з біологічних відходів з використанням специфічних бактерій біопластиків, які достатньо швидко саморозкладаються у довкіллі; 2) трансформація з допомогою дешевих фотокаталізаційних сполук звичайного поглинання світла в ефективне біообеззараження поверхонь тіл і повітря у приміщеннях; 3) формування дисплейних та інших органічних плівок з допомогою керування змінами вірусів й подібних наноструктур; 4) перетворення шляхом використання життєдіяльності бактерій шару піску у міцний пісковик, застосовний у будівництві» [1, с.22]. Зараз таких технологій близько десяти.

З викладеного випливають численні висновки, головний з яких полягає у необхідності зменшення частки історичної складової у змісті вищої освіти України і включенні найновіших відкриттів не в одній, а у всіх Sciences&Arts. Внесок автора у виконання цього завдання полягає у пропозиції «Нооглосарію-2» (у

співавторстві з Ю. Корсаком), який на українській та англійській мовах містить пояснення 225 «термінів з майбутнього» (ноотехнології, ноорозвиток, ноонауки, ноомислення, ноофілософія, нооісторія і т.д.) [2]. Заміна наявних виробництв екобезпечними ноотехнологіями і перехід на суспільні ноопроцеси з легкістю ліквідує небезпеку згаданого вище «екологічного колапсу».

Однак, світова специфіка сьогодення полягає не тільки в матеріальному забрудненні довкілля, а й у розвитку численних девіацій у мисленні та поведінці все більшого відсотка осіб, що ми пропонуємо назвати рухом до «Духовно-інтелектуального колапсу». Боротьбу з вказаними проблемами має вести ноофутурологія - удосконалений варіант сучасної науки, який має не тільки враховувати вже наявні ноотехнології і ноонауки, а й пропонувати ще новіші та ефективніші.

Для практичної реалізації цього задуму з весни 2019 року в Україні серед викладачів ВНЗ і науковців самоорганізувався «Київський клуб АНТИКОЛАПС». Ми будемо спільно створювати аналізи і публікації, скеровані на успішну боротьбу не тільки з екологічним і духовно-інтелектуальним колапсами, а й з усіма іншими глобальними і національними небезпеками. Проекти статей скеровуються всім потенційно зацікавленим особам для уважного вивчення, редагування і приєднання (чи неприєднання) до складу колективу авторів. Вже в 2019 році у журналі «Вища школа» вийшли перші три статті (№3, №4 і №7) про боротьбу з колапсами. Просимо приєднуватися до Клубу через звернення до К. Корсака (адреса kvkorsak@gmail.com).

ЛІТЕРАТУРА

1. Корсак К.В. (2011) Нооекономіка (4-та хвиля) – шлях сталого розвитку людства у XXI столітті // Економіст. – 2011. - №1. – С. 20-23
2. Корсак К.В., Корсак Ю.К. (2019) Нооглосарій-2 — ноонауки для майбутнього без колапсів // Вища школа. - 2019. - №2. - С. 43-58
3. Корсак К.В. (2018). Про засади правильного мислення у темі глобального потепління // Вища школа. - 2018. - №1(162). - С. 72-81
4. Корсак, К. В. Основи сучасної екології: навч. посіб. / К. В. Корсак, О. В. Плахотнік. — 6-те вид., допов. — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. - 408 с.
5. Медоуз Д.Х., Медоуз Д.Л., Рэндерс И. Пределы роста. – М., МГУ, 1991; За пределами роста. - М.: Прогресс, Пангея, 1994; Пределы роста. 30 лет спустя. — М.: ИКЦ «Академкнига», 2008.
6. Федулова Л.І. (2008) Форсайт: сучасна методологія технологічного прогнозування // Економічне прогнозування. – 2008. - №3. – С. 106-120 (початок); №4. – С. 124-138 (закінчення)
7. Gaudin Th. (1990) 2100 recit du prochain siecle. – Paris, Editions Payot, 1990. – 600 p.
8. World Scientists' Warning to Humanity: A Second Notice / William J. Ripple, Christopher Wolf, Thomas M. Newsome, Mauro Galetti, Mohammed Alamgir, Eileen Crist, Mahmoud I. Mahmoud, William F. Laurance, and 15,364 scientist signatories from 184 countries // BioScience. 13 November 2017 (URL: <https://academic.oup.com/bioscience/advance-article/doi/10.1093/biosci/bix125/4605229>)

УДК 811.161.2'243:378.147

Косенко Ю.Г.

Сумський національний аграрний університет ОНЛАЙН ВІДЕО КУРС «ТВІЙ УСПІХ» ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМЦЯМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто і проаналізовано методичні аспекти самостійного вивчення іноземцями української мови засобами онлайн технологій (на прикладі онлайн-курсу «Твій успіх»). Запропоновано досвід застосування нових інформаційних технологій, телекомунікаційних засобів. Зазначено, що мультимедійний підхід до навчання української мови як іноземної під час

самотійного вивчення іноземних студентів забезпечує комплексне навчання основних видів мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: відео урок, інновації, комп'ютерні технології, мультимедійний підхід, українська мова як іноземна, соціальні мережі.

The article discusses and analyzes the methodological aspects of independent learning of foreign languages by means of online technologies by foreigners (on the example of online course "Your Success"). It is noted that the multimedia approach to teach Ukrainian as a foreign language while self-study by foreign students provides comprehensive training of the basic types of speech activity.

Keywords: video lesson, innovation, computer technology, multimedia approach, Ukrainian as a foreign language, social networks.

В статье рассмотрены и проанализированы методические аспекты самостоятельного изучения иностранцами украинского языка средствами онлайн технологий (на примере онлайн-курса «Твой успех») Предложено опыт применения новых информационных технологий, телекоммуникационных средств. Отмечено, что мультимедийный подход к обучению украинского языка как иностранного при самостоятельном изучении иностранных студентов обеспечивает комплексное обучение основным видам речевой деятельности.

Ключевые слова: видео урок, инновации, компьютерные технологии, мультимедийный подход, украинский язык как иностранный, социальные сети.

Україна як і кожна країна прагне до модернізації освіти. У ХХІ столітті відбувається переорієнтація системи освіти, пов'язана з використанням комп'ютерних технологій. Кожна людина прагне отримати інформацію, не витрачаючи багато часу на її пошук. Цю функцію у наш час на 100% виконує мережа Інтернет.

Сучасний світ важко уявити без новітніх технологій. Вони повністю пронизують наше життя, залучені у всі сфери людської діяльності [1; с. 99]. Всесвітня мережа швидко знайшла застосування у науці, освіті, засобах масової інформації, у рекламі, торгівлі, а також в інших галузях діяльності людини. Іншими словами, Інтернет заповнив увесь світ. Люди вже не уявляють життя без нього. Особливо мережа Інтернет допомагає студентам у пошуках відповідей на будь-які запитання. Впровадження інноваційних технологій у навчальний процес вважається актуальним питанням мовної підготовки іноземних студентів у ВНЗ. Проблеми використання інноваційних технологій на заняттях з української мови як іноземної досліджують О. Антонів, С. Вдович, Ю. Гапон, І. Довгий, А. Зарицька, Г. Іванишин, О. Калініченко, А. Ковальова, І. Кочан, В. Корженко, Т. Кудіна, І. Кушнір, К. Маргстич, Л. Мацько, М. Онищенко, М. Опанасюк, О. Палка, О. Пономарьова, Л. Рева-Левшакова, А. Різніченко, О. Самолисова, Т. Скорбач, Б. Сокіл, Г. Швець та інші.

Питанням визначення найбільш ефективного використання Інтернет-ресурсів у навчанні української мови студентів-іноземців різних спеціальностей присвячені роботи О. Калініченко, І. Кочан, О. Самолисова, Т. Скорбач, Л. Роман та інші.

Можна сказати, сьогодні впровадження інноваційних комп'ютерних технологій (ІКТ) стоїть у центрі наукових пошуків сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників. Проблема сучасної освіти – недостатня обізнаність у можливостях використання ІКТ під час вивчення іноземних мов. Завдання майбутнього наукового дослідження передбачають: презентацію онлайн-курсу з

української мови як іноземної «Твій успіх»; демонстрацію роботи сайту «<https://testi.netlify.com>» на електронних носіях та отримання результатів завдяки цієї системі вправ; обґрунтування доцільності використання онлайн відео уроку як одного із методів інноваційних технологій під час самостійного вивчення студентами-іноземцями української мови.

Мультимедія у наш час стала популярною у сфері освіти, доказом цього є використання ІКТ як у школі, так і в університетах. Іноземні студенти прагнуть отримувати знання швидко, цікаво та якісно. Відео навчання – одна з форм дистанційного навчання, яке пройшло природний етап еволюції від крейди на дошці до інтерактивної дошки, від бібліотеки до електронної бібліотеки, від традиційного уроку до онлайн відео заняття. Це цілий комплекс систематично підібраних онлайн відео уроків за темами, знятих з озвучуванням на відеокамеру, або записаних з екрану монітора за допомогою спеціальних програм. Для підвищення наочності нерідко застосовується комп'ютерна анімація, у тому числі інтерактивна. Мережею поширюються відео уроки через YouTube, Facebook, Instagram та інші соціальні мережі, або через пошту на переносних носіях інформації (DVD, переносні жорсткі диски). Зважаючи на це, читання текстів з підручників, виконання завдань у зошиті не викликає у сучасних студентів особливого зацікавлення під час занять.

Враховуючи вищезазначене, ми розробили онлайн-курс «Твій успіх» у вивченні української мови як іноземної вже сьогодні. Онлайн-курс розпочинається з вивчення абетки, усі бажаючі вивчити українську мову мають можливість у будь-який час переглядати відео та вчитися розмовляти, читати, писати українською мовою.

На основі підручника «Читаємо та розмовляємо українською мовою» також був спеціально розроблений сайт у вигляді програми «<https://testi.netlify.com>» із залученням ІКТ, у якій кожен студент самостійно спочатку ознайомлюється з інструкцією до завдань, потім їх виконує та перевіряє рівень своїх знань. Програма складається з 5 рівнів, на яких розташовані тексти. Після прочитання тексту, студенту пропонується на електронному пристрої (планшеті, смартфоні, комп'ютері або на будь-якому іншому гаджеті) виконати завдання та перейти до наступного рівня. Таким чином, студент із зацікавленням виконує завдання та миттєво отримує свій результат.

У програмі «<https://testi.netlify.com>» зібрані тексти за рівнями складності від простого до складного. Завдання до текстів підібрані цікаві та різноманітні, а також із використанням анімації. Кожен студент може сам перевірити рівень отриманих знань і за необхідністю повторити або доопрацювати вивчений відеоматеріал. До речі, отримані результати студентів надсилаються на електронну пошту викладача.

Онлайн-курс «Твій успіх» охоплює теоретичні та практичні аспекти української мови і передбачає різні за функціональним призначенням тестові завдання, які можуть бути використані під час самостійної роботи іноземних студентів. Таким чином, інструментальні засоби для навчання та тестування дають змогу викладачам та іноземним студентам здійснювати контроль над засвоєнням знань (у режимі on-line), зокрема, генерувати тестові завдання з бази даних за критеріями, заданими розробником курсу; використовувати тестові завдання різних типів (вибір одного варіанта із запропонованих, вибір кількох варіантів із запропонованих, уведення відповіді); розміщувати малюнки, анімацію, аудіо- та відеофайли; користуватись у режимі навчання контекстною допомогою; видавати

(у режимі контролю) у кінці тесту статистичні дані про результати тестування, які записуються в базу даних результатів; указувати час для виконання тесту.

Онлайн-курс з української мови як іноземної «Твій успіх» надає змогу студентам постійно здійснювати різні форми самоконтролю знань, що впливає на мотивацію пізнавальної діяльності та творчий характер навчання, а також створює умови для використання інноваційних методів навчання, спрямованих на пошук і прийняття рішень у результаті самостійної творчої діяльності.

Перевагами онлайн відео уроку є: стовідсоткова реалізація принципу наочності; чітке озвучування диктором слів; динамічність подання матеріалу; прості пояснення граматичних тем; вивчення лексичного матеріалу; удосконалення розуміння аудіотексту; тренування вимови; оволодіння граматиною; навчання писемного мовлення; можливість перевірити та закріпити вивчений матеріал, завдяки безкоштовним онлайн вправам з граматики; емоційність; заощадження часу; необмежений перегляд тощо.

Відеоматеріали можна використовувати не лише для вивчення нового матеріалу, але й для контролю знань, закріплення, повторення, узагальнення. Арсенал мультимедія-технологій містить анімаційну графіку, відеофільми, звук, інтерактивні можливості, використання віддаленого доступу аудіальний і візуальний канали сприйняття.

Впровадження нових освітніх технологій сприяє основній меті роботи з відеоматеріалами – формуванню мовленнєвих навичок й розвитку мовленнєвих умінь. Система завдань має комунікативний і творчий характер, що, зрештою, спонукає іноземців до вивчення української мови.

Занурення у віртуальну мовну чи професійну ситуацію дає змогу іноземним студентам отримати знання, не виходячи із дому. Для сучасної молоді важливо швидко, зручно отримувати потрібну інформацію. Готові програмні продукти іноземець має можливість переглядати у режимі онлайн. Змодельована реальна ситуація мовлення створює ефект контакту з мовним середовищем.

Під час онлайн відео уроку викладач продукує вже чітко підібраний матеріал, у якому увага зосереджена на виявленні типових помилок та їх усуненні. Студенти швидко опановують навчальний матеріал, оскільки онлайн-курс дозволяє повторювати матеріал до повного автоматизму.

Онлайн-курс «Твій успіх» розрахований не тільки для іноземних студентів, але й для дітей. У коментарях під відео кожен слухач має можливість ставити запитання викладачу-блогеру та чекати відповіді у блозі.

Сучасний студент – це особистість, котра прагне за короткий термін отримати гарний результат від навчання. Саме відео уроки сприяють швидкому засвоєнню знань, оскільки студенти із задоволенням виконують завдання на електронних носіях. Онлайн-курс «Твій успіх» дає можливість абсолютно безкоштовно отримувати корисну інформацію та власноруч обирати потрібні теми для вивчення. Іноземному студенту під час самостійного вивчення цей матеріал допомагає вивчити та повторити теорію та на практиці перевірити свої знання, а також змодельовати мовленнєву поведінку у різноманітних мовленнєвих ситуаціях повсякденного спілкування.

У сучасному світі відео проникає в усі сфери людського життя. І все більше воно використовується не лише в розважальному аспекті, а й у навчальному. Постійна взаємодія з технологіями, у тому числі з Інтернетом, розвиває пізнавальну сферу іноземних студентів, оперативну пам'ять, увагу тощо.

Отже, під новітніми технологіями дослідники і практики розуміють широкий спектр засобів і прийомів, так чи інакше пов'язаних з результатами технічного прогресу і вдосконалення методичних прийомів [2; с. 100].

Сучасний викладач – це генератор ідей, організатор, режисер, який визначає ролі та процес навчання, поєднуючи традиційні та новітні методики, прийоми та засоби. Ефективність використання відеоматеріалів залежить не лише від майстерності онлайн викладача, але й від якості самого відео та технічних і програмних засобів його створення. Саме тому викладач-блогер, який створює власні відеоматеріали, повинен: мати уявлення про основні технічні засоби запису відео й аудіо; засвоїти теоретичні відомості про цифрове відео й аудіо; здобути основні навички відеозйомки; навчитися використовувати програмне забезпечення для відеомонтажу; уміти публікувати відеоматеріали в мережі Інтернет; уміти використовувати відеофрагменти в навчально-виховному процесі.

Мультимедійний підхід до навчання української мови як іноземної забезпечує комплексне навчання всіх основних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, усного і писемного мовлення), а також дозволяє викладачам впроваджувати та удосконалювати нові методи роботи, підвищувати ефективність навчального процесу та рівень знань іноземних студентів.

Створення навчально-методичних матеріалів для вивчення української мови як іноземної та системи тестових завдань передбачає: визначення тем, які доцільно подати в навчальному курсі вивчення української мови як іноземної; застосування методу роз'яснення складних моментів у поєднанні з методом тренування та контролю; урізноманітнення форм і методів подання практичних завдань (завдання-тести, вправи, ігри); подання інформації у формі коментарів, запитань-відповідей, словників, докладних методичних вказівок; розроблення зразки тестів для контролю загального рівня знань, умінь і навичок з української мови як іноземної; подання анотацій найважливіших навчальних посібників з української мови для іноземних студентів.

Базовими навчальними посібниками до онлайн-курсу «Твій успіх» стали: «Вступний фонетико-граматичний курс української мови як іноземної «Твій успіх» та «Читаємо та розмовляємо українською мовою». «Вступний фонетико-граматичний курс української мови як іноземної «Твій успіх» призначений для англійських студентів підготовчих факультетів, які починають вивчати українську мову на елементарному та основному рівні. Навчальне видання знайомить студентів зі звуковою системою української мови, з основними типами інтонаційних конструкцій, відмінковою парадигмою іменників. Пропонований посібник складається з 10 уроків і супроводжуються українсько-англійськими поурочними словниками. Широко представлені ілюстрації, фотографії, таблиці, система вправ, спрямована на поетапне формування у студентів мовних навичок і умінь. Основне завдання навчального посібника – сформувати комунікативну компетенцію іноземного студента.

Навчальний посібник «Читаємо та розмовляємо українською мовою» адресовано іноземним студентам. Цей посібник був спеціально розроблений для онлайн навчання іноземних студентів, містить матеріали, що забезпечують формування в іноземних студентів комунікативно-мовленнєвих умінь на базі соціокультурного характеру. Тексти цікаві, прості та різноманітні в тематичному і жанровому плані, написані живою розмовною мовою для іноземців, які почали вивчати українську мову, зачіпають теми, близькі та цікаві будь-якій аудиторії. У

посібнику зібрано понад сімдесят невеликих за обсягом текстів із завданнями, спрямованими на закріплення граматичних форм, розвиток мовних навичок і збільшення обсягу активної лексики іноземних студентів. Лексичний матеріал відібраний з урахуванням комунікативних потреб студентів-іноземців на даному рівні, тому завершують навчальний посібник тексти підвищеного рівня складності.

Медіаосвітні технології мають широкий діапазон можливостей для вдосконалення навчального процесу української мови як іноземної так і соціально-гуманітарної підготовки в закладах вищої освіти в цілому. Застосування інновацій в освітньому процесі реалізують ідеї інтенсифікації, пошуку ефективних методів, засобів, інструментів, методик, технологій навчання, що відповідають його меті й змісту. Застосування медіаосвітніх технологій на практичних заняттях з української мови як іноземної впливає на якість навчання, дозволяє викладачу впроваджувати та удосконалювати нові методи роботи, дає змогу збільшити обсяг засвоєної інформації, підкріпити лексико-граматичний матеріал аудіо- і відеоінформацією; реалізувати особистісно-орієнтований підхід у навчанні. Крім того, використання медіаматеріалів та медіатехнологій уможлиблює вирішення таких навчальних завдань: усвідомлення, порівняння та систематизація мовленнєвих явищ, напрацювання автоматичного відтворення мовних і мовленнєвих ситуацій, готовність до різноманітних ситуативних діалогів [2; с. 128].

Отже, на сьогодні відео навчання – це швидкий і безкоштовний спосіб вивчення іноземних мов. Онлайн відео курс «Твій успіх» як один із методів самостійного вивчення сприяє: зацікавленню іноземних студентів до вивчення української мови як іноземної; розширює мотивацію чужомовців до навчання, надаючи їм можливість працювати над мовою в зручному для них темпі, сприяючи, таким чином, індивідуалізації навчання та ефективному оволодінню нерідною мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнаціональна комунікація – полілог культур (актуальні питання навчання іноземців) : зб. наук. праць / за загальною редакцією проф. Л. В. Рєви-Лєвшакєвої. – Одєса : Одєс.нац. ун-т ім. І. І. Мєчєнєєвє, 2019. – 212 с.: іл., табл.
2. Українська мова у світі: Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 листопада 2014. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 216 с.

УДК 811.111'23

Костєнєкє В. Г., Солєгєр І. М., Знємєнєсьєкє І. В.
Українська медична стоматологічна академія, Полтава
СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ДОКУМЕНТА
ПОІНФОРМОВАНОЇ ЗГОДИ НА ВИКОНАННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОГО
ВТРУЧАННЯ

Мєтє розвідєкє – дослїдєтє синтаксєчнє харєкєтерєстєкє рєчєнє у фєрмєх поїнфєрмєвєної згєдє пєцїєнтє нє викєнєннє стємєтєлєгїчнє втручєннє. Вєявлєно, щє вєбїр струєктурє синтаксєчнєх одєнєцїєх у дослїдєжувєнєх тєкстєх стрєгє пїдпєрєдкєвєнє лєгїцїє змїстє дєкумєнтє і втїлюєтьєя у вєбєрї пєвнєх синтаксєчнєх конструєцїєх. Пєрєвєжєннє склєднєх, і нєсємпєрєд, склєднєпїдрєднєх рєчєнє, свїдєчєть прє прєгнєннє дє розгєрнутєгє і впєрєдкєвєнєгє зв'єзєкє мїж окрємємє чєстєнємє вєслєвлєвєнєвє і струєктурнє-кємпєзїцїєнємє блєкємє тєкстє; слєвє-мєрєкєрє вєкєзують нє вїднєсїнє мїж чєстєнємє рєчєннє тє спрєяють чїтєкїшєму струєктурєвєннє тєкстє. Вєсєкє

інформаційна насиченість текстів, що відображена на рівні синтаксису складнопідрядними реченнями чи реченнями, ускладненими ланцюжками однорідних членів, вставними конструкціями, може перешкоджати швидкому та правильному їх розумінню.

Ключові слова: поінформована згода, дискурс стоматології, жанр, синтаксис речення, прагматична настанова.

Цель предложенной работы – исследовать синтаксические характеристики предложений в формах информированного согласия пациента на проведение стоматологического вмешательства. Выявлено, что структура синтаксических единиц в исследуемых текстах починена логике содержания документа и отражается в выборе определенных синтаксических конструкций. Преобладание сложных, и прежде всего, сложноподчиненных предложений, свидетельствует о стремлении к развернутой и упорядоченной связи между отдельными частями высказывания и структурно-композиционными блоками текста; слова-маркеры указывают на отношения между частями предложения и способствуют более четкому структурированию текста. Высокая информационная насыщенность текстов, представленная на уровне синтаксиса сложноподчиненными предложениями либо предложениями, усложненными однородными членами, вставными конструкциями, могут препятствовать их быстрому и правильному восприятию.

Ключевые слова: информированное согласие, дискурс стоматолога, жанр, синтаксис, прагматическая цель.

The purpose of this research paper is to highlight the syntactic characteristics of sentences in the texts of the patient's forms of informed consent for dental treatment. The study has demonstrated that the structure of syntactic units in the texts investigated is strictly compliant with the logic of the document's content and aims at implementing the key communicative purpose to provide the reader with most of the details about the selective dental procedure. The predominance of composite sentences and complex sentences in particular demonstrates the complexity of the procedure on obtaining patient's informed consent for dental treatment and a number of factors, which should be considered by both dental professionals and patients. Composite sentences, linking words and homogenous parts of sentences are used to cover the maximum information relevant for readers and to organize the structural blocks of the text in the way facilitating the comprehension. Nevertheless, high informational density of texts, represented at the syntax level may impede their quick and correct perception.

Keywords: informed consent, dentists discourse, genre, syntax, pragmatic purposes.

Поінформована згода в медичній практиці – це документ, що надає інформацію про характер медичного втручання, пов'язані з ним вірогідні ризики і можливі медико-соціальні, психологічні, економічні та інші наслідки, альтернативні види медичної допомоги, фіксує процес спілкування між лікарем і пацієнтом, результатом якого є зважене рішення останнього погодитися на певне втручання чи відмовитися від нього [2; 5; 7; 8]. Цей документ відбиває двовекторність ситуації спілкування ухвалення рішення, підкреслює важливість свідомого відповідального ставлення пацієнта до власного здоров'я; він передбачає письмову форму оформлення і може бути використаний для експертної оцінки якості стоматологічної допомоги чи слугувати об'єктом судової експертизи [2, с. 28].

Поінформована згода на медичне втручання є здебільшого об'єктом досліджень зарубіжних та вітчизняних фахівців з медичного права [2; 5; 8]; проте як об'єкт лінгвістичного вивчення цей тип документу не отримав належного детального висвітлення. Існують окремі розвідки стосовно жанрової природи поінформованої згоди на медичне втручання та участь у медичних дослідженнях [3; 4; 6], їхніх соціокультурних та комунікативно-прагматичних аспектів. На особливу увагу заслуговує низка праць зарубіжних авторів, присвячена дослідженню таких кількісно-якісних характеристик як читабельність (*readability*) та зрозумілість (*understandability*) зразків усталених форм поінформованої згоди на медичне втручання. Так, читабельність, що є однією з важливих передумов розуміння тексту [1; 6], у найзагальнішому вигляді тлумачать як змістові та формальні особливості друкованого тексту, які сприяють найповнішому його розумінню та засвоєнню його змісту. У контексті досліджень читабельності текстів-форм поінформованої згоди на виконання медичного втручання вчені зосереджувались на окремих кількісних та соціолінгвістичних параметрах як от: частотність слів, довжина слів та речень та їхній вплив на сприйняття текстів адресатами різних вікових, гендерних, соціальних груп тощо. З поняттям читабельності тісно пов'язують поняття зрозумілості документних текстів. І хоча не існує строго усталеного визначення цієї важливої якісної характеристики інформації, її зазвичай тлумачать як певну кількість інформації, представленої таким чином, що споживач, який сприйняв повідомлення, здатний відновити той смисл, який вкладався в це повідомлення передавачем інформації [6; 7; 8]. Проте при вивченні таких інформаційних характеристик про власне аспект комунікації, взаємодію людей в акті комунікації згадують досить побіжно. Це зумовлює потребу у більш вичерпних дослідженнях щодо прагматичних можливостей мови в реалізації типових соціальних цілей і комунікативних завдань.

Мета запропонованої розвідки полягала у дослідженні синтаксичних характеристик речень документного жанру *informed consent for dental treatment* – поінформованої згоди пацієнта на виконання стоматологічного втручання (різних видів стоматологічного лікування та послуг). Матеріалом дослідження слугували 50 типових форм інформованої згоди, що їх використовують у медичних установах США, котрі мають ліцензію на виконання різних видів стоматологічних послуг (*New York City Metropolitan Hospital Center, Alliance for Dental Care PLLC (Rochester, NH)*), а також надають страхові медичні компанії (*Dentists Benefits Insurance Company (DBIC), MedPro Group*). Корпус досліджуваних форм був складений з використанням онлайн-ресурсів *Open Dental Softwear, American Dental Association dental records reference, Delta Dental Incorporation*. Методи, використані в дослідженні, включали лінгвістичне спостереження, жанровий аналіз, спрямований на виявлення зв'язку форми і функції, що сприяє розумінню когнітивного структурування інформації; структурно-семантичний аналіз – для виявлення семантико-когнітивної структури досліджуваного жанру; синтаксичний аналіз речень, контекстуально-інтерпретаційний та прагматичний аналіз тексту – для зіставлення співвіднесеності формально-граматичної структури речення і прагматичної мети адресанта.

Прагматична настанова жанру поінформованої згоди на стоматологічне лікування полягає в наданні агентом дискурсу необхідної інформації про стоматологічні послуги, узгодженні та регламентації пов'язаних з ними необхідних дій з боку пацієнта (трансформація концептуальної свідомості адресата) з метою

спонукати його до ухвалення зваженого рішення погодитися на медичне втручання (досягнення кооперативного результату) чи відхилити його [2; 4; 5; 7]. Тексти поінформованої згоди містять медичну за своїм основним змістом інформацію, яка репрезентує спеціальні знання: предмет обговорення, правила та стандарти, що регулюють медичну діяльність, комунікативні установки, комунікативні ролі, типові для цієї галузі. Оскільки спеціальна інформація розрахована на посередню обізнаність пересічного пацієнта – непрофесіонала у галузі стоматології, то, відповідно, для її втілення слід добирати найоптимальніші мовні засоби, які були б максимально зрозумілими для адресата.

У вирішенні цього завдання важливу роль відіграє ієрархізація інформації, що втілюється, насамперед, на рівні композиції тексту шляхом його чіткого, логічного та уніфікованого структурування. Так, особливості процесу отримання інформованої добровільної згоди представлені в 10 обов'язкових логічно взаємопов'язаних структурно- композиційних блоках [4, с. 70]. Досліджувані тексти невеликі за обсягом, у середньому складаються з 28 речень; довжина окремого речення становить близько 26 слів. Переважна більшість речень (76,8 %) – складні за своєю структурою, що, загалом, є типовим для наукового стилю та офіційно-ділового стилю, зокрема англомовних юридичних документів. За метою висловлювання переважають розповідні речення (98,6%), незначну частку складають спонукальні речення, наприклад:

Please read the items below, initial where indicated, and sign at the bottom of the form [12].

Please ask the doctor if you have any questions concerning this consent form before signing it [14].

If you have any questions about these alternatives, or about any other treatments you have heard or thought about, please ask [15].

З погляду побудови речень у текстах досліджуваних форм, слід звернути увагу на баланс між уживанням активних та пасивних конструкцій (51,3 % vs. 48,7%). Традиційно у мовознавстві категорію стану визначають як граматичну категорію дієслова, що виражає суб'єкт-об'єктні відношення. У сучасному мовознавстві з комунікативно-прагматичного погляду стан визначають як дієслівну категорію, що слугує втіленням наміру мовця представити певну ситуацію та її учасників, а, отже, форми стану відрізняються різним комунікативним рангом учасників ситуації.

Комунікативна ініціатива та керування комунікативним процесом з боку лікаря, з одного боку, та суб'єктність пацієнта, його активна причетність до процесу лікування, з іншого, граматично втілені шляхом вживання речень в активному стані:

I will take reasonable steps to limit any complications of the treatment I have recommended [10].

I base this recommendation on the visual examination(s) I have performed, on any x rays, models, photos and other diagnostic tests I have taken, and on my knowledge of your medical and dental history [12].

I understand that the success of my dental treatment depends upon my cooperation in keeping scheduled appointments at this office or with other recommended dentists or specialists [10].

Варто підкреслити, що інформована згода на виконання медичного втручання – це форма реалізації прав пацієнта, а також свідчення його

відповідальності за власне життя і здоров'я. Пацієнт як учасник жанру виступає не пасивним об'єктом медичних маніпуляцій, а бере активну участь у вирішенні важливих для нього питань.

Що ж до використання пасивного стану, а саме не-називання суб'єкта дії, то, на нашу думку, це може мати кілька причин: по-перше, слід зважати на універсальну тенденцію до економії мовних засобів та мовленнєвих зусиль; по-друге, на властиву англomовному інституційному дискурсу некатегоричність висловлень; по-третє, на вживання досить узагальнених висловлень:

Root canal therapy is indicated when the pulp chamber of a tooth is contaminated by bacteria causing the canals to become infected [13].

Anesthetizing agents are infiltrated into a small area or injected as a nerve block directly into a larger area of the mouth with the intent of numbing the area to receive dental treatment [15].

Структура синтаксичних одиниць у досліджуваних текстах строго підпорядкована логіці змісту документа. Це відображається в будові синтаксичних конструкцій, зокрема, складних речень; у прагненні до розгорнутого і впорядкованого зв'язку між окремими частинами висловлювань і частинами тексту; у використанні вставних слів, які вказують на відносини між частинами речення; у прагненні до повноструктурності мовного оформлення:

I hereby authorize Dr. _____ and/or other dentists or assistants of _____ as may be selected by him/her, to treat my condition(s) [12].

Although the risks seldom occur, they might include loss of, or disturbed sensation of the tongue and/or lip on the side of the injection [16].

Переважання складнопідрядних речень над складносурядними можна пояснити тим, що в підрядних частинах речень представлений ширший семантичний спектр зв'язків: це причинові, часові, наслідкові, умовні й інші:

I agree to cooperate completely with the recommendations of the doctor while I am under his/her care, realizing the lack of same could result in a less than optimum outcome

If unexpected problems arise during the procedure, the doctor has my permission to do what is deemed necessary to correct the condition [15].

Велика частка належить складнопідрядним реченням, зокрема з причиновим та наслідковим зв'язками. Як показує практика, саме такі речення найбільше відповідають специфіці наукового викладу: When thousands of private defense contractors of varying sizes are considered as part of the system, the complexity and scope of the enterprise become even larger [20].

Непоодинокими є випадки вживання складнопідрядних речень з кількома підрядними та складних речень з підрядністю та сурядністю:

I understand that there is no generally accepted scientific proof that replacement of silver fillings with composite tooth colored fillings will improve my health [13].

I further understand that I may be wearing temporary crowns, which come off easily and that I must be careful to ensure that they are kept on until the permanent crown is delivered [15].

Досить поширеними у наукових статтях є речення з однорідними членами речення:

The risks include the possibility of instruments broken within the root canals, perforations (extra openings) of the crown or root of the tooth, damage to bridges,

existing fillings, crowns or porcelain veneers, loss of tooth structure in gaining access to canals and cracked teeth [12].

These complications may include: blocked canals due to fillings or prior treatment, natural calcifications, broken instruments, curved roots, periodontal disease (gum disease), splits or fractures of teeth [10].

Невід'ємною ознакою досліджуваних документів є маркери юридичного дискурсу, зокрема, на рівні синтаксису. До останніх можна віднести повноту структур, засоби, що оформляють логічні зв'язки, структури зі значенням модальності (необхідності та модальної можливості) тощо: I authorize Clear Dental Clinic to release any information regarding my dental/medical history, diagnosis or treatment to third party payors and/or other health professionals [15].

I hereby consent to evaluation, testing, and treatment as directed by my Medical Edge physician or his or her designee [11].

I do voluntarily assume any and all possible risks, including the risk of substantial and serious harm [14].

Висновки. Форми поінформованої згоди пацієнта на виконання стоматологічного втручання є, насамперед, медичними за своїм основним змістом документами, спрямованими на забезпечення повноцінної передачі спеціальної інформації пацієнтові. Синтаксичний аналіз речень досліджуваних текстів, спрямований на зіставлення формально-граматичної структури речення і прагматичної мети адресанта, продемонстрував, що речення за кількістю слів перевищують обсяг, розрахований на безперешкодне сприйняття інформації читачем [7; 9]. Висока інформаційна насиченість текстів, що відображена на рівні синтаксису в складнопідрядних реченнях чи реченнях, ускладнених однорідними членами, може перешкоджати правильному та швидкому їх розумінню. Очевидно, трансфер фахового знання, релевантного для опанування нефакхівцями, вимагає спрощення фаховості тексту, а саме зменшення термінологічної насиченості, уникання розгалуження складних речень, уніфікації формулювання і т. п.

Досліджувані документні тексти є невід'ємною складовою професійного дискурсу стоматології і являють собою особливий вид професійного спілкування, оскільки окрім суто клінічних аспектів, відображають систему принципів права, притаманних певному соціуму. Використання маркерів дискурсу права можна прослідкувати, зокрема, і на рівні синтаксису (стандартизовані уніфіковані конструкції, логічні конектори).

Вивчення жанрів професійного дискурсу сприяє ґрунтовнішому розумінню процесів розвитку певної галузі діяльності людини, надасть можливість простежити виникнення та становлення професійних дискурсів та, можливо, окреслити окремі напрямки їхнього подальшого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Владимиров В. Теорія розуміння чи теорія читабельності? [Електронний ресурс] / В. Владимиров // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=292>.
2. Дегтярев Ю. Г., Фомин О. Ю., Солтанович А. В. Информированное согласие на медицинское вмешательство: медико-правовые аспекты. Здравоохранение. 2014. № 2. С. 27–38. URL: <http://www.zdrav.by/sites/default/files/pdf-all/informirovannoesoglasie-na-medicinskoe-vmeshatelstvo-mediko-pravovye-aspekty.pdf> (дата звернення : 22. 01. 2019).
3. Костенко В. Г. Актуалізація інтердискурсивності в документній комунікації в галузі стоматології. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Сер. «Філологія». 2018. Т. 1 (69). С. 219–221.

4. Костенко В. Г., Сологор І. М., Беляєва О. М. Жанрові параметри англomовного документа інформованої згоди на виконання стоматологічного втручання. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Видво НаУОА, 2019. Вип. 6(74), червень. С. 69–73.
  5. Сенюта І. Я. Захист прав суб'єктів медичних правовідносин: деякі теоретико-правові аспекти. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 4. С. 11–18.
  6. Boztaş N., Özbilgin S, Özmen E, Altuntaş G, Özkardeşler S. Evaluating the Readability of Informed Consent Forms Available Before Anaesthesia: A Comparative Study. Turk J Anaesthesiol Reanim. 2014 Jun; 42(3): 140–144. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4894222/>
  7. Carmen M. G., del, Joffe S. Informed consent for medical treatment and research: a review. Oncologist. 2005. Vol. 10 (8). P. 636–641. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16177288> (Дата звернення: 21.03.2019).
  8. Kadam R. A. Informed consent process: A step further towards making it meaningful! Perspect Clin Res. 2017 Jul-Sep; 8(3): 107–112. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5543760/>
  9. Miestamo M. Grammatical complexity in a cross-linguistic perspective / M. Miestamo, K. Sinnemäki, F. Karlsson // Language complexity: Typology, Contact, Change. - Amsterdam: John Benjamins, 2008. - pp. 23-42.
  - Vučemilo L. Borovečki A. Readability and Content Assessment of Informed Consent Forms for Medical Procedures in Croatia. PLoS One. 2015; 10(9): <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4573755/>
- Джерела ілюстративного матеріалу:
10. Consent Form for Endodontic Treatment: URL: <https://www.padental.org/Images/OnlineDocs/ResourcesPrograms/Practice%20Management/ConsentFormEndodontic.pdf>.
  11. Dental treatment consent form: URL: https://www.myclassicmile.com/wp-content/uploads/2014/05/894_DENTAL_TREATMENT_CONSENT_FORM.pdf.
  12. Informed Consent for General Dental Procedure. Abington Dental Associates. URL: <https://www.abingondental.com/wp-content/uploads/2018/08/Informed-Consent-for-General-Dental-Procedures.pdf>.
  13. Informed Consent for amalgam (silver filling) replacement: URL: <https://dentistsbenefits.com/risk-management/informed-consentform-samples/>
  14. Informed consent for dental procedure: URL: <https://www.cda.org/MemberLogin/tabid/138/Default.aspx?returnurl>.
  15. Patient Consent to Begin Orthodontic Treatment. URL: <https://www.tdicinsuranantsce.com/Portals/0/Region-D/pdfs/forms/Orthodontic-informed-consent.pdf>.
  16. Patient Information /Informed Consent Form for Dental Treatment: URL: www.mm3admin.co.za/documents/...04bb.../00031605.doc.

УДК 378.091.3.016:616.9-053.2:378.4(477-25)ХНМУ

*Кузнєцов С.В., Кучеренко О.О., Ольховська О.М.,
Татаркіна А.М., Жаркова Т.С.*

**Харківський національний медичний університет
МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ НА КАФЕДРІ ДИТЯЧИХ
ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

У статті здійснено аналіз підходу до педагогічного процесу на кафедрі дитячих інфекційних хвороб ХНМУ на сучасному етапі, проаналізовано вплив новітніх наукових технологій на навчання студента-медика у вищому учбовому закладі. Відокремлено та систематизовано інноваційні психолого-педагогічні системи навчання та визначено їхні орієнтації на особистісне становлення майбутнього лікаря. Було відзначено ефективність різнонаправленого підходу до процесу і структури учбового процесу студентів у вищій медичній школі, описано базові форми навчальної діяльності, етапи їх засвоєння, здійснено вихід на

розуміння знань, побудову та структурування навчальних завдань, як моделей особистісного становлення майбутнього фахівця.

Ключові слова: педагогічні технології, методи педагогічного процесу, студент-медик.

В статье был проведен анализ подхода к педагогическому процессу на кафедре детских инфекционных болезней ХНМУ на современном этапе, проанализировано влияние современных научных технологий на обучение студента-медика в высшем учебном заведении. Обозначено и систематизировано инновационные психолого-педагогические системы обучения и определено их ориентации на личностное становление будущего врача. Была определена эффективность разнонаправленного подхода к процессу и структуре учебного процесса студентов в высшей медицинской школе, описано базовые формы учебной деятельности, этапы их усвоения, определено направление на понимание знаний, построение и структурирование учебных заданий, как моделей личностного становления будущего специалиста.

Ключевые слова: педагогические технологии, методы педагогического процесса, студент-медик.

The analysis of the pedagogical process at the scientific clinical department of pediatric infectious diseases of the Kharkiv National Medical University in modern times was determined in the article. The influence of the modern high technologies on an education of a medical student in the high school was investigated. Were determined innovational psychological-pedagogical systems of an education and its influence on the personal development of a future doctor. The efficiency of the educational process by using of different methods and structure of studying of students in the university was shown. Basic forms of the learning process and time of its remembering were demonstrated. Creating of the logical tasks, structuring of the data, understanding of the knowledge, as a models of future developing of the young specialist became as a main line of the scientific educational process at the department.

Key words: pedagogical technologies, methods of pedagogical process, medical student.

Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу підготовки студентів медичних вузів на сучасному етапі в світі постійно змінюється під впливом швидкого наукового прогресу, як важливого фактору удосконалення якості життя суспільства. Поява нових наукових розробок, комп'ютерне забезпечення робочого процесу, формування роботизованих методів праці та швидкісний обмін інформацією сьогодні обумовлюють гостру необхідність впровадження цих новітніх технологій при підготовці майбутніх лікарів.

У зв'язку з вищезазначеним, важливою постає проблема оптимізації навчального процесу і підвищення якості медичної освіти. Поєднання сучасних технологій та традиційних форм навчання, а також нових методів організації навчання студентів є запорукою досягнення якісної освіти. Таким чином, правильна організація навчального процесу, впровадження нових форм і методів навчання студентів медиків України є актуальним питанням на сьогоднішній день.

Для вдосконалення процесу отримання і засвоєння знань студентами, формування практичних вмінь і навичок, колективом кафедри дитячих інфекційних хвороб ХНМУ був створений і постійно оновлюється комплекс навчально-методичного забезпечення самостійної і аудиторної роботи. Кафедрою було організовано комп'ютерний клас для перевірки вхідного і вихідного рівнів знань

відповідної тематики заняття. Відповідно до нової навчальної програми на кафедрі були розроблені робочі зошити для практичних занять студентів 6 курсу, які містять необхідний навчальний матеріал у вигляді відповідних схем, таблиць, ілюстрацій. Це сприяє розвитку моторної і зорової пам'яті студентів, активізує пізнавальну діяльність, допомагає сформувати зацікавленість предметом та автоматизувати навички у студента 6 курсу щодо диференційної діагностики невідкладних станів у дітей з інфекційною патологією. Дані методичні розробки допомагають вирішити одну з основних проблем, пов'язаних з протиріччям між об'ємом навчального матеріалу та часом, наданим для проведення заняття студенту. Необхідно зауважити, що навчально-методичні посібники систематично оновлюються, доповнюються відповідно до сучасних наукових досліджень в галузі педіатрії та інфекційної патології у дітей.

Кафедра дитячих інфекційних хвороб систематично проводить позааудиторну роботу зі студентами – надаються консультації, проводяться додаткові заняття і внутрикафедральні конференції. Багато студентів залучається до участі у роботі студентського наукового гуртка для поглибленого вивчення предмету. За призначенням і характером контроль знань студентів на кафедрі дитячих інфекційних хвороб поділяють на попередній, поточний, періодичний, підсумковий, взаємоконтроль, самоконтроль [15, с.101, 16, с.25].

Попередній контроль проводять, щоб визначити рівень підготовленості студентів на початку нового навчального року, результати цього контролю суттєво впливають на визначення початкового рівня знань студента для подальшої організації навчального процесу; конкретизування, оптимізацію та більш цілеспрямоване визначення змістового компонента предмету, обґрунтування послідовності опрацювання розділів і частин навчальних предметів, визначення основних методів, форм і засобів його проведення.

Поточний контроль застосовують для перевірки окремих студентів, і академічних груп, як правило, у повсякденній навчальній діяльності, насамперед, на планових заняттях. Педагог систематично спостерігає за навчальною роботою студентів, перевіряє рівень опанування програмного матеріалу, формування практичних навичок та вмінь, а також виставляє відповідні оцінки за вусну відповідь, контрольні роботи, практичне виконання певних нормативів, передбачених збірниками нормативів і програмою навчальної дисципліни [4, с.201; 5, с.48; 13, с.96].

Поточний контроль має виховний характер, бо спрямований на стимулювання у студентів прагнення систематично самостійно працювати над навчальним матеріалом, підвищувати свій рівень знань, а також на вдосконалення педагогічної майстерності викладача [12, с.89].

Періодичний контроль має системний, плановий і цілеспрямований характер. Він полягає у визначенні рівня та обсягу оволодіння знаннями, навичками і вміннями наприкінці тижня, місяця, кварталу, півріччя, навчального року. Цей контроль здійснюють як у процесі планових занять, так і в спеціально відведений резервний час.

Підсумковий контроль спрямовано на визначення рівня реалізації завдань, сформульованих у навчальних програмах, планах підготовки та в інших документах, які регламентують навчально-виховний процес. Він охоплює і теоретичну, і практичну підготовку студентів, наприкінці зимового й літнього періодів навчання, під час спеціальних заходів перевірки.

У навчально-виховному процесі на кафедрі дитячих інфекційних хвороб ХНМУ діє взаємоконтроль у формі порад, консультацій, обміну досвідом, взаємовідвідування викладачами практичних занять з наступним аналізом недоліків процесу викладання матеріалу для подальшого удосконалення рівня викладання матеріалу викладачем.

Важливим засобом контролю є самоконтроль студента, який реалізує на практиці принципи активності й свідомості, міцності знань, навичок і вмінь студентів. Розрізняють дві форми самоконтролю: індивідуальна і групова. У разі індивідуальної форми контролю студент самостійно визначає ступінь опанування професійними знаннями, навичками та вміннями. Груповий самоконтроль передбачає оцінку власної навчальної діяльності та досягнутих успіхів, а також визначення недоліків, обґрунтування шляхів їх подолання.

До основних форм організації перевірки знань, навичок і вмінь, окрім самоконтролю, належать індивідуальна, фронтальна і групова перевірки.

Мета індивідуальної перевірки — визначити, на якому рівні кожен студент оволодів сукупністю знань, навичок і вмінь, розвитком професійних якостей, а також - основні недоліки й шляхи їх усунення.

Фронтальну перевірку застосовують, щоб за відносно короткий термін часу з'ясувати рівень опанування програмного матеріалу. Педагог готує з певної теми короткі запитання, які він задає студентам, і вимагає коротких відповідей на них з місця. Наприклад, фронтальна письмова робота. Групова перевірка спрямована на з'ясування рівня колективних дій, злагодженості й згуртованості під час виконання завдань. Інколи виправдовує себе комбінована перевірка - поєднання зазначених вище форм.

Методи перевірки - це сукупність прийомів і способів педагогічної діагностики ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів забезпечувати повну й змістовну інформацію про перебіг дидактичного процесу у навчальних закладах та про його дієвість і результативність.

Основні методи перевірки успішності студентів у дидактичному процесі та визначення ефективності цього процесу, побічне спостереження, усне опитування, вправління, програмований контроль, письмові роботи, дидактичні тести та інше, все це активно використовується викладачами на кафедрі дитячих інфекційних хвороб ХНМУ з метою впровадження найефективнішого учбового процесу для майбутніх лікарів [5, с.22; 6, с.38].

За допомогою методу спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю студентів, педагог кафедри дитячих інфекційних хвороб докладно пізнає їх діяльність, ставлення, волю й бажання, з'ясовує нахили і здібності, успіхи, поведінку, можливості та способи дій у певних ситуаціях, визначає обсяг і глибину оволодіння професійними знаннями, рівень опанування відповідними навичками та вміннями, ступінь сформованості особистісних якостей, визначає недоліки й шляхи їх усунення тощо. Особлива увага приділяється оволодінню практичними навичками студентом біля ліжка хворого, рівень яких студент демонструє викладачеві під час практичного заняття на кафедрі.

Письмовий контроль рівня знань студента забезпечує глибоку й всебічну перевірку опанування програмного матеріалу. За допомогою письмових робіт одночасно контролюють значну кількість студентів у різних напрямках, а саме володіння студентом теоретичним матеріалом, професійними практичними навичками, володіння знаннями щодо оформлення медичної документації

стаціонару ОДІКЛ та інше. Цей метод досить об'єктивний, бо надає можливість порівняти знання різних студентів за допомогою стандартних запитань, виявити теоретичні знання, практичні навички та вміння, а також адекватне їх застосування для розв'язання конкретних професійних завдань. У результаті такого аналізу в педагога формується уявлення про кожного студента і про його переваги та недоліки.

Об'єктивний і всебічний аналіз має надзвичайно сильний виховний та дидактичний вплив як на науково-педагогічного працівника, так і на інших студентів [8, с.119].

Ще одним методом перевірки є усне опитування. Його здійснюють за допомогою бесіди, оповідання студента, тлумачення певних теорій, ідей, поглядів професійних явищ тощо, які забезпечують безпосередній живий контакт педагога з аудиторією. В основі усного опитування - монологічна відповідь студента або бесіда. Цей метод, завдяки своїй специфіці й характеру застосування, використовують і щоденно на планових заняттях, і на різноманітних перевірках. Під час опитування на практичному занятті особливу увагу слід приділяти формуванню доброзичливої морально-психічної атмосфери в групі, яку опитують. У дидактичній практиці дедалі частіше використовують дидактичні тести, які становлять стандартизований комплект завдань щодо певного навчального матеріалу, за допомогою яких визначають рівень його опанування. Тести дають змогу об'єктивно оцінювати рівень опанування теоретичних знань, практичних навичок та вмінь [9, с.203]. Варто зазначити, що нині в українській педагогічній літературі не існує узгодженого погляду на використання дидактичних тестів і у виявленні рівня опанування знань, навичок і вмінь, і для перевірки їх міцності, надійності. У вищих навчальних закладах також починають застосовувати для контролю та оцінки знань студентів програмований контроль.

Досить ефективним методом перевірки результатів навчання є метод комп'ютерного тестування студентів, що забезпечує негайний зворотний зв'язок між відповіддю того, хто навчається, і запрограмованим навчальним матеріалом, що дає змогу відразу отримати інформацію про рівень відповіді [6, с.48]. Для проведення комп'ютерного контролю знань студентів, кафедра дитячих інфекційних хвороб ХНМУ забезпечена комп'ютерним класом для тренування 10 студентів-майбутніх лікарів водночасно, що є досить ефективним. Комп'ютерна база даних включає в себе тести ліцензійного іспиту – КРОК-2, що постійно оновлюється [17, с.21].

Таким чином, можливі шляхи удосконалення процесу підготовки майбутніх лікарів на кафедрі дитячих інфекційних хвороб і підвищення якості навчання в цілому полягають у поєднанні теоретичних знань з їх практичним застосуванням, активному впровадженні у навчальний процес сучасних інформаційних технологій, забезпеченні спадкоємності між теоретичними і клінічними напрямками роботи протягом усього учбового процесу, що надає можливість студенту-медику отримати сучасні знання під час високоефективного учбового процесу на кафедрі дитячих інфекційних хвороб ХНМУ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесов В. С. Композиция тестовых заданий / В. С. Аванесов. – М. : Центр тестирования, 2002. – 240 с.
2. Булах І.Є. Створюємо якісний тест : навч. посіб. / І. Є. Булах, М. Р. Мруга. – К. : Майстер-клас, 2006. – 160 с.

3. Булах, І. Є. Теорія і методика комп'ютерного тестування успішності навчання (на матеріалах медичних навчальних закладів) : дис. д-ра пед. наук / І. Є. Булах – К., 1995. – 430 с.
4. Буравлев, А. И. Выбор оптимальной длины педагогического теста и оценки надежности его результатов / А. И. Буравлев, В. Ю. Переверзев // Дистанц. образование. – 1999. – № 2. – С. 89–91.
5. Михаличев, Е. А. Дидактическая тестология : науч.-метод. пособие / Е. А. Михаличев – М. : Нар. образование, 2001. – 318 с.
5. Гуцало Е. У. Педагогічне тестування в системі контролю і оцінки якості навчання студентів (на базі дисципліни психолого-педагогічного циклу педагогічного університету) / Е. У. Гуцало. – Кіровоград : РВВ КДПУ імені Винниченка, 2011. – 61 с.
6. Дем'яненко О. О. Про методи оцінювання навчальних досягнень школярів з літератури і тести навчального призначення [Електронний ресурс] / О. О. Дем'яненко // Народна освіта. – 2013. – Випуск 3 (21).
7. Ефремова Н. Ф. Тестовый контроль в образовании : учеб. пос. / Н. Ефремова . – М. : Логос, 2007. – 540 с.
8. Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К. : Либідь, 2005. – 464 с.
9. Закон України "Про вищу освіту" / Відомості Верховної Ради (ВВР).– 2014. – № С. 37-38.
10. Канівець Т. М. Основи педагогічного оцінювання : навч.-метод. посіб. / Т. М. Канівець. – Ніжин : Видавець П.П. Лисенко М. М., 2012. – 102 с.
11. Касярум Н. В. Тестування як провідний метод діагностики рівня навчальних досягнень студентів / Н. В. Касярум, О. П. Касярум // Вісник ЧНУ. – Випуск 189. – С. 111–121.
12. Ковальчук Ю.О. Теорія освітніх вимірювань / Ю. О. Ковальчук. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2012. – 200 с.
13. Конструювання тестів. Курс лекцій : навч. пос. / Л. О. Кухар, В. П. Сергієнко. – Луцьк, 2010. – 182 с.
14. Лукіна Т. Моніторинг якості освіти : теорія і практика / Т. Лукіна. – К. : Шкільний світ, 2006. – 64 с.
15. Майоров А. Н. Моніторинг в освіті / А. Н. Майоров. – М. : Интеллект-Центр, 2005. – 424 с.
16. Методичні рекомендації зі складання тестових завдань / В.П. Сергієнко, Л.О. Кухар. – К. : НПУ, 2011. – 41 с.
17. Теорія і практика модульного навчання у вищих закладах освіти (на матеріалі дидактики) / В. І. Бондар // Освіта і упр. – 1999. – № 1. – С. 19–41.
18. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.

УДК 811.124

Кузнецова Е.Л.

Учреждение образования «Белорусский государственный медицинский университет», г. Минск

ФИТОНИМЫ, ОТРАЖАЮЩИЕ МЕДИЦИНСКОЕ ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ РАСТЕНИЙ

У статті проаналізована низка латинських родових, російських літературних та діалектних назв тра'вяних лікувальних рослин (фітонімів, які віддзеркалюють медичне призначення цих рослин). Дані фітоніми були класифіковані в залежності від мотивації, характеру номінації та напрямку переносу значення.

Ключові слова: латинський, російський літературний та діалектний фітонім, медичне призначення

Series of Latin gender, Russian literary and dialectal names of herbaceous medicinal plants are analysed (phytonyms characterizing healing virtues of these plants). These phytonyms are classified according the motivation, the nomination character and the direction of transfer of meaning.

Keywords: Latin, Russian literary and dialectal phytonym; medicinal destination

В статье проанализирован ряд латинских родовых, русских литературных и диалектных наименований травянистых лекарственных растений (фитонимов, отражающих медицинское предназначение этих растений). Данные фитонимы были классифицированы в зависимости от мотивации, характера номинации и направления переноса значения.

Ключевые слова: латинский, русский литературный и диалектный фитоним; медицинское предназначение

В основу номинации лекарственных растений могут быть положены различные характеристики этих растений. Особый интерес представляет такая характеристика, как медицинское предназначение растений. Проведенный сравнительный анализ латинских родовых наименований, а также русских литературных и диалектных названий травянистых лекарственных растений показал, что способы отражения лечебных свойств растений в латинской номенклатуре и в русском языке могут иметь как сходства, так и различия. В данной работе рассматриваются такие типы номинаций, которые представлены и в научной номенклатуре, и в русском языке, т. е. сопоставимы с точки зрения мотивации, характера номинации (прямого или непрямого: метонимического или метафорического типа) и направления переноса значения.

Первую группу образуют фитонимы, содержащие общее указание на медицинское предназначение растения.

К подобным номинациям относится пример номенклатурного названия, непосредственно указывающего на то, что растение используется для врачевания: наименование *Resēda* (*пезеда*) [12, с. 658] – от глагола *resedāre* ‘облегчать, лечить, исцелять’ [7, с. 666] – получено растением из-за болеутоляющих свойств, которые приписывали этому растению (по применению в древности *Resēdaalba* жителями Римини (Италия) как средства против опухолей и воспалений) [8, с. 130].

В русском литературном языке некоторые фитонимы образуются от лексем, характеризующих результаты применения растений (иначе говоря – действие, оказываемое растениями): *молодѝло* (*Sempervivum*) [20, VI, с. 1183], *чистѝц* (*Stachys*) [20, XVII, с. 1056]. Одно из таких названий – *молодѝло*, – согласно В.А. Меркуловой, отражает тонизирующие свойства растения; суффикс *-ло* (<*dlo) несет значение орудия действия [14, с. 110; см. также 2, с. 114].

Подобные наименования распространены и в русских диалектах: *гладушник*¹⁾, *гладышник* (*Chelidoniummajus*, *чистотел большой*) [19, VI, с. 181–182], *чистуха* (*Chelidoniummajus*, *чистотел большой*) [5, I, с. 878], *чистѝц*, *чистѝк* (*Chelidoniummajus*, *чистотел большой*) [3, с. 580–581], *завѝзка*, *завѝзник* (*Potentilla erecta*, *ланчатка прямостоячая*) [19, IX, с. 348], *завѝзуха* (*Equisetum arvense*, *хвощ полевой*) [16, IV, с. 40], *изгѝн* (*Geranium pratense*, *герань луговая*; *Lycopodium*, *плаун*) [19, XII, с. 119–120], *молодѝльник* (*Convallaria majālis*, *ландыш майский*) [19, XVIII, с. 221].

В их числе имеются названия, соответствующие праславянской номинации *ѝзик* (см. ниже), воспроизведенные по той же модели, но современными словообразовательными средствами [см. 14, с. 108–109], например, *завѝзники* т.п.

К праславянской номинации, в основе которой лежит глагол, характеризующий результат применения растения, восходит фитоним *ѝзик*,

---

¹⁾Данный фитоним приводится без ударения, поскольку оно не установлено (как и в словарной статье). Аналогичным образом будут приводиться и другие подобные номинации.

имеющийся в литературном языке и диалектах: *узик* (*Potentilla*, *лапчатка*) [20, XVI, с. 399], *узик* (*Achillea millefolium*, *тысячелистник обыкновенный*; *Potentilla erecta*, *лапчатка прямостоячая*) [3, с. 541; 17, с. 523], *сузик* (*Hypericum*, *зверобой*) [3, с. 518]. Наименование *узик* (*vęz-ati > *qz-ikъ) (и вариант *сузик*) связано с лекарственным действием лапчатки, тысячелистника и зверобоя (вяжущее средство) и свидетельствует об использовании растений в народной медицине от поноса и кровотечений [12, с. 285, там же, с. 415–421, там же, с. 757; 14, с. 108–109].

Во **второй группе** представлены фитонимы, содержащие указание на медицинское предназначение растений путем представления общего результата их лечебного применения (возвращение здоровья, красоты).

В латинской номенклатуре к данным номинациям относятся лексемы, мотивированные различными частями речи, содержащими общее указание на лекарственные свойства растений. Таким наименованием, например, является название рода *Salvia* (*шалфей*) [12, с. 813], которое происходит от латинского прилагательного *salvus* ‘невредимый, целый’ [7, с. 683]: наименование *Salvia* было присвоено растению по причине его целительных свойств [8, с. 136; 13, с. 152]. Другое латинское родовое название – *Potentilla* [12, с. 414] – происходит от латинского существительного *potentia* ‘сила, мощь’ [7, с. 601]: такое название дано роду за лекарственные свойства видов (по силе воздействия), в частности, отмечено сильное лекарственное действие *Potentilla anserina* против диареи, дизентерии, сильных менструаций, камней в почках и других недугов [1, с. 269; 8, с. 123]. В числе диалектных названий встречается наименование *свѣтлая* (в знач. сущ.) (*Chelidonium majus*, *чистотел большой*) [19, XXXVI, с. 266], вероятно, происходящее от прилагательного *свѣтлый*, у которого в диалектах имеется значение ‘обладающий острым зрением, зоркий’ [19, XXXVI, с. 265–266]. На применение чистотела большого при лечении глазных болезней указывают Н. Анненков, В.Б. Колосова и другие авторы: так, В.Б. Колосова отмечает, что употребление трав для лечения глаз, для «просветления» зрения обусловило группу названий, образованных от корня *свет-* (в их числе и наименование *свѣтлая*) [1, с. 94; 10, с. 105; 11, с. 252].

Как представляется, к данной группе также относятся литературное наименование и диалектные названия растения *Atrorhella-donna* (*красавка обыкновенная*). Растение *Atrorhella-donna* издавна известно на Руси, и в связи с его косметическим применением [11, с. 38] оно получило в русском языке номинации, аналогичные по внутренней форме итальянскому фитониму *belladonna*, к которому восходят латинский видовой эпитет *bella-donna* [12, с. 384] и русское литературное название *белладонна* (*Atrorhella-donna*, *красавка обыкновенная*) [20, I, с. 371]: *белладонна* < ит. *Belladonna* < *belladonna* ‘прекрасная дама’, ‘красавица’, первонач. – название косметического средства [21, II, с. 86; 22, I, с. 83]. К подобным наименованиям в русском литературном языке относится фитоним *красавка* (*Atrorhella*) [12, с. 384]. В диалектах же представлены следующие номинации растения *Atrorhella-donna* (*красавка обыкновенная*): *красавка* [15, V, с. 113], *красавчик* [18, II, с. 145], *красуха* [19, XV, с. 202]. Наименования *красавка*, *красавчики* *красуха* являются производными соответственно от лексем диал. *Красавый* ‘красивый, здоровый, видный собой’ [19, XV, с. 173] и *красивый*. В этимологическом словаре Н.М. Шанского отмечено, что название *красавка* представляет собой полукальку ит. *belladonna*, образованную в русском языке с

помощью суффикса *-к-а* от прилагательного *красавый* ‘красивый, пригожий’ [21, VIII, с. 373]. Интерес представляет название *красавчик*, которое характеризует результат косметического использования растения и при этом является лексемой мужского рода.

В **третью группу** входят сложные фитонимы, метафорически характеризующие воздействие растения на физиологическую субстанцию.

В латинской номенклатуре присутствует сложное название рода *Sanguisorba* (*кровохлебка*) [12, с. 389], в котором первая основа – названия физиологической субстанции *sanguis* ‘кровь’, и опорный компонент – основа глагола *sorbeo* ‘хлепать, втягивать в себя’ [7, с. 684, там же, с. 718], употребленного метафорически для обозначения поглощения жидкости. Таким образом, наименование *Sanguisorba* связано с кровоостанавливающими свойствами растения: растение применяется при кровохарканье и различных кровотечениях [1, с. 314; 8, с. 136].

Соответствующие номинации существуют и в русском литературном языке и диалектах: *кровохлёбка* (*Sanguisorba*) [20, V, с. 1686], *кровохлебка*, *кровососка* (*Sanguisorba*) [10, с. 70–71]. Однако для них, являющихся кальками с латыни либо семантической универсалией [см. 10, с. 70–71], представлены различные объяснительные версии: по одной версии, русское название растения дано по кровоостанавливающим свойствам растения [2, с. 85], либо, по другой версии, растение названо так по своим кроваво-красным цветкам [10, с. 70–71].

Выделяется **четвертая группа** фитонимов, содержащих указание на лечащего субъекта. В латинской номенклатуре и диалектах можно встретить номинации, мотивированные названиями лиц или именами собственными лиц, имеющих отношение к врачебной деятельности (официальной или неофициальной). В научной номенклатуре названия могут даваться по имени лиц, применивших растение, или ученых-медиков. Например, наименование *Gentiāna* (*горечавка*) [12, с. 197] связано с именем иллирийского царя Гентия (Гентиуса), который, как считается, открыл растение: по сообщению Плиния и Диоскорида, Гентий (*Gentius*) впервые применил *Gentiānalutea* (*горечавка желтая*) против чумы в 167 г. до н.э. [8, с. 71; 13, с. 155].

Диалектные фитонимы мотивированы названиями лиц или именами собственными лиц, занимающихся лечением, по народному преданию, при помощи растений: *ба́ба* (*Plantāgomedīa*, *подорожник средний*) [19, II, с. 14–15], *ба́бка* (*Plantāgomedīa*, *подорожник средний*; *Salvia aethiōpis*, *шалфей эфиопский*; *Scutellaria galericulāta*, *шлемник обыкновенный*) [19, II, с. 21], *матрё́нка* (*Achillēa millefolium*, *тысячелистник обыкновенный*), *матрё́шка* (*Achillēa millefolium*, *тысячелистник обыкновенный*; *Achillēasetacea*, *тысячелистник щетинистый*; *Ptarmīca cartilaginea*, *тысячелистник хрящеватый*; *Ptarmīca vulgāris*, *тысячелистник птармика, чихотная трава*) [19, XVIII, с. 35–36], *рудомётка* (*Achillēa millefolium*, *тысячелистник обыкновенный*) [19, XXXV, с. 235].

Например, фитоним *рудомётка* появился в результате переосмысления лексемы *рудомётка*, обозначающей лицо, производящее лечебную операцию. В говорах имеются лексемы *рудá* ‘кровь’, *рудомёт* ‘тот, кто делает кровопускание’ и *рудомётка* (женского рода) [19, с. 232, там же, с. 235]. Соответственно, название *рудомётка* отражает использование тысячелистника обыкновенного для кровопускания через нос, что указано в диалектном словаре [19, XXXV, с. 235]. Необычные наименования *матрё́нка* и *матрё́шка* (возможно, искаж. *матрё́нка*), вероятно, связаны с собственным женским именем *Матрё́на*, поскольку какая-то

знахарка с таким именем стала использовать тысячелистник в лекарственных целях [4, с. 228–229].

Пятая группа образована фитонимами, содержащими указание на субъекта (религиозного персонажа), открывшего лечебные свойства растения либо наделенного способностью исцеления, в связи с чем растение посвящается данному персонажу.

Подобное наименование имеется в числе латинских номинаций. Так, название рода *Angelica* (дудник) [12, с. 155] – результат субстантивации формы женского рода прилагательного *angelicus*, *a*, *um* ‘ангельский’, деривата существительного *angēlus* ‘божий вестник, ангел’ [7, с. 58] (от греческого *ángelos* ‘вестник’, ‘ангел’ [6, I, с. 18]): наименование получено растением по лечебным свойствам корня и семени [13, с. 153]; по древней легенде, архангел Рафаил познакомил людей с лекарственными свойствами многих растений, в том числе и с *herbaangelica* ‘ангельская трава’, которую в Средние века применяли против чумы [9, с. 148].

В некоторых диалектных номинациях также прослеживается связь с мировоззрением христианской религии. Такие наименования мотивированы существительным *Богородица:богорóдичник, богорóдка* (*Polygonumbistorta, горец змеиный*) [19, III, с. 53] – по замечанию В.Б. Колосовой, с образом богоматери, как правило, связываются растения полезные, лекарственные [10, с. 92–93].

Таким образом, можно выделить следующие типы номинаций, имеющиеся как в латинской номенклатуре, так и в русском языке. В латинской номенклатуре представлены наименования прямого характера, содержащие общее указание на медицинское предназначение растений. В русском литературном языке и его диалектах также имеются номинации прямого характера, содержащие общее указание на медицинское применение растений, называя действие, оказываемое растениями. Также имеются латинские номенклатурные, русские литературные и диалектные номинации метонимического характера, указывающие на возвращение здоровья или красоты путем представления общего результата лечебного применения растений. В числе латинских родовых наименований и русских диалектных названий имеются фитонимы метонимического характера, указывающие на лечащего субъекта. Следует отметить, что, если в латинской номенклатуре такие наименования даются в честь конкретных лиц или ученых-медиков, то в диалектах можно встретить фитонимы, мотивированные обобщающими названиями лиц (или именами собственными лиц, приобретшими обобщающий смысл), занимающихся лечением растениями. Еще один тип названий в латинской номенклатуре и диалектах русского языка – номинации метонимического характера, указывающие на субъекта – религиозного персонажа, которому посвящается растение. Кроме того, в латинской номенклатуре представлен композит метонимического и метафорического характера, отражающий воздействие растения на физиологическую субстанцию посредством сравнения с действием человека или животных. Соответствующие номинации, являющиеся кальками с латыни либо семантической универсалией, присутствуют и в русском языке (литературном и диалектном).

ЛИТЕРАТУРА

1. Анненков, Н. Ботанический словарь : справ. кн. для ботаников, сел. хозяев, садоводов, лесоводов, фармацевтов, врачей, дрогистов, путешественников по России и вообще сел. жителей / Н. Анненков. – Новое, испр., пополн. и расш. изд. – СПб. : Тип. Императ. Акад. наук, 1878. – Разд. паг.

2. Барышникова, Т. Д. Этимологический четырехязычный словарь растений : учеб. пособие / Т. Д. Барышникова. – М. : Альфа-М, 2009. – 224 с.
3. Большой толковый словарь донского казачества : ок. 18 000 слов и устойчивых сочетаний / Рост. гос. ун-т ; редкол.: В. И. Дегтярев [и др.]. – М. : Рус. слов. : Астрель : АСТ, 2003. – 604 с.
4. Гришина, И. П. Из диалектной лексики флоры Рязанской области / И. П. Гришина // Учен. зап. / Ряз. гос. пед. ин-т. – Рязань, 1959. – Т. 25 : Вопросы грамматики и лексики. – С. 187–254.
5. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : соврем. написание : в 4 т. / В. И. Даль. – М. : Астрель : АСТ, 2003. – 4 т.
6. Дворецкий, И. Х. Древнегреческо-русский словарь : ок. 70 000 слов : в 2 т. / И. Х. Дворецкий. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1958. – 2 т.
7. Дворецкий, И. Х. Латинско-русский словарь : ок. 50 000 слов / И. Х. Дворецкий. – 4-е изд., стер. – М. : Рус. яз., 1996. – 845 с.
8. Каден, Н. Н. Этимологический словарь латинских названий растений, встречающихся в окрестностях агробиостанции МГУ «Чашниково» / Н. Н. Каден, Н. Н. Терентьева ; под ред. В. И. Мирошенковой. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 203 с.
9. Каден, Н. Н. Этимологический словарь научных названий сосудистых растений, дикорастущих и разводимых в СССР / Н. Н. Каден, Н. Н. Терентьева ; под ред. В. И. Мирошенковой. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1979. – Вып. 1. – 267 с.
10. Колосова, В. Б. Лексика и символика славянской народной ботаники. Этнолингвистический аспект / В. Б. Колосова. – М. : Индрик, 2009. – 352 с.
11. Кузнецова, М. А. Сказания о лекарственных растениях / М. А. Кузнецова, А. С. Резникова. – М. : Высш. шк., 1992. – 272 с.
12. Лекарственные растения : самая полн. энцикл. / А. Ф. Лебедева [и др.]. – М. : АСТ-пресс книга, 2004. – 907 с.
13. Линней, К. Философия ботаники : [пер. с лат.] / К. Линней ; изд. подгот. И. Е. Амлинский. – М. : Наука, 1989. – 451 с.
14. Меркулова, В. А. Очерки по русской народной номенклатуре растений: Травы. Грибы. Ягоды / В. А. Меркулова ; Акад. наук СССР, Ин-т рус. яз. – М. : Наука, 1967. – 259 с.
15. Областной словарь вятских говоров : [в 9 вып.] / Вят. гос. гуманитар. ун-т. – Киров : Изд-во Вят ГГУ, 1996–2014. – [9 вып.].
16. Словарь говоров Русского Севера : [в 5 т.] / Урал. гос. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2001–2011. – [5 т.].
17. Словарь областного вологодского наречия : по рукоп. П. А. Дилакторского 1902 г. / Ин-т лингвист. исслед. Рос. акад. наук ; изд. подгот.: А. Н. Левичкин, С. А. Мызников. – СПб. : Наука, 2006. – XV, 677 с.
18. Словарь русских говоров Сибири : [в 5 т.] / Рос. акад. наук, Ин-т филологии ; под ред. А. И. Федорова. – Новосибирск : Наука, 1999–2006. – [5 т.].
19. Словарь русских народных говоров: [в 45 вып.] / Акад. наук СССР, Ин-т рус. яз. – Л. ; СПб. : Наука, 1965–2013. – [45 вып.].
20. Словарь современного русского литературного языка : [в 17 т.] / Акад. наук СССР, Ин-т рус. яз. ; гл. ред.: В. И. Чернышев (гл. ред.) [и др.]. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1950–1965. – 17 т.
21. Этимологический словарь русского языка : [в 9 вып.] / под ред. Н. М. Шанского. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1963–1999. – [9 вып.].
22. Черных, П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : 13 560 слов : в 2 т. / П. Я. Черных. – 5-е изд., стер. – М. : Рус. яз., 2002. – 2 т.

УДК.: 717.25-041.357.4-016.29:735

Латогуз С.І., Латогуз Ю.І.

Харківський національний медичний університет
АНАЛІЗ І ДІАГНОСТИКА СТАНУ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НА
ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ТА
СПОРТИВНА МЕДИЦИНА» СТУДЕНТАМ ХАРКІВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Нами був проведений аналіз та діагностика стану навчального процесу на прикладі викладання дисципліни «Фізична реабілітація та спортивна медицина»

студентам Харківського національного медичного університету. Нами було удосконалено дидактичний інструментарій щодо урахування діагностики стану навчального процесу при викладанні дисципліни «Фізична реабілітація та спортивна медицина» студентам Харківського національного медичного університету. Також були уточнені процесуально-методичні дії викладача у процесі викладання дисципліни. Особливість розробленої моделі полягає у тому, що на вибір технологій впливає не тільки зміст цієї нової теми, а вимоги формування системного знання у цей ряд виводять і базовий зміст підготовки.

Ключові слова: аналіз, діагностика, методика, навчальний процес, фізична реабілітація, спортивна медицина.

We conducted an analysis and diagnosis of the state of the educational process using the example of teaching the discipline "Physical rehabilitation and sports medicine" to students of the Kharkov National Medical University. We have improved didactic tools regarding accounting for the diagnosis of the state of the educational process when teaching the discipline "Physical rehabilitation and sports medicine" to students of Kharkov National Medical University. Also, the procedural and methodological actions of the teacher in the process of teaching the discipline were clarified. The peculiarity of the developed model lies in the fact that the choice of technologies is influenced not only by the content of this new topic, but the requirements for the formation of system knowledge in this series also bring out the content of basic training.

Key words: analysis, diagnostics, methods, educational process, physical rehabilitation, sports medicine.

Нами был проведен анализ и диагностика состояния учебного процесса на примере преподавания дисциплины «Физическая реабилитация и спортивная медицина» студентам Харьковского национального медицинского университета. Нами был усовершенствован дидактический инструментарий относительно учета диагностики состояния учебного процесса при преподавании дисциплины «Физическая реабилитация и спортивная медицина» студентам Харьковского национального медицинского университета. Также были уточнены процессуально-методические действия преподавателя в процессе преподавания дисциплины. Особенность разработанной модели заключается в том, что на выбор технологий влияет не только содержание этой новой темы, а требования формирования системного знания в этот ряд выводят и содержание базовой подготовки.

Ключевые слова: анализ, диагностика, методика, учебный процесс, физическая реабилитация, спортивная медицина.

Вступ. Аналіз і діагностика стану навчання є одним з етапів проектування управління навчальним процесом. Необхідність його проведення пов'язана з тим, що управління будь-якою системою, у тому числі й педагогічною, залежить від умов, у яких вона функціонує. Технологія організації та здійснення процесу навчання фахівця в конкретному навчальному закладі багато в чому залежить від умов його роботи [1, 2, 3, 4].

Організаційно-педагогічні умови навчального закладу містять низку аспектів, таких як система організації роботи навчального закладу, матеріально-технічна база, технічне й дидактичне оснащення кабінетів [5, 6].

Крім того, одним із найважливіших чинників, що визначає технологію навчання студентів із певної дисципліни, теми або розділу, є характеристика здібностей, рівня базових знань і вмінь студентів.

Не дивлячись на те, що кожна людина неповторна, кожна навчальна група має відмінні характеристики і навчальний процес, у який вона виявляється включеною, має відповідати саме цим відмінностям, тим не менше, дослідження частковостей має виходити з певних загальних закономірностей, які визначаються цільовими настановами, змістом навчальної дисципліни [7, 8].

Дисципліна «Фізична реабілітація та спортивна медицина» – базова дисципліна у підготовці багатьох фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» кваліфікації «Лікувальна справа», «Педіатрія», «Стоматологія» у вищих медичних закладах освіти України III-IV рівнів акредитації, затверджених наказами МОН України. Вона ґрунтується на формуванні у студентів уявлення про можливість збереження і зміцнення здоров'я, підвищення рівня функціонального стану, росту спортивних досягнень за допомогою оптимізації фізичної активності та удосконалення медичного забезпечення спортивних чи оздоровчих тренувань, а також набуття студентами знань про засоби найбільш ефективного і раннього повернення хворих та інвалідів до побутових і трудових процесів, які реалізують професійну спрямованість фахівців конкретного напрямку й спеціальності, утворюючи беззаперечний зв'язок зі спеціальними дисциплінами. Будучи включеною процес підготовки фахівців, ця навчальна дисципліна відрізняється множинними системними зв'язками, що одночасно вимагає урахування наявної бази знань та окреслення зв'язків із перспективною частиною підготовки.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й розробити методику викладання дисципліни «Фізична реабілітація та спортивна медицина» студентам ХНМУ з урахуванням діагностики стану навчального процесу.

Матеріали та методи дослідження. Нами було удосконалено дидактичний інструментарій щодо урахування діагностики стану навчального процесу при викладанні дисципліни «Фізична реабілітація та спортивна медицина» студентам ХНМУ. Також були уточнені процесуально-методичні дії викладача у процесі викладання дисципліни. Особливість розробленої моделі полягає у тому, що на вибір технологій впливає не тільки зміст цієї нової теми, а вимоги формування системного знання у цей ряд виводять і базовий зміст підготовки. Вони повинні актуалізувати базові знання, компенсувати прогалини в них, особливо якщо це стосується галузі медицини. Вкрай важливий зв'язок між цільовими, змістовними, технологічними та іншими компонентами тем. В ідеалі зміст попередньої теми стає базою для наступної теми.

Модель викладання дисципліни «Фізична реабілітація та спортивна медицина» має циклічну структуру (рисунок 1).

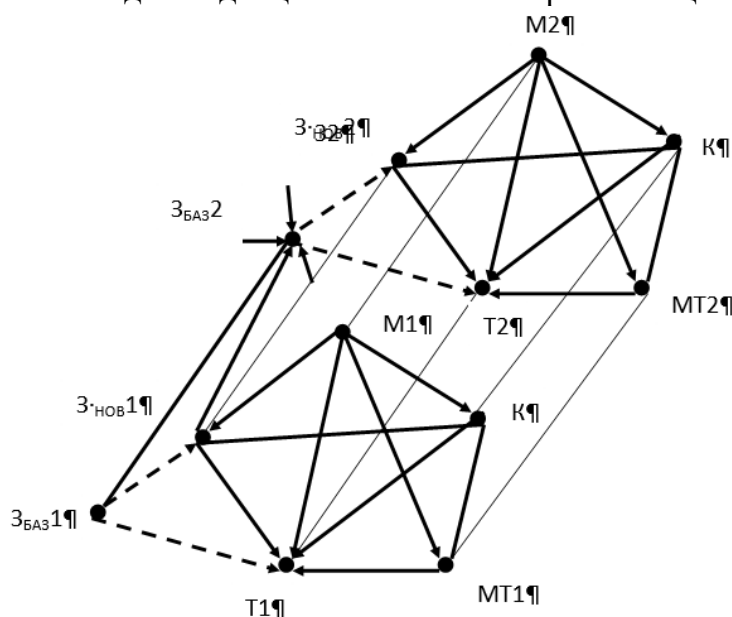
Вихідним компонентом підготовки є мета (М). Вона визначає зміст (З) вивчення певної нової теми дисципліни, а також технології (Т) викладання цього змісту і засвоєння його студентами. Зрозуміло, що не тільки мета впливає на характер і способи реалізації технологій. Так само важливо враховувати умови підготовки, тобто матеріально-технічну (МТ) сторону навчального процесу і контингент (К) студентів (соціодемографічні та психологічні характеристики, рівень базової підготовки). Особливість розробленої моделі полягає у тому, що на вибір технологій впливає не тільки зміст цієї нової теми, а вимоги формування системного знання у цей ряд виводять і базовий зміст підготовки. Технології повинні актуалізувати базові знання, компенсувати прогалини в них, поглибити, особливо якщо це медичний матеріал.

Зрозуміло, що між темами існує зв'язок. Він утворюється між цільовими, змістовними, технологічними та іншими компонентами. Але зміст попередньої теми вже стає базовим змістом стосовно наступної теми.

Таким чином, базовий зміст виконує кілька функцій: сприяє системності у засвоєнні знань, активізує діяльність студентів, сприяє розвитку логічного мислення. Тому під час викладення нового матеріалу слід всіляко використовувати набуті знання, повторювати їх, включати у практичну діяльність студентів, максимально наближену до особливостей здійснення професійної діяльності.

Низький рівень інтерактивних технологій у традиційній методиці навчання при інтенсивній самостійній роботі не завжди забезпечують потужний зворотній зв'язок і очікуваний ефект підготовки. Активізація навчання передбачає постійну взаємодію викладача та студентів, що стає можливим, у першу чергу, за умов наявності загального знання, усвідомлення викладачем наявності цього знання, а також майстерного застосування дидактичного інструментарію з метою актуалізації базового знання і необхідного включення у нього нових знань. За цих обставин важливим стає інформування викладача про контингент студентів: їх інтереси, характер пізнавальних процесів, можливість зосередитися на навчальному процесі і згідно вимог виконувати поставлені навчальні завдання.

Рис.1. Модель викладання дисципліни «Фізична реабілітація та спортивна

Висновки:

1. Поняття «умови навчання» або «стан навчального процесу» мають два аспекти, які охоплюють матеріально-технічні й дидактичні норми організації навчального процесу (засоби навчання), базові знання студентів, психофізіологічні характеристики навчальної групи (початкові вимоги). Кожен із цих аспектів потребує особливої уваги і впливає на добір оптимальних технологій навчання.

2. Теоретичні передумови розробки методики навчання студентів ХНМУ дисципліні «Фізична реабілітація та спортивна медицина» з урахуванням діагностики стану навчального процесу являють собою наукові положення, за рахунок яких ця методика навчання отримає відмінні властивості, які за умов її реалізації сприятимуть підвищенню рівня навчальної успішності студентів.

Перспективи дослідження: аналіз та діагностика стану навчального процесу на прикладі викладання дисципліни «Фізична реабілітація та спортивна

медицина» студентам Харківського національного медичного університету буде продовжено і вивчено в подальших наукових розробках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атанов Г.А. Деятельностный подход в обучении / Г.А. Атанов – Донецк: «ЕАИ–пресс», 2001. – 100 с.
2. Бабанский Ю.К. Оптимизация педагогического процесса / Ю.К. Бабанский, М.М. Поташник – К.: Рад.школа, 1983. – 287 с.
3. Бадмаев Б.Ц. Психология и методика ускоренного обучения / Б.Ц. Бадмаев – М.: Гуманит. Изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 272с.
4. Лихачев Б.Т. Педагогика. Курс лекций. Учебное пособие для студентов пед. уч. завед. и слушателей ИПК и ФПК / Б.Т. Лихачев – М.: Промитей, 1992. – 528 с.
5. Лозовая В.И. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических вузов / В.И. Лозовая, Е.Н. Комышанченко, П.Г. Москаленко, А.В. Троцко – Белгород.: Издательство Белгородского госуниверситета, 1997. – 284 с.
6. Педагогика: Учебное пособие для ст-в пед. ин-ов – М.: Просвещение, 1968. – 526 с.
7. Соколовський В.С. Лікувальнафізична культура. Підручник/ В.С. Соколовський, Н.О. Романова, О.П. Юшковська – Одесса: Одес.держ. мед. ун-т, 2005. – 234 с.
8. Якунин В.А. Педагогическая психология: Учеб.пособие / В.А. Якунин –Европ. ин-т экспертов. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А.: Изд-во «Полиус», 1998. – 639 с.

УДК 378/371.573

¹Левашова В. М., ²Алпатова О. В.

¹Харківський національний фармацевтичний університет

²Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ПИТАННЯ ВИБОРУ Й УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Стаття містить загальний огляд і структурування найбільш поширених методів викладання у вищій школі, які націлені на підвищення активізації пізнавальної діяльності студента та допомогу викладачеві. Автори, посилаючись на сучасні наукові праці, групують методи за формою їх реалізації й виокремлюють словесні, наочні й практичні методи. Робота містить визначення цих методів із конкретизацією підвидів, зазначення їх позитивних і негативних рис, зазначаються шляхи доцільного використання того чи іншого методу на занятті. Так словесними методами називають розповідь, бесіду, пояснення й лекцію. Використання цих способів викладання навчального матеріалу базується на передачі інформації мовленнєво, без використання додаткових матеріалів, хоча враховує можливість спільної діяльності викладача й студентів. Групу наочних методів представляють демонстрація та наочність, що не обмежується лише візуалізацію, але супроводжується коментарем викладача. Третя група – практичні методи, що представлені безпосередньою роботою з досліджуваними об'єктами або підручниками. Автори наголошують на важливості комбінувати методи між собою, оскільки це сприяє більш повній реалізації навчальної мети й зацікавлює студентів.

Ключові слова: *бесіда, словесні методи, методика, наочність, практичні методи.*

The article provides an overview and structuring of the most common teaching methods in higher education aimed at enhancing the student's cognitive activity and helping the teacher. The authors, referring to modern scientific works, group methods by the form of their realization and distinguish verbal, visual and practical methods. The work contains definitions of these methods with specification of subspecies, their positive and negative features, the ways of expedient use of this or that method in the class. This

is what verbal methods call a story, a conversation, an explanation, and a lecture. The use of these methods of teaching teaching material is based on the transmission of information verbally, without the use of additional materials, although it takes into account the possibility of joint activities of the teacher and students. A group of visual methods is represented by demonstration and visualization, which is not only limited to visualization, but is accompanied by a teacher's comment. The third group is the practical methods presented by working directly with the studied objects or textbooks. The authors emphasize the importance of combining methods with each other, as this contributes to a more complete realization of the educational goal and engages students.

Keywords: *conversation, verbal methods, technique, clarity, practical methods.*

Статья содержит общий обзор и структурирование наиболее распространенных методов преподавания в высшей школе, которые нацелены на повышение активизации познавательной деятельности студентов и помощь преподавателю. Авторы, ссылаясь на современные научные работы, группируют методы по форме их реализации и выделяют словесные, наглядные и практические методы. Работа содержит определения этих методов с конкретизацией подвидов, указания их положительных и отрицательных черт, определением путей целесообразного использования того или иного метода на занятии. Так словесными методами называют рассказ, беседу, объяснение и лекцию. Использование этих способов преподавания учебного материала базируется на передаче информации словесно, без использования дополнительных материалов, хотя учитывает возможность совместной деятельности преподавателя и студентов. Группу наглядных методов представляют демонстрация и наглядность, их использование не ограничивается только визуализацией, а сопровождается комментарием преподавателя. Третья группа – практические методы, представленные непосредственной работой с исследуемыми объектами или учебниками. Авторы подчеркивают важность комбинировать методы между собой, поскольку это способствует более полной реализации учебной цели и мотивирует студентов.

Ключевые слова: *беседа, словесные методы, методика, наглядность, практические методы.*

Постановка проблеми. Вибір методів викладання – одна з істотних і дискусійних проблем у загальній методиці навчання. На розвиток методів навчання впливають методи обраної науки й практики, сучасні тенденції у методології, загальні досягнення дидактики й методики у педагогіці. За визначенням філософії, метод (від грец. *methodos* – шлях до чого-небудь) у найзагальнішому значенні – спосіб досягнення мети, певним чином упорядкована діяльність викладача та учнів.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми доводить, що методи навчання націлені допомагати сучасному освітньому закладі позбутися необхідності навчати всіх однаково, зменшувати перевантаження студента, ураховувати індивідуальні особливості, створювати умови для самоствердження й самовизначення кожної особистості, надавши необхідні знання та вміння – це визначило актуальність та зумовило необхідність цього дослідження [1].

Як доводять у своїх дослідженнях учені-методисти (В. І. Лозова, Г. В. Троцько, І. В. Мороз, А. В. Степанюк, Д. І. Трайтак), методи навчання – це упорядкована система способів (дій) взаємозалежної діяльності вчителя й учнів, спрямованих на досягнення цілей освіти, психічного розвитку і виховання особистості. Таким чином, у цьому визначенні підкреслюється діяльнісний

характер методів, що будуються на взаємозв'язку дій вчителі й учнів, тому що процес навчання складається із викладання (діяльності викладача) і навчання (діяльності учнів/студентів) [2, с. 239].

Мета дослідження. Метою статті є огляд і структурування сучасних методів викладання у вищій школі, які націлені на підвищення активізації пізнавальної діяльності студента та допомогу викладачеві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Метод – це спосіб досягнення мети, тобто сукупність прийомів і операцій, які використовуються для досягнення навчальних цілей, це засіб передачі знань викладачем та, одночасно, спосіб засвоєння їх студентами [5].

У практиці вищої школи застосовуються різні методи навчання, які можна згрупувати за найбільш істотними загальними ознаками: джерело отримання знань, характер діяльності викладача, характер діяльності студента у процесі навчання. Базуючись на цих ознаках виокремлюємо три групи методів навчання: словесні (джерело знань – слово), наочні (джерела знань – слово й наочність) і практичні (джерела знань – слово, об'єкт вивчення, практичне обстеження предмета) [2].

До словесних методів відноситься: розповідь, бесіда, пояснення, лекція. При цьому діяльність викладача реалізується мовленнєво, а діяльність студентів – переважно у вигляді слухання, осмислення, усних і письмових відповідей.

Групу наочних методів представляють демонстрації дослідів і наочних посібників, показ предметів і явищ у натуральному вигляді або зображенні (малюнок, схема, муляж, модель). Викладач словом організовує спостереження, розгляд досліджуваного об'єкта, а студенти, спостерігаючи, осмислюють його, роблячи висновки та здобуваючи знання.

Групу практичних методів у вищій школі представляють роботи з досліджуванним об'єктом або підручником. Їх використовують під час лабораторних робіт або практичних занять, екскурсій.

Узагалі, слово бере участь у всіх групах методів навчання, але в словесних його функція – це джерело знання, а в наочних і практичних слово – організатор спостереження й практичної діяльності слухачів [4]. Найуживанішими, звісно, вважаються словесні методи навчання, а саме розповідь, для якої характерна наявність трьох складових елементів: зав'язка, кульмінація, розв'язка. Цей вид словесних методів доволі часто застосовується у вищій школі під час вивчення біографій учених, для знайомства студентів з історією відкриттів в області досліджуваних наук.

У межах розповіді можуть використовуватися різні її типи: сюжетний, ілюстративний і інформаційний. Сюжетна розповідь має певну сюжетну лінію (наприклад, розповідь про визнання еволюційної теорії). Ілюстративною розповіддю є оповідь, що розкриває особливості біологічних, фізичних або граматичних об'єктів і явищ (наприклад, про досліди з мишами для вироблення умовних рефлексів). Інформаційний тип розповіді зазвичай застосовується для викладу конкретних фактів (наприклад, розмірів тіла або органів, забарвлення, для ознайомлення зі способом життя) [5].

Наприклад, бесіда – це різновид словесного методу, який передбачає питально-відповідну форму обговорення навчального змісту, під час якого відбувається обмін думками. Учасниками бесіди є викладач та студенти. Цілеспрямованість бесіди визначається конкретним питанням, яке необхідно

розкрити, залучаючи знання студентів. Закінчується бесіда певним висновком і узагальненням.

Окрім цього, як стверджують психологічні дослідження, бесіда відкриває інші, більш широкі перспективи у спілкуванні викладача та студентів, оскільки під час комунікації учасники налаштовуються позитивно, утворюється комфортний відкритий настрій, що сприяє духовному єднанню.

Проблемну або евристичну (частково-пошукову) бесіду викладач планує так, щоб, знайомий, раніше вивчений матеріал, був опорою для самостійного пошуку, здобування нового знання.

За умови питально-відповідної форми викладу, студентам не доводиться довго напружувати свою увагу, оскільки зміст подається частинами, постійно перевіряється засвоєння інформації. Однак ця форма викладу «дробить» знання; що вимагає більшого часу на вивчення теми, тому бесіда не повинна займати провідну позицію в навчальному процесі. В освітньому процесі можна виділити наступні групи бесід: вступні, інформуючі (передача знань), закріплюючі (закріплення знань) й контрольнo-коригуючі. Вступні бесіди будуються здебільшого індуктивно (ґрунтується на формально-логічному розумовому висновку), а контрольнo-коригуючі набувають дедуктивний характер (логічно виводяться із загальних положень (аксіом, постулатів, законів). Зауважимо, що на заняттях корисно залучати студентів до побудови діалогу. Один студент ставить запитання, а інші відповідають [1].

Лекція – це усний виклад навчального змісту у виші протягом не менше 45 хвилин. Лекція може перемежовуватися розповіддю або бесідою. Зазвичай на лекцію виноситься досить об'ємний навчальний матеріал або такий, що недостатньо викладений у підручнику. Застосування лекції вимагає від викладача обов'язкової постановки мети заняття, розчленування її на низку питань, які послідовно розкриваються.

Окреслимо групу наочних методів. На заняттях зазвичай використовують різні демонстрації дослідів, таблиці, кінофільми, малюнки на дошці, презентації, мультимедійні технології. Застосування демонстрацій розвиває пізнавальну діяльність, активність сприйняття й мислення.

Малюнок на дошці має важливе пізнавальне значення на заняттях природничого циклу. Зображення з поясненням допомагає студентам стежити за змістом та збудувати структурно-логічну схему матеріалу, який розглядається.

Практичні методи навчання відрізняються значною різноманітністю, серед них роботи з розпізнавання та визначення об'єктів, проведення дослідів, спостереження за природними явищами, читання текстів, самостійна робота.

Спостереження у процесі практичної роботи забезпечується не спогляданням об'єкта, а його безпосереднім, діяльнiсних вивченням: обстеження, вимір, препарування, обмацування, оцінювання. Спостереження за термінами виконання ділять на дві групи: короткочасне (може бути частиною заняття або застосовуватися на екскурсії) і тривале (відбувається за межами навчальної аудиторії, наприклад, закладка довготривалого дослідів, спостереження за об'єктом тощо) [4].

Експеримент як вид практичного методу найчастіше застосовують при вивченні фізіологічного та екологічного матеріалу. Експерименти також можуть бути короткочасними або тривалими. Проведення експериментів, що вимагають

тривалого часу зазвичай починаються на занятті (гуртку, вдома). Результати експерименту демонструються й узагальнюються під час заняття.

Використання практичних методів зазвичай вимагає наявності певного роздаткового матеріалу, їх реалізація вимагає більше часу порівняно із застосуванням наочних і словесних, але володіння практичними й інтелектуальними вміннями дозволяє студентам самостійно виявляти властивості досліджуваного об'єкта. У зв'язку з цим практичні методи вивчення, наприклад природних об'єктів, вважаються більш ефективними [4].

До інноваційних інформаційних технологій можна віднести отримання інформації шляхом використання комп'ютеризованої системи зберігання й переробки інформації. Комп'ютер у процесі навчання можна використовувати по-різному: як банк довідкового матеріалу; як динамічний засіб наочності, що дозволяє показати досліджуваний процес або явище в динаміці; як засіб управління навчанням студента через подачу певних логічно обґрунтованих порцій інформації, завдань, питань, алгоритмічних приписів до виконання дій; як тренажер для студентів під час оволодіння ними знаннями й уміннями; як засіб контролю за повнотою, глибиною й системністю знань студентів, при цьому об'єктивно оцінюючи їх; як засіб, що сприяє науковій організації праці викладача та студента [3]. У сформованій практиці найбільш поширені такі види навчальних робіт: демонстраційні, мультимедійні, електронні підручники, предметні курси, програми-тренажери, моделюючі програми, контролюючі програми. Серед комплексних інноваційних методів навчання можна назвати мультимедійну лекцію й мультимедійну практичну роботу.

Технічно мультимедійна лекція може бути реалізована в комп'ютерному кабінеті під час роботи кожного студента за окремим комп'ютером або по дві людини за комп'ютером, а за умови використання мультимедійних проекційних систем – під час роботи з аудиторією. Мультимедійна лекція може бути повністю автоматизована та супроводжуватися заздалегідь записаним дикторським текстом або може проходити в супроводі лекції чи коментування викладача. Мультимедійна програма (презентація) демонструє послідовні кадри: на першому кадрі розміщується тема лекції, її мета, план і завдання для роботи в зошиті, викладач пояснює завдання, стежить за їх виконанням; на другому кадрі розміщується навчальна інформація (поняття, фактична інформація); потім демонструється відеоролик, що містить матеріали за темою лекції; потім – кадр із домашнім завданням.

Мультимедійна практична робота може бути реалізована в комп'ютерному кабінеті при роботі кожного студента за окремим комп'ютером або по дві людини за комп'ютером. Спочатку студенти отримують завдання. Потім за допомогою спеціальних програм можуть моделювати ту чи іншу ситуацію (наприклад, розподілити рослини різних екологічних груп по екосистемам, розв'язати задачу з хімії або фізики, виконати граматичну чи лексико-граматичну вправу), провести експеримент.

Мультимедійні практичні роботи дозволяють моделювати природні умови, явища, ставити біологічні експерименти, з'ясувати природні закономірності. Робота з моделями викликає великий інтерес до будь-якого матеріалу. Програма оцінює виконані завдання й пропонує завдання додому.

Зауважимо, що використання мультимедійних засобів має не лише позитивні, але й негативні риси. Позитивним вважаємо той факт, що застосування

комп'ютерних програм сприяє індивідуалізації навчання студентів, допомагає урахувати їх рівень знань; употужненню використання наочності на заняття; наближенню навчання до реальності; ефективній похвилинній організації роботи; викладач має можливість контролювати й індивідуально допомагати студенту під час самостійної роботи.

Недоліками застосування мультимедійного навчання вважаємо таке: потреба в забезпеченні кожного студента комп'ютером із дорогим устаткуванням; тривалість підготовки комп'ютеризованого програмного забезпечення викладачем, що, інколи, потребує додаткового навчання, підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів. Отже, знання чинників, які обумовлюють вибір методів, дає можливість викладачеві правильно, з урахуванням конкретних умов навчання, орієнтуватися, зокрема при підготовці до заняття.

Оскільки мультимедійні методи навчання мають ознаки словесних (студенти слухають, викладач розповідає), демонстраційних (студенти спостерігають, викладач демонструє) і практичних (студенти здійснюють діяльність, викладач керує й інструктує) методів одночасно, їх можна назвати комплексними, але виділяти ці методи в окрему групу й перебудовувати існуючу класифікацію методів не доцільно. За характером джерела знань (джерела інформації), ці методи можуть входити в групу або словесних, або наочних, або практичних методів [2].

Під час вибору методів слід також урахувати ступінь самостійності студента, а також характер навчального змісту (обізнаність із матеріалом або його новизна. Для вдалого визначення методів необхідно враховувати рівень підготовки студентів, прагнення самого викладача урізноманітнити заняття. На вибір методів можуть впливати час і форма організації навчального процесу. Отже, оптимальний вибір методів може бути зроблений лише за умови достатнього знання якісних властивостей кожного методу, тобто обліку його позитивних рис та недоліків з точки зору ефективності навчання.

Висновки дослідження. Детальне опрацювання науково-педагогічних, історичних, методичних джерел дозволило зробити висновки, що реалізація освітніх завдань у процесі навчання у вищій школі здійснюється саме через сучасні методи навчання – способи й прийоми спільної, упорядкованої, взаємопов'язаної й цілеспрямованої діяльності викладача та студентів. Із розвитком педагогічної думки методи навчання постійно розвиваються, ускладнюються й використовуються у взаємозв'язках та взаємодії. Їх вибір зумовлюється: специфікою змісту й цілей навчального заняття; ступенем сформованості вмій і навичок та розвитку самостійності студентів; навчально-матеріальною базою навчального закладу (забезпеченістю навчальними посібниками, наочними засобами, наявністю сучасної техніки).

Досліджуване питання є досить широким, тому уніфікація, конкретизація та ілюстрація інших підвидів методів навчання у вищій школі є перспективними для наступних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання [навчальний посібник] / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – Х., 2002. – 400 с.
2. Мороз І.В. Загальна методика навчання біології : [навч. посібник] / І.В. Мороз, А.В. Степанюк та ін. / за ред. І.В.Морова. – К. : Либідь, 2006. – 592.
3. Попова О. В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах України в ХХ столітті: дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.01 / Попова Олена Володимирівна. – Харків, 2001. – 468 с.

4. Современные проблемы методики биологии и экологии в школе и в вузе / Данилова О.В., Морозюк С.С., Мотузний В.А. и др. // Материалы Междунар. научно-практической конференции. – М.: Просвещение, 1997. – 120 с.

5. Трайтак Д.И. Проблемы методики обучения биологии / Д.И. Трайтак. – М.: Мнемозина, 2002. – 304 с.

УДК 378:616

Лебедь Ю.Ф.

Харківський національний медичний університет ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ В МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Заклад вищої освіти, скорочено ЗВО, виш (до прийняття Закону України “Про освіту” (Закон України про освіту від 05.09.2017 року № 2145-VIII [4]) застосовувався термін вищій навчальний заклад, а також вживалися скорочення ВНЗ, виш [10, с. 540], вуз) – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [3].

У відповідності з класифікацією, запропонованою Є. О. Клімовим [6], коло сучасних професій можна розділити на 5 основних типів:

1. «Людина – природа»
2. «Людина – техніка»
3. «Людина – знакова система»
4. «Людина – художній образ»
5. «Людина – людина»

Класифікація, яку запропонував російський учений Є. О. Клімов, відносить працівника медичного ЗВО до типу «Людина – людина». В цьому типі головним, ведучим предметом праці Є. О. Клімов відзначає людей: лікарів, учителів, психологів, перукарів, екскурсоводів, менеджерів, керівників художніх колективів та інших. Радянський психолог говорив про те, що для успішної діяльності представникам цього типу потрібно навчитися встановлювати й підтримувати контакти з людьми, розуміти їх, розбиратися в їхніх особливостях, а також опановувати знання у відповідній області.

У своїй статті Є. О. Клімов наводить короткий перелік якостей, які є важливими в роботі людей типу «Людина – людина». Це:

- стійкий гарний настрій у процесі роботи з людьми;
- потреба у спілкуванні;
- здатність розуміти наміри, помисли, настрої людей;
- уміння швидко розбиратися у взаєминах людей;
- уміння знаходити спільну мову з різними людьми.

Більшості з нас потрібно взаємодіяти з людьми кожного дня. Щоб насолоджуватися життям, треба зробити цю взаємодію ефективною і гармонічною. Так, за О. О. Леонтьєвим, будь-яка людська діяльність неможлива поза спілкуванням [6, с. 8]. А спілкування, в свою чергу, Л. В. Пляка у фармацевтичній енциклопедії [8] визначає як складний, багатоплановий процес установалення та розвитку контактів між людьми, породжуваний потребами у спільній діяльності, і

який містить обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття та розуміння партнера.

Л. В. Пляка наголошує на тому, що у процесі спілкування відбувається моральне та інтелектуальне збагачення людини, яке розширює загальний світогляд, мислення, сприймання, дозволяє розвиватися їй як особистості. Вербальне (словесне) спілкування, яке відбувається за допомогою усної чи письмової мови, допомагає людям обмінюватися думками, розуміти одне одного, взаємодіяти. Невербальне спілкування відбувається мимовільно, за допомогою міміки, жестів, поз, інтонації. Для розуміння невербальних засобів спілкування необхідне спеціальне навчання.

Проблема ж мовленнєвого спілкування у загальній сукупності явищ індивідуального розвитку особистості є актуальною і своєчасною. Актуальність дослідження цієї проблеми суттєво зростає у зв'язку з перебудовою системи освіти у сучасній Україні. Соціальний запит ставить високі вимоги до професійної підготовки працівника медичного ЗВО та визначає мовленнєву культуру майбутнього фахівця як одну з актуальних проблем сучасної вищої освіти. В останні роки особлива увага приділяється культурі мовленнєвого спілкування як базовому структурному компоненту культури працівника медичного ЗВО у професійній діяльності.

За Л. А. Руденко [9], проблеми спілкування знайшли висвітлення в психолого-педагогічних і соціальних дослідженнях Б. Г. Ананьєва, Г. М. Андрєєвої, Г. Балла, А. Барташева, А. Бодалева, М. Боришевського, А. Валицької, Г. Васяновича, А. Дробницького, А. Киричука, О. Леонтєва, С. Максименко, В. Рибалки, І. Риданової, С. Рубінштейна, В. Семиченко, М. Скиби, В. Сухомлинського, В. Тесленко, Н. Хворостовської та інших; в працях К. Богатирьова, І. Зязюна, В. Лівенцової, М. Пірен, Л. Савенкової, Т. Чмут розкриваються питання формування стилю міжособистісної взаємодії, готовності до особистісно орієнтованого спілкування; питання культури спілкування досліджували І. Афанасьєв, В. Грехньов, В. Малахов, І. Сайтарлі та інші; різні аспекти формування комунікативної компетентності в процесі професійної підготовки висвітлені в публікаціях Т. Адамьянц, Л. Василевської-Скупої, М. Василенко, Т. Ганніченко, К. Глушенко, Д. Годлевської, Н. Грищенко, Л. Дарійчук, Т. Дементєвої, М. Ісаєнко, Т. Коноваленко, В. Кручек, А. М. Новікова; проблеми формування комунікативної культури фахівців різного профілю у вищих навчальних закладах досліджували В. Барковський, А. Бовдір, І. Виник, О. Гаврилюк, В. Дубова, В. Червона, Г. Петрук, Ю. Юсеф.

Т. І. Ханецька [12, с. 4], відзначає таких представників психологічної галузі, які розробили методологічні підходи до вирішення проблеми культури мовленнєвого спілкування, визначили функціональну та рівневу організацію спілкування: К. О. Абульханову-Славську, Г. М. Андрєєву, О. О. Бодальова, Л. П. Буєву, П. Я. Гальперіна, В. В. Давидова, М. С. Кагана, В. О. Кан-Каліка, М. І. Лісіну, О. М. Леонтєва, О. О. Леонтєва, Б. Ф. Ломова, С. Д. Максименко, Б. Д. Паригіна та інших. Також вона називає Л. С. Виготського, І. О. Зимню, О. М. Леонтєва, О. О. Леонтєва, А. Р. Лурію, С. Л. Рубінштейна та інших, як тих, хто досліджували мовлення як одну з форм існування свідомості людини, як засіб спілкування, а також як тих, хто вивчили особливості мовленнєвого спілкування та висловлювання як його мінімальну цілісну одиницю. Лінгвістична наукова література, яка розкривала питання щодо особливостей культури спілкування,

мовлення та мовленнєвого спілкування, за Т. І. Ханецькою, представлена такими іменами: Н. Д. Бабичем, Н. Н. Вербовою, Б. М. Головіним, О. М. Головіною, С. Ф. Івановою, М. Н. Курбатовим, М. Н. Ночевником, В. З. Урною, М. А. Чернишевою та іншими. Б. В. Бушелева, В. С. Гозман, О. Б. Добрович, В. А. Кан-Калік та інші у авторефераті Т. І. Ханецької подаються як науковці, які розглядали культуру спілкування та культуру мовленнєвого спілкування особистості більшою мірою у науково-педагогічному значенні як вихованість особистості та вміння вести розмову.

Питання формування культури спілкування в медичній сфері є недостатньо висвітленим.

Так А. С. Хехтель [13] в своїй розвідці «Лингвометодические основы обучения культуре профессионального общения студентов медицинских специальностей» приходять до висновків, що проведене теоретико-методичне дослідження дозволило обґрунтувати сукупність положень, які визначають зміст і особливості формування і розвитку особистості в процесі оволодіння мовленнєвими нормами лікаря-практика з опорою на лінгвометодичні основи навчання культурі професійного спілкування з урахуванням специфіки професійно значущих комунікативних ситуацій. Також було зазначено, що результативність і успішність навчання культурі професійного спілкування студентів медичного профілю визначають учбові стратегії, технології, комплексне методичне забезпечення навчальної дисципліни.

У навчально-методичному посібнику «Биомедицинская этика и коммуникации в здравоохранении» [1] розглядаються предмет, основні принципи і проблеми біомедичної етики. Викладаються сутність і змістові аспекти сучасної медичної деонтології. Розкриваються своєрідність, організація і способи комунікації в охороні здоров'я. Посібник призначений для студентів закладів вищої освіти, що навчаються за медичними спеціальностями, при вивченні дисципліни «Біомедична етика і комунікації в охороні здоров'я». Також цей посібник спрямований на методичний супровід самостійної роботи студентів при вивченні навчальної дисципліни «Біомедична етика і комунікації в охороні здоров'я» і покликаний виконувати роль навігатора у величезному морі інформації з питання щодо формування культури спілкування у медичному ЗВО.

Спілкування у медичному ЗВО – це професійне спілкування працівника медичної освіти з усіма учасниками навчально-виховного процесу, яке спрямоване на створення оптимальних умов для здійснення мети, завдань виховання і навчання.

Культура такого спілкування включає загальну культуру людини, психолого-педагогічні знання, вміння та навички, відповідний емоційний настрій та спрямованість викладача на ефективну діяльність.

Як зазначає А. М. Новіков, гуманістична сутність освіти полягає не тільки в розвитку здібностей, особистих і професійно важливих якостей майбутніх фахівців, а й у допомозі людині в саморозвитку і духовному зростанні [7, с. 45].

Професійна підготовка майбутніх фахівців в українських освітніх медичних закладах орієнтується насамперед на Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, яка проголошує освіту стратегічним ресурсом «соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, підвищення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення

міжнародного авторитету і формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості” [2].

Сучасна педагогічна наука вимагає пошуку інноваційних підходів в навчальному процесі з метою створення умов для формування і розвитку цілісної, творчої, вільної особистості, здатної до соціалізації, адаптації та самореалізації в суспільстві. Впровадження педагогічних інновацій має виходити насамперед із чітко сформульованих освітніх цілей. А. М. Новіков визначив три спільні завдання освіти в сучасному суспільстві:

1. Створення умов для оволодіння особистістю істинно людською, в тому числі і професійною діяльністю для включення цієї особистості в суспільно корисну працю відповідно до її інтересів та здібностей.

2. Виховання громадян – соціально активних, творчих членів суспільства, які опанували систему загальнолюдських і національних цінностей і ідеалів, здатні до перетворення виробництва, виробничих, економічних і суспільних відносин, участі в управлінні; які володіють почуттям громадянської відповідальності за своє життя і життя своєї сім’ї, за результати своєї діяльності, за збереження природи, за долю країни і світу.

3. Задоволення поточних і перспективних потреб виробництва в економічній, соціальній, культурній та інших сферах кваліфікованими фахівцями, які відповідають вимогам гуманітарного, соціального і науково-технічного процесу, які мають широкий загальний і професійний кругозір, професійну мобільність.

У цьому контексті професійну освіту слід націлювати на виховання у студентів готовності до співпраці, ініціативності, розвиток їх творчих здібностей, толерантності, вдосконалення вміння вести діалог, шукати змістовні компроміси, самостійно вчитися, а також на формування високого рівня професійної культури, важливим компонентом якої є комунікативна культура особистості.

Професійно-комунікативна культура майбутнього спеціаліста-медика передбачає наявність у нього відповідних моральних якостей, здатності до творчості, професійних знань, умінь і навичок, серед яких значне місце належить культурі спілкування, адекватному донесенню інформації і т. п.

Підготовка молоді до професійної діяльності в медичних ЗВО в умовах сучасних ринкових відносин вимагає активізації навчально-пізнавальних можливостей студентів. Ефективність і сила впливу на свідомість майбутніх фахівців залежить від професійних умінь і стилю роботи викладача. Заохочення студентів до дискусії і питань створює в аудиторії більш демократичну, творчу, емоційну атмосферу. Використання працівниками медичних ЗВО сучасних технологій оптимізує навчально-виховний процес, адже заняття повинні захоплювати, стимулювати інтерес і мотивацію, навчати самостійного мислення і виробляти захопленість майбутньою професією.

Працівникам вищих медичних установ доцільно звертати увагу учасників навчально-виховного процесу на істотні особливості майбутньої професії, прояв професійної культури при виконанні виробничих функцій і на культуру спілкування як феномен соціальної діяльності.

На практичних заняттях бажано акцентувати увагу на усвідомленні складності і багатогранності майбутньої діяльності в медичній галузі, на загальнолюдських морально-етичних і професійних нормах поведінки, на створенні і усвідомленні власних систем цінностей. Характер практичних занять передбачає використання творчих завдань і вправ, тестів, самооцінки, ділових і

рольових ігор, ситуативних дій, тренінгів, проектування реальної діяльності. Все це за умови досить високого рівня професійної культури працівника медичного ЗВО сприяє розвитку комунікативної культури та ефективності міжособистісної взаємодії майбутніх медичних фахівців, їх оперативності та гнучкості у вирішенні складних ситуацій, умінь протистояти психологічним труднощам і т. п.

Отже, розвиток культури спілкування працівників медичних ЗВО як компонента їх професійної компетентності передбачає:

- вдосконалення особистісних і професійних якостей;
- формування умінь конструктивно спілкуватися на всіх етапах виробничого процесу, встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми з урахуванням вікових, статусних та соціально-культурних характеристик;
- адекватне та ефективне використання невербального і вербального каналів спілкування в професійній діяльності;
- подолання комунікативних бар'єрів;
- володіння способами саморегуляції і самоконтролю в процесі міжособистісної комунікативної взаємодії, вироблення навичок професійного ведення діалогу і т. п.

З огляду на вищевикладене, комунікативну культуру працівника медичного ЗВО ми визначаємо наступним чином: це складне утворення особистості як суб'єкта професійної діяльності, яке одночасно є умовою реалізації професійної компетентності в комунікативній діяльності і засобом особистісного і професійного зростання. Культура спілкування ґрунтується на професійних знаннях і комунікативних вміннях, навичках професійного спілкування, соціально-особистісному досвіді і детермінується індивідуальними якостями особистості, необхідними для успішного виконання професійної діяльності. Одночасно вона забезпечує ступінь соціальної активності особистості, соціальну значимість норм її поведінки, застосування відповідних засобів комунікативної діяльності.

Отже, формування культури спілкування в медичних закладах вищої освіти пропонуємо здійснювати з урахуванням наступних положень:

- професійна підготовка повинна керуватися культурологічним, аксіологічним, компетентнісним, особистісно-орієнтованим, діяльнісним підходами до навчання і орієнтуватися на формування умінь ефективно взаємодіяти в професійній сфері, запобігати конфліктам і в разі необхідності конструктивно їх вирішувати;
- підготовка ефективна, якщо вона здійснюється системно і ґрунтується на функціональних обов'язках працівника медичного ЗВО, а під час навчання прогностично враховуються особливості професійної діяльності;
- параметри якості комунікативних умінь і навичок працівників медичних ЗВО зростають, якщо в процесі професійної підготовки раціонально використовуються новітні педагогічні технології, здійснюється взаємозв'язок естетичних, психологічних, культурологічних знань і професійних умінь, особистісних цінностей суб'єктів медичних ЗВО, а також враховуються міжнародні вимоги до професійної компетентності кваліфікованих фахівців

ЛІТЕРАТУРА

1. Биомедицинская этика и коммуникации в здравоохранении : учебно-методическое пособие / [А. Т. Щастный, В. С. Глушанко, С. П. Кулик, Т. В. Мишаткина, А. А. Герберг, М. Г. Королёв, И. А. Мартинкевич, А. М. Мясоедов, Н. У. Тиханович, А. Л. Церковский и др.] ; под ред. А. Т. Щастного. — Витебск : ВГМУ, 2018. — 310 с.

2. Валицкая А. П. Философские основания современной парадигмы образования / А. П. Валицкая. — Педагогика. — 1997. — № 3. — С. 15–19.
3. Закон України “Про вищу освіту” (від 1 липня 2014 року № 1556-VII, Редакція від 28.09.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Закон України “Про освіту” (від 05.09.2017 року № 2145-VIII) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
5. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навчальний посібник / Л. Г. Кайдалова, Л. В. Пляка. — Х. : НФаУ, 2011. — 132 с.
6. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е. А. Климов — М. : Издательский центр “Академия”, 2004. — 304 с.
7. Новиков А. М. Постиндустриальное образование / А. М. Новиков. — М. : Эгвес, 2008. — 136 с.
8. Пляка Л. В. Спілкування [Електронний ресурс] / Л. В. Пляка // Фармацевтична енциклопедія. — Режим доступу : <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/6185/spilkuvannya>.
9. Руденко Л. А. Формирование коммуникативной культуры будущих специалистов в контексте инновационной образовательной деятельности / Л. А. Руденко // Отечественная и зарубежная педагогика. — 2014. — С. 114-122.
10. Словник української мови : [в 11 т.] / [АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні]; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. — Київ : Наук. думка —. — Т. 1 : А-В / ред. тому: П. Й. Горецький [та ін.]. — 1970. — XXVII, 799 с.
11. Філоненко М. М. Психологія спілкування. Підручник / М. М. Філоненко. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 224 с.
12. Ханецька Т. І. Формування культури мовленнєвого спілкування у професійній діяльності майбутніх психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Т. І. Ханецька. — Київ, 2009. — 25 с.
13. Хехтель А. С. Лингвометодические основы обучения культуре профессионального общения студентов медицинских специальностей : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук : спец. 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания (русский язык, уровень профессионального образования)” / А. С. Хехтель. — Москва, 2008. — 21 с.

УДК 378.147(477)-054.62

Lysanets Yu.V., Bieliaieva O.M.

Ukrainian Medical Stomatological Academy, Poltava

Anthony Robinson

CELTA visiting lecturer, York, United Kingdom

INTERACTIVE STRATEGIES IN MEDICAL EDUCATION

У статті досліджено методологічний потенціал інтерактивного підходу в контексті викладання англійської мови за професійним спрямуванням у медичному виші. Дослідження може бути цікавим викладачам англійської мови як іноземної у медичних вишах, а також фахівцям з інших професійних галузей, у процесі планування навчальних занять та розробки навчально-методичних матеріалів.

Ключові слова: *інтерактивний підхід, електронна платформа, комунікативні навички, англійська мова за професійним спрямуванням.*

The article examines the methodological potential of interactive approach in the context of teaching English for Professional Purposes at a medical university. The research may be of interest to ESOL teachers who train medical students, as well as to educators from other academic contexts, in the process of planning of training sessions and developing teaching materials.

Keywords: *interactive learning, digital education platform, communication skills, English for Professional Purposes.*

В статтє исследован учебно-методологический потенциал интерактивного подхода в контексте преподавания английского языка для профессиональных целей

в медицинском вузе. Данное исследование может представлять интерес для преподавателей английского языка как иностранного в медицинских вузах, а также для специалистов из других профессиональных областей, в процессе планирования учебных занятий и разработки учебно-методических материалов.

Ключевые слова: интерактивный подход, электронная платформа, коммуникативные навыки, английский язык для профессиональных целей.

New American lecture (also referred to as “interactive lecture”) provides teachers with a new strategic method for classroom design [1; 3; 4]. The earliest ideas about this strategy can be observed in the research by David Ausubel (1963), and this concept has significantly evolved up to now [2; 5; 6]. The aim of the present research is to examine the methodological potential of interactive approach in the context of teaching English for Professional Purposes at a medical university.

The following methods for interactive learning are feasible in higher medical education:

1. Introducing a “hook” – i.e., beginning a class with an interesting or controversial question that acts as a “warm-up”. A “hook” is intended to capture the students’ attention, to activate their sensory memory and refer to prior knowledge. By applying a “hook”, the teacher manages to connect the students’ responses with the content of the lesson.

2. Using a misconception / bad example – e.g., incorrect assumptions, wrong applications and asking students to “diagnose” the problem with it.

3. Making students “earn” information: instead of telling students what you think is important for them to know, it is relevant to first pose a question or a problem and get students to predict an answer.

4. Peer explanation – inviting students to discuss the key concepts with their peers, and then summarize them in 1-2 sentences.

5. One-minute summary: making students to pause, reflect and write a 1 minute summary of what they have learnt.

6. Introducing polls, quizzes and surveys. A simple way to check understanding of a topic is to intersperse the class with interactive questions. These can act to check on knowledge retention and understanding during a lesson, encourage greater participation and debate by students, and generally energize the audience. Using such tools as student response systems, mobile phones or tablets and web-based tools, students can respond anonymously and immediately compare themselves with the rest of the group. Interactive class incorporates information from visual, auditory, physical, and emotional sources; in such a way, the instruction material is stored in multiple parts of the brain, thereby deepening the connection and facilitating memorizing. In particular, applying such online platforms as *Kahoot* and *Quizlet* can be highly beneficial for engaging the audience and formative assessment. Yet another effective way to change the dynamic of classes is to introduce activities prior to, or following, the lesson, such as watching and discussing video and audio materials in English for Professional Purposes.

The following lesson outline features the major techniques of interactive learning as described above.

LESSON OUTLINE

Target audience: 1st year dental students   **Competence in medical English:** Beginner

Lesson topic: Essential Vocabulary for Careers in Dentistry

Lesson objectives: to focus on different dental specialties and their terminology features (diseases and conditions; diagnostics and treatment methods; tools and

instruments); to identify common term elements and lexical units, forming the professional vocabulary in endodontics, oral surgery and maxillofacial radiology, orthodontics, etc.

Rationale: Mastering the professional vocabulary in different dental specialties will guide students through the basics of English terminology in dentistry, as well as scaffold their choice of a future career.

Expected learning outcomes: by the end of the lesson, students are expected to develop understanding of basic English vocabulary in different dental careers.

Materials and resources: PPT presentation, laptop and projection screen, videos on various dental specialties, the *Kahoot* quiz.

I. **Introduction.** Welcome words and lesson objectives.

1. **The “hook”** – discussing the picture at the slide (metaphorical representation of malocclusion and orthodontic appliances). Questions to students:

- ✓ What dental specialty is represented in this picture?
- ✓ How do we know it?
- ✓ What dental condition is depicted here?
- ✓ What dental appliances are used?

2. Outlining the relevance of the lesson topic on the basis of students’ answers: Each dental specialty has its **unique framework of professional vocabulary**, represented by a **specific range of terminological units**. Specialized vocabulary covers the most important phenomena and processes within a particular dental career, such as names of diseases, diagnostic and treatment methods, tools, devices, procedures and so on. Professional vocabulary forms a **terminological backbone** and a **comprehensive conceptual image** of each dental specialty in our perception. Specialized vocabulary is a **key to understanding** a particular area in dentistry, **comprehension** of its functions and purposes, as well as **effective communication** in its framework.

II. **Common dental specialties**

III. **Orthodontics:** Aims and scope of activities. Major lexical features. Video “Dental Brackets”. Feedback from students. Answering questions and discussion:

- a. How are brackets attached to teeth?
- b. What is their function?
- c. What are the material variations of brackets?
- d. What are the two types of brackets by method of attachment?
- e. How are lingual brackets applied? Whom are they suitable for?
- f. What two aspects are highly important while attaching the brackets? Why are they essential?

IV. **Therapeutic Dentistry:** Aims and scope of activities. Major lexical features. Video “Dental Caries”. Feedback from students. Answering questions and discussion:

- a. At what parts of a tooth does caries most commonly develop?
- b. What is the cause of caries?
- c. How can caries be prevented?
- d. What oral hygiene habits are recommended?
- e. For how long is it necessary to brush one’s teeth?

V. **Periodontics:** Aims and scope of activities. Major lexical features. Video “Scaling and Root Planing”. Feedback from students. Answering questions and discussion:

- a. What are the causes of gum diseases?
- b. What are the consequences of progressed periodontitis?
- c. How are periodontic procedures called?
- d. What instruments are usually used in periodontic treatment?
- e. How many appointments are usually required?

VI. Endodontics: Aims and scope of activities. Major lexical features. Video “Root Canal Treatment”. Feedback from students. Answering questions and discussion:

- a. When is RCT performed?
- b. What are the causes of pulp death?
- c. Why is it important to isolate the tooth during RCT?
- d. What instruments are used in RCT?
- e. What is an alternative to RCT?
- f. What are the risks involved in RCT?

VII. Oral and Maxillofacial Surgery: Aims and scope of activities. Major lexical features. Video “Impacted Wisdom Teeth Removal”. Feedback from students. Answering questions and discussion:

- a. When do wisdom teeth usually erupt?
- b. What are the consequences of impacted wisdom teeth?
- c. What instruments are used during impacted wisdom teeth removal?

VIII. Conclusions. Answering questions. The Kahoot quiz.

Thus, interactive learning has a high potential and feasibility in medical education. In our opinion, it is necessary to further study this direction of teaching in order to disclose the most relevant methods of instruction and identify potential challenges which may arise in the process of implementing this technique.

REFERENCES

1. Беляєва О.М. Сучасна академічна лекція / О.М. Беляєва // Світ медицини та біології. – 2015. – № 4 (53). – С. 143–146.
2. Bieliaieva O.M. The skill of delivering lectures in higher education historical and pedagogical aspect) / O.M. Bieliaieva // Pedagogy and Psychology. – 2017. – Issue. 11., V. 50. – P. 7–10.
3. Dufresne R.J. Classtalk: A classroom communication system for active learning, Journal of Computing / R.J. Dufresne, W.J. Gerace, W.J. Leonard, et al. // Higher Education. – 1996. – No. 7. – P. 3–47.
4. Kopf S. Improving activity and motivation with innovative teaching and learning technologies / S. Kopf, N. Scheele, L. Winschel, & W. Effelsberg // Int. Conf. on Methods and Technologies for Learning. – 2005. – P. 551–556.
5. Scheele N. Mobile Devices in interactive lectures / N. Scheele, C. Seitz, W. Effelsberg & A. Wessels // Mobile World Conf. on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications (EdMedia). – 2004. – No. 1. – P. 154–161.
6. Scheele N. The interactive lecture—A new teaching paradigm based on ubiquitous computing / N. Scheele, M. Mauve, W. Effelsberg, A. Wessels, H. Horz, & S. Fries // Proc. of Computer-Supported Collaborative Learning. – 2003. – P. 135–137.

УДК 378.6:62.016:811.161.2

Лисенко Н. О.
Національний фармацевтичний університет
Дорошина Л. Ф., Сергієнко М. С.
Національна академія Національної гвардії України

ВИКОРИСТАННЯ ТЕСТІВ-ТРЕНАЖЕРІВ З ІГРОВИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ, РОЗРОБЛЕНИХ НА ПЛАТФОРМІ MOODLE, ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті узагальнено досвід використання тестів з ігровими елементами таких типів, як «переміщення зображення», «встановлення відповідності», «вкладена відповідь», «вибір пропущених слів», «переміщення тексту», розроблених на платформі Moodle, при викладанні української мови як іноземної та французької мови.

Ключові слова: дистанційний курс, тести Moodle, гейміфікація, українська мова як іноземна, французька мова.

В статье обобщен опыт использования тестов с игровыми элементами таких типов, как «перемещение изображения», «установка соответствия», «вложенная ответ», «выбор пропущенных слов», «перемещение текста», разработанных на платформе Moodle, при преподавании украинского языка как иностранного и французского языка.

Ключевые слова: дистанционный курс, тесты Moodle, геймификация, украинский язык как иностранный, французский язык.

The article summarizes the experience of using tests with game elements of the types such as «image positioning», «matching», «embedded answers», «text positioning», «missing words choice», «missing words choice» developed on the Moodle platform when teaching Ukrainian as a foreign language and French.

Keywords: distance course, Moodle tests, gamification, Ukrainian as a foreign language, French

Швидкоплинне сьогодення із тотальною комп'ютеризацією всіх сфер життя ставить перед тьютором-філологом нові завдання, сутність яких полягає у створенні конкурентоспроможного контенту для вивчення мов. Елементи дистанційного навчання, організація груп змішаного навчання (з вивченням окремих тем чи виконанням окремих завдань дистанційно) активно запроваджуються багатьма ВНЗ в Україні. Національний фармацевтичний університет та Національна академія Національної гвардії України не залишаються осторонь від цього процесу.

Метою нашої статті є узагальнення практичного досвіду викладачів кафедр філології, перекладу та стратегічних комунікацій Національної академії Національної гвардії України та українознавства та латинської мови Національного фармацевтичного університету щодо застосування тестових систем, розроблених на платформі Moodle, як своєрідних навчальних тренажерів для опанування іноземної мови (рівень А1-А2).

Обидва навчальні заклади мають інтерактивний освітній простір. У НФаУ це Центр дистанційних технологій навчання (умовно поділяється на дві складові: дистанційну підтримку самостійної роботи студентів та дистанційні курси для студентів-фармацевтів з усіх дисциплін на платформі Moodle). У Національній академії Національної гвардії України також існує локальна мережа, проте доступ до неї обмежено територією університету, однак це не заважає курсантам використовувати мовні тестові тренажери чи відпрацьовувати пропущені через участь у різних заходах заняття.

На нашу думку, викладацька спільнота вже програла війну тотальній гейміфікації свідомості наших студентів. Відповідно вважаємо за доцільне узяти на озброєння такі елементи гри, як яскравість, проходження за рівнями з поступовим

ускладненням, систему заохочень і використати їх при розробці тестових тренажерів на платформі Moodle. Цілком погоджуємося із думкою, що «класичні освітні методики часто ігнорують простий, але безмежно значущий факт – навчання має приносити радість, воно може і має бути цікавим. Так влаштований мозг людини: коли замість боротьби з нудьгою є драйв і позитивні емоції, інформація засвоюється краще» [2].

При викладанні української мови як іноземної в НФаУ та французької мови в НАНГУ використовуються ресурси для дистанційної підтримки самостійної роботи. Тести – невід’ємна складова усіх дистанційних курсів, розроблених на платформі Moodle. Зазвичай тестування вводиться в дистанційні курси як форма контролю набутих знань. Ми ж прагнемо активно застосовувати тести- тренажери для вивчення незнайомої лексики та проведення тренувального аудіювання.

В оновленій версії Moodle, що використовується у НФаУ на сайті дистанційного навчання www.pharmel, наявні такі типи тестів: «правильно/неправильно», «вкладена відповідь», «вибір пропущених слів», «обчислювана відповідь», «стисла відповідь», «множинний вибір», «множинний обчислюваний вибір», «встановлення відповідностей», «переміщення тексту», «переміщення маркерів», «переміщення зображення», «проста обчислювана відповідь», «встановлення відповідності», «числова відповідь», «есе» тощо. Для відпрацювання лексичних мінімумів, граматичних вправ, аудіювання ми зазвичай застосовуємо чотири типи тестів з елементами гри.

Для перевірки рівня засвоєння лексичного мінімуму нами пропонується застосовування такого типу тесту, як *«переміщення зображення»*, сенс якого полягає в тому, щоб перевірити, чи співвідносяться у свідомості студента вивчені слова й зображення відповідних предметів. Студенту наводиться мікротекст, у якому називаються певні реалії в чіткій послідовності. Завдання – розташувати малюнки в правильному порядку.

Рис. 1. Тест «Моя родина № 1»

Засвоєння лексичного мінімуму занять також можна перевіряти завдяки використанню тестів типу *«встановлення відповідності»*, створивши відповідні блоки, цей тип тесту зручний для контролю граматичних тем. Наприклад, навички щодо вибору правильної форми дієслова перевіряються у такому тесті:

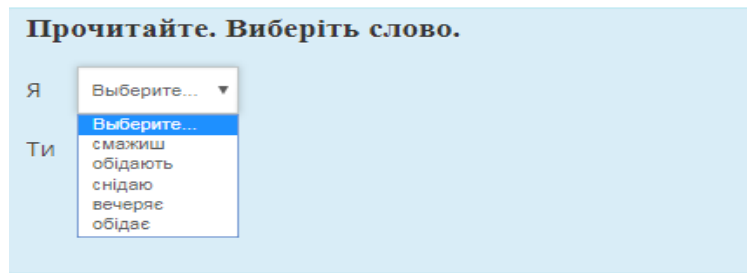

Рис. 2. Тест «Дієслово 11. ЗМ 1»

Дуже продуктивним є, на нашу думку, тип тесту «вкладена відповідь» (пропущені слова). Спектр застосування – від перевірки засвоєння лексичного мінімуму занять до знань з морфології.

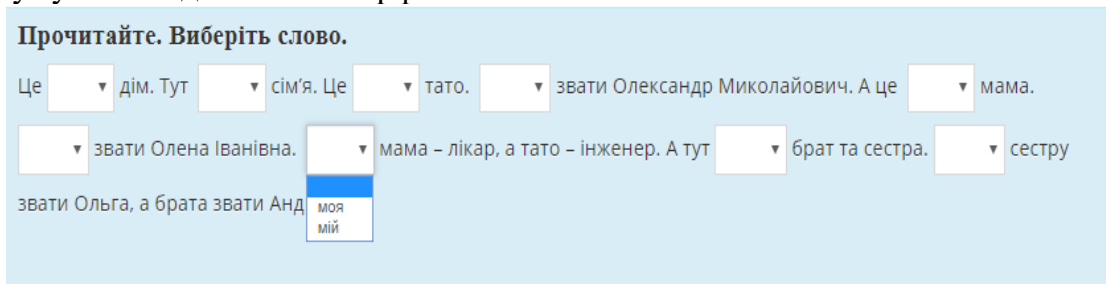

Рис. 3. Тест «Займенник 5. ЗМ 1»

Для аналізу засвоєння основ синтаксису нами застосовується тест «переміщення тексту», що дозволяє спостерігати, наскільки вправно студент самостійно буде речення із запропонованих уривків.

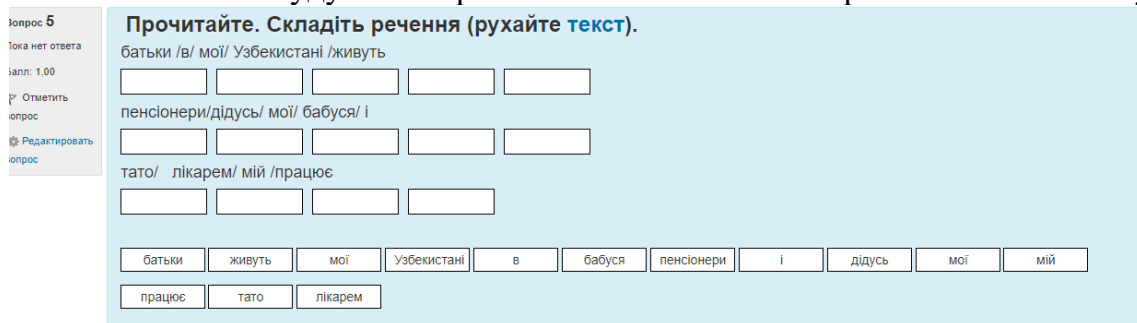
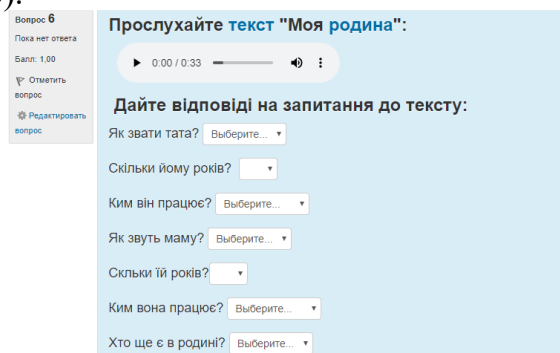

Рис. 4. Тест «Моя родина № 2»

Цілісне розуміння тексту доцільно перевіряти за допомогою тесту «вибір пропущених слів». А об'єднавши тест «вибір пропущених слів» та аудіофайл із текстом, що відповідає одній із усних тем, ми створили тест-аудіювання. Сприйняття й розуміння тексту на слух перевіряється у такий спосіб: студент прослуховує аудіо файл потрібну кількість разів, потім відповідає на запитання (правильно/неправильно).

Рис. 5. Тест «Моя родина № 3»

У НАНГУ до цього арсеналу тестів додається такі типи завдань, як «коротка відповідь», «множинний вибір», «правильно/неправильно» тощо, що є абсолютно універсальними щодо тематики перевірки, але всі такі тести мають заохочувальний елемент. Якщо студент правильно відповів на всі питання, то в кінці тесту з'являється малюнок-нагорода:

Рис. 6. Малюнок-нагорода

Отже, система тестів на платформі Moodle надає викладачу-філологу широкі можливості не тільки для перевірки рівня отриманих знань, а й є потужним заохочувальним важелем та мотиватором. Завдяки використанню ігрових технологій під час тестування студенти глибше залучаються в процес і краще запам'ятовують матеріал. Плануємо і надалі скерувати свої зусилля на створення по-справжньому конкурентоспроможного інтелектуального продукту, що, сподіваємося, допоможе нашим студентам зробити впевнений крок до опанування великих масивів іншомовної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишнівський В.В., Гніденко М.П., Гайдур Г.І., Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів / В.В. Вишнівський, М.П. Гніденко, Г.І. Гайдур. – К. : ДУТ, 2014. – 140 с.
2. Гейміфікація в освіті. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvitanova.com.ua/posts/2596-heimifikatsiia-v-osviti>
3. Гушко П.В. Методичні вказівки щодо роботи викладачів в системі Moodle / П.В. Гушко, С.В. Леонченко, Н.Г. Сverdликівська. – Кривий Ріг : КЕІ ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2014. – 54 с.
4. Технологія створення дистанційного курсу [навчальний посібник / за ред. М. Ю. Бикова та В. М. Кухаренка]. – К. : Міленіум, 2008. – 324 с.

УДК 811.161.2' 276.6: 615

Литвиненко О.О., Харитонова Н.В.

Національний фармацевтичний університет, м. Харків ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В АНГЛОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ

Статтю присвячено проблемним питанням вивчення української фармацевтичної термінології в англomовній аудиторії. Засвоєння фахової термінології пропонується здійснювати на етапі формування навичок професійного мовлення. Окрему увагу приділено вивченню назв лікарських форм та лікарських рослин. Зазначено роль наочності й подано приклади виконання практичних завдань і вправ з метою закріплення набутих знань.

Ключові слова: *іноземні студенти, лікарські форми, лікарські рослини, професійне мовлення, українська мова, фармацевтична термінологія.*

Стаття посвячена проблемним вопросам изучения украинской фармацевтической терминологии в англоязычной аудитории. Усвоение

професійної термінології пропонується здійснювати на етапі формування навичок професійної мови. Особливу увагу приділено вивченню назв лікарських форм і лікарських рослин. Вказано роль наочності і наведено приклади виконання практичних завдань і вправ з метою закріплення отриманих знань.

Ключеві слова: іноземні студенти, лікарські форми, лікарські рослини, професійна мова, українська мова, фармацевтична термінологія.

The article deals with the problematic issues of studying Ukrainian pharmaceutical terminology in English language audience. It is proposed to master the professional terminology at the stage of developing professional speaking skills. Particular attention is paid to the mastering of the names of medicinal forms and medicinal plants. The role of clarity is outlined and examples of practical tasks and exercises are presented in order to consolidate the acquired knowledge.

Key words: foreign students, dosage forms, medicinal plants, professional language, Ukrainian language, pharmaceutical terminology.

Під час вивчення української мови як іноземної у студентів, які навчаються англійською мовою, виникають проблеми із засвоєнням української наукової фармацевтичної термінології.

Питання викладання фахової термінології української мови англійськомовним студентам було висвітлено в роботах Боднарчук Л. [1], Селіверстової Л. [5], Суботи Л. А. [6], Туркевич О. В. [7], Хирівської Г. [8] та інших.

Слід зазначити, що українська фармацевтична термінологія ще не була об'єктом вивчення у курсі української мови як іноземної, тому потребує детального аналізу й розгляду у статті для подальшої ефективної роботи зі студентами.

Мета статті – розглянути способи засвоєння й вивчення спеціальної термінології під час занять української мови зі студентами, що навчаються англійською мовою.

Одним із найважливіших компонентів професійної компетенції майбутніх спеціалістів-фармацевтів є знання фахової лексики, греко-латинських словотвірних елементів та структури спеціальних термінів.

Студенти починають вивчати спеціальні фахові терміни тоді, коли вже володіють початковими навичками спілкування українською мовою на рівні А1, тобто з останнього семестру другого року навчання. До того ж, з необхідним лексичним мінімумом студенти стикалися в інших дисциплінах, що викладаються англійською мовою, наприклад, у курсі латинської мови, ботаніки та ін., що забезпечує тісні міжпредметні зв'язки.

Певну кількість загальноприйнятої лексики студенти засвоюють за тематичним принципом. А саме, тему «Лікарські форми» поділено на групи ліків за агрегатним станом:

- тверді форми ліків: гранули, пігулки, таблетки та ін.
- рідкі форми ліків: відвари, настоянки, розчини та ін.
- м'які форми ліків: гелі, лініменти, мазі та ін.
- аерозольні лікарські форми: аерозолі та спреї.

Для засвоєння термінів на цьому етапі можна запропонувати студентам роботу з текстами, в яких необхідно знайти назви лікарських форм і з'ясувати, до якої групи вони належать. Ефективним практичним завданням є робота з

наочністю, зокрема, ознайомлення з анотаціями до реальних лікарських препаратів та співвіднесення їх із різними групами лікарських форм (наприклад, той самий препарат у формі порошку, розчину або мазі) тощо.

В окрему групу виділено форми ліків, що вивчаються за кордоном, але в Україні не виділяються в окрему груп: бальзами, бугінарії (медичні палички), ламелі (плівки), лосьйони, пелети (капсули для вживлення хірургічним шляхом), кахети (крохмальні капсули або облатки), лінктуси (солодкі мікстури з лікарськими речовинами) та ін. [4, с. 238].

На подальших етапах вивчення термінологіки використовуємо речення та тексти із зазначеним матеріалом. Завдяки такій роботі можна простежити якість засвоєння лексичного мінімуму, звернути увагу на слова, які складно зрозуміти іноземцям і які потребують подальшого роз'яснення та обговорення. Тут слід звернути увагу на те, що під час вивчення термінологічної лексики необхідно «провести паралель між новою і вже відомою інформацією, а також створити умови для такої організації діяльності студентів, при якій частина інформації запам'ятовується підсвідомо» [2, с. 121]. Опишемо основні способи семантизації, які можна застосувати при опрацюванні термінів фармації на заняттях з української мови як іноземної. «Синонімія, яку більшість мовознавців трактує як небажане явище, відіграє важливу роль у засвоєнні української термінової лексики під час занять з іноземної мови. Цей спосіб використовують уже тоді, коли іноземний студент знає інше слово, яке означає те саме, що й слово, яке пояснюють» [3]. Л. Селіверстова зазначає, що ті запозичення, які активно вживаються в сучасній українській мові, але мають українські відповідники, треба вилучати на початковому етапі навчання, а вживати тільки українські слова [5].

Найбільшу цінність для методики навчання мови як іноземної мають терміни-синоніми, один із яких – власне український, а інший – чужий за походженням. Дослідниця М. Процик наголошує на тому, що чужий за походженням термін поряд із власне українським допоможе студентові-іноземцеві здогадатися про його зміст. Погоджуємося, що іншомовні відповідники треба використовувати з метою кращого запам'ятовування й засвоєння українського терміна й наголошувати на активному вживанні українського відповідника, а запозичений використовувати як орієнтир для правильного розуміння поняття. Проте семантизація термінів за допомогою синонімів в окремих випадках (чи не у переважній більшості) має приблизний характер, і такі відмінності між синонімами потребують додаткового коментування, наприклад: фармацевт – аптекар, адоніс – горицвіт, беладонна – красавка, екстракт – витяжка, фітопрепарат – препарат із рослинної сировини [8].

Наведемо приклади вправ, виконуваних з метою формування й закріплення знань у галузі вивчення фахової лексики.

Вправа 1. Прочитайте речення. Перекладіть англійською мовою. Знайдіть назви лікарських форм. Розподіліть їх на групи (тверді, м'які, рідкі лікарські форми):

Густі та сухі екстракти приписуються у формі порошків, таблеток, пілюль, свічок. Настої готують з більш ніжних частин рослини (квіток, трави, листя), відвари – з твердих частин рослини (кори, коренів, кореневищ). Сиропи – концентровані розчини цукру у воді або в ягідних соках. Збір – це суміш декількох видів висушених і подрібнених цілих лікарських рослин або тільки їх частин (квітки, листя, трава, плоди, корені), з якої готують настої та відвари.

Вправа 2. Прочитайте речення. Перекладіть українською мовою. Знайдіть назви лікарських форм. Розподіліть їх на групи (тверді, м'які, рідкі лікарські форми):

Infusions and decoctions are aqueous extractions of medicinal substances from the plant raw material. Paste is the thick ointment that contains more than 25 % of a powdery substance. Tincture is the solution of active substance in alcohol.

Наочність (засоби візуалізації) – є дієвим способом пояснення та засвоєння нових фахових лексем. Наприклад, з метою ознайомлення з прикладами лікарських форм у реальному житті дуже мотивувальним заходом є проведення екскурсії до музею-аптеки, де досвідчений фахівець-фармацевт демонструє іноземним студентам окремі лікарські препарати, даючи пояснення й ставлячи запитання українською мовою.

Ще одним ефективним способом унаочнення пояснюваного матеріалу є мультимедійні презентації із використанням фотографій, малюнків, ілюстрацій. Особливо важливим є принцип використання наочності при вивченні теми «Назви рослин». Тут використовуємо малюнки конкретних рослин, назви яких складно пояснити студентам лише через відповідники в інших мовах, бо часто студенти не знають цих найменувань навіть рідною мовою. До таких назв належать, наприклад, бруньки берези, корені валеріани, ягоди обліпихи, кора крушини тощо. Доцільним буде звернутися до повторення теми «Фрукти», яку студенти вивчали в розділі «Їжа» попереднього семестру. Для ефекту «нанизування» нових знань вводимо поняття «плодово-ягідні рослини» та «лікарські рослини» і пропонуємо виконати таку вправу: наведіть приклади 1) лікарських рослин; 2) плодово-ягідних рослин.

Перед демонстрацією презентації пояснюємо студентам нову лексику (*дерево, кущ, трав'яниста рослина, назви органів рослин* тощо), а під час перегляду презентації вивчаємо назви лікарських рослин, паралельно ставлячи студентам питання: «Яка це рослина (кущ, дерево, трав'яниста)?», «Який це орган рослини?» і под., що не лише активізує увагу студентів, а й допомагає засвоїти термінологічну лексику з ботанічної галузі.

Закріплюємо вивчений матеріал за допомогою роботи з текстом про лікарські рослини, наприклад:

Вправа 3. Прочитайте текст. Знайдіть органи рослини, вкажіть лікарські властивості та лікарські форми.

Калина звичайна – це гіллястий кущ чи невеличке дерево. Сировиною є плоди та кора калини. Плоди калини містять аскорбінову кислоту, кавову кислоту, каратиноїди, цукор (до 30 %), амінокислоти, солі калію. Вживають у вітамінних, сечогінних, потогінних зборах. Відвар кори калини приписується як кровоспинний, рідше як знеболювальний засіб. Кора калини містить вітаміни K1 та C, каротин.

Під час вивчення цієї теми доцільно організувати також екскурсію для студентів до ботанічного саду, де студенти в супроводі викладача та наукового співробітника зможуть ознайомитися з різновидами лікарських рослин, самостійно поставити запитання й отримати необхідну інформацію про рослини, які вивчаються. Ефективним завданням до цієї теми є самостійна підготовка доповіді про окрему рослину, наприклад:

Вправа 4. Повторіть назви органів рослин. Підготуйте доповідь за структурою:

1. Назва рослини.
2. Що це: кущ, дерево або трав'яниста / квіткова рослина?

3. Які органи рослини використовують?

4. Які лікарські властивості рослини?

5. Які лікарські форми виготовляють з сировини цієї рослини?

Вправа 5. Перекладіть назви рослин українською мовою. Доберіть відповідні малюнки (використовуємо картки):

Nettle, linden, birch, coltsfoot, adonis, dog rose, hawthorn, wallwort, guelder rose, mint, chamomile, belladonna, marigold.

Вправа 6. Ознайомтеся з переліком лікарських рослин, які культивуються в Україні, та визначте їх лікарську дію:

Алтея лікарська, валеріана лікарська, беладона звичайна, женьшень, калина звичайна, лаванда лікарська, м'ята перцева, нагідки лікарські, ромашка лікарська, фенхель звичайний, шавлія лікарська, шипшина травнева.

Слова для довідок: антисептична, протизапальна, знеболювальна, жарознижувальна, снодійна, сечогінна, фунгіцидна, спазмолітична, жовчогінна, бактерицидна, кровостинна, заспокійлива.

На цьому етапі можемо провести паралелі з ботанічними найменуваннями в англійській мові, наприклад: адоніс – *adonis*, аніс – *anise*, беладона – *belladonna*, валеріана – *valerian*, олива – *olive*, що значно полегшуватиме сприйняття й запам'ятовування цих назв в українській мові.

Отже, можемо зробити висновок, що забезпечення поетапності й системності в навчанні, орієнтація на мовні збіги в українській та англійській мовах мають велике значення для засвоєння фармацевтичної фахової термінології іноземними студентами. Для успішного оволодіння українською мовою як іноземною важливими є системність та ґрунтовно опрацьовані типові вправи на основі підібраних професійно-орієнтованих ситуацій з урахуванням особливостей англійськомовних студентів та домінування усних діалогових вправ, спрямованих на безпосередню комунікацію [1, с. 226]. Робота з науковими текстами теж є необхідною складовою на етапі засвоєння іноземними студентами фахової лексики на заняттях з української мови. Формування фахової компетентності студентів має відбуватися комплексно, разом зі спорідненими дисциплінами із забезпеченням міжпредметних зв'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднарюк Л. Специфіка навчання української мови студентів-іноземців медичних ВНЗ у групах з англійською мовою викладання // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2017, № 5(69). – С. 217–230. – Режим доступу: https://pedscience.sspu.sumy.ua/wp-content/uploads/2017/11/517ilovepdf_com-217-230.pdf
2. Козак Л. В. Дослідження з лексикології і граматики української мови / Л. В. Козак // Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, 2010. – Вип.9. – С. 118–125.
3. Процик М. Семантизація власне української спеціальної лексики на заняттях з чужоземцями (на матеріалі українських видавничих термінів) / М. Процик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : збірник наукових праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – Вип. 7. – с. 101–118.
4. Світлична Є. І., Толлок І. А. Латинська мова: підруч. для студ. вищ. навч. закл. – 3-тє вид., випр. та доп./ Є. І. Світлична, І. О. Толлок. – Харків: НФаУ: Золоті сторінки, 2014. – 432 с.
5. Селіверстова Л. Відбір лексики іншомовного походження до підручника української мови як іноземної / Л. Селіверстова // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: збірник наукових праць. – Львів Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006. — 2006. – с. 80–85.
6. Субота Л. А. Термінологічна лексика професійно орієнтованих текстів. – Режим доступу: http://ddpu-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-nomerov/2017/NV_2017_7/48.pdf

7. Туркевич О. В. Методика викладання української мови як іноземної : розвиток науки і становлення терміна / О. В. Туркевич // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 137–145.
8. Хирівська Г. Вивчення української фармацевтичної термінології в іншомовній аудиторії / Г. Хирівська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. - 2015. - Вип. 11. - С. 105–112. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Timvum_2015_11_16
УДК 81'26

Литовська О.В.

Харківський національний медичний університет
ПРОДУКТИВНІСТЬ ВИВЧЕННЯ АБРЕВІАЦІЇ В КУРСІ ЛАТИНСЬКОЇ
МОВИ В МЕДИЧНИХ ВНЗ

У своєму професійному спілкуванні лікарі широко послуговуються як латинськими, так і українськими й іншомовними скороченнями. У курсі латинської мови аббревіатури розглядаються переважно у контексті рецептури. Продуктивність залучення до вивчення анатомічних та клінічних скорочень видається недооціненою.

Ключові слова: *аббревіація, латинська мова, медична термінологія, мовленнєва економія, професіоналізми.*

In their professional communication doctors broadly use Latin, Ukrainian and foreign language abbreviations. In the Latin course abbreviations are discussed predominate in the context of prescriptions. Productivity of inclusion anatomical and clinical short forms to the course seems underestimated.

Key words: *abbreviation, Latin language, medical terminology, speech economy, professionalisms.*

В своем профессиональном общении врачи широко используют как латинские, так и украинские и иностранные сокращения. В курсе латинского языка аббревиатуры рассматриваются преимущественно в контексте рецептуры. Продуктивность вовлечения в изучение анатомических и клинических сокращений представляется недооцененной.

Ключевые слова: *аббревиация, латинский язык, медицинская терминология, речевая экономия, профессионализмы.*

Процеси глобалізації зумовлюють надшвидке поширення та інтернаціоналізацію лексики у будь-яких сферах життя. Вимоги мовленнєвої економії роблять скорочення одним з найбільш продуктивних способів словотворення, особливо у професійних підмовах. На поширення використання скорочень у професійному та приватному спілкуванні впливає розвиток таких медійних сфер, як твіттер, інстаграм, де кількість буквених знаків є обмеженою.

Абревіатури виконують утилітарну функцію і разом із тим є ознакою розвитку мови – її наповнення новою лексикою, адже часто скорочення перетворюються на самостійні слова, одержуючи власну парадигму.

Проблемам класифікації та особливостям перекладу аббревіатур у професійних мовах присвячено багато матеріалів. Дискутованим залишається питання визначення та систематизації скорочень [3; 5; 8], приділяється багато уваги особливостям функціонування аббревіатур у мові медицини [4; 8; 10] та своєрідності перекладу медичних скорочень [1; 6].

У професійній комунікації медиків широко використовуються аббревіатури на позначення анатомічних одиниць, фізіологічних показників, клінічних проявів захворювань, лікувальних та діагностичних процедур, рецептурних виразів,

лікарських препаратів та біохімічних сполук тощо. Велика кількість цих скорочень є латинськими чи містять елементи латинського або грецького походження.

Отже, знайомство студентів з латинськими абрєвіатурами є одним із завдань викладачів латинської мови та медичної термінології та інших мовних дисциплін початкового етапу навчання майбутніх лікарів.

Аналізуючи викладення цих тем в базових підручниках з латинської мови [2; 9; 11], стає очевидним, що сьогодні у курсі «Латинська мова та медично термінологія» тема скорочень розглядається переважно у контексті абрєвіатур в анатомічній номенклатурі (скорочені позначення *v.* - *vena*, *vv.* - *venae*) та абрєвіатур при виписуванні рецептів (*Rp.* – *recipe*; *D. t. d. N.* – *Da tales doses numero*). Рецептурні скорочення розглядаються більш ґрунтовно, анатомічні ж часто залишаються на самостійне опрацювання студентів. Характерно, що у розділах, присвячених клінічній термінології, питання скорочень не розглядається взагалі. Ми припускаємо, що це пов'язано із зосередженістю на вивченні грецьких терміноелементів при розгляді клінічної термінології, а також із відсутністю унормованого тезаурусу у сфері клінічної термінології, у тому числі переліку скорочень.

Звертаючись до іноземних підручників з медичної термінології, ми бачимо трохи іншу картину. Розгляд усталених скорочень є обов'язковим елементом курсу, а серед тих скорочень, що розглядаються, домінують саме професійні вислови клінічної сфери. Про важливість скорочень саме у царині клінічної термінології свідчить і наявність тематичних словників (наприклад, «*Dictionary of Medical Acronyms and Abbreviations*» [13], а також численні словникові статті, у яких наводяться абрєвіатури, у англomовних енциклопедичних медичних словниках на зразок «*Dorland's Medical Dictionary*» чи «*Stedman's Medical Dictionary*» [14; 17].

Так, у підручнику «*Medical Terminology. Language for Health Care*» термінологічний матеріал згруповано згідно системам органів (дихальна, серцево-судинна), і у кожному розділі подаються поширені абрєвіатури (наприклад *bx* – *biopsy*, *D1* – *first dorsal vertebra*, *RA* – *rheumatoid arthritis* тощо) [18]. Схожий підхід та абрєвіатури як обов'язковий елемент медичної термінології знаходимо у «*Medical Terminology Simplified*». Причому до переліку абрєвіатур, запропонованих для вивчення, входять як загальноприйняті на зразок хімічних позначень (*CO₂*), чи одиниць вимірювання (*g*, *ml*), так і притаманні американській терміносистемі (*LUQ* – *left upper quadrant* на позначення черевної ділянки) [16]. Автори «*Medical Terminology for Health Professions*» пропонують одразу множинні варіанти скорочень: «*DG, Dg, Diag, diag, DX, Dx = diagnosis*» [15, p. 15].

Словник Дорланда містить численні статті, які пояснюють медичні скорочення у різних сферах медичного знання, включно із латинськими абрєвіатурами: «*AA achievement age; Alcoholics Anonymous; amino acid. AA [Gr. ana of each] aa. aa. [L.] arteriae (arteries). aa an abbreviation used in prescription writing, following the names of two or more ingredients and signifying «of each»; also written AA and ana.*» [14, p. 30]

Варто відмітити, що у англomовних країнах послуговуються латинськими скороченнями на позначення рівня медичної освіти: *MD* – *medicinae doctor*, *ChD* – *chirurgiae doctor*, *ChB* – *chirurgiae baccalaureus*, – що також знаходить відображення у лексикографічних виданнях [13; 14; 17].

Хоча в українських енциклопедичних медичних словниках аббревіатури не надто широко представлені [7; 12], у вітчизняній медичній термінології вони займають чільне місце. Однак обсяг інформації про скорочення у професійній мові, яку одержують студенти-медики, не зовсім відповідає реальній практиці у медичній комунікації.

Відзначимо, що українська анатомічна термінологія не обмежується вже вказаними скороченнями у номенклатурі. Так, в анатомічних атласах та підручниках усталеною є скорочена номінація відділів хребта (С1 – перший шийних хребець, Т4 – четвертий грудний хребець), у номенклатурі зустрічаємо скорочені позначення відділів головного мозку, у стоматології використовуються буквено-цифрові аббревіатури на позначення зубів (М3 – третій моляр, або зуб мудрості). Більшість студентів знайомляться із вищезазначеними скороченнями під час вивчення анатомії, хоча, здавалося б, цей аспект мав би висвітлюватися й у курсі латинської мови.

Найбільш непослідовним та невпорядкованим є використання аббревіатур у клінічній термінології. При написанні діагнозів або історій хвороб вітчизняні лікарі не надто активно послуговуються латинськими аббревіатурами. Однак поширеними є українські аббревіатури: СНІД (синдром набутого імунodefіциту), ЛОР (ларінго-, ото-, ріно-), ВОТ (внутрішньо очний тиск), АТ (артеріальний тиск), КАК (клінічний аналіз крові), ВКГ (векторна кардіограма) [7]. В цьому плані скорочення латинського походження більш поширені серед закордонних спеціалістів, про що свідчать словники та методичні матеріали. Так, досить поширеними у англomовних джерелах є діагностичні скорочення: DIM – *dosis infectionis media, isq – in status quo*, Lb – *Leishmania brasiliensis*, OS – *oculus sinister*; PP – *post partum* [13], M – *myopia*, Pb – *presbyopia*, CM – *causa mortis*, prn – *pro re nata*, qh – *quaque hora* [12; 14; 17] тощо.

Із зростанням інтернаціоналізації української медицини здатність студентів розуміти інформацію, подану у закордонних джерелах, стає усе більш важливою компетентністю.

Вищезазначене свідчить про продуктивність виділення аббревіатури у клінічній термінології в окрему тему при викладанні курсу «Латинська мова та медична термінологія».

Зауважимо, що значущість цього аспекту не обмежується викладанням вітчизняним студентам. Згідно нашим спостереженням при англomовні студенти виявляються недостатньо обізнаними щодо аббревіатур латинського походження, навіть тих, що є усталеними в англійській мові загального вжитку. Так, переважна більшість студентів не могла назвати повні форми таких аббревіатур, як *a.m., A. D., etc., e. g.* тощо, хоча використовувала їх у повсякденному спілкуванні. Тим паче студенти не знайомі із скороченнями медичної галузі.

Поширеність аббревіатур та їхня затребуваність у професійному спілкуванні лікарів обґрунтовує приділення їхньому розгляду більше уваги, перш за все у курсі латинської мови, який постає першою сходинкою в опануванні майбутніми лікарями професійної підмови. Видається продуктивним приділити більше уваги анатомічним скороченням та їхньому використанні на практиці, а також розробити стратегію розгляду клінічних аббревіатур.

Саме дослідження, переклад та вивчення скорочень на позначення захворювань, клінічних показників, хірургічних та діагностичних процедур видається перспективним напрямом для філологів та освітян, які працюють у

медичних ВНЗ. Важливо зауважити, що цей напрямок набуває особливого значення у зв'язку із збільшенням інтернаціонального компоненту у процесі перевірки та навчання студентів, а також із збільшенням кількості іноземних студентів, які навчаються в українських медичних ВНЗ.

Разом з тим розгляд аббревіатур на заняттях з латинської мови дозволяє розгорнути систему міжпредметних зв'язків (англійська мова, ділова українська мова, фізіологія, біологія, гістологія) та посилити культурологічний аспект, адже велика кількість латинських скорочень, укорінених у повсякденній мовленнєвій практиці, пов'язані із історичними традиціями (AD, etc, *ibid.*).

Тож видається продуктивним, по-перше, проаналізувати статус та частоту вживання аббревіатур у сучасній медичній практиці; по-друге, ініціалізувати роботу із укладання українського словника медичних скорочень; по-третє, більш детально розглядати явище скорочень у курсі як латинської мови, так і інших мовних дисциплін для студентів-медиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбазева С.С. Особенности перевода аббревиатур в англоязычном медицинском тексте / С.С.Барбазева, А. А.Авраменко // Филология. – Самара, 2011. – С.911-915.
2. Беляева О. М. Латинська мова та медична термінологія: для студентів стоматологічних факультетів / О.М. Беляева, В.Г. Сениця, Л.Ю. Смольська та ін.; за ред. О.М. Беляєвої. – К. : Медицина, 2015. – 496 с.
3. Бойченко Л. М. Структурно-семантичні типи аббревіатур і діапазон їх дериваційної активності в сучасній українській мові та класифікація аббревіатур / Л. М. Бойченко // Мовознавство. – 1982. – №5. – С. 75–80/
4. Зубова Л. Ю. Английские медицинские аббревиатуры как часть профессиональной языковой картины мира (на фоне русских и французских аналогов) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. 10.02.04. – Воронеж, 2009. – 22 с.
5. Микульчик Р. Сучасні українські аббревіатури: перспективи і стан дослідження / Роман Микульчик // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2005. – № 538. – С. 12–15.
6. Нікішина В. Особливості перекладу аббревіатур та інших скорочень / В. Нікішина // Лінгвістика. Випуск X. – С. 137-138.
7. Новый англо-український медичний словник / за ред. Ривкіна В.Л., Бенюмовича М.С. – К. : Арій, 2007. – 784с.
8. Сергеева Т. С. Аббревиатура в системе лексических сокращений / Т. С. Сергеева // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2013. – №6 (24). Ч. 2. – С 174–178.
9. Смольська Л. Ю. Латинська мова і основи медичної термінології : підручник / Л. Ю. Смольська, О. Г. Кісельова, О. Р. Власенко та ін. – К. : Медицина, 2008. – 358 с.
10. Стоянова Л. Аббревіація в системі сучасної кардіологічної номінації / Л. Стоянова // Мовознавство. Літературознавство. – АПСНІМ, 2014. – №1. – С. 71–77;
11. Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник. А-Я. 60 000 термінів / Уклад. Л. І. Петрух, І. М. Головка . – К. : ВСВ «Медицина», 2015 . – 967 с.
12. Чернявский М. Н. Латинский язык и основы медицинской терминологии : [учебник] / М. Н. Чернявский. – М. : Медицина, 2004. – 447 с.
13. Dictionary of Medical Acronyms & Abbreviations / Compiled and edited by Stanley Jablonski. – ELSEVIER, 2005. – 982 p.
14. Dorland's illustrated medical dictionary. – ELSEVIER, 2012. – 2176 p.
15. Ehrlich A. Medical Terminology for Health Professions / Ann Ehrlich and Carol L. Schroeder. – Delmar Cengage Learning, 2009. – 636 p.
16. Gyllys B. A. Medical terminology simplified: a programmed learning approach by body system / Barbara A. Gyllys, Regina M. Masters. – 4th ed. – Philadelphia : FA Davis company, 2010. – 662 p.
17. Stedman T. L. Stedman's medical dictionary / T. L. Stedman. – 26th ed. – Baltimore : Williams and Wilkins, 1995. – 2030 p.
18. Thierer N. Medical terminology. Language for health care / Nina Thierer, Deborah Nelson, Judy K. Ward, LaTanya Young. – McGraw Hill, 2010. – 786 p.

Харківський національний медичний університет ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ В СУЧАСНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття вивчає тестові завдання, які є ваговою частиною навчального процесу. Вони використовуються у будь-якій країні. Тести сприяють об'єктивності оцінювання, покращання здатності виділяти найважливіші речі, загальні риси та особливості певного факту або процесу, виявлення хибних висновків, привчатися до самостійності, розвивати добру пам'ять, робити коректні висновки тощо. Стаття порівнює структуру та критерії складання тестів в Україні та США. Проаналізовано різні види завдань, які використовуються у навчальному процесі. Виявлено, що комп'ютерний тест є найкращим засобом перевірки навиків говоріння, коли мова йде про тестування з іноземної мови. Це дає можливість перевірити швидкість та зв'язність мовлення, не тільки бідний або багатий лексичний запас, бездоганне знання граматики, правильне вживання фразових дієслів. Крім того, таксономія Блума визначається як найбільш придатний підхід до викладання іноземної мови.

Ключові слова: *тестові завдання, навчальний процес, навчання, перевірка, види тестів, комп'ютерний тест, таксономія Блума.*

The article assesses test assignments which are known to be the essential part of academic process. They are used in any country. Tests contribute to objectivity of giving marks, improvement of ability of outlining the most important things, common features and peculiarities of some fact or process, detecting logical fallacies, training self-sufficiency, developing a retentive memory, drawing accurate inferences etc. The study compares the structure and criteria of test elaboration in Ukraine and the USA. There have been analysed different types of assignments which can be used in academic process. Computer testing was found to be the best way of checking speaking competence as regards to foreign language proficiency testing. It enables to check fluency and coherence not only poor or excellent vocabulary, perfect knowledge of grammar and correct usage of phrasal verbs. In addition Bloom's taxonomy has been determined to be the most appropriate approach to foreign language teaching.

Key words: *test assignments, academic process, training, checking, types of tests, computer test, Bloom's taxonomy.*

Стаття изучает тестовые задания, которые являются существенной частью учебного процесса. Они используются в любой стране. Тесты способствуют объективности оценивания, улучшению способности выделять наиболее важные вещи, общие черты и особенности определённого факта или процесса, выявления ложных доводов, учиться самостоятельности, развивать хорошую память, делать корректные выводы и т.д. Статья сравнивает структуру и критерии составления тестов в Украине и США. Проанализированы разные виды заданий, которые могут быть использованы в учебном процессе. Компьютерный тест оказался наилучшим способом проверки навыков говорения, когда речь идёт о тестировании по иностранному языку. Это даёт возможность проверить беглость и связность речи, не только бедный или богатый лексический запас, безупречное знание грамматики, правильное употребление фразовых глаголов. Кроме того таксономия Блума определяется как наиболее подходящий подход к преподаванию иностранного языка.

Ключевые слова: тестовые задания, учебный процесс, обучение, проверка, виды тестов, компьютерный тест, таксономия Блума.

Постановка проблеми. Соціально-економічні, політичні та культурні зміни в Україні впливають на реформу освіти, яка, у зв'язку з євроінтеграцією, має досягти високих освітніх стандартів та відзначитися високою якістю. В останні десятиліття невід'ємною складовою української освіти є тестування як метод контролю та оцінювання знань учнів і студентів. Педагогічне тестування – це вимірник успішності, рівня та засвоєння знань.

Актуальність зумовлена важливою роллю тестових завдань у сучасному освітньому процесі, де на законодавчому рівні тестуванню як обов'язковому методу контролю знань надано офіційний статус: державна підсумкова атестація для випускників загальноосвітніх середніх шкіл, зовнішнє незалежне оцінювання для абітурієнтів вищих навчальних закладів, іспити «Крок-1», «Крок-2», Айфом для студентів-медиків тощо.

Огляд останніх публікацій. Тестові завдання, їх критерії, призначення, способи розробки, підготовки, упорядкування тестів ставали предметом дослідження багатьох учених (В. Аванесов, О. Антонова, Л. Гриневич, О. Коваленко, Г. Мюнстерберг, І. Петухова, І. Сікорський, Т. Тартарашвілі, В. Штерн). Серед вагомих останніх публікацій слід відзначити роботи В. Аванесова, І. Петухової та Т. Тартарашвілі. Науковці вивчають досвід складання тестів протягом ХХ ст., здійснюють порівняльний аналіз тестових завдань початку та середини ХХ ст. з тестами кінця ХХ – початку ХХІ ст., визначають позитивні та негативні риси тестування як методу контролю, удосконалюють класифікацію тестів, що використовуються наразі в педагогічному процесі в усіх розвинених країнах.

В Аванесов виділяє один з найважливіших критеріїв складання тестів – критерій розуміння сенсу завдань, який відіграє ключову роль в умовах часового ліміту (1–3 хвилини). Це стосується як простих, так і складних завдань.

І Петухова вивчає феномен тестування в Україні наприкінці ХІХ – першої третини ХХ ст. Дослідниця висвітлює процес розвитку застосування тестів у вітчизняній педагогічній науці, а також надає порівняльну таблицю характеристики тестових завдань першої третини ХХ ст. й сьогодення.

У науковій праці Т. Тартарашвілі відображено головні риси освітнього процесу в США, зокрема приділено увагу тестуванню як одному з невід'ємних методів контролю в американських вищих навчальних закладах. Вчений висвітлює етапи складання тестів з урахуванням політкоректності (жодне з питань не повинно містити образливого підтексту для національних меншин США), характеризує розробку тестів різного рівня складності, підготовку до пробного тестування, заходи щодо забезпечення рівних умов для всіх, хто проходить випробування, а також відображає сам процес тестування в екзаменаційному класі або аудиторії.

Ціль статті полягає у здійсненні порівняльного аналізу змісту та характеристик тестів з метою визначення найбільш ефективних завдань для перевірки знань іноземної мови у вищих навчальних закладах.

Виклад матеріалу. За кордоном набуто багатий досвід по складанню і розробці тестів, у деяких країнах навіть створено національні тестологічні школи (США, Австралія). Процес підготовки тестових завдань в Україні і в Західній Європі значно відрізняється. На Заході тестові завдання складають не ті

спеціалісти, які ведуть практичні заняття. Існують призначені спеціальною організацією або комісією фахівці, які розробляють тести, виходячи з компетентностей, які повинні набути студенти. Наприклад, студенти-філологи, спеціальність яких пов'язана з викладанням іноземної мови, мають оволодіти такими спеціальними (фаховими, предметними) компетентностями, як бездоганна вимова, орфографічна грамотність, знання граматичної будови мови, вільне читання і розуміння іншомовного тексту, володіння багатим лексичним запасом, високими комунікативними якостями, швидкістю та зв'язністю мовлення. Фахівець, що складає тест для таких студентів, має врахувати кожен зі спеціальних компетентностей і розробити тестові завдання за рівнем складності. Певну проблему представляє перевірка навиків speaking (говоріння), що включає швидкість та зв'язність мовлення, вміння вживати вирази та стійкі словосполучення для висловлення думки, здатність вільно спілкуватися іноземною мовою. Однак в останній час ця проблема знайшла своє рішення, зокрема в США, де все частіше використовують для цієї цілі комп'ютерний тест: ті, що проходять тестові випробування, висловлюють свою думку з заданої тематики в диктофон комп'ютера (напр., TOEFL для іноземців).

Західноєвропейські та американські фахівці зі складання тестів набули багатий досвід у розробці та проведенні тестування, що дозволяє спеціальним комісіям або організаціям об'єктивно оцінити студентів за різними критеріями та у той же час мати уявлення про якість викладання. Наприклад, у США для коледжів такою організацією є Служба педагогічного тестування – Educational Testing Service або ETS. До того ж у США найпоширеніші тести SAT (Scholastic Achievement Tests) і ACT (American College Test) щороку оновлюються, визначаються переваги та недоліки попереднього тесту.

Слід додати, що за кордоном невалідними тестами, тобто тими, які «не працюють», вважаються тести, на які 100% студентів дали всі правильні відповіді, а також тестові завдання, де жоден студент не зміг дати правильної відповіді. Якщо студент, який має академічну заборгованість або більшість незадовільних оцінок, інтуїтивно відповідає на тестові питання правильно, то такий тест теж вважається неправильно складеним.

По закінченні вивчення технології складання та розробки тестів можна постулювати, які ж тести вважаються валідними, правильно складеними. «Правильні» тести повинні мати різне формулювання питання щодо одного й того ж явища або процесу у різних варіантах / картках з метою уникнення звикання до тесту; у той же час формулювання питання має бути чітким і коректним (критерій розуміння сенсу запитань за Р. Торндайком та Е. Хагеном, В. Аванесовим), запобігання двозначній трактовці завдання; у тестах повинні бути представлені вірогідні варіанти відповідей; не містити запитання з неправильною відповіддю (приміром «позначте неправильний варіант \ відповідь \ термін \ схему \ формулу» тощо); враховувати всі варіанти правильної відповіді; довжина варіантів відповідей повинна бути приблизно однаковою; тести мають бути розташовані (упорядковані) за різним рівнем складності.

Після врахування всіх критеріїв щодо складання тестів доцільно звернути увагу на їхню класифікацію. Найповніше класифікація тестів представлена в одній з останніх наукових публікацій з педагогіки – роботі І. Петухової, де за формою проведення тести поділено на індивідуальні \ групові, усні \ письмові, вербальні \ невербальні. За структурою побудови тести класифікуються на завдання вибору

правильної відповіді, на встановлення відповідності, відкритих завдань з короткою чи розгорнутою відповіддю, вибіркові, співставні, з пропусками, прямого питання, оцінки правильності твердження [6, с. 15 – 16]. В окрему групу І. Петухова виділяє тести залишкових знань, поточного, проміжного та підсумкового контролю, а також комп'ютерні тести.

При підготовці тестів з іноземної мови слід складати комбіновані тести – певна частина завдань містить тести прямого питання з короткою чи розгорнутою відповіддю, інша частина орієнтована на тестові завдання вибору правильної відповіді, на встановлення відповідності, з пропусками. Для перевірки комунікативних навичок можна застосовувати комп'ютерний тест, як на TOEFL. Тести повинні бути різного рівня складності. При розробці тестів має сенс застосовувати таксономію Б. Блума, як вважають фахівці (Л. Андерсон, Т. Аношкова). Шостирівнева піраміда знань, запропонована Б. Блумом, широко використовується за кордоном. Таксономію Б. Блума доцільно використовувати на практиці при складанні тестових завдань з іноземної мови у нашій країні. Наприклад, Т. Аношкова пропонує завдання для перевірки навичок низького рівня мислення – вивчити слова, перекласти речення, переказати текст. Завдання на перевірку навичок високого рівня мислення орієнтовані на аналіз декількох текстів з заданої тематики та поділ їх на групи, висловлення власної думки з певного твердження. До речі такі завдання схожі на завдання американського предметного теста SAT або ACT (American College Test, Тест американського коледжу до вступу у вуз). На нашу думку, тестові завдання з іноземної мови слід розширити. По-перше, їх слід поділити на шість розділів \ рівнів за таксономією Б. Блума. По-друге, оцінювання навичок низького та високого рівня мислення повинно відрізнятися: наприклад, за переклад словосполучення або речення нараховувати 1 бал, за порівняння декількох текстів та виділення в них спільної думки – 2-3 бали, висловити власну думку або довести точку зору наведенням переконливих аргументів – 4 бали. Останнє випробування (оцінка, аргументація, докази) має сенс проводити у двох формах: усному (з застосуванням комп'ютера) та письмовому. При цьому завдання повинні бути різними під час проведення усного та письмового контролю. Так, при одній формі контролю (усній чи письмовій) студентові запропоновано висловити свою думку щодо інноваційних технологій у медицині, доцільності смертної кари, вживання фастфуду, визначення критеріїв товарів першої необхідності тощо. При іншій формі контролю студент повинний навести аргументи або захистити свою точку зору з тематики, не пов'язаної з попереднім контролем знань. Наприклад, якщо письмово студентові дають завдання про технології у медицині, то усно має розповісти про доцільність смертної кари або вплив соціальних мереж на життя сучасної людини, недоліки вживання фастфуду, переваги та недоліки судової системи в тій чи іншій країні, однак в жодному разі й надалі не пропонувати розвивати думку щодо технологій у медицині. Так усний та письмовий контроль виконують дві функції: здатність студента висловлюватися з різної тематики і здатність критично мислити та оцінювати дійсність.

Слід зазначити, що письмовий та усний контроль, кожен зокрема, мають свої переваги. Одна форма контролю не може замінити іншу. За допомогою усного контролю перевіряється швидкість мовлення, що неможливо зробити у письмовій формі. У свою чергу, письмова форма контролю дозволяє перевірити роботу студента на наявність орфографічних, граматичних та пунктуаційних помилок.

Відповідно, найвищий бал отримає той студент, який успішно пройшов усне і письмове тестове випробування. Менший бал виставляється студенту, який продемонстрував здатність критично мислити, володіння великим лексичним запасом, вміння використовувати складні граматичні конструкції, але мав орфографічні або пунктуаційні помилки, або не продемонстрував швидкості мовлення. Студент, який володіє лише примітивними граматичними конструкціями, обмеженим лексичним запасом, і при цьому не вміє розкрити тему, довести свою точку зору, отримує низький бал.

Висновки. У ході дослідження виявлено, що тестові завдання активно використовуються у вищій школі відповідно до вимог сучасного педагогічного процесу. Упорядковано та з'ясовано критерії складання тестів, а також надано порівняльну характеристику тестових завдань у США і Україні. При розробці тестів слід дотримуватися певних правил: уникати питань з вимогою позначити неправильну відповідь; запобігати двозначного розуміння тестового запитання; упорядковувати тести за рівнем складності; добирати відповідний навчальний матеріал для тестових завдань; поширювати практику застосування комбінованих тестів як найбільш об'єктивних.

Визначено, що комбіновані тести, розроблені на базі таксономії Б. Блума, вважаються найбільш валідними, тому що дозволяють перевірити одночасно навички низького та високого рівня мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесов В. Композиция тестовых заданий. Москва: Центр тестирования, 2002. – 240 с.
2. Аношкова Т. Застосування таксономії Блума у навчанні іноземної мови [електронний ресурс]. URL: <http://www.kamts1.kpi.ua> > default > files > files > anoshkova_zastosuvannya (дата звернення: 13.09.2019).
3. Петухова І. Тестування в освіті України крізь призму розвитку психолого-педагогічної науки (кінець XIX – перша третина XX ст.): автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01. Житомир, 2013. 20 с.
4. Тартарашвили Т. США. Инструменты регулирования качества образования. – Москва: ЗАО «Новые печатные технологии», 2015. – 448 с.
5. Anderson L. A taxonomy for learning, teaching and assessing. New-York: Longman, 2001. – 336 p.
6. Bloom B. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. New-York: Longman, 1984. – 207 p.
7. Thorndike R., Hagen E. Measurement at evaluation in psychology and education. New-York: Wiley; London: Chapman and Hall, 1955. – P. 5 – 23.

УДК 80'0+81:572+37.013

Ляшенко Л.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка СУЧАСНІ НАУКИ ПРО ПОЯВУ ФУНКЦІЇ МОВЛЕННЯ У ЛЮДИНИ

Головною темою статті є огляд сучасних уявлень про прадавні витоки формування у попередників Homo Sapiens і самої людини спроможності до чіткого мовлення як основи інтелекту й усіх успіхів сучасного людства у завоюванні Землі та перетворення у гегемона біосфери. Вказано, що на Заході термін «інтелект» використовується тільки в однині, а от у темі «майбутнє» науковці аналізують не один-єдиний варіант (як у нас в радянські часи), а широку множину з різноманітними пропозиціями руху вперед. На жаль, найбільш поширені прогнози (приклад – теорія глобального потепління) є помилковими. В аналізі минулого сучасні молоді науки швидко накопичують точні факти, що дає змогу об'єктивно розглянути еволюцію мовлення і використати її для удосконалення викладання

іноземних мов та для цілей лікування аутистів. Відзначено хороші перспективи англійської мови на шляху до глобального застосування.

Ключові слова: сигнали, походження мовлення, зміни мов, поширення тегів, формування глобальної мови

The main topic of the article is a review of modern ideas about the ancient origins of the formation of the precursors of Homo Sapiens and of man himself the ability to clearly speak as the basis of intelligence and all the successes of modern mankind in conquering the Earth and turning into a hegemon of the biosphere. It is stated that in the West the term "intellect" is used only in the singular, but in the topic "future" scientists analyze not a single variant (as we have in Soviet times), but a wide variety with various proposals moving forward. Unfortunately, the most common predictions (for example, global warming theory) are wrong. In the analysis of the past, today's young sciences are quickly accumulating accurate facts, allowing them to objectively consider the evolution of language and to use it to improve the teaching of foreign languages and to treat autists. Good prospects of English language on the way to global application are noted.

Keywords: signals, origin of speech, language changes, tag propagation, global language formation

Главной темой статьи является обзор современных представлений о древних истоках формирования у предшественников Homo Sapiens и самого человека способности к четкой речи как основы интеллекта и успехов современного человечества в завоевании Земли и преобразовании в гегемона биосферы. Указано, что на Западе термин «интеллект» используется только в единственном числе, а вот в теме «будущее» ученые анализируют не единственный вариант (как у нас в советские времена), а широкое множество с различными предложениями движения вперед. К сожалению, наиболее распространенные прогнозы (пример – теория глобального потепления) являются ошибочными. В анализе прошлого современные молодые науки быстро накапливают точные факты, позволяет объективно рассмотреть эволюцию речи и использовать ее для совершенствования преподавания иностранных языков и для целей лечения аутистов и других пациентов. Отмечено хорошие перспективы английского языка на пути к глобальному использованию.

Ключевые слова: сигналы, происхождение речи, изменения языков, распространение тегов, формирование глобального языка

Актуальність і постановка проблеми. Історична доля українського народу була виключно несприятливою і початкові переваги життя на лісостепових чорноземах в умовах кліматичного оптимуму, які відзначені формуванням трипільської культури і основи для сім'ї індоєвропейських мов (ми писали про це у статті [6]), були потім втрачені під час ворожих азійських навал і задушливих обіймів «великого імперського брата» (маємо на увазі Російську імперію). Не випадково мовне питання є отруйним спадком минулих часів і лишається серйозною проблемою не тільки для керівників України, а й для всього населення, зокрема, усіх педагогів.

Ми вважаємо, що більшість недоліків сучасної української освітньої сфери, зокрема – вивчення іноземних мов, – мають витоки в радянському періоді. Багато років тривав перехід від «багатовекторної політики» до правильної орієнтації на приєднання до Європейського Союзу. Тільки зараз серйозно ставиться питання витіснення російської мови з її лідерської позиції в науках і культурі. Ми вітаємо намір освітніх керівників України значно посилити вимоги до якості викладання

сучасних мов. Зокрема, сподіваємося й на те, що через 4-5 років відмінне знання англійської мови буде обов'язковою вимогою до абітурієнтів національних університетів й усіх програм, насамперед – магістерських і докторських.

Наш фаховий обов'язок – викладання англійської мови студентам природничих факультетів, яких найбільше цікавить майбутнє обраних наук і можливості застосування у них англійської мови. Автору доводиться цікавитися футурологію і обирати для студентів інформацію фахового характеру. Саме тому з метою отримання нових знань ми приєдналися до спілки викладачів і науковців України – Київського клубу «Антиколапс», – яка (за прикладом Римського клубу – [8] та ін.) шукає шляхи подолання загрози екологічного та інших колапсів. Спільно ми створили перші праці, в яких сформульовані цілі Клубу і запропоноване наше бачення боротьби з колапсами ([2; 3] та ін.). Ми змогли також познайомитися з новітною інформацією антропологічного плану, що безпосередньо пов'язана з пошуками відповіді на кардинальне питання щодо появи у людини спроможності до мовлення та одночасного вдосконалення інтелекту. Ми виявили, що у поширених педагогічних виданнях України новітня інформація з відповідями на це запитання висвітлена недостатньо.

Мета статті – загальний огляд уявлень про еволюцію мовних спроможностей людини, а головне завдання – виклад новітніх досягнень археології, біології, когнітології та інших наук щодо найбільш імовірних витоків мовлення та передбачення подальшої еволюції національних і глобальних мов, яку необхідно враховувати в діяльності вищої школи.

У виборі методів дослідження ми керуємося прикладом більш досвідчених колег і поєднуємо всі корисні досягнення класичних наук (від філософії до філології). Але участь у Київському клубу «Антиколапс» дала нам змогу познайомитися з основами дуже молодих ноонаук, які спираються на найновіші досягнення у поглибленому вивченні людини в усій її складності. Тут літери «ноо-» означають підвищену «мудрість» і якість цих наук. Нагадаємо, що ці три літери мають витоком грецьке слово «nous», широке значення якого охоплює всю сферу, де використовуються інтелект, розум, мудрість, розуміння, усвідомлення та інші подібні. Загальновідомим є термін «ноосфера», але ми використаємо переважно його розвиток і продовження – нооісторія, ноопедагогіка, нооекономіка, ноосупільство і чимало інших. Зазначимо, що майже повний їх перелік містить стаття [4], на основі якої її авторам видані авторські свідоцтва (укр. та англ. мовами).

Виклад результатів. Розпочнемо з власного невеликого спостереження лінгвістичного характеру. Ми помітили існування чималих відмінностей у нашому та «західному» використанні термінів «інтелект» і «майбутнє». Науковці Заходу застосовують перший тільки до однієї особи, відмовляючись вважати реальністю поняття «інтелект групи» чи «інтелект нації». Ми вважаємо цей погляд правильним, а докази цього надають етологія та когнітологія (утім, їх виклад виходить за межі статті).

На наших теренах слово «майбутнє» ми зазвичай використовуємо тільки в однині. Це ще більш виразна суперечність з практикою держав Заходу, науковці яких вивчають не одиничне майбутнє, а велику множину різноманітних варіантів. Там поширене словосполучення «futures studies», яке все ж можна (для спрощення) редукувати до «futurology». Зауважимо, що англomовний Google на запит по цьому слову пропонує для ознайомлення майже 36 мільйонів матеріалів, рекомендуючи

чітко розрізняти хоча б найголовніші варіанти майбутнього – можливе, найбільш імовірне і бажане. Вказаний нами факт успадкованого від СРСР спрощення уявлень про майбутнє ми пропонуємо пояснювати приматом ідеології над логікою і розумом: Комуністична партія нав'язувала побудову «комунізму», а він автоматично міг бути тільки одним-єдиним, а не складним комплексом різноманітних варіантів. Вказаний редукаціонізм мав негативні наслідки не тільки для навчального процесу, в якому не фаворизували оригінальне мислення учнів і студентів, а й для стратегії державного планування. Воно було науковим на початку розвитку СРСР, але постійно погіршувалося, ставши наприкінці непридатним.

Наше перебування у складі учасників Київського клубу «Антиколапс» дало змогу удосконалити знання з нооісторії, що у своїх попередніх працях ми використали для пояснення того, що сім'я індоєвропейських мов та індоєвропейський світ виникли не примітивним і кривавим поширенням первинної мови, а набагато складнішим у формі розповсюдження «хмари тегів» представниками тих народів, які тисячі років намагалися запозичити найвищі технології доби енеоліту у наших пращурів на території Туреччини, Трипілля і Великого Трипілля ([5; 6] та ін.). Для нас «нооісторія» означає сукупність точних датувань і генетичних розшифрувань, які ще півстоліття тому не могли здійснити ні фізика ізотопів, ні сектор «генетика» з біології. Зазначимо, що студенти позитивно ставляться до наших доказів того, що англійська мова стала частиною сім'ї індоєвропейських мов саме через запозичення великотрипільських тегів (іншими словами: не ми все запозичували у французів чи латинян – вони задовго до початку нашої ери знайомилися з технологіями і культурою наших пращурів й успішно перенесли до себе металургійні, транспортні і навіть головні культурно-духовні (зокрема – релігійні) технології.

На наш погляд, Київський клуб «Антиколапс» на основі помічених К.Корсаком екологічно безпечних ноотехнологій (детальніше – у статті [4]) запропонував реальний засіб відвернення екологічного колапсу, а у разі застосування ноонаук – інших небезпек для людства. На цій основі ми пропонуємо студентам те бачення майбутнього, яке вони сприймають позитивно і вже використовують у виборі власних життєвих стежин.

А от у пошуках відповіді на питання про походження функції мовлення більш корисними ми вважаємо не ноотехнології, а останні досягнення тих секторів точних наук, які використовують новітній інструментарій під час вивчення археологічних решток і – це може звучати несподівано – активності людського мозку в його безперервній діяльності. Якщо у недавньому минулому серед науковців панував песимізм (ніколи не пощастить зрозуміти феномен появи у людини мовлення!), то в останні роки безнадія швидко поступається позитивним настроям. Для доведення цього явища використаємо дві статті на вказану тему з академічних науково-популярних часописів (основні автори – не журналісти, а науковці-дослідники), які віддалені у часі на понад дюжину років.

У статті 2003 року наголошено на тому [7], що люди зазвичай у процесі розмірковувань обирають найпростіші варіанти відповідей, зокрема, лінійну екстраполяцію і спрощений варіант еволюції. На цій основі в підручниках молоді пропонують теорію «вибухових змін» – раптову значну зміну ДНК, яка пізніше поширюється через спадковий механізм. Цим успішно пояснюється, наприклад, синій колір очей – всі синьоокі є прямими нащадками тієї прадавньої особи,

генетичний апарат якої зазнав подібної зміни з неістотними «косметичними» наслідками. Але дуже вагомими трансформації з появою, наприклад, виразної мови, не могли бути наслідком точкової зміни одного-єдиного гена. Автори пояснюють, що у результаті реальних змін наслідки охопили і головний мозок, в якому виникли і вдосконалилися зони аналізу звуків і надання їм певного значення (зони Брока і Верніке), і чимало інших частин тіла – від горлового апарату створення звуків з тонким керуванням аж до змін міні-кісточок нашого вуха, які спеціалізуються на поліпшеному сприйманні обертонів голосу людини. Наприкінці цієї статті за 2003 рік висловлюється сподівання на те, що нові археологічні відкриття дадуть змогу виявити важливі деталі мільйонорічної еволюції пращурів людини.

Ці надії вже стають дійсністю, про що свідчить червнева стаття 2019 року «Першими заговорили гейдельбергці», яка коротко узагальнює чимало нових даних про особливості еволюційної конкуренції багатьох невеликих популяцій людиноподібних мавп [1]. Зростання кількості знахідок та акуратніша робота з дрібними кісточками дала змогу точніше простежити не тільки вдосконалення знарядь з каменю та інших матеріалів, а й формування апарату мовлення і сприймання. Вже доведено, що існувало одразу кілька різновидів на віддалених одна від одної територіях, серед яких переможцем став пращур – *Homo Sapiens Sapiens*. Теми статті стосується такий фрагмент зі статті 2019 року: «Я можу сказати, хто став говорити розбірливо. Це був спільний предок нас і неандертальців – так звана гейдельбергська людина. У неї вже був цілий комплекс пристосувань, які не потрібні ні для чого, крім членороздільної звукової мови... Звичайно, різні гейдельбергські люди теж відрізняються один від одного: палеонтологам просто пощастило. Є таке місце, Сима-де-лос-Уесос, буквально – «Бездня з кістками», урвище, куди гейдельбергські люди, які жили на території сучасної Іспанії кілька сотень тисяч років тому, скидали своїх небіжчиків. І тепер цей цвинтар гейдельбергських людей став джерелом для палеоантропологів. Вони змогли знайти там кілька комплектів (комплектів!) слухових кісточок і по ним відновили криву слуху. І побачили, що різні гейдельбергські люди трохи відрізняються один від одного, але всюди характеристики дозволяють вважати, що був цей другий пік кращої чутності (отже, вони вже чули так, як ми)» [1, с.11, 13]

Ці нові факти не формують, однак, цілісної картини того, які еволюційні кроки упродовж інтервалу 5-3 мільйонів років тому дали змогу через ланцюжок проміжних (людини «вмілої», еректуса й ін.) сформувати мозкові та інші структури забезпечення роздільного та якісного мовлення. Вказані попередники пересувалися вже у вертикальному положенні, що, безсумнівно, сприяло перебудові горлової частини нашого акустичного апарату. Однак, процес удосконалення був дуже повільним і не мав нічого спільного з уявленнями про швидку сальтаційну еволюцію. Цей варіант став діяти в епоху соціальної еволюції після серії великих технологічних винаходів за активної участі пращурів українців (продуктивне рільництво і скотарство, календар, робота з металами та ін.), головним центром яких стали пенеппленні території Близького Сходу. Для підвищення виробництва їжі люди спустилися з горбів у дельти і низькі заплави рік, де щорічні розливи дуже полегшували процес рільництва. А от безпосередні пращури українців демографічним чином досягли чорноземів України й лишилися на них аж до наших днів, нерідко страждаючи від нападів ворогів-кочівників.

У вказаних та інших своїх працях ми розвинули припущення К.Корсака щодо формування сім'ї індоєвропейських мов не через війни і колонізацію, а через

мирний рух «хмари тегів» шляхом добровільного запозичення іншими народами службових термінів зі сфери тогочасних високих технологій (конярства, колісного транспорту, металургії міді на березовому вугіллі та ін.). Задовго до появи Античної Греції цей процес тривав тисячі років на теренах Великого Трипілля – економічної зони глибокого поділу праці між Карпатами і Західним Сибіром. Він мав катастрофічний кінець, зумовлений вибухом грецького надвулкану Санторін. Це сталося приблизно 3600 років тому, зумовило переселення населення східної частини Великого Трипілля на південь (відоме як «похід аріїв») і зміщення частини населення його західної частини до меридіану Берліна. Цим прискорилися процеси генетичних і мовних змін в центрі Європи, що мали наслідком сучасну складну і фрагментарну мапу Європейського Союзу.

Як мовилося, останні дві тисячі років були несприятливими для українців в аспектах створення власної держави і повторення такого ж впливу на більшість Євразії, який вони здійснили впродовж кількох тисяч років аж до зникнення Великого Трипілля. «Лісовики (великороси)» з Валдайської височини, які мали «чернігівські» слов'янські чоловічі гени, спромоглися використати історичні шанси для створення цілої імперії, кордони якої помчали в усі боки на основі використання людських та економічних ресурсів більшої частини сучасної України. Це не принесло щастя пересічним росіянам, але сформувало у них безмежну пику і гордість за великі територіальні розміри захопленого. Навіть російська мова не приваблювала населення приєднаних держав (виняток – дітки місцевих князьків і знаті). Вона так і змогла стати учасником історичних змагань за позицію «світової мови» й конкурувати з іспанською, французькою, німецькою та англійською.

Як висновок з викладеного вкажемо на те, що англійська мова перебуває у виключно сприятливих умовах для свого мирного поширення по всій планеті, адже монопольне становище у сфері друкованих та електронних засобів інформації під тиском глобалізаційних економічних процесів спонукає більшість молоді світу вивчати цю мову для отримання вищої освіти та участі у змаганнях за вигідні місця праці. Недоліком дій керівників освіти України ми вважаємо «коротке прогнозування», адже вони пропонують готувати мулярів, кравчинь, трактористів та ін., не помічаючи надходження нооери – часу технологій 7-го укладу (приклад – вирощування необмеженої кількості м'яса з дрібки стовбурових клітин у великих і безпечних для використання біореакторах). Нооера не настане миттєво, тому наша система освіти має всі можливості устигнути підготувати молодь до приходу тих нових професій, про які не здогадуються навіть фантасти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлак С., Орлова О. Первыми заговорили гейдельбергские (2019) // Троицкий вариант. – 2019. – №13, 2 июля. – С. 11,13 (URL: <https://trv-science.ru/uploads/282N.pdf>) 3-07-2019
2. Корсак К., Корсак Ю., Антонюк Л., Благініна С., Бойчук О., Давиденко Н., Кірик Т., Ляшенко Л., Пилипенко С., Похресник А., Сосько С. (2019) Рух людства до двох організованих ним колапсів – екологічного і духовно-інтелектуального. Який небезпечніший і чи є порятунок? // Вища школа. – 2019. – №3. – С. 7- 18
3. Корсак К., Корсак Ю., Кулик О., Лісовська Л., Ляшенко Л. та ін. (2019) Молоді науки про генетичне та еусоціальне в людині та її боротьбі з двома колапсами // Вища школа. – 2019. – №4. – С. 36-51
4. Корсак К., Корсак Ю. (2019) Нооглосарій-2 – ноонауки для майбутнього без колапсів // Вища школа. – 2019. – №2(175). – С. 31-53

5. Корсак К., Ляшенко Л. (2017) Гипотеза феномена происхождения и распространения на планете индоевропейской семьи языков // RELGA. – Ростов-на-Дону, 2017 – №3 [321] 15.03, (URL: www.relga.ru).
6. Корсак К., Ляшенко Л. (2017) Новітнє пояснення походження та успіхів індоєвропейської мовної сім'ї // Світогляд. – 2017. – №5. – С. 21-27.
7. Медников Б.М., Боринская С.А. (2003) Происхождение жизни и языка // Химия и жизнь. – 2003. – №11. – С.32-35 (URL: <https://www.hij.ru/upload/iblock/54a/54a2940ef91160af92961f2c34b2bc04.pdf>) 25-08-2019
8. von Weizsaecker, E., Wijkman, A. (2018) Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. – Springer, 2018. – 220 p.

УДК 378:147

Маджар Н.М., Савицька Т.В., Іотова І.М.

**Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

У статті розглянуто лінгвокультурологічний підхід до вивчення іноземної мови. Визначено його основні принципи, охарактеризовано методи навчання, показано переваги і недоліки. З'ясовано, що лінгвокультурологічний підхід відображає сучасні вимоги до викладання іноземної мови і спрямований на опанування лінгвістичними знаннями і комунікативними вміннями разом із комплексом культурологічних знань. Встановлено, що лінгвокультурологічний підхід передбачає формування лінгвокультурологічної компетенції.

Ключові слова: лінгвокультурологічна проблема, лінгвокультурологічний підхід, лінгвокультурологічна компетенція, мовне середовище, культура, білінгвізм.

В статье рассмотрен лингвокультурологический подход к изучению иностранного языка. Определены его основные принципы, охарактеризованы методы обучения, показаны преимущества и недостатки. Выяснено, что лингвокультурологический подход отражает современные требования к преподаванию иностранного языка и позволяет студентам овладеть лингвистическими знаниями и коммуникативными умениями вместе с комплексом культурологических знаний. Определено, что лингвокультурологический подход предполагает формирование лингвокультурологической компетенции.

Ключевые слова: лингвокультурологическая проблема, лингвокультурологический подход, лингвокультурологическая компетенция, языковая среда, культура, билингвизм.

An article reveals the linguocultural approach of studying of foreign language. The main principles, methods of training, their advantages and disadvantages have proven. The linguistic and cultural approaches reflect the contemporary requirements for teaching of foreign language. The linguocultural competence is determined by the linguocultural approach.

Key words: linguocultural problem, linguocultural approach, linguocultural competence, language environment, culture, bilingualism.

Однією з головних проблем мовознавства на сучасному етапі є відображення взаємодії мови і культури. Поняття культури, в широкому сенсі, включає в себе спосіб життя людей протягом багатьох століть, їх світогляд, фундаментальні цінності й релігійні переконання, духовну історію, а також літературу, музику, живопис та інші види мистецтв. Мова й культура не можуть існувати одне без одного. Матеріальна й духовна культура втілюються в мові. Реальний світ через мислення, осмислення за допомогою мови відбивається в словесній формі.

Кожна мова відображає історію, традиції, звичаї, суспільну свідомість, релігію і спосіб життя того соціуму, де він формується. Мова може передавати як колективні особливості націй і народів, так і індивідуальне, специфічне сприйняття реальної картини світу окремими особистостями. Роль мови у формуванні й становленні особистості величезна.

Мова єднає людину з навколишнім світом, відображає її світогляд і знаходиться в постійному діалозі з культурою. Лауреат Нобелівської премії американський економіст Дуглас Норт визначає культуру, як передачу від одного покоління до іншого факторів, що впливають на поведінку[2, ст. 223]. Дані фактори, ціннісні орієнтації складаються відповідно до життєвих умов, зміна яких веде до зміни цінностей.

Предмет вивчення як мови, так і культури – це соціум та окрема особистість. Мова й культура впливають на формування мовних особливостей індивіда, на процес комунікації і на соціалізацію особистості. Гуманізація і гуманітаризація системи освіти веде до того, що мова розглядається не тільки як основний засіб комунікації, а й як спосіб пізнання цінностей інших народів і культур. Вивчення іноземної мови через призму культури лежить в основі лінгвокультурологічного підходу, який відображає сучасні вимоги до викладання іноземної мови і дозволяє студентам отримати лінгвістичні знання, комунікативні вміння та навички разом з комплексом культурологічних знань. У межах цього підходу об'єктом навчання є культура, а мова стає допоміжним засобом отримання інформації [6, ст. 108].

У сучасному світі вивчення іноземних мов стає особливо актуальним. Перш за все, цьому сприяють процеси глобалізації. За визначенням американського соціолога Р. Робертсона, - це зростаючий вплив міжнародних чинників на соціальне життя окремої країни. До таких факторів належать: зміна чисельності населення Землі; міграція, завдяки якій змінюються національні склади колективів, що стають інтернаціональними; інтеграція світової економіки, інвестиції в економіку інших країн; проблеми екології та здоров'я, які не можуть вирішуватися без співпраці з міжнародним співтовариством; розширення політичних, культурних і торгових зв'язків; вплив засобів масової інформації на процеси в міжнародній політиці; стрімке поширення знань і новітніх інформаційних технологій.

Тісне взаємопроникнення і переплетення економіки, політики, культури та комунікативних зв'язків сприяють вивченню іноземних мов. Міжкультурні знання, вміння і навички стають причиною ефективною соціалізації та конкурентної здатності фахівців у сучасному світі. З'являються й нові мотивації: міжнародні зв'язки та контакти, професійні стажування, навчання за кордоном, туристичні подорожі, можливість читати и дивитися твори світової культури в оригіналі, вивчати публікації про новітні технології та розробки в науковій літературі, спілкування в соціальних мережах з представниками різних країн. Враховуючи це, метою навчання іноземної мови на даному етапі є:

- 1) формування вмотивованої особистості, здатної брати участь в міжкультурній комунікації;
- 2) виховання громадянина світу (який знає й любить свою рідну культуру, але розуміє й сприймає культуру інших народів) толерантного у спілкуванні з представниками інших національностей;
- 3) дистанціювання від «етноцентризму» до «космополітизму».

У процесі вивчення іноземної мови враховуються національно-культурні особливості представників різних народів, лінгвістичні здібності студентів, їх особистісні якості, мотивація, сфера майбутньої діяльності.

Встановлено, що лінгвокультурологічний підхід передбачає формування лінгвокультурологічної компетенції – системи знань про культуру та сукупності вмій і навичок оперувати цими знаннями в умовах конкретної мовної ситуації. Формування лінгвокультурної компетенції студентів у процесі вивчення іноземної мови здійснюється на всіх етапах опанування мови і пов'язане з засвоєнням культурно детермінованих аксіологічних принципів, які є типовими для тієї лінгвокультури, в межах якої функціонує мова, що вивчається [3, ст. 91].

Багаторічний досвід роботи з представниками арабських країн показує, що вони орієнтовані лише на східну культуру, і, за рідкісним винятком, не мають уявлення про світову культуру й мистецтво.

Знайомство студентів з традиціями, особливостями та історією світової культури - одне з головних завдань викладача на початковому етапі вивчення мови як іноземної. Зогляду на менталітет, створюючи сприятливий клімат у міжособистісних стосунках, викладач підвищує якість навчального процесу, сприяє оптимізації оволодіння українською чи російською мовою як іноземною.

Головними труднощами в процесі вивчення іноземної мови є те, що студентам доводиться перебудовувати своє мислення, звичну картину світу, переносити в свою свідомість поняття й реалії з іншого життя та культури. Це є основним недоліком лінгвокультурологічного підходу у навчанні іноземців у новому полікультурному середовищі. Студенти, відчуваючи вплив чужого середовища, неохоче змінюють звички й уподобання стосовно харчування, важко долають непростий шлях адаптації до самостійного вирішення побутових проблем, звикають до специфіки навчання й способу життя, звичаїв країни, де вони отримують фахову освіту протягом кількох років. Їм доводиться постійно все порівнювати, дивитися на свою культуру й мову іншими очима, що завжди викликає дискомфорт, часом агресію.

Окрім прагматичного аспекту викладачі мають враховувати ще й гуманістичний, що сприяє кращому розумінню поведінки представників іншої культури та є основним принципом лінгвокультурологічного підходу до вивчення іноземної мови у мовному середовищі. Живе спілкування, співчуття, співпереживання зближує носіїв мови та студентів у суто людському плані й допомагає встановленню тісного зв'язку між мовою та її носієм, а також дозволяє безболісно сприймати цінності нерідного соціуму, засвоювати первинні знання в різних сферах національної культури країни навчання.

Навчання української/російської мови як іноземної - це двосторонній процес, де не тільки студенти отримують нову інформацію, а й викладачі вивчають культуру, традиції, особливості поведінки, релігійні та національні свята, страви національної кухні країн, з яких приїхали студенти. Знання цих особливостей викладачем допомагає взаємозбагаченню і взаєморозумінню між усіма суб'єктами навчального процесу, а також, формує інтерес і повагу до іншої нації, її мови, культури й історії. Ця причетність, збагачена лінгво-культурними знаннями, допомагає оволодінню усіма видами мовленнєвої діяльності в різних сферах спілкування. Якщо не враховувати хоча б один з цих аспектів, можуть виникати певні непорозуміння, конфліктні ситуації, які неодмінно заважатимуть ефективній співпраці колективу під час вивчення мови як іноземної.

Одним з лінгвокультурологічних аспектів навчання мови є невербальні способи спілкування між носіями різних мов і культур. Знання жестів, міміки, поз, дистанції, допустимої в особистому мовному контакті, а також ситуативність комунікації: що сказати, де, кому і як, дозволяють краще зрозуміти національно-культурні особливості представників інших народів і уникнути конфліктів усередині інтернаціональних колективів на початковому етапі навчання.

Дослідженнями доведено, що для більш швидкого та кращого оволодіння іноземною мовою студентам необхідно спілкуватися з людьми даної мовної групи та ознайомлюватися з регіоном, де вони проживають і навчаються. Саме живе спілкування дає можливість забезпечити необхідний результат і сприяти засвоєнню мовленнєвих навичок у студентів-іноземців.

Викладачами української/російської мови як іноземної навчально-наукового центру з підготовки іноземних громадян «УМСА» використовуються різні методи та способи популяризації культури країни навчання, а саме:

1) екскурсії до різних міст України, ознайомчі, літературні, тематичні; до міських музеїв; шкіл та інших навчальних закладів;

2) засідання мовного клубу «Меридіани дружби», присвячені святам, які відзначають в країні проживання, знайомлять іноземців з історією та культурою;

3) знайомство студентів з сімейними традиціями, обрядами і важливими подіями в житті українських людей;

4) знайомство з національним одягом, українською кухнею, майстер-класи з приготування традиційних страв;

5) використання відео- й аудіоматеріалів (фільми про Україну, Київ, Полтаву, УМСА тощо), що наочно демонструють лінгвокультурологічну реальність.

6) використання соціальних мереж (зокрема Facebook), де в процесі ситуативного спілкування пояснюються студентам тонкощі гумору, каламбури, прислів'я або афоризми, рекомендуються невеликі тексти і відео психологічного і повчального характеру.

Все це викликає інтерес і допомагає іноземцям адаптуватися в новому мовному середовищі, зазвичай, у неофіційній та довірливій формі, коли встановлюється особистісний контакт між кожним студентом та викладачем-партнером, який сприймається як старший друг. Партнерство й співробітництво в умовах підготовки іноземців до вступу до закладів вищої освіти України тісно пов'язані зі знанням іноземних мов. Володіння двома або кількома мовами збагачує людину додатковими знаннями інших культур і можливістю вільно спілкуватися. Беззаперечно, будь-яка спільнота потребує білінгвів як посередників між своєю та чужою культурами, тому таким важливим на початковому етапі вивчення мови є партнерство. Створення атмосфери навчальної групи, коли цінність персони не заперечує значущості оточуючих людей, навколишнього суспільного життя, сприяє подоланню психологічного бар'єру, розвиває комунікабельність, значно полегшує процес вивчення іноземної мови. Партнерство на пізнавально-комунікативному та професійно-діяльнісному рівнях гарантує вдале співробітництво. Однак, слід зазначити, що останнім часом глобалізація, міграційні процеси, різні міжнародні та політичні чинники витісняють російську мову як мову міжнародного спілкування. Насьогодні більшість країн світової спільноти в міжнародному спілкуванні послуговуються англійською. Російська мова, в цьому сенсі, зберігає свої позиції лише на територіях колишніх радянських республік. Щодо України, якій завжди

були притаманні явища білінгвізму, й на сьогодні використовується російська мова, зокрема, в центральній, східній частині, на півдні. Останнім часом українська мова не лише декларативно, а й фактично стала домінуючою у закладах освіти і більшості сфер публічного спілкування. Російською переважно говорять люди старшого віку, молодь, особливо з вищою освітою, спілкується українською мовою. З огляду на те, що в українських вишах продовжують здобувати фахову освіту громадяни Узбекистану, Туркменістану, Азербайджану, викладання російської мови як іноземної залишається актуальним.

Таким чином, у рішенні основних лінгвокультурологічних завдань і формуванні міжкультурних компетенцій доцільно використовувати комунікативно-когнітивні підходи до вивчення української й російської мови як іноземної, а саме:

- 1) навчання моделей мовної поведінки в різних комунікативних ситуаціях;
- 2) використання соціокультурного аспекту професійного мовного дискурсу;
- 3) підбір граматичного і лексичного матеріалу емпатійного характеру для розвитку мовлення, так як подібний контекст впливає на емоції й почуття студентів і сприяє кращому зануренню в культурологічні особливості соціуму;
- 4) концептуалізація лексико-граматичного матеріалу для підготовки до навчання в різних професійних сферах;
- 5) розуміння й прийняття іншомовної картини навколишнього світу.

З огляду на це, в процесі вивчення української/російської мови як іноземної саме партнерство й співробітництво всіх учасників освітнього процесу в умовах підготовки іноземних громадян до вступу в заклади вищої освіти України забезпечує отримання бажаних результатів та формування лінгвокультурологічної компетенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алёхина С. В. Национально-культурологический аспект лингвистической подготовки студентов-иностранцев в вузах Украины / С. В. Алёхина, А. В. Межжерина // Проблемы теории и методики преподавания филологических дисциплин: сб. науч. работ. – К.: КМУЦА, 1998. – С. 51 – 55.
2. Воробьев В. В. Лингвокультурология: (теория и методы). - М. : Изд-во рос. ун-та дружбы народов, 1997. - 331 С.
3. Гайдученко Л. В. Формування лінгвокультурної компетенції студентів в процесі вивчення іноземних мов на матеріалі афористичних та пареміологічних текстів / Л. В. Гайдученко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. - 2010. - Вип. 17. - С. 90-97.
4. Дікунова О. А. Лінгвокультурологія як інтегрована галузь мовознавства : науково-допоміжний бібліографічний покажчик / упоряд. і бібліогр. ред. О. А. Дікунова; за ред. Г. М. Віняр / Бібліотека Криворізького державного педагогічного університету. – Кривий Ріг, 2017. – 38 с.
5. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. М.: ЧеРо, 2003. — 349 с.
6. Савчак І. Лінгвокультурологічний підхід до навчання іноземної мови фахівців з міжнародних відносин / І. Савчак // Наукові записки. Серія: педагогіка. – 2016. – № 4.
7. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. - М.: Слово, 2000. – 264 с.

УДК 378.091.2:005.963.3-054.6-057.875

Максименко Н.В.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава РЕАЛЬНІ Й ВІРТУАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ ТА АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

У статті досліджується соціокультурна адаптація студентів-іноземців засобами навчально-виховного процесу. Аналізуються можливості застосування краєзнавчого матеріалу у формі віртуальних і реальних екскурсій.

Ключові слова: соціокультурна адаптація, краєзнавство, екскурсія, мовна компетентність, соціокультурна компетентність.

This article examines the sociocultural adaptation of foreign students in the educational process. The author specifies the possibilities of using local history material in the form of virtual and real excursions.

Key words: sociocultural adaptation, local history, excursion, language competence, sociocultural competence.

В статтє исследується соціокультурная адаптація студентів – иностранцев средствами учебно – воспитательного процесса. Анализируются возможности использования краеведческого материала в форме виртуальных и реальных экскурсий.

Ключевые слова: соціокультурная адаптація, краєведение, екскурсія, языковая компетентность, соціокультурная компетентность.

Якість і традиції української освіти визначають привабливість України для іноземних студентів різних країн світу. Успішність навчання залежить від соціокультурної адаптації іноземного студента до умов навчання. Саме це обумовлює актуальність дослідження проблем адаптації іноземних студентів до освітнього процесу українського вищого закладу освіти, зокрема в Українській медичній стоматологічній академії (м. Полтава).

Складність процесу адаптації до навчання в українських вишах полягає у тому, що у студента відбувається перебудова системи ціннісно-пізнавальних орієнтацій особистості, засвоюються нові способи пізнавальної діяльності, формуються певні типи та форми міжособистісних стосунків. Від успішності адаптації залежить подальший хід професійної діяльності людини. Соціокультурна адаптація передбачає пристосування індивіда до умов нового соціокультурного середовища, зокрема до нових ціннісних орієнтирів, норм поведінки, традицій, забезпечуючи його успішне існування у новому культурному середовищі.

Проблема соціокультурної адаптації іноземних студентів детально аналізується в роботах таких вчених, як Г. А. Воробйов [2], М. В. Овчинникова [3], С. В. Патохіна [4] та ін. Проте ця проблема вимагає подальшої практичної розробки з урахуванням конкретного контингенту іноземних студентів і умов їх навчання. Особливої уваги потребують проблеми створення навчальних методичних матеріалів, здатних забезпечити успішність процесу соціокультурної адаптації іноземних студентів. У зв'язку з цим російська мова як іноземна зі звичайного навчального предмету перетворюється на засіб досягнення соціокультурної компетентності та розвитку особистості майбутнього фахівця. Предметом дослідження у статті обраний краєзнавчий аспект на заняттях російської мови з іноземними студентами.

Краєзнавчий зміст мовних навчальних матеріалів відповідає таким цілям: ознайомленню студентів з країною навчання та оптимізації засвоєння ними нерідної мови, ознайомленням з містом проживання та навчання. Згідно з сучасними уявленнями, реальне володіння нерідною мовою забезпечується такими видами умінь – мовною, мовленнєвою і комунікативною компетенціями. Вважається, що студент володіє мовною компетенцією, якщо він вміє побудувати і проаналізувати формально правильні речення, що відповідають нормам системи даної мови. Студент володіє мовленнєвою компетенцією, якщо він вміє вербалізувати сенс у реченні та визначити сенс речення (наприклад, переказ тексту, написання стислого змісту тощо). Студент володіє комунікативною компетенцією,

якщо він може використовувати свої мовні і мовленнєві вміння спілкування. Таке володіння мовою досягається у процесі виконання завдань, в яких іноземна мова використовується в нелігвістичних цілях (наприклад, як засіб знайомства з країною, містом, архітектурними пам'ятками).

Один з принципів лінгвокраїнознавства полягає в розумінні процесу вивчення та викладання російської мови як процесу акультурації іноземців, тобто засвоєння людиною, що виросла в одній національній культурі, історичних фактів, норм і цінностей іншої національної культури. Таким чином, відомості та уявлення про Україну, вже наявні у іноземних студентів, закріплюються та активізуються. Водночас запас знань студентів значно збільшується, оскільки їх базовий рівень в цьому напрямку, як правило, недостатній. Ця тема буде розширена у другому семестрі, коли студенти будуть вивчати предмет «Країнознавство», навчальним змістом якого є історія, національні традиції та звичаї, культура та національна ментальність.

Велике практичне значення для студентів має підготовка, участь і проведення засідань мовленнєвого клубу «Меридіани дружби». Перше засідання традиційно проводиться у перші місяці навчання. Студенти готують повідомлення про свою рідну країну і слухають носіїв мови з повідомленнями про Україну, Полтаву, академію. Такі віртуальні екскурсії заохочують студентів до продовження знайомства із новою для них культурою.

У першому семестрі навчання актуальною є тема «Місто, в якому я навчаюсь». Студентам пропонується побачити різну Полтаву – історичну, наукову, літературну, студентську. Виконання завдань соціокультурної спрямованості цієї теми базується на комунікативних потребах іноземних студентів та сприяє формуванню їхньої комунікативної компетенції, мовної особистості.

Перед тим як повести групу на екскурсію по місту, викладач дає студентам необхідну лексику, мовні кліше, вивчення яких дозволить студентам орієнтуватися і розмовляти в міському транспорті, магазинах, аптеках, на вулицях та біля історичних об'єктів.

Перед першою реальною екскурсією історичним центром міста викладач розкаже про формування і становлення Полтави як «духовної столиці України» (Олесь Гончар). Студенти знайомляться з путівниками, довідниками, альбомами, листівками, які допоможуть зорієнтуватися у пішохідній екскурсії. Зокрема з ілюстративним путівником «Ласкаво просимо в Полтаву» (2004). Увага слухачів акцентується на подіях 300-літньої давнини, пов'язані із перебігом Полтавської битви як частини Північної війни. На Івановій горі викладач акцентує увагу студентів на першій письмовій згадці про Полтаву, відзначеній кам'яною брилою зі словами з Іпатіївського літопису. Під час екскурсії студенти можуть користуватись інформаційними табличками, а також QR-кодами, які є в місті біля історично значущих пам'ятників та будівель.

Пішохідна екскурсія продовжується 1,5–2 години, за цей час слухачі знайомляться з романтичним, гумористичним та історичним символами міста. Випереджальним завданням для студентів є розповідь про те, що їм сподобалось і що не сподобалось у Полтаві.

Наприкінці першого семестру під час поетапного контролю, який відбувається після проведеної реальної екскурсії студенти, готуючи розповідь «Полтава», «Моє рідне місто», відповідають на питання за наступним планом: 1) географічне положення; 2) історія міста; 3) економіка; 4) культурний розвиток; 5)

освіта. Віртуально студенти знайомляться також з районами міста – Шевченківським, Київським, Подільським та житловими мікрорайонами, які входять до складу кожного. Це потрібно студентам для орієнтування у пошуках місця для проживання.

Для розвитку зв'язного писемного мовлення використовуються завдання, які вимагають навичок написання зв'язного тексту у формі листа другу(ві) про місто), де живе і навчається студент.

Формування образної картини світу відбувається в єдності з актуальним світосприйняттям і розвитком навичок образного, логічного і критичного мислення, переосмислення особистого ставлення до світу, який засновано на культурних і духовних цінностях суспільства тієї держави, де проживають і навчаються іноземні громадяни.

Опитування студентів на першому етапі навчання дозволяє отримати інформацію про мотиви приїзду іноземних громадян в Україну. В якості основного мотиву студенти-іноземці зазвичай називають бажання отримати в Україні певну спеціальність (або лікаря, або інженера). Досвід роботи свідчить про те, що іноземних слухачів частіше за все у соціокультурній сфері спілкування цікавить побутова культура, традиції, звичаї народу, його духовні цінності, психологічний склад, національні риси. В аудиторії цю проблему вирішуємо методом гри, обговорення питань під час проведення віртуальних екскурсій по місту, по країні. Для цього використовується «Книга для читання», складена спеціально для слухачів, де є тексти: «Полтава», «Львів», «Одеса», «Харків», «Київ» та ін.

Починаючи вивчення тематичного блоку у другому семестрі навчання у науково-навчальному центрі студенти знайомляться з текстом «Місто, де я живу і навчаюсь», який їм легше зрозуміти після реальної екскурсії історичним центром Полтави, відповісти на питання і переказати його. Після цієї роботи, спираючись на виконані раніше завдання, слухачі складають власну розповідь «Місто, де я живу і навчаюсь».

Під час вивчення однієї з найскладніших граматичних тем «Дієслова руху», екскурсія містом слугує дієвим засобом формування мовних компетентностей студентів-іноземців. Підготовчим етапом є робота в аудиторії з фазисними дієсловами, дієсловами руху, прислівниками (мимо, біля, за, перед та ін.). Закріплення знань про історичні об'єкти, проводиться у формі інтерактивної віртуальної екскурсії за розширеним планом: Географічне положення. (Що таке Полтава? Де вона знаходиться? Яка погода у Полтаві взимку та літом? Яка температура? Яка природа в цьому місті?);

Полтава – історичний центр. (Хто розповів тобі про Полтаву? Скільки років місту? Це старе чи нове місто? Яка у нього історія? Які є пам'ятники?);

Полтава – промисловий центр (Які заводи і фабрики є у місті? Що вони виготовляють? Що ти вже купував? Тобі сподобалось?);

Полтава – місто студентів (Які університети, академії та інститути є в Полтаві? Ким будуть студенти цих університетів та академій? Скільки студентів навчається в Полтаві? Скільки в Полтаві шкіл?);

Полтава – транспортний центр (Чому ми кажемо, що Полтава – транспортний центр? Скільки в місті залізничний вокзалів? автовокзалів? Чи є аеропорт? Які види транспорту є в Полтаві? Які ти використовуєш найчастіше?);

Полтава – культурний центр (Чому ми говоримо, що Полтава – культурний центр? Скільки музеїв, театрів є у Полтаві? Де ти вже був? Тобі подобається Полтава? Що особливо подобається? Що не подобається?).

Слухачі отримують завдання прочитати слова і словосполучення, нові слова перевести на рідну мову і записати у словник. Це можуть бути (річка Ворскла, Полтавська битва, Корпусний сад, пам'ятник Слави, залізничний вокзал, концертний зал “Листопад”). Після цього слухачі знайомляться з текстом і відповідають на питання по тексту, знаходять вірний чи хибний вислів за текстом і отримують завдання написати свою розповідь та переказати її.

Під час занять використовується ілюстративний матеріал, буклети, альбоми, листівки тощо. Друга екскурсія містом охоплює літературно-історичний комплекс, де розташовані музей І. П. Котляревського, Краєзнавчий музей, Музей авіації та космонавтики, Дендропарк, Військово-історичний заповідник «Поле полтавської битви».

Таким чином, краєзнавчий матеріал є потужним засобом соціальної адаптації студентів-іноземців. У єдності аудиторної роботи, віртуальних і реальних екскурсій відбувається формування соціокультурної компетентності та розвитку особистості майбутнього фахівця. В арабському прислів'ї визначений один із шляхів досягнення єдності зі світом «Світ існує для людини, людина живе для світу». Краєзнавчий матеріал, пов'язаний з історією і культурою міст України, допоможе відкрити новий світ для студентів-іноземців, і водночас – залучити їх до активної праці на благо людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верещагин Е. М. Костомаров В. Г. Язык и культура. М.: Индрик, 2005. 1308 с.
2. Воробьев Г. А. Развитие социокультурной компетенции будущих учителей иностранного языка // Иностранные языки в школе. 2003. № 5. С. 25-28.
3. Овчинникова М. В. Научно-методические основы формирования социокультурной компетенции при обучении русскому языку как иностранному : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. М., 2006. 219 с.
4. Патохина С. В. Формирование социокультурной компетенции. Сургут : Ун-т, 2007. 314 с.
5. Раутен В., Коксинен М. Деятельность социального педагога по социокультурной адаптации учащихся иностранцев; Методологические основы социальной работы. М.: Педагогика, 1991. 256 с.

УДК: 37.015.3:316.454.4:612.8-056.17:378:61

Marakushyn D., Bulynina O., Isaieva I., Karmazina I., Alekseienko R.

Kharkov National Medical University, Ukraine, Kharkov

THE METHOD OF PARTICULAR SITUATIONS AND ITS INFLUENCE ON THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN MEDICAL STUDENTS WITH DIFFERENT TYPES OF FUNCTIONAL ASYMMETRY

Встановлено, що особи з лівостороннім типом функціональної асиметрії брали найбільш активну участь у вирішенні ситуаційних завдань та на останньому експериментальному занятті з фізіології мали максимальну суму балів 22,4. Особи зі змішаним типом функціональної асиметрії та із соціально-зміненим типом асиметрії, у вихідному стані, мали найбільш виражену негативну комунікативну установку, а після застосування розробленої методики зменшилася кількість осіб по показникам: «відкрита жорстокість уставленні до людей», «завуальована жорстокість уставленні до людей та судження про них» та «буркотіння». Таким чином, після застосування методу конкретних ситуацій особи з різним типом функціональної асиметрії могли більш легко: аналізувати алгоритм вирішення реальних практичних ситуацій, формувати навички

відділення важливого від другорядного, формулювати проблеми; моделювати особливо складні ситуації та взаємодіяти один з одним.

Ключові слова: функціональна асиметрія, метод конкретних ситуацій, методика В.В. Бойко.

Persons with the left-side type of functional asymmetry took the most active part in the solution of situational tasks and they obtained a maximum point total 22.4 at the last experimental lesson in physiology. Persons with the mixed type of functional asymmetry and the socially-variable type of asymmetry persons had the most explicit negative communicative mindset and the use of the developed technique resulted in a decrease of the number of persons by such indicators as “open cruelty to people”, “covert cruelty to people and judgment about them” and “grumbling”. After the use of the method of particular situations the persons with a different type of functional asymmetry were able to cope easier with the following tasks, for example skillfully analyze the algorithm of the solution of real hands-on situations, build up the skills of the differentiation between the problems of primary and minor importance, formulate the problems; simulate especially complicated situations and interact with each other.

Key words: functional asymmetry, method of particular situations, methods of V.V. Boiko.

Установлено, что лица с левосторонним типом функциональной асимметрии принимали наиболее активное участие в решении ситуационных задач и на последнем экспериментальном занятии по физиологии имели максимальную сумму баллов 22,4. Лица со смешанным типом функциональной асимметрии и с социально-измененным типом асимметрии, в исходном состоянии, имели наиболее выраженную негативную коммуникативную установку, а после применение разработанной методики уменьшилось число лиц по показателям: «открытая жестокость по отношению к людям», «завуалированная жестокость по отношению к людям и суждению о них» и «брюзжание». Таким образом, после применение метода конкретных ситуаций, лица с разным типом функциональной асимметрии могли более легко: анализировать алгоритм решения реальных практических ситуаций, формировать навыки отделения важного события от второстепенного, формулировать свои проблемы; моделировать особенно сложные ситуации и взаимодействовать друг с другом.

Ключевые слова: функциональная асимметрия, метод конкретных ситуаций, методика В.В. Бойко.

Introduction. Today, information technologies play an important role in the life of people especially in the field of communication when a person has an opportunity for the self-determination and self-realization to develop his or her individual specific features. As a consequence of intercourse, mutual relations can be established and normalized by people. Social and economic changes in Ukraine demand the modernization of many social institutions and first of all those in the field of education that is directly related to the economic process through the education of productive forces. It should be noted that a certain contradiction exists between the society demand for the students with a high level of the developed communicative competence and unavailable pedagogical methods at a given time capable of providing the maturation of that competence in students in a proper way[6, с. 58].

Different standard and special-purpose classroom methods are available for the communicative training. The method of particular situations is attributed to the latter

group; in particular, it is used for the special organization of students' activities that simulate real curative process that combines both educational and game-playing elements. The method of particular situations is efficient first of all for the formation of such key professional competences during the studies as communicability, leadership, the skills to analyze an ample amount of disordered information in a short period of time, and ability to take decisions in the conditions of stress and insufficient information[1, c. 60]. Many authors believe that the case-method is one of the efficient methods used for the learning of foreign languages [3, c. 132].

As for the didactic game, the method of particular situations is one of the types of such a game; it demands the programming of a conflict situation, otherwise the game would not originate and progress. For the students, it can be any problem with a goal to encourage and make the trainees take their certain stand, change their opinion, and uphold their conceptions increasing thus the level of their communicative competence. By taking decisions, coordinating them with the conceptions and decisions of fellow students, and refuting the arguments of opponents the trainees learn the logic of thinking and they also learn how to uphold their convictions that contribute to their self-development and self-education [4, c. 5].

According to the research papers written by V.A. and I.V. Trainevy, the business game provides the role interaction of the participants in compliance with adopted rules according to which the students fulfill certain tasks[5, c. 120].

The ability of people to conduct a discussion at a high professional level is valued today as never before and therefore each student graduating from the institution of higher education is supposed to have the skills of socializing with people. The basis of communicative competence of a future physician is his social intellect and his sensitive abilities contribute to the development of the former. At the present time, there is a need for the settlement of the contradictions between the objective need of the society for the training of medical specialists with a developed communicative competence and insufficient theoretical and practical elaboration of the problem dealing with the identification of individual features in students that would contribute to the formation of communicative competence.

Hence, we developed the techniques and its efficiency was partially and experimentally tested in the experimental group during the four lessons in Physiology with participation of the second –year students with a different type of functional asymmetry that study at the medical and dental departments of the Kharkiv National Medical University (KhNMU).

The objective. The objective was to study the influence of the method of particular situations on the quality of the formation of communicative competence in students with a different type of functional asymmetry that study at the KhNMU.

The object and the methods of investigation. The participants of this research were the second-year students from the experimental group that study at the medical and dental departments of the KhNMU. The total number of students participating in the experiment was equal to 54 persons; the reference group was represented by 21 persons with the right-side type of functional asymmetry (RSTFA); the experimental group was represented by 12 persons with the left-side type of functional asymmetry (LSTFA), 8 persons were with the mixed type of functional asymmetry (MDTFA) and 13 persons had the socially-variable type of asymmetry (SVTFA)[2, c. 95]. To compare the evaluation data, the four topics from the “Physiology” section were selected that were equivalent as for their complexity and scope. Due to the fact that these were the second-year students

they already had the basic knowledge of anatomy, histology and biochemistry and these disciplines were included into our technique in addition to the physiology subject. The method of V.V. Boiko was used for the determination of communicative mindset directions.

Methodical support materials included situational problems, business and role games. Additional materials included demo tables, the list of recommended references, web-site addresses, the departmental information site, and methodical instructions for the students.

Research data. The method of particular situations was used for the four lessons in Physiology given to the second-year students with a different type of functional asymmetry that study at the medical and dental departments of the KhNMU. Thereafter, the students from the experimental group were suggested to delve into V.V. Boiko's method of the "diagnostics of communicative mindset".

It should be noted that during the first experimental lesson given to introduce the students to the topic material the students were questioned according to the standard methods described in the methodical manuals worked out for the academics by the Physiology Department. By the time of the completion of the lesson all group students were questioned, the average grade for LSTFA persons was 3.2; for the persons with the MDTFA it was 2.8 and for the persons with the SVTFA it was 2.7. It was established that for the persons with the LSTFA and MDTFA the skills of interpersonal communication were estimated by 1.8 and 1.6 points and the persons with the SVTFA were given 1.1 point (the maximum score was 3).

The point total for the persons with LSTFA and MDTFA (professional competence, practical skills, theoretical knowledge, individual activities of the student, interpersonal communication skills and individual work) was 16.5 and 16.1 respectively and it corresponds to the grade 3 (satisfactory); and the point total for the persons with the SVTFA was 12.1 and it corresponds to the grade 2 (unsatisfactory).

The activity of questioned students was low except for the two students with the LSTFA that tried to answer all the questions that were put to the students not only those that were put to them in person. In the case of controversial questions, the discussions failed to advance due to a low activity and insufficient theoretical and practical preparedness of polled students. All the students showed no profound interest in topic-related questions and it testified their formal attitude to the lesson and their disinterest in it, possibly due to the availability of weightier problems or more attractive issues beyond the practical lesson.

The second lesson and the two next experimental and practical lessons on subsequent topics in Physiology followed the scheme of giving the lesson using the interactive method, in particular the method of particular situations. To be in the same working mood the students were given a twenty-minute practice run; they were asked to answer short ordinary questions in the form of blitz quiz. The set of questions was identical for experimental groups. The practice run resulted in a noticeable liveliness among the students from all the three groups: the first LSTFA group had their lessons in the first double period, the second MDTFA group had their lessons in the second double period and the third SVTFA group had their lessons in the third double-period. The preliminary warm-up resulted in a considerably decreased manifestation of fatigue and the students showed interest in the lesson. All the students from the three groups were motivated and encouraged to participate in the subsequent stages of practical session.

At the initial stage the students of each group were subdivided into two subgroups with the election of the clerk whose task was to keep record of jointly generated ideas. The teacher acted as a leading expert. The topic of the lesson was clearly formulated and the goals and the most controversial points were defined. The students were introduced to the basic and additional materials supplied for their training. The teacher explained the tasks and the criteria used for the evaluation of the results of work done by the team. The preparatory step took twenty minutes of the total working time.

The next basic step started from the introduction of the series of problematic issues related to the topic of the lesson including the study and discussion of situational problems, alternate answers and solutions that were generated by the students of the first subgroups during five minutes followed by the analytical estimation of given options by the participants of other subgroups under the remedial supervision of the teacher during the next twenty minutes. Then, the groups were changed functionally and the students worked according to the adopted scheme during the next twenty minutes.

The final summarizing step was devoted to the estimation of the skills acquired by each student and the team on the whole, including a professional level of the discussion and the activity of each student, and the estimation of the efficiency and fullness of the solution of situation problematicity with the grading of the successfulness of each student.

The data obtained on the estimation of the successfulness of the students in the three groups in the latest experiment show an increase in the average grade from 3.2 to 4.1 in the first group, from 2.8 to 3.9 in the second group and from 2.7 to 3.3 in the third group. And the point total was also increased in all groups. It was established that LSTFA persons had the point total equal to 22.4 that corresponds to the grade 5 “excellent” and MDTFA persons had the point total equal to 21.3 that corresponds to the grade 4 “good” and the point total for SVTFA persons was 16.5 that corresponds to the grade 3 “satisfactory”. It was established that the interpersonal communication skills of LSTFA and MDTFA persons were appraised by 2.9 and 2.6 points, respectively and SVTFA persons had 2.1 points (a maximum number of points was 3). The analysis of data obtained for the determination of communicative mindset in students with a different type of functional asymmetry using the technique developed by V.V. Boiko showed that the positive dynamics is observed in all the three groups (Fig.1. Output level; Fig.2. After the use of developed technique). The output level of the data on the diagnostics of the communicative mindset in persons with a different type of functional asymmetry using V.V. Boiko method.

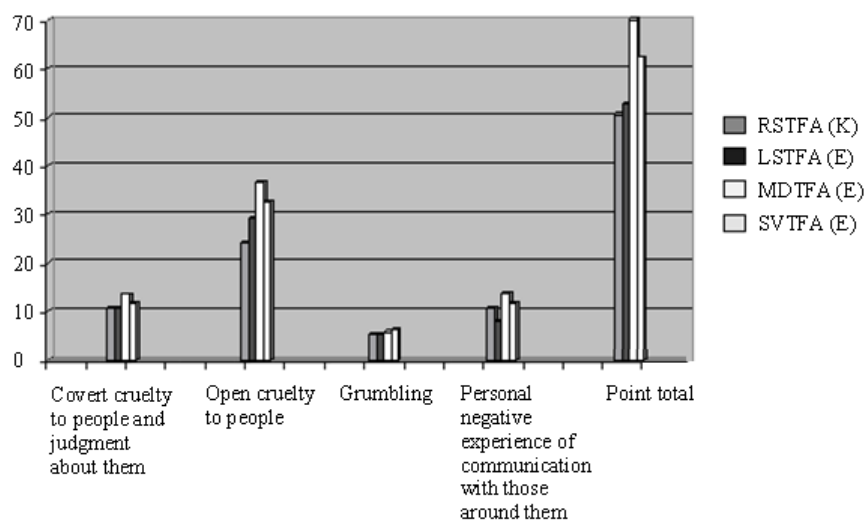

Fig.1. Initial level of diagnostics Boiko’s communicative method in persons with a different type of functional asymmetry

The feature of “substantiated negativism in the judgments about people” was excluded because in its output state it corresponded to the norm: RSTFA -2.3; LSTFA-2.2; MDTFA -2.8; SVTFA -2.4 (a maximum grade was 5 points).

It should be noted that the number of MDTFA persons (23%) and SVTFA persons (15.3%) that had a maximum number of points in the output state (45 points) was decreased as for the indicator of “open cruelty to people” (37.5% and 23.1%, accordingly).

Fig.2 shows that the number of persons with the MDTFA and SVTFA that had the most explicit “covert cruelty to people and judgment about them” (13.6 and 11.9, accordingly) and the open cruelty to people (36.6 and 32.4, accordingly) was considerably decreased.

It should be noted that MDTFA and SVTFA persons with a maximum number of points (20 points) in the output state were unavailable as for the indicator of “personal negative experience of communication with the people around them” (12.5% and 15.4%, respectively).

The number of MDTFA (6.5%) and SVTFA (3.6%) persons that had a maximum number of points (10 points) in the output state with regard to the “grumbling” indicator (12.5% and 7.7%, respectively) was also decreased.

The data that were obtained on the diagnostics of communicative mindset in persons with a different type of functional asymmetry using V.V. Boiko’s method.

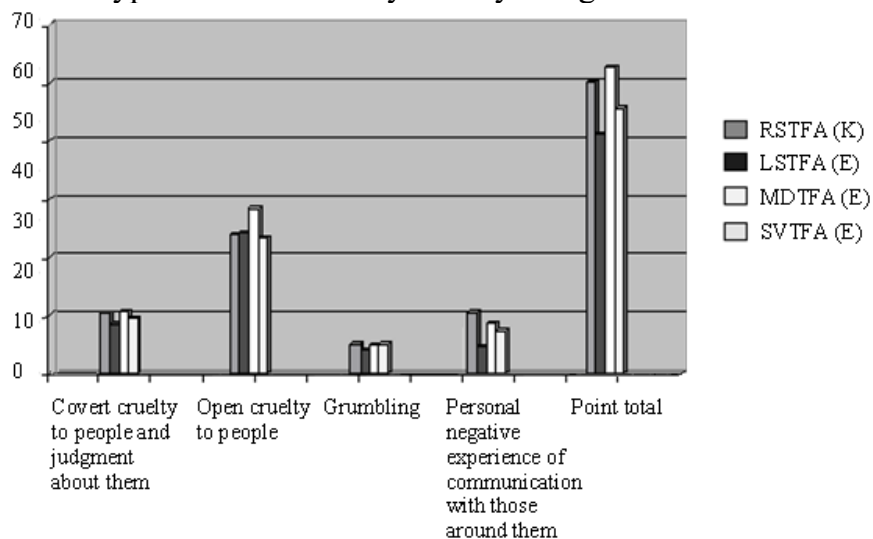

Fig.2. The results of diagnostics Boiko’s communicative method in persons with a different type of functional asymmetry after use of the developed technique

It should be noted that in spite of the fact that a positive dynamic was observed in all the groups of persons with a different type of functional asymmetry the point total was higher than the total mean grade (33): LSTFA -41.2; MDTFA -52.7; SVTFA-45.7 and it is indicative of the availability of negative communicative mindset. In this case, the percentage of persons with the total mean grade was considerably increased: LSTFA-17.8%; MDTFA -12.5%, SVTFA-15.8%.

Special attention was attracted to a considerable intensification of the activities of low-performing students (with the mean grade of success level 2.5) that was manifested in the mass desire to answer questions, generate answers and discuss the adequacy of suggested ideas.

The use of the method of particular situations to give classes in physiology resulted in an improvement of all the indicators of successful learning of the material by all the students in experimental groups. The interest and motivation that were evoked during the second and subsequent experimental lessons had a long-term and persistent nature that was clear from the proactive interest of students in the topic of the next lesson.

Conclusions

1. LSTFA persons took the most active part in the solution of situational tasks and they obtained a maximum point total 22.4 at the last experimental lesson in physiology that corresponds to the grade 5 “excellent”. Interpersonal communications skills were estimated by 2.9 points.

2. MDTFA and SVTFA persons had the most explicit negative communicative mindset and the use of the developed technique resulted in a decrease of the number of persons by such indicators as “open cruelty to people”, “covert cruelty to people and judgment about them” and “grumbling”.

3. In all the groups, the point total remained to be higher than the total mean grade (33) for the persons with a different type of functional asymmetry: LSTFA -41.2; MDTFA-52.7; SVTFA-45.7 that is indicative of the availability of the negative communicative mindset. In this case, the percentage of persons with the total mean grade was considerably increased: LSTFA -17.8%; MDTFA-12.5%; SVTFA-15.8%. The indicators remained actually unchanged for RSTFA persons (the reference group).

4. After the use of the method of particular situations the persons with a different type of functional asymmetry were able to cope easier with the following tasks, for example skillfully analyze the algorithm of the solution of real hands-on situations, build up the skills of the differentiation between the problems of primary and minor importance, formulate the problems; simulate especially complicated situations and interact with each other.

REFERENCES

1. Айкина Т.Ю. Метод кейсов в формировании коммуникативной компетенций студентов /Т.Ю. Айкина// Вестник Томск. Гос. пед. ун-та. – 2013. – № 1 (129). – С. 58–61.
2. Брагина Н.Н., Доброхотова Т.А. Функциональные асимметрии человека. – М. Медицина. – 1994. – 230 с.
3. Галустян Т.Ю. Практика применения метода кейсов в обучении иностранному языку. Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2016. – № 3. – С. 130–134.
4. Мішкурова В.Ф. Використання гри для активізації навчально-виховного процесу: Посіб. для студ. пед. вузу та викладачів / Уклад.: Мішкурова В.Ф.; Пащенко М. І. – К.: Наук. світ. – 2001. – С. 3–12.
5. Трайнев В.А. Интенсивные педагогические игровые технологии в гуманитарном образовании (методология и практика) / В.А. Трайнев, И.В. Трайнев. – М.: Дашков. – 2007. – 282 с.
6. Хуторской А.В. Ключевые компетенции. Технологии конструирования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 5. – С. 55–61.

УДК 378.46.091.3-021.65:614.23

Марковська О.В., Шапкін А.С.

Харківський національний медичний університет АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІКАРІВ- ІНТЕРНІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку нашої країни і високого рівня надання медичної допомоги зумовлює необхідність професійної підготовки фахівців принципово нової формації. Важливим етапом підготовки у лікарській справі є післядипломне навчання - інтернатура. Основним завданням

професійної підготовки інтернів є активізація їх навчально-пізнавальної діяльності, розвиток клінічного мислення, мотивація необхідності оволодіння практичними навичками.

Ключові слова: навчально-пізнавальна діяльність, лікарі-інтерни, спеціальність «неврологія», інтерактивні методи навчання, проблемне навчання, метод case-study, міждисциплінарний семінар.

Обеспечение эффективного социально-экономического развития нашей страны и высокого уровня оказания медицинской помощи обуславливает необходимость профессиональной подготовки специалистов принципиально новой формации. Важным этапом подготовки во врачебном деле является последипломное обучение - интернатура. Основной задачей профессиональной подготовки интернов является активизация их учебно-познавательной деятельности, развитие клинического мышления, мотивация необходимости овладения практическими навыками.

Ключевые слова: учебно-познавательная деятельность, врачи-интерны, специальность «неврология», интерактивные методы обучения, проблемное обучение, метод case-study, междисциплинарный семинар.

Ensuring the effective socio-economic development of our country and the high level of medical care necessitates the training of specialists in a fundamentally new formation. An important stage of preparation in medical business is postgraduate training - internship. The main task of the interns' professional training is the activation of their educational and cognitive activities, the development of clinical thinking, the motivation for the need to master practical skills.

Keywords: educational and cognitive activity, interns, specialty "neurology", interactive teaching methods, problematic learning, case-study method, interdisciplinary seminar.

Успіху в реалізації реформ, які нині охопили систему охорони здоров'я, можна досягти лише за умови наявності достатньої кількості висококваліфікованих кадрів, що вимагає нових підходів до підготовки лікаря на післядипломному етапі [1, 6, 10]. Основними завданнями післядипломної освіти лікарів є підвищення якості навчання, широке впровадження методів активізації навчально-пізнавальної діяльності, самостійної роботи, дистанційної освіти та підготовка лікарів-інтернів до вимог безперервного професійного розвитку протягом усього професійного життя [2, 7].

Нові підходи до організації професійної підготовки передбачають суттєве коригування традиційних відносин у системі "викладач-інтерн". У сучасному навчальному процесі інтерн – не звичайний споживач інформації, а творчий здобувач знань і вмінь. При цьому завдання викладача полягає не лише в передаванні інформації в готовому вигляді, а в заохоченні інтерна до самостійної пізнавальної діяльності, формуванні в нього навичок самостійності у засвоєнні знань [3, 8].

З метою активізації навчання викладач повинен реалізувати багатофакторний комплексний підхід до всіх видів пізнавальної діяльності на основі застосування різноманітних методів і прийомів навчання, використання навчальних ресурсів та організації часу, а також позитивної мотивації інтерна. У цій ситуації викладач є лідером, який під час заняття організує навчальну діяльність всієї аудиторії, спонукає та заохочує кожного інтерна розвивати творчі здібності та самостійну пізнавальну діяльність, уміння працювати в робочому

колективі, з пацієнтами, а також виявляти творчий підхід до вирішення проблем [4, 11].

У навчальному процесі потрібно створювати умови, які б забезпечували мотивацію навчання, усвідомлену діяльність інтерна, трансформування і конструювання змісту матеріалу, рефлексію здобутого досвіду у вирішенні практичних завдань. Це уможливить власну активну побудову системи знань, формування досвіду та вибір діяльності інтерна, оскільки найвищий рівень його фахової підготовки виражається в лікарських уміннях і практичних навичках, що важливо в роботі з пацієнтами. У цьому випадку повною мірою реалізується аналітико-синтетична діяльність, здійснюється узагальнення, забезпечується використання знань у практичній діяльності [5, 9].

Нами було проведено дослідження на базі Харківського національного медичного університету з метою перевірити ефективність методів та засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності лікарів-інтернів в процесі їх професійної підготовки. До дослідження були залучені лікарі-інтерни 2 року навчання спеціальності «Неврологія» (загальна кількість – 20 осіб).

Теоретична підготовка інтернів здійснювалася під час лекцій, семінарів та самостійної роботи з вивчення окремих тем. При проведенні лекцій нами широко застосовувалися методи «інформаційного повідомлення»: аудіовізуальні презентації, відеофільми, графіки, інтегральні схеми патогенезу та топічної діагностики різних рівнів ураження нервової системи, відео- та мультимедійні презентації з демонстрацією дослідження неврологічного статусу хворих з різною патологією.

Засвоєння теоретичного матеріалу на семінарах та практичних заняттях проводилося із залученням інтерактивних методик: імітаційних ділових ігор, різних видів дискусій, семінарів-тренінгів, кейс-методу (активного проблемно-ситуаційного аналізу) – вирішення конкретних завдань-ситуацій. Нами було розроблено пакет кейс-ситуаційних завдань для інтернів з актуальних тем загальної та спеціальної неврології, а також застосовано ситуаційні завдання комп'ютерного контролю, розв'язування блоку завдань із неврології за програмою «ELEX».

Також в ході експерименту застосовувалася така форма навчання, як міждисциплінарний семінар. Міждисциплінарний семінар як інтерактивний метод навчання забезпечує умови для поглиблення і закріплення знань лікарями-інтернами, дозволяє активізувати їх до самостійного вивчення наукової і методичної літератури, формує навички самоосвіти, забезпечує оволодіння методами аналізу фактів, явищ, проблем, що розглядаються; сприяє формуванню вмій і навиків для здійснення різних видів майбутньої професійної діяльності; спонукає до колективного творчого обговорення найбільш складних питань, допомагає виробити у майбутніх спеціалістів навички застосування оптимально набутих знань на практиці.

Планом типової програми передбачено також практичну лікарську діяльність для засвоєння фахових прийомів та методів досліджень чутливості, рухової функції та координації рухів, вегетативної нервової системи, черепно-мозкових нервів, патологічних рефлексів, функцій вищої нервової діяльності; встановлення топічного діагнозу з подальшою клінічною діагностикою, призначенням лікування та профілактики неврологічної патології на догоспітальному етапі ведення хворих.

Насамперед, ми приділяємо значення оволодінню навичками неврологічного обстеження хворих, методикам дослідження рефлекторної сфери, оболонкових

симптомів, координаційних проб, прийомів дослідження усіх видів чутливості, визначення невідкладного стану та надання пацієнту адекватних заходів невідкладної допомоги і скерування його до стаціонару. Тестовому контролю поточної теми, роботі з пацієнтами передують практичне оволодіння навиками визначення окремих симптомів, дослідження рефлекторної сфери на манекенах в умовах міжкафедрального тренажерного залу.

Уведення сучасних методів навчання на циклі «Неврологія» для інтернів значно покращило засвоєння спеціальних навичок і вмінь та оволодіння теоретичними і практичними знаннями з діагностики, лікування, профілактики та надання адекватної допомоги при невідкладних станах в осіб із патологією нервової системи.

Ефективність цих заходів була відзначена при проведенні випускного іспиту. Так, значно збільшився відсоток «відмінних» відповідей із питань невідкладної неврології – до 50 % проти 27 % при традиційних підходах до навчання.

Техніка правильного виконання інтернами спеціальних прийомів обстеження неврологічних хворих покращилась вдвічі.

Більшість (83%) інтернів-лікарів правильно визначилася з тактикою ведення неврологічних пацієнтів на амбулаторному етапі, а також з показами скерування їх до спеціаліста.

Результати іспиту доводять ефективність обраних методів та засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності лікарів-інтернів, сприяють досягненню мети – формуванню системи компетенцій, системи знань, умінь та навичок, готовності до професійної діяльності, клінічного мислення, відповідальності та творчої активності.

Отже, впровадження новітніх технологій управління навчально-пізнавальною діяльністю лікаря-інтерна передбачає наступне:

- широке застосування форм і методів активного навчання, що сприяє інтенсифікації навчально-пізнавальної, розумової та практичної діяльності інтерна;
- реалізацію особистісно-орієнтованого підходу в навчанні на основі урахування інтересів, схильностей і здібностей особистості;
- моделювання професійної діяльності майбутнього лікаря.

Інноваційні, інтерактивні, проблемні методи підвищують ефективність та результативність навчання за їх використання на етапах навчального процесу, а різні засоби підходів до діагностики та лікування, проведення невідкладної допомоги та реабілітації хворих, вирішення проблемних кейс-ситуацій реалізують більш ефективну підготовку до практичної діяльності лікаря в галузі неврології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баєва О.В. Case-study як форма інтерактивного вивчення студентами менеджменту: загальні принципи організації та проведення практичних занять / О.В. Баєва // Персонал. – 2007. – №6. – С. 70-73.
2. Використання інтерактивних методів навчання при вивченні основ внутрішньої медицини / О.С. Хухліна, Л.В. Каньовська, О.С. Воевідка [та ін.]: матеріали Всеукраїнської конференції навчально-наукової конференції, присвяченої 5 5-річчю Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України [«Впровадження нових технологій за кредитно-модульної системи організації навчального процесу ВМ(Ф)НВ III- IV рівнів акредитації»], (м. Тернопіль, 26-27 квітня 2012 р.). - Тернопіль: Укрмедкнига, 2012. - С. 415-416.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник / І. М. Дичківська. – Київ.: Академвидав, 2004. – 351 с.
4. Зайцева І. В. Мотивація учіння студентів / І. В. Зайцева. – Ірпінь, 2000. – 191 с.

5. Кошманова Т. «Кейс»-метод в педагогічній освіті США / Т. Кошманова. // Шлях освіти. – 2000. – №1. – С. 22–24.
6. Особливості навчання сімейного лікаря на кафедрі неврології / [Ю. І. Головченко, Р. Я. Адаменко, Т. Н. Каліщук-Слободін та ін.]. // Буковинський медичний вісник. – 2005. – №3. – Т. 9. – С. 31–32.
7. Пономарьов О. С. Моделювання діяльності фахівця: підручник / О.С. Пономарьов, О.М. Касьянова. - Харків.: НТУ «ХШ», 2011. – 236 с.
8. Старинець Н.Г. До питання підготовки лікарів-інтернів «Загальна практика - сімейна медицина» з неврології / Старинець Н.Г. // Реорганізація методики післядипломної підготовки лікарів в умовах пілотного проекту реформування медицини у Вінницькій області: тези доповідей методичної конференції. - Вінниця, 22 березня 2012 року. - С. 69-70.
9. Суліма Є. М. Невідкладні завдання системи вищої освіти на новому етапі Болонського процесу / Є. М. Суліма // Вища школа. – 2010. – № 11. –С. 5-13.
10. Удосконалення засвоєння практичних навичок і методик студентами та лікарями-інтернами - важлива складова кадрової перебудови первинної ланки медичної допомоги населенню України / О.П. Волосовець, Ю.С. П'ятницький, І.С. Вітенко [та ін.] // Медична освіта. – 2012. – № 3. – С. 3-7.
11. Aronson L. Twelve tips for teaching reflection at all level of medical education / L. Aronson // Med. Teacher. –2011. – Vol. 33 (3). –P. 200-205.

УДК 378.147.091.33-027.22:57:61

Мещерякова І.П., Макашова О.Є.

Харківський національний медичний університет
ЗАСТОСУВАННЯ КОНКРЕТНИХ СИТУАЦІЙ (КЕЙС-МЕТОДУ) ПІД ЧАС
ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З МЕДИЧНОЇ БІОЛОГІЇ

У статті проаналізовано переваги використання методу конкретних ситуацій (кейс-методу) на практичних заняттях з медичної біології. Кейс-метод розглядається як освітні технології, засновані на вирішенні конкретних ситуацій (кейсів) під час занять. Представлено історію виникнення кейс-методу та його поширення в освітній галузі.

Ключові слова: кейс – метод, ситуації, медична біологія, застосування на практиці.

The article analyzes the advantages of using the method of specific situations (case method) in practical exercises in medical biology. The case method is considered as educational technology based on solving specific situations (cases) during classes. The history of the case method and its distribution in the educational field is presented.

Keywords: case - method, situations, medical biology, practical application.

В статье проанализированы преимущества использования метода конкретных ситуаций (кейс-метода) на практических занятиях по медицинской биологии. Кейс-метод рассматривается как образовательные технологии, основанные на решении конкретных ситуаций (кейсов) во время занятий. Представлена история возникновения кейс-метода и его распространение в образовательной сфере.

Ключевые слова: кейс – метод, ситуации, медицинская биология, применение на практике.

Постановка проблеми. Підготовка фахівця з вищою медичною освітою на сучасному етапі розвитку суспільства висуває певні вимоги як до змісту освітнього стандарту, так і в більшій мірі до впровадження сучасних методів у навчання. В якості основних цілей виступає формування і розвиток навичок соціально-професійної компетентності (навички медичної діяльності, навички дослідницької роботи, соціально-особистісні навички). У зв'язку з цим необхідно використовувати такі методи, які б дозволили максимально повно реалізувати

поставлені цілі і завдання. Одним із сучасних методів, поряд із іншими освітніми технологіями, виступає метод кейсів.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Розроблений Гарвардськими науковцями кейс-метод став однією з інтерактивних методик, що набула популярності у США, Великобританії, Данії та інших країнах світу, де кейс-метод активно застосовується у процесі професійної підготовки педагогів: у США (Дж. Маан, Д. Крукшенк та ін.), Англії (М. Райхельт, Р. Прінг), Австралії (А. Уотсон). Активно використовують кейси під час навчання спеціальним дисциплінам інженерів у США – С. Смітт, Канаді – Г. Кардос [1].

Багаторічний досвід використання кейс-методу в Америці та Європі сприяв розквіту значного інтересу в Україні та інших країнах. Проблемою використання кейс-методу під час викладання різних дисциплін в українській вищій школі займалися Ю. Сурмін [12], О. Сидоренко [9], П. Шеремета, В. Чуб, Г. Каніщенко [14] та інші вчені. Що стосується російської освіти, то багато праць присвячених кейс-методу у таких вчених, як О. Смолянінова [10], В. Давиденко [4], Е. Михайлова [7], Н. Піскунова [8], О. Пилипенко, Н. Тітова [13], О. Маргвелашвілі та ін.

Як видно, на сьогодні в теорії і практиці професійної освіти накопичено значний досвід із використання кейс-методу у навчальному процесі та, зокрема, у вищій школі. Але недостатньо розробленою залишається проблема використання кейс-методу в процесі вивчення медичних дисциплін під час підготовки студентів-медиків.

Тому, **метою** даної роботи було визначення сутності кейс-методу та з'ясування переваг застосування його на практичних заняттях із медичної біології.

Виклад основного матеріалу дослідження. З наукової літератури кейс-метод або метод конкретних ситуацій (від англійського «case» - випадок, ситуація) розглядається як метод активного проблемно-ситуаційного аналізу, заснований на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань - ситуацій (рішення кейсів) [9]. Метод кейсів відноситься до неігрових імітаційних активних методів навчання, безпосередня мета якого - спільними зусиллями групи студентів проаналізувати ситуацію - кейс, що виникає при вивченні конкретного матеріалу, і виробити практичне рішення. Після розглядання усіх варіантів робиться оцінка запропонованих алгоритмів і вибір кращого в контексті поставленої проблеми.

Якщо звернутись до виникнення даного методу, то історично метод конкретних ситуацій виник ще на початку ХХ ст. в Школі бізнесу Гарвардського університету (США) як своєрідне перенесення затвердженої на той час технології підготовки юристів на підготовку менеджерів. Головною особливістю методу було вивчення студентами прецедентів, ситуацій, які відбулись у минулому з юридичної або ділової практики. Особливий наголос було зроблено на самостійну роботу студентів, у процесі якої аналізувалось багато практичного матеріалу. Пізніше, у 1910 р. професор Копленд став першим використовувати метод студентських дискусій під час аналізу конкретних ситуацій, а у 1921 році було опубліковано перший збірник конкретних ситуацій (The Case Method at the Harvard Business School). Саме тому Гарвардська школа бізнесу займає лідерську позицію у використанні методу конкретних ситуацій [2; 5].

Проте швидкий розвиток даного напрямку сприяв його активному використанню не тільки в американській, але і в західноєвропейській бізнес-освіті. На даний час співіснують дві класичні школи методу кейсів - Гарвардська

(Американська) та Манчестерська (Європейська). Що стосується першої школи, то метою кейс-методу є навчання пошуку єдиного вірного рішення, в той час, як інша - передбачає багатоваріантність вирішення проблеми. До того ж у Гарвардській традиції опис ситуації довший (20-25 сторінок тексту та 8-10 сторінок ілюстрацій), а у Манчестерській (Європейській) коротший (в 1,5-2 рази), а рішення виробляється під час групових дискусій [11].

Що стосується України, то даний напрямок бере свій розвиток у другій половині 90-х років ХХ ст. Насьогодні в цьому напрямку працюють фахівці Центру інновацій та розвитку [9, с. 209].

На кафедрі медичної біології кейс-метод нами використовується під час проведення практичних занять з предмету у студентів-першокурсників. Оскільки курс медичної біології включає в себе різноманіття тем (від будови клітини та молекулярних процесів, що відбуваються в ній, до розв'язання генетичних задач, а також великий розділ медичної паразитології), то даний метод допомагає вирішувати практичні ситуації з урахуванням специфіки професійної діяльності, що передбачає активне навчання на основі реальних ситуацій. Особливо це важливо при підготовці студентів до здачі тестів ліцензійного екзамену «КРОК-1», оскільки у більшості з них наведені реальні ситуації, в яких описується пацієнт із тим чи іншим захворюванням.

Згідно з принципу кейс-методу навчальна ситуація спеціально готується та являє собою аналог конкретної практичної ситуації. Даний кейс може включати характеристику захворювання, обставини за яких пацієнт отримав це захворювання, частину висновку лікаря, результати додаткових методів дослідження, фото, таблиці, схеми та ін. Головною особливістю кейса є наявність поставлених питань, на які має відповісти за підсумком виконання завдання студент. Викладач також визначає основні та допоміжні матеріали для підготовки студентів і список рекомендованої літератури.

До того ж кожна запропонована для вирішення ситуація повинна бути методично опрацьована й адаптована під цілі конкретного практичного заняття з відповідної тематики, тобто, кожен кейс повинен відповідати навчальній програмі, в рамках якої він вирішується, що сприяє створенню цілеспрямованої й організованої роботи студентів як під час виконання занять, так і під час їх обговорення, що, в свою чергу, сприяє формуванню відповідних професійних навичок в контексті освоюваної дисципліни, а також закріпленню вже засвоєних знань із суміжних галузей медицини (травматологія, хірургія, педіатрія тощо).

Слід зазначити, що навчальних ситуацій за принципом методу кейсів до кожного практичного заняття може бути кілька, різноманітність отриманих ситуацій та робота з ними повинні навчити студентів аналізувати конкретну інформацію, простежувати причинно-наслідкові зв'язки, виділяти ключові проблеми [5].

На кафедрі медичної біології методика проведення заняття з використанням методу кейсів передбачає наступні аспекти роботи: по-перше, перед отриманням кейса студентам необхідно вивчити відповідний теоретичний матеріал практичного заняття, використовуючи навчально-методичний комплекс, який містить навчальні посібники та конспект лекцій з теми відповідного заняття. По-друге, робота студентів починається з отримання ситуаційного завдання (кейса). Після знайомства з кейсом проводиться опитування з розуміння змісту кейса. Однією з переваг даної методики є те, що під час вирішення отриманої ситуації можливі

варіанти як самостійної роботи, так і групової. По-третє, після опрацювання студентами отриманого кейсу виділяється людина, яка презентує рішення групи. Розпочинається дискусія, в якій повинні бути висвітлені всі питання, викладені в кейсі. Окрім усної форми пред'явлення відповіді повинна бути й письмова форма. На заключному етапі роботи з кейсом організовується загальна дискусія, обговорення отриманих рішень, проводиться узагальнення і систематизація отриманих результатів і набутих знань під час роботи над кейсом. Оцінюється робота студентів.

В якості головної переваги даного методу під час проведення практичного заняття з медичної біології виступає можливість оптимально поєднувати теорію та практику, що є досить важливим під час підготовки студента-медика. Студент навчається застосовувати отримані теоретичні знання з медичної біології в конкретній практичній ситуації, що, в свою чергу, сприяє систематизації теоретичних і практичних знань. У студентів виробляються стійкі навички вирішення практичних завдань.

Уміння працювати з літературою по темі відповідного практичного заняття розвиває в студентів навчально-професійні навички, уміння виділяти суттєву для вирішення поставленого завдання інформацію та аналізувати її. У разі недостатності інформації мотивує на дослідницьку діяльність.

Уміння вести дискусію, аргументувати власну точку зору, переконувати, скласти короткий висновок за виконаною роботою формує комунікативні навички. В ході розбору студенти вчилися діяти в «команді», проводити аналіз і приймати рішення. До того ж у ході обговорення кейса виробляються певні соціальні навички: оцінка поведінки людей, вміння слухати, контролювати себе і т.і.

Хотілося б зазначити, що вирішення кейсів має багато альтернативних шляхів [9]. За такого підходу студенти стають рівноправними учасниками навчального процесу, під час якого не лише засвоюють певні методичні знання, але й набувають певних умінь та навичок, професійного досвіду. Розбираючи кейс, майбутні лікарі отримують готове рішення, яке вони можуть застосовувати в майбутній професійній діяльності.

Декілька прикладів кейсів, які використовуються на кафедрі медичної біології. Під час проведення першого практичного заняття з теми «Молекулярні та цитологічні основи життєдіяльності людини» можна застосувати наступний кейс:

Кейс № 1. У стаціонар доставлена хвора К., 12 років. З анамнезу життя відомо, що дитина від нормально плинної першої вагітності. З народження дитина відставала у фізичному розвитку. З 6 років спостерігалось зниження апетиту, періодична блювота, зниження ваги. З 8 років скарги на тремор рук. Перший клінічно маніфесний епізод розвинувся в 12 років, коли на тлі ГРВІ з високою температурою з'явилася блювота «кавовою гущею», порушення зору, парадоксальне дихання. Незважаючи на лікування, стан прогресивно погіршувався, виникло пригнічення і сплутаність свідомості, аритмічне дихання. Малоактивна, сама не ходить. М'язи гіпотрофічні. Рефлекси знижені з обох сторін. Її мати і дядько по лінії матері страждали міопатією. По лінії батька випадків захворювання не відзначалося. При біохімічному обстеженні виявлено лактат-ацидоз. Була проведена біопсія м'язової тканини пацієнта (додається зображення). Цитоморфоденситометричне дослідження виявило зниження кількості, збільшення обсягу та зменшення активності мітохондрій лімфоцитів.

Запитання:

1. До якої групи відноситься захворювання дитини?
2. Які дослідження необхідно провести для остаточного діагнозу?
3. Яка функція мітохондрій? Поясніть зв'язок між зниженням кількості мітохондрій і клінічними симптомами даної пацієнтки.
4. Який найбільш ймовірний тип успадкування даного захворювання?
5. Які особливості успадкування захворювання?

Під час дискусії студенти краще запам'ятовують матеріал та з першого ж заняття викає цікавість до вивчення медичної біології.

Підсумковий контроль з теми «Організмний рівень організації життя. Генетика людини» включає до себе великий розділ генетики, яка сама по собі є досить «прісною» наукою, оскільки вимагає від студентів вирішення задач. Саме використання кейс-методу дозволяє викладачу знаходити такі проблеми та ситуації, які допоможуть студенту не тільки знайти вірне рішення будь-якої генетичної задачі, а й розібрати захворювання, які описані в них та визначити процеси, які спричиняють дане захворювання та методи його профілактики та лікування.

Кейс № 2. В родині Михайла та Наталі троє дітей - два хлопчика та дівчинка. За системою HLA генотип Михайла - A2A9B7B13C2C3, Наталі - A1A3B5B8C1C4, старшого сина - A1A9B5B7C1C3, молодшого сина - A1A2B5B13C1C4 та доньки - A3A9B7B8C3C4. За зовнішніми ознаками донька та молодший син схожі на батька та мати - обоє кароокі, худі та здорові. Старший син з роками стає все більш не схожим на батьків - блакитноокий, повний та хворобливий [3, с. 121].

Завдання: Визначте згідно з інформації про набір антигенів системи HLA у всіх членів родини, чи є підставні сумніви Михайла про те, що він є батько старшого хлопчика.

Окрім попередніх двох розділів, курс медичної біології включає до себе великий розділ паразитології («Медико-біологічні основи паразитизму. Медична протозоологія»). В даному розділі вивчаються різні паразитичні організми, їх взаємостосунки з організмами, на яких вони паразитують, структура й динаміка паразитарних систем, значення паразитів у природних біосистемах і практичній діяльності людини. Велика увага майбутніх медиків приділяється діагностиці та профілактиці паразитів.

Кейс № 3. Мешканці квартири багатопверхового будинку, що проживають на дванадцятому поверсі, розповідають, що останнім часом їх турбують укуси членистоногих. У квартирі є кілька кліток зі співучими птахами. На горищі будинку живуть дикі голуби. [6, с. 303].

Запитання:

1. Чи може бути зв'язок між укусами дрібних членистоногих і птахами?
2. Які членистоногі завдають клопоту мешканцям квартири?

Хотілося б відмітити, що особливістю діяльності студентів-медиків при роботі з кейсом на практичному занятті з медичної біології є пошуковий характер, можлива групова форма взаємодії, самостійності на всіх етапах роботи, необхідності аргументації варіантів відповіді або рішення генетичних задач.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином використання методу кейсів на практичних заняттях з медичної біології цілком доцільне й ефективне та сприяє формуванню і розвитку навичок професійної, практичної, дослідницької діяльності, а також соціально-особистісних навичок та є перспективним напрямком під час проведення практичних занять з медичної біології. Кейс-метод сприяє

розвитку у студентів самостійного мислення, вміння вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловлювати свою. За допомогою цього методу студенти мають можливість проявити й удосконалити аналітичні та оціночні навички, навчитися працювати в команді, знаходити найбільш раціональне рішення поставленої проблеми.

Будучи інтерактивним методом навчання, метод кейсів завоював позитивне ставлення з боку студентів, забезпечуючи освоєння теоретичних положень і оволодіння практичним використанням матеріалу; він впливав на професіоналізацію студентів, сприяв їх дорослішанню, формував інтерес і позитивну мотивацію по відношенню до навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kardos G. On writing engineering cases / G. Kardos, C. O. Smith // In Proceedings of ASEE National Conference on Engineering Case Studies. – 1979.
2. Адонина Н.П. Кейс-метод: история появления и развития / Н. П. Адонина [Электронный ресурс] / Н. П. Адонина. – Режим доступа : <http://aspirantura-olimpiada.narod.ru/index/0-96>.
3. Атраментова Л. О., Філіпцова О. В. Антропогенетика у медицині і криміналістиці : Практикум. – Х.: Колорит, 2005. – 208 с. – (Серія «Університетська книга»).
4. Давиденко В. Чем "кейс" отличается от чемоданчика? // Обучение за рубежом – №7. – 2000. – С. 11 – 17.
5. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения [Электронный ресурс] / А. Долгоруков. – Режим доступа : <http://www.evolkov.net/case/case.study.html>.
6. Медична біологія: Посібник з практичних занять / О. В. Романенко, М. Г. Кравчук, В. М. Грінкевич та ін.; За ред. О. В. Романенка. – К.: Здоров'я, 2005. – 372 с. з іл.
7. Михайлова Е. А. Кейс и кейс-метод: процесс написания кейса / Е. А. Михайлова // Маркетинг. – 1999. – № 5. – С. 113 – 120.
8. Пискунова Н. Н. Методические особенности применения метода "case-study" для подготовки менеджеров / Н. Н. Пискунова, Е. В. Прилипко // Бизнес-образование. – 1999. – № 2. – С. 91 – 98.
9. Ситуационный анализ, или анатомия кейс-метода / [Ю. Сурмин, А. Сидоренко, В. Лобода и др.]; под ред. Ю. П. Сурмина. – К.: Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.
10. Смолянинова О. Г. Развитие методической системы формирования информационной и коммуникативной компетентности будущего учителя на основе мультимедиа-технологий: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Смолянинова Ольга Георгиевна. – С-Пб.: – 2002. – 504 с.
11. Смолянинова, О. Г. Инновационные технологии обучения студентов на основе метода Case- Study // Инновации в российском образовании: сб.- М.: ВПО, 2000.
12. Сурмін Ю. Кінець епохи «старанних відмінників». Кейс-метод як засіб якісного оновлення української освіти // Синергія. – 2001. – № 2 – 3. – С. 27 – 33.
13. Шевченко О. П. Навчальний потенціал кейс-методу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/315/84/>
14. Шеремета П. М., Каніщенко Л. Г. Кейс-метод: з досвіду викладання в українській бізнес-школі/ за ред. О. І. Сидоренка; 2-ге вид. – К.: Центр інновацій та розвитку, 1999. – 80с.

УДК [378.147.091.3:005.332.4]:615.1

Мороз Г.М.

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ І ФАРМАЦЕВТІВ ЯК ФАКТОР ЇХНЬОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Статтю присвячено аналізу упровадження інноваційних технологій у процесі професійної та практичної підготовки майбутніх лікарів та фармацевтів для росту їхньої конкурентоспроможності. Зауважено, що реалізується найважливіша вимога сучасної освіти – формування у суб'єктів освітнього

процесу індивідуального стилю професійної діяльності для набуття рис, притаманних конкурентоспроможності, майбутнім конкурентоспроможним лікарем або фармацевтом. З'ясовано, що запропоновані умови сприяють розвитку інтересу студентів до навчання та кваліфікованого оволодіння своєю професією — для цього необхідною умовою є оволодіння професією на основі системи професійно орієнтованих знань; для формування у студентів професійних умінь і якостей на рівні інновацій — для цього необхідною умовою є включення в професійно орієнтовану діяльність з метою розвитку професійних якостей і умінь; для формування конкурентоспроможності і компетентності в майбутніх фахівців медицини та фармації — для цього необхідною умовою є організація пізнавальної рефлексії. Показано основні напрями підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців лікарської та фармацевтичної галузей. Також автор підкреслює, що для підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців лікарняної та фармацевтичної сфер діяльності на ринку праці треба ґрунтуватися на зарубіжному досвіді інтеграції виробництва, освіти та науки. Формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки можливо за умов: створення акмеологічного середовища в навчальному процесі; установлення діалогової взаємодії як основа співтворчості всіх учасників професійного процесу; залучення студентів до різноманітних видів професійної діяльності на основі використання квазі-ігрових та інтерактивних технологій навчання. Так реалізується найважливіша вимога сучасної освіти - формування в суб'єктів освітнього процесу індивідуального стилю професійної діяльності для набуття рис конкурентоспроможності майбутнім фахівцем, щоб стати конкурентоспроможним професіоналом у будь-якої сфери діяльності економіки

Ключові слова: *конкурентоспроможні лікарі та фармацевти, конкурентоспроможність, зарубіжний досвід, професійна підготовка, організаційно-педагогічні умови.*

The article is focused on the introduction of innovative technologies in the process of professional and practical training of future doctors and pharmacists to increase their competitiveness. It is defined by the author that for increasing the competitiveness of students we must create special organizational and pedagogical conditions. These conditions exist for the development of students' interest in learning for qualified mastery of their profession - for this, a prerequisite is the development of mastering a profession on the basis of professionally oriented knowledge; for the formation of students' professional skills and qualities at the level of innovation - for this, a prerequisite is the inclusion in a professionally oriented activities in order to develop professional skills and abilities; for the formation of competitiveness and competence of future Health Care and Pharmacy specialists for this, a necessary condition is organization of cognitive reflection. The main directions of improving the competitiveness of future medical and pharmacy specialists are covered. To create a model of the formation process of the future specialists' competitiveness like: creating acmeological environment in the training process; establishing conversational interaction as a basis for cooperation of all participants in the process; introduction to professional activities of quasi - game students and interactive technologies. So the most important requirement is implemented by the modern education-development the subjects of the educational process of an individual style in the professional activity for acquiring the features of competitiveness

by a future competitive specialist in order to become the competitive professional in any field of Economy.

Key words: *competitive doctors and pharmacutists, competitiveness, foreign experience, organizational and pedagogical conditions, professional preparation.*

Статья посвящена анализу внедрения инновационных технологий в процессе профессиональной подготовки будущих врачей и фармацевтов для роста их конкурентоспособности. Отмечается, что реализуется одно из важнейших требований современного образования - формирование у субъектов образовательного процесса индивидуального стиля профессиональной деятельности для приобретения черт, присущих конкурентоспособности, будущим конкурентоспособным врачом или фармацевтом. Выяснено, что предлагаемые условия содействуют развитию интереса студентов к учёбе и квалифицированному овладению своей профессией - поэтому необходимым условием является овладение профессией на основе профессионально - ориентированных знаний; для формирования у студентов профессиональных умений и качеств на уровне инноваций - необходимым условием является включение в профессионально - ориентированную деятельность с целью развития профессиональных качеств и умений; для формирования конкурентоспособности и компетентности у будущих специалистов медицины и фармации - необходимым условием является организация познавательной рефлексии. Показаны основные направления повышения конкурентоспособности будущих специалистов врачебной и фармацевтической отраслей. Также, автор подчеркивает, что для повышения конкурентоспособности будущих специалистов медицинской и фармацевтической сфер деятельности на рынке труда нужно опираться на зарубежный опыт интеграции производства, образования и науки. Итак, в течение исследования установлено, что формирование конкурентоспособности будущих специалистов в процессе профессиональной подготовки возможно при условиях: создания акмеологической среды в процессе обучения; установки диалогового взаимодействия как основы сотрудничества всех участников процесса; привлечения студентов к разнообразным видам профессиональной деятельности на основе использования форм квази-игровых и интерактивных технологий. Таким образом, возможно реализовать важнейшее требование современного образования - выработать индивидуальный стиль деятельности у субъектов образовательного процесса для приобретения черт конкурентоспособности будущим специалистом, чтоб стать конкурентоспособным профессионалом в любой сфере деятельности экономики.

Ключевые слова: *конкурентоспособные врачи и фармацевты, конкурентоспособность, зарубежный опыт, организационно - педагогические условия, профессиональная подготовка.*

Постановка проблеми. Питання упровадження інноваційних технологій у процесі професійної та практичної підготовки майбутніх лікарів та фармацевтів для росту їхньої конкурентоспроможності є надзвичайно актуальним, оскільки сучасний ринок праці потребує кваліфікованих конкурентоспроможних фахівців. Це вимагає від закладу вищої освіти інноваційної підготовки майбутнього молодого фахівця.

Фахівець сьогодення та майбуття повинен вільно володіти своєю професією, бути конкурентоспроможним на ринку праці, компетентним, здатним до

ефективної праці на рівні світових стандартів, готовим до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності.

У сферах лікарняної та фармацевтичної галузей конкурентоспроможність, на наш погляд, є здатністю фахівця забезпечувати більший ступінь задоволення потреб і запитів споживачів. Майбутні фахівці у процесі професійної підготовки, повинні оволодіти своєю професією на належному рівні і знати, що їх конкурентоспроможність, головним чином, висловлюється конкурентоспроможністю продукції та послуг, що визначає успіх їх ринкової діяльності.

Підготовка майбутніх конкурентоспроможних фахівців лікарської та фармацевтичної сфер до професійної діяльності передбачає формування конкурентоспроможності в світлі вивчення індивідуальності і творчої природи людини, особливостей індивідів у конкретних обставинах суспільного життя, вияву методів, впливів, надання допомоги індивідуумам у розв'язанні їхніх проблем.

Таким чином, навчання майбутніх конкурентоспроможних фахівців повинно відбуватися на основі використання інноваційних технологій, які є провідними чинниками сучасної вищої освіти і базуються на зв'язку сфери освіти зі сферою праці.

Конкурентоспроможні ці фахівці, які орієнтують виробництво і послуги на запити споживачів і створюють своїх споживачів за допомогою прогресивних нововведень і отримують прибуток за рахунок задоволення їхніх потреб і запитів.

Для професійної підготовки конкурентоспроможних майбутніх фахівців лікарської та фармацевтичної галузей України у складній соціально-економічній ситуації притаманні постійні пошуки способів удосконалення та розвитку системи сучасної освіти і вивчення практичного досвіду функціонування європейської моделі освіти.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Проблема конкурентоспроможності в процесі професійної підготовки висвітлюється у межах психології, педагогіки, філософії, соціології, економіки і розуміється як процес руху особистості у суспільстві у працях К. Роджерса, Л. Мітіної, Д. Котікової, Е. Зеєра, В. Мезінова, О. Романовської, Ю. Завалевського, Ж. Шуткіної та інших. Конкурентоспроможність зумовлюється високим рівнем професійних знань, володінням професійними вміннями та прийомами, ефективністю та якістю її застосування у виконанні професійних завдань.

Конкуренція визначається як продуктивна взаємодія суб'єктів, діяльність яких пов'язана однією метою, досягнення якої можливе одним із конкурентів на ринку праці і послуг. А конкурентоспроможність є природними потягами людини до самоактуалізації і самопрезентації. Таким чином, конкурентоспроможним можна вважати фахівця, який усвідомлює через рефлексію необхідність постійного самонавчання, який має бути організованим, діловитим, комунікаційним, уміти доводити усі професійні справи до кінця, володіти знаннями іноземних мов, комп'ютера та споріднених дисциплін і вміти застосовувати міцні знання на практиці.

Питання формування професійної конкурентоспроможності майбутніх фахівців лікарської та фармацевтичної галузей є надзвичайно актуальним, оскільки сучасний ринок праці потребує кваліфікованих конкурентоспроможних фахівців. Вони повинні бути здатні до сприйняття та використання на праці нових наукових ідей, методів сучасного виробництва. Все це вимагає від вищого навчального

закладу підготовки конкурентоспроможного молодого фахівця. Процес професійного сучасного навчання має вирішувати завдання стосовно забезпечення людини конкурентоспроможною професією. Знання, досвіди, цінності та здібності особистості є характеристикою окремої людини і виявляється у результатах її діяльності. Сучасній галузі потрібен фахівець, який здатен максимально використовувати свій потенціал, виявляти гнучкість, конкурентоспроможність. Основним показником рівня кваліфікації будь-якого сучасного фахівця є його фахова поінформованість.

Проблема фахової поінформованості розглядалася у працях педагогів, менеджерів освіти таких науковців як Є.Зєєра, В. Сліпчука, І. Бобкової, Л. Варлахової, О. Романовської. Дослідники підкреслюють, що під час підготовки фахівців треба чітко уявляти, чим характеризується їх професійна поінформованість — володіння нормативами та знаннями необхідними для виконання професійної роботи. Отже, конкурентоспроможність включає єдність теоретичної та практичної готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності, забезпечує її ефективне виконання і вирішення проблем різної складності на основі знань і досвіду.

Професійна конкурентоспроможність майбутніх фахівців будь-якої галузі має багато складових і становить єдину систему теоретичної, методичної та практичної підготовки до професійної діяльності, що здійснюється через оволодіння професійними знаннями та вміннями.

Конкурентоспроможні фахівці повинні вміти вести ділову розмову, яка спрямована на спілкування з клієнтами та колегами — спілкування та вміння реалізувати ці знання на практиці є надзвичайно важливою потребою конкурентоздатного фахівця лікарської та фармацевтичної галузей.

У майбутнього фахівця повинні бути сформовані знання про особливості, принципи, сутність, етапи та механізми професійного спілкування. Під час професійної діяльності фахівець вирішує різноманітні проблеми.

Л. Дудко [3, с. 18] представляє значення конкурентоспроможності фахівця на зовнішньому та внутрішньому ринку праці. Конкурентоспроможність фахівця, на її погляд, на зовнішньому ринку праці — це сукупність характеристик, що визначає порівняльні позиції конкретного робітника на цьому ринку, які дають йому можливість претендувати на здобуття певних вакансій.

На мій погляд, основною ознакою конкурентоспроможності є потреба в самореалізації, самоутвердженні завдяки реалізації усіх здібностей, талантів. Людині притаманне намагання до самовдосконалення для досягнення визначних цілей, володіння свободою вибору, розроблення індивідуального стилю життя. Так, К.Роджерс [7, 27] довів, що людині притаманна тенденція розвивати свої здібності, щоб зберегти та розвинути особистість. Людина сама себе обирає. У людини є здатність розвивати своє прагнення до ініціативи, утвердити себе як особистість, конкурентоспроможного фахівця.

Упровадженню інновацій у вищій школі для підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців на внутрішньому і світовому ринках праці допоможе досвід зарубіжних колег.

Дослідженню питань, пов'язаних зі шляхами професійної підготовки фахівців, присвячені праці Сюзан Бренан та Келсі Шилі, які особливу увагу звертають на зарубіжний досвід інтеграції освіти, науки та бізнесу, що успішно реалізується в багатьох країнах (США, Великобританія, Канада, Австралія; Японія,

Китай, Південна Корея; Німеччина, Франція, Бельгія, Нідерланди тощо). Цей досвід довів свою ефективність, оскільки інтеграція є не тільки вдалою моделлю підготовки конкурентоспроможного фахівця, а й каналом впровадження в сферу бізнесу, що сприяє розвитку конкурентоздатності майбутнього працівника. Так дана модель в американському типі інтеграції базується на основі дослідницьких університетів, що представляють собою освітній центр, де майбутні фахівці набувають знань, а держава й економіка отримують конкурентоспроможну робочу силу; в японському типі інтеграції переважну частину дослідницької діяльності виконують наукові та дослідницькі інститути, а університети здійснюють освітню діяльність.

Конкурентоспроможний фахівець системи охорони здоров'я та фармації повинен бути впевненим в своїх силах, щоб витримати конкуренцію і протистояти конкурентам на ринку праці.

Формування завдання дослідження: полягає у визначенні організаційно-педагогічних умов, які будуть сприяти упровадженню інноваційних технологій у процесі практичної та професійної підготовки майбутніх лікарів та фармацевтів для росту їхньої конкурентоспроможності та аналізі процесу формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців лікарської та фармацевтичної галузей, що спирається на створення таких педагогічних умов, які є передумовою успіху на Світовому ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливим кроком у формуванні конкурентоспроможності майбутнього фахівця у лікарській та фармацевтичній галузях є створення таких педагогічних умов у процесі професійної підготовки, за яких майбутні професіонали вмітимуть виявляти високі знання, вміння і навички у професійної діяльності.

Сутність поняття «умова» визначається як необхідна обставина, що уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь, або сприяє чомусь [2, с. 1506]. А «обставина» характеризується як сукупність умов, за яких що-небудь відбувається [2, с.818]. Також використовують поняття «фактор» як умову, рушійну силу будь-якого процесу, явища; чинник

[2, с.1568]. У дослідженні явищем є процес професійної підготовки майбутніх конкурентоспроможних фахівців у будь-якої галузі, який залежить від певних умов, чинників, які є причиною – явищем, що породжує інше явище та визначає його характер [2, с.1601], є приводом для певних дій, спонукою, мотивом, які зумовлюють певні вчинки [2, с.1140].

Педагогічними умовами вважають обставини, що сприяють розвитку навчально-виховного процесу, та які визначають як комплекс засобів для якісного здійснення навчально-виховного процесу. Для підвищення якості освіти є необхідним користуватися компетентнісним підходом, який означає практичне здійснення зв'язку сфери освіти зі сферою праці.

Компетентнісний підхід сприяє практичній діяльності студентів на основі накопичених знань, навичок, умінь, які вони набули у вищих закладах. Отже, в процесі реалізації компетентнісного підходу знання спрямовуються на вдосконалення загальногалузевих компетентностей особистості, що сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності майбутніх фахівців.

Знання повинні набуватися тільки у культурному середовищі, що сприяє створенню інтелектуальних цінностей і суспільство отримує компетентних фахівців — які і стають конкурентоспроможними.

Перед викладачами стоїть вимога створити такі педагогічні умови підготовчого процесу для студентів, за яких вони вмітимуть виявляти вміння та знання у виконанні професійної діяльності, і це буде крок у визначенні певного рівня професійної компетентності майбутнього фахівця.

Питання про педагогічні умови розглядається у працях різних вчених. Так, А.М. Алексюк, А.А. Аюрзанайн, П.І. Підкасистий під педагогічними умовами розуміють чинники, що впливають на процес досягнення мети, при цьому поділяють їх на:

а) зовнішні: позитивні відносини викладача і студента; об'єктивність оцінки навчального процесу; місце навчання, приміщення; клімат тощо;

б) внутрішні (індивідуальні): індивідуальні властивості студентів (стан здоров'я, властивості характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо) [7, с.4].

Сучасні вимоги ринку потребують виокремлення таких педагогічних умов, які сприятимуть підвищенню якості професійної підготовки майбутніх конкурентоспроможних фахівців до використання інтерактивних технологій.

Першою педагогічною умовою є мотивація діяльності для досягнення конкретної мети та забезпечення її якості в освітній галузі.

Другою педагогічною умовою є спрямованість професійної діяльності, що є усвідомленням прагнення до самовдосконалення.

Третьою умовою є використання інтерактивних технологій у ході проведення занять, які є важливою рисою підготовки майбутніх фахівців до використання цих же технологій у медичній та фармацевтичній галузях у професійній діяльності.

Застосування інтерактивних ігрових технологій у вищій школі формує у студентів уявлення про майбутню професійну діяльність, її когнітивно-функціональне заповнення і динамічний розвиток, набуття рис конкурентоспроможності майбутніми працівниками для будь-якої професійної галузі, проблемно-професійного досвіду в прийнятті рішень.

Поняття «гра» розуміється як заняття, яке підпорядковане сукупності правил і прийомів або базується на певних умовах, що розкриває її процесуальний зміст. Багатогранність ігрової діяльності, яка виховує, розвиває та концентрується на конкретній меті, полягає у збагаченні особи знаннями, уміннями, досвідом та є процесом опанування знань, набуття навичок, умінь виконувати певні дії [2, с.706].

Уважається, що перші ігри дорослих людей були військовими іграми, а гра в шахи є попередником сучасних імітаційних ігор.

Застосування ігор як засобу навчання бере початок із давнини – із змагальних навчально-виховних занять у Афінах (VI – IV ст. до н.е.) В епоху Відродження і реформації Т. Кампанелла та Ф.Рабле пропагували принцип ігрового навчання для опанування учнями основ наук.

Активні ігрові методи навчання можна назвати засобом повернення в освіту «олюднених знань», чому надав великого значення В. Сухомлинський.

Зміст навчальних дисциплін, які вивчаються у вищій школі, є відстороненим від особистості майбутнього фахівця. У процесі гри студент виявляє наукову модель теорії професійної діяльності, що перетворює її в освітню імітаційну модель. У процесі гри студент діє, пізнаючи межу між реальністю та умовністю,

засвоює професійні дії, що допомагає йому в формуванні професійної компетентності.

За ігровою методикою є дидактичні ігри: імітаційні: аналіз конкретних ситуацій, логічно-розумові, креативно-пізнавальні, куди відносяться «Брейн-ринг», «Зіпсований телефон», «Мозковий штурм», та рольові ігри: ситуативно-сюжетні, симулятивно-ігрові, організаційно-діяльні та професійно-комунікативні ситуації.

Ставлення і формування комунікативної компетентності студентів позитивно впливає на професійний рівень майбутніх фахівців, їхню творчу самореалізацію, удосконалення їх діяльності, що є необхідним для майбутніх фахівців для орієнтації в усіх сферах економіки, для цього і використовуються інтерактивні методи навчання: дебати, дискусії, проектні методи, ділові ігри.

Для реалізації використання дидактичних та рольових ігор розробляються методичні розробки симулятивно-ігрових вправ та сценарії ігор, ігрове проектування. При цьому застосовуються таблиці, бланки, маркери, фліпчарт, дошка, кольорова крейда, роздатковий матеріал та технічні засоби навчання.

До технічних засобів навчання належать:

технології мультимедіа, які враховують індивідуальні особливості студентів і сприяють підвищенню їх мотивації;

технології створення презентацій, які надають можливість організувати контроль навчально-пізнавальної діяльності студентів;

технології гіпертекстового подання інформації, які надають структуровану інформацію різних типів;

технології відеоконференцз'язку, які реалізують обмін інформацією між людьми, об'єднаними загальними інтересами;

технології, що використовують інтерактивне устаткування (електронні дошки), які відповідають всім якостям шкільної дошки, мають ширші можливості графічного коментування екранних зображень та дозволяють контролювати всіх, хто навчається, одночасно – створюються нові мотиваційні передумови до учіння.

Електронні дошки допомагають вести навчання, побудоване на діалозі - створюється емоційний фон за допомогою викладача для того, щоб студент у життєвій ситуації міг самостійно здійснити вибір поведінки та самостійно діяти згідно з яким-небудь ускладненням.

Здійснюючи психолого-педагогічну підтримку, педагог повинен орієнтуватися на прийоми розвитку особистісних і професійних компетенцій студента та його комунікативну культуру. Роль викладача полягає в тому, щоб запропонувати такі навчальні ситуації, які є професійно-цінними для студента, оскільки мають професійне спрямування, задовольняють пізнавальний інтерес студента й водночас надають йому змогу розкрити і реалізувати їхню професійну компетентність. У симуляційно-ігрових ситуаціях студенти асоціюють себе з певною особою, роль якої вони виконують, ставлячи себе на її місце в певних обставинах, що збагачує їхній життєвий досвід, допомагає набутти практичних навичок з фаху, які стимулювали б студентів до усвідомленого засвоєння знань та творчого застосування набутих навичок і умінь.

Водночас усі ігрові технології передбачають інтерактивну взаємодію її учасників і потребують застосування ігрового проектування як ще однієї «інтерактивної дидактичної технології підготовки фахівців» [6, с.63]. Усі інтерактивні ігри мотивують навчання студентів та сприяють їх професійному розвитку інтегрувати здобуті здібності та навички на практиці. Саме так навчання

за допомогою інтерактивних ігор супроводжується процесом «присвоєння знань» і майбутні фахівці стають конкурентоспроможними для професійної діяльності у будь-якої галузі економіки.

Висновки з цього дослідження та перспективи:

Таким чином, для ефективного упровадження інноваційних технологій у процесі професійної та практичної підготовки майбутніх лікарів та фармацевтів для росту їхньої конкурентоспроможності є необхідним упровадження таких педагогічних умов у процесі професійної підготовки, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності майбутніх фахівців медичної та фармацевтичної сфер на ринках праці – факторів, що визначаються й усвідомлюються учасниками педагогічної взаємодії, реалізуються в навчально-виховному процесі закладу вищої освіти:

- мотиваційних;
- професійної спрямованості;
- використання на навчальних заняттях інтерактивних технологій.

Неперервну професійну підготовку фахівців системи охорони здоров'я та фармації розглянуто як педагогічну систему, що являє собою єдність її мети, змісту, форм і методів формування професійних знань майбутнього фахівця медичного та фармацевтичного профілів з урахуванням соціально-економічних, теоретичних і практичних факторів, специфіки професійної діяльності.

Використання зазначених технологій, методів і форм щодо формування конкурентоспроможності майбутніх молодих спеціалістів для медичної та фармацевтичної галузей, урахування етапів формування даного утворення, організаційно-педагогічних умов, на мій погляд, має величезний вплив на якість і результативність цього процесу.

Отже, у ході дослідження встановлено, що формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки можливе за умов:

- створення акмеологічного середовища, що забезпечує актуалізацію творчого потенціалу студентів як передумови саморозвитку та самовдосконалення для професійного зростання й успішної самореалізації в майбутній професійній діяльності;

- установа діалогової взаємодії як основа співробітництва та співтворчості всіх учасників професійного процесу з метою формування особистісних професійно значущих якостей майбутніх молодих спеціалістів медичної та фармацевтичної галузей як конкурентоспроможних фахівців;

- залучення студентів до різноманітних видів професійної діяльності на основі використання форм і методів контекстного навчання, що здійснює рефлексію формування особистості конкурентоздатного фахівця медичної та фармацевтичної галузей під час професійної підготовки.

Таким чином, організація професійної підготовки майбутніх фахівців стає джерелом формування саме конкурентоспроможного майбутнього молодого фахівця лікарської та фармацевтичної сфер, який уміє спілкуватися, обмінюватися інформацією різного роду й збагачувати свій досвід, мати систему професійних цінностей, досягати найбільших висот професіоналізму тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андріяко Т.Ю. Педагогічна сутність і структура конкурентоспроможності фахівця. Вісник Черкаського університету. Серія: педагогічні науки. Черкаси, 2010. Вип. 189, Ч.2. С 110-116.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
3. Дудко Л.Л. Конкурентоспроможність спеціаліста в умовах ринкової економіки: Дис. Канд. Соціол. Наук: 22.00.04 — Спеціальні та галузеві соціологі. Київ, 2004. 196 с.
4. Зязюн І.А. Гуманістична парадигма в освіті /І.А. Зязюн// Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку. – Частина І. – К.: Інститут педагогіки і психології, 1966. – с. 8-12.
5. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / [упоряд. Л. Галіцина]. – К.: Ред. загальнопед. ГАЗ, 2005. – 128 с.
6. Кічук Н.В. Ігрове проектування як інтерактивна дидактична технологія підготовки фахівців/ Н.В. Кічук// Наука і освіта. – 2005. - №3-4. – с. 61-65.
7. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека: пер. с англ. М.: Изд-я группы «Прогресс», «Универс», 1994. 480 с.
8. Kelsey Sheely. Best Graduate Schools Ranking. See where schools ranked in business, law, medicine, engineering, education, and more/ Sheely Kelsey// U. S. News Releases 2014. – March 12, 2013 RSS Feed Print.
9. Susan Brennan. How Colleges Should Prepare Students For The Current Economy/Brennan Susan, Contributor. – Feb. 13, 2013.

УДК 378.147.091

Мороховець Г.Ю., Островська Л.Й., Пурденко Т.Й., Бичко М.В.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СТРУКТУРНО-УЗАГАЛЬНЮЮЧИХ СХЕМ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОГО МЕДИЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Структурно-узагальнюючі схеми активно використовуються вчителями, викладачами, авторами підручників. Їх застосування в вищій школі нині є важливою методичною проблемою. Як показує досвід, використання структурно-узагальнюючих схем може сприяти підвищенню пізнавальної активності студентів, тому можна говорити, що дослідження методики їх використання має велике практичне значення.....

Ключові слова: *структурно-узагальнюючі схеми, наочність, структурно-функціональні зв'язки, медичний навчальний заклад.*

Structure-generalizing schemes are actively used by teachers, professors, authors of textbooks. Their use in universities is a very important problem nowadays. The use of structure-generalizing schemes can increase students' interest in activities, that is why we contend that studying the methods of their use has a significant practical meaning.

Key words: *structure-generalizing schemes, visibility, structure-functional connections, medical university.*

Структурно-обобщающие схемы активно используются учителями, преподавателями, авторами учебников. Их применение в высшей школе в настоящее время является важной методической проблемой. Как показывает опыт, использование структурно-обобщающих схем может способствовать повышению познавательной активности студентов, поэтому исследования методики их использования имеет большое практическое значение .....

Ключевые слова: *структурно-обобщающие схемы, наглядность, структурно-функциональные связи, медицинское учебное заведение.*

На зміну догматичному навчанню прийшло пояснювально-ілюстративне. Одним із його проявів є структурно-узагальнюючі таблиці. Створення обмеженої кількості компонентів, за допомогою яких можна формувати графічне зображення схем і таблиць практично будь-якого типу й складності, дозволяє уніфікувати структурно-узагальнюючі таблиці не тільки в межах однієї розрахункової або

практичної роботи, циклу лабораторно-практичних робіт в межах однієї дисципліни, але і в цілому. Це значно спрощує процес проектування структурно-узагальнюючих таблиць і в частині систематизації навчального матеріалу, і під час формування відповідних елементів інтерфейсу електронних навчальних видань.

Проблемою використання структурно-узагальнюючих таблиць, схем у навчальному процесі займалися учені: В. Ф. Шаталов, І. А. Герасимова, С. С. Зоріна, О. Колосов та ін. В. Ф. Шаталов, який використав графічне кодування в тісному взаємозв'язку з «опорними точками», які в шістдесятих роках минулого сторіччя були широко запроваджені ним у педагогічній практиці, «...уніфікація опорних сигналів рівнозначна створенню нової азбуки». Одного разу створена «азбука» може бути використана для читання-запису будь-яких створених на її основі текстів [1, 7, 8]. Структурно-логічні схеми рекомендуються низкою авторів для вивчення теоретичного матеріалу з дисциплін різної професійної спрямованості. Є роботи, що містять цілі комплекси структурно-логічних таблиць зі всього навчального матеріалу з педагогічної психології (Б. Б. Айсмонтас), соціальної інноватики в управлінні (за Івановим В. Н.). Візуалізація навчального матеріалу нерозривно пов'язана з його ущільненням, згущенням (Б. Б. Айсмонтас, С. Клепко, А. Остапенко та ін.) [2, 3]. У роботах І. А. Герасимова та С. С. Зоріна наголошується, що завдяки образно-графічній наочності структурно-логічних таблиць активно включаються природні інтелектуальні процеси, пов'язані зі специфічними особливостями зорового сприйняття графічних образів.

У працях вітчизняних та зарубіжних вчених детально описані особливості застосування структурно-узагальнюючих схем при вивченні фізико-математичних дисциплін в основній школі, технічних дисциплін. Подальших наукових розвідок потребує питання застосування структурно-узагальнюючих схем у навчальному процесі медичного вищого навчального закладу.

Метою статті є вивчення методики використання структурно-узагальнюючих схем у навчальному процесі вищого медичного навчального закладу.

Нова інформація засвоюється та запам'ятовується краще тоді, коли знання та вміння «закарбовуються» у системі візуально-просторової пам'яті, відповідно представлення навчального матеріалу у структурованому вигляді дозволяє швидше та якісніше засвоювати нові системи понять, способи дій [4]. Комплексне сприйняття допомагає створити комфортні психолого-педагогічні умови для реалізації потенційних можливостей здобувачів освіти, задіюючи одночасно і ліву півкулю його мозку, що відповідає за послідовно-аналітичне засвоєння поданого для вивчення матеріалу, і праву півкулю, через яку відбувається цілісне сприйняття об'єктів. Відомо, що перехід від вербального «лівопівкульного» навчання до такого, яке розраховане на гармонійну роботу обох півкуль, у результаті має привести до набагато вищого рівня розвитку.

Структурно-узагальнюючі схеми включають у себе ключові фрази, окремі слова, математичні викладки, цифри, які треба запам'ятати, необхідні для розповіді малюнки, графіки. Розташування матеріалу, структура, стрілки, кольори – усе строго продумано і є основою для відповіді, алгоритмом міркування.

Змістова структурованість навчального матеріалу із врахуванням законів логіки сприяють кращому зоровому сприйняттю. Крім цього, структурно-логічні схеми створюють цілісну картину матеріалу за допомогою наочно-образної систематизації матеріалу; забезпечують концентрацію уваги за рахунок структурованості смислових відрізків, на яких базуються поняття, судження,

висновки, демонструють зміст теми при оптимальному смислового й інформаційному навантаженні: інформація представлена в

зручному для сприйняття вигляді, логіка подачі інформації не дає двозначної інтерпретації; допомагають відновлювати цілісну картину із смислових фрагментів; ураховують образ мислення сучасної людини, яка надає перевагу нетекстовій, наочно-образній інформації [10].

Створюючи структурно-логічні схеми, викладач повинен дотримуватися ряду вимог, зокрема: схема має бути лаконічною, інформація повинна розміщуватися із врахуванням ієрархічності, логіки викладу; тип зв'язку між елементами схеми має відповідати типу структурно-логічної схеми; схема має легко сприйматися, мати інформаційно-сміслову, образну, емоційну навантаження.

Основними видами структурно-узагальнюючих схем є логічні ланцюги, логічні ланцюги із зворотним зв'язком, циклічні та радіальні схеми, кластери, діаграми Венна-Ейлера, діаграма Ісікави (риб'яча кістка), складно-структуровані схеми.

Найпростішою структурно-узагальнюючою схемою є логічний ланцюг. Такі схеми використовуються нами у навчальному процесі при вивченні змістового модуля «Методологія наукового і патентного пошуку» на третьому освітньо-науковому рівні.

Створення складно структурованих схем повинно спиратися на ряд принципів:

- укрупнення одиниць інформації;
- зосередження вузлових питань за рахунок усунення другорядних;
- поєднання та узагальнення окремих розділів у єдине ціле;
- використання структурно-узагальнюючих таблиць полегшує засвоєння великого обсягу теоретичних знань;
- огляд єдиним поглядом сукупності окремих блоків нової інформації, установлення зв'язків між ними, їхнє зіставлення, – логічна обробка матеріалу і переклад його в довгострокову пам'ять;
- реалізація в навчанні принципу великоблочного введення теоретичних знань.

Структурно-узагальнюючі схеми можуть відображати структуру цілісної одиниці навчального матеріалу і деяку частину навчального матеріалу.

Поділ знань повинен проводитися з урахуванням важливості засвоєння того чи іншого матеріалу. Важливість визначається кількістю зв'язків, які необхідно встановити протягом вивчення предмета, між поняттями і наступними поняттями, між поняттями і законами. Тобто йдеться про структурно-функціональні зв'язки, змістовно-логічні, логіко-генетичні, причинно-наслідкові. Відповідно до цього, поняття класифікуються на поняття-категорії, головні, базові, опорні.

Для зображення класифікацій понять у структурних схемах використовують великі літери різних кольорів: поняття-категорії (П-К), головні поняття (Г), базові поняття (Б), опорні поняття (О). Для зображення зв'язків у структурно-узагальнюючих таблицях використовуються стрілки різних типів, а саме: логіко-генетичні зв'язки, структурно-функціональні зв'язки, причинно-наслідкові зв'язки.

Для створення структурно-узагальнюючих схем використовуються можливості пакета MS Office. Нескладні структурно-узагальнюючі схеми реалізуються з допомогою текстового редактора MS Word, використовуючи можливість вставки фігур (ліній, стрілок, блок-схем, виносів) головного меню

програми. Створення структурно-узагальнюючих схем у середовищі текстового процесора MS Word не передбачає спеціальних вмінь та навичок, нетривале у часі, не вимагає використання спеціальних компонентів пакета Microsoft. Для створення професійних структурно-узагальнюючих схем, на нашу думку, доцільно використовувати редактор діаграм для Windows і редактор векторної графіки Visio, доступний у стандартній та професійних версіях Microsoft Office. MS Visio має типовий інтуїтивний інтерфейс Office і дає змогу створювати низку об'єктів: організаційних діаграм, планів, технічних проектів тощо, використовуючи набір фігур та шаблонів. Основний засіб представлення даних в Visio — це векторні фігури, на основі яких будується діаграма або план. Для зручності фігури згруповані по тематичних категоріях, в кожній з яких можна побачити схожі на вигляд або по темі елементи. Фігури є основним, але не єдиним засобом для представлення даних в Visio. Окрім них можна також використовувати текст і числові дані, графічні елементи і форматування кольором [11, 12]. Робота з Visio передбачає вміння вибору та відкриття шаблону, перетягування та з'єднання фігур, додавання тексту до фігур. Колекції трафаретів Visio містять колекції фігур. Фігури в кожній колекції трафаретів мають спільні риси. Це можуть бути колекції фігур для створення схеми певного типу або кількох різних видів однієї фігури. Базовим трафаретом для схем будь-якої складності є колекція фігур простої блок-схеми, що містить загальні фігури блок-схем. Visio оснащений набором фігур різного спрямування (від загального до технічного), об'єднаних у трафарети.

У більшості випадків MS Visio є допоміжною програмою, що найкраще використовувати разом із можливостями всього пакета Microsoft Office (Excel, Access). Наочне представлення даних у MS Visio стає можливим із використанням діаграм табличного процесора, даних системи управління базами даних, редактора формул та ін., причому процес використання даних ресурсів набуває динамічного характеру – при зміні файлу Excel або іншого джерела дані на діаграмі Visio теж змінюються.

Структурно-узагальнюючі схеми є одним із проявів пояснювально-ілюстративного навчання, що рекомендуються багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Структурно-узагальнюючі схеми демонструють зміст теми при оптимальному смислово й інформаційному навантаженні, унаочнюють та спрощують для сприйняття складних блоків інформації. З огляду на інформатизацію суспільства, використання наочно-образної інформації все більш притаманне сучасній людині. Вони створюють цілісну картину матеріалу, враховуючи логіку, ієрархічність зв'язків між його частинами. Основними видами структурно-узагальнюючих схем є логічні ланцюги, логічні ланцюги із зворотним зв'язком, циклічні та радіальні схеми, кластери, діаграми Венна-Ейлера, діаграма Ісікави, складно-структуровані схеми. Для створення вищевказаних схем доцільно використовувати можливості пакета Microsoft Office. Для створення найпростіших схем достатніми є можливості текстового процесора – використання вбудованих фігур. Складно структуровані схеми, що включають елементи електронних таблиць, формул, баз даних, рисунків, використовують редактор векторної графіки MS Visio. Можливості редактора дозволяють створювати, редагувати організаційні діаграми, плани, блок схеми у динамічному взаємозв'язку з іншими програмами пакета Microsoft.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Shatalov V. F. Êksperiment prodolzhayetsya. – М.: Pedagogika, 1989. – 336 s.

- [2] Arnkheym R. Vizual'noye myshleniye/ R. Arnkheym// Khrestomatiya po obshchey psikhologii/ pod yed. Gippenrayter YU. B., Petukhova V. V. – M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1981. – S. 97.
- [3] Ostapenko A. A. Tekhnika graficheskogo uplotneniya uchebnoy informatsii/ A. A. Ostapenko, A. A. Kasatkov, S. P. Grushevskiy// Shk. tekhnologii. – 2004. – №6. – S. 90. [in Russian].
- [4] Bleyk S. Ispol'zovaniye dostizheniy neyropsikhologii v pedagogike SSHA/ S. Bleyk, S. Peyp, M. A. Choshanov// Pedagogika. – 2004. – №5. – S. 89. [in Russian].
- [5] Zasvoënnya navichok í umín' studentív tekhníchnikh vuzív/ O. M. Alêksêêv// Vísnik Zhitomir's'kogo derzhavnogo uníversitetu. – 2010. – № 57. – s. 1 – 6. [in Ukrainian]
- [6] Kenyayev Ye. D. O primenenií povtoritel'no-obobshchayushchikh blok-skhem/Ye. D. Kenyayev// Fizika v shkole. – 1993. – № 6. – s. 45 – 48. [in Russian].
- [7] Pedagogíchní personalíí: Shatalov V. F. [Yelektronniy resurs]//Portal suchasnikh pedagogíchnikh resursív. – 2010. – Rezhim dostupu do resursu http://intellect-invest.org.ua/pedagog_personalias_shatalov_vf/ [in Ukrainian]
- [8] Shatalov V. D. Opornyye konspekty po kinematike i dinamike: Kn. dlya uchitelya: Iz opyta raboti / V. F. Shatalov, V. M. Sheyman, A. M. Khait. – M.: Prosveshcheniye, 1989. – 143 s. [in Russian].
- [9] Tsit. za: Ostapenko A. A. Tekhnika graficheskogo uplotneniya uchebnoy informatsii/ A. A. Ostapenko, A. A. Kasatkov, S. P. Grushevskiy// Shk. tekhnologii. – 2004. – №6. – S. 90. [in Russian].
- [10] Strukturno-logíchní skhemi. Tablitsí. Oporní konspekty. Yese. Navchal'ní prezentatsíí: rekomendatsíí do skladannya: metod. posíb. dlya stud. / uklad. : L. L. Butenko, O. G. Ígnatovich, V. M. Shvirka. – Starobíl's'k, 2015. – 112 s. [in Ukrainian]
- [11] Visio: posibnyk pochatkivtsya: Elektronnyy resurs. – Rezhym dostupu: <https://support.office.com/uk-ua/article/visio-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%8F-bc1605de-d9f3-4c3a-970c-19876386047c> [in Ukrainian].
- [12] Sayenko M. S. Vykorystannya informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy u maybutniy profesiyniy diyal'nosti v protsesi vyvchennya medychnoyi informatyky / M. S. Sayenko, H. YU. Morokhovets' // Imidzh suchasnoho pedahoha. – 2018. – № 3 (180). – S. 18–21. [in Ukrainian].

УДК 811.124.02 : 80

Liliya Morska

The University of Bielsko-Biala, Poland

Lviv National University, Ukraine

PEDAGOGICAL ISSUES OF THE PHILOSOPHY OF LANGUAGE IN THE SOCIOCULTURAL CONTEXTS: LANGUAGE AND IDENTITY

Philosophers and scientists have been examining the connection between thought and language for three thousand years, whether language evolved from thought or vice versa. Whatever the truth, all theories agree that our language, our culture and our identity are inextricably linked. In the paper, the questions of how language influences our way of thinking, our culture and our identity, how our language develops under the influence of constant changes in our environment will be answered.

Key words: *language policy, linguistic anthropology, sociocultural education, monolingual society, multilingual society, language identity, language ideology*

Introduction. Until now, there have been many studies based on different populations and many relevant theories explaining the formation or change of various types of identities.

It is often argued that the symbolic value of language, the historical and cultural associations it has accumulated and its natural semantics of remembrance “provide a rich underplay for every communicative interaction, a powerful underpinning of shared connotations” [6, p. 55].

Identity (from the Latin “*idem*,” meaning “the same”) was first used in ancient times, later by medieval theologians and philosophers; then at the time of Romanticism it

was “rooted not in genetics but in heritable cultural forms, especially language” [5, p.374]. It has been recently applied by psychologists, sociologists, and linguists. Simply put from the sociological perspective, *identity* is the social positioning of self and other, literally “refers to sameness” [5, p. 370].

It is true that in a mixed culture formed by people from a variety of language groups, the issue of language and identity is linked with the concept of *language contact* (the prolonged association between speakers of different languages)[9]. Ukraine, as a mixed community formed by people from a variety of cultures, is a suitable case for studying issues about socio-cultural interactions, language contact, and identity. Of particular interest in our paper will be those processes and mechanisms that political leaders and governmental authorities usually use to control and manage national identity through language policy.

Theoretical background. Brubaker & Cooper [4] have analysed a number of ideas in the literature discussing the nature of identity and found two contrasting conclusions: at one end there is an idea that identity is a fixed asset and, at the other – in social-constructivist conceptions, identity is a fluctuating, contingent and sometimes quite unstable phenomenon: process, rather than an entity. Both conclusions seem to be quite declarative, since the studies at the background of those conclusions lack empirical data.

Associating identity with language, Bucholtz & Hall believe it to be deeply rooted in ideologies, cultural beliefs, values of speakers who produce those particular sorts of language [5], claiming that “since language is central to the production of identity, linguistic anthropology has a vital role to play in the development of new research frameworks” [5, p. 370]. Identity has also been defined as the linguistic concept of membership in one or more social groups or categories [3].

The association between language and identity can be viewed in two mutually related dimensions. On the one hand, one of the functions fulfilled by language is to express identity, that is from a speaker’s dialect, accent, pronunciation and other features it is possible to tell the speaker’s place of origin, gender, social status, educational background, occupational activity etc. [7]. On the other hand, the speakers’ choice to use specific features of language and linguistic resources contribute to the formation of identity [5, p. 385]. At the same time, “the possibility that ethnic identities may be eliminated altogether under nationalism suggests that such identities do not coexist in the kind of multicultural harmony marketed in the mass media and promoted by liberal education, in which physical, cultural, and linguistic specificities become interchangeable and equivalent differences. In reality, in situations of cultural contact, equal status is won, if at all, through bitter struggle. This fact is illustrated by ongoing efforts around the world to gain some form of official state recognition for the languages of people who have experienced subordination and oppression under colonial rule, nationalism, and global capitalism” [5, p. 371].

Smith [9] suggests that where national identity in relation to an individual is “viewed as having three functions: (i) providing a satisfying answer to the fear of oblivion through identification with a nation, (ii) offering personal renewal and dignity by becoming part of a political “super-family,” and (iii) enabling the realization of feelings of fraternity, through the use of symbols and ceremonies” [9, p. 160-161]. The author claims that weak or divided sense of national identity may affect the functioning of the state, thus linking two concepts of state and nation, with the state being an objective, political entity, and the nation being a subjective, psychological construct. If

the two are linked, this brings identity, when they are disconnected or the connection is violated, such a situation can be the cause of great tension and conflict.

The idea expressed by Smith is vividly proved by the language problem in Ukraine, with Ukrainian to be the state approved language, but Russian associated as national by the majority of the population in the eastern and southern parts of the country, where Russian domination has been the result of the so called “russification” language policy. “As a result of the Russian language dominating over the Post-Soviet area for almost a century, many Soviet Union member countries were on the verge of losing their national identity and languages as well. The case was conditioned by the powerful nation – Russian – which displayed its dominance by prioritizing its national culture and language over the other ones. In the Soviet Union, non-Russians were limited in personal language rights whereas this wasn’t applied to the Russian population. This means that if you were ethnically a non-Russian, you could speak the Russian language everywhere whereas the use of your native language was territorially limited” [1, p. 274]. This changed the people’s mentality dramatically, purposefully weakening the sense of national identity of many nations, including Ukrainians.

The contemplations expressed above seem to be true for equally strong contact languages, but then John Edwards describes the situation which is very typical for the Ukrainian and Russian languages relations: “When ‘big’ languages threaten smaller ones (as is the case with Russian – big, and Ukrainian – small – *our comment*), and when cultural identities are seen to be at risk of being swamped or assimilated into larger units, a number of entirely predictable linguistic reactions occur – or would, if resources and circumstances permitted. .... Indeed, the awareness of language and cultural issues is part of any definition of ‘minority group’. At the same time, any consideration of minority groups in isolation from the larger communities in whose shadows they must exist can obviously tell only half the story, at best. ... The conditions under which a language begins to suffer, the conditions under which people begin to think about such things as language shift, maintenance, decline, death and revival, always involve a stronger linguistic neighbour. .... All of these phenomena have implications for identity and attempts to shore it up in the face of danger” [6, p. 246].

The ideas expressed above force us to believe that artificially created freedom for bilingualism with dominant and minority languages will always trigger “language conflicts” for the society and the state (which is the case in Ukraine) unless the latter carries out appropriate educational campaigns with an attempt to consolidate rather than scatter the multilingual communities, with consolidation process to be grounded on the idea of national identity, singling out one’s national identity among many on a global scale, bringing about the colour of uniqueness and thus survival, rather than dissolution and disappearance. We strongly believe that such campaigns should be deprived of any political flavor.

Language and identity: implications for the Ukrainian society. Ukraine was part of the USSR (Union of Soviet Socialist Republics) and as such subject to Soviet occupation. The increasing influence of the Russian language during this period is frequently interpreted nowadays as an oppressive policy of Russification [8]. Since its independence in 1991, Ukraine has reversed this tendency and has implemented the opposite policy of de-Russification. Ukrainian is now the sole official language, and there is increasing social pressure to use Ukrainian not only in informal but also formal settings. It means that the ideology of language hierarchy is being successfully at use in modern Ukrainian society.

There have been a few consequences of such deliberate shift from Russian to Ukrainian: 1) a tendency on the part of many speakers to mix the two linguistically related languages which has led to the appearance of the so called “surzhyk”; 2) such language mixing is often stigmatized, and there is an insistence on standard Ukrainian and linguistic correctness as a way of differentiating Ukrainian from Russian in the ongoing process of nation building [2] – the example of the standard language ideology; 3) such “doing good” to the Ukrainian language by the authorities confronted and split the society trying to distract the public attention from on-going topical economic and social problems (corruption, poverty, health care issues etc).

Even though Russian is still widely used, especially in eastern parts of the country and the Crimea, the new language policy means that Ukraine has become, officially speaking, a more monolingual country in Ukrainian only. Russian is perceived more and more as a ‘foreign’ language and is even being demoted to the status of the second foreign language after English, which has been pushing in strongly as the language of modernity and globalization. Because of the demand for English, many schools have reduced or even stopped their teaching of Russian and recruited large numbers of English teachers. As a result, many young Ukrainians nowadays tend to be bilingual in Ukrainian and English rather than Ukrainian and Russian.

As a result of language planning policy in Ukraine, the majority of governmental endeavours are still being met with hostility by numerous citizens of eastern and southern regions of Ukraine, where Soviet Union reign (and thus Russification process) lasted longer than in the western part of the country (where Ukrainian is the dominant language). This seems to prove the idea that language (the ideology of mother tongue) has a strong bond and affects the formation of identity (ethnic and cultural identity in particular): eastern Ukrainians still lack the identification of themselves with Ukrainian culture (when travelling to the west of the country, they are excited by Ukrainian national cultural traditions which seem everyday practice for the Ukrainians in the west of Ukraine). As a result, the reluctance to speak Ukrainian in everyday life (at home, with peers) or shift to Ukrainian (which is encouraged by governmental endeavours) is very much common in most urban areas in the east and south of the country. No wonder, exactly in those regions, the pro-Russian political parties gained such numerous supports at the recent (2019) presidential and parliamentary elections in Ukraine.

At the same time, from the pedagogical perspective, some shifts for the conscious use of Ukrainian by former Russian speakers has been noticed among the western Ukrainian communities where the refugees from the east of Ukraine settle (caused by the military conflict with Russia in the east of Ukraine), Lviv, Ternopil, Ivano-Frankivsk regions in particular. With Ukrainian dominant language and national educational settings, such communities provide the environment of national identity expression without being oppressed or punished (which has been the case for eastern Ukrainian territories for many centuries up to the present day). This encourages the newly settled Russian speaking Ukrainians identify themselves with Ukrainian identity and thus manifest it by the choice to switch to Ukrainian.

Conclusion. Whether Ukraine will become a monolingual or bilingual country, and whether the language aspect will stop being a conflict raising issue depends much on the language planning and educational policy of present and future Ukrainian authorities who should remember the important and crucial implication discussed in the paper: the bond between language and identity is powerful, in certain situations even decisive.

REFERENCES

1. Armeni, M. (2014): Language policy, national identity and politics. *European Scientific Journal*, 2, 273–277.
2. Bilaniuk, L. (2005): *Contested Tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine*, Ithaca: Cornell University Press.
3. Blot, R. K. (2003): *Language and social identity*. London: Praeger.
4. Brubaker, R., Cooper, F. (2000): Beyond 'identity'. *Theory and Society*, 29, 1–47.
5. Bucholtz, M., Hall, K. (2004): Language and identity. In Alessandro Duranti (ed.), *A companion to linguistic anthropology*, 369–394, Oxford: Basil Blackwell.
6. Edwards, J. (2009): *Language and Identity*, Cambridge: Cambridge University Press.
7. Maass, A., Arcuri, L. (1996): Language and stereotyping. In C. N. Macrae, C. Stangor, & M. Hewstone (Eds.), *Stereotypes and stereotyping*, 193–226, New York: Guilford Press.
8. Pavlenko, A. (2011): Language rights versus speakers' rights: On the applicability of Western language rights approaches in Eastern European contexts. *Language Policy*, 10, 37–58.
9. Smith, A. D. (1991): *National Identity*, Harmondsworth: Penguin.
10. Thomason, S. G., Kaufman, T. (1988): *Language contact, creolization, and genetic linguistics*, Berkeley, CA: University of California Press.

УДК 378.147.091.31:004.9

Наливайко О. О.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Наливайко Н. А.

Харківський національний медичний університет

РОЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ТРАЕКТОРІЙ У СУЧАСНОМУ «ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ»

Досліджено визначення індивідуальної освітньої траєкторії та її місце в структурі сучасного освітнього процесу. Висвітлено етапи створення індивідуальної освітньої траєкторії в цифровому просторі. Розглянуто роль цифрових засобів навчання в процесі побудови індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти закладу вищої освіти. Проаналізовано основні особливості використання інформаційних систем та цифрових платформ навчання (Moodle, iSpringOnline LMS, Edmodo тощо) у контексті побудови індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти. Виокремлено основні функції інформаційних систем: опрацювання та збереження інформації, подання оброблених даних у зручному для користувача вигляді; експортування даних в інші програмні комплекси. Акцентовано увагу на індивідуалізації навчального процесу як запоруки успішної побудови індивідуальної освітньої траєкторії.

Ключові слова: *індивідуальної освітньої траєкторії, цифрове суспільство, здобувачі освіти, особистісно орієнтоване навчання, цифрові платформи навчання.*

Исследовано определение индивидуальной образовательной траектории и ее место в структуре современного образовательного процесса. Освещены этапы создания индивидуальной образовательной траектории в цифровом пространстве. Рассмотрена роль цифровых средств обучения в процессе построения индивидуальной образовательной траектории учащегося учреждения высшего образования. Проанализированы основные особенности использования информационных систем и цифровых платформ обучения (Moodle, iSpringOnline LMS, Edmodo т.п.) в контексте построения индивидуальной образовательной траектории учащегося. Выделены основные функции информационных систем: разработка и сохранение информации, представление обработанных данных в удобном для пользователя виде; экспорт данных в другие программные комплексы.

Акцентировано внимание на индивидуализации учебного процесса как залога успешного построения индивидуальной образовательной траектории.

Ключевые слова: *индивидуальная образовательная траектория, цифровое общество, учащиеся, личностноориентированное обучение, цифровые платформ обучения.*

The definition of an individual educational trajectory and its place in the structure of the modern educational process is investigated. The stages of creating an individual educational route in digital space are highlighted. The role of digital teaching tools in the process of building an individual educational route of a higher education institution student is considered. The main features of the use of information systems and digital learning platforms (Moodle, iSpring Online LMS, Edmodo etc.) are analyzed in the context of building an individual educational route of a student. The main functions of information systems are identified: the development and storage of information, the presentation of processed data in a user-friendly form; data export to other software systems. Attention is paid to the educational process individualization as a guarantee of successful construction of an individual educational route.

Key words: *individual educational route, digital society, student, student-centered learning, digital learning platforms.*

Швидкий темп розвитку сучасного світу висуває нові виклики перед системою вітчизняної освіти. Стрімкий розвиток технологій зумовлює перехід суспільних відносин у цифровий простір, що значною мірою викликає і трансформацію освітньої системи. Майбутній професіонал має відповідати високим вимогам сучасного суспільства задля свого успішного функціонування в професійному та особистому житті. Важливою ознакою сучасного «цифрового суспільства» є цифровізація всіх ланок його життя, ця концепція реалізується у вигляді певних заходів і технологій, спрямованих на використання, зберігання, обробку інформації в цифровому просторі, а також на її передачу для вирішення завдань та викликів, які стоять перед суспільством [1; 2]. Освіта як прогресивний чинник розвитку суспільства не може залишатися поза цим процесом та повинна трансформуватися задля підвищення ефективності всіх видів освітньої діяльності на основі використання інформаційно-цифрових технологій.

Серед розмаїття засобів, що можуть допомогти у вирішенні проблеми підвищення ефективності освітньої діяльності на основі використання інформаційно-цифрових технологій є індивідуальні освітні траєкторії (далі ІОТ). У цих умовах особливої актуальності набуває пошук шляхів оптимізації процесу побудови молоддю своїх ІОТ, розроблення важелів впливу на своє особисте самовизначення в майбутньому професійному житті та підвищення якості процесу надбання відповідних компетентностей у сучасному «цифрову суспільстві».

Метою дослідження є визначення ролі ІОТ в сучасному освітньому процесі.

ІОТ – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу того, хто навчається в освіті; коли смисл, значення, мета та компоненти кожного послідовного етапу усвідомлені самостійно або в спільній діяльності з педагогом [4]. Основним завданням ІОТ є урахування інтересів та потреб здобувача освіти в контексті підвищення його конкурентоспроможності на ринку праці. Побудовування ІОТ є складним, багатоаспектним процесом. Зазначимо, що зазвичай ІОТ реалізується нарівні навчального плану або у межах конкретної дисципліни.

У контексті проблеми, яка розглядається в дослідженні, і необхідно виокремити етапи створення ІОТ в цифровому просторі: 1) аналіз психолого-педагогічних особливостей, потреб, інтересів, запитів здобувачів освіти, діагностика їх здатності працювати в режимі індивідуальної програми в цифровому просторі; 2) розроблення змісту самої програми за напрямками, ознайомлення студентів з нею, узгодження шляхів співпраці між студентом та викладачем в межах ІОТ; 3) моніторинг успішності проходження ІОТ та внесення коректив у навчальний план або в програму конкретної дисципліни.

Зазначимо, що разом з трансформацією суспільних відносин трансформуються також основні види та форми навчання, не є винятком і особистісно орієнтоване навчання. Сьогодні більшість студентів мають дуже мало вільного часу для розвитку поза основним освітнім процесом, це викликано багатьма чинниками, серед яких основним є погіршення соціально-економічного становища в країні та незацікавленість здобувачів освіти у традиційних формах навчання. Тому основна сутність індивідуальної форми навчання теж змінюється й переходить у цифровий вимір, де основною цінністю такого навчання є те, що воно уможливує вибір індивідуального темпу навчання, повністю індивідуалізує мету, зміст, засоби й методи.

Розглянемо більш детально роль інформаційно-цифрових засобів навчання на побудову ІОТ сучасного студента. Відповідно до першого етапу створення ІОТ потрібно провести вступний контроль знань здобувачів освіти та виокремити теми, в яких студент недостатньо орієнтується, доречно буде викладачу індивідуально поспілкуватися з цим студентом або запропонувати даному студенту пройти додаткові тести. Це потрібно для того, щоб чітко визначити прогалини у знаннях цього студента. Важливо відзначити, що сучасне покоління вже не уявляє свого існування без використання гаджетів та цифрових носіїв інформації, тому часто можна побачити таку ситуацію, коли неуспішність окремих студентів пов'язана не тільки з низьким базовим рівнем знань, але й з тим, що студенти не вміють висловлювати свою думку (через постійне спілкування у «мережі»), не можуть швидко писати (конспектувати), не вміють користуватися підручником, виділяти головне (через «кліповість» сприйняття інформації) тощо. Для подолання таких недоліків слід організувати побудову ІОТ у цифровому середовищі, яке знайоме студенту на достатньому рівні.

Одним з найважливіших аспектів успішної побудови ІОТ є самопідготовка студентів у контексті роботи в цифровому просторі. За визначенням О. Нещеретсуть ІОТ полягає в тому, що студент самостійно здобуває, перевіряє та корегує свої знання з обраної дисципліни. Науковець зазначає, що самопідготовка студента має таку організаційну структуру: за результатами вступного контролю студенти отримують індивідуальний список тем, за якими потрібно пройти самопідготовку, далі викладач повинен зустрічатися зі студентами, один раз на тиждень або один раз на два тижні за умови, що індивідуальна освітня траєкторія реалізується у цифровому просторі і викладач має змогу контролювати успіхи студентів та вчасно їх корегувати. О. Нещерет акцентує увагу на індивідуальних особливостях самостійного засвоєння матеріалу студентами та зазначає, що воно є різним і тому важливо, «щоб навчально-методичний комплекс містив велику кількість завдань, які б підбиралися викладачем для організації ІОТ»; у цьому може допомогти використання елементів дистанційного навчання задля своєчасного

отримання цих завдань та спілкування викладача зі студентами під час самостійного вивчення матеріалу дисципліни [3].

Процес організації та побудови ІОТ у цифровому просторі може включати всебічне використання елементів дистанційної форми навчання [2], оновлення змісту навчальних дисциплін з урахуванням можливостей цифрових технологій навчання, введення в дію електронного документообігу в навчання (контрольні роботи, реферати, наукові есе) тощо. Крім того, сучасний студент одним з основних своїх завдань при отриманні освіти вбачає у розвитку в собі навичок орієнтуватися в інформаційних потоках, знати, де знайти потрібну інформацію, опанувати нові технології, а не лише відтворювати отриману інформацію тощо.

Розвиваючи тему впровадження елементів дистанційного навчання у контексті побудови ІОТ студента слід зазначити, що одним з дієвих засобів її розвитку може стати навчання на основі інформаційних систем та цифрових платформ навчання (Moodle, iSpringOnline LMS, Edmodo тощо). Одним із засобів цифрових технологій, що використовується у вітчизняній системі вищої освіти, є інформаційні системи (локальні й розподілені). Під інформаційними системами С. Шаров та Т. Шарова розуміють «програмні засоби для обробки й зберігання інформації для досягнення поставленої користувачами мети». Вчені зазначають, що для задоволення інформаційних потреб користувачів у цифровому просторі інформаційні системи виконують такі функції: опрацювання й збереження інформації, подання оброблених даних у зручному для користувача вигляді; експортування даних в інші програмні комплекси [5].

Отже, у контексті заявленої проблеми можна зробити висновок, що вибір правильної ІОТ є запорукою успішної реалізації особистісного потенціалу студента в майбутній професійній діяльності, тому що від усвідомленого вибору залежить дуже багато. Таким чином, кожен студент повинен отримати широкий вибір засобів та форм навчання для свого подальшого розвитку. У цьому руслі заклад вищої освіти повинен надати студенту якнайбільше можливостей для реалізації свого права на побудову особистого світу знань протягом навчання професії. Крім того, важливо відзначити взаємозв'язок між сучасними студентами та тими засобами, які надає заклад вищої освіти задля задоволення індивідуальних освітніх потреб здобувачів освіти. У цій ролі можуть виступати цифрові засоби навчання, дистанційні та інформаційні платформи навчання, застосування особистісно-орієнтованих технологій навчання. Важливо відзначити, що проектування ІОТ – процес складний та відповідальний, але переваги цього виду навчання суттєві й вибір завжди залишається за студентом.

У подальших наукових розвідках планується дослідити питання, пов'язані з упровадженням дистанційних освітніх платформ в освітній процес та визначити найбільше ефективні з них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наливайко О. Визначення поняття «Lifelong learning» у світовій педагогічній думці Наукові записки кафедри педагогіки : збірник наукових праць Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2017. – Вип. 41. – С. 148-155.
2. Наливайко О. Дистанційне навчання: сутність та особливості Педагогічний альманах : збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. – Випуск 36. – С. 75-81.
3. Нещерет О. Організація індивідуальних освітніх траєкторій навчання в університеті // Фізико-математична освіта : науковий журнал. – 2017. – Випуск 3(13). – С. 116-119.
4. Хуторський А. Індивідуальна освітня траєкторія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/theory/2287/print/>.

5. Шаров С. Формування індивідуальної освітньої траєкторії студента засобами інформаційної системи / С. Шаров, Т. Шарова // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2017. – № 2. – С. 149-154.

УДК: 82'0:81'22

Наместюк С.В., Рак О.М.

Буковинський державний медичний університет
СУЧАСНІ ПРОПОЗИЦІЇ ТЕОРІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В
ДОСЛІДЖЕННЯХ ТСО

Розглядаються новітні зарубіжні та вітчизняні літературознавчі дослідження, пов'язані з важливим культурологічним феноменом інтертекстуальності, так чи інакше фіксують функціонування культурологічного транзиту у вигляді традиційних фавул та образів. У колі інтерпретаційної проблематики сьогодні цей факт очевидний, позаяк рецепція таких текстів намагається, «шар за шаром знімаючи й прочитуючи пласти певних персоналізованих позначень (умовно знаків), дійти до гетерогенної першопричини тексту». Новий Завіт, антична література, тексти епохи Відродження постачають приклади використання «чужого».

Ключові слова: *теорія традиційних сюжетів і мотивів, інтертекстуальність, рецептивний підхід, інтертекстуальний палімпсест.*

Рассматриваются новейшие зарубежные и отечественные литературоведческие исследования, связанные с важным культурологическим феноменом интертекстуальности, так или иначе фиксируют функционирования культурологического транзита в виде традиционных фавул и образов. В кругу интерпретационной проблематики сегодня этот факт очевиден, поскольку рецепция таких текстов пытается, «слой за слоем снимая и прочитывая пласты определенных персонализированных обозначений (условно знаков), дойти до гетерогенной первопричины текста». Новый Завет, античная литература, тексты эпохи Возрождения поставляют примеры использования «чужого».

Ключевые слова: *теория традиционных сюжетов и мотивов, интертекстуальность, рецептивный подход, интертекстуальный палимпсест.*

The latest foreign and Ukrainian literary researches, connected with the important cultural phenomenon of the intertextuality, are considered in one way or another, they record the functioning of culturological transit in the form of traditional phrases and images. In the circle of interpretative issues today, this fact is obvious, since the reception of such texts is trying, «layer by layer, removing and reading the layers of certain personalized signs (conditional signs), reach the heterogeneous root cause of the text». The New Testament, the Antique literature, the Renaissance texts provide examples of the use of «the foreign».

Key words: *theory of traditional plots and motives, intertextuality, receptive approach, intertextual palimpsest.*

Концепція діалогізму М. Бахтіна, в якій він розглядає «чуже слово» як слово осмислене, що набуває позатекстової, міжтекстової і внутрішньотекстової полівалентності, започатковує, як широко визнається, теорію інтертекстуальності. Крім того, вчений підкреслює «емоційно-вольовий аспект сприйняття форми твору» [1], тобто йдеться про певні зачатки поняття іманентної рецепції. Проте поняття інтертекстуальності з'явилося завдяки активній теоретичній роботі авторів французького авангардного літературного й теоретичного журналу «Тель кель» («фр. Tel Quel – «Такий, як є»), що презентувало спершу французьку

структуралістську школу. Продовжуючи ідеї Бахтіна відносно «здатності будь-якого тексту вступати у взаємодію із іншими, викликати асоціації з ним» [10, с. 145], у науковий обіг терміна «інтертекстуальність» у значенні текстової взаємодії попередніх форм у межах певного тексту вводить французька дослідниця семіотики Ю. Крістева (у 1969 р.) [7]. Натепер зміст запропонованого нею терміну суттєво розширюється та видозмінюється залежно від сприйняття та міркувань представників різнобічних дослідницьких позицій.

Сьогодні інтертекстуальність стала самостійною аналітичною категорією й в українському літературознавстві (див. праці: Н. Корабльової, Р. Дзика та ін. [5, 88]). Зокрема, поєднання таких науково нетотожних рівнів, як рецептивний, герменевтичний та інтертекстуальний підхід спостерігаємо у багатьох сучасних працях (зокрема, В. Корнійчука [6], Л. Кавун [4], Л. Мацевко-Бекерської [8]).

Розглядаючи загальні питання інтертекстуальності та проблему інтертекстуальних зв'язків у творах окремих прозаїків і поетів (у тому числі трансгресію сюжетів, мотивів, кліше в інше семантичне поле), таке тривимірне бачення порушеної проблеми підтримують праці А. Гурбанської [2], Р. Дзика [3] та В. Просалової [10], А. Тичініної [10].

У загальному сенсі концепція інтертекстуальності стала однією з головних методологічних платформ у сучасному літературознавчому полі. Постмодерністська концепція спровокувала багато суперечок у науковому літературному середовищі, зрештою отримавши визнання. Не лише постмодерністські тексти варто розуміти як інтеграцію та перетворення одного або кількох інших, попередніх текстів – в окремих випадках це екстраполюється й на тексти інших періодів.

У своїй передісторії теорія інтертекстуальності базується не лише на діалогічній концепції М. Бахтіна, але й на теоретичних розробках Ю. Тинянова та теорії анаграм Ф. де Соссюра.

В аспекті інтертекстуальності посилаються на думку М. Бахтіна про перманентний діалог між минулим та сучасним як взаємодію всіх текстів із попередньою та сучасною літературою, як певну реакцію на попередні тексти. М. Бахтін розробляв теорію міжтекстових зв'язків з точки зору ідеї поліфонічності тексту, спираючись на ідеї діалогізму та двоголосся, «бо на кожному слові залишаються сліди-«маркери» чиеїсь сказаності» та ідеї про «чуже слово». У цьому ж контексті важливим видається спостереження Ю. Тинянова про пародію, для якої основним джерелом використання та трансформації стають інші, попередні тексти. Крім того, значущі для теорії інтертекстуальності висновки Ф. де Соссюра: вивчаючи анаграми в індоєвропейських мовах, він коментував неодноразове їх використання та множинне входження інших текстів (сюжетів) в усі поетичні твори індоєвропейського походження. Спостереження і висновки вищеназваних учених сформували ідею про зв'язок так званого ініціального тексту та інтертексту як у літературі, так і в мовознавстві.

Схожість двох творів може спостерігатися на рівні таких літературознавчих парадигм, як сюжет, композиція, характерні риси персонажів, аналогічність в описі інтер'єрів та пейзажів тощо. Тобто інтертекстуальність може бути присутня як провідний принцип вторинного тексту чи, приміром, виявляти себе незначною деталлю, цитатами, алюзіями або різноманітними вкрапленнями ремінісценцій.

В аспекті функціонування традиційних образів, ключовими поняттями інтертекстуальності постають крістевські фено-текст та гено-текст, де перше

уявляється готовою, оформленою та незалежною структурою, що продукує наступний повтор. У баченні Р. Барта фено-текст – це твір, а гено-текст Крістєвої слід сприймати як текст. В нашій ситуації «Майстер і Маргарита» постає таким гено-текстом, який може породжувати різноманітні нові феномени словесного мистецтва. У будь-якому новому тексті приховано певні коди минулої культури. Для прибічників теорії інтертекстуальності «світ – це величезний текст, в якому все колись вже було сказане, а нове можливе лише за принципом калейдоскопа». Отже, в генезі інтертексту спостерігається міксація певних елементів.

Наукові рефлексії величезного ряду дослідників розгорнули вдалу термінологічну парадигму Ю. Крістєвої – це праці Р. Барта, Ж. Дерріди, У. Еко, Ж. Женетта, Ж. Ліотара, П. де Мана, Дж. Серля, М. Фуко, а також Ю. Лотмана, І. Ільїна, Г. Косікова, О. Рябініної, Г. Сюти. Зокрема, В. Ірвін справедливо відзначає, що «цей термін набув майже такої ж кількості значень, скільки є осіб, що його використовують, починаючи з тих, хто залишився вірним первісному значенню цього терміна, і завершуючи тими, хто просто використовує його як модний спосіб говорити про усталені в лінгвістиці терміни». Отже, в кожному разі термін «інтертекст» має розкривати своє значення у конотації з дослідницькою програмою, у нашому випадку – з теорією транзитивності.

Українське літературознавство інтерпретує нову парадигму у специфічних контекстах власного досвіду. Так, Р. Дзик розглядає зв'язок концепцій О. Потебні з теорією інтертекстуальності, зазначаючи, що суголосність учення Потебні новітній теорії пояснюється переважно типологічними збігами. В його роботі акцентується продуктивна перспективність звернення до ідей О. Потебні в аспекті новітніх літературознавчих методологій. У плані інтертекстуальності інтерпретується поняття «поетична мова» у розробці російських формалістів та їх послідовників, а також коментується розвиток ідей діалогічної природи слова і тексту в М. Бахтіна, які реконструюють генетичний зв'язок названих теоретичних систем.

Сучасне тлумачення теорії інтертекстуальності зосереджується на розшифруванні нескінченних мовних ігор: абсолютно вільному, іронічному оперуванні текстами, дискурсами, мовними кодами, що часто свідчить про цілеспрямовану активність творчої думки письменника. Науковці переступають через таке об'ємне розуміння тексту, розглядаючи його з точки зору невпинного процесу виникнення сенсу ніби ззовні. У межах категорії інтертекстуальності текст суттєво розширює рамки можливої рецепції. Наукові розробки Ю. Крістєвої та М. Барта щодо понять «інтертекст» та «інтертекстуальність» дали поштовх до такого нового різновиду, як «гіпертекст».

Ж. Женетт типологічно виділяє шість класів інтертекстуальних елементів, які обслуговують різні види міжтекстових зв'язків: 1) власне інтертекстуальність, конструкція «текст у тексті», що включає цитати й алюзії; 2) паратекстуальність, що характеризується співвідношеннями «заголовок-текст», «епіграф-текст»; 3) метатекстуальність, що характеризується створенням конструкцій «текст про текст»; 4) гіпертекстуальність, що характеризується створенням пародій на прецедентні тексти; 5) архітекстуальність, що характеризується жанровим зв'язком текстів; 6) інтертекстуальні явища: інтертекст як троп, інтермедіального стежки, запозичення прийому, впливи у плані стилю.

Н. Корабльова вирізняє три основні типи інтертекстуальних зв'язків: текстуальні, контекстуальні та метатекстуальні. Перспективність вивчення інтертекстуальних зв'язків сприяє створенню та декодуванню нових творів,

заснованих на старих, добре відомих сюжетах. В аналізі літературних творів інтертекстуального спрямування українська дослідниця пропонує свої стратифікаційні конотації: інтертекстуальність (взаємодія текстів і приналежність до інших текстів – «претекстів» – через рецепцію комунікативного процесу); інтертекст (поняттєве «стискання» множинності художніх явищ в єдине ціле і виявлення його цілісності); фрагмент тексту (поєднує текст з іншим та може бути впізнаваним, текст, фрагмент якого є в іншому тексті, стає ніби описовим текстом, мета текстом); автоінтертекстуальність (виникнення нового тексту, в якому вся система відношень опозицій, ідентифікацій та маскувань з текстами інших авторів діє вже в структурі ідіолекту певного автора, створюючи багатовимірність його «Я». Таким чином, у процесі творчості другим «Я» поета, з яким він вступає у «діалог», є він сам).

На різних, історично віддалених етапах свого розвитку література відчула істотну трансформацію ментальності та художньої настанови. Сучасна література переосмислює або й зовсім відмовляється від стандартів, розширюючи й урізноманітнюючи простір настільки, що інтертекстуальність набирає відкритого характеру, сприяючи «переходу естетичної інформації з одного можливого світу думки й мови в інший». Н. Фатєєва виокремлює дві практично функціональні класифікації. Перша пропонує брати до уваги: 1) спосіб приєднання метатексту до прототексту (позитивний або полемічний); 2) рівень приєднання (явний чи прихований); 3) фрагментарність чи цілісність приєданого тексту. Друга класифікація, запропонована французьким дослідником Ж. Женнетом, виділяє 1) власне інтертекстуальність; 2) паратекстуальність; 3) метатекстуальність; 4) гіпертекстуальність; 5) архітекстуальність. У наступних розділах ми переважно дотримуємося позиції Ж. Женнета, але критерії першої з цих класифікацій також враховуються у висновках щодо конотацій роману В. Кулікова з булгаківським текстом.

Н. Фатєєва також запропонувала власну класифікацію інтертекстуальних взаємозв'язків, якою зручно послуговуватися і в нашому дослідженні: цитатність (цитати, алюзії, центонні тексти), паратекстуальність (цитати-заголовки, епіграфи), метатекстуальність (інтертекст-переказ, дописування «чужого» тексту, мовна гра з претекстами), гіпертекстуальність (осміювання та пародіювання), архітекстуальність та інші моделі, зокрема інтертекст як троп або стилістична фігура, інтермедіальні тропи або стилістичні фігури, звуко-складовий і морфемний типи інтертексту та запозичення прийому [10].

Стратегія нашого дослідження солідаризується з теорією комунікативно-дискурсивного аналізу (у сегменті наратології) в тому, що відносно принципу інтертекстуальності надто буквальне дотримання адекватності прочитання позбавляє сенсу будь-яку комунікацію. На наш погляд, важлива не стільки трактування явища інтертекстуальності різними школами, скільки, сама перспектива прочитання з урахуванням конкретно усвідомленої методологічної бази. Наукове значення поняття інтертекстуальності відповідає глибинним запитам сучасної епохи з її тяжінням до радикального оновлення всієї жанрової палітри літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. М., 1975. 502 с.
2. Гурбанська А. «Воєнні» повісті Григора Тютюнника: художня реляція «сюжет-хронотоп». Укр. мова і літ. в шк. України. 2015. № 1/2. С. 16 – 21.

3. Дзик Р.А. Олександр Потебня і теорія інтертекстуальності. Питання літературознавства. Чернівці: Рута, 2010. Вип. 81. С. 37–44.
4. Кавун Л. Драматичний модус художності в новелах Григорія Косинки. Вісник Черкас.нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2010. Вип. 178. С. 23–27.
5. Кораблева Н. Інтертекстуальність літературного произведения. Донецьк: Кассіопея, 1999. 28 с.
6. Корнійчук В.С. Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поетики. Львів, 2004. 485 с.
7. Крістева Ю. Семіотика. М.: Изд-во МГУ, 1970. 218с.
8. Мацевко-Бекерська Л. Наратив як засіб організації просторово-часової конфігурації літературного твору. Вісник Львів. ун-ту: зб. наук. пр. Серія: Іноземні мови. Львів, 2011. Вип. 18. С. 52–59.
9. Просалова В. Текст у світі текстів Празької літературної школи: монографія. Донецьк: Східний вид. дім, 2005. 344 с.
10. Просалова В.А., Бердник О.С. Інтертекстуальність художнього тексту: текстотвірний і рецептивний аспекти: монографія. Донецьк: Норд-Прес, 2010. 152 с.
11. Тичініна А.Р. Сучасні методологічні практики: навч.-метод. посібник. Чернівці: ЧНУ, 2018. 160 с.
12. Тороп П. Проблема інтертекста. Текст. Ученые зап. Тарт. гос. ун-та. Тарту: Тарт. ун-т, 1981. Вып. 567: Текст в тексте: труды по знаковым системам, 14. С. 33–44.
13. Червінська О.В. Аргументи форми: монографія. Чернівці: ЧНУ, 2005. 348 с.

УДК: 378:61:612.821.

**Ніколаєва О.В., Сафаргаліна-Корнілова Н.А.,
Кузьміна І.Ю., Шутова Н.А., Павлова О.О., Морозов О.В.
Харківський національний медичний університет
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ І ШЛЯХИ
ПРОФІЛАКТИКИ ЇЇ ПОРУШЕННЯ**

Соціально-психологічна адаптація студентів пов'язана з великим психо-емоційним напруженням, що відбивається на рівні їх психічного і соматичного здоров'я. Зниження резерву адаптації та саморегуляції може привести до розвитку синдрому емоційного вигорання. Одним із шляхів профілактики порушення психологічної адаптації є використання інтерактивних методів навчання.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, синдром емоційного вигорання, інтерактивні форми навчання.

Socio-psychological adaptation of students is associated with great psycho-emotional stress, which is reflected in the level of their mental and physical health. Reducing the reserve of adaptation and self-regulation can lead to the development of the syndrome of emotional burnout. One of the ways to prevent the violation of psychological adaptation is the use of interactive teaching methods.

Key words: social and psychological adaptation, emotional burnout syndrome, interactive forms of learning.

Социально-психологическая адаптация студентов связана с большим психо-эмоциональным напряжением, что отражается на уровне их психического и соматического здоровья. Снижение резерва адаптации и саморегуляции может привести к развитию синдрома эмоционального выгорания. Одним из путей профилактики нарушения психологической адаптации является использование интерактивных методов обучения.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, синдром эмоционального выгорания, интерактивные формы обучения.

При формуванні майбутніх висококваліфікованих лікарів, треба враховувати їх здатність до самостійного прийняття рішень, реалізації задуманого, самоосвіти, вдосконалення професійних навичок. Саме тому велике значення при цьому є процес адаптації студентів до життя і навчання у вузі [4].

Вища освіта має великий вплив на формування психіки студента, розвиток та удосконалення його інтелектуальної особистості. В процесі навчання у вищому навчальному закладі студент постійно розвивається: зміцнюються його ідейні переконання, професійна спрямованість і накопичується певний досвід. На основі соціального та професіонального досвіду у студентів- медиків формується загальна зрілість і стійкість особистості, професійні якості, готовність до майбутньої лікарської діяльності.

З перших кроків навчання студенти часто відчують труднощі до яких доводиться адаптуватися. Це перш за все, висока інтенсивність вивчення навчального матеріалу, негативні переживання, що пов'язані з входженням в новий колектив, іноді недостатня психологічна підготовка до навчання, підбір оптимального режиму праці та відпочинку в нових умовах, відсутність навичок самостійної роботи з першоджерелами, словниками, довідниками та інше [3].

Адаптація студента до нового соціального середовища іноді ускладнює спілкування з однолітками і може негативно позначитись на мотивації до навчання і, відповідно, його результатах.

Таким чином, оптимальна соціально-психологічна адаптація особистості студента дозволяє задовольнити йому свої потреби і реалізувати поставлені цілі, від чого в подальшому може заложити кар'єра і розвиток майбутнього лікаря.

Психологічна адаптації умовно підрозділяється на 4 стадії: початкова – при якій особистістю усвідомлюється поведінка в новому соціальному середовищі, але він ще не готовий визнати і прийняти його систему цінностей; стадія терпимості – індивід або група і нове середовище виявляють взаємну терпимість до систем цінностей і поведінки один одного; стадія акомодатії – визнання і прийняття індивідом основних елементів системи цінностей нового середовища при одночасному визнанні деяких цінностей індивіда, групи; стадія асиміляції – повний збіг систем цінностей індивіда, групи і нового соціального середовища.

У літературі запропоновано класифікацію студентів за рівнем їх адаптації в залежності від ступеню сформованості і стійкості функціонування когнітивних, мотиваційно-вольових, соціально-комунікативних зв'язків: адаптовані (високий рівень) – мають сформовані і функціонуючі види зв'язків; середньо адаптовані (середній рівень) – сформовані майже всі типи зв'язків, але відсутня їх стійкість); не адаптовані (низький рівень) – не сформовані зв'язки хоча б в одному з виділених напрямків і нестійкість функціонування цих зв'язків. Це група ризику, яка потребує додаткових заходів щодо створення умов для успішної їх адаптації в освітньому середовищі вищої школи [1].

Адаптація студентів до навчального процесу у вищому медичному закладі зазвичай закінчується до початку 2 року навчання. Криза третього курсу пов'язана з різким збільшенням кількості профілюючих дисциплін, різко зростаючими вимогами до рівня оволодіння професійними знаннями і навичками. Одночасно зі зниженням самооцінки зростає і рівень тривожності. Студент оцінює професію як надмірно складну для своїх здібностей і приймає рішення про припинення освіти, або, переоцінивши свою систему професійних цінностей, продовжує навчання.

Високий рівень розумового і психоемоційного напруження, порушення режиму праці та відпочинку, повторні стресові ситуації, а також індивідуальні психовегетативні особливості призводять до зриву процесів соціально-психологічної адаптації студентів, розвитку стрес-індукованих психосоматичних порушень, зокрема – синдрому емоціонального вигорання (СЕВ).

СЕВ – це реакція організму, що виникає внаслідок тривалого впливу негативних професійних факторів середньої інтенсивності; це процес поступової втрати емоційної, когнітивної та фізичної енергії, що виявляється в симптомах емоційного, розумового та фізичного виснаження та незадоволення виконаною роботою. Причинами його виникнення є внутрішній особистісний конфлікт, гострий психологічний стрес і гостра або хронічна фрустрація.

В.В. Бойко стверджує, що емоційне вигорання - це вироблений особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій у відповідь на певний психотравмуючий вплив.

Серед чинників, що провокують розвиток СЕВ у студентів-медиків виділяють ті, що пов'язані з оточуючим середовищем і власною особистістю. При цьому стресові життєві ситуації, пов'язані з навчанням на молодших курсах, іноді стають ініціальними для формування СЕВ і депресії в зрілому віці.

Для діагностики емоційного «вигорання» враховуються його складові: емоційне виснаження (відчуття емоційного перенапруження), деперсоналізацію (байдужість або негативне ставлення до людей) та зниження продуктивності (негативне ставлення до себе як особистості).

З метою виявлення СЕВ у студентів-медиків нами проведено опитування 147 студентів 3 курсу (19-22 року, юнаків 55, дівчат - 92). Рівень емоційного вигорання визначався за методикою В.В. Бойко і за рядом питань для оцінки рівня професійного самовизначення і успішності [3]. Аналіз результатів дослідження показав, що лише в 17,68% студентів не виявилось ніяких ознак вигорання і стресу, а в 82,31% помітні окремі симптоми формування СЕВ. В залежності від успішності студентів високий рівень емоційного вигорання виявлено у «відмінників» (фаза резистенції 65,22%, виснаження 21,74%) і «трієчників» (фаза резистенції - 41,86%, виснаження - 27,91 %, напруги -11,63%) у порівнянні з «хорошистами» (фаза резистенції - 41,97%, напруги -27,16%). Серед причин розвитку СЕВ і зниження адаптаційних можливостей провідне місце займає проблема емоційної напруги: велике навчальне навантаження, небажання вчитися або розчарування в професії.

Оцінка розвитку СЕВ за гендерною ознакою показала, що до емоційного вигорання більше схильні до дівчата, у яких в 41,8% сформувалася фаза резистенції з провідними симптомами: неадекватне вибірково-емоційне реагування, редукція професійних обов'язків, почуття тривоги і депресія. У юнаків формування фази резистенції складало 33,3% з провідними симптомами: неадекватне вибірково-емоційне реагування, емоційно-моральна дезорієнтація, редукція професійних обов'язків.

З метою профілактики та своєчасної корекції виявлених у студентів порушень соціально-психологічної адаптації нами було запропоновано використання інтерактивних методів навчання (ІМН), які, на відміну від активних методів, орієнтовані на більш широку взаємодія студентів не тільки з викладачем, але і один з другом, на домінування активності студентів в процесі навчання. Роль викладача на інтерактивних заняттях зводиться до направлення діяльності студентів на досягнення цілей заняття [2]. ІМН з використанням ділових ігор,

рольових ігор, кейс-методу, диспутів, студентських конференцій, олімпіад дозволяє створити в навчальній аудиторії атмосферу освітнього спілкування, відкритості, взаємодією учасників на рівних правах. Це дозволяє забезпечити високу мотивацію, міцність знань, розвиток творчості, комунікабельності, зберегти активну життєву позицію, індивідуальність, свободу самовираження, взаємоповагу і демократичність.

Таким чином, розвиток СЕВ у студентів-медиків проявляється як стрес-реакція на емоційно-напружену навчальну і комунікативну діяльність у вигляді поступового наростання окремих психо-вегетативних і психологічних симптомів та свідчить про порушення їх соціально-психологічної адаптації. Використання інтерактивних методів навчання з метою профілактики та корекції порушення «емоційного вигорання» дозволяє в процесі навчання знімати нервово-емоційне та психічне напруження у студентів, дає можливість змінювати форми їх діяльності, перемикає увагу на ключове питання заняття, сприяє розвитку комунікативних умінь і навичок майбутнього фахівця, нівелює негативний вплив «кризи третього курсу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданова, І. М. Використання інтерактивних технологій у підготовці майбутніх-соціал-них працівників // Вісник Національної академії Державної прикорд. служби України. Педагогічні науки. - 2011. - № 11. - С. 15-20.
2. Бойко В.В. Методика діагностики рівня емоційного вигорання // "Практическая психодиагностика", ред. Райгородського Д.Я., Самара: Видавничий дім «Бахрах-М», 2008.- 672 с.
3. Дяченко, М.І. Психологія вищої школи. / М.І. Дьяченко, Л.А. Кандибович, С.Л. Кандибович. - Мінськ: Харвест, 2006. - 416 с
4. Столяренко, Л.Д. Основи психології. / Л.Д. Столяренко. - Ростов-на-Дону: Фенікс, 2013. - 672 с.

UDC 811.161.2.

Piotr T. Nowakowski

The University of Rzeszów, Poland

DEONTOLOGICAL CONSIDERATIONS ON ACADEMIC COLLABORATION IN POLAND

The author conducted deontological deliberations concerning collaboration among academic workers in the reality of Polish universities. In the view of potential irregularities that threaten this cooperation, it has been investigated what answer is brought in this regard by the ethical codes of universities but also how this problem is perceived by the students who tend to be critical and keen observers. As far as codification is concerned of standards related to the issue in question, Polish academic environment is not in a bad condition. It seems that the problem has been noticed. However, when those documents are perceived as a collection of not so much written, but rather actually recognized values, then the quoted remarks of the students would prove that there is more work to be performed in this respect, which should be deepened under studies of quantitative and qualitative nature. One clear conclusion is drawn from the performed analyses. Namely undermining the authority of one academic by another – in particular in the eyes of the students – results not only in weakening the authority of the humiliated person but mainly of the humiliating individual. Moreover, it contributes to straining the authority of an academic as such.

Key words: *academic worker, academic community, intra-academic collaboration, academic ethical code, academic deontology*

Autor przeprowadził rozważania deontologiczne dotyczące współpracy między pracownikami akademickimi w realiach polskich uczelni. W obliczu potencjalnych nieprawidłowości, na jakie narażona jest ta współpraca, przyjrano się, jaką odpowiedź przynoszą w tym względzie uczelniane kodeksy etyczne, ale i jak ten problem jest percypowany przez studentów, którzy bywają krytycznymi i spostrzegawczymi obserwatorami. Jeśli chodzi o kodyfikację norm dotyczących interesującego nas zagadnienia, nie jest w polskim środowisku akademickim źle. Wydaje się, że problem został dostrzeżony. Gdy jednak spojrzeć na owe dokumenty jako na zbiór nie tyle spisanych, co faktycznie uznawanych wartości, wówczas przytoczone uwagi studentów świadczyłyby, że jest w tym względzie jeszcze praca do wykonania, co wypadaloby pogłębić w badaniach o charakterze ilościowo-jakościowym. Jeden jasny wniosek wynika z przeprowadzonych analiz. Otóż obniżanie autorytetu jednego pracownika akademickiego przez drugiego, zwłaszcza na oczach studentów, skutkuje nie tyle podważeniem autorytetu osoby poniżanej, co przede wszystkim osoby poniżającej, ponadto przyczynia się do nadwężenia autorytetu uczonego jako takiego.

Słowa kluczowe: *pracownik akademicki, środowisko akademickie, współpraca wewnątrzakademicka, akademicki kodeks etyczny, deontologia akademicka*

If the Polish public is confronted with the ethical assessments of collaboration among the academics, this often happens within the context of the publicized irregularities, such as the incidents of infringement of copyrights (Rewera 2011, p. 209-12), nepotism (Hołdyńska 2014, p. A8), defrauding research funds (Filipiak 2013, p. A10), conflicts undermining the academic community ([wap] 2008), mobbing, as indicated among others in the book by Józef Wieczorek (2009), or the problem of feudalization of the Polish academic world (Szadkowski 2015, p. XV), sometimes adopting a form of a systemic network of fraudulent relations and connections whose prime power – as Jadwiga Michalczyk writes (2004, p. 39) – is “mutual support and concealing chicanery, affairs and other deceptions”. Referring to the signals pointing to the irregularities in the academic world (“A plagiarism here, some fiction there, with some unreliability or outright lie on top of that”), she asks about the motivation for tolerating dishonesty: “solidarity of community or solidarity of traitors? A demand, maybe? Immorality is not incidental. A single academic cheater would do little harm: with the honesty of others, their deceit would be promptly exposed. The immorality then must be linked to bigger or smaller communities. Therefore this is the most alarming phenomenon which bears the hallmarks of crisis of academia” (Michalczyk 2004, p. 39). In the view of potential irregularities threatening the intra-academic collaboration, it is becoming to take a closer look at how this challenge is dealt with by the universities’ ethical codes, but also how the phenomenon is perceived by the students, who happen to be critical and keen observers. Hence, this paper further is the effect of a thorough preliminary research of digitalized academic documents, as well as surveys aiming at obtaining empirical data.

Deontological documents perspective. One of the reactions to the challenges faced by the academic community is the activity of the individual universities in defining ethical canons declared as socially accepted in a given community. Basing on the analysis of their content I have selected six areas that are sensitive for the collaboration between researchers. I am going to present them, providing illustrations coming from academic codes. It should be added that some of the aspects have appeared in several documents, sometimes repeated with exactly the same wording, therefore, in order to

make my disquisition well-put-together and clear, I am reducing the number of the sources indicated in brackets:

– Respect for the dignity of colleagues. The ethical codes of universities, among other things, point out the recommendation for the academic work to be directed with “the principles of kindness and friendliness in contacts with [...] colleagues” and to avoid “all forms of inappropriate treating [...] other academics” (Kodeks etyki studenta i pracownika Wyższej Szkoły Biznesu w Pile 2017, sect. III.2) and “actions that could hurt people, their reputation, and career” (Kodeks etyki pracowników Politechniki Wrocławskiej 2016, sect. 1.6). In this light, the authors of Code of ethics for research workers emphasize that “all forms of oppression and discrimination against [...] co-workers [...] are reprehensible” (Kodeks etyki pracownika naukowego 2017, sect. 4.2) and “the health, safety or welfare of a community or of collaborators should not be compromised” (Kodeks etyki pracownika naukowego 2017, sect. 3.2.5).

– Concern about good relations in the community. An academic “acts in a manner favorable to the strengthening of the professional collaboration and good relations with others” (Kodeks etyki nauczyciela akademickiego 2016, sect. 7), “cares for good human relations at the university as well as prevents conflicts in the community” (Kodeks etyki nauczyciela akademickiego Akademii Pomorskiej w Słupsku 2011, § 21), is driven by “friendliness and common loyalty” (Kodeks etyki pracowników Politechniki Wrocławskiej 2016, sect. 1.5) and “develops lasting relations, thanks to which one becomes a reliable partner both internally and outside the university” (Kodeks etyki Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie 2017, p. 4). Academic code of values adopted by the Senate of the Jagiellonian University also encourages to “create an atmosphere of good work which releases energy and enthusiasm in all the participants of the academic life, free from petty-mindedness, discouraging criticism, competitive haste and sham of meaningful activity” (Akademicki kodeks wartości 2003, sect. 3).

– Righteous approach towards colleagues. It is often emphasized that an academic, in their profession, should be distinguished with honesty in relation to their colleagues and the academic community (Kodeks etyki nauczyciela akademickiego 2016, sect. 4) as well as to oppose – lawfully and in a cultural manner – “dishonesty, unreliability, intolerance, injustice and other manifestations of unethical conduct of professionals” (Kodeks etyki nauczyciela akademickiego Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Olsztynie 2013, § 17). One should be “guided with righteousness and objectivism when acknowledging the academic achievements of other researchers, colleagues and predecessors” (Kodeks etyki pracowników Politechniki Wrocławskiej 2016, sect. 2.2.6), and in assessment of research undertakings, the guideline should be the academic conscience: “across the societal divides, friends’ relations and any non-professional emotions and feelings – personal, national and related to the worldviews” (Akademicki kodeks wartości 2003, sect. 1).

– Partnership in action. As it is pointed out in the Academic code of values of the Jagiellonian University, concern should be exercised with regard to the consistent distribution of duties so that they are “not becoming an excessive burden for one group, while being an unjustified privilege for another – usually benefiting from those inequalities in order to undertake additional classes outside of their main university” (Akademicki kodeks wartości 2003, sect. 4). On the other hand, Code of ethics of the University College of Enterprise and Administration in Lublin calls for an academic to participate “in the work of task groups if asked by a colleague, regardless of their

position in the organizational structure” (Kodeks etyki Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie 2017, p. 4). In a sense, this category also encompasses a call for “not shirking participation in the work of a committee and collegium bodies” (Kodeks etyki pracowników Politechniki Wrocławskiej 2016, sect. 1.12).

– Giving support to colleagues. An academic should “inspire and develop creativity of their colleagues [...], support their academic achievements as well as provide assistance with own knowledge and professional attention” (Kodeks etyki nauczyciela akademickiego Uniwersytetu Gdańskiego 2007, § 34), also “care for a proper development of the teaching staff and constantly work on enriching and improving their research and teaching skills” (Akademicki kodeks etyczny Politechniki Śląskiej 2004, sect. 5). Some codes draw attention to young research staff, calling for an academic teacher to be “a friendly tutor and teacher [...] of the junior research workers” (Akademicki kodeks etyczny Akademii Górniczo-Hutniczej 2003, sect. 4), also “a friendly yet demanding tutor of new academics, who cares about their development” (Akademicki kodeks etyczny Politechniki Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki 2003, sect. 10).

– Obeying the principles of co-authorship. What is meant here is the fair division of the intellectual property in relation to colleagues (Akademicki kodeks etyczny Politechniki Śląskiej 2004, sect. 4), including honest principles of determining the co-authorship of a publication (Kodeks etyki nauczyciela akademickiego Uniwersytetu Gdańskiego 2007, § 35). The code of ethics for an academic teacher of Pomeranian University in Słupsk provides the following explanation: “An academic takes care that the recognition for scientific achievements was received by those with whom it really belongs. Offering an unjustified co-authorship or giving authorship of a research work to a different person, accepting a waived authorship, and especially demanding giving up an authorship are unacceptable” (Kodeks etyki nauczyciela akademickiego Akademii Pomorskiej w Słupsku 2011, § 30). As the Academic code of values of the Jagiellonian University reads, it is not only the problem of a “bold adding one’s name to the effects of somebody else’s work”, but also “suggesting a co-authorship share which is higher than it actually was” (Akademicki kodeks wartości 2003, sect. 8).

Among all the documents, Ethical code of Karol Adamiecki Academy of Economics in Katowice (now it operates as the University of Economics in Katowice) relates in the most exhausting manner to the ethical responsibility of the academics towards their colleagues. To obtain a wider context and to complement the above remarks, let us quote its extensive fragments at this point: “An academic should follow the principles of kindness, loyalty and friendliness in relation to their colleagues. In professional contacts demonstrate mutual respect, help with advice and assistance. [...] An academic, caring for continuous development of their skills and knowledge, aims at perfecting the professional environment and education quality at the University of Economics and supports their colleagues, especially subordinates, in developing professional competences. [...] An academic, respecting achievements of their colleagues, when exchanging professional opinions, should use substantive reasoning both in relation to superiors and subordinates. [...] In case of noticing somebody’s wrong action, an academic teacher should react. At the same time they should not criticize in public the professional activity of another teacher. It is rebukable to groundlessly present a colleague in bad light, exposing them to loss of respect, reduction of their salary or removal from the position held or undeserved omission in promotion. [...] An academic

should adopt an attitude of friendly criticism towards the work and conceptions of other authors, connected with self-criticism and towards own research work. [...] An academic is obliged to be loyal towards their colleagues working within the same department and to refrain from activities that would infringe such loyalty also after termination of the collaboration, as well as they should react in case of violation of the ethical principles by their colleagues. [...] An academic must not demand from their colleagues or subordinates behavior that is in contradiction with the values of the University of Economics code” (Kodeks etyczny Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach 2009, chapt. 4, sect. 1-6, 8).

Students’ perspective. In the next step we will take a closer look at how the collaboration between the academics is perceived by Polish students. We will use for that the survey answers gathered during research that have been performed since 2008 with the use of snowball sampling. In general more than two thousand respondents have been asked to provide examples – with a short description and justification – of the observed or experienced unethical and ethical behavior of the academic workers. The survey questionnaire contained open questions serving extending the knowledge concerning the undertaken issue, and the study itself was of qualitative nature, as the purpose was not so much to specify the frequency of occurrence of individual attitudes, as primarily to classify them, interpret and evaluate. As a result of the performed survey, I have received information which was diverse with respect to its content, concerning the conduct of academic employees. Most of this data has been already published, following appropriate processing, in scientific journals. Namely, it is about considerations on an academic as a knowledge purveyor (Nowakowski 2010, p. 487-95), or as an examiner (Nowakowski 2008, p. 77-84; 2009, p. 103-12), and considerations undertaken in wider contexts (e.g., Nowakowski 2007, p. 547-56). The issue of collaboration between the academic workers surfaced in a way on the side of the performed research which does not mean that it should be assessed as insignificant from the perspective of the students. On the contrary – although the respondents were not asked directly, this issue must be evident since some of them decided it should be mentioned. First, let us relate to the negative aspects of academics’ attitude, then to the positive ones.

The problems that are most frequently recalled by the surveyed in this respect are open challenging the authority of other academics, speaking of them in a disrespectful manner, making inappropriate remarks about them, making fun in front of the students, negative evaluation of their achievements. “My dear ones, there no point going to those lectures, it’s just a waste of time. This lady has nothing interesting to say” – this is a statement of one of the PhD’s who conducted lessons complementing to the lectures he was criticizing. This lack of respect for colleagues is directed upwards the university hierarchy (“a PhD lecturer sneers about his university colleagues and spits before uttering their professor title”) or downwards this hierarchy (a statement of one of the professors: “any little PhD means nothing to me”). One of the respondents noticed that such attitude leads nowhere and even results in a kind of a boomerang effect. She illustrated it with an example of a doctor who “undermined the knowledge presented by other university employees. He criticized their methods of work, which was negatively received by the students. At times when students referred to statements of other lecturers, the doctor concerned ironically negated this information. His ways were so unethical that students did not trust him”. Another respondent attempted at disclosing the motivations behind the discussed attitude: “A conclusion can be drawn that university teachers have a strong need of proving they are right and highly competent by means of criticizing the skills of

other people”. Another questioned person openly declared that she did not like the fact “the professors deal with their issues involving students in it”. One more suggested that “comments on colleagues should not be stated in front of the students; such remarks are to be made directly to the person concerned”, which is also supported by the statement that such behavior undermines the reliability of the university: “Even if an academic does not perform well, another lecturer should reprove them in person rather than ridicule during their own lecture. Students have little to say anyway and such behavior results in increased dislike towards the university” – concludes one of the respondents.

Students also emphasize unfriendly approach to other (i.e., not teaching) staff of a university. “An academic with a PhD degree gave to understand (very bluntly) – especially to the administration staff – about his position in the university. He approached them with arrogance and simply humiliated them” – reads the survey. Another response tells us a story of a friendship of two academics, which could not stand a test at one point: “The two ladies came to work at the same time. They became very close friends. One of them worked in the dean’s office all the time, while the other pursued a developing career. Today the former one still holds a master’s degree, the latter – a doctor’s. And suddenly the doctor is ashamed of the friendship. She starts to avoid her former best friend in the corridor. She is upset when the other calls her by her first name. She regards herself as somebody superior”.

Another important problem is impeding research, especially to the younger researchers. One of the students points at “hindering the development of young academics and taking away their achievements by the professors”. Another respondent additionally writes about “a groundless removal from a department manager function a person thanks to whom the department has become one of the best developing units in the Institute of Physics”. A daring diagnosis of the situation emerged in one academic institution: “For the students to see, a specific fight was taking place for the influence in the university”.

The surveyed also included in their responses cases of making unethical pressure in the environment of academic teachers. A mention was made, among others, about “a university teacher’s attempt to interfere into a grade given to a student by another teacher”. A specific example was given, when a person supervising apprenticeship tried to influence the apprentice tutor to lower somebody’s grade. As the surveyed individual suggests, it reportedly resulted from the personal aversion of the staff member to the student.

When talking about university teachers’ positive attitude, we must first of all mention their friendly approach to other staff – not only the academics but also administration and maintenance employees. One of the students observed that “the professors treat with dignity persons who work in the institution. They do not swagger with their position and education. They approach others with respect and there is friendly atmosphere among them”. Another respondent recalls the following to illustrate this type of attitude: “One day, while going to the university I saw the professor pick up some papers from the ground and throw them into the garbage. Moreover, he helped the cleaning lady to move the garbage bin. That was a nice surprise to me as I had never seen such an ordinary human reaction from people working in the university. Help to other people, those who are lower in the hierarchy”. The students also appreciate attempts made by the teachers of increasing the authority of colleagues, e.g., by means of “appreciating by a lecturer the work of other employees of the university and referring to their individual work”.

Another category are the cases when an academic intervenes with regard to their colleagues – in the name of properly understood wellbeing of the students. One of the respondents presents a problem of a lecturer who harassed browbeaten female students (groping, making dates). “Our year tutor did not refuse us help when we turned to her with the above mentioned problem. She believed us and not her colleague. She sided with us and thanks to her the doctor lost the right to practice his profession” – she writes. Another one remembers a reaction of a year tutor who – when informed that a teacher fails his students at tests or exams not because they did not have the knowledge but for non-essential reasons – had a firm conversation with him and stated that students are also human. “They have the same feelings, ambitions and human dignity and being a professor does not authorize to humiliate other people; on the contrary: it provides the opportunity of enriching them” – adds the respondent. Certainly a situation when an academic stands by a student, risking provoking or escalating a conflict with their colleague, is highly uncomfortable. In some cases, however, it seems unavoidable.

Conclusions. The performed analyses reveal that the documents formulated in the academic environment, of deontological nature, raise the issue of relations among academic staff, although it does not take as much space as other issues. Similarly like in case of the survey responses of students who – according to the rule that: “blood is thicker than water” – wrote much more about, e.g., ethical aspects of execution of exams or lectures at the university, occasionally referring to the issue of relations between the academic workers. Nevertheless, specific words and examples have been cited by the students and, moreover, they correlate with a part of the theses included in the mentioned codes. It concerns the relations prevailing in the academic community, righteous approach towards colleagues, and primarily – respecting their dignity, which harmonizes with the demand expressed by the authors of Academic code of values adopted by the Senate of the Jagiellonian University in Kraków, which states that dignity is not a privilege of any selected social group. “Equal right to it is with both a great and famous professor and a humble assistant and student. In the academic community, dignity should be taken care of not only of a scholar but also of a secretary, librarian, warehouse crew, or a cleaning lady” – reads the document (Akademicki kodeks wartości 2003, sect. 10).

As far as codification is concerned of standards related to the issue in question, Polish academic environment is not in a bad condition. Regardless whether the issue has been addressed with just one sentence or a couple of paragraphs, it seems that the problem has been actually noticed. However, if we look at the documents from a wider perspective: as a collection of not so much written-down but actually acknowledged values, then the formerly quoted remarks of the students would be the evidence, that some work still needs to be done in this field. How much work? This question could be answered in some further, in-depth research of quantitative and qualitative nature. This article is only to signal the problem. Nevertheless, one very clear conclusion can be drawn from the above analyses: diminishing the authority of one academic by another, for the students to see, against the intentions of the wrongdoer results not so much in challenging the authority of the humiliated person, but mainly – of the humiliating individual, and under an even more pessimistic scenario – contributes to impairing the authority of the institution of a scholar. And this truth cannot be learned from reading a raw text of deontological codes, but rather from the illustrative narrative of the students.

REFERENCES

1. Akademicki kodeks etyczny Akademii Górniczo-Hutniczej (2003), Akademia Górniczo-Hutnicza, Kraków.

2. Akademicki kodeks etyczny Politechniki Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki (2003), Politechnika Krakowska, Kraków.
3. Akademicki kodeks etyczny Politechniki Śląskiej (2004), Politechnika Śląska, Gliwice.
4. Akademicki kodeks wartości przyjęty na posiedzeniu Senatu Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniu 25 czerwca 2003 roku (2003), Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
5. Filipiak J. (2013), Uczelnie marnują dotacje, interviewed by S. Czubkowska, "Dziennik Gazeta Prawna", no. 212, p. A10.
6. Hołdyńska E. (2014), Rodziny wciąż rządzą uczelniami, "Rzeczpospolita", no. 8, p. A8.
7. Kodeks etyczny Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach (2009), Akademia Ekonomiczna im. Karola Adamieckiego, Katowice.
8. Kodeks etyki nauczyciela akademickiego (2016), Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego, Kalisz.
9. Kodeks etyki nauczyciela akademickiego Akademii Pomorskiej w Słupsku (2011), Akademia Pomorska, Słupsk.
10. Kodeks etyki nauczyciela akademickiego Uniwersytetu Gdańskiego (2007), Uniwersytet Gdański, Gdańsk.
11. Kodeks etyki nauczyciela akademickiego Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Olsztynie (2013), Wyższa Szkoła Informatyki i Ekonomii Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Olsztyn.
12. Kodeks etyki pracownika naukowego (2017), Komisja ds. Etyki w Nauce PAN, Warszawa.
13. Kodeks etyki pracowników Politechniki Wrocławskiej (2016), Politechnika Wroclawska, Wrocław.
14. Kodeks etyki studenta i pracownika Wyższej Szkoły Biznesu w Pile (2017), Wyższa Szkoła Biznesu, Piła.
15. Kodeks etyki Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie (2017), Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Administracji, Lublin.
16. Michalczyk J. (2004), Zamknięte "oczy świata", "Forum Akademickie", no. 2, p. 39.
17. Nowakowski P.T. (2007), Trabajo del profesorado universitario según lo evalúan los estudiantes, "Educação", vol. 30, no. 3 (63), p. 547-56.
18. Nowakowski P.T. (2008), Etyczne aspekty przeprowadzania kolokwium i egzaminów, "Nauczyciel i Szkoła", no. 1/2 (38/39), p. 77-84.
19. Nowakowski P.T. (2009), Aspectos éticos en la verificación de los conocimientos de los estudiantes. El contexto polaco, "Yachay", vol. 26, no. 50, p. 103-12.
20. Nowakowski P.T. (2010), The academic as knowledge purveyor: deontological considerations, "International Journal of Arts & Sciences", no. 3 (8), p. 487-95.
21. Rewera M. (2011), List do redakcji, "Studia Socjologiczne", no. 4 (203), p. 209-12.
22. Szadkowski K. (2015), Uniwersytet jako dobro wspólne. Podstawy krytycznych badań nad szkolnictwem wyższym, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
23. (wap) (2008), Profesor obraził profesora. Finał konfliktu pomiędzy naukowcami UMK, "Nowości: gazeta Pomorza i Kujaw", no. 37, p. 3.
24. Wieczorek J. (2009), Mediator akademicki jako przeciwdziałanie mobbingowi w środowisku akademickim, Niezależne Forum Akademickie, Kraków.

УДК 37.091.33

Новікова К.А.

**Харківський національний медичний університет
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ВЕБ-ТЕХНОЛОГІЙ У
НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ДИСЦИПЛІНИ
«ГІСТОЛОГІЯ, ЦИТОЛОГІЯ ТА ЕМБРІОЛОГІЯ»**

Вивчення гістології, цитології та ембріології є неймовірно важливим для студентів-медиків, адже отримані знання, разом з іншими базовими дисциплінами, стануть фундаментом клінічного мислення майбутніх лікарів. Тому необхідно постійно вдосконалювати методи навчання для досягнення максимально ефективного розуміння предмету студентами-медиками. У наш час викладачу доступні різноманітні методики інтерактивного навчання з використанням веб-

технологій, які постійно розвиваються та вдосконалюються. Мета цієї роботи - проаналізувати ефективність використання інтерактивних методів навчання з використанням веб-технологій серед студентів-медиків. В опитуванні взяли участь 42 студенти 1 курсу Харківського національного медичного університету, які вирішували інтерактивні завдання, що були розроблені з використанням онлайн-сервісу «Kahoot!». Взагалі, інтерактивні технології навчання – це перспективний метод викладання у вищій школі. Наявний набір цифрових веб-технологій дозволяє підібрати унікальний інструмент для конкретної мети. Однак, незважаючи на всю сучасність та перспективність, цифрові веб-технології навчання мають і свої недоліки, серед яких найголовнішим є вартість багатьох продуктів та наявність тільки тимчасової безкоштовної версії, що унеможливує використання цих інструментів індивідуально окремим викладачем та потребує системного підходу.

Ключові слова: інтерактивні технології навчання; викладання гістології, цитології та ембріології; викладання у медичному навчальному закладі.

Изучение гистологии, цитологии и эмбриологии является невероятно важным для студентов-медиков, ведь полученные знания, вместе с другими базовыми дисциплинами, станут фундаментом клинического мышления будущих врачей. Поэтому необходимо постоянно совершенствовать методы обучения для достижения максимально эффективного понимания предмета студентами-медиками. В наше время преподавателю доступны различные методики интерактивного обучения с использованием веб-технологий, которые постоянно развиваются и совершенствуются. Цель этой работы - проанализировать эффективность использования интерактивных методов обучения с использованием веб-технологий среди студентов-медиков. В опросе приняли участие 42 студента 1 курса Харьковского национального медицинского университета, которые решали интерактивные задания, разработанные с использованием онлайн-сервиса «Kahoot!». В целом, интерактивные технологии обучения - это перспективный метод преподавания в высшей школе. Имеющийся набор цифровых веб-технологий позволяет подобрать уникальный инструмент для конкретной цели. Однако, несмотря на всю современность и перспективность, цифровые веб-технологии обучения имеют и свои недостатки, среди которых главным является стоимость многих продуктов и наличие только временной бесплатной версии, что делает невозможным использование этих инструментов индивидуально отдельным преподавателем и требует системного подхода.

Ключевые слова: интерактивные технологии обучения; преподавание гистологии, цитологии и эмбриологии; преподавание в медицинском учебном заведении.

The study of histology, cytology and embryology is incredibly important for medical students, because the knowledge gained, together with other basic disciplines, will become the foundation of the clinical thinking of future doctors. Therefore, it is necessary to constantly improve teaching methods in order to achieve the most effective understanding of the subject by medical students. Nowadays, various methods of interactive learning using web technologies are available to the teacher, which are constantly being developed and improved. The purpose of this study was to analyze the effectiveness of using interactive teaching methods using web technologies among medical students. The survey involved 42 first-year students of the Kharkiv National Medical University, who solved interactive tasks developed using the online service

"Kahoot!". In general, interactive teaching technology is a promising method of teaching in higher education. The available set of digital web technologies allows you to choose an unique tool for a specific purpose. However, despite all the modernity and prospects, digital web-based learning technologies have their drawbacks, among which the main thing is the cost of many products and the availability of only a temporary free version, which makes it impossible to use these tools as an individual teacher and requires a systematic approach.

Key words: *interactive learning technologies; teaching histology, cytology and embryology; teaching in a medical school.*

Вступ. У наш час цифрові технології стали невід'ємною частиною нашого життя. Тож наразі ми не можемо ігнорувати постійні зміни, які викликані діджиталізацією. Переважна більшість студентів, які зараз навчаються в університетах, це представники нового покоління, яких прийнято називати «міленіали» [7, с.40]. Дослідники звертають увагу на деякі особливості мислення «міленіалів», а саме: схильність до багатозадачності, звичка отримувати інформацію невеликими за обсягом повідомленнями, розсіяність уваги тощо [2, с.156]. Зважаючи на це, технології навчання мають бути пристосовані до потреб студентів.

Ці загальні тенденції також мають бути відображені у змінах медичної освіти. Адже крім набуття професійних знань та навичок, майбутні лікарі повинні бути підготовлені до роботи у цифровому просторі зі застосуванням останніх медичних технологій [6, с.701].

Нашою метою стало проаналізувати ефективність використання інтерактивних методів навчання з використанням веб-технологій серед студентів-медиків. Ми не протиставляємо ці методики традиційному навчанню, а аналізуємо їхню ефективність в якості додаткового способу запам'ятовування та обробки інформації.

Дослідження щодо використання мобільних пристроїв (телефонів, планшетів тощо) в навчанні проводились неодноразово та для різних навчальних дисциплін: вивчення іноземних мов, математики, дизайну тощо [7, с.41]. В усіх перелічених дослідженнях серед переваг інтерактивних методів навчання з використанням мобільних технологій зазначалися: висока доступність, ефективне використання часу, портативність та підвищення запам'ятовування нової інформації серед студентів. Крім того, веб-технології інтерактивного навчання збільшують доступність до інформації та є потужною платформою для опанування нових знань [13, с.364].

Однією з особливостей навчання у медичному виші є надзвичайно великий обсяг інформації, яким має оволодіти студент. Особливо це стосується базових дисциплін, як наприклад гістологія, цитологія та ембріологія. Адже базові дисципліни мають стати надійним фундаментом для клінічного мислення майбутніх лікарів. Використання мобільних та веб-технологій навчання вже широко використовується при вивченні медичних дисциплін у таких відомих вишах, як Єльський та Стенфордський університети [13, с.364]. Нові цифрові методики навчання активно впроваджуються в навчальний план медичних факультетів вищезгаданих університетів, щоб їхні студенти стали конкурентоспроможними лікарями цифрової епохи.

Веб-технології інтерактивного навчання можуть бути впроваджені в освіту різними способами, одним з яких може бути інтеграція в традиційну систему

освіти. В такому разі основною метою такого впровадження стане покращення показників навчання та загальна вмотивованість студентів. На базі університету Акібадем, Туреччина, викладачі використовують додаток «Kahoot!», як один із інструментів для вивчення анатомії[14, с.220]. Дослідники акцентують увагу на таких перевагах цієї платформи, як автономність, доступність в незалежності від місцезнаходження студента та ігрова складова, яка додатково мотивує студентів[14, с.221].

Взагалі мобільність таких технологій навчання визначається дослідниками як одна з основних їхніх переваг [16, с.365]. Крім того, зазначається, ігрові веб-технології створюють додаткову конкуренцію між студентами, що також стимулює до вивчення предмету [9, с.24].

Варто сказати, що теорія навчання за допомогою ігрових технологій засновується на ідеї, що для ефективного навчання, студенти мають негайно отримувати заохочення за правильні відповіді, що має спонукати їх на подальше навчання.[1, с.718]. Ігри надають студентам негайний зворотній зв'язок, показуючи їхні прогалини в знаннях. Крім того, легкі ігрові завдання та негайне позитивне підкріплення результатів можуть допомогти розвинути професійну впевненість, яка знадобиться у виконанні справжніх завдань в реальному житті [16, с.370].

Матеріали та методи. В дослідженні взяли участь 42 студенти 1 курсу Харківського національного медичного університету. Протягом місяця після кожного практичного заняття студенти проходили тест з 10 питань за темою заняття, створених на базі веб-додатку «Kahoot!».

В кінці місяця біло проведено анонімне анкетування, в якому студентам пропонувалося оцінити правильність 4 тверджень («Так» або «Ні») щодо впливу веб-технологій на навчання та дати розгорнуту відповідь на питання щодо недоліків такого методу навчання.

Результати та обговорення. Серед усіх студентів 95,2% (40 студентів) вважають, що використання «Kahoot!» позитивно впливає на запам'ятовування нової інформації; 4,8% студентів (2 студента) не погоджувалися з цим твердженням.

Щодо мотивації вивчати гістологію, цитологію та ембріологію: 71,4% (30 студентів) відповіли, що використання «Kahoot!» мотивує вивчати вищезазначену дисципліну; 28,6% (12 студентів) не погоджувалися з цим твердженням.

На питання «Чи вважаєте Ви доцільним подальше використання «Kahoot!» у вивченні предмету «Гістологія, цитологія та ембріологія?» всі студенти відповіли позитивно.

Також одностайною була думка студентів щодо використання «Kahoot!» при вивченні інших дисциплін: всі студенти відмітили перспективність веб-технології не тільки для предмету «Гістологія, цитологія та ембріологія», а й для інших навчальних предметів. Щодо недоліків студенти відмічали наявність тільки тимчасової безкоштовної версії, що унеможливорює використання усієї повноти функцій цього веб-інструменту. Впровадження нових технічних концепцій у медичну освіту – це безумовно першочергова позиція на шляху покращення освітнього процесу. Однак це не означає, що слід виключати класичні методи. Веб-технології – це чудове доповнення до академічного викладання та невід'ємна частина сучасного цифрового життя.

Однак великою проблемою є відсутність веб-продуктів, які б забезпечили усі потреби медичної освіти загалом. Тому ще рано говорити про повну інтеграцію

веб-технологій у навчання. Крім того, існує проблема поверхневого засвоєння матеріалу та підвищення тривожності студентів через підвищену конкуренцію. Також немає кваліфікаційних кадрів, які б могли забезпечити технічну сторону навчального процесу за допомогою веб-технологій. Та незважаючи на всі вищезазначені проблеми, ми, як викладачі медичного університету, повинні ініціювати впровадження інтерактивних методів навчання за допомогою веб-технологій та створювати умови для системного розгляду проблем такого впровадження при активній участі фахівців різних галузей та адміністрації вищого навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Aktekin, N. C.; Çelebi, H. Let's Kahoot! Anatomy. Int. J. Morphol., 36(2):716-721, 2018.
2. Anyanwu, E. G. Anatomy adventure: a board game for enhancing understanding of anatomy. Anat. Sci. Educ., 7(2):153-160, 2014.
3. Boruff, J. T. & Storie, D. Mobile devices in medicine: a survey of how medical students, residents, and faculty use smartphones and other mobile devices to find information. J. Med. Libr. Assoc., 102(1):22-30, 2014.
4. Chen, Y. F. & Peng, S. S. University students' Internet use and its relationships with academic performance, interpersonal relationships, psychosocial adjustment, and self-evaluation. Cyberpsychol. Behav., 11(4):467-9, 2008.
5. Chinnappan, M. Role of Mobile Digital Technology in Fostering the Construction of Pedagogical and Content Knowledge of Mathematics. In: Herrington, J.; Herrington, A.; Mantei, J.; Olney, I. & Ferry, B. (Eds.). New Technologies, New Pedagogies: Mobile Learning in Higher Education. Wollongong, University of Wollongong, Faculty of Education Papers, 2009. pp.75-86.
6. Chu, L. F.; Erlendson, M. J.; Sun, J. S.; Alva, H. L. & Clemenson, A. M. Mobile computing in medical education: opportunities and challenges. Curr. Opin. Anaesthesiol., 25(6):699-718, 2012.
7. Dyer, R. Games in Higher Education. In: de Freitas, S.; Ott, M.; Popescu, M. M. & Stanescu, I. (Eds.). New Pedagogical Approaches in Game Enhanced Learning: Curriculum Integration. Hershey (PA), IGI Global, 2013. pp.38- 59.
8. El-Hussein, M. O. M. & Cronje, J. C. Defining mobile learning in the higher education landscape. Educ. Technol. Soc., 13(3):12-21, 2010.
9. Rost, M. & Holmquist, L. E. Tools for Students Doing Mobile Fieldwork. In: Proceedings of Fifth IEEE International Conference on Wireless, Mobile, and Ubiquitous Technology in Education (WMUTE); Beijing, China; 2008 March 23-26. Washington D. C., IEEE Computer Society, 2008.
10. Saran, M.; Seferoglu, G. & Cagiltay, K. Mobile assisted language learning: English pronunciation at learners' fingertips. Eurasian J. Educ. Res., 34:97- 114, 2009.
11. Tapscott, D. Grown Up Digital: How the Net Generation is Changing your World. New York, McGraw-Hill, 2009.
12. Wallace, S.; Clark, M. & White, J. 'It's on my iPhone': attitudes to the use of mobile computing devices in medical education, a mixed-methods study. B. M. J. Open, 2(4):e001099, 2012.
13. Walsh, K. Mobile Learning in Medical Education: Review. Ethiop. J. Health Sci., 25(4):363-366, 2015.
14. Wang, A. I. The wear out effect of a game-based student response system. Computers Educ., 82:217-227, 2015.
15. Whitton, N. The place of game-based learning in an age of austerity. J. eLearning, 10(2):249-256, 2012.
16. Yang, Y. T. C. Building virtual cities, inspiring intelligent citizens: Digital games for developing students' problem solving and learning motivation. Computers Educ., 59(2):365-377, 2012.

УДК 811.111'276.2

Новікова Т.А.

Харківський національний медичний університет
ДЕЯКІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ СЛЕНГУ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається сленг як лінгво-культурне явище, характерне для сучасної англійської мови. Розкривається етимологія поняття “сленг” та надається класифікація сленгів за способом їх словотвору. Розглядається

походження прикладів для кожної з наведених груп. Проводиться аналіз вживаності кожної з наведених груп сленгу.

Ключові слова: сленг, англійська мова, лексико-семантичний аспект, лінгвістика.

The article deals with the linguo-cultural aspect of slang typical for modern English. Also article includes definition of etymology of the term "slang". Classification of slang according to their way of formation (with examples) is analyzed. Origination of slang words is investigated. Frequency of usage of slang is analyzed.

Key words: slang, English, lexical-semantic aspect, linguistics.

В статье рассматривается сленг как лингво-культурное явление, характерное для современного культурного языка. Раскрывается этимология понятия «сленг» и подается классификация сленгов согласно их словообразованию (с примерами). Рассматривается происхождение примеров лексики для каждой из указанных групп. Проводится анализ частотности употребления каждой из нижеуказанных групп сленга.

Ключевые слова: сленг, английский язык, лексико-семантический аспект, лингвистика.

Постановка проблеми. Перш ніж розглядати проблему нашого дослідження, треба дати визначення його об'єкту. Згідно з Академічним тлумачним словником української мови, сленг – це спрощений розмовний варіант офіційного або професійного мовлення [1]. Проте на сучасному етапі таке визначення не є абсолютним, оскільки лінгвісти об'єднують під поняттям «сленг» не тільки лексику, властиву лише представникам окремих професій.

Сленг є невід'ємною підсистемою будь-якої живої мови, яка постійно прагне до спрощення. Таким чином, дане поняття можна вважати результатом спрощення мови в результаті комунікативної діяльності людини. Динаміка розвитку сленгу спричинена бурхливим розвитком суспільства, що спричинює подальший розвиток мови та, відповідно, її спрощення.

Окрім розвитку суспільства загалом, треба відмітити також тенденцію розвитку певних субкультур, до яких відносяться окремі професійні групування та різні соціальні прошарки населення. Розвиток цих субкультур сприяє тому, що вузькоспеціалізована лексика, яка використовується лише в межах певного угруповання, поступово потрапляє в інші субкультури. Це призводить до того, що специфічна лексика (далі – сленг) починає використовуватися представниками інших прошарків суспільства. Саме розповсюдження спеціалізованої лексики за межі окремих субкультур призвело до масового використання сленгу в багатьох мовах, зокрема – в англійській.

Отже, явище сленгу в англійській мові потребує аналізу через свою полісемантичність та розповсюдженість у межах англійської мови.

Огляд останніх досліджень. На сучасному етапі наявна значна кількість досліджень явища сленгу в англійській мові. Дослідженням сленгу займалися такі науковці, як Генріх Менкен, Вітольд Вілюман, Ерік Партрідж, Дж. Хоттен та інші. Проте слід відмітити тенденцію до зменшення кількості наукових робіт на задану тему.

Метою дослідження є визначення окремих лексико-семантичних аспектів англійської мови. Під час дослідження ми вирішили такі завдання:

1. Розглянути історію розвитку сленгу в англійській мові;
2. Дати визначення поняття «сленг».

3. Розділити лексику на групи (за способом утворення тощо).
4. Проаналізувати лексико-семантичний аспект вживання сленгу.

Виклад основного матеріалу. Існує декілька версій походження слова «сленг». За словником сленгу та жаргонів А. Баррере та Ч. Г. Ліландаслово “slang” походить від англосаксонського “slanga”[1]. Останнє поняття в свою чергу походить від латинського іменника “circumactio” (від circum -навколо та actio - дія) зі значенням «мовний оборот». Лексема “circumactio” є похідною формою дієслова circumago, яке має значення «водити навколо, повертати». Таким чином, конотація стрижневого слова відображає непряме значення лексем-сленгів.

Також існують версії щодо циганського походження даного поняття, оскільки саме народ циганів міг занести це слово в Європу. Згідно цієї версії, слово “slang” могло мати значення “розважальної вистави”[1].

За способом словотвору англійського сленгу можна виділити наступні:

1. Запозичення з інших мов: *kudos* – слава, популярність. Дана лексема є прикладом прямого запозичення з грецької мови: *κῦδος*з давньогрецької перекладається як «слава, почесі, шана». У якості прикладу також може виступати слово *chooch* (укр. дурний), яке походить від італійського *ciuccio*зі значенням «віслук».

2. Афіксація – спосіб словотвору за допомогою афіксів, які додаються до основи слова. Результатом афіксації є утворення нових лексичних одиниць, зокрема – сленгу: *sap-happy*(від *sap* – сік рослин та суфікса *-happy*) – п’яний.

3. Аббревіація – спосіб утворення нових слів, який передбачає скорочення повної форми слова зі збереженням первісного змісту: *j* (*jay, j-bo*) – скорочена форма від *marijuana*(укр. марихуана); *z* (*zz*) – аббревіатура від дієслова *sleep* – спати; *!kay*(*Okay, OK, !K*) – все добре.

Оклик “okay” починає свою історію у США. У 1840 році, під час виборчої кампанії кандидата у президенти Мартіна Ван Бюрена. Він використовував свій псевдонім “OldKinderhook”(від назви міста Kinderhook). Надалі аббревіатура *OK*живалася для назви організації демократів *OKClub*. Вживаються дані аббревіатури переважно серед представників американської молоді. Аббревіатура “*K*” розшифровуватися як вбивця (від англ. *killer*).

Також цей спосіб утворення сленгу є досить розповсюдженим для спрощення назв хвороб. Так, літера “*p*” є сленговим скороченням від “*sphyllis*”.

4. Метафоризація: *apron* (укр. *фартух*) у ролі сленгу може мати значення «жінка»; *acid*(укр. *кислота*) – сарказм, *bright* – розумний (*brightboy* – розумний хлопчик), *shine* (укр. блискучий) метафорично перекладається як «той, що виділяється серед інших», наприклад: *toshineasanorator* – бути блискучим оратором тощо. Також прикладом метафоризації є термін *airHebrews* (укр. сандалі). Словник “Green’sDictionaryofSlang” надає таке визначення даного поняття: “*a pun on the popular make of athletic shoes, Air Jordans, and reference to the biblical Hebrews crossing the River Jordan*”[2]. Таким чином, даний приклад сленгу можна вважати також каламбуром, який містить у собі алюзію до біблійських народів.

5. Надання переносного значення та переосмислення лексичних одиниць: *todig*– кайфувати (первісне значення – копати); *cool*– крутий, стильний (первісне значення – прохолодний); *puttheacidin* – інформувати, розповідати про щось; *tohaveaguestintheattic* – бути п’яним (досл. мати гостя на горищі); *upinaballoon* – зруйнований, зламанний.

Висновки. У нашій роботі ми розглянули п'ять найбільш розповсюджених способів утворення сленгу, характерних для сучасної англійської мови. Серед них слід відмітити метафоризацію та переосмислення лексичних одиниць як найбільш розповсюджені способи утворення сленгової лексики. Даний висновок підтверджується тим, що серед дев'ятнадцяти сленгових одиниць, розглянутих під час нашого дослідження, п'ять утворено шляхом метафоризації та п'ять – за допомогою надання переносного значення та переосмислення лексичних одиниць.

Слід також відмітити, що серед проаналізованих нами лексем більшість вживається в американському варіанті англійської мови.

Отже, для англійської мови сленг є типовим лінгвістичним явищем та на сучасному етапі використовується не тільки представниками певних соціальних/професійних груп, а й іншими представниками англійськомовних народів у процесі повсякденної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. [Електронне джерело]Академічний тлумачний словник української мови :online-словник. URL: <http://sum.in.ua/>(дата звернення: 10.10.2019)
2. [Електронне джерело]Green's Dictionary of Slang : словник. URL: <https://greensdictofslang.com/>(дата звернення: 10.10.2019)

УДК 616-053.2-083.98:[61:378]

*Овчаренко Л.С., Андрієнко Т.Г., Самохін І.В.,
Вертегел А.О., Кряжев О.В., Шелудько Д.М.*

**Державний заклад «Запорізька медична академія післядипломної освіти
Міністерства охорони здоров'я України»**

ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНА КОМПЕТЕНТІСНА ПІДГОТОВКА ІНТЕРНІВ З ПИТАНЬ НАДАННЯ НЕВІДКЛАДНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ

Робота присвячена питанням організації викладання на етапі інтернатури з педіатрії невідкладних станів в дитячому віці. Наводяться дані про особливості методичного забезпечення занять, використання мультимедійних засобів навчання, фантомів, тестового контролю знань.

Ключові слова: *невідкладні стани, діти, інтернатура, навчання*

The article is regarded to the aspects of provision of education during the pediatric emergency aid internship. The following information deals with particularities of guidance material preparing, multimedia resources and phantoms applying and tests solving.

Key words: *urgent condition, children, internship, education.*

Робота посвящена вопросам организации преподавания на этапе интернатуры по педиатрии неотложных состояний в детском возрасте. Приводятся данные об особенностях методического обеспечения занятий, использования мультимедийных средств обучения, фантомов, тестового контроля знаний.

Ключевые слова: *неотложные состояния, дети, интернатура, обучение*

Вступ. В останні роки все частіше підіймаються питання про вдосконалення підготовки лікарів на етапі навчання в інтернатурі [1, с. 242]. Основною вимогою, яка пред'являється при підготовці фахівця-педіатра є оволодіння сучасними теоретичними знаннями та практичними навичками і вміннями в діагностиці, лікуванні та реабілітації хворих. Особлива роль відводиться вмінню лікаря кваліфіковано діагностувати, надавати невідкладну допомогу дітям з гострою патологією, так як від правильності та своєчасності прийнятого рішення часто

залежить кінцевий результат перебігу захворювання [1, с. 242; 2, с. 63; 3, с. 17]. Крім того, в сучасних умовах, в умовах реформування охорони здоров'я перед викладачами післядипломної освіти ставиться завдання навчити лікарів-педіатрів кваліфіковано здійснювати своєчасний діагностичний процес, обґрунтовано формувати лікувальну тактику і чітко використовувати практичні навички та вміння з надання невідкладної допомоги хворим дітям [2, с. 63; 4; 5, с. 35].

Завдання дослідження: проаналізувати результати впровадження циклу тренінгів з надання невідкладної та екстреної допомоги дітям під час навчання в інтернатурі лікарів-педіатрів.

Основна частина. Особливості організації викладання питань невідкладних станів в дитячому віці на кафедрі педіатрії та неонатології з курсом амбулаторної педіатрії ЗМАПО полягають у проведенні тренінгів з надання екстреної медичної допомоги та невідкладної допомоги дітям. Цикл тренінгів виконується спільно з кафедрою медицини невідкладних станів.

Тренінги є організаційною формою навчання лікарів-інтернів і проводяться з метою забезпечення удосконалення професійно-практичної компетентності майбутніх медичних спеціалістів на підставі положень "Концепції реформування системи підготовки лікарів в Україні і приведення її у відповідність до потреб ринку праці та європейських вимог" та згідно до статей 42, 43 Закону України "Про вищу освіту". На першому занятті проводиться скринінгове оцінювання теоретичних знань та визначаються очікування учасників тренінгу (при співбесіді або повільному анкетуванні). Проведення серії тренінгів з питань невідкладної допомоги передбачає використання сучасних освітніх технологій на базі різноманітних організаційних форм занять. Використовуються наступні методи навчання: ілюстровані лекції з використанням комп'ютерних слайдів, таблиць, проектора; робота в малих групах (спільне виконання завдання групою з 4-5 лікарів з презентацією результатів іншим учасникам); дискусії в групі, рольові ігри (імітація реальних ситуацій: надання допомоги, консультація пацієнта, огляд, тощо), навчання на робочому місці; відпрацювання практичних навичок та вмінь на муляжах та пацієнтах; розгляд клінічних випадків. З метою оптимізації викладання невідкладних станів, на кафедрі широко використовуються діагностичні, тактичні та лікувальні алгоритми, відеофільми, що демонструють основні симптоми і надання екстреної допомоги при невідкладних станах у дітей. Організація доступу до навчально-методичних матеріалів з використанням сучасних web-технологій створює умови для підвищення рівня знань лікарів-інтернів шляхом щоденної самоосвіти і вирішує проблему цільового інформаційного забезпечення. Для контролю знань використовуються тестові програми як звичайні, так і комп'ютерні. Всім інтернам, початківцям навчання на кафедрі, пропонується набір тестових завдань, в яких міститься до 30% питань, що відносяться до ургентних станів в педіатрії. Аналіз відповідей дозволяє викладачу оцінити рівень підготовки лікаря-інтерна першого року навчання і визначити обсяг теоретичних знань і практичних навичок, якими необхідно оволодіти лікарю-інтерну.

При викладанні лекційного матеріалу детально плануються та розбираються невідкладні стани в педіатрії при розгляді кожної нозологічної одиниці. Для здійснення зворотного зв'язку на лекціях використовується стандартизований контроль, що охоплює як питання діагностики захворювання, так і тактики вибору дій лікаря при ургентних станах. Дані контролю детально аналізуються. Викладачі, оцінюючи отримані результати, надалі орієнтуються, яким питанням слід

приділити особливу увагу лікарів-інтернів на практичних заняттях. В стаціонарі на практичних заняттях, відповідно до теми, розбираються питання діагностики, тактики ведення, надання термінової високо кваліфікованої допомоги хворому, що надійшов з ургентною патологією, в госпітальних умовах. На ранкових лікарських конференціях проводиться обговорення стану хворих, які надійшли в ургентному порядку. Лікар-інтерн, який брав участь в первинному прийомі хворого, спільно з викладачем продовжує курацію даного пацієнта, бере участь у проведенні обстеження, програмі лікування, маніпуляціях, вирішує питання про ведення хворого в подальшому в умовах амбулаторного спостереження на первинному рівні надання медичної допомоги.

У зв'язку з тим, що значна частина лікарів-інтернів в подальшому будуть працювати лікарями первинної ланки надання медичної допомоги, третина занять проводиться в умовах амбулаторій ПМСД. При проведенні занять на первинному рівні за темами невідкладних станів розглядається тактика лікаря первинної ланки, обговорюється план заходів з реабілітації даного контингенту хворих.

При розборі невідкладних станів звертається увага лікарів на преморбідний стан хворого або преморбідні захворювання, які можуть бути фоновими у розвитку невідкладних станів, акцентується увага на лікувальній тактиці, яка може запобігти виникненню цього ургентного стану.

Для визначення професійної компетентності лікаря-інтерна, засвоєння їм отриманих знань і умінь, його здатності вирішувати питання, пов'язані з діагностикою та наданням невідкладної допомоги хворим і отримання об'єктивної оцінки рівня знань, на кафедрі широко використовуються тестові контролі. Для кожного тематичного модуля тренінгу розроблено рубіжний тестовий контроль. На заключному занятті кожного тренінгу здійснюється співбесіда, контроль знань та анкетування учасників. Анкети зворотнього зв'язку аналізуються на предмет актуальності, оцінки методів донесення теми, професійних якостей викладача, тощо.

Після закінчення тренінгу при підведенні підсумків навчання на навчально-методичних нарадах проводиться аналіз відповідей лікарів-інтернів, в тому числі і з невідкладних станів, визначається індекс успішності кожного лікаря-інтерна. Надалі, при підготовці до заключного державного іспиту викладачі можуть оцінити рівень компетенції кожного лікаря-інтерна, враховуючи успішність результатів тренінгів з невідкладної допомоги, що значною мірою об'єктивізує підсумок державного іспиту.

Висновки. Викладання питань надання невідкладної допомоги дітям є найважливішим розділом підготовки лікарів у період навчання в інтернатурі. Завдяки проведенню тренінгів з невідкладних станів в педіатрії на постійній основі, суттєво підвищується рівень компетентності лікаря з питань надання невідкладної допомоги хворим дітям. Комплексний підхід до організації навчання з питань екстреної медичної допомоги дітям із залученням використання симуляторів, за анкетами зворотного зв'язку, оцінюється лікарями як суттєве зростання впевненості в умінні бути успішними при екстрених та невідкладних станах, коли потрібно діяти самостійно, швидко та кваліфіковано. Подальше впровадження методик проведення тренінгів є важливим напрямком вдосконалення організації практичних занять при навчанні в інтернатурі.

ЛИТЕРАТУРА

1. Батман Ю.А. Сучасні підходи до викладання питань невідкладної допомоги новонародженим в світі аналізу змісту тестів ліцензійного іспиту «Крок 3» / Ю.А. Батман,

- Л.А. Левченко, Г.Л. Линчевський [та ін.] // Зб. наук. праць ДНМУ «Проблемні питання педіатрії та вищої медичної освіти». – Донецьк, 2010. – С. 242-246.
2. Волосовець О.П. Педіатрична освіта України у ХХІ сторіччі: сучасні виклики та проблеми майбутнього / О.П. Волосовець, С.П. Кривоустов, О.Є. Абатуров [та ін.] // Матеріали ХVІ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Інновації у вищій медичній та фармацевтичній освіті України» (16-17 травня). – Тернопіль, 2019. – С. 63-68.
  3. Голдовський Б.М. Симуляційні технології в навчальному процесі на кафедрі медицини невідкладних станів / Б.М. Голдовський, Є.В. Сідь, С.О. Поталов [та ін.] // Тези доповідей ХVІ науково-методичної конференції «Інноваційні освітні технології в післядипломному навчанні лікарів». – Запоріжжя, 2019. – С. 17-18.
  4. Наказ МОЗ України № 437 від 31.08.2004 «Про затвердження Протоколів надання медичної допомоги при невідкладних станах у дітей на шпитальному і дошпитальному етапах».
  5. Никоненко О.С. Застосування компетентнісного підходу при організації очно-заочного навчання на різних етапах підготовки лікарів / О.С. Никоненко, С.Д. Шаповал, С.М. Дмитрієва [та ін.] // Матеріали ХVІ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Інновації у вищій медичній та фармацевтичній освіті України» (16-17 травня). – Тернопіль, 2019. – С. 35-36.

УДК 340.6-051 Бокаріус(092)

**Ольховський В.О., Губін М.В., Сокол В.К.,
Коновал, Н.С., Наріжна А.В.**

**Харківський національний медичний університет
ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ЗАСЛУЖЕНОГО ПРОФЕСОРА
М.С. БОКАРІУСА**

Проаналізовано педагогічну спадщину заслуженого професора М.С. Бокаріуса (1869-1931), видатного вітчизняного судового медика та криміналіста, вченого, педагога, організатора охорони здоров'я, завідувача кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, засновника Харківського науково-дослідного інституту судової експертизи (1923 р.). Визначені основні фундаментальні наукові роботи та напрямки наукових досліджень М.С. Бокаріуса та їх вагомий внесок у розвиток вітчизняної судової медицини початку ХХ сторіччя.

Ключові слова: педагогічна спадщина, М.С. Бокаріус, судова медицина, наукові праці, судово-медична служба .

The pedagogical heritage of the Honored Professor N.S. Bokarius (1869-1931), an outstanding domestic forensic doctor and forensic scientist, scientist, teacher, healthcare organizer, head of the department of forensic medicine of the Kharkov Medical Institute, founder of the Kharkov Scientific Research Institute of Forensic Science (1923) was analyzed. The basic fundamental scientific works and directions of scientific research N.S. Bokarius and their contribution to the development of domestic forensic medicine of the early twentieth century were determined.

Keywords: pedagogical heritage, N.S. Bokarius, forensic medicine, scientific works, forensic service.

Проанализировано педагогическое наследие заслуженного профессора Н.С. Бокариуса (1869-1931), выдающегося отечественного судебного медика и криминалиста, ученого, педагога, организатора здравоохранения, заведующего кафедрой судебной медицины Харьковского медицинского института, основателю Харьковского научно-исследовательского института судебной экспертизы (1923 г.). Определены основные фундаментальные научные работы и направления

научных исследований Н.С. Бокариуса и их вклад в развитие отечественной судебной медицины начала XX века.

Ключевые слова: педагогическое наследие, Н.С. Бокариус, судебная медицина, научные работы, судебно-медицинская служба.

«Ми для студентів, а не студенти для нас» - саме таким принципом керувався у своїй педагогічній діяльності відомий діяч вищої освіти України, видатний вітчизняний вчений судовий медик та криміналіст, реформатор і організатор вищої медичної освіти, сучасної судово-медичної служби та судової експертизи в Україні, талановитий педагог, лінгвіст (знав більше 10 іноземних мов) та просвітитель, один із засновників післядипломної медичної освіти в Україні - заслужений професор Микола Сергійович Бокариус (Рис.). В квітні 2019 року вся судово-медична спільнота України відзначила 150 років з дня його народження [7].

Професор М.С. Бокариус (1910 р.)

Сприймавши всім серцем тривогу свого вчителя професора Феодосія Олексійовича Патенка про те, що «...викладання судової медицини в Імператорському Харківському університеті в кінці XIX століття дійсно недостатнє внаслідок того, що його наочність представлена самим жалюгідним образом, а тому таке навчання є безцільним», М.С. Бокариус усе своє життя присвятив студентам і вдосконалюванню процесу навчання. Ознайомившись із викладанням судової медицини в Берліні, Лейпцизі й Відні (1905 - 1908 рр.), він, ставши в 1910 р. завідувачем кафедри судової медицини Імператорського Харківського університету, ґрунтовно перебудовує викладання на кафедрі. З пасивного слухача студент стає активним і самостійним учасником педагогічного процесу. Це здійснювалося шляхом організації самостійної роботи студентів, максимальною наочністю викладання, наближення матеріалу лекцій, які були в Миколи Сергійовича змістовними, дохідливими й послідовними, до практичних занять і потребам експертної практики. Виконуючи величезну педагогічну роботу, М.С. Бокариус розумів, що вона «...не може бути без наукової». В 1913 році з ініціативи проф. М.С. Бокариуса спеціально для кафедри був побудований новий окремих будинок. Із цього моменту кафедра судової медицини стала називатися Інститутом судової медицини медичного факультету Імператорського Харківського університету. В інституті викладання піднялося ще на більш якісно новий щабель - обсяг практичних занять значно збільшився. Змінилася й структура занять. Зокрема, Микола Сергійович організував робочі місця для кожного студента й на кожен окрему тему заняття. В Інституті судової медицини проводилися заняття також зі студентами юридичного факультету університету та студентками

Харківського жіночого медичного інституту при Харківському медичному товаристві [1-3].

З метою подальшого поліпшення проведення практичних занять М.С. Бокаріус у 1916 р. приступає до випуску методичних матеріалів - «Відомостей до практичних робіт із судової медицини». Усього вийшло 18 таких збірників. Після жовтневого перевороту 1917 року М.С. Бокаріус повністю віддається справі підготовки кадрів. У нових умовах особливо широко розвернувся його педагогічний талант. Він прагнув, відповідно до висунутих вимог, внести в методiku викладання нове, що сприяє розвитку подальшої активності студентів. Велике значення Микола Сергійович надавав наочності у викладанні, як при читанні лекцій, так і в процесі практичних занять. Для цих цілей використовувався навчальний музей кафедри, що постійно поповнювався. Музей мав велику кількість різних натурних препаратів, муляжів, таблиць, схем, світлин і інших експонатів. Багато таблиць і схем виконувалися особисто М.С. Бокаріусом. Завдяки співробітникам кафедри, і, у першу чергу, його синові, професорові М.М. Бокаріусу, значна частина музею збереглася й дотепер і продовжує служити навчальному процесу [4].

У 1926 році при активній участі Миколи Сергійовича на кафедрі стали проводитися практичні заняття зі студентами по судово-медичній експертизі живих осіб. Це стало можливим завдяки створенню ним Кабінету експертизи живих осіб. Згодом Кабінет увійшов до складу Інституту науково-судової експертизи, який працював на базі кафедри (нині - Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Заслуженого професора М.С. Бокаріуса). Дотепер не втратили свого значення капітальні підручники й монографії М.С. Бокаріуса з предмету «судова медицина»: «Краткий курс судебной медицины»(1911), «Судебная медицина в изложении для юристов»(1915), «Первоначальный внешний осмотр трупа при милицейском и розыском дознании»(1925), «Наружный осмотр трупа на месте происшествия или обнаружения его»(1929), «Судебная медицина для медиков и юристов»(1930) [5]. До кінця свого життя (23 грудня 1931 р.) М.С. Бокаріус облаштував і розширював приміщення будинку Інституту судової медицини. На жаль, цей унікальний будинок на початку 1932 р., тобто практично відразу після смерті його засновника було закрито й частково знесено під приводом «благоустрою центрального майдану міста».

Педагогічна робота Миколи Сергійовича була надзвичайно багатогранною. Протягом 15 років (1896-1911 рр.) він читав лекції по пластичній анатомії в Харківському художньому училищі; 25 років (1905- 1930 рр.) викладав судову медицину студентам юридичного факультету Харківського університету, організувавши для них спеціальний музей. В 1921 р. М.С. Бокаріус викладав судову медицину на курсах Червоного права; пластичну анатомію - на Вищих курсах політпросвітпрацівників Червоної Армії. В 1924-1925 рр. він викладав судову медицину й карну техніку слухачам Всеукраїнської вищої школи командного складу при Головному управлінні міліції й розшуку; на Юридичних курсах Наркомюста України, проводив заняття по судовій медицині з курсантами Головного управління міліції. Найактивнішу участь брав Микола Сергійович у реорганізації й становленні медичної освіти в Харкові, який був на той час столицею України - завідувач відділу вищої медичної освіти Главпрофосвіти та Наркомосвіти України, декан медичного факультету університету, а згодом -

начальник академічного відділу Харківської медичної академії (нині – Харківський національний медичний університет).

Майже 35 років життя віддав Микола Сергійович служінню вищій школі, вважаючи педагогічну роботу своїм основним покликанням. Висока майстерність педагога поєднувалася в ньому з яркою творчою індивідуальністю, що на довгі роки залишало незгладимий слід у душах і пам'яті його численних учнів, яких він глибоко любив і поважав, а вони відповідали йому тим же. В одному з вітальних адрес на його ім'я, написаному випускницями Харківського жіночого медичного інституту (1915 р.) ми знаходимо такі рядки: «...Не тем приобрели Вы нашу глубокую привязанность, что были добры к нам, той добротой, что только и могут знать большие сердца; не тем, что моральной поддержкой Вашей Вы облегчили нам экзаменационные волнения и горести - в Вашем лице мы чуяли сердцем и видели разумом одного из таких людей, коими создается в чистоте и красоте духовная жизнь России; мы видели в Вас Учителя, у кого наука сливается с жизнью в гармоническое целое».

Микола Сергійович народився 19 березня (за старим стилем) 1869 року в сім'ї вчителя Одеської чоловічої гімназії. У 1895 році він з відзнакою закінчив медичний факультет Імператорського Харківського університету та був обра-нений на посаду позаштатного ординатора факультетської хірургічної клініки, де займався патологоанатомічними та патогістологічними дослідженнями клінічного матеріалу. У 1897 році М.С. Бокаріуса обирають на посаду помічника прозектора кафедри судової медицини медичного факультету Імператорського Харківського університету. У 1901 році Микола Сергійович стає прозектором кафедри, а у 1902 році при Московському університеті успішно захищає докторську дисертацію «Кристаллы Флоранса, их химическая природа и судебно-медицинское значение». У 1903 році М.С. Бокаріус обирається на посаду приват-доцента, а у 1910 році - на посаду завідувача вказаної кафедри. У тому ж році він отримує вчене звання професора. З 1905 р. Микола Сергійович почав викладати судову медицину на юридичному факультеті університету.

У 1923 р. також при безпосередній участі проф. М.С. Бокаріуса в Харкові створюється Кабінет наукової судової експертизи, який він і очолив. У 1925 р. Кабінет наукової судової експертизи реорганізується в Інститут науково-судових експертиз, а проф. М.С. Бокаріус стає його незмінним до своєї смерті директором (сьогодні – це Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Заслуженого професора М.С. Бокаріуса). У лютому 1925 р. вперше в Україні проф. М.С. Бокаріус організував та провів у Харкові спеціальні шеститижневі курси з підготовки лікарів-експертів для Харківської та інших губерній України. У квітні цього ж року уряд України присвоїв проф. М.С. Бокаріусу одному з перших серед професорів України Почесне вчене звання Заслужений професор УРСР. У період з 13 по 17 травня 1925 року у місті Харкові відбувся Перший Всеукраїнський судово-медичний з'їзд, ініціатором та організатором якого став Заслужений професор М.С. Бокаріус.

У 1926 р. за редакторством М.С. Бокаріуса вперше в Україні став видаватися науковий журнал «Архив криминологии и судебной медицины», що містив реферати статей на багатьох мовах країн Європи та Америки. На протязі 1926-1927 р.р. вийшло 5 його номерів, які розповсюджувалися майже по всій Європі та країнах Америки. М.С.Бокаріус був також членом редколегії журналу «Вопросы криминалистики и научно-судебной экспертизы», який почав видаватися у Харкові

з 1931 р. Засл. проф. М.С. Бокаріус був членом Вчених рад Наркоматів освіти та здоров'я України; членом-кореспондентом товариства судової медицини та кримінології Сан-Пауло (Бразилія) та членом Всесвітнього есперантського союзу лікарів (Брюссель - Бельгія). У цілому він виконав та опублікував близько 50 фундаментальних наукових та педагогічних робіт, також був редактором журналу «Питання криміналістики та науково-судової експертизи» [6].

Неоцінений внесок Заслуженого професора М.С. Бокаріуса, талановитого педагога й вихователя молоді, у розвиток вітчизняної вищої медичної школи, зокрема, розвиток кафедри судової медицини Харківського національного медичного університету, у стінах якої виросло не одне покоління відомих судових медиків, по заслугах оцінений його послідовниками. Враховуючи величезний вклад заслуженого професора М.С. Бокаріуса в становлення та розвиток Харківської наукової та педагогічної медичної школи, рішенням Вченої ради Харківського національного медичного університету від 26 травня 2016 року (протокол №6), на підставі Статуту університету, кафедрі судової медицини, медичного правознавства присвоєно почесне ім'я заслуженого професора Бокаріуса Миколи Сергійовича (Наказ ректора університету №229 від 01.08. 2016 р.) [7].

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Харківського державного медичного університету: [1805–2005 / за ред. А. Я. Циганенка]. – Харків: ВПЦ «Контраст», 2005. – 742 с.
2. Цимбал М.Л. Роль М.С. Бокаріуса у становленні вітчизняної криміналістики і судової експертизи / М.Л. Цимбал, Л.М. Дереча // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Зб.наук.-практ. матеріалів ХНДІСЕ. Вип.4. – Харків: Право, 2004. – С. 74-80.
3. Цыганенко А. Достижения кафедры судебной медицины Харьковского государственного медицинского университета: к 200-летию основания / А. Цыганенко, Ю. Шупик, В. Ольховский // Актуальні питання та перспективи розвитку судової медицини та криміналістики: Матеріали міжн. наук.-практ. конф. судових медиків та криміналістів. – Харків: Гриф, 2005. – С. 5-13.
4. Лісовий В.М. Дві харківські наукові школи в життєвій долі професорів Бокаріусів / В.М. Лісовий, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, В.О. Ольховський, В.Ю. Шепітько, М.Л. Цимбал // Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу: Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжн. участю «Бокаріусовські читання». – Харків: Оберіг, 2009. – С. 5-7.
5. Лесовой В.Н. Значение работ заслуженного профессора Н.С.Бокариуса в контексте развития отечественной судебной медицине начала XX века / В.Н. Лесовой, В.А. Ольховский, В.В. Бондаренко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Зб.наук.-практ. матеріалів ХНДІСЕ. Вип.9. – Харків: Право, 2009. – С. 574-584.
6. Лесовой В.Н. Личность Заслуженного профессора Н.С. Бокариуса в отзывах его зарубежных современников / В.Н. Лесовой, А.Н. Ключев, В.А. Ольховский, Н.В. Губин // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Зб.наук.-практ. матеріалів ХНДІСЕ. Вип.16. – Харків: Право, 2016. – С. 421-427.
7. Лісовий В. Слово про Вчителя: До 150-річчя з дня народження Заслуженого професора М.С. Бокаріуса / В. Лісовий, В. Ольховський, Ю. Кравченко, В. М'ясоєдов // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: Збірник матеріалів Міжнародної наук.- практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М.С. Бокаріуса. – Харків, 18-19 квітня 2019. – С. 4-7.

УДК 378.147(477)-054.62

Павельєва А.К.

Національний університет «Полтавська політехніка» імені Юрія Кондратюка

Лисанець Ю.В.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава

INTERACTIVE TECHNIQUES IN HIGHER EDUCATION

У статті досліджено особливості впровадження інтерактивного підходу в закладах вищої освіти. Розглянуто переваги інтерактивних занять у вищій освіті,

а також ефективні методи застосування цього підходу в процесі викладання англійської мови за професійним спрямуванням.

Ключові слова: *інтерактивний підхід, електронна навчальна платформа, комунікативні навички, англійська мова за професійним спрямуванням.*

The article examines the peculiarities of introducing the interactive approach at higher educational institutions. The authors analyze the advantages of interactive learning in higher education and effective tools of implementing this technology in the process of teaching English for Professional Purposes.

Keywords: *interactive learning, digital education platform, communication skills, English for Professional Purposes.*

В статье исследованы особенности внедрения интерактивного подхода в учреждениях высшего образования. Рассмотрены преимущества интерактивных занятий в высшем образовании, а также эффективные методы применения данного подхода в процессе преподавания английского языка для профессиональных целей.

Ключевые слова: *интерактивный подход, электронная обучающая платформа, коммуникативные навыки, английский язык для профессиональных целей.*

Interactive learning implies a procedure that encourages students to take an active role in the classroom setting, which in its turn promotes their self-directed mastering of the material [1; 3; 4]. The aim of the present research is to examine the peculiarities of introducing the interactive approach at higher educational institutions. We will analyze the advantages of interactive learning in higher education, as well as effective tools of implementing this technology in the process of teaching English for Professional Purposes.

In general, interactive learning in higher education possess a wide range of benefits [2; 5]:

- fostering students' interest and active participation;
- promoting deeper learning and retention of the material presented during the class;
- providing engagement and giving students practice in developing critical-thinking skills;
- enabling instructors to assess how well the class is learning that day;
- bringing flexibility and convenience in a learning environment.

Moreover, interactive learning contributes to the development of high cognitive skills and reasoning autonomy, it increases the retention and memorizing the material by students. Learner's autonomy is of paramount importance for mastering and memorizing the material, particularly in a foreign language acquisition. Interactive learning facilitates collaboration in classroom and enables sharing instruction data in real time, which makes learning faster and easier. It ensures diversification in teaching and learning, thus being advantageous for both students and a teacher. There are numerous opportunities to diversify the learning materials via new technologies on the Web. Interactive learning strongly relies on the technology skills of students, thus online educational platforms, social media and devices (mobile phones, tablets, etc.) can actually help in the learning process. Furthermore, interactive approach is highly flexible and adaptable, i.e., it can be easily adjusted to any instructional setting.

The following lesson outline features the major techniques of interactive learning as described above.

LESSON OUTLINE

Lesson objectives:

- to identify the common errors in the English medical writing;
- to trace the modern tendencies in the English medical discourse.

Rationale: This lesson will cover general differences in British and US medical English (words choice and spelling), commonly misspelled terms in medicine, correct use of medical paronyms and Latin-derived medical terms in modern English.

Expected learning outcomes: by the end of the lesson, students are expected to develop understanding of common features and challenges of academic vocabulary in medical English.

Materials and resources: PPT presentation, laptop and projection screen, Yes/No response cards (of green and red colors), the *Kahoot* quiz.

I. Introduction. Welcome words and lesson objectives.

1. **The “hook”** – discussing the picture depicting a misunderstanding in a clinical setting at the slide. Questions to students:
  - What happened in this picture? Where did it happen?
  - Why did this misunderstanding happen?
  - What possible consequences can misunderstanding have in a clinical setting?
  - How can this misunderstanding be avoided?
2. Outlining the relevance of the lesson topic on the basis of students’ answers: Incorrect or inappropriate use of medical terminology can impede the communication process in a clinical setting, leading to **misunderstanding, unnecessary waste of time and misleading actions in the diagnosis and treatment**, as well as resulting in **poor quality of produced academic discourse**. Careful study of lexical features of medical terminology in modern English is important **to avoid misunderstanding** in a foreign-language clinical setting, and **to eliminate possible mistakes** when producing English-language academic discourse, such as case reports

II. Commonly misspelled terms in medicine:

1. Classification of paronyms. Other commonly misspelled words in medicine.
2. Feedback from students using Yes/No response cards: Are these words used correctly? (analyzing excerpts from *PubMed* database)

III. The use of Latin in Medical English:

1. Major challenges in spelling.
2. Feedback from students using Yes/No response cards: Are these words written correctly? (analyzing excerpts from *PubMed* database)

IV. Differences in British and U.S. medical English:

1. Lexical differences
2. Spelling differences
3. Feedback from students using Yes/No response cards: Is this the UK spelling style? Is this the U.S. spelling style? (analyzing excerpts from *PubMed* database)

V. Conclusions. Answering questions. The *Kahoot* quiz.

Thus, the study of interactive approach in higher education needs further elaboration by ESOL teachers who train medical students, as well as by educators from other academic contexts, in the process of planning lectures and practical sessions, and development of teaching materials.

REFERENCES

1. Kopf S. Improving activity and motivation with innovative teaching and learning technologies / S. Kopf, N. Scheele, L. Winschel, & W. Effelsberg // Int. Conf. on Methods and Technologies for Learning. – 2005. – P. 551–556.
2. LectureLab project (2006), LectureLab: WIL/MA WirelessInteractive Lectures in Mannheim, <http://www.informatik.uni-mannheim.de/pi4/projects/wil-ma/>
3. Scheele N. Mobile Devices in interactive lectures / N. Scheele, C. Seitz, W. Effelsberg & A. Wessels // Mobile World Conf. on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications (EdMedia). – 2004. – No. 1. – P. 154–161.
4. Scheele N. The interactive lecture – A new teaching paradigm based on ubiquitous computing / N. Scheele, M. Mauve, W. Effelsberg, A. Wessels, H. Horz, & S. Fries // Proc. of Computer-Supported Collaborative Learning. – 2003. – P. 135–137.
5. Smith B. Just give us the right answer / B. Smith // H. Edwards, B. Smith, & G. Webb (Eds.) Lecturing. Case studies, experience and practice. – London : Kogan, 2001. – P. 123–129.

UDC 378.6:616.31.046-021.68

Padalka A.I., Kostenko V.G., Sheshukova O.V.

Ukrainian Medical Stomatological Academy, Poltava

**SOME REFLECTIONS ON SPECIFICITY OF DENTAL DOCTORS'
POST-GRADUATE EDUCATION**

This paper highlights the essential present-day issues and peculiarities of dental doctors' post-graduate training. The routine on designing and planning post-graduate training courses has been found out as effective when is based on the number of some key principles of andragogy and takes into consideration the specificity of the subject area.

Key words: *post-graduate training, training course, dental doctors, design, planning.*

В роботі розглянуті основні проблеми та особливості післядипломної освіти лікарів-стоматологів. Приведені андрагогічні принципи навчання, використання яких дозволяє підвищити ефективність навчального процесу на етапі післядипломної підготовки стоматологів.

Ключові слова: *післядипломна освіта, навчальний процес, лікар-стоматолог, розробка, планування.*

В работе рассмотрены основные проблемы и особенности последипломного образования врачей-стоматологов. Приведены андрагогические принципы обучения, использование которых позволяет повысить эффективность учебного процесса на этапе последипломной подготовки стоматологов.

Ключевые слова: *последипломное образование, учебный процесс, врач-стоматолог, разработка, планирование.*

Improving the quality of health care services continues to be a priority, and in particular in the dynamic socio-economic context nowadays. One of the ways to meliorate health care efficiency, along with applying up-to-date forms of care delivery, is to provide the innovative and effective the system of life-long professional training for healthcare professionals to match up to high modern standards.

Objectives of this study were to focus on and analyze the key characteristics in providing dental doctors' post-graduate training and to compare with traditional approaches integral for undergraduate pedagogy.

The purpose of the postgraduate professional training is to enrich knowledge and to hone professional skills in various activities related to the main occupational field as well as to promote professional and personal development of specialists. As postgraduate training is designed for highly motivated and ambitious specialists, the training process is characterized by a number of features that enable to consider postgraduate education as a

way to facilitate adaption of young specialists to new conditions on the one hand, and on the other hand, it is a powerful tool for socio-economic transformations. It is essential to emphasize that one of key characteristics of postgraduate training is that the mode in organizing training process and therefore the progress greatly rely on the responsibility of the trainees, who are actively involved in choosing the field of study, planning and prioritizing between the subfields and topics, selecting the methodology etc. The mentors or supervisors often serve as moderators of facilitators [6].

One of the challenges the postgraduate dental doctors are facing is the noticeable influence by previously acquired but now out-of-date pedagogical training scheme, which mainly directed to harvest ready knowledge, separation between theory and practice, and where lectures were a predominant teaching form. Moreover, during the process of specialists' training it is important to take into account of their age, psychological, professional, social factors and a number of other determinants. At the same time, some adults may experience some difficulties during the post-graduate training that are often due to unwillingness or unreadiness for some transformations, or can be explained by a variety of psychological causes. Therefore, when planning and implementing the post-graduate training process, there might appear a necessity to select and to apply the most appropriate both conventional and innovative approaches. Fundamental principles of adult learning theory (andragogy) were formulated by M. S. Knowles (1970) [2]:

- adult learners have the main responsibility for their learning;
- adults strive for self-realization, independence, self-management;
- adults accumulate a growing reservoir of experience that becomes an increasing resource for learning;
- adult individuals learn in order to solve important real-life tasks and to achieve specific goals;
- adult becomes oriented increasingly to apply their knowledge and skills immediately;
- adult learning is related to temporal, spatial, routine, professional, social factors, which can either impede or facilitate learning;
- adult learning is problem-centred rather than content-oriented;
- adult learning process is a co-operation with mentors or supervisors through all its stages: planning, implementation, correction, evaluation.

The above-mentioned principles applied for post-graduate training are significantly different from the approaches applied for traditional undergraduate pedagogy. During the post-graduate training, disciplines containing integrated material across several related fields (cross-sectoral disciplines) become a focus. Moreover, there are different approaches towards establishing collaboration with learners, communication methods, sharing responsibility for results, and motivation to learn. Dental doctors become actively involved into the training, their experience provides the basis for the learning activities, and they try to match the training information with their practical goals and objectives. Dental intern doctors acquire new knowledge at different pace, therefore when working with them it is necessary to pay special attention to the individual pace of learning. The training course should be conducted through such forms of training, which are based on not only mentor-learner interaction, but on active learner-learner interaction and cooperation. To implement this goal, the staff of the Department of Pediatric Dentistry, Ukrainian Medical Stomatological Academy, practices the discussion of clinical cases of patients, which are prepared by a group of speakers. This

form of training gives the better opportunity to express own thoughts freely, to generate interests and vivid discussions [3].

Relying upon the above-mentioned peculiarities of postgraduate training, we apply the basic principles that can significantly improve the effectiveness of training course [6].

1. The principle of priority of self-directed study. This principle provides the dental doctors with the opportunity to learn the information, to master new terms, concepts, classifications, to understand new processes and technologies in self-regulated pace. Self-learning and application of modern Internet technologies [1] are very helpful in this case. Individual work is the mutual exchange of information between the mentor and the post-graduate student.

2. The principle of co-operation with other learners and the instructor through the training course. All the participants of the learning are equal parts.

3. The principle of using positive life experience (especially social and professional), practical knowledge, skills as a basis for learning. The intern doctors have the opportunity to share their experience, professional skills with others, through reports at seminars, clinical case presentations, discussions, etc.

4. The principle of correcting outdated experience and personal attitudes that impede the new knowledge acquisition. Disputes, debates, discussion, case studies are quite good ground to foster new viewpoints and to open new perspectives.

5. The principle of individual approach based on personal needs, taking into account the social and psychological characteristics of an individual and those restrictions imposed by his /her activities, free time available, financial resources, technical capabilities, and other resources. The student-centred approach is based on the assessment of the student's knowledge background and needs analysis, on the analysis of his/ her professional activity, social status and the nature of relationships within the team. Preliminary surveys, questionnaires, testing allow instructors to create a social and psychological portrait of an individual trainee and a profile of the group that will be taken into account during training course.

6. The principle of learning electivity of learning that consists in giving a learner an opportunity freely to choose goals, content, forms, sources, tools, terms, place and pace of training.

7. The principle of reflectivity that is based on the conscious attitude toward learning, which in turn is a major part of his self-motivation. It is not a problem for a specialist doctor to make a conscious choice of a training motive. By conducting webinars, workshops, interviews, presentations of new technologies, the staff of the department fosters the trainees' learning activity.

8. The principle of immediate relevance and impact of subjects learned to the professional activity. Based on this principle, prior to the planning and organization of training courses, an analysis of the previous activity of the learners is conducted that enables to formulate a specific purposes and objectives of the training.

9. The principle of systematic approach to learning that consists in regularity, continuity of training taking into account the results of previously learned knowledge and new needs. This principle is achieved through the continuity of the material taught at different stages of postgraduate education, for instance, during the internships and during various refresher courses etc.

10. The principle of learner's development. The postgraduate training is aimed at developing the personality, fostering the ability to self-study, promoting critical thinking, mastering new things throughout thee professional and social activities [4].

Thus, the postgraduate training for dental doctors is characterized by a number of essential peculiarities, which can be implemented through fundamentally different approach to the education. The principles we have represented allow us to some extent to increase the efficiency of the post-graduate training courses.

REFERENCES

1. Дубасенюк О.А. Інноваційні навчальні технології – основа модернізації університетської освіти // Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін: Зб. наук.-метод. праць / За ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – С. 3-14.
2. Инновационно-образовательные технологии и эффективная организация учебного процесса в медицинском вузе. Вузовская педагогика: материалы конференции / гл. ред. С.Ю. Никулина. – Красноярск: Версо, 2011. – 477с.
3. Kostenko V.G. Dimensions of dentistry discourse in the scope of applied linguistics / V. G. Kostenko, I. M. Solohor // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи». – Полтава, 2016. – С. 107 – 112.
4. Padalka A.I. Communication and interpersonal skills in practice of pediatric dentistry / A.I. Padalka, V.P. Trufanova, T.V. Polishchuk [et al.] // Світ медицини та біології. – 2018. - № 2 (64). – С. 213-216.
5. Скакун В.А. Организация и методика профессионального обучения: Учебное пособие / В.А. Скакун. – М.: Форум: ИНФРА-М, 2007. – 336с.
6. Шешукова О.В. Клінічне мислення у викладанні дитячої стоматології на післядипломному етапі освіти / О.В. Шешукова // Світ біології та медицини - 2015. – № 3 . – С. 198-202.

УДК 811:378.37.01

Перекрест М. І.

Харківський національний медичний університет МОВЛЕННЕВО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглядається особливості формування мовленнєво-комунікативної компетенції у іноземних студентів. Досліджуються проблеми, які виникають у студентів-іноземців під час комунікації не рідною для них мовою у процесі навчання, розглядаються наукові праці дослідників, які працювали над проблемою мовленнєвої та комунікативної компетентності. З'ясовано, що вирішення проблем які виникають у спілкуванні, можливе завдяки мінімізації дистанції між представниками різноманітних національностей та культур, це сформує мовленнєво-комунікативну компетентність на основному етапі професійного спілкування. Зазначається, що процес формування мовленнєво-комунікативної компетентності студентів-іноземців у вищих навчальних закладах України виокремлює три основних складних етапи, які поєднуються суб'єктивними та об'єктивними факторами.

Ключові слова: компетентність, мовленнєво-комунікативна компетентність, студенти-іноземці, професійна компетентність.

Verbal-communicative competence of foreign students

In the article features of formation of verbal-communicative competence of foreign students. The problems are investigated which is arising in a group of foreign students in the process of communication is not their native language in teaching, the opinions of researchers who worked on the problem of verbal-communicative competence are considered. It was found that the problems arising in communication possible by minimizing the distance between different nationalities and cultures, this will form some verbal-communicative competence on the main stage of professional communication. It's conclude that the process of formation of verbal-communicative

competence of foreign students in higher educational institution of Ukraine distinguishes three main stages which combines subjective and objective factors.

Key words: *competence, verbal-communicative competence, foreign students, professional competence.*

Речевая коммуникативная компетентность студентов-иностранцев.

В статье рассматриваются особенности формирования речевой коммуникативной компетенции у иностранных студентов. Исследуются проблемы, возникающие у студентов-иностранцев во время коммуникации на не родном для них языке, в процессе обучения. Рассматриваются научные труды исследователей, работавших над проблемой речевой и коммуникативной компетентности. Выяснено, что решение проблем, которые возникают в общении, возможно благодаря минимизации дистанции между представителями различных национальностей и культур, это также сформирует речевую коммуникативную компетентность на основном этапе профессионального общения. Отмечается, что процесс формирования речевой коммуникативной компетентности студентов-иностранцев в высших учебных заведениях Украины выделяет три основных сложных этапа, которые обуславливаются субъективными и объективными факторами.

Ключевые слова: *компетентность, речевая коммуникативная компетентность, студенты-иностранцы, профессиональная компетентность.*

Постановка проблеми. Орієнтування освітніх програм ХХІ століття тяжіє до міжнародного стану освіти. Питання отримання освіти іноземними громадянами на сьогодні є одним із найважливішим у розвитку світової наукової та педагогічної думки. Актуальність навчання підготовки іноземних студентів підтверджується значною кількістю іноземців, що навчаються в різних університетах м. Харків. Так, у 2018 році в Харківській області навчалось понад 20000 іноземних студентів та понад 176,2 тис. загального контингенту студентів [4].

Основні пріоритети в освіті чітко орієнтують працівників науково-педагогічної галузі на підготовку студентів-іноземців із високим потенціалом та достатньо розвинутими компетентностями, зі здатністю до самоаналізу та самореалізації. За таких умов виникає потреба в удосконаленні підготовки студентів-іноземців та формуванні у них найвищих рівнів комунікативної та мовленнєвої компетентності.

Огляд останніх досліджень. За останні роки з'явилася велика кількість ґрунтовних праць у галузі мовленнєвої та комунікативної компетентності студентів різних етнічних та національних груп, наприклад такі дослідники як Н. Бібік [1], О. Овчарук [3], О. Пометун [5], Т. Дементьева [2] та інші.

Проте недостатньо дослідженою є проблема формування мовленнєво-комунікативної компетентності студентів-іноземців з огляду на інтернаціоналізацію сучасної вищої освіти в Україні.

Метою дослідження є формування мовленнєво-комунікативної компетентності у студентів-іноземців.

Виклад основного матеріалу. Сучасний науковий світ апелює до розширення міжнародних відносин у різних сферах життя. Це пов'язано з глобалізацією нашої освіти і, як наслідок, із розвитком освіти для іноземних громадян, які бажають отримати або ж продовжити освіту українських вищих навчальних закладах. Ключовою ідеєю стає розвиток мовленнєво-комунікативної компетентності серед студентів-іноземців.

Мовленнєво-комунікативна компетенція завбачає володіння комунікативними та мовленнєвими навичками, котрі необхідні для ведення безпосередньої комунікації. Найважливішим компонентом комунікативної компетентності є мовленнєва та мовна.

Мовна компетенція – знання особистостями комунікації норм і правил сучасної мови з подальшим застосуванням [1, с. 48.]. Мовна компетенція ґрунтується на лексичній, граматичній, семантичній, фонологічній, компетенцій. Мовленнєва компетенція – загальні питання мовленнєвої діяльності, що передбачає наявність знань та умінь [3].

Мовленнєво-комунікативна компетентність складається із трьох різних компонентів, із рефлексивного мотиваційного та комунікативного. Отже, мовленнєво-комунікативна компетентність студентів-іноземців – це складна система особистості, яка поєднує практичні навички мовленнєво-комунікативної діяльності, теоретико-психологічні та тяжіє до сталих вимог ВНЗ України.

Існують науково-педагогічні умови для формування мовленнєво-комунікативної компетентності студентів-іноземців, наприклад:

1) вибірка змісту матеріалу для викладання повинна проводитись згідно з понятійних можливостей студентів-іноземців; 2) мотиваційна складова оволодіння теоретичним матеріалом у студентів-іноземців; 3) впровадження поетапного навчання та засвоєння матеріалу; 4) наявність підготовки викладачів при роботі зі студентами-іноземцями.

Функціонально-структурна модель об'єктивує процес формування мовленнєво-комунікативної компетентності іноземних студентів, котрий відбувається протягом трьох етапів: теоретичного, практичного, аналітичного.

Основне завдання яке стоїть перед викладачем вищого навчального закладу – сформувати практичні навички та вміння, котрі дозволять іноземним студентам використовувати знання які необхідні для подальшого навчання за обраною професією. Також викладач зобов'язаний володіти методикою спілкування із студентами-іноземцями, які є представниками різних культурних і національних груп.

Як наголошує дослідник мовленнєво-комунікативної компетентності Дементьєва Т. І., на різних етапах комунікації між студентом-іноземцем та викладачем відбувається перехід із базового рівня розуміння, на рівень спілкування у професійній діяльності [2].

Як зазначає дослідниця Пометун О. І., іноземні студенти разом із вітчизняними позначаються як спільний знаменник у мовленнєво-комунікативній діяльності, такі колоборації можна спостерігати на практичних заняттях, захистах наукових робіт, конференціях, виробничих практиках. Паралельно із таким актом комунікації відбувається професійний діалог між вітчизняними студентами, викладачем та студентами-іноземцями. Якщо вітчизняні студенти одразу сприймають інформацію від викладача, неважливо у якій царині студенти отримують знання (філологія, медицина, професійно-технічна освіта), то студенти-іноземці стикаються із великою кількістю труднощів, через ряд причин, наприклад, деякі студенти-іноземці мають низький базовий рівень знань та умінь, низький рівень мотивації до засвоєння нового, складного матеріалу, дехто відчуває складність через національно-культурні особливості [5].

Створення мовленнєво-комунікативної компетентності можливе лише з усвідомленням і засвоєнням теоретичного матеріалу дисципліни, індивідуальним

підходом до іноземної аудиторії студентів, також потрібно враховувати доцільність опанування теоретичної бази із реальним застосуванням на практиці. Перепоною у засвоєнні матеріалу може стати вплив рідної мови студента-іноземця та диференціальний принцип навчання.

Отже, оволодіння мовленнєво-комунікативною компетентністю для студентів-іноземців у ВНЗ України є доволі складним комплексним процесом який має свої особливості, тому важливо поєднувати суб'єктивні та об'єктивні фактори (базовий рівень підготовки іноземного студента, особистісна мотивація; організація учбового процесу, матеріально-технічна база ВНЗ., та ін.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті / Н. М. Бібік // Український педагогічний журнал. – 2015. – № 1. – С. 47–58.
2. Дементьєва Т. І. Формування комунікативної компетенції студентів-іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.09 / Дементьєва Тетяна Іванівна; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2005. – 207 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: [Під заг. ред. О.В.Овчарук]. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
4. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/liliya-grinevich-harkivska-oblast-lider-za-kilkisty-inozemnih-studentiv-v-ukrayini-ce-ne-lishe-viznannya-j-vidpovidalnist>. – Назва з титул.екрану.
5. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті / О. І. Пометун // Історія в школах України. – № 6. – 2007. – С. 3–12.

УДК: 378.6:61.016:616.31-0850091.33

Петрушанко Т.О., Бублій Т.Д., Дубовая Л.І.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА КАФЕДРІ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЇ

Статтю присвячено проблемі формування клінічного мислення у студентів-медиків. Рішення цього завдання можливе за умови удосконалення педагогічних методик та впровадження сучасних інноваційних технологій навчання. Одним з таких відомих інтегративних методів навчання і є підготовка та написання студентами навчальної академічної історії хвороби, що дозволяє оцінити теоретичні знання студентів на практиці, їхню здатність до нетрадиційного мислення. Це зумовлює поєднання традиційних та інноваційних методів в учбовому процесі на кафедрі терапевтичної стоматології.

Ключові слова: *інноваційні технології навчання, студенти, академічна історія хвороби*

The article is devoted to the problem of the formation of clinical thinking in medical students. The solution to this problem is possible provided that pedagogical methods are improved and modern innovative teaching technologies are introduced. One of such well-known integrative teaching methods is the preparation and writing by students of the academic history of the disease, which makes it possible to evaluate the students' theoretical knowledge in practice and their ability to think alternatively. This helps to combine traditional and innovative methods in the educational process at the Department of Therapeutic Dentistry.

Keywords: *innovative learning technologies, students, academic case history*

Стаття посвящена проблеме формирования клинического мышления у студентов-медиков. Решение этой задачи возможно при условии

совершенствования педагогических методик и внедрения современных инновационных технологий обучения. Одним из таких известных интегративный методов обучения и является подготовка и написание студентами учебной академической истории болезни, которая позволяет оценить теоретические знания студентов на практике, их способность к нетрадиционному мышлению. Это способствует сочетанию традиционных и инновационных методов в учебном процессе на кафедре терапевтической стоматологии.

Ключевые слова: *инновационные технологий обучения, студенты, академическая история болезни*

Модернізація вищої освіти України передбачає не тільки забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів та рекомендацій, має за мету постійне її покращення, керуючись досвідом та традиціями української вищої школи у поєднанні з використанням новітніх технологій і досвіду країн Європи. Метою впровадження інноваційних методик навчання на стоматологічному факультеті є істотне збільшення мотивації студентів-стоматологів, підвищення їх теоретичної та практичної підготовки з урахуванням особливостей теперішнього часу [2 с. 167]. Стосовно підготовки медичних фахівців важливим є формування з перших років навчання здатності збирати клінічні відомості, аналізувати їх, синтезувати у вигляді нового знання: синдромного діагнозу, прогнозу, побудови плану індивідуального лікування. Формування цієї здатності вимагає не тільки достатнього обсягу знань, але й певного практичного досвіду, який починає накопичуватися в процесі курації пацієнтів в умовах навчального закладу і продовжується в процесі клінічної роботи, в рамках всієї подальшої професійної діяльності [1 с. 87]. Здатність збирати інформацію про хворого, аналізувати її, проводити медичну діагностику, планувати лікувально-профілактичні заходи зазвичай позначається як клінічне мислення і формує здатність до проективної детермінації майбутнього, відповідальність за нього, віру в себе й свої професійні здібності.

Рішення цього завдання можливе за умови удосконалення педагогічних методик та впровадження сучасних інноваційних технологій навчання [3 с. 86]. До інноваційних методів навчання відносять методи активного навчання (МАН), вони значно поліпшують запам'ятовування матеріалу, сприяють його ідентифікації і цілеспрямованій практичній реалізації, а також з активним поєднанням їх з апробованими методами. Одним з таких відомих інтегративних методів навчання і є підготовка та написання студентами навчальної академічної історії хвороби, у процесі якої студенти набувають знання, виконуючи практичне завдання (так званий, проект). Головна мета методу проектів – розвиток пізнавальних, творчих навичок у студентів, вміння самостійного конструювання власних знань, вмінь орієнтуватись в інформаційному просторі. Головна вимога методу проектів – наявність значимої проблеми, яка потребує інтегрованого знання, дослідницького пошуку її розв'язання, необхідності самостійної діяльності, що реалізується при написанні історії хвороби. В останні роки в багатьох країнах набувають використання кейс-методи (кейс-стадії). Інколи їх ототожнюють з методом конкретних ситуацій. Особливістю цього методу є рішення проблемної ситуації на основі фактів реального життя (хвороба пацієнта). Кейс не тільки описання реальних подій (скарги, анамнез захворювання, дані обстеження), а і єдиний інформаційний комплекс (пошук необхідної літератури, використання досвіду викладача та інш.), що допомагає з'ясувати ситуацію, формулює питання, які

приводять до розв'язання завдання (постановка остаточного діагнозу, обґрунтування лікування та профілактики). Гарний кейс (схема написання історії хвороби) має задовольняти такі вимоги: відповідати чітко сформульованій меті створення (постановка остаточного діагнозу), мати відповідний рівень труднощів (планування адекватних методів обстеження), ілюструвати особливості лікування конкретного хворого, які актуальні сьогодні, що повинно розвивати аналітичне мислення, прогнозувати можливий подальший розвиток хвороби, планувати профілактику. Кейс в даному використанні не тільки рішення реальної проблеми, а і єдиний інформаційний комплекс, що допомагає з'ясувати ситуацію, містить питання, які приводять до розв'язання завдання. Деякі вчені вважають, що кейси бувають "мертві" і "живі". До мертвих кейсів вони відносять ті, що містять всю необхідну для аналізу інформацію, а до "живих" - в даному випадку, історія хвороби - що понукають студентів до пошуку додаткової інформації для аналізу. Ще однією особливістю теперішнього часу є широка інформованість населення, впровадження нових інформаційних технологій (інтернет, мобільний зв'язок), які швидко освоюються як студентами, так і хворими. При цьому значимість наукової та навчальної літератури йде на другий план, популярність бібліотек зменшується при збільшенні ролі засобів електронної інформації, що понукає до активного пошуку шляхів розв'язання проблеми швидко та якісно. Сучасні реалії розвитку громадянського суспільства і підвищення юридичної грамотності населення впливають на те, що пацієнтів, які бажають добровільно проходити лікування у студентів, стає все менше і менше. Це не може не позначатися негативно на практичній підготовленості студентів і вимагає вдосконалювати методи рішення цього питання шляхом засвоєння студентом методів етіко-психологічного впливу на особистість пацієнта.

Історія хвороби, як основний клінічний документ, є також і юридичною документацією і основою багатьох інших медичних документів, правильність заповнення яких залежить від якості написання історії хвороби. Слід постійно враховувати, що вона може в разі конфлікту між лікарем та хворим бути предметом судово-медичного розслідування, тому написання історій хвороби формує відповідні навички.

Труднощі написанні написання історії хвороби обумовлені малою кількістю учбових годин, запланованих на підготовку історії хвороби, але написання «Історії хвороби» на кафедрі терапевтичної стоматології є обов'язковим компонентом фахової підготовки майбутнього лікаря – стоматолога і дозволяє оцінити теоретичні знання студентів у практичному завданні, здатність його до нетрадиційного мислення. Тому сприяє застосування інтегративних методів навчання – поєднання традиційних та інноваційних методів в учбовому процесі на кафедрі терапевтичної стоматології.

Потреба в знаннях захворювань слизової оболонки порожнини рота, хвороб пародонта вимагає постійного самовдосконалення, що сприяє безперервному професійному зростанню, підвищенню інтересу до майбутньої професії, розширює їх кругозір та буде сприятиме їх ефективній комунікативній взаємодії у майбутньому.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бублій Т. Д. Основные аспекты совершенствования преподавания терапевтической стоматологии студентам – иностранцам / Т. Д. Бублій, Л. И. Дубовая // Электронный периодический научный журнал «SCI-ARTICLE.RU». - 2015. - № 19. - С. 86-89.

2. Петрушанко Т. О. Проблеми та шляхи удосконалення викладання терапевтичної стоматології / Т. О. Перрушанко, Т. Д. Бублій, Л. І. Дубовая // Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні : матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю, Полтава, 21 березня 2019 р. – С. 166-168.
3. Сідаш Ю. В. Складності написання академічної історії хвороби студентами англomовної форми навчання на кафедрі терапевтичної стоматології / Ю. В. Сідаш, Т. Д. Бублій, Т. О. Петрушанко // Актуальні питання медичної (фармацевтичної) освіти іноземних громадян: проблеми та перспективи : збірник статей навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 22 листопада 2018 р. - С. 85-87.

УДК 378.091.26:004.9:61

*Piriatinska N.E.^{1,2}, Vdovichenko V.Yu.², Saprichova L.V.¹,
Borysova Y.V.¹, Trach O.O.², Klochko N.I.²*

¹V. N. Karazin Kharkiv National University

²Kharkiv National Medical University

GRAPHIC TESTS USAGE AS KNOWLEDGE CONTROL METHOD FOR MEDICAL UNIVERSITIES STUDENTS

Стаття присвячена сучасним педагогічним підходам у ВНЗ, використання графічних тестів для навчання і контролю знань, що сприяють розвитку активних форм мислення студентів-медиків.

***Ключові слова:** підходи в навчанні, контроль знань, тестування, графічні тести, компетентнісний підхід.*

The article is devoted to modern pedagogical approaches at the university, the usage of graphic tests for training and knowledge control, contributing to the development of active forms of thinking of medical students.

***Key words:** approaches in training, knowledge control, testing, graphic tests, competency-based approach.*

Статья посвящена современным педагогическим подходам в ВУЗе, использованию графических тестов для обучения и контроля знаний, способствующих развитию активных форм мышления студентов – медиков.

***Ключевые слова:** подходы в обучении, контроль знаний, тестирование, графические тесты, компетентностный подход.*

The main requirements for assessing the knowledge and skills of students are objectivity, reliability, concreteness and validity [3,5]. One of the most appropriate requirement methods of educational activities for assessing effectiveness in modern school is testing.

The aim of the work is to analyze the capabilities of graphic tests as a method of controlling knowledge and the features of its use in teaching morphological and clinical disciplines, in increasing the activity of medical students in the classroom.

This time numerous studies on various aspects of learning control are known. Pedagogical testing has several advantages over traditional forms of control. These include: objectivity, reliability, high differentiating ability, compliance with the competency-based approach in education [1-4].

The problems were solved by the graphic testing method when studying individual sections of disciplines at the Department of Histology, Cytology and Embryology, clinical anatomy and operative surgery, introduction in internal diseases and physical rehabilitation with further analysis of its effectiveness. A graphic image of the lesson's thematic content was used to improve the perception of the information being studied and to consolidate the specific visual image of the key points. It is possible to use graphical test tasks not only for testing knowledge, but also for training and self-control. For

example, the usage of images with missing parts when students were asked to add the missing elements on their own. Students' independent creative work was also welcomed, without the help of a teacher, to visualize the studied material as individually as in a group. As an increase in students' interest, game methods were used, for example, a competition between two teams to visualize the material being studied, comparing the accuracy and detail of morphological structures, the logical structure of the schemes, its structuring and the relationship between the concepts.

Results: the use of graphical tests as a method of knowledge control showed their positive impact on the educational process. These test models in control and self-control from the first years of training contribute to the development of students' diagnostic abilities, which is especially important for the formation of medical thinking of future specialists. The logic of building a test and finding the right answer coincides with the logic of diagnosis: analysis of the available information, its classification, the identification of essential features and decision making.

Conclusion: the use of graphic tests in the educational process forms cognitive universal educational actions and is a tool for further self-education, developing the skills of intellectual and practical activity in a medical student.

REFERENCES

- 1 Аванесов В.С. Научные проблемы тестового контроля знаний / В.С. Аванесов. - Учеб. пособие. - М., 1994. - 135 с.
- 2 Барсуков Н.П. Методические аспекты самостоятельной подготовки студентов по дисциплине «Цитология, гистология, эмбриология» // О формах организации самостоятельной работы студентов условиях развития современных образовательных информационных технологий / Материалы международной учебно-научно-методической конференции профессорско-преподавательского состава (Симферополь, 21-22 марта 2012 г.). – Симферополь: ИТ Ариал, 2012. – С. 363-364.
- 3 Манько Н.Н. Когнитивная визуализация дидактических объектов в активизации учебной деятельности / Н.Н. Манько // Педагогика и психология, 2009. – №2 – С.58.
- 4 Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорії, практика, досвід /О. Пометун, Л. Пироженко. - Метод. посіб. – К.: АПН, 2001. - 135 с.
- 5 Novak J.D. The promise of new ideas and new technology for improving teaching and learning / J.D. Novak // Cell Biol. Educ. – 2003. – Vol. 2. – P.122 –132.

УДК 378.147

Плачинда Т.С.

Льотна академія Національного авіаційного університету, м. Кропивницький ПОЗИТИВНИЙ ІМІДЖ ВИКЛАДАЧА ЗВО ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

Стаття присвячена дослідженню наукової проблеми удосконалення іміджу викладача закладу вищої освіти. Увага акцентується на тому, що якісна професійна підготовка майбутніх фахівців безпосередньо залежить від особистості викладача. Пропонуються результати опитування студентської молоді та викладачів щодо іміджу викладача в освітньому процесі. Наведено результати обробки відповідей респондентів, що систематизовані у позитивні та негативні характеристики. З'ясовано, що значна увага приділяється не зовнішньому, а на внутрішньому світові викладача ЗВО, увагу зосереджено на його професіоналізмі, що має спонукати викладача до постійного самовдосконалення.

Ключові слова: викладач ЗВО, імідж викладача, позитивний імідж, негативний імідж, педагогічна майстерність, професійна компетентність.

The article is devoted to the research of the scientific problem of improving the image of the university teacher. Attention is drawn to the fact that the qualitative professional training of future specialists depends directly on the personality of the teacher. The results of a survey of young students and teachers on the image of the teacher in the educational process are offered. The results of the processing of the respondents' answers, which are organized into positive and negative characteristics, are presented. It has been found that much attention is paid not to external, but to the internal characteristics of the teacher, and focuses on his professionalism, which should encourage the teacher to continuous self-improvement.

Keywords: *university teacher, teacher image, positive image, negative image, pedagogical skill, professional competence.*

Статья посвящена исследованию научной проблемы совершенствования имиджа преподавателя вуза. Внимание акцентируется на том, что качественная профессиональная подготовка будущих специалистов напрямую зависит от личности преподавателя. Предлагаются результаты опроса студенческой молодежи и преподавателей относительно имиджа преподавателя в образовательном процессе. Приведены результаты обработки ответов респондентов, систематизированы в положительные и отрицательные характеристики. Выяснено, что значительное внимание уделяется не внешнему, а внутреннему миру преподавателя вуза, внимание сосредоточено на его профессионализме, что должно побудить преподавателя к постоянному самосовершенствованию.

Ключевые слова: *преподаватель вуза, имидж преподавателя, положительный имидж, негативный имидж, педагогическое мастерство, профессиональная компетентность.*

Якісна професійна підготовка майбутніх фахівців різних галузей знаходиться у певній залежності від особистості викладачів ЗВО та їх професіоналізму. Проте, місія сучасного викладача не обмежується лише якісною організацією та забезпеченням освітнього процесу. На викладача покладено виконання еталонної функції – його професійний образ (бездоганний зовнішній вигляд, особистісна та професійна культура, інноваційне творче мислення, відповідальне ставлення до своїх професійних обов'язків тощо) повинен слугувати для студентів взірцем позитивного іміджу фахівця.

Науковці О. Грейліх, Т. Довга, В. Ісаченко, О. Марченко, Н. Прус, О. Романовська, Т. Туркот, С. Фатальчук та ін. розглядали різноманітні аспекти іміджу викладача. Завдяки чому вітчизняна наука збагатилася різними підходами до вивчення сутності та структури іміджу викладача ЗВО.

Імідж зазвичай розуміють як ціннісний образ будь-чого, що створюється з метою емоційно-психологічного впливу. Питання розробки фундаментальних засад створення, проявів, трансформації, реалізації, оновлення іміджу вивчає сучасна наука – іміджелогія як синтез багатьох дисциплін (педагогіки, психології, соціології, філософії, культурології тощо). Це наука про становлення і формування певних механізмів, методів, засобів, технологічних процедур і форм впливу на людей з метою усвідомлення ними необхідності самовдосконалення, формування бажаних рис і характеру поведінки у суспільстві, державі, установі.

Важливою умовою забезпечення високого рівня культури взаємовідносин між професорсько-викладацьким складом і студентством є привабливий, педагогічно позитивний імідж закладу вищої освіти та особистий імідж викладача

як його офіційного представника. Імідж педагога, як принцип виховання собою, є одним із важливих принципів гуманістичної педагогіки: особистий образ педагога має бути привабливим для майбутніх фахівців.

У науково-педагогічній літературі дослідники (Н. Бутенко, О. Грейліх, Т. Довга й ін.) широко висвітлюють окремі характеристики викладача, що слугують показниками зовнішнього (візуального) іміджу. Не лишаються поза увагою дослідників особистісно-професійні якості викладача (інтелігентність, організованість, відповідальність, самобутність тощо). Оpubліковано низку робіт, присвячених дослідженню взаємозв'язків між іміджем, педагогічною майстерністю та професійною компетентністю педагога вищої школи.

З метою з'ясування особливостей і дослідження сучасних поглядів студентської молоді та викладачів ЗВО на імідж викладача в освітньому процесі, нами проведено опитування у 2018–2019 рр. У ньому взяли участь 76 респондентів – викладачі та студенти різних українських вишів, серед яких 41 викладач (53,9%) та 35 студентів (46,1 %). Гендерний розподіл реципієнтів: жіночої статті – 62 особи (81,6%), чоловічої – 14 осіб (18,4%). Вік опитуваних становить від 17 до 59 років. Опрацювавши відповіді респондентів, ми дійшли висновку, що зовнішній вигляд викладача, для більшості опитаних студентів не має значення. Сучасний студент надає перевагу таким рисам, як професіоналізм, комунікабельність та гуманізм викладача.

Систематизація отриманих відповідей респондентів дозволила віднести до ознак позитивного іміджу викладача наступні характеристики, які можна умовно об'єднати у такі групи: професійні якості; ставлення до студентів; зовнішній вигляд; особистісні якості і загальна культура; емоційні стани. Таке структурування дещо відрізняється від загальноприйнятого, зокрема для соціологів та політологів, що вирізняють три види характеристик – персональні, соціальні та символічні.

До якостей, що характеризують професійну компетентність викладача, респонденти віднесли:

- мотиваційні: бажання викладати; любов до своєї справи (предмету), щире захоплення своєю справою, вміння викликати інтерес у студентів до свого предмету, вміння зацікавити та сфокусувати увагу на своїх словах;
- фактичні знання та методичні вміння: знання свого предмету, обізнаність у сучасних трендах свого фаху; вміння цікаво подавати навчальний матеріал, неординарний підхід до роботи, знання інноваційних технологій, вміння використовувати педагогічні техніки та технології на практиці;
- самоосвітні потреби: прагнення до самовдосконалення, готовність навчатися упродовж життя, професійна мобільність.

Ставлення до студентів респонденти-педагоги описали так: гуманістична спрямованість, людяність, чуйність, повага до студентів та колег; уважне ставлення до студентів: розуміння, тактовність, ввічливість, стриманість; справедливість та прозорість оцінювання, врахування індивідуальних особливостей та інтересів; простота у спілкуванні (відсутність зверхності).

Ознаками гідного зовнішнього вигляду опитувани вважають: охайність, естетичну привабливість, приємну зовнішність, естетичний (елегантний) зовнішній вигляд, вдало дібраний гардероб, сучасний одяг, стильні прикраси, доглянуте волосся, стриманий макіяж, доречні аксесуари, манікюр, приємні парфуми, вміння гарно одягатись, наявність особистого стилю.

Викликають повагу у респондентів такі особистісні якості: почуття гумору, комунікабельність, толерантність, терплячість, відповідальність, доброзичливість, організованість, дисциплінованість, виваженість, вихованість, інтелігентність, культура мовлення, дотримання норм етикету.

Характеризуючи емоційну сферу викладача, учасники опитування називають: привітну посмішку, гарний настрій, уміння керувати емоціями, стриманість, життєрадісність, позитивна налаштованість, оптимізм.

Узагальнення отриманих відповідей призвело до виокремлення аспектів діяльності та поведінки викладача, які утворюють негативний імідж:

- неналежний зовнішній вигляд: неохайний зовнішній вигляд (брудний одяг і взуття); відсутність смаку та власного стилю в одязі; недоречне вбрання; одяг, що не відповідає віку; екстравагантний одяг; строкатість або безбарвність одягу, багато зайвих деталей; відсутність зачіски та манікюру, завеликі прикраси, неприємний запах (тютюну);

- вади спілкування: надмірна балакучість, невміння слухати, схильність до штампів, догм і рутини; брак педагогічної майстерності, повчальна манера мовлення, категоричність, владність, формалізм під час спілкування з колегами та студентами; агресія по відношенню до студентів, придушення студентських ініціатив, фамільярність, грубість, злість, пихатість, байдужість;

- непрофесійне викладання: погане володіння матеріалом, низька кваліфікація, застарілість знань та методів викладання, невміння донести інформацію, небажання передати знання, мовні помилки під час викладу матеріалу;

- негативні риси характеру і поведінки: невихованість, прискіпливість, відсутність почуття гумору, нечесність, вульгарність, нудність, непривітність, невірноваженість, грубість, недоброзичливість, лицемірство, неорганізованість, недисциплінованість;

- наявність шкідливих звичок: тютюнопаління, вживання нецензурних слів і виразів, агресивність, конфліктність.

Таким чином, зважаючи на те, що більшість опитаних акцентують увагу на внутрішньому світі викладача, у останнього є необхідність постійного самовдосконалення – як особистого, так і професійного.

Перспективою подальших досліджень убачаємо в розробці та впровадженні методичних рекомендацій для викладачів закладів вищої освіти щодо формування їхнього позитивного іміджу.

УДК 378.015.31-054.62:17.022.1

Пономарьова А.А.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВОГО САМОВИХОВАННЯ
ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ПЕРШИХ КУРСІВ

У статті описується зміст поняття морально – вольового самовиховання іноземних студентів 1 курсіві. Автором розглядаються підходи до визначення процесу самовиховання. Самовиховання визначається як специфічний вид внутрішньої діяльності, націленої на вироблення вмінь, навичок, здібностей, якостей для її самоствердження і самореалізації в суспільстві. Представлено опис особливостей морально-вольового самовиховання іноземних студентів перших курсів українських ВНЗ. Виділені критерії успішної адаптації студентів першого курсу до навчання в умовах ВНЗ. Автором робиться акцент на недостатності

вивчення самовиховання моральних якостей у психолого-педагогічній літературі. Підкреслюється, що самовиховання є ресурсом розвитку у рамках освітнього процесу у ВНЗ.

Ключові слова: самовиховання, вольові якості, моральні якості, особистість, розвиток.

This article describes the content of the concept of moral - volitional self-education of foreign students in italics. The author considers approaches to determining the process of self-education. Self-education is defined as a specific type of internal activity aimed at developing skills, abilities, qualities for its self-affirmation and self-realization in society. The description of the features of moral-volitional self-education of foreign first-year students of Ukrainian universities is presented. Highlighted criteria for the successful adaptation of first-year students to study in a university. The author focuses on the inadequacy of the study of self-education of moral qualities in psychological and pedagogical literature. It is emphasized that self-education is a development resource in the framework of the educational process at the university.

Key words: self-education, strong-willed qualities, moral qualities, personality, development.

В данной статье описывается содержание понятия морально - волевого самовоспитания иностранных студентов 1 курсива. Автором рассматриваются подходы к определению процесса самовоспитания. Самовоспитания определяется как специфический вид внутренней деятельности, нацеленной на выработку умений, навыков, способностей, качеств для его самоутверждения и самореализации в обществе. Представлено описание особенностей морально-волевого самовоспитания иностранных студентов первых курсов украинских вузов. Выделенные критерии успешной адаптации студентов первого курса к обучению в условиях вуза. Автором делается акцент на недостаточности изучения самовоспитания нравственных качеств в психолого-педагогической литературе. Подчеркивается, что самовоспитание является ресурсом развития в рамках образовательного процесса в вузе.

Ключевые слова: самовоспитания, волевые качества, нравственные качества, личность, развитие.

Постановка проблеми. Останніми роками в Україні стрімко збільшується кількість іноземних студентів, для яких український ВНЗ стає не лише місцем здобуття професійної кваліфікації та вищої освіти, але й осередком особистісного розвитку, виховання, що здійснюється у процесі їхньої акультурації в іншомовному та інокультурному середовищі. Більшість студентів перших курсів, потрапляючи до нового культурно-мовного простору, стикаються із такими труднощами: 1) новими соціально-побутовими умовами; 2) новими культурними традиціями; 3) новою системою освіти. Для подолання труднощів культурно-мовної адаптації іноземним студентам необхідно залучати внутрішні морально-вольові резерви, які мають ґрунтуватися на принципах толерантності і які є основою морально-вольового самовиховання іноземних студентів перших курсів.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми виховання та самовиховання досліджено у працях І. Бех, О. Кочетова, В. Сухомлинського, розглянуто соціологічні та психологічні аспекти. Наукові розвідки про особливості виховання іноземних студентів зробили такі науковці, як О. Білик, С. Варава, І. Кушнір, І. Штеймільлер: описано шляхи культурної адаптації, формування моральної компетентності та створення педагогічного супроводу соціокультурної адаптації

іноземних студентів. Між іншим, залишаються недостатньо дослідженими проблеми морально-вольового самовиховання іноземних студентів перших курсів, що й зумовлює актуальність цієї роботи.

Мета статті – опис особливостей морально-вольового самовиховання іноземних студентів перших курсів українських ВНЗ.

Основний виклад матеріалу. Під самовихованням розуміємо «діяльність, що ґрунтується на повазі особистості до себе та відповідності певним моральним нормам» [І. Бех, с. 18]. Важливою ознакою самовиховання є поєднання об'єкта і суб'єкта виховної роботи [В. Ягупов]. Морально-вольове самовиховання іноземних студентів перших курсів має ґрунтуватися, з одного боку, на розумінні морально-культурних цінностей нового для них середовища, а з іншого боку, на вольовій регуляції процесу їхньої соціокультурної та академічної адаптації. Розуміння та залучення до морально-культурних цінностей здійснюється під час вивчення іноземної мови (української), а розвиток навичок вольової регуляції адаптаційних процесів – під час виховання. Розглянемо зазначені процеси.

Мораль – теоретичне уявлення про стосунки в певному національному суспільстві відповідно до категорій «добро» / «зло». Моральна культура особистості містить досвід людства, який допомагає гідно поводитися у традиційних ситуаціях, а також творчі елементи свідомості: моральне розуміння, що допомагає вирішувати гідно проблемні ситуації. Поділяємо думку В.І. Лозової, що «моральна культура – найголовніший компонент духовного життя людини, який характеризує її досягнення в оволодінні основами моралі як сукупності принципів, вимог, норм, правил, які регулюють дії в усіх сферах її життя, у формуванні моральної свідомості, розвитку моральних почуттів, виробленні навичок моральної поведінки особистості» [6, с. 149]. З позиції педагогічної теорії процес морального виховання є сукупністю дій, спрямованих на оволодіння моральною культурою. Важливою при цьому є єдність морального виховання та самовиховання. Вважаємо, що особливістю морального виховання іноземних студентів перших курсів українських ВНЗ є здійснення такого виховання в процесі мовної підготовки, оскільки для них розвиток моральної культури може відбуватися лише під час міжкультурної комунікації засобами іноземної мови.

«Мовна освіта ґрунтується на таких загальнодидактичних та морально-культурних принципах: людиноцентризму, гуманізму, духотворчості; єдності навчання, розвитку й виховання; науковості; систематичності та послідовності; усвідомленості й доступності; наступності й перспективності; диференціації та індивідуалізації; зв'язку теорії з практикою; культуровідповідності; міждисциплінарності та ін.» [5, с. 161]. Мовна освіта набуває значущості формування та розвитку моральних якостей іноземних студентів, оскільки саме навчання мови дає «орієнтацію у розмаїтості людського життя» (соціальних стосунках, вікових рольових функціях комунікантів, ситуаціях спілкування тощо). <...> Завдання ефективної мовної освіти полягає в тому, щоб кожен міг реалізувати закладене в мові відповідно до своїх конкретних потреб і мовних ситуацій» [4, с. 28]. Отже, морально-вольове самовиховання іноземних студентів безпосередньо пов'язане з мотивацією саморозвитку за допомогою мовної освіти в країні навчання, у нашому випадку, засобами української як іноземної.

Означені процеси здійснюються у єдності із розвитком вольових якостей, які актуалізуються особливо в іноземних студентів перших курсів під час їхньої адаптації у країні навчання.

У кожного прибулого іноземного студента починається соціальна адаптація (активне пристосування індивіда до зміни середовища) і ресоціалізація (засвоєння особистістю нових знань, цінностей, ролей, навичок в умовах нової соціокультурної ситуації) [2, с. 3]. Соціокультурна адаптація відбувається як під час навчальної діяльності, так і в позааудиторних заходах. Найскладніший період адаптації припадає на перший рік навчання. Серед труднощів, із якими стикаються іноземні студенти, є об'єктивні (зумовлені новим змістом навчання, спілкування, взаємодії) та суб'єктивні (пов'язані з особливостями адаптанта: невпевненість, тривожність тощо). Деякі автори вказують і на педагогічні труднощі (недостатня розробленість теорії та практики навчально-виховного процесу, неготовність і навіть небажання деяких викладачів урахувувати вікові й індивідуальні особливості студентів) [3].

За твердженнями М.І. Вітківської та І.В. Троцук [1, с. 4], процес адаптації студентів-іноземців до нового мовного середовища містить такі етапи: по-перше, занурення до академічного (студентського) середовища; по-друге створення моделі особистої поведінки в новому культурно-мовному просторі; по-третє, подолання «мовного бар'єру». Для подолання окреслених перепон в іноземних студентів необхідно розвивати морально-вольові якості, які допоможуть у вольовій регуляції адаптації до навчання в українському ВНЗ і у подальшому морально-вольовому самовихованні.

Т. Цепеліна, О.О. Стягунова [7] виділяють такі критерії успішної адаптації студентів першого курсу до навчання в умовах ВНЗ:

- пізнавальний (дидактичний) – відповідність навчальних і професійних інтересів; стійка потреба у знаннях із фахових дисциплін; наявність певних знань із майбутньої професійної діяльності; порівняння попереднього досвіду спілкування з учасниками групи, функціонування у попередньому соціумі із теперішнім, із наявною системою ціннісних орієнтацій і установок;

- емоційний – стійке позитивне та зацікавлене ставлення до обраного фаху; позитивна оцінка нової групи, прийняття групових норм, в результаті чого відбувається поступова ідентифікація індивіда з цією групою;

- діяльнісний (чи практичний) – стійка потреба в діяльності, максимально наближеної до майбутньої професії; активна позиція при опануванні професійно значущих дисциплін; прийняття активної участі в житті студентського колективу;

- вольовий – упевненість як у подоланні труднощів, пов'язаних з оволодінням професійною діяльністю, так і у вирішенні проблемних ситуацій на соціальному і побутовому рівнях.

Серед вольових властивостей виокремлюють цілеспрямованість, наполегливість, ініціативність, самостійність, сміливість, рішучість, терплячість, витримка. Вольові властивості особистості зумовлюють окремі прояви вольової активності в різних ситуаціях комунікації [8, с. 544], що пов'язане з адаптацією іноземних студентів. Успішність адаптації залежить від морально-вольових якостей іноземного студента. Розвиваючи ці якості, можна прискорити адаптаційні процеси.

Отже, морально-вольове самовиховання іноземних студентів передбачає свідому діяльність суб'єкта цього процесу з удосконалення свого розуміння моральних цінностей іноземної (української) культури та саморозвиток умінь вольового регулювання комунікативних та міжособистісних проблем, з якими іноземний студент стикається на початку навчання в українському ВНЗ.

Висновки. Таким чином, серед особливостей морально-вольового самовиховання іноземних студентів перших курсів українських ВНЗ можна виокремити такі: 1) морально-вольове самовиховання актуального для нашого дослідження контингенту здійснюється під час навчання української мови як іноземної шляхом залучення до нових культурних цінностей під час міжкультурної комунікації; 2) морально-вольове самовиховання є необхідним в умовах соціокультурної та академічної адаптації іноземних студентів з метою вольового регулювання проблемних комунікативних ситуацій та подолання міжкультурного бар'єру.

Оскільки морально-вольове самовиховання іноземних студентів є особистісно ініційованим продовженням процесу виховання, розпочатого в межах ВНЗ, перспективою подальших наукових пошуків вбачається опис теоретичних засад створення педагогічного супроводу морально-вольового самовиховання іноземних студентів перших курсів українських ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітковська М.І., Троцук І.В. Адаптація іноземних студентів до умов життя і навчання в Росії. Вісник РУДН. Серія: Соціологія. 2004, № 6 - 7. С. 268.
2. Довгодько Т.І. Розвиток системи підготовки іноземних студентів в Україні. Вища освіта України. 2012. №3 (додаток 2). Т. 2. С. 102-104.
3. Дятленко Н. М. Умови адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ. Збірник наук. праць / Інститут психології і соціальної педагогіки КМПУ імені Б.Д. Грінченка; Московський гуманітарний педагогічний інститут. Випуск 1. 2009. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>
4. Єрмоленко С., Мацько Л. Навчально-виховна концепція Вивчення української (державної) мови. С. 28-33.
5. Крsek О.Є. Духовно-Моральні цінності мовної освіти. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. № 22 (77). 2017. С. 157-167.
6. Лозова В.І., Троцко Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. сел. Харків, 2002. 400 с.
7. Першина А. Адаптація студентів до навчання у Вищих Навчальних закладах. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/590>
8. Селіванов В. Вибрані психологічні твори: воля, її розвиток і виховання. Рязань, 1992. 572 с.

UDC: 378.147.34

**Radzishavska Ye.B., Solodovnikov A.S., Gordienko N.O.,
Rysovana L.M., Grankina S.S., Shuba I.V.
Kharkiv National Medical University**

SOME ASPECTS OF TEACHING MEDICAL INFORMATICS AT MEDICAL UNIVERSITIES

В статті розглядаються питання сучасного викладання медичної інформатики студентам медичних університетів. В роботі описано основну мету дисципліни, пропонуються шляхи вдосконалення її. Актуальність даної тематики підтверджує те, що наукові методи та інструментальні засоби все більш широко проникають в будь-які галузі життєдіяльності людини, і медицина не є виключенням, саме це надає медичній інформатиці характер міждисциплінарної галузі, яка набуває все більш важливе загальнонаукове і загальноосвітнє значення. Розкрито важливе питання забезпечення формування у сучасного лікаря цілісного системного наукового світогляду на проблеми інформатизації охорони здоров'я. Дана стаття буде цікава викладачам закладів вищої медичної освіти.

Ключові слова: викладання медичної інформатики, проблеми інформатизації охорони здоров'я.

The article discusses the issues of up-to-date teaching medical informatics to students of medical universities. The paper describes the main goal of the discipline, suggests ways to improve it. The relevance of this topic lies in the fact that scientific methods and tools are increasingly penetrating into any branch of human life, and medicine is not an exception. That is why Medical Informatics belongs to interdisciplinary field, and acquires important scientific and educational value. Authors disclosed the important issue of the formation of a holistic and scientific worldview in modern doctors on the problems of health care informatization. This article would be interesting to teachers of higher educational institutions of a medical profile.

Keywords: *teaching medical informatics, problems of health care informatization.*

В статье рассматриваются вопросы современного преподавания медицинской информатики студентам медицинских университетов. В работе описано основную цель дисциплины, предлагаются пути совершенствования ее. Актуальность данной тематики подтверждает то, что научные методы и инструментальные средства все более широко проникают в любые отрасли жизнедеятельности человека, и медицина не является исключением. Именно этот факт придает медицинской информатике характер междисциплинарной области, которая приобретает все более важное общенаучное и общеобразовательное значение. Раскрыт важный вопрос обеспечения формирования у современного врача целостного системного научного мировоззрения на проблемы информатизации здравоохранения. Данная статья будет интересна преподавателям высших учебных заведений медицинского профиля.

Ключевые слова: *преподавание медицинской информатики, проблемы информатизации здравоохранения.*

In the context of health care informatization, the problem of training future physicians with the use of information technologies in medical-diagnostic and management activities is an urgent problem. A characteristic feature of modern pedagogy is innovation, that is, the ability to renew, openness to the new. Immediate manifestations of innovation in higher medical education institutions are the advancement of 5-7 years by all components of the pedagogical technology (conceptual, substantive and procedural) state "for today" of all disciplinary components in the activity of the educational institution.

To solve this problem, Medical Informatics courses were implemented in medical universities. The main purpose is "to provide students with information about modern computer technologies in addition to medicine and health care, to give knowledge about methods of informing medical activities, automation of clinical trials, computerization of management in the healthcare system; to learn how to use computer applications for solving problems of medicine and health care, means of informational support of medical decisions by automated medical-technological systems» [1, 2]. This paper offers possible ways to improve this course.

The basic concepts of Informatics, its scientific methods and tools, are increasingly penetrating other fields of scientific knowledge, including Medicine, which gives Informatics the character of an interdisciplinary field, which becomes more and more important in the general scientific meaning [3]. At the present stage of science, many directions are united in order to create a new direction or mutually enrich a methodology that would improve understanding of various complex processes and phenomena. An essential role in the integration of sciences belongs to information technology, which offers a means of practical application of scientific thought and

enhancement of work efficiency [1, 4]. The most important areas in this area are cybernetics, systems analysis and decision theory. In addition, there are a number of applications of information science, such as the electronic workflows.

Medical informatics is a scientific discipline that is related to the analysis of problems of workflow, management, quality control, synthesis of information processes in the health care system, in other words, it is a science that uses systematic analysis in medicine to develop techniques (algorithms), intended for process control, decision making and scientific analysis [4, 5].

It is of utmost importance to provide a modern physician with a holistic systemic scientific outlook adequate to the prospects for the development of a global information society.

Therefore, one of the aspects of the modernization of the course "Medical Informatics" should be increased attention to the study of systems theory and systems analysis, as well as decision theory and medical cybernetics. If it is necessary to search for new theoretical foundations of therapeutic interventions in modern medicine, it is possible to solve the task based on the synthesis of physiology, mathematics and medical cybernetics.

Based on a systematic approach, as a basic principle, cybernetics allows you to describe complex systems and provide appropriate models for research.

Medical cybernetics gives rise to the following directions:

- automation of diagnosis of diseases;
- automation of diagnosis of the patient's condition;
- modeling of physiological processes in norm and at pathology;
- automation of work of medical workers;

System analysis, in turn, allows to predict the behavior of a complex biological system, providing the maximum amount of information, establishing relationships of phenomena in the functioning of the system, identifying deviations of the parameters that characterize its activity, on the basis of comparison with model characteristics. This approach requires a new level of use of mathematical methods and computer tools for processing physiological information.

Predicting the occurrence, course and consequences of the pathological process is one of the most promising areas of modern medical science, because it provides advanced knowledge, which allows, based on the prediction of the most likely development of events, to make optimal managerial decisions on disease prevention, treatment and rehabilitation of patients. However, using system analysis to solve these problems would be incomplete without the use of decision theory. This theory allows the creation and application of expert systems in medicine, the use of methods of expert evaluation in complex subject areas, optimization of the processes of management of complex systems in conditions of risk and uncertainty.

There are some areas system analysis:

- optimization methods for objects detection;
- methods for identifying management systems based on expert information;
- methods and algorithms for structural-parametric synthesis of complex systems;
- methods and algorithms of intellectual support in making management decisions;
- methods and algorithms for predicting and evaluating the efficiency, quality and reliability of complex systems;
- visualization, transformation and analysis of information based on computer methods of information processing.

The main focus of health care improvement will be the continuous implementation of high technology at all levels of care delivery, the unification of strengths of specialization and integration in medicine as a whole and in its separate sections.

Information technologies are widely used for automation of many medical tasks: decision making in conditions of risk and uncertainty, accounting and movement of medicines, diagnostics of diseases, including donological, monitoring, complex improvement of quality of medical information, formation of medical resources in the field of health care, etc.

In this regard, there is a need for general and highly professional training of doctors.

However, education is lagging behind the demands of practice, which reflects the lack of training of university graduates to use the latest information technologies in future practical activities.

There are certain difficulties and peculiarities of teaching students of medical universities of computer science. This is, firstly, low motivation of students to study this subject, secondly, different (often weak) basic (school) preparation of students in computer science.

To solve these problems, classes must first have a problem-developmental character for the formation of positive motivation and interest of students in the subject, secondly stimulate and activate students' independent cognitive activity, nurture students' abilities, skills and inclination for continuous self-education, self-education, self-education analysis and selection of new information using information technology and computer technology.

In addition, control of typical students' knowledge should be carried out systematically with the use of computers for timely diagnosis and elimination of gaps in their knowledge.

Activation of students' independent work and control of their knowledge is an important factor of intensification of learning.

Knowledge and practical usage of modern information technology allows to optimally organize both work processes and scientific research, increase decision-making efficiency and accuracy of diagnosis. It is necessary for student to know and apply such technologies in practice. Regarding the teaching medical informatics, a systematic, instrumental and technological approach to the study of its main problems should dominate.

REFERENCES

1. Іщейкіна Ю.О. Проблеми з підготовки медичної інформатики студентів вищих навчальних закладів / Ю.О.Іщейкіна, О.В. Сілкова // Вісник проблем біології і медицини. - 2011. - Т.3 (89). - С. 128-129.
2. Dror I. A cognitive perspective on technology enhanced learning in medical training: great opportunities, pitfalls and challenges / I. Dror, P. Schmidt, L.O'connor // Med. Teach. - 2011. - Vol. 33 (4). - P. 291-296.
3. Програма з медичної інформатики для студентів вищих медичних навчальних закладів. – К.: 2010. – 20 с.
4. Зарубина Т. ИТ-образование в подготовке врачей: состояние вопроса и пути решения / Т. Зарубина // Информационные технологии в медицине. – 2010. – № 2. – С. 17-19.
5. Alekseienco R.V. Psychological and pedagogical requirements to the modern teacher of educational higher education / R.V. Alekseienco, L.M. Rysovana // Influence of Scientific Achievements in Education on the Development of Modern Society: International Scientific and Practical Conference. Vilnius, Lithuania. - 2019. - P. 31-32.

ТРАДИЦІЙНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ЗМІН

Parmenides concluded that something that exists (it is) cannot also not exist (it is not). This would involve a logical contradiction. To Parmenides, knowledge gained through the senses was unreliable. Plato was convinced that language is a way to cognition. It seems that his theory of recollection prompts him to reconciliation of the opposites, namely conventional and nativistic approaches to the theory of Language. Modern science presents a variety of researches in conventional theories of meaning. The theory of language acquisition acquired its development in so-called “20-century debate” between nativism and empiricism represented by Chomsky and Skinner theories of language respectively.

Key words: *language, cognition, tradition, thinking, communication*

Парменід ствердив, що все, що існує, не може також не існувати: це створює так звану логічну суперечність. Для Парменіда, знання, здобуте через чуття, є ненадійним. Платон був переконаний, що мова є шляхом до пізнання всесвіту. Його теорія реколекції пропонує поєднання протилежних поглядів попередніх мислителів, тобто конвенційного і натуралістичного погляду на теорію мови. Теорія Платона спричинилася до сучасних мовних теорій, які вилилися у так звані “дебати 20 століття” між Скіннером і Хомським.

Ключові слова: *мова, пізнання, традиція, мислення, спілкування*

Ніщо не виникає з нічого — твердив ще Парменід. Епоха відродження також не виникла з нічого — відроджувалася культура насамперед античності від якої свідомо відмовлялися у “темні віки”. Людська нація посідає кілька специфічно людських рис, які не притаманні іншим видам живих істот. Насамперед, це потреба спілкування, якій завдячуємо винахід писемності. Мова у цьому значенні — не лише як засіб комунікації, а щось набагато більше — засіб формування думок і процесу мислення, оскільки й інші тварини здатні до комунікації, але у них немає мови.

Фрідріх Шеллінг говорить про дихотомію здоров'я / хвороба, однак насправді така дихотомія не має реального існування, а лише у нашому розумі, оскільки людство формується з двох протилежностей [3, с. 14-15]. Ще з давніх часів мислителі обстоювали дві протилежні точки зору: “усе міняється” (Геракліт) і “ніщо не міняється” (Парменід). По суті, усі праці Платона й Аристотеля базуються на узгодженні цих двох поглядів. У цьому контексті Платон переконував, що ми нічого не можемо вивчати — можемо лише пригадувати те, що десь глибоко у нас приховане. Аристотель, навпаки, стверджував, що ми вивчаємо все завдяки досвіду і чуттям. Ані мислителі, ані науковці й сьогодні не змогли узгодити два погляди, які походять ще з глибокої Античності. Ноам Хомський, американський філолог, стверджує, що людина не могла б навіть вивчити мову, якщо не мала б попередньо готових закладених від народження концептів. Для цього він наводить переконливі докази [1, с. 143-5]. Так це чи ні, не намагатимемося тут з'ясувати, але з цього прикладу видно, що англійська мова присутня не лише у сучасних комп'ютерних технологіях, але й у лінгвістиці - завдяки провідним науковцям.

Історію розвитку процесу людського розуміння зазвичай поділяють на чотири періоди (античність, середньовіччя, модерн, постмодерн) [2, с. 25-7]. Цікаво, що визначальною особливістю кожного періоду була певна конкретна мова. Античність пов'язується виключно з грецькою мовою. Середньовіччя пов'язується з латинською мовою, яка увібрала в себе велику кількість грецької лексики. Період модерну пов'язується з виникненням національних мов: у переважній своїй більшості вони виникли на базі латинської мови, так що навіть англійська, не належачи до романських, містить понад 75 % латинських слів. Останній період, як бачимо, пов'язується саме з англійською мовою: і є так не завдяки її “зверхності” чи “старшинству”, а завдяки працям науковців різних галузей науки і культури.

У часи середньовіччя виклади в усіх університетах Європи, у тому числі в Києво-Могилянській Академії, провадилися латинською мовою. Що ж маємо сьогодні — у багатьох українських університетах маємо англійську мову як мову навчання. Сталося так тому, що таких нововведень вимагає час, а також тому, що термінологія усіх наук — англійська [4, с. 29-32]. Але погляньмо уважніше, якою саме є ця англійська мова усіх наук. А приглянувшись, побачимо: це є не що інше, як спрощена латинська мова із значними вкрапленнями грецької лексики. Стосується це усіх сучасних наук, і насамперед — медицини, у якій відображено традиційність людського суспільства: навіть для назв надсучасних приладів, які базуються на комп'ютерних технологіях, використовуємо слова, яким уже тисячі років, як-от “ангіограф”. Анатомічна термінологія — практично вся латинська, або можна зустріти “англіканізовані” терміни, сутність яких все одно залишається латинською.

Європейська Комісія чимало уваги приділяє підвищенню рівня та якості освіти саме в плані вивчення іноземних мов. Медичні заклади освіти України і далі розвивають дружні стосунки та мають багато спільних проєктів з Європейськими державами, тому, на наш погляд, закономірно підтримувати вивчення, окрім англійської, й інших іноземних мов: німецької, французької, іспанської, італійської, тощо. Щодо англійської для даної категорії студентів, то навчальні заклади зобов'язані відшукати можливості, створити сприятливі умови для їх підготовки, починаючи з першого курсу.

Тому ідея залучення студентів до спеціалізованої англійської термінології у своїй суті є позитивною. На сучасному етапі неможливо уявити поступ у будь-якій галузі науки, чи то філософія, чи філологія, чи медицина, сепарувавшись від здобутків сучасних наукових шкіл: переважна більшість з них — англійські. Потрібно, однак, розуміти, що є різниця між “власне англійською” мовою і мовою “професійного спілкування”. Остання містить мінімум граматики і максимум слів грецького і латинського походження, з якими так чи інакше стикається науковець. Це побачимо, поглянувши на завдання іспиту “Крок” [5]: понад 75 % усіх слів у якому — латинського або грецького походження. Тому, якщо студент орієнтується у тій чи іншій галузі, чи то анатомія, чи гістологія, чи фізіологія чи що інше — сумнівно, що “власне англійська мова” стоятиме на перешкоді дійти правильної відповіді.

Потрібно тільки згадати все, як твердив Платон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chomsky, N. Language and Mind. Cambridge, 2006. – 210 p.
2. Deely, J. Four Ages of Understanding. Toronto, 2001. – 1020 p.
3. Holub, Miroslav. Kłopoty na statku kosmicznym. – Świat Literacki, 1998. – 142 s.

4. Maritain J. An Introduction to Philosophy. – London, 2005. – 178 p.
5. <https://www.testcentr.org.ua/uk/krok-1>

УДК 378:61:614.23

Редько І.І., Чакмазова О.М.

**ДЗ «Запорізька медична академія післядипломної освіти МОЗ України»
АКТУАЛЬНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ ЛІКАРІВ-
ІНТЕРНІВ НА ЕТАПІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ**

Однією з головних ознак сучасної медицини є її розвиток на основі інновацій. Цей процес реалізується повною мірою в післядипломній медичній освіті, оскільки ця сфера визначає поступальний, кінцевий рух здобувача до отримання державою висококваліфікованого сучасного лікаря. Управління якістю післядипломної освіти передбачає формування чітких цілей, методів та критеріїв їх досягнення на всіх етапах підготовки спеціалістів. Недостатня здатність застосовувати набуті знання на практиці часто лежить в основі лікарських помилок та неефективних лікувальних заходів. Крім того, постійне зростання обсягів медичної інформації і відносне обмеження часу її аналізу диктує необхідність оптимізації навичок мислення. Кваліфікована підготовка лікарів-інтернів є важливим завданням сучасної післядипломної освіти. З'являються нові вимоги до програми підготовки лікарів-інтернів з використанням у процесі підготовки сучасних технологій. Зазначені у статті форми покращення ефективності сучасної післядипломної освіти із застосуванням сучасних інноваційних технологій допоможуть суттєво покращити результативність засвоєння як теоретичної, так і практичної частини підготовки по кожній лікарській спеціальності.

Ключові слова: освітня інновація, інноваційні методи навчання у післядипломній освіті, лікарі-інтерни.

Одним из главных признаков современной медицины является ее развитие на основе инноваций. Этот процесс реализуется в полной мере в последипломном медицинском образовании, так как эта сфера определяет поступательное, конечное движение соискателя к получению государством высококвалифицированного современного врача. Управление качеством последипломного образования предусматривает формирование четких целей, методов и критериев их достижения на всех этапах подготовки специалистов. Недостаточная способность использовать приобретенные знания на практике часто лежит в основе врачебных ошибок и неэффективных лечебных мероприятий. Кроме того, постоянное увеличение объемов медицинской информации и относительное ограничение времени ее анализа диктует необходимость оптимизации навыков мышления. Квалифицированная подготовка врачей-интернов является важным заданием современного последипломного образования. Появляются новые требования к программе подготовки врачей-интернов с использованием в процессе подготовки современных технологий. Представленные в статье формы улучшения эффективности современного последипломного образования с использованием современных инновационных технологий помогут значительно улучшить результативность усвоения как теоретической, так и практической части подготовки по каждой врачебной специальности.

Ключевые слова: образовательная инновация, инновационные методы обучения в последипломном образовании, врачи-интерны.

One of the main features of modern medicine is its development on the basis of innovation. This process is fully implemented in postgraduate medical education, as this area determines the translational, final movement of the applicant to the state to receive a highly qualified modern doctor. Quality management of postgraduate education provides for the formation of clear goals, methods and criteria for their achievement at all stages of training. Insufficient ability to use acquired knowledge in practice often lies at the heart of medical errors and ineffective treatment measures. In addition, the constant increase in the volume of medical information and the relative limitation of the time for its analysis necessitates the optimization of thinking skills. Qualified training of interns is an important task of modern postgraduate education. New requirements for the training program for interns using new technologies in the preparation process appear. The forms of improving the effectiveness of modern postgraduate education presented in the article using modern innovative technologies will help to significantly improve the effectiveness of mastering both the theoretical and practical parts of the training for each medical specialty.

Key words: *educational innovation, innovative teaching methods in postgraduate education, interns.*

Вступ. В умовах стрімкого розвитку сучасної медицини пошук і впровадження новітніх інформаційних технологій, нових підходів до вивчення діагностично-лікувального процесу захворювань мають неабияке значення. З'являються нові вимоги до програми підготовки лікарів-інтернів з використанням у процесі підготовки сучасних технологій, що широко доступні і використовуються у підготовці лікарів за кордоном, особливо в країнах високого рівня економічного розвитку [2, с. 295].

Інновація в післядипломній медичній освіті – цілеспрямований процес змін, що ведуть до модифікації мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог [5, с. 3]. Сама освіта перетворюється на інноваційне середовище, у якому здобувачі отримують навички та вміння самостійно оволодівати знаннями протягом життя та застосовувати ці знання в практичній діяльності [4, с. 134].

Інноваційні методи, що будуть сприяти оптимальному розумінню теоретичних положень і складових актуальних тем для практикуючих лікарів та максимально можливого якісного оволодінню практичних навичок і вмінь у своїй лікарській спеціальності, невід'ємна частина нової системи безперервного професійного розвитку медичних працівників [1, с. 5-11]. 28 березня 2018 р. Постановою кабінету Міністрів України №302 Уряд затвердив Положення про систему безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я та післядипломної освіти в інтернатурі.

Мета статті – навести переваги та уточнити сутність та важливість інноваційних методів навчання лікарів-інтернів на післядипломному етапі освіти.

З метою поліпшення якості навчання лікарів-інтернів загальної практики-сімейної медицини з 2014 року на курсі амбулаторної педіатрії в складі кафедри педіатрії та неонатології викладачами курсу проаналізовано якість викладання дисципліни «педіатрія» на циклі інтернатури.

Організація навчального процесу для лікарів-інтернів за фахом «загальна практика-сімейна медицина» враховувала наступні особливості. Всі лікарі-інтерни були випускниками вищих медичних закладів за спеціальностями: «лікарська справа» - 98 (59,8%), «педіатрія» - 66 (40,2%). Якість додипломної підготовки

лікарів-інтернів за дисципліною «педіатрія» відрізняється з урахуванням як спеціальності лікаря, так і медичного вузу, який закінчив лікар (Запорізький, Дніпропетровський, Одеський, Вінницький, Львівський медичні університети). Додипломна підготовка лікарів-інтернів за дисципліною «педіатрія» за даними базисного письмового контролю знань показала, що позитивні відповіді на тестові завдання склали в середньому 43,5%.

З метою поліпшення якості навчання та викладання «педіатрії» як дисципліни було проведено анкетування 76 лікарів-інтернів. Результати анкетування показали, які вимоги для навчання потребують лікарі-інтерни: удосконалення практичних навичок із застосуванням симуляторів навчання або біля ліжка хворого – 70 лікарів (92,1%); самостійна курація пацієнтів та складання плану діагностики та лікування з наступним розбором в групі – 56 (73,7%); проведення інтерактивних занять – 68 (89,5%); поглиблене вивчення невідкладних станів з чітким алгоритмом надання лікарської допомоги – 76 (100%); впровадження комп'ютерних технологій (презентації, відеоконференції) для поліпшення сприйняття матеріалу по дисципліні – 76 (100%); проведення клінічних розборів та конференцій по актуальним питанням педіатрії – 72 (94,7%); отримання на кафедрі сучасних стандартів – 71 (93%).

Встановлено, що якість процесу навчання залежить від багатьох складових практичного заняття. Була удосконалена практична частина учбового процесу для лікарів-інтернів за дисципліною «педіатрія». Процес оптимізації навчання був направлений на підвищення мотивації оволодіння спеціальністю. Для навчання були підготовлені мультимедійні презентації по актуальним питанням педіатрії, методичні вказівки до проведення практичних занять.

З метою формування здібності до самостійної лікарської діяльності застосовано різні види проведення практичних занять: інтерактивні ігри, клінічні розбори хворих, семінари з підготовкою рефератів, дискусії. Підготовлені набори тестових завдань та ситуаційні задачі, які дозволяють контролювати знання на протязі циклу.

Застосування сучасних комп'ютерних технологій навчання, відеотехніки може бути найбільш успішно реалізовано тільки в комплексі із застосуванням друкованих носіїв інформації в сполученні з професіоналізмом викладача [3, с. 12]. Зокрема, викладач післядипломної освіти має володіти в повному обсязі всіма практичними навичками по своїй спеціальності, бути не тільки майстром теоретичної підготовки, а й професіоналом високого класу [6, с. 6-8]. Поліпшення якості навчання викладачами курсу направлено на удосконалення практичних навичок по наданню невідкладної допомоги, оволодінню сучасними медичними методиками, правильній інтерпретації лабораторних та інструментальних даних та широке застосування інформаційних технологій.

Одна з основних задач викладання це навчання лікарів-інтернів визначати напрямок діагностичного пошуку, проводити диференціальну діагностику та формулювати заключний діагноз з призначенням лікування, та програми реабілітації. Задача інтерна – вміти оцінити тяжкість стану пацієнта, виділити особливості клінічного перебігу хвороби та її розвитку, аналізувати вплив супутніх захворювань на стан дитини, формулювати основний діагноз, що визнає подальшу лікарську тактику та правильний вибір медикаментозної терапії.

Нині не можна говорити про забезпечення належного рівня кваліфікації лікарів без використання сучасних дистанційних інформаційних технологій,

створення і підтримання можливостей доступу до тренінгових центрів з широким набором симуляторів, віртуальних засобів, які дозволять заглиблюватись у будь-яку клінічну ситуацію і успішно її вирішувати [7, с. 3-6]. Лікарі-інтерни нашого курсу мають змогу удосконалювати практичні навички по наданню невідкладної допомоги пацієнтам на базі стимуляційного тренінгового центру, створеного в Запорізькій медичній академії післядипломної освіти.

Особливу увагу потребує навчання лікарів-інтернів вмінню дотримуватися правил етики і деонтології, знайти індивідуальний психологічний підхід до пацієнта.

Висновки

1. Обов'язковою складовою підтримання якісного рівня державної лікарської післядипломної підготовки на сьогоднішньому етапі реформування медицини в Україні слід вважати забезпечення доступності лікарям усіх форм навчання, що застосовують за кордоном.
2. На підставі аналізу наукових досліджень та методичної літератури щодо впровадження інноваційних методів навчання у вищих медичних навчальних закладах показано, що підготовка лікарів із застосуванням сучасних медичних інноваційних технологій дозволить їм самостійно та ефективно удосконалювати свою професійну майстерність і працювати в єдиному професійному європейському просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Європейський педагогічний досвід та національний досвід: гармонізація пріоритетів. Вища освіта України. 2014; 3:5-11.
2. Вашук Ф.Г. Перехід до інноваційних технологій у вищій освіті – вимога часу. В: Вашук Ф.Г., редактор. Інтеграцій в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія. Ужгород: ЗакДУ; 2011, с. 290-305.
3. Дубягін О.Б. Інноваційні технології та методи навчання як фактор удосконалення навчального процесу [Електронний ресурс] / О.Б. Дубягін. – Режим доступу: http://www.geci.cn.ua/uk/home/item/download/446_a657598348b2a6e8c60b5c4f62_a104f0.html 9.
4. Саух П.Ю., редактор. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи: монографія. Житомир; 2011. 444 с.
5. Козак Л.В. Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі. Освітологічний дискурс [Інтернет]. 2014 [цитовано 2018 Лис 22]; 1:95-107. Доступно: http://elibrary.kubg.edu.ua/4280/1/Kozak_LV_Doslidjennya_innov_mod_2014.pdf
6. Барміна Г. Стан та перспективи медичної освіти в Україні. Еженедельник Аптека [Інтернет]. 2017 [цитовано 2018 Лис 27]; 6. Доступно: <https://www.apteka.ua/article/401518>
7. Черешнюк Г.С., Черешнюк Л.В., Ахмедова А.А. Деякі питання підготовки лікарів-інтернів в сучасних умовах реформування системи охорони здоров'я. В: Мороз ВМ, редактор. Тези доповідей навч.-метод. конф. Підготовка медичних кадрів у сучасних умовах реформи системи охорони здоров'я України; 2017 Лют 15; Вінниця; 2017, с. 3-6.

УДК 371.844 /378: [61:001.4]: 611+ 811.124

Руденко В.В., Цисык А.З.

**Учреждение образования «Белорусский государственный
медицинский университет», г. Минск**

**ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ ПО ИНТЕГРАЦИИ ПРЕПОДАВАНИЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ НА КАФЕДРАХ
НОРМАЛЬНОЙ АНАТОМИИ И ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА БЕЛОРУССКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО МЕДИЦИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА**

У статті розглядаються форми інтеграції у викладанні професійної термінології між кафедрами нормальної анатомії та латинської мови Білоруського державного медичного університету.

Ключові слова: Міжнародна анатомічна номенклатура, латинська мова, професійна термінологія, викладання, інтеграція, термінологічний словник.

В статтє рассматриваются формы интеграции в преподавании профессиональной терминологии между кафедрами нормальной анатомии и латинского языка Белорусского государственного медицинского университета.

Ключевые слова: Международная анатомическая номенклатура, латинский язык, профессиональная терминология, преподавание, интеграция, терминологический словарь.

Forms of educative cooperation in teaching professional lexis by departments of Normal Anatomy and Latin Language of the Belorussian State Medical University are considered.

Keywords: International Anatomical Nomenclature, Latin Language, professional terminology, education, cooperation, terminological dictionary.

Анатомия человека является одной из важнейших базисных медико-биологических наук, которую будущие врачи осваивают в первый период своего обучения в медицинских вузах. Ключевая роль в ее изучении принадлежит терминологии, посредством которой студенты осваивают понятия данной науки и их терминологические эквиваленты. Исторически сложилось так, что анатомическая терминология первоначально создавалась на латинском языке, и даже когда впоследствии в Европе образование и наука перешли на национальные языки, понятия и термины в анатомии продолжали возникать и функционировать в форме анатомической латыни. Постепенно анатомы пришли к идее создания Международной анатомической номенклатуры – официального списка анатомических терминов, отражающих строение всех систем человеческого тела. Такая унифицированная система терминов объединяет анатомов всего мира и облегчает профессиональное общение. В Международной анатомической номенклатуре главенствующее место принадлежит латинскому варианту терминов именно на его основе разрабатываются номенклатуры на национальных языках [7, с. V]. В настоящее время анатомы Республики Беларусь руководствуются в своей научной и преподавательской работе последним изданием Международной анатомической терминологии, текст которой на латинском, русском и английском языках вышел в 2003 году [6]. В соответствии с многовековой традицией и требованиями к изучению дисциплины «Нормальная анатомия», студенты обязаны заучивать названия всех частей тела человека на латинском и русском языках (в англоязычных группах – на латинском и на английском).

Не секрет, что усвоение терминов на латинском языке создает определенные сложности студентам первого курса. Для снятия объективных причин таких сложностей очень важно то, что в течение первого семестра, когда на кафедре латинского языка студенты осваивают грамматические основы анатомической терминологии, курсы дисциплин «Нормальная анатомия» и «Латинский язык» проводятся синхронно. В этом плане у студентов всегда есть возможность спросить у своего преподавателя-латиниста или преподавателя-анатома совета по поводу структуры или содержания анатомических терминов. Однако очень важно, чтобы преподаватели этих двух кафедр демонстрировали единый подход к вопросам произношения и грамматического оформления латинских анатомических

терминов. И в этом плане между латинистами и анатомами должна существовать тесная интеграция в преподавании терминологии; о некоторых её формах мы хотели бы поговорить в данной статье.

Начнем с акцентологических вопросов. Несмотря на то, что в течение уже многих лет кафедра латинского языка преподает студентам давно устоявшиеся нормы ударения в латинских анатомических терминах, в процессе общения – как во время занятий, так и неформального, – выяснилось, что целый ряд терминов преподаватели кафедры нормальной анатомии произносят не по данным нормам. В результате обсуждения этой проблемы с заведующим кафедрой нормальной анатомии профессором С.Д. Денисовым нами был подготовлен список из тридцати таких проблемных терминов, в который вошли, в частности, термины *ampulla*, *antitragus*, *cardiacus*, *hypothalamus*, *osteocytī*, *prostata* и некоторые другие. По данным спискам среди преподавателей кафедры нормальной анатомии был проведен письменный тест на постановку ударения, и по его результатам было принято совместное решение двух кафедр об издании латинско-русского алфавитного списка всех номенклатурных терминов с указанием нормативного ударения в каждом слове. В итоге было издано в виде алфавитного латинско-русского словаря учебно-методическое пособие «Ударение в современной Международной анатомической номенклатуре» (*Accentus in nominibus anatomicis temporis nostri*) с указанием нормативного ударения в каждом латинском слове и со вступительной статьей о правилах постановки ударения в латинских словах, входящих в анатомическую номенклатуру [3]. В связи с выходом последнего издания Международной анатомической терминологии [7] содержание данного пособия было пересмотрено, дополнено и переиздано в 2011 году [12]. Очень важным с точки зрения нормативной акцентологии латинского языка является закрепление в этих пособиях правильной передачи новолатинских терминов-прилагательных, образованных с помощью основ греческих существительных и суффикса **-ae**, соединенного с родовыми окончаниями **us**, **a**, **um**. Этот конечный аффикс, восходящий к греческому суффиксу **-αῖ (οῖς)**, в латинских терминах упрощается с дифтонга **-ae** до монофтонга **-e**, но по правилам латинской акцентуации ударение должно падать на указанный монофтонг, поскольку он сохраняет долготу дифтонга. Это прилагательные **anconéus**, **carpéus**, **glutéusi** другие; в последнем издании Международной анатомической терминологии – 36 таких прилагательных, которые встречаются во многих терминах. По тем же правилам акцентуации должно проставляться ударение на монофтонге **-e** в тех латинских существительных греческого происхождения, в которых этот монофтонг также образовался из дифтонга: **perinéum**, **peritonéum**, **trachéa**. Подробное обоснование этих акцентологических норм недавно было дано соавтором данной статьи в одной из публикаций [14]. Но мы вынуждены напоминать здесь об этом в связи с недавним выходом работы «Международная анатомическая терминология с элементами грамматики» [8], автор которой, к сожалению, не придерживается отмеченных нами нормативных правил латинской акцентуации и в указанных выше словах греческого происхождения руководствуется обычным правилом «гласный перед гласным краток», не принимая в расчет особый порядок определения ударения в латинизированных грецизмах. Однако противоречивость такой позиции автора данной работы видна уже в том, что он предлагает ставить ударение на третий слог от конца в словах *períneum* и *peritóneum* вместо правильного **perinéum**, **peritonéum**, но оставляет правильное ударение на втором

слоге от конца слова в термине **trachēa**, в котором предпоследний гласный «е» образовался из греческого дифтонга ει (греч. τραχει|α>лат. tracheia>trachēa). Встречаются в этой работе термины с неправильно поставленным ударением не только в словах греческого происхождения (**antitrágus**, **prostátav** вместо **antítragus**, **próstata**) но и в чисто латинских (**cérvicis**, **rádices** вместо **cervícis**, **radíces**). Очень хорошо то, что данной работе рядом с номенклатурными терминами приводятся словарные формы существительных и прилагательных, и указывается тип их склонения, но в этих словарных формах нужно было проставить естественную долготу и краткость гласного вовтором слоге от конца слова в формах именительного и родительного падежей. Это сразу подсказывало бы пользователю книги надлежащее место ударения в латинском термине. Хочется надеяться, что автор книги увидит наши замечания и во втором издании подправит ее акцентологическую составляющую.

Специалистам известно, что и в Международной анатомической терминологии, и в ее русских эквивалентах немало синонимов, как среди существительных, так и прилагательных, и это нередко затрудняет возможность правильного выбора необходимого лексического варианта. Например, понятие «отверстие» можно передать пятью латинскими эквивалентами: **apertūra**, **forāmen**, **hiātus**, **ostium**, **porus**; понятие «локтевой» – прилагательными **anconēus**, **cubitālis**, **ulnāris**. Для специалиста-анатома выбор необходимого лексического варианта определяется, прежде всего, локализацией данной анатомической структуры. Например, **apertūra** как эквивалент понятия «отверстие» употребляется только в двух структурах: **apertūra nasālis posterior** (заднее носовое отверстие) и **apertūra interna canalicūli vestibūli** (внутреннее отверстие канальца преддверия). К тому же существует еще и термин «отверстие улитки», передающийся латинизированным грецизмом **helicotrēma**. Понятие «локтевой» передается на латинском как **anconēus** в составе только одной структуры: **Muscūlus anconēus** (локтевая мышца). В то же время латинским эквивалентом термина «локтевой отросток» является существительное **olecrānon**, а латинским эквивалентом термина «локтевая кость» – существительное **ulna**.

Приведенных примеров, на наш взгляд, достаточно, чтобы убедиться в том, насколько не проста проблема дифференциации латинских существительных и прилагательных при подборе латинских эквивалентов для перевода синонимичных понятий на русском языке даже для преподавателей, не говоря уже о студентах. В учебниках латинского языка – при всей вынужденной ограниченности материала анатомического раздела программы – их авторы в словарях стараются показать сочетаемость синонимичной лексики в определенных структурах. Например, приводя в русско-латинском словаре термин «перекрест» и два его латинских эквивалента, возле каждого из них указываем сферу их употребления: 1) **chiasma**, **ātisn** (**optīcum**, **tendīnum**); 2) **decussatio**, **ōnisf** (**lemnisci**, **pedunculōrum**, **pyramīdum**, **tegmenti**). Подобным образом дифференцируется сфера употребления и прилагательных: для слова «круглый» приводятся два латинских эквивалента: 1) **rotundus**, **a**, **um** (**cforamen**) и 2) **teres**, **ētis** (**c ligamentum**, **musculus**) [13, с. 157 -159]. Однако таких справок недостаточно как для студентов, проходящих полный курс дисциплины «Нормальная анатомия», так и для преподавателей – анатомов, особенно в первые годы работы со студентами. Поэтому уже около двадцати лет назад наши две кафедры пришли к идее необходимости составления словарей, которые помогли бы дифференцировать употребление синонимичных

русскоязычных существительных и прилагательных при поиске их латинских эквивалентов. С этой целью были разработаны и изданы словари-пособия «Существительные одного смыслового ряда в анатомической номенклатуре» [1] и «Русско-латинский словарь прилагательных одного смыслового ряда в современной анатомической терминологии», первое [9] и второе издания [10].

В первом словаре приведено 36 существительных по следующей схеме: приводится понятие на русском языке и его близкие по лексической форме или по значению варианты (если таковые существуют), затем (при необходимости) его (или их), затем латинские эквиваленты, их сокращенное толкование и контексты их употребления в анатомических структурах. Например, для понятия «отросток» приводятся два латинских эквивалента – **processus, usm; appendix, icisf**; затем приводится толкование анатомического термина *processus* (вырост, выступающая часть анатомического образования) и *appendix* (дополнительное образование, связанное с основной анатомической структурой, чаще всего передается словом «привесок»), после чего приводятся термины, в составе которых выступают упомянутые существительные. Поскольку словарь был составлен на основе предыдущего варианта Международной анатомической номенклатуры, в настоящее время заканчивается подготовка по его переизданию с дополнениями на основе последнего издания данной номенклатуры.

Во втором словаре (рассматриваем уже второе его издание, расширенное и дополненное на основе лексики последнего варианта Международной анатомической терминологии) в алфавитном порядке представлены 147 прилагательных. В статьях словаря в первой колонке приводятся в словарной форме латинские эквиваленты данного прилагательного и во второй – их употребление в составе термина, например:

Двубрюшный	
1. biventer, tra, trum	<i>Muscŭlus biventer</i> (nomĭna generalia) – двубрюшная мышца (общие термины) <i>Lobŭlus biventer</i> (<i>lobi cerebelli posterĭoris</i>) – двубрюшная долька (задней части мозжечка)
2. biventrālis, e	<i>Pars laterālis / mediālis lobŭli biventrālis</i> – латеральная/медиальная часть двубрюшной дольки
3. digastricus, a, um	<i>Fossa digastrĭca</i> – двубрюшная ямка <i>Muscŭlus digastrĭcus</i> (<i>muscŭli suprahyoidei</i>) – двубрюшная мышца (надподъязычные мышцы) <i>Ramus digastrĭcus</i> (<i>nervi faciālis</i>) – двубрюшная ветвь (лицевого нерва)

Отметим, что в «Латинско-русском и русско-латинском словаре наиболее употребительных анатомических терминов» Л.А. Бахрушиной, подготовленном на материале последнего варианта Международной анатомической терминологии [2], рядом со словом обозначается только общее количество употреблений и название системы, в которой оно встречается, например:

отдел	<i>divisio, onis</i> f-3; <i>syst. mus.</i> – 2; <i>pars aut.</i> – 1.
реберный	1) <i>costalis, e</i> – 12; <i>syst. skel.</i> – 8; <i>syst. mus.</i> – 1; <i>syst. resp.</i> – 1; <i>cav. thor.</i> – 1; <i>syst. car.</i> – 1; 2) <i>costiformis, e</i> – 1; <i>syst. skel.</i>

Данный словарь систематизирует современную латинскую и русскую анатомическую лексику, однако он носит больше академический характер и

рассчитан, прежде всего, на научно-исследовательскую работу. Разработанные же нашими кафедрами словари носят более конкретный, наглядный и практический характер, приводя непосредственно термины, в которых встречается данное слово. Конечно, если слово, например прилагательное «большой» в варианте *major, majus* встречается более чем в 40 терминах, то в таких случаях в качестве примера достаточно привести до трех терминов, а затем указать «и еще в 39 терминах» с указанием систем, где встречаются термины с данным прилагательным. Кроме того, в словаре Л.А. Бахрушиной не указана долгота или краткость предпоследнего гласного в латинских словах, что не дает четкой ориентации пользователю словаря на правильную постановку ударения.

Если говорить о систематизации номенклатурной анатомической лексики, то нельзя не упомянуть первого в бывшем СССР алфавитного латинско-русского и русско-латинского словаря латинской анатомической терминологии, созданного в 1976 году кандидатом филологических наук доцентом Т.Г. Казаченок при всяческой поддержке заведующего кафедрой нормальной анатомии в те годы профессора П.И. Лобко [4]. Этот словарь получил высокую оценку анатомов и неоднократно переиздавался, последнее издание вышло в Москве в 2010 году [5].

Как для анатомов, так и для латинистов понимание структуры латинского анатомического термина основывается на понимании значения его составных частей. И здесь важную роль играет понимание преподавателем многочисленных корневых и аффиксальных элементов греческого языка в составе существительных и прилагательных, входящих в состав термина, – по нашим подсчетам, в составе современной Международной анатомической терминологии около 40% слов содержат те или иные греческие морфемы. Не случайно в учебниках по нормальной анатомии в последнее время приводятся греческие этимоны в толкованиях терминов [9]. В связи с этим следует вспомнить прекрасный «Словарь анатомических терминов» П.И. Карузина [6], изданный еще в 1928 году, в котором дается толкование греческих этимонов латинских анатомических терминов, и который был настольной книгой многих поколений отечественных анатомов. Однако этот словарь уже давно стал библиографической редкостью, и большинство современных преподавателей-анатомов (впрочем, и латинистов тоже) никогда не держали его в руках. Поэтому, учитывая актуальность справочного издания подобного рода, кафедры нормальной анатомии и латинского языка подготовили к изданию терминологический словарь «Элементы греческой лексики в составе современной Международной анатомической терминологии» [15]. В нем каждая словарная статья содержит: 1) греческий лексический или аффиксальный элемент с указанием его этимологии; 2) значение данного элемента в анатомических терминах; 3) латинские термины с обозначением места нормативного ударения, включающие данный элемент 4) русские эквиваленты латинских терминов, например:

Греческий аффиксальный или лексический элемент	Значение элемента в анатомической терминологии	Латинские термины, включающие данный элемент	Русские эквиваленты терминов
apo – прист. со знач. «отделение»	удаление, отделение	<i>apóphysis, isf</i> <i>aponeurósis, isf</i>	апофиз, костный отросток, выступающая часть

удаление»		aponeuróticus, a, um	кости апоневроз, сухожильное растяжение сухожильный (шлем)
arachné (наук, паутина)	Паутинная оболочка мозга	arachnoídeus, a, um subarachnoídeus, a, um	паутинный (оболочка, трабекулы) подпаутинный (пространство, цистерны)

Более подробно о содержании и структуре этого словаря (покачто первого и единственного издания с подобной тематикой после указанного выше словаря П.И.Карузина) можно прочитать в статье авторов данногословаря «Из опыта работы над словарем греческих лексических элементов в современной Международной анатомической терминологии»[16].

Мы отметили наиболее важные, на наш взгляд, направления интеграционной работы наших двух кафедр в преподавании латинской профессиональной терминологии и в создании теоретической базы для такой работы. Имеются, несомненно, и другие ее направления, которые могут быть реализованы в будущем. В частности, большое поле для такой работы предполагает преподавание материалов курсов нормальной анатомии и латинского языка на английском языке: здесь можно, например, проводить совместную работу над созданием толковых, этимологических и другого рода словарей, облегчающих понимание и усвоение структуры и содержания латинских терминов англоязычными студентами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Авксентьева А.Г., Жарикова О.Л. Существительные одного смыслового ряда в анатомической номенклатуре (толковый словарь). – Минск: МГМИ. – 33 с.
2. Бахрущина Л.А. Латинско-русский и русско-латинский словарь наиболее употребительных анатомических терминов : учебное пособие / под. ред. В.Ф.Новодрановой. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 288 с.
3. Денисов С.Д. Ударение в современной Международной анатомической номенклатуре: Учеб.-метод. пособие / С.Д. Денисов, А.З. Цисык, С., К.Ромашкевичус. – Мн.:БГМУ, 2003. – 150 с.
4. Казаченок Т.Г. Анатомический словарь. Латинско-русский. Русско-латинский. Науч. ред. П.И.Лобко. Предисл. Г.С. Сатюковой. Минск, «Вышейш. школа», 1976. – 400 с.
5. Казачёнок Т.Г. Анатомический словарь: лат.-рус., рус.-лат. /Т.Г. Казачёнок /Под. ред. проф. С.В. Савельева. – М.: ВЕДИ. 2010.– 728 с.
6. Карузин П.И. Словарь анатомических терминов. – М.-Л.: Госудиз-во, 1928. – 293 с.
7. Международная анатомическая терминология. / Подред.Л.Л. Колесникова. – М. : Медицина. 2003.– 424 с.
8. Международная анатомическая терминология с грамматикой латинских терминов/ под ред.Г.Вс. Петровой. – М.: Абрис, 2019. – 368 с.
9. Привес М.Г., Лысенков Н.К., Бушкович В.И. Анатомия человека. – 12-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Изд.домСПБМАПО, 2004. – 728 с.
10. Руденок В.В. Русско-латинский словарь прилагательных одного смыслового ряда в современной анатомической терминологии. – 20 с.
11. Руденок В.В. Русско-латинский словарь прилагательных одного смыслового ряда в современной анатомической терминологии: учеб.- метод. пособие / В.В.Руденок, А.З.Цисык. – 2-е изд., доп. – Минск: БГМУ, 2011.– 48 с.
12. Ударение в современной Международной анатомической номенклатуре : учеб.-метод. пособие / С.Д. Денисов [и др.]. – 2-е изд., испр. и доп. – Минск : БГМУ, 2011.– 244 с.

13. Цисык А.З. Латинский язык (LinguaLatina) : учебник / А.З.Цисык. – Минск: Новое знание, 2017. – 456 с.
14. Цисык А.З. К вопросу об ударении в латинских медицинских терминах, созданных на основе греческой лексики и её словообразовательных элементов // Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи: збірник статей III Міжнародної науково-практичної конференції (31 травня – 01 червня 2018 р., м. Полтава). – Полтава: Вид-во «Астроя», 2018.- С. 368-374.
- 15.Цисык А.З. , Конопелько Г.Е. Элементы греческой лексики в составе современной Международной анатомической терминологии : терминологический словарь / А.З. Цисык, Г.Е. Конопелько. – Минск : БГМУ, 2018.– 80 с.
16. Цисык А.З., Конопелько Г.Е. Из опыта работы над словарем греческих лексических элементов в современной Международной анатомической терминологии// Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи: збірник статей III Міжнародної науково-практичної конференції (31 травня – 01 червня 2018 р., м. Полтава). – Полтава: Вид-во «Астроя», 2018.- С. 380-387.

УДК 378.147:811.111

Сабат Н.О.

Львівський національний університет імені Івана Франка
КРИТЕРІЇ ВІДБОРУ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ
ДЛЯ ФОРМУВАННЯ АУДИТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ПЕРЕКЛАДАЧІВ

У статті розглянуто критерії відбору аудіовізуального навчального матеріалу для формування аудитивної компетентності майбутніх перекладачів з урахуванням специфіки здійснення майбутніми перекладачами усного перекладу. Серед критеріїв відбору виділено загальні та специфічні.

Ключові слова: *критерії відбору аудіовізуального матеріалу, загальні критерії, специфічні критерії, аудитивна компетентність, майбутні перекладачі*

The article deals with the criteria for the selection of the audiovisual teaching material aimed at formation of future interpreters' auditive competence, taking into consideration the peculiarities of interpreting as a translational activity. The selection criteria include general and specific ones.

Key words: *criteria for the selection of the audiovisual teaching material, general criteria, specific criteria, auditive competence, future interpreters*

В статье рассмотрены критерии отбора аудиовизуального учебного материала для формирования аудитивной компетентности будущих переводчиков с учетом специфики осуществления будущими переводчиками устного перевода. Среди критериев отбора выделены общие и специфические.

Ключевые слова: *критерии отбора аудиовизуального материала, общие критерии, специфические критерии, аудитивная компетентность, будущие переводчики*

Усний послідовний переклад передбачає необхідність розуміння запропонованого на слух тексту мови оригіналу (тобто рецептивний вид мовленнєвої діяльності, аудіювання) та продукування тексту перекладу мовою перекладу (тобто продуктивний вид мовленнєвої діяльності, говоріння). Таке розуміння специфіки здійснення усного перекладу та завдання максимально наблизити навчальні умови до реальних умов майбутньої професійної діяльності зумовлює важливість відбору автентичних аудіоматеріалів для формування англомовної стратегічної компетентності майбутніх перекладачів.

Проблемою відбору навчального матеріалу для навчання рецептивних видів мовленнєвої діяльності займалась низка як вітчизняних, так і зарубіжних

науковців. Зокрема, певні висновки для навчання аудіювання у цьому аспекті запропоновані у працях А. Littlejohn [11], О. Л. Федорової [8], М. І. Заболотної [5], Н. І. Гупки-Макогін [4] та ін.; найбільше вони стосуються критеріїв відбору текстів. Окрім цих критеріїв дослідники також визначають вимоги до аудіо текстів, наприклад, збереження притаманних аудіо тексту лінгвістичних та екстралінгвістичних особливостей, збереження функціональних ознак тексту, як мовленнєвої одиниці, де передбачається комунікативна цілісність, логічність, смислова завершеність, граматична і семантична зв'язність тощо [8, с. 126–127].

Окрім принципів і вимог до відбору аудіо текстів, науковці наголошують на важливості адекватної організації відібраного мовленнєвого матеріалу у методичній системі, визначаючи принципи його організації, відбору відповідних ролей студентами й викладачами у процесі опрацювання навчального матеріалу.

Мета статті полягає у аналізі принципів і критеріїв відбору аудіовізуального матеріалу спрямованого на формування аудитивної компетентності майбутніх перекладачів.

Щодо відбору мовленнєвого матеріалу для навчання аудіювання, слід зазначити, що ми ведемо мову про текст у його аудіовізуальному та друкованому представленні, оскільки саме такі умови презентації навчальної інформації є максимально наближені до реальних умов комунікативних ситуацій, типових для здійснення усного послідовного перекладу. Крім цього, ми орієнтуємося на результати досліджень психолінгвістів, в яких наголошується важлива роль поєднання зорового та слухового аналізаторів в забезпеченні певного смислового сприйняття інформації, а також зауважуючи про те, що чим більше аналізаторів беруть участь у перцептивній діяльності, тим вона ефективніша [2, с. 68].

Синтез/ інтеграція слухового і зорового аналізаторів і його ефективність для сприймання і розуміння інформації зумовлені тим, що такий синтез забезпечує зняття психологічного напруження, розвантаження пам'яті, збільшення редукції внутрішнього мовлення, організовує спрямованість уваги на конкретному змісті інформації, що надходить для сприйняття [10, с. 44]. І саме зоровий (відео) аналізатор допомагає в найбільшій мірі в зіставленні образу, що презентується із тим, що зберігається в пам'яті, оскільки відео певним чином «згортає» (зменшує) операції з пошуку образів, що знаходяться в пам'яті, воно є опорою, яка дає змогу швидко знайти відповідні аналогії, економлячи час і вивільняючи його для інших стадій у смислового сприйнятті інформації на слух [2, с. 74]. Отже, обґрунтовуючи критерії відбору мовленнєвого матеріалу для навчання аудіювання, як одиницю відбору вважатимемо друкований текст зі звуковою опорою, а також друкований текст із звуковою та візуальною опорами, причому організація відібраних мовленнєвих зразків у методичній системі передбачає дотримання принципу «від простого до складного», тобто спершу використовуються тексти з аудіовізуальною опорою із поступовим переходом до текстів лише зі звуковою опорою. Під критерієм відбору ми маємо на увазі вимоги до якості відібраних одиниць і якісного складу відібраного мінімуму, а також «основні ознаки, за допомогою яких якісно й кількісно оцінюється текстовий матеріал з метою використання його чи невикористання його як навчального матеріалу відповідно до цілей навчання [1, с. 24]. Причому тут ми виділяємо загальні і специфічні критерії (хоч у деяких дослідженнях такі вимоги й ознаки формулюються як «принципи відбору» [3, с. 71; 6, с. 71 та ін.]).

До загальних відносимо такі:

- автентичності;
- змістової й інформаційної цінності;
- тематичності;
- професійної значущості;
- урахування інтересів і потреб студентів, їхнього життєво-професійного досвіду;
- змістової проблемності;
- актуальності й новизни.

Загальні критерії відбору мовленнєвого матеріалу стосуються загалом як методики формування комунікативних стратегій в аудіюванні, так і в читанні, а специфічні критерії характерні лише для навчання аудіювання, оскільки враховують технічні параметри тексту, пропонованого для слухання. Серед останніх виділяємо такі:

- якість звуку (і зображення – у випадку аудіовізуальної презентації тексту);
- поєднання аудіо та відео складових;
- врахування фонетичних змінних у мовленні мовців (чіткість дикції, виразність інтонації, природний темп мовлення учасників, мовлення яких звучить у пропонованій аудіо продукції);
- доступність для самостійної роботи студентів (формат аудіо чи відео, під'єднання до мережі Інтернет, швидкість завантаження, цифровий обсяг).

Обґрунтуємо сутність визначених вище загальних критеріїв відбору навчального матеріалу.

Критерій *автентичності* передбачає використання такого текстового матеріалу, який був створений носіями мови [9, с. 191] і відповідає загальноприйнятим лінгвістичним нормам цієї мови; більше того, автентичність у створенні тексту передбачає не лише змістове оформлення, але й звукову презентацію тексту носіями мови.

Критерій *змістової та інформаційної цінності* передбачає той факт, що в текстах повинна переважати спеціальна, так звана «фактажна» інформація без емоційно-експресивного забарвлення [6, с.74] та з емоційною експресією, що слугуватиме носієм певної інформації, допомагаючи зрозуміти певний екстралінгвістичний зміст повідомлення. Окрім цього, зазначений критерій зумовлює відбір текстів «з актуальною цінністю професійної інформації» [3, с. 72], загальну інформаційну насиченість й окреслення того обсягу професійно значущого змісту, який знаходиться в центрі засвоєння студентом відповідно до комунікативної мети. Відповідно, до навчального мінімуму необхідно включити тексти, зміст яких моделює сферу академічної комунікації в межах певного дискурсу.

Критерій *тематичності* зумовлює відбір відеофрагментів на задану тему, що дає змогу майбутнім перекладачам опанувати термінологію до певної підтеми, наприклад, медичного наукового та академічного дискурсу.

Критерій *актуальності й новизни* передбачає той факт, що нова, «свіжа» інформація у навчальних текстах збільшуватиме рівень пізнавальної активності студентів, час концентрації уваги та обсяг довготривалої пам'яті, забезпечуватиме стійку мотивацію до виконання навчальних завдань на основі таких текстів, матиме практичну користь для майбутньої професійної діяльності. Окрім цього, як

зазначає Ю. В. Романюк [7, с. 57], «завдяки новизні, актуальності інформації... у студентів формується мотивація до самостійного пошуку, обробки, сприйняття найважливіших аспектів сучасного освітнього процесу». Для відбору навчальних відеофрагментів з урахуванням зазначеного вище критерію та з урахуванням швидкого темпу науки і технологій пропонуємо до мовленнєвого навчального матеріалу залучати фрагменти, подані у вільному доступі, наприклад, у Youtube за останні 3-5 років.

Критерій *змістової проблемності* зумовлює наявність конкретної проблемної ситуації у відеофрагменті. Змістом проблемної ситуації є сукупність предметів обговорення (подій, явищ, вчинків, незвичної поведінки тощо), який передбачає застосування рефлексії, використання набутого професійного й навчального досвіду, оскільки у такому змісті відсутня підказка способу вирішення завдання, комунікативної мети, натомість студент повинен знайти цей спосіб самостійно.

Специфічні критерії.

Критерій *якості аудіовізуальної презентації тексту* передбачає використання відеороликів із широким діапазоном показників якості (від високих і до низьких), зважаючи на непередбачувані умови майбутньої професійної діяльності перекладача (інколи якість мікрофонів не завжди висока), у ході якої присутні супутні шуми, звуки на задньому плані / на фоні розмови, загальний шум багаточисельної аудиторії тощо. Водночас, у роботі різноманітних наукових конференцій, зустрічей, академічних форумів, симпозіумів тощо можуть брати участь доповідачі з різними акцентами, різним ступенем артикуляції, різною дикцією, темпом мовлення тощо, тому у відібраних відео фрагментах повинні бути враховані зазначені вище можливі змінні у фонетичному оформленні мовлення учасників комунікації для створення максимально реальних умов спілкування під час здійснення професійної діяльності з метою формування в майбутніх перекладачів відповідних комунікативних і перекладацьких стратегій в аудіюванні, що зумовлено дотриманням вимог критерію *фонетичних змінних у мовленні доповідача*.

Критерій *доступності* передбачає врахування балансу у рівні змістової складності тексту (занадто легкий змістовно текст перетворить процес навчання у примітивне виконання завдань, що не матимуть для студента пізнавальної цінності і знижуватимуть мотивацію; і навпаки, занадто складний змістовно текст зумовлюватиме втому, розсіювання уваги, а отже – неуспіх, що також слугуватиме певним демотиватором у процесі навчальної автономії). Водночас, врахування технічних параметрів пропонованих записів передбачає використання загально прийнятих форматів цифрової аудіо та відео інформації: формат .mp3 – для аудіо записів і формат .avi – для відеозаписів. Якщо передбачається використання Інтернет-ресурсів, то контент записів повинен швидко завантажуватися, бути актуальним і використовувати згадані вище цифрові розширення на позначення формату запису.

Таким чином, аналіз критеріїв, за якими повинен здійснюватись відбір навчального матеріалу для формування аудитивної компетентності майбутніх перекладачів, дав нам змогу узагальнити про важливість урахування принципів відбору аудіовізуального навчального матеріалу при розробці вправ та завдань націлених на формування аудитивної компетентності майбутніх перекладачів,

оскільки дотримання цих критеріїв забезпечить ефективність навчання та підвищить зацікавленість та мотивацію студентів.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці підсистеми прав і завдань, націлених на формування аудитивної компетентності майбутніх перекладачів на основі зазначених критеріїв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бориско Н. Ф. Обучение устной монологической речи с использованием видеофонограммы в интенсивном курсе на начальном этапе языкового вуза (на материале немецкого языка) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Методика преподавания иностранных языков» / Н. Ф. Бориско. – К., 1987. – 226 с.
2. Будник А. С. Методика формирования межкультурной коммуникативной компетенции старшеклассников посредством элективного видеокурса: Дисс. Канд. пед. наук., 13.00.02. – М., 2015. – 199 с.
3. Вавіліна С. Г. Методика навчання майбутніх журналістів професійно орієнтованого читання на основі англomовних піар-текстів. Дис. канд. пед. н. 13.00.02. – Запоріжжя, 2016. – 212 с.
4. Гупка-Макогін Н. І. Навчання майбутніх фахівців з міжнародної економіки професійно орієнтованого англomовного аудіювання у процесі самостійної роботи. Дис. 13.00.02. – Тернопіль, 2016. – 286 с.].
5. Заболотна М. І. Методика навчання аудіювання англomовних публіцистичних текстів старшокласників в умовах профільного навчання. Дис. – К., 2014. – 255 с.].
6. Кавицька Т. І. Формування текстотвірної компетентності майбутніх філологів у письмовому перекладі з української мови на англійську. Дис.02. – К., 2015. – 297 с.
7. Романюк Ю. В. Методика формування у майбутніх фахівців з інженерної механіки читацької англomовної компетенції з використанням навчального веб-сайту. Дис. 02. – К., 2011. – 274 с.
8. Федорова О. А. Формування аудитивних умінь іноземних слухачів підготовчого відділення у процесі навчання української мови. Дис. 13.0003. – Івано-Франківськ, 2016. – 260 с.].
9. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков) / И. И. Халеева. – М. : Высшая школа, 1989. – 238 с.
10. Черкашина А. И. Теоретическое обоснование структуры и содержания учебных пособий по обучению аудированию [Текст]: французский язык, профессионально ориентированные тексты: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / А.И. Черкашина. – М., 2003. – 297 с.
11. Littlejohn A. The analysis of language teaching materials : inside the Trojan Horse / A. Littlejohn // Materials Development in Language Teaching. – Cambridge : CUP, 1998. – 190 – 216 p.

УДК 811.124`2

Світлична Є.І.

Національний фармацевтичний університет, м. Харків ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ АСПЕКТІВ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ ТА ТЕРМІНОВЖИВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ФАРМАЦЕВТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті проаналізовано деякі проблемні питання термінотворення та вживання термінів та номенклатурних назв у сучасній фармацевтичній термінології, а саме: у назвах фармацевтичних препаратів, ботаничній, фармакогностичній та хімічній номенклатурі.

Ключові слова: *фармацевтична термінологія, назви препаратів, ботанична номенклатура, хімічна номенклатура, упорядкування.*

В статье проанализированы некоторые проблемные вопросы терминообразования и употребление терминов и номенклатурных названий в современной фармацевтической терминологии, а именно: в названных фармацевтических препаратах, ботанической, фармакогностической и химической номенклатуре.

Ключевые слова: фармацевтическая терминология, названия препаратов, ботаническая номенклатура, химическая номенклатура, упорядочивание.

The article analyzes some problematic issues of term formation and usage of terms and nomenclature names in modern pharmaceutical terminology, namely: names of pharmaceuticals, botanical, pharmacognostic and chemical nomenclature.

Keywords: pharmaceutical terminology, medicines names, botanical nomenclature, chemical nomenclature, regulation.

Мета роботи – привернути увагу спеціалістів – філологів і широкого загалу до дискусійних питань, пов'язаних із творенням й уживанням деяких термінів і номенів у сучасній українській фармацевтичній термінології. До таких належать:

– написання назв фармацевтичних препаратів в українській транслітерації;

– написання назв рослин у назвах фармакогностичної сировини й упорядкування української ботанічної номенклатури;

– вживання літер **г** та **г'** задля передачі латинських **h** і **g**;

– відсутність мікробіологічної української офіційної номенклатури.

Детальний аналіз не є метою даної роботи. Ми хотіли лише окреслити коло проблемних питань. Як на нашу думку, найбільш дискусійним є статус назв фармацевтичних препаратів. Сучасний український правопис розглядає їх як загальні назви, зазвичай поширюючи на них й відповідні правила написання з малої літери та спрощення подвоєних приголосних. Однак, за своїм значенням це власні назви, які надаються препарату задля того, щоб виокремити його серед інших, аналогічно тому, як отримує ім'я та прізвище людина. Момент виокремлення є найважливішим у функціональному навантаженні таких номенів. Певний препарат може вироблятися в різних формах – таблеток, розчинів, порошку, драже й інших – форм багато, але препарат один, він унікальний, і роль його назви практично ідентична ролі будь-якої власної назви. Тому, не випадково, вони пишуться з великої літери латиною. Крім того, якщо розглядати їх як власні, ми повинні зберігати при їх написанні подвоєні приголосні. Це дуже важливо у змістовому плані, враховуючи, що назви препаратів традиційно є, у переважній більшості, номенами грецько-латинського походження, утвореними шляхом комбінації певних терміноелементів з усталеним написанням і значенням. Знання таких терміноелементів і вміння вирізняти їх у назвах препаратів (як у латинських, так і в транслітерованих кирилицею) дає можливість отримувати попередню інформацію про препарат: його хімічний склад, фармакологічну групу чи терапевтичний ефект. У професійному плані це важливо. Однак спрощення подвоєння приголосних, характерне для латинської мови, часто нівелює цей аспект. Проблеми подібного плану є й у латині, але вони не є об'єктом нашого аналізу.

Схожа ситуація з фармакогностичною номенклатурою. Якщо ботанічні біномінальні назви рослин розглядаються як власні й у латинській, і в українській мові й пишуться з великої літери, то фармацевтичні назви рослин, функції яких найчастіше виконує одна із частин ботанічної назви (чи то родова, чи то видова), латина позиціонує як власні й вимагає при написанні великої літери, в українській мові ж їх розглядають як загальні й пишуть, зазвичай, з малої літери. Однак, у фармацевтичній термінології назви рослин взагалі не використовуються як загальні. Вони завжди виконують функцію власної назви, аналогічно назвам препаратів. Їхнє базове призначення – точно виокремити певну рослину.

Проблемні питання виникають й стосовно хімічної номенклатури. Дискусійною, як на нашу думку, до останнього часу була транслітерація латинських назв з літерами **h** та **g**. У Державному стандарті України ДСТУ 2439-94 «Назви хімічних елементів та простих речовин», який був чинним з 1994 р. по 1 жовтня 2019 р., пропонувались латинізовані назви хімічних елементів, а також передбачене розрізнення цих літер в українській транслітерації (Оксигеніум, Гідрогеніум) і відповідно їх розрізнення в похідних назвах і термінах (гідроксид, оксигенація та ін.). На практиці ж літера **g** у цих термінах та назвах не вживалась (окрім, мабуть, чотиристоронного «Українсько-латинсько-англійського медично-енциклопедично-гословника» авторського колективу Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького).

Однак, з 1 жовтня цього року набрав чинності ДСТУ 2439:2018 «Хімічні елементи та прості речовини. Терміни та визначення основних понять, назви й символи» (Київ. ДП «УкрНДНЦ», 2019), де чітко витримана різниця у транслітерації слів із літерами **h** та **g**: гідроген, галій, аргон, оксиген, гідраргірум, та ін. Ми однозначно підтримуємо запропоноване новим стандартом правило написання. Хоча важко погодитися в новому стандарті з тими змінами, які стосуються уніфікації назв хімічних елементів і простих речовин й написання їх з малої літери. У стандарті, що втратив чинність, вони були розділені, латинізовані назви хімічних елементів розглядалися як власні й, відповідно, писалися з великої літери, що нам видається логічно виправданим.

Неоднозначна й граматична структура назв солей, оксидів та інших хімічних сполук, яка в українську мову, як на нас, перенесена формально з англійської, аналітичної, безвідмінкової мови: іменник у називному відмінку (катіон) + іменник у називному відмінку (аніон). Наприклад: Натрій сульфат. Тоді як латина, яка є такою ж флективною мовою, як українська та російська, традиційно передбачає тут неузгоджене означення: *Natrii sulfas* (Натрію сульфат). То чи доцільно було б змінювати? Навіть незважаючи на розроблені англійською мовою рекомендації Міжнародного союзу з чистої і практичної хімії (IUPAC)

Проблемою є й відсутність мікробіологічної номенклатури українською мовою. Зважаючи на те, що останнім часом латина часто не входить до навчальних планів біотехнологів та мікробіологів, застосування виключно латинської мікробіологічної номенклатури стає дещо проблематичним.

Усі зазначені проблеми й інші до них подібні, можуть бути вирішені у співпраці філологів й професіоналів певної галузі. Але щоб їх бачити й раціонально вирішувати, професіонал повинен мати високий рівень термінологічної культури й хорошу мовну підготовку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний формуляр лікарських засобів/МОЗ України, Держ. фармакол. центр; за ред. В. Т. Чумака. – К.:МОРІОН, 2009.
2. ДСТУ 2439:2018 Хімічні елементи та прості речовини. Терміни та визначення основних понять, назви й символи.
3. Лекарственные препараты Украины / М-во здравоохранения Украины ; Нац. фармац. ун-т ; под ред. В. П. Черных, И. А. Зупанца. – Харьков : Изд-во НФаУ : Золотые страницы, 2005. – 512 с.
4. Пещак М. Орфоепічний словник української мови: у 2-х т. / Пещак М.М., Русанівський В. М., Сологуб Н. М. та ін. – Київ: Вид-во «Довіра», 2001. – Т. 1 – 957 с.
5. Петрух, Л. Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник : у 4-х т. / Л. Петрух, І. Головка. – Київ : ВСВ «Медицина», 2012. – Т. 1 : (А–Д). – 700 с. ; Т. 2 : (Е–Н). – 2013. – 744 с. ; Т. 3 : (О–С). – 2016. – 744 с. ; Т. 4 : (Т–Я). – 2016. – 600 с.

УДК 378.147:378.12

*Селіхова Л.Г., Борзих О.А., Лавренко А.В.,
Авраменко Я.М., Коломієць Г.О., Кайдашев І.П.*

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава
ВИДИ, ЗАСОБИ, ФОРМИ Й МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ У
ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуті завдання і вимоги щодо покращення контролю якості навчання студентів. Проаналізовані об'єкти, функції і види контролю, рівні та принципи здійснення контролю навчальних досягнень студентів. Метою проведення дослідження є розробка методики контролю при вивченні спеціальних дисциплін.

Ключові слова: *методи, види, форми контролю, контроль навчання.*

В статье определяются задачи и требования, предъявляемые к контролю обучения студентов, его функции, виды, формы и методы, анализируется использование в учебном процессе. Проанализированы объекты, функции и виды контроля, уровни и принципы осуществления контроля знаний студентов. Целью является разработка методики контроля при изучении специальных дисциплин

Ключевые слова: *методы, виды, формы контроля, контроль обучения.*

The article discusses the tasks and requirements for improving the quality control of student learning. Objects, functions and types of control, levels and principles of control of students' educational achievements are analyzed. The purpose of the research is to develop a methodology of control in the study of special disciplines.

Keywords: *methods, forms, types of control, educational control*

Актуальність проблеми. Контроль навчання студентів постійно потребує вдосконалення підготовки фахівців сучасного рівня. Головний недолік очевидний – контроль, що наразі використовується, неповною мірою виконує такі основні функції як навчальна, діагностична, стимулювальна, виховна тощо. Існуюча практика оцінювання навчальних досягнень усереднює студентів, іноді перетворює навчання в гонитву за оцінками, містить істотний елемент випадку.

Розробка методики контролю навчальних досягнень студентів є однією з актуальних проблем. Усі наведені обставини зумовлюють важливість і доцільність розв'язання цієї проблеми, вказують на необхідність її детального дослідження та впровадження результатів у навчальний процес. Засобом визначення кількісних і якісних параметрів технології навчання виступає контроль як один із невід'ємних компонентів процесу діагностування навчальних досягнень студентів.

В умовах перенесення акцентів на самостійне оволодіння знаннями великого значення набуває вивчення ролі контролю у формуванні мотивації учіння студентів, розвитку їхньої пізнавальної самостійності, самоконтролю особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Натепер виконана велика робота щодо класифікації контрольних завдань, формулювання основних вимог до їх розроблення, власне процедури адміністрування контролю.

Контроль – це виявлення, вимір і оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів. Саму ж процедуру виявлення та виміру називають перевіркою, що є складовою частиною якості контролю. Крім перевірки, контроль містить у собі оцінювання (як процес) і оцінку (як результат) перевірки.

Контроль знань, тобто організація зворотного зв'язку як засобу управління навчально-виховним процесом, посідає вагоме місце в системі навчання. Посилення уваги до цього питання викликане не тільки бажанням визначити ступінь підготовленості студентів, але й потягом до вдосконалення всієї системи навчання

До основних завдань контролю якості підготовки фахівців відносять:

- визначення рівня виявлення та розвитку системи компетенцій особистості студентів;
- виявлення, перевірку й оцінювання рівня здобутих знань, умінь і навичок студентів, а також якості засвоєння ними навчального матеріалу зі спеціальних дисциплін на всіх етапах навчання;
- оцінювання відповідності змісту, форм, методів і засобів навчання до мети й завдань підготовки фахівців певного напрямку підготовки або спеціальності;
- стимулювання систематичної самостійної роботи та пізнавальної активності студентів;
- виявлення і розвиток творчих здібностей, підвищення зацікавленості у вивченні навчального матеріалу;
- оцінювання ефективності самостійної, індивідуальної роботи студентів, їхнього вміння працювати з навчальною, довідковою, методичною літературою;
- розроблення заходів для підвищення якості навчання шляхом впровадження в навчальний процес інноваційних технологій.

Основними групами компетентностей сучасної людини є: соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку та самоосвіти.

Важливо встановити складові контролю за навчальною діяльністю студентів:

1) перевірка рівня знань, умінь і навичок; 2) оцінювання – визначення рівня засвоєння; 3) облік – фіксація результатів у вигляді оцінок у журналі, заліковій книжці, екзаменаційній відомості.

За місцем, яке посідає контроль у навчальному процесі, розрізняють попередній (вхідний), поточний, рубіжний і підсумковий контроль.

Попередній контроль (діагностика вихідного рівня знань студентів) застосовується як передумова для успішного планування і керівництва навчальним процесом.

Поточний контроль знань є засобом виявлення ступеня сприйняття (засвоєння) навчального матеріалу

Рубіжний контроль може проводитись усно й письмово, у вигляді контрольної роботи, індивідуально або у групі.

Підсумковий контроль являє собою іспит студентів з метою оцінки їх знань і навичок відповідно до моделі спеціаліста.

До підсумкового контролю належать семестрові, курсові й державні іспити, а також заліки перед іспитом.

Основними методами контролю знань, умінь і навичок студентів є: спостереження за навчальною діяльністю студентів, усне опитування, письмовий контроль, графічна перевірка, практичний контроль, тестовий контроль.

Усне опитування полягає в постановці перед студентом запитань за змістом навчального матеріалу, що виноситься для контролю, та оцінювання їх відповідей. Цей метод сприяє розвитку в студентів уміння мислити, грамотно висловлювати думки в логічній послідовності, розвивати культуру усного мовлення [3, с. 142].

Практичний контроль дає можливість виявити, як студенти вміють застосовувати отримані знання на практиці, наскільки вони оволоділи необхідними вміннями, головними компонентами діяльності.

Тестовий контроль знань – це метод виміру й оцінювання знань, умінь і навичок студента за допомогою спеціально підготовлених стандартизованих завдань [2, с. 164].

Стандартизованим називається завдання з альтернативним вибором відповідей. Альтернативний вибір відповідей полягає у тому, що ставляться запитання і одночасно пропонуються варіанти відповідей, правильність яких потрібно оцінити.

Рейтингова система оцінювання підсилює роль поточного й підсумкового контролю, робить його систематичним; забезпечує інтегральну оцінку результатів навчання студентів.

Висновки. Перспективи розвитку теми, яку було розглянуто в даній статті, ми вибачаємо в подальшому дослідженні й аналізі сучасних підходів до організації контролю навчальної діяльності студентів у межах кредитно-модульної системи навчання. При вивченні навчальної програми загалом і спеціальних дисциплін варто поєднувати комплекс методів і форм контролю навчальних досягнень студентів (усне опитування, письмовий контроль, графічна перевірка, тестовий контроль знань) [4, с. 210]. А щоб результати були вагомими студентом слід сповна використовувати можливості галузевої та академічної бібліотеки. І допомагати їм у цьому мають як викладачі, так і співробітники книгозбірень [1, с. 50].

ЛІТЕРАТУРА

1. Васюк О. Організація контролю навчання студентів / О. Васюк, Н. Майданюк. — К: Вісник книжкової палати, 2009. — 50 с.
2. Виговська С.В. Педагогіка вищої школи: Метод. рекомендації — К.: Природничо-гуманітарний ННІ Національного університету біоресурсів і природокористування України, 2011. — 164 с.
3. Інноваційні технології в організації самостійної роботи студентів медичних освітніх закладів / Л. Г Селіхова, М. С. Расін, О. А. Борзих [та ін.] // Інноваційні технології в організації самостійної роботи студентів медичних освітніх закладів : навчально-наукова конф. з міжнар. участю : тези доп. – Полтава, 2017. – С. 142–144.
4. Актуальні питання контролю якості освіти у вищих медичних навчальних закладах / Л. Г. Селіхова, А. В. Лавренко, О. А. Борзих [та ін.] // Актуальні питання контролю якості освіти у вищих медичних навчальних закладах: наук.-практ. конф. – Полтава, 2018. – С. 208–210.

УДК 811.111'255.2:6

Семенова Л.В.

Національний фармацевтичний університет, м. Харків ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ ЗА ФАХОМ У ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ЗВО

Стаття присвячена особливостям перекладу наукового тексту, у нашому випадку, медико-фармацевтичної спрямованості. У статті висвітлено деякі проблеми, що виникають у студентів під час читання наукових текстів англійською мовою. Розглянуто методичку поглибленого читання, та описано стратегії читання наукових текстів. Також ми звернули увагу на значимість знань граматики під час читання наукових текстів, та розглянули окремі граматичні труднощі перекладу.

Ключові слова: *переклад, науковий текст, поглиблене читання, стратегії, граматичні труднощі .*

This article is devoted to describing the scientific texts translation, in our case, of medical and pharmaceutical orientation. The article highlights some of the problems that students experience when reading and translating scientific texts in English. The technique of in-depth reading is scattered and strategies for reading scientific texts are described. We also highlighted the importance of grammar when reading scientific texts, and considered some grammatical difficulties in translation.

Keywords: *translation, scientific text, in-depth reading, strategies, grammatical difficulties.*

Статья посвящена описанию особенностей перевода научного текста, в нашем случае, медико-фармацевтической направленности. В статье освещены некоторые проблемы, возникающие у студентов во время чтения научных текстов на английском языке. Рассмотрена методика углубленного чтения, и описаны стратегии чтения научных текстов. Так же мы обратили внимание на значимость знаний грамматики при чтении научных текстов, и рассмотрели отдельные грамматические трудности перевода.

Ключевые слова: *перевод, научный текст, углубленное чтение, стратегии, грамматические трудности.*

Постановка проблеми: звернути увагу на особливості перекладу наукового тексту медично-фармацевтичної спрямованості.

Основна мета: висвітлити проблеми, що виникають у студентів під час читання наукових текстів англійською мовою та надати шляхи їх усунення, розглянути методику поглибленого читання, та описати стратегії читання наукових текстів. Підкреслити необхідність знань грамматики під час читання наукових текстів.

Проблеми дослідження текстів, їх функціонування у мові науки та техніки, особливості їх класифікації, аналіз проблеми інформативності, інформативного та адекватного перекладу технічних текстів є об'єктом уваги та палких дискусій таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як: І. С. Алексєєва [1], В. М. Лейчик [3], Л. Л. Нелюбін [4], І. К. Кобякова [5].

Що таке науковий текст, і які особливості перекладу наукового тексту. По-перше, - *відсутність емоційної забарвленості* [2, с.146]. Ця особливість в основному й зумовлює абсолютну переводимість науково-технічних текстів, оскільки у читача не повинно виникати ніяких сторонніх асоціацій, він не повинен читати між рядків, захоплюватися грою слів. Мета автора наукового тексту - точно описати те чи інше явище або дію, той чи інший предмет або процес.; він повинен переконати читача в правильності своїх поглядів і висновків, волаючи чи не до почуттів, а до розуму. *Прагнення до ясності, чіткості і стислості.* Прагнення до ясності знаходить вираз у застосуванні чітких граматичних конструкцій та лексичних одиниць, а також у широкому вжитку термінології. Як правило, використовуються загальноприйняті, усталені терміни, хоча зустрічаються і так звані терміноіди, які значно ускладнюють переклад, тому що часто відсутні навіть в галузевих словниках. Прагнення до стислості виражається, зокрема, в широкому застосуванні інфінітивних, герундіальних оборотів, скорочень і умовних позначень. Особливе смислове навантаження деяких слів повсякденного розмовної мови. Переосмислення слів повсякденного мовлення є одним із продуктивних методів побудови нових термінів. Тому існує безліч слів, що належать до лексики повсякденної мови і володіють номинативної функцією терміна. Наприклад: *stroke*

- «удар», а для механіків - «хід поршня», а для медиків - «інсульт». Ця властивість слів є особливо небезпечним джерелом і помилок при перекладі наукових текстів.

Труднощі при перекладі викликаються появою нових термінів. Терміни народжуються, змінюються, уточнюються, відкидаються і словники зазвичай не встигають за розвитком термінології. Терміни утворюють самий рухливий лексичний шар: у нових, що розвиваються галузях науки і техніки безперервно виникають нові поняття, що вимагають для себе нових термінів..

Дуже важливою особливістю перекладу науково-технічної літератури є також те, що перекладачеві нерідко доводиться самому створювати еквівалентні терміни рідної мови для вираження нових понять. Необхідність самостійно розкривати значення великої кількості іноземних термінів і до багатьох з них самостійно будувати еквіваленти рідною мовою являє собою якісну особливість, специфіку перекладу наукової і технічної літератури. Основна складність, з якою стикається перекладач науково-технічної літератури, полягає саме в перекладі термінів.

При перекладі наукового та науково-технічного тексту в переважній більшості випадків користуються термінами вже готовими, вже існуючими у відповідній галузі наукової літератури. Запас спеціальних наукових знань у даній області не може бути, звичайно, замінений вмільм користуванням словниками, хоча і воно є необхідним.

Наведемо приклад перекладу наукового тексту медично-фармацевтичної спрямованості:

New form of TB travels quickly. Many countries are becoming veritable incubators for a new incurable form of this disease. There is a strict scheme of treatment with four drastic remedies which kill practically all tuberculous Mycobacteria in six months on average. The guaranteed result is achieved in 96 percent of cases. Medics recently registered a new form of the disease. This is a drug-resistant strain of TB, which remains immune to one or two pellets of a complex of four drugs needed.....

Нова форма туберкульозу швидко поширюється. Багато країн стають розсадником нової невиліковної форми цього захворювання. Існує жорстка схема лікування чотирма видами сильнодіючих препаратів, які в середньому за шість місяців повністю вбивають всі мікобактерії. Гарантований результат досягається в 96% випадків. Однак нещодавно зафіксована нова форма цієї хвороби – стійкий до ліків туберкульоз, який не лікується жодною з цієї «четвірки» препаратів.....

Travel - всім відомий термін «подорож, подорожувати» і пов'язані з ним значення. У даному випадку, урахувавши специфіку тексту ми приходимо до висновку, що в розглянутому тексті мається на увазі термін «розповсюдження» (хвороби).

Drug-resistant strain of TB – тут термін **drug** перекладається як лікарсько, відповідно з його значенням у словнику. Контекст у даному випадку впливає на вибір між словом «лікарський» і «антибіотик». Виходячи зі сказаного вище, ми можемо зробити висновок про те, що в розглянутому нами тексті контекст грає дуже велику роль при перекладі цих термінів. При цьому в деяких випадках допомагає не внутрিতেкстовий контекст, а контекст, спрямованість тексту в цілому, наприклад, розуміючи, що йдеться про медичний текст, що розповідає про туберкульоз, ми перекладаємо відповідно з цим термін **drug** як антибіотик.

Проблеми, які виникають у студентів під час читання наукових текстів англійською мовою: труднощі в перекладі наукового вокабуляру; відсутність ефективних і дієвих стратегій перекладу; нездатність розпізнавати значущі фрагменти; нездатність розпізнати смислову роль розділових знаків у тексті; нездатність розпізнати опущені частини в різних частинах тексту. наприклад, речення, які були скорочені до фраз; незнання технічних понять; неусвідомлення, де і як знайти значення незнайомих слів; невміння вибрати відповідне значення даного слова у двомовному словнику; нездатність зрозуміти граматичні та семантичні відносини між словами в реченні та речення в абзаці; невміння розрізняти буквальне і спеціальне значення слова в данному контексті; нездатність розпізнати зв'язок між словами у фразових дієсловах особливо коли частини фрази відокремлені один від одного; нерозуміння смислової ролі зв'язувальних слів, просто переводячи їх буквально; відсутність навичок стратегічного читання; нерозуміння, як читати ефективно і результативно та багато інших. Поглиблене читання являє собою один з видів читання в аудиторії, в якому невелика або велика група студентів "націлена" на текст. Студенти стають основними дослідниками тексту і його сенсу. Під час ретельного читання студенти досліджують глибокі структури тексту, ідентифікуючи "скелет" уривка. Вони звертаються до тексту на рівні слова, фрази, речення та абзацу, щоб повністю зрозуміти, як важливі деталі поєднуються разом, щоб підтримати центральну ідею автора.

Стратегії читання наукових текстів. 1. Виділяйте або підкреслюйте нові слова. 2. Покладайтесь на декілька двомовних словників в основному тих, які встановлені у своїх мобільних телефонах для пошуку значення нових слів, чи то технічні або нетехнічні. 3. Пишіть значення нових слів над словом в тексті або на полях сторінки шляхом нумерації слів. 4. Перекладайте слова в тому порядку, в якому вони зустрічаються в тексті. 5. Наполягайте на перекладі кожного слова. 6. Давайте українське значення/синоніми слова, не звертаючи уваги на контекст, в якому вони використовуються. 7. Надавайте значення української мови синонімам нових слів, не звертаючи уваги на їх частину мови. 8. Використовуйте вже відомий український переклад слова, незалежно від контексту, в якому воно використовується; навіть якщо це не має сенсу в даному контексті. 9. Давайте синоніми для нових слів, заснованих на українському значенні, наприклад, вони дають слово "причина" як синонім "причини" у фразі "причина цієї хвороби". 10. Посилайтесь на двомовні словники, щоб подивитися значення слова. Одна з головних проблем для тих з нас, хто працює в контексті професійної мови, полягає в тому, як допомогти нашим студентам впоратися з автентичними навчальними текстами, які по своїй природі вимагають досить високого рівня володіння мовою.

Для того, щоб підкреслити важливу роль граматики в розумінні прочитаного, було використано поєднання таких методів: вміння ставити питання Wh і відповідати на них; підвищення обізнаності студентів про роль розділових знаків у розумінні прочитаного; повернення втрачених деталей на вихідне місце; розпізнавання фраз в довгих реченнях для поліпшення розуміння прочитаного і збільшення його швидкості; спрощення довгих речень шляхом виключення постмодифікаторів іменників і прикметників, обмежувальних або нереєстраційних та інші.

Під час перекладу потрібно правильно зрозуміти зміст речень, смислові відношення між реченнями та значення метатекстових елементів, що беруть участь в організації тексту. Природно, що найбільший комплекс граматичних проблем

перекладу пов'язаний із розумінням синтаксичної структури та морфологічного складу речень як мовних елементів, що є безпосередніми носіями предметної інформації.

Як відомо, українська й англійська мови належать не тільки до різних гілок індоєвропейської родини мов, а й до різних структурних типів мов. Саме розбіжності в будові мов, форм та конструкцій і становлять першу велику групу граматичних труднощів перекладу. Так, в українській мові немає часових форм дієслова груп Continuous та Perfect, артиклів, герундія, інфінітивних конструкцій. Відмінності існують у побудові речення, в англійській мові порядок головних членів речення значно фіксованіший, що може вимагати перебудови речення при перекладі.

Певні труднощі становлять граматичні омоніми — формально тотожні граматичні форми або конструкції, що мають різне граматичне явище (наприклад, дієслова to be, to do, to have).

Граматичні труднощі перекладу пов'язані з різним обсягом змісту подібних у двох мовах граматичних форм і конструкцій. Так, форма теперішнього часу дієслова-присудка в українській мові відповідає за своїм змістом англійським відповідним формам Present Simple або Present Continuous. Ще одну групу граматичних труднощів перекладу складають ті граматичні явища мови тексту оригіналу, що мають відмінні від відповідних граматичних явищ мови перекладу функціональні характеристики, наприклад, форми однини і множини іменника наявні і в українській, і в англійській мовах, однак форми конкретних іменників можуть не збігатися.

Наступна група граматичних труднощів перекладу складається з тих граматичних явищ, що мають різні частотні характеристики в англійській та українській науково-технічній літературі. В англійській мові частотність форм пасивного стану дієслова-присудка значно більша, ніж в українській, тому в перекладі такі форми дуже часто доводиться замінювати на форми активного стану.

В цілях подолання граматичних труднощів під час роботи з текстами необхідно сформуванню у студентів відповідні навички та довести їх до автоматизму. Для досягнення цієї мети необхідно виробляти вміння пізнавати та виділяти в тексті характерні для нього мовні моделі. У процесі навчання читання важливо, щоб студенти за сукупністю окремих слів бачили у реченні певний взаємозв'язок цих слів, який складає не менш визначену структуру – мовну модель. Лексико-граматичні вправи можуть бути не пов'язаними зі змістом тексту, хоча повинні містити лексику та граматичні явища, які зустрічаються в тексті та які необхідно опрацювати, що сприятиме розумінню тексту під час його читання.

Таким чином, успіх реалізації поставлених цілей – навчання читання (та перекладу) – залежить від формування у студентів правильного відношення до читання як виду мовної діяльності, що має своє специфічне комунікативне завдання, залежно від виду читання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева І. С. Введення в перекладознавство : [навч. посібник] / І. С. Алексеева. – СПб. : Філологічний факультет СпбГУ; М. : Академія, 2004. – 352 с.
2. Дерді Е. Т. Технічний текст як лінгвістичне явище та об'єкт перекладу. Вісник Житомирського державного університету. Випуск 4 (70). Філологічні науки, 2013, – с. 146-149.
3. Лейчик В. М. Термінознавство : предмет, методи, структура / В. М. Лейчик. – М.: УРСС Едіторіал, 2007. – 256 с.

4. Нелюбин Л. Л. Введення в техніку перекладу : [навч. посібник] / Л. Л. Нелюбин. – М. : Флінта, 2009. – 216 с.

5. Кобякова І. К. Категорія інформативності в нетипових текстах / І. К. Кобякова // Вісник СумДУ. – Суми : СумДУ, 2010. – Ч. 2. – С. 137–138.

УДК 378.147:811.111

Середа Н.А.

**Київський національний лінгвістичний університет
КУЛЬТУРНО-МАРКОВАНА ЛЕКСИКА В МОВІ
ОРИГІНАЛУ Й ПЕРЕКЛАДУ**

Статтю присвячено дослідженню значення передачі національного забарвлення мови оригіналу при перекладі на прикладі німецької та української мов. Слова різних мов лише в окремих випадках повністю відповідають одне одному. Відмінності в мовах зумовлюються різними історичними, географічними, культурними, економічними й іншими причинами. Перекладач стає посередником не лише між мовами, але й культурами. У процесі перекладу сам перекладач повинен володіти «культурною компетенцією», тобто знанням чужої культури, аби виявити в тексті специфіку культури. Розуміння між людьми передбачає не лише знання граматики і лексики, але й наявність спільних культурних передумов. У культуру носіїв мови дозволяє проникнути національно-культурна семантика слів-реалій, особливих одиниць, здатних відобразити національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні. Їхні фонові знання присутні в свідомості учасників комунікації та визначають смисл висловлювання. Окремі пласти лексичного складу мови піддаються великому впливу культури та історії. А це створює додаткові складнощі перекладу, вимагаючи від перекладача виваженого рішення у виборі влучної мовної одиниці перекладу, яка відтворювала б не тільки понятійне значення, а й конотативне, експресивне та національно-культурне.

Ключові слова: культурно-маркована лексика, мова оригіналу, міжкультурна комунікація, реалії, безеквівалентна лексика

The article is devoted to the study of the importance of conveying the national coloring of the source language in translation using the German and Ukrainian languages. Words of different languages only in some cases fully correspond to one another. Differences in languages are caused by various historical, geographical, cultural, economic and other reasons. The translator becomes an intermediary not only between the languages, but also between the cultures. In the process of translation, the translator must possess “cultural competence”, that is, knowledge of a foreign culture to identify specific characteristics of culture in a text. The understanding between people includes not only the knowledge of grammar and vocabulary, but also common cultural backgrounds. The national and cultural semantics of realia, specific units that display the national and cultural identity of the language at the lexical level, allows to penetrate the culture of native speakers. Their background knowledge is present in the minds of participants in communication and determines the meaning of the statement. Separate layers of the lexical composition of the language are greatly influenced by culture and history. And this creates additional translation difficulties, thus making the translator take a deliberate decision when choosing the exact language unit for the translation that would display not only a conceptual meaning, but also connotative, expressive and national and cultural meanings.

Key words: culturally-marked vocabulary, source language, intercultural communication, realia, nonequivalent vocabulary

Статья посвящена исследованию значения передачи национальной окраски языка оригинала при переводе на примере немецкого и украинского языков. Слова разных языков только в отдельных случаях полностью соответствуют одно другому. Отличия в языках вызываются разными историческими, географическими, культурными, экономическими и другими причинами. Переводчик становится посредником не только между языками, но и культурами. В процессе перевода сам переводчик должен владеть «культурной компетенцией», то есть знаниями чужой культуры, чтобы выявить в тексте специфику культуры. Понимание между людьми предвидит не только знания грамматики и лексики, но и наличие общих культурных предпосылок. В культуру носителей языка позволяет проникнуть национально-культурная семантика слов-реалий, особенных единиц, которые позволяют отображать национально-культурное своеобразие языка на лексическом уровне. Их фоновые знания присутствуют в сознании участников коммуникации и определяют смысл высказывания. Отдельные пласты лексического состава языка поддаются большому влиянию культуры и истории. А это создает дополнительные сложности перевода, требуя от переводчика обдуманного решения при выборе меткой языковой единицы перевода, которая отображала бы не только понятийное значение, но и коннотативное, экспрессивное и национально-культурное.

Ключевые слова: культурно-маркированная лексика, язык оригинала, межкультурная коммуникация, реалии, безэквивалентная лексика

Постановка загальної проблеми. Відомо, що особливості життя певного народу та його країни знаходять відображення в мові. Тому можна стверджувати, що мова є відображенням культури будь-якої нації, вона несе в собі національно-культурний код народу. Питання зіставлення культури та слів як одиниць мови, що несуть і зберігають певну інформацію, здавна цікавили не тільки лінгвістів, а й представників інших наук. Перекладачі продовжують переконуватися, що основні труднощі перекладу полягають в тому, що слова різних мов лише в окремих випадках повністю відповідають одне одному, не кажучи вже про додатковий смисл або стійкі словосполучення. Це зумовлює певні вихідні застави до процесу й результату перекладу, які зводяться до кількох тез: 1) як формально, так і за змістом слова мови перекладу та вихідної мови не збігаються; 2) структура мови перекладу є іншою, ніж у вихідній мові; 3) переклад повинен, насамперед, повністю передавати смисл оригіналу; 4) переклад повинен справляти на свого читача (слухача) такий самий вплив, як і оригінал на власного читача; 5) переклад повинен звучати, ніби оригінал, і не містити в собі відчуття іншомовного забарвлення [3, с. 20–21].

Остання теза засвідчує ту вагому роль у праці перекладача, яку відіграє його рідна мова. Останню ніколи не зможе перевершити у процесі перекладу іноземна мова, оскільки лише у власній мові можна повністю відчувати всю гаму відчуттів, яку дарує рідне слово, і тим паче поєднання слів. Ця істина стосується не лише літературного перекладу. Отже, перекладач ніколи не зможе стати висококваліфікованим, якщо він досконало не володітиме рідною мовою. Навіть глибоко зрозумівши текст оригіналу, перекладач не зможе зробити якісний переклад, якщо погано володіє рідним словом. З іншого боку, міжмовні паралелі можна розглядати лише після достатнього оволодіння засадами іноземної мови [3, с. 21]. Особливі труднощі виникають при перекладі культурно-маркованої лексики, коли іноземні слова переносяться в мову перекладу для виділення відтінків

специфічності, які притаманні реаліям, що ними виражаються. Культурно-маркована лексика недостатньо розглянута в науковій літературі, а тому вимагає більш детального дослідження. Тож, проблематика даної розвідки залишається й надалі актуальною.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Віднедавна явища реалії, міжмовних паралелей та культурної компетентності стали популярним об'єктом багатьох лінгвістичних досліджень на матеріалі різних мов. Серед найвідоміших перекладознавців і мовознавців, які досліджували реалії, слід відзначити таких, як Л.Н. Соболев, О. Кундзіч, Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, С. Ковганюк, Р.П. Зорівчак, Вл. Россельс, Л.С. Бархударов, С. Влахов, С. Флорин, А.В. Федоров, В.Н. Комісаров, Я.І. Рецкер, А.Д. Швейцер, О.Ф. Бурбак, А.А. Мороз і багато інших науковців [1; 7, с. 79]. До проблем перекладу як міжкультурної комунікації, міжмовних паралелей, проблем еквівалентності та культурної компетентності перекладача зверталися у своїх працях такі вчені як В.В. Різун, В.Г. Гак, В.Н. Комісаров, Л.К. Латишев, Л.Т. Мікуліна, В.І. Хайруллін, Н.В. Тимко, Г.Д. Томахін, М.Я. Цвілінг, Т.А. Казакова [6; 8; 9; 11; 2] та інші.

Мета та завдання дослідження – визначити проблеми виникнення відповідностей і розбіжностей при передачі культурно-маркованої лексики мови оригіналу під час перекладу на прикладі німецької та української мов та можливості їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, відмінності в мовах зумовлюються різними історичними, географічними, культурними, економічними й іншими причинами. Перекладач стає, таким чином, посередником не лише між мовами, але й культурами. Тому такою важливою стає освіченість самого перекладача (мається на увазі обов'язкове знання історії, культури, географії, побуту народу, який репрезентований мовою оригіналу). Крім того, перекладач у процесі практичної роботи має справу також із культурою самого автора вихідного тексту, він повинен бути готовим до присутності в цьому тексті суто національного забарвлення, яке не піддається дослівному перекладові. Окремо доводиться звертати увагу на форми ввічливості, звертання перед початком тексту, виступу, промови, які часто не відповідають стандартам мови перекладу. Тут перекладачеві доводиться бути й дипломатом (як, наприклад, при перекладі виступів багатьох політиків). Часто перекладач змушений задумуватися над тим, чи дана мовна форма має загальнонаціональний чи лише регіональний характер, чи вона має релігійне або ідеологічне забарвлення, чи вона відображає особливості віку, статі, фізичного стану автора висловлювання. Цими та подібними питаннями глибоко цікавиться окрема галузь науки "міжкультурна комунікація", яка пов'язана тісно з теорією перекладу, соціологією, етнологією, політологією, психологією, історією, релігієзнавством, літературою, філософією [3, с. 21–22].

У процесі перекладу сам перекладач повинен володіти "культурною компетенцією", тобто знанням чужої культури, аби виявити в тексті специфіку культури. Розуміння між людьми передбачає не лише знання граматики, але й наявність спільних культурних передумов.

Отже, перекладач повинен досконало знати власну культуру, як і бути достатньо ознайомленим із особливостями культури нації – носія мови перекладу. Таким чином, переклад – це своєрідний діалог двох культур. При цьому не повинна виникати і реалізовуватися якась "змішана культура", що негативно відбилося б на якості перекладу. До того ж слід мати на увазі, що все це стосується не лише

літературного, але й науково-технічного перекладу, оскільки фахові тексти значною мірою увібрані в рамки контексту культури [3, с. 22].

Розбіжності в культурах є причиною і наслідком відмінностей менталітету відповідних націй. Часто можна почути заперечення на кшталт того, що статевий або соціальний ментальний компонент сильніший, ніж його національно-етнічна характеристика. Оскільки формування ментальності відбувається на рівні групи, то національні (етнічні) особливості виходять при цьому на перший план, релігійний компонент має також велике значення, проте не вирішальне, оскільки на рівні нації часто спостерігається занадто велике релігійне розмаїття (наприклад, функціонування декількох релігійних напрямів, конфесій у межах однієї країни, нації); історичний компонент теж не варто недооцінювати, проте суто національні (етнічні) ментальні риси все ж достатньою мірою "перемагають" соціально-історичні корелятиви.

Важливим є те, що саме мова доповнює собою систему уявлень і світосприйняття нації, а в комплексі ці елементи відбивають особливості національної ментальності. Кожен народ відображає свої уявлення, свій особливий спосіб мислення, образність світогляду, національну індивідуальність у мовному вираженні предметів і явищ. Тут можуть спостерігатися як подібності, так і відмінності, що свідчить відповідно про близькість чи віддаленість мов, культур, менталітетів. Так, для українців, наприклад, дещо несподіваним є вираз "pünktlich wie die Mauger sein" – "закінчувати роботу точно за годинником". Справа в тому, що муляр у німецькій ментальності історично асоціюється з еталоном відомої німецької пунктуальності [3, с. 23].

Специфічність форм чи культурних акцентів у різних народів може суттєво вплинути на перенесення цих елементів з однієї мови на іншу в їх лексичному вираженні. При цьому нерідко трапляються певні комізми [3, с. 24]. Помилки й непорозуміння, пов'язані з міжкультурними відмінностями, трапляються як на побутовому, так і на найвищому, політичному рівні. Тож не дивно, що міжкультурна комунікація стала необхідною складовою частиною підготовки дипломатів та перекладачів. При цьому значна увага звертається саме на ті особливості невербальної поведінки, що можуть мати різну інтерпретацію в різних культурах. Дуже важливо, зокрема, знати жести, типові для даної культури, зокрема, при вітанні, прощанні, вираженні згоди, незгоди. У повсякденному житті ми не завжди свідомо звертаємо увагу на те, що слова у більшості ситуацій супроводжуються невербальними сигналами, хоча підсвідомо ми сприймаємо і враховуємо їх. Такі сигнали підтримують інтенцію співрозмовника і тому часто допомагають слухачеві зрозуміти справжні наміри [3, с. 27].

Таким чином, ментальність, як і мова, є продуктом діяльності духовних сил народу, що накопичувався протягом століть, і продовжує формуватися та безперервно видозмінюватися й сьогодні. Кожна історична епоха залишає свій відбиток у мові, важливі історичні події здатні змінити мовну картину світу. Дану особливість повинні враховувати перекладачі, насамперед фахівці з художнього перекладу. Ця проблема потребує окремої уваги [3, с. 27].

У культуру носіїв мови дозволяє проникнути національно-культурна семантика слів-реалій, особливих одиниць, здатних відображати національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні. Їхні фонові знання обов'язково присутні в свідомості учасників комунікації та в значній мірі визначають смисл висловлювання. Питання про роль культурно-маркованої лексики в художньому

тексті недостатньо розглянуто в літературі, а тому вимагає більш детального дослідження [10, с. 158].

Основна проблема, з якою має справу перекладач при передачі референційних значень, що виражені в початковому тексті, – це неспівпадіння ряду значень, властивих одиницям вихідної мови та мови перекладу. В тих випадках, коли відповідність тій або іншій лексичній одиниці однієї мови в словниковому складі іншої мови повністю відсутня, говоримо про безеквівалентну лексику. Характерною рисою безеквівалентних слів є неможливість їх перекладу на інші мови за допомогою постійного еквівалента, їхня неспіввіднесеність з деяким словом іншої мови. Проте, це не означає, що їх зовсім не можна перекласти [12, с. 117].

Цілком очевидно, що можливість правильно передати позначення речей, про які йдеться в оригіналі, та зображень, пов'язаних з ними, передбачає знання дійсності, описаної в першотворі – це фонові знання [6, с. 8]. Фонові слова представляють значний інтерес при дослідженні складної взаємодії мови та культури – це лексичні одиниці, які на перший погляд видаються звичайними, що вільно перекладаються на іноземні мови, які містять цінну інформацію про специфічно національну позамовну діяльність [5, с. 12].

Для теорії та практики перекладу велике значення має одна з груп фонових знань – та, яка відноситься до специфічних явищ іншої культури, іншої країни й необхідна читачам твору, аби без втрат засвоїти в деталях його зміст. Такою частиною фонових знань є слова-реалії – це назви предметів матеріальної культури, що властиві лише певним націям і народам, факти історії, державних інститутів, імена національних і фольклорних героїв, міфологічних істот. Будучи носіями національного чи історичного колориту, вони, як правило, не мають точних відповідностей (еквівалентів) в інших мовах, і, отже, не піддаються перекладу на загальних підставах, вимагаючи особливого підходу. В процесі перекладу протиставляються одна одній не тільки мови, але навіть тексти, культури й ситуації [5, с. 202].

В реаліях найбільш наочно виявляється близькість між мовою й культурою: поява нових реалій в матеріальному й духовному житті суспільства веде до виникнення відповідних слів у мові. Відмінною рисою реалії є характер її наочного змісту. Реалії можуть бути обмежені рамками навіть окремого колективу, або установи, їм властивий і часовий колорит. Як мовне явище, найбільш тісно пов'язане з культурою, ці лексичні одиниці швидко реагують на всі зміни в розвитку суспільства. Серед них завжди можна виділити реалії-неологізми, історизми, архаїзми і кожний тип реалій вимагає індивідуального підходу при перекладі.

Як правило, транслітерація і транскрипція застосовуються при передачі іншомовних власних імен, географічних найменувань, назв різного роду компаній, фірм, пароплавів, газет та журналів. Але на сучасному етапі ці прийоми при перекладі художньої літератури використовуються набагато рідше, ніж раніше. І це цілком обґрунтовано, тому що передача звукового чи буквенного вигляду іншомовної лексичної одиниці не розкриває її значення, і такого роду слова залишаються незрозумілими без відповідних пояснень читачу, який не знає мову оригіналу [1, с. 73].

При калькуванні іншомовні реалії передаються за допомогою заміни їх складових частин – морфем, або слів – їхніми прямими лексичними

відповідниками в мові перекладу. Однак, даний спосіб також має недолік, залишаючи деяку інформацію незрозумілою читачеві.

Описовий переклад розкриває значення лексичної одиниці оригіналу за допомогою розгорнутих словосполучень, що розкривають істотні ознаки явища, яке позначається даною лексичною одиницею. Та цей спосіб вважається вельми громіздким і неекономним, тому його не завжди можна застосувати при перекладі текстів [1, с. 75].

Часто перекладачі вдаються до поєднання двох прийомів – транскрипції або калькування і описового перекладу, подаючи останній у зносі або в коментарі. Це дає можливість поєднувати стислість та економність засобів вираження, властивих транскрипції, з розкриттям семантики даної одиниці, що досягається через описовий переклад. Інший спосіб – переклад аналогом – полягає в пошуку найближчого за значенням відповідника в мові перекладу для лексичної одиниці оригіналу, що не має точних словникових відповідників. Такого роду наближені еквіваленти лексичних одиниць можна назвати аналогами, але застосовуючи їх в процесі перекладу, потрібно мати на увазі, що в деяких випадках вони можуть створювати не цілком правильне уявлення про характер предмета або явища, яке позначають.

Отже, реалії – це особливий шар лексики мови, за допомогою якого виражається національне забарвлення літературних творів. Слова-реалії відображають додаткові смислові відтінки, що є результатом національного бачення світу [4, с. 83]. Насправді реалії кожного разу ставлять перекладача перед проблемою вибору того чи іншого способу їхньої передачі, тому культурно-маркована лексика вимагає творчого підходу і глибоких лінгвокраїнознавчих знань перекладача.

Переклад є не тільки і не стільки передачею певної інформації знаками іншої мовної системи, а передачею і відтворенням специфічних історичних, соціально-культурних факторів, національного забарвлення першоджерела. Кожне слово мови оригіналу відтворює предмет або явище дійсності певного соціуму, при цьому історія народу, його побут, культура, традиції неминуче відбиваються на лексичному складі будь-якої мови. Звісно ж, що розходження мовних систем на семантичному, синтаксичному, стилістичному рівнях, а також розходження культур, світогляду та національної специфіки надзвичайно ускладнює процес перекладу. Отже, ми повинні визнати, що окремі пласти лексичного складу мови піддаються великому впливу культури та історії. А це створює додаткові складнощі перекладу, вимагаючи від перекладача виваженого рішення у виборі влучної мовної одиниці перекладу, яка відтворювала б не тільки понятійне значення, а й конотативне, експресивне та національно-культурне.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, ми приходимо до висновку, що переклад повинен повністю відтворювати ідею оригіналу, стильові своєрідності першотвору, зберігати його красу, відобразити побут епохи та країни, до якої належить оригінал. З метою створення адекватного перекладу перекладач змушений передати в перекладі всі наміри автора, тобто справити аналогічний ідейно-емоціональний вплив на читача, зберегти образність, колорит, ритм першоджерела в перекладі. При цьому неминуче перекладачу доведеться вдатися до прагматичної адаптації вихідного тексту, враховуючи специфічні для ареалу мови перекладу історичні, соціально-культурні та психологічні фактори, що найчастіше істотно впливають на сприйняття перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. М.: Международные отношения, 1975. 324 с.
2. Казакова Т.А. Практические основы перевода. СПб.: Союз, 2005. 320 с.
3. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія і практика перекладу (німецька мова). Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.
4. Клименко О.Л. Про переклад субстандартної лексики // Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі. Суми: СумДУ, 1999. 195 с.
5. Латышев Л. К. Курс перевода: Эквивалентность перевода и способы ее достижения. М.: Международные отношения, 1986. 247 с.
6. Ризун В.В. К вопросу о социально-культурной адаптации художественного произведения. Теория и практика перевода. К.: Вища школа, 1982. С. 3–12.
7. Середа Н.А. Національно-культурна маркованість лексичних одиниць у німецько-українському перекладі // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Одеса: Вид. дім "Гельветика". – Вип. 39, том 3. – Серія: Філологія. 2019. С. 79–82.
8. Тимко Н. В. Основные проблемы лингвокультурной трансляции в процессе перевода: На материале переводов английских, немецких и русских художественных текстов. Дисс. канд. наук, ВАК РФ 10.02.20, 2001, М., 204 с.
9. Томахин Г.Д. Перевод как межкультурная коммуникация // Перевод и коммуникация. М.: ИЯЗ РАН, 1997. 129–137 с.
10. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. М.: Высш. шк., 2002. 416 с.
11. Цвиллинг М.Я. Требования к личности устного переводчика и проблема профессиональной подготовки. // Перевод и лингвистика текста. М.: ВЦП, 1994. 128–135 с.
12. Чередниченко О. І. Оказіональні відповідники і переклад на різних рівнях еквівалентності // Теорія і практика перекладу. К.: Вища школа, 1981. 177 с.

УДК 378.015.3:316.454.52:[378.09:61]

Сидоренко О.В., Пряхін О.Р., Денисенко О.М.

Запорізький державний медичний університет

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ЗВО МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Компетентнісний підхід у навчально-виховному процесі сучасної української освіти є домінуючим. У статті увага зосереджена на комунікаційних компетентностях та шляхах їх реалізації.

Ключові слова: компетентнісний підхід, комунікаційні компетентності, мовна особистість, курси за вибором, самостійна робота.

Competent approach in the educational process of contemporary Ukrainian education is prevalent. The article is concentrated on the communicative competences and ways of their realization.

Key words: competence approach, communicative competences, linguistics personality, optional course, individual work.

Компетентностный подход в учебно-воспитательном процессе современного украинского образования является доминирующим. В статье внимание акцентировано на коммуникационных компетентностях и путях их реализации.

Ключевые слова: компетентностный подход, коммуникационные компетентности, языковая личность, курсы за выбором, самостоятельная работа.

Освітня галузь є вкрай чутливою до суспільних змін, на які вона має реагувати миттєво, адже завдяки цьому визначаються і майбутні вимоги до змісту освіти, і вимоги до випускника освітнього закладу. Зокрема такі зміни стали причиною реформування сучасної вітчизняної освіти, ідея якого полягає в компетентнісному підході у навчанні. Варто наголосити, що зазначений підхід є своєрідним мейнстримом у сфері освіти для всіх країн Європейського Союзу.

Сутність компетентнісного підходу полягає у безперервності навчання, якщо раніше кінцевий результат навчання зводився до знань, вмінь і навичок, то компетенція – це знання, вміння і навички, але вже в конкретній практичній ситуації, це вміння приймати миттєві правильні рішення далеко не в класичних, описаних у підручниках ситуаціях. Тому в умовах постійних технологічних відкриттів, інноваційних методик, науково-технічного прогресу загалом, суспільство має забезпечити себе компетентнісними фахівцями. Компетентнісний спеціаліст «не лише має необхідні знання, професіоналізм, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання, й бере на себе відповідальність за певну діяльність» [4, с. 137].

Прикметно, що згідно із західноєвропейськими рекомендаціями серед комплексу компонентів професійної компетентності будь-якого спеціаліста загалом і лікаря зокрема обов'язковою є комунікативна компетентність. Безперечно, фахова компетентність спеціаліста визначається, перш за все, його обізнаністю власне у предметах спеціалізації, однак несформована на належному рівні мовно-мовленнєва діяльність не дозволить опанувати ні предметні знання, ні реалізуватися як професіоналу високого гатунку, адже мова – головний конструктор мислення, володіння мовою – первинний компонент інтелектуальної спроможності особистості. Як зауважує А.В.Кордонська: «Компетентнісний підхід до навчання мови, спрямований на розвиток базових предметних компетенцій мовної особистості студента, передбачає створення внутрішніх мотивів, що визначають готовність його до такої навчально-пізнавальної діяльності, в основі якої лежать компетентності; формування розуміння суті мовних компетентностей як мети-результату мовної освіти; вироблення суб'єктивного досвіду застосування предметних компетенцій під час мовленнєвих завдань у різних навчальних і життєвих соціально-комунікативних ситуаціях; використання рефлексії, аналізу власної навчальної діяльності і її результатів» [2].

Комунікативну компетентність варто розуміти як комплекс мовних, мовленнєвих і власне комунікативних компетентностей, у структурі яких, у свою чергу, можна вичленувати окремі компоненти. Так, традиційно, до мовної компетентності відносять базові знання норм сучасної української мови та вміння, які визначають рівень практичного володіння цими нормами. Загалом усвідомлюється, що мовні компетентності формуються в рамках шкільної освіти, адже вони є необхідною умовою для здобуття вже професійної освіти.

Щодо мовленнєвих компетентностей, то вони передбачають вільне використання різностильових мовних засобів задля здійснення якісного, ефективного усного або ж писемного мовлення, а також спроможність контролювати і редагувати мовлення як своє, так і чуже. Варто наголосити, що формування мовленнєвих компетентностей залежить від соціокультурної компетентності, яка «передбачає знання й засвоєння студентами-медиками системи національних цінностей і світоглядних уявлень як частини загальнолюдських, історії матеріальної та духовної культур у контексті світової, а також способів застосування цих знань у комунікативній та інших видах діяльності» [1, с. 137].

Опанування комунікативною компетентністю є свідченням найвищого рівня володіння мовою, оскільки йдеться не лише про досконале знання і практичне використання власне мовних засобів, а й про володіння невербальними засобами задля ефективнішого формулювання думок і належного впливу на співрозмовника,

вміння налагоджувати і підтримувати контакт, а за потреби змінювати стратегію комунікаційного акту або мовленнєву поведінку.

Формування комунікативних компетентностей студентів-медиків закладів вищої освіти України відбувається, перш за все, завдяки нормативній дисципліні «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Викладання зазначеного курсу має на меті не лише підвищення мовної освіченості майбутніх спеціалістів, але й поглиблення гуманізації освітнього процесу, що визначає пріоритетність всебічного розвитку особистості майбутнього фахівця. Навчальною програмою дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» передбачено не лише вивчення основних аспектів мовних норм сучасної літературної мови, фахової термінології, що допоможе запобігти серйозним лексичним і семантичним помилкам у мовленнєвій практиці майбутніх лікарів, навчить правильно використовувати лексико-семантичні ресурси мови залежно від мети та змісту висловлювання, але й оволодіння системою знань з офіційно-ділового мовлення, що забезпечить компетентність у сфері ділових паперів.

Проте формування комунікативної компетентності на заняттях із зазначеної дисципліни ускладнене деякими об'єктивними чинниками. По-перше, незначна кількість аудиторних годин не дозволяє реалізувати вповні поставлені задачі. До певної міри стоїть на заваді належного опанування комунікативними компетентностями й вивчення дисципліни на першому курсі, оскільки відсутність системних знань, зокрема з медичної термінології, не сприяє оволодінню матеріалом та не дає змоги здійснювати раціональний розподіл навчального матеріалу для багаторівневого опрацювання нової інформації. По-друге, мовна підготовка обмежується лише одним семестром, хоча, безперечно, важливими є системне вивчення медичної термінології на понятійному та мовному рівнях, розвиток уміння термінологічного опрацювання текстів, кваліфікованого аналізу труднощів терміновживання. Відтак, необхідним є оволодіння студентами медичною термінологією протягом усіх років навчання, щоб термінологічна робота набула системного і цілеспрямованого характеру.

Покращити ситуацію може самостійна робота, яка має на меті стимулювати студента до самоосвіти, спонукати до творчої діяльності, дає змогу кожному студентові корегувати якість комунікативної компетентності. Варто відзначити, що ефективною самостійна робота буде тоді, коли студент буде спроможним організувати своє навчання, визначатиме самостійно стимули працювати в позаурочний час.

До найпоширеніших завдань цього різновиду навчальної діяльності можна віднести конспекти, що є дієвими за відсутності лекційних занять із «Української мови (за професійним спрямуванням)». Цей вид робіт може мати різні форми ускладнення: конспект за готовим планом, за планом, складеним студентом, за наданим списком літератури, за самостійно підібраним списком літератури та ін.

Для студентів із низьким рівнем якості успішності можна запропонувати оформити папку з основними зразками документації, що сприятиме формуванню навиків оформлення та написання текстів офіційно-ділового стилю, підвищуватиме культуру писемного мовлення, актуалізуватиме глибше засвоєння мовних норм.

На покращення мовної компетентності студентів спрацьовує й самостійне виконання вправ різного рівня складності. Цей різновид завдань логічно взаємопов'язаний із розробкою і розв'язуванням тестових завдань, оскільки тим самим студенти мають змогу готуватися до модульного контролю: спочатку

формується аналітичне мислення, застосовується творчий підхід до вирішення мовних завдань, який змінюється репродуктивним підходом. Тестові завдання варто застосовувати різнорівневі.

Доцільним видом індивідуальних робіт є написання рефератів. Кожний реферат повинен бути захищений перед аудиторією, що потребує додаткової роботи над якістю усного мовлення. Цей вид робіт може мати різні рівні ускладненості: традиційний реферат, реферат, захист якого доповідач логічно виводить у дискусію; реферат, при презентації якого студент використовує посутні питання до аудиторії, що залучає її також до мовленнєвої діяльності.

Оригінальним самостійним творчим завданням може стати робота з текстом, коли студент отримує на початку вивчення дисципліни текст і працює з ним впродовж усього вивчення предмету. Залежно від навчальної теми, студент виконує ті чи інші завдання, наприклад, текст може бути російською мовою, тому одне із завдань перекласти його українською, видозмінити його стилістику, свідомо переписати текст із помилками, при чому використати помилки типові для студентської аудиторії, класифікувати лексику тощо.

Вагомим чинником успішного формування комунікаційних компетентностей у студентів-медиків, а також логічним продовженням дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», є запровадження елективних дисциплін. Серед студентства Запорізького державного медичного університету великою популярністю користуються такі мовні курси, як «Культура мовлення» та «Теорія і практика професійної мовної комунікації».

Так, для студентів особливо старших курсів важливим є володіння основами культури наукової мови, адже вони мають виробити практичні вміння і навички щодо формулювання та інтерпретування власних наукових здобутків, зокрема вільно послуговуватися мовними засобами наукового стилю, уміти логічно структурувати, аргументувати, наводити доказову базу у наукових виступах, при цьому демонструвати високий рівень наукової етики тощо. Саме курс за вибором «Культура мовлення» цілеспрямовано орієнтований як на теоретичне, так і на практичне оволодіння такими видами робіт, як конспектування, реферування, укладання планів, тез, написання анотацій. Студентам, які в подальшому будуть писати і захищати дипломні роботи або ж націлені на наукову діяльність, у нагоді стануть вміння структурувати роботу над науковою статтею чи усною доповіддю, оформляти посилання, цитати, бібліографію.

Суттєву увагу привертає такий прикладний аспект, як девіатологія, тобто робота над мовленнєвими помилками. Якщо ж у рамках дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» акцентується увага на роботі над помилками з мовних норм загалом, то курс «Культура мовлення» предметно орієнтований на роботу над грамотністю наукового тексту (дотримання жанрових особливостей наукового тексту, формування стилістичної грамотності, вміння редагувати наукові тексти різних жанрів тощо).

Увіраźnie мовленнєву підготовку майбутнього фахівця і онлайн дисципліна «Теорія і практика професійної мовної комунікації», мета якої полягає в формуванні умінь вибудовувати взаємини між людьми за допомогою спілкування. Студенти мають усвідомлювати, що досягнення поставленої мети, яка реалізовується за посередництва спілкування, залежить від виробленої стратегії, від вміння керувати спілкуванням, за певних обставин змінювати хід спілкування тощо. Таким чином, комунікаційно компетентнісний студент має бути теоретично

обізнаним у видах і формах комунікації, її законах, знати і вміти вибудовувати етапи спілкування, використовувати ефективні прийоми та пам'ятати про фактори, які можуть стати причиною комунікативної невдачі.

Дієвою складовою вдалої комунікації є так зване невербальне спілкування. Знання таких видів невербальної комунікації, як фізіогноміка, проксеміка, кінетика тощо, дає можливість студенту провести самоаналіз особливостей власної невербаліки, навчитися контролювати, правильно і доречно використовувати її складові задля належного впливу на співрозмовника.

Однак якщо невербаліку контролювати важко, то інтонацію, паузи, висоту і силу голосу, тобто паралінгвальні засоби, студент вчиться аналізувати та корегувати під час вивчення дисципліни.

Таким чином, навчальний процес ЗВО медичного профілю вибудований і наповнений так, що дозволяє реалізувати засадничі принципи підготовки майбутнього фахівця, зокрема сформувати мовну особистість медичного працівника, тобто «особистість, що розкривається у своєрідності притаманного їй професійного дискурсу, підпорядкованого завданням професійної діяльності» [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вимоги до формування комунікативної компетентності сучасного лікаря / Л.В.Фоміна та ін. Актуальні проблеми сучасного економіко-гуманітарного дискурсу в Україні : збірник матеріалів науково-практичної інтернет-конференції, 29 квітня 2016 р. Кривий Ріг, 2016. С.137-138.
2. Кордонська А.В. Формування мовленнєвої компетенції студентів на заняттях української мови (за професійним спрямуванням) UBL.: <http://intkonf.org/kordonska-av-formuvannya-uvlennevoi-kompetentsiyi-s>.
3. Культура наукової мови, її основні категорії та поняття UBL.: <http://library.gnpu.edu.ua/books/Scientific%20language/Chapter%201/Part%201.htm>
4. Романова О.О. Проблеми формування комунікативних компетентностей студента у процесі викладання української мови (за професійним спрямуванням). Наукові записки. Серія «Філологічна». 2012. Вип.23. С. 137- 139.

УДК 811.124'373.616366:360

Синиця В.Г.¹, Беляєва О.М.²

¹Вищий державний навчальний заклад України
«Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці

²Українська медична стоматологічна академія», м. Полтава
**СУФІКСАЛЬНИЙ СЛОВОТВІР У ЛАТИНСЬКІЙ ПРАВОЗНАВЧІЙ
ТЕРМІНОЛОГІЇ**

Досліджено продуктивність латинських суфіксів, які беруть участь у творенні юридичних термінів. Простежено існування в українській правничій термінології лексичних дублетів. Проведено етимологічний аналіз юридичних термінів, утворених шляхом суфіксації.

Ключові слова: *правнича термінологія, латинські суфікси, продуктивність латинських суфіксів, лексичні дублети, етимологічний аналіз.*

The article examines the productivity of Latin suffixes in forming terms of the jurisprudence. Attention is paid to the lexical doublets in the Ukrainian legal terminology and to the etymological characteristics.

Keywords: *Latin terms in the field "jurisprudence", the productivity of Latin suffixes, lexical doublets, etymological analysis.*

Исследована продуктивность латинских суффиксов, принимающих участие в образовании юридических терминов. Прослеживается существование в

юридической терминологии лексических дублетов. Осуществлен этимологический анализ юридических терминов, образованных путем суффиксации.

Ключевые слова: юридическая терминология, латинские суффиксы, продуктивность латинских суффиксов, лексические дублеты, этимологический анализ.

Вступ. Корпус сучасної латинської правознавчої термінології – це результат багатомовного розвитку юриспруденції як науки. Корені її сягають III-II ст. до н.е., коли закладалися основи Римського законодавства. На ґрунті Римського права утворилися численні поняття, віддзеркалені в термінах, якими оперують сучасні юристи. Тому дослідження функціонального статусу латинської лексики, якій притаманна виключна роль у створенні й розвитку термінологічного фонду в різних сферах людської діяльності та культури, зокрема правознавства, не вичерпало своє проблематики й на сучасному етапі розвитку лінгвістики й термінознавства.

Мета дослідження: прослідкувати специфіку механізмів утворення латинських афіксальних юридичних термінів, схарактеризувати когнітивно-структуру й морфолого-синтаксичні особливості цієї галузевої термінологіки.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети нами використана методика словотвірного аналізу, яка уможливує встановлення механізму творення відібраних суфіксальних дериватів. Продуктивність суфіксів визначена за допомогою методу кількісного аналізу. Етимологічний аналіз сприяв встановленню джерела походження досліджуваних термінів.

Об'єкт дослідження. Дериваційна продуктивність латинських іменних суфіксів в утворенні латинських термінів, які функціонують у правознавчій термінології.

Джерельна база. Фактичний матеріал отриманий методом суцільної вибірки, насамперед, з багатомовного юридичного словника-довідника [1] і навчальної літератури [2]; висновки щодо етимології проаналізованих термінів здійснювалися з опорою на «Латинско-русского словаря» Й. Х. Дворецького [3]. Щодо теоретичних питань іменного словотворення в латинській мові ми спираємося на фундаментальне дослідження відомої російської дослідниці проф. В.Ф. Новодранової [4], зокрема, розділів, де йдеться про характеристику 56 суфіксальних моделей, які використовувалися латинською мовою в дериваційних процесах.

Виклад основного матеріалу. Найпродуктивнішим номінативно-дефінітивним корпусом юридичної термінології є іменники. Система словотвірної номінації складається з номінативних одиниць, утворених або шляхом афіксації, або безафіксним способом, або шляхом слово- й основоскладання. Афіксація була й залишається донині важливим засобом збагачення словникового складу правознавчої лексики. Суцільна вибірка з багатомовного юридичного словника-довідника [1] і навчальної літератури [2] засвідчила наявність значної кількості суфіксальних термінів. Найуживанішим суфіксом, який бере участь у номінації спеціальних юридичних лексем, є суфікс *-tio/-sio*. Словотворча група субстантивів на *-tio/-sio* – найчисельніша в системі латинського іменника. За інверсійним словником О. Граденвіца [5] латинська мова налічує близько 3000 іменників із цим суфіксом, а за підрахунками К. Паукера [6], відомого дослідника латинського словотвору, таких слів 3134. Віднесені до категорії *nomīna actiōnis*, іменники із цим суфіксом слугували джерелом для численних наукових праць із загального

мовознавства [7], історичної граматики латинської мови [8], спеціальних досліджень [9; 10]. Утворені переважно від дієслівної основи, терміни із суфіксом -tio/-sio в юриспруденції вказують на дію чи процес: **provocatio** (від дієслова *provocāre* у значенні «оскаржувати, апелювати» [3, р. 829]) – оскарження; **castigatio** (від дієслова *castigāre* в значенні «карати» [3, р.161]) – покарання; **contestatio** (від дієслова *contestāri* в значенні «закликати у свідки» [3, р. 251]) – виклик свідків до суду; **quaestio** (від дієслова *quaerere* в значенні «розпитувати, вести слідство» [3, р.841]) – допит, слідство. За цим зразком утворені й інші правничі терміни із суфіксом -tio/-sio: **aggratio** – помилування, **aestimatio** – оцінка майна, **appositio** – обвинувачення, **protectio** – опікування etc. Як показали підрахунки, у багатомовному юридичному словнику-довіднику, зафіксовано найбільша кількість термінів із суфіксом -tio/-sio – понад 450 одиниць.

Для творення дериватів – назв осіб чоловічої статі, що означають професію чи вказують на особу, яка займається певним ремеслом, використовується агентативний суфікс -tor/-sor [11], приєднаний до дієслівної основи. Наприклад, **locator** (від дієслова *locāre* у значенні «віддавати в оренду» [3, р. 598]) – орендодавець, **creditor** (від дієслова *credere* в значенні «давати в позику» [3, р. 269]) – позикодавець, **mandator** (від дієслова *mandare* в значенні «доручати, довіряти» [3, р. 615]) – поручитель, довіритель, **defensor** (від дієслова *defendere* у значенні «захистити» [3, р. 295]) – захисник. До цієї ж групи належать терміни **exercitor** – підприємець, **auditor**, *syn.* **quaestor** – слідчий, **actor**, *syn.* **petitor** – позивач, **servitor**, *syn.* **promissor** – боржник, **accusator** – обвинувачувач, **cognitor** – адвокат, поручитель та ін. Згідно з нашими підрахунками, у словнику-довіднику [1] зафіксовано понад 50 термінів із цим суфіксом.

Меншу продуктивність у правознавчій латинській термінології демонструє суфікс -arius [11], який називає об'єкт дії: **actuarius** (від дієслівної основи *agere* в значенні «діяти» [3, р. 51]) – секретар, **notarius** (від іменника *nota* в значенні «знак, стенографічний знак» [3, р. 676]) – нотаріус, **argentarius** (від іменника *argentum* – «срібло, срібні гроші» [3, р. 98]) – банкір, **fructuarius** (від іменника *fructus* у значенні «плід» [3, р. 442]) – особа, яка має право на користування прибутком. Наведені приклади демонструють, що суфікс -arius приєднується переважно до іменних основ, хоча трапляються випадки віддієслівних утворів.

Нами виявлена група термінів, утворених за допомогою індоєвропейського суфікса -mentum [11], похідні із цим суфіксом вказують на результат дії. Отже, **argumentum** (від дієслова *arguere* в значенні «доводити» [3, р.94]) – доказ, **alimentum** (від дієслова *alere* в значенні «годувати» [3, р. 60]) – кошти за виховання, утримання, **detrimentum** (від дієслова *deterere* в значенні «погіршувати» [3, р. 317]) тощо.

У сфері юридичної лексики можна виокремити віддієслівні похідні, утворені за допомогою суфікса -tus/-sus [11] на кшталт **casus** (від дієслова *cadere* в значенні «падати, випадати на долю» [3, р. 141]) – випадок, **census** (від дієслова *consere* в значенні «проводити опис майна, надавати відомості про майновий стан» [3, р. 170]) – оцінка майна, **consensus** (від дієслова *consentire* в значенні «погоджуватися» [3, р. 240]) – згода, **conatus** – замах (від дієслова *conor, atus sum, atus* в значенні «робити спробу, намагатися»), **contractus** (від дієслова *contraho, traxi, tractum, ere* [3, р. 254] у значенні «укладати угоду з кимось») – угода тощо.

Демінутивізація, характерна для латинського суфіксального словотвору в цілому [12], не набула поширення в юридичній термінології, тому відсоток

юридичних термінів із демінутивними суфіксами – мінімальний. Зокрема, нами знайдений термін *codicillus*, утворений від іменника *codex* у значенні «книга» [3, р. 198], – додаток до заповіту

За допомогою суфікса *-arium* утворені відіменникові деривати, пов'язані з місцем зберігання будь-чого [11]: *aerarium* (від іменника *aes* [3, р. 42] у значенні «мідь, мідний чи бронзовий вироб» [3, р. 42-43]) – державна казна, *tabularium* (від іменника *tabula* в значенні «документ, запис» [3, р. 994]) – архів.

Вербальні субстантиви, утворені за допомогою суфікса *-tūra/-sūra*, належать до *nomīna reiactae* [11]: *usūra* (від дієслова *uti* в значенні «користуватися» [3, р. 1051]) – відсотки на капітал, *iactūra* (від дієслова *iacere* в значенні викидати [3, р. 562]) – збиток.

У процесі дослідження нами виявлена низка іменників, утворених за допомогою таких суфіксів як (1) *-tas* (*temeritas* – випадковість, *securitas* – забезпеченість), (2) *-tudo* (*sollicitūdo* – турбота, *promptitūdo* – готовність), (3) *-ium* (*patrimonium* – майно, *repudium* – розлучення), (4) *-ia* (*saevitia* – жорстокість, *molestia* – тягар), що належать як до загальноновживаної лексики, так і до юридичної.

Простеження семантики проаналізованих у нашому дослідженні латинських і відповідних сучасних українських юридичних термінів, дає змогу констатувати факт існування лексичних дублетів. Під лексичними дублетами розуміємо наявність українських і латинських термінів, які паралельно функціонують у професійному юридичному дискурсі. Наведемо деякі приклади: дебітор і боржник (лат. *debitor*), табулярій і архів (лат. *tabularium*), цесія і поступка права (лат. *cessio*), апеляція і звернення до суду вищої інстанції (лат. *appellatio*) etc. Вважаємо існування лексичних дублетів цілком виправданим явищем, оскільки запозичений із латинської мови варіант є інтернаціональним, тому сприяє уніфікації комунікації фахівців на міжнародному рівні й виконує пряму номінативно-когнітивну функцію. Так, латинський термін *agistamentum* – особливий вид договору, за яким особа за винагороду приймає худобу, аби випасати її на власній землі в англійській мові передається лексею *agistment* у значенні «договір про випас худоби»; латинський термін *periuratio* увійшов в англійську правничу термінологію з мінімальними фонетичними й графічними змінами – *perjuration* і в тому ж значенні – «надання неправдивих свідчень». Наведені приклади вкотре підтверджують тезу щодо унікальної ролі латинської мови, яку вона відіграла в процесах термінотворення в різних галузях науки й техніки. Щодо сучасних правничих термінів, то значна їх кількість запозичена з римського права.

Проведений етимологічний аналіз відібраних субстантивних одиниць і порівняння їхнього первісного й сучасного значень дає змогу стверджувати, що в правничій термінології наявні три основні типи генетичних зв'язків: 1) інтернаціональні терміни, значення яких цілком зрозуміле з опорою на етимон, cf. *debitor* (від дієслова *debēre* – бути боржником) – юридична чи фізична особа, яка має грошову або майнову заборгованість підприємству, організації чи установі); 2) терміни із частково порушеними етимологічними зв'язками, етимон яких розходиться зі значенням, що відбулося в процесі подальшого функціонування, cf. *alimentum* (від дієслова *alēre* – вирощувати, годувати, підтримувати) – обов'язок утримання у визначених законом випадках одним членом сім'ї інших, які потребують цього); 3) терміни з втраченими етимологічними зв'язками, значення яких важко вивести, опираючись на латинський етимон, cf. *advocatūra* (від дієслова *advocāre* – закликати, запрошувати) – загальнодержавне об'єднання адвокатів).

Висновки. Дослідження номінативно-когнітивних функцій дериваційних утворів у латинській юридичній термінології є перспективним напрямом подальших наукових розвідок як з боку філологів-латиністів, так і фахівців-юристів, оскільки розкриття значення терміна в його первісному оригінальному розумінні сприятиме кращому розумінню сучасної міжнародної правничої термінології, яка була започаткована в Античності й зафіксована в Римському праві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багатомовний юридичний словник-довідник / Голубовська І.О., Шовковий В.М., Лефтерова О.М. та ін. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2012. – 543 с.
2. Скорина Л.П. Латинська мова для юристів / Л.П. Скорина, Л.П. Чуракова. – К. : Атика, 2010. – 416 с.
3. Латинско-русский словарь / Дворецкий И.Х. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : «Русский язык», 1976. – 1096 с.
4. Новодранова В.Ф. Именное словообразование в латинском языке и его отражение в терминологии / В.Ф. Новодранова. – М. : Языки славянских культур, 2008. – С 49 – 130.
5. Gradenwitz O. Laterculi vocum Latinarum. – Leipzig, 1904. – P. 378 – 379.
6. Paucker C. Materialien zur lateinischen Wörterbildungsgeschichte // Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen. Berlin, 1877. – P. 152.
7. Krahe H. Indogermanische Sprachwissenschaft. – [3-e Auflage]. – Berlin, 1958. – S. 319.
8. Stolz F. Historische Grammatik der lateinischen Sprache. – Leipzig, 1894. – S. 545.
9. Мах Г.С. Суфіксальний словотвір у латинській овочівницькій термінології / Г.С. Мах // Іноземна філологія. – 1979. – Вип. 55. – С. 63 – 69.
10. Синиця В.Г. Номени з іменним суфіксом -tio/-sio в латинській медичній термінології / В.Г. Синиця // Тези доп. конф. «Роль іноземних мов у формуванні висококваліфікованого фахівця-медика». – Чернівці: БДМУ, 1992. – С. 42.
11. Соболевский С. И. Грамматика латинского языка / С. И. Соболевский. – М., 1950. – С.118 – 121.
12. Домбровський Р.О. Латинські граматики про демінутивність і демінутиви // Іноземна філологія. – 1979. – Вип. 55. – С. 32 – 41.

UDC 378.147

Syrova G.O., Kozub S.M., Lukianova L.V., Kozub P.A.
Kharkiv National Medical University

IMPROVEMENT OF FORMS AND METHODS OF TEACHING IN HIGHER EDUCATION

Розглянуто поняття форм і методів навчання у вищому навчальному закладі як складових компонентів авторських педагогічних систем та розглянуто їх характеристики. Виділено організаційні форми навчання, які одночасно є способами безперервного управління пізнавальною діяльністю студентів. До них відносять: лекції, семінарські заняття, лабораторні роботи, практикуми, самостійну роботу, науково-дослідну роботу студентів, різного виду практику тощо. Показано, що ефективність навчання безпосередньо залежить від форм і методів, які викладач буде використовувати в навчально-виховному процесі. Вміле їх поєднання дозволить активізувати студента і викликати в ньому інтерес до процесу навчання.

***Ключові слова:** форми та методи навчання, лекції, практичні заняття, лабораторні заняття, самостійна робота.*

The concepts of forms and methods of teaching in higher education as constituent components of the author's pedagogical systems were considered and their characteristics were considered too. Organizational forms of education were given. They are method of continuous management of cognitive activity of the students. These

include: lectures, seminars, laboratory works, self-work, research work of students, various types of practice, etc. It is shown that the effectiveness of teaching depends directly on the forms and methods that the teacher will use in the educational process. Skillful combination of them will allow activating the student and arouse interest in him in the learning process.

Keywords: *forms of teaching, methods of teaching, lectures, practical classes, laboratory works, self-work.*

Рассмотрены понятия форм и методов обучения в высшем учебном заведении как составляющих компонентов авторских педагогических систем и рассмотрены их характеристики. Выделены организационные формы обучения, которые одновременно являются способами непрерывного управления познавательной деятельностью студентов. К ним относятся: лекции, семинарские занятия, лабораторные работы, практикумы, самостоятельную работу, научно-исследовательскую работу студентов, различного вида практику и т.д. Показано, что эффективность обучения напрямую зависит от форм и методов, которые преподаватель будет использовать в учебно-воспитательном процессе. Умелое их сочетание позволит активизировать студента и вызвать в нем интерес к процессу обучения.

Ключевые слова: *формы и методы обучения, лекции, практические занятия, лабораторные занятия, самостоятельная работа.*

Formulation of the problem. Ukraine's entry into modern socio-economic conditions requires a young generation of specialists with higher education to have scientific knowledge at a high professional level. The reform of the content of higher education, its development in accordance with international standards provides a solution to this problem. Therefore, the issue of measuring students' knowledge, skills and competencies is receiving increased attention.

A rational and effective management of learning is impossible without a clear, scientifically grounded and organized system of control. In any educational institution, control is one of the most important components of the educational process [6, p.124]. The implementation of control requires a qualitative understanding of the essence of this phenomenon, its significance in the light of its functions, a clear idea of its requirements, its objects, forms and methods.

Therefore, an important condition for improving the quality of training of specialists with higher education is the development and improvement of forms and methods of quality control of students' educational achievements [2, p.5]. The educational process, as a complex multifactor system, is only carried out with a reliable diagnosis of the students' level of knowledge in the form of feedback (through control over the course and results of the educational process).

An overview of the latest research and publications. Famous scientists V.P. Bepalko, I.B. Vasilyev, I.P. Podlasiy, R.S. Gurevich, N.V. Kuzmina, L.G. Viktorova are engaged in the study of the structure of the pedagogical system and its functioning. They offered their own pedagogical authoring systems. Researches by V.I. Bidenko, E.F. Zeer, D.A. Ivanov, S.E. Shishov and others in the field of teaching methodology, methodology and teaching methods have shown that the use of interactive teaching methods is one of the most effective, effective methods of optimal assimilation of new and consolidation of passed material. First, it is easier for students to understand and memorize material when they themselves are the subjects of the learning process, and secondly, even the weakest and shy students are involved in the learning process.

Formulation of the research problem. The purpose of this article is to consider the concepts of forms and methods of education in higher education as constituent components of the author's pedagogical systems and to consider their characteristics.

Presenting main material. Scientists I.Ya. Lerner, M.M. Skatkin, S.Ya. Batyshev, O.M. Novikov and others. engaged in pedagogical research on forms of teaching. For example, according to S. Batyshev, form combines such independent elements of learning as content, methods and means and raises them to a higher level of holistic manifestation [1, p.196]. In a more general sense, forms of learning are ways of organizing learning that determine the temporal and organizational modes of learning, namely: its place of conduct, student composition, the nature of external identification of functions, and the order of communication of subjects of interaction [4, p.965].

In the process of organizing training in higher education, the following forms of education can be distinguished:

- full-time education (full-time). Education is carried out in classrooms in the conditions of direct contact of students with teachers and among themselves. Advantages of full-time education in maximum interaction of all participants of the educational process. The teacher has the opportunity to use all kinds of methods of teaching and pedagogical control, to give the student the maximum amount of content material;

- extramural studies – the volume of direct contacts of students and teachers is sharply reduced. Self-study forms dominate. There is mainly border and final control. The volume of the studied material is reduced;

- distance learning – the dialogue between the teacher and the student is carried out via e-mail or the Internet, as well as documentary education (by correspondence through the post office) [7, p.16].

It is also possible to distinguish organizational forms of learning, which are at the same time ways of continuous management of students' cognitive activity [8, p.95]. These include: lectures, seminars, laboratory work, workshops, independent work, research work of students, various types of practice, etc.

In higher education, lectures play the most important role.

Lecture from Latin lection – reading. This is an oral systematic and consistent presentation of material on any problem, method, topic, etc [5, p.106] In other words, it is a teacher's monologue. Lecture is one of the main forms of information transfer. The main purpose of the university lecture is to form an indicative basis for students to further learn the educational material as one of the main forms of information transfer [9, c.95].

The lecture performs several functions, namely: information (presents the necessary information); stimulating (arouses interest in the topic); educative; developing (evaluates phenomena, develops thinking); orientation (in the problem, in the literature); explanatory (aimed primarily at the formation of basic concepts in science), persuasive (with emphasis on the system of evidence).

There are several types of lectures: educational, propaganda, educative, educational, developing; academic and popular; introductory, current, final, concluding, constituent, overview, lecture-consultations, lecture-visualization; binary or discussion lectures (dialogue between two teachers defending different positions), problematic, lecture-conferences, etc [9, p.95].

There are a number of requirements for the lecture. On the one hand, this is a high scientific level of teaching information, a large amount of systematic and processed modern scientific information; evidence and reasoning of the opinions expressed; a sufficient number of compelling facts, on the other, is the ability to establish pedagogical

contact with the audience, to clarify new terms and titles, to give students the opportunity to listen, comprehend and jot down information.

However, the lecture has its advantages and disadvantages. Advantages include a cost-effective way to get the basics of knowledge in general, one lecturer can read a lecture for any number of students, the lecture itself activates imaginary activities. The disadvantage is that the lecture discourages the taste for independent studies, it accustoms to the passive perception of other people's thoughts, inhibits independent thinking, some students have time to comprehend, others – only to mechanically write the words of the lecturer.

However, experience has shown that refusal of lectures reduces the scientific level of students' preparation, disrupts the systematic work during the semester. Therefore, the lecture continues to be a leading form of organization of the educational process in universities. The above disadvantages can largely be overcome by the correct technique and rational construction of the material.

Practical, seminar and laboratory classes in educational groups play a significant role. Unlike lectures, these classes are practical and they discuss and simulate practical situations encountered in the activities of any professional [3, p.17]. In this way, students put their knowledge into practice.

Practical and laboratory classes for students in higher education are intended for advanced study of the discipline and solving the following educational tasks: systematization, deepening, consolidation of the theoretical knowledge on specific topics, formation of skills to apply the acquired knowledge in practice, development of intellectual skills in the development of intellectually important qualities such as independence, responsibility, creative initiative. Practical and laboratory classes fulfill a number of functions such as: consolidation of theoretical knowledge in practice, assimilation of research skills, assimilation of practical skills, application of theoretical knowledge to solve practical problems, etc.

Thanks to the practical lessons, students develop practical skills - professional (the ability to perform certain actions, operations that are required in a professional activity) or educational (the ability to solve educational tasks that are required in further educational activities).

The purpose of laboratory work is the experimental confirmation and verification of certain theoretical provisions (regularities, dependencies). Typical tasks for practical and laboratory work are: demonstration experiment, individual tasks, group tasks, experiment in pairs or subgroups, solving situational problems, group discussion, etc.

Also, an important role is played by the independent work of students - this is the planned work of students, performed on the task and under the methodical guidance of the teacher, but without his direct participation.

Through independent work, students gain the opportunity to gain knowledge from the latest sources, acquire the skills of self-planning and organization of their own educational process, etc.

Conclusions. Thus, the effectiveness of education depends directly on the forms and methods that the teacher will use in the educative-educational process. Combining them well will activate the student and arouse his interest in the learning process.

REFERENCES

1. Batyshev S. Ya. Professional pedagogy: textbook [for students studying in pedagogical specialties and directions; ed. S. Ya. Batysheva, A. M. Novikov]. – [ed. 3rd, rework.]. – M. : Iz-in EGVES, 2009. – 456 p.

2. Bilyk V. V. Characteristics of the components of the pedagogical system in the context of higher education modernization in Ukraine / V. V. Bilyk // Improvement of professional training of pedagogical personnel in the context of higher education modernization: materials of higher education. Research Practice Conf. graduate students and young scientists / Khmelnytsky Regional Council, Khmelnytsky Humanities and Pedagogical Academy. – Khmelnytsky : KhGPA, 2011. – P. 5-17.
3. Drozdova I. P. Teaching methods, pedagogy and psychology of higher education: textbook. tool. / I. P. Drozdov. – Kharkiv: KNAMG, 2008. – 142 p.
4. Encyclopedia of Education / Acad. ped. Sciences of Ukraine; resp. ed. V. G. Kremin. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 p.
5. Goncharenko S. Ukrainian Pedagogical Dictionary / Semen Goncharenko. – K. : Libid, 1997. – 206 p.
6. Klepko S. F. The philosophy of education in the European context / S. F. Klepko. – Poltava: POIPPO, 2006. – 328 p.
7. Litvinenko O. V. Modern technologies in education / O. V. Litvinenko // Education. Science. Innovation: Southern Dimension. – 2008. – № 5-6. – P. 16-18.
8. Terepyschchy S. Standardization of higher education (attempt at philosophical analysis) : [monogr.] / Sergei Terepyschchy. – K. : publ. of NPU nam. M. P. Dragomanov, 2010. – 197 p.
9. Vasiliev I. B. Professional pedagogy: lecture notes for students of engineering and pedagogical specialties / I. B. Vasiliev. – [2nd ed., Revised]. – Kharkov, 2001. – 151 p.

УДК 378.091.3.016:577:61:378.4(477-25)XHMY

Sirova G.O., Petyunina V.M., Kalinenko O.S.
Kharkiv National Medical University

EXPERIENCE OF THE APPLICATION OF PEDAGOGICAL CONTROL AS A WAY OF DIAGNOSING THE EFFECTIVENESS OF STUDENTS 'ACADEMIC ACTIVITY AT THE DEPARTMENT OF MEDICAL AND BIOORGANIC CHEMISTRY AT KHNMU

У статті на основі аналізу літературних джерел вказується на значення правильної організації і управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів-медиків та роль у цьому процесі однієї з важливих складових – педагогічного контролю. Автори діляться досвідом застосування педагогічного контролю при вивченні хімічних дисциплін на своїй кафедрі: наголошують на значенні контролюючих заходів різних форм як засобу діагностування стану навчальної роботи для студентів і для викладачів.

Ключові слова: педагогічний контроль, процес навчання, діагностування, форми контролю, результати контролю, оцінювання.

Based on the analysis of literary sources, the article indicates the importance of the proper organization and management of educational and cognitive activities of medical students and the role in this process of one of the important components – pedagogical control. The authors share their experiences with use of pedagogical control in the study of chemical disciplines at their department: they emphasize the importance of monitoring activities of various forms as a way of diagnosing the state of academic work for students and teachers.

Keywords: pedagogical control, learning process, diagnosis, forms of control, results of control, assessment.

В статье на основе анализа литературных источников указывается на значение правильной организации и управления учебно-познавательной деятельностью студентов-медиков и роль в этом процессе одной из важных составляющих – педагогического контроля. Авторы делятся опытом применения педагогического контроля при изучении химических дисциплин на своей кафедре:

акцентируют на значении контролирующих мероприятий разных форм как средства диагностирования состояния учебной работы для студентов и для преподавателей.

Ключевые слова: педагогический контроль, процесс обучения, диагностирование, формы контроля, результаты контроля, оценивание.

The modern stage of development of our society, including socio-economic progress, requires constant dynamism in the development of science and higher education [7, p. 15]. That is why, urgent tasks of the Ukrainian higher education institution is revision, dynamic change, updating of the content of education, search of new forms and methods of educational activity, application of innovative teaching methods that would be able to provide the proper level of training of future specialists. Qualitative preparation of students is possible only under the condition of proper organization and management of the learning process in higher education institutions. One of the most important elements of the organization and management of the educational process is its pedagogical control. Pedagogical control of both the learning process and the results of educational and cognitive activity should be scientifically grounded, planned, rationally organized. Only in this case it will be effective and be able to achieve the results that were the purpose of our work.

Scientists – educators Alexyuk A.M. [1], Belikova V.V. [2], Witwitska S.S. [3], Zvarych I. [4], Yagupov V.V. [8] and others paid the great attention to study of problems associating with the development of methods, forms and way of control, the determination of levels of assimilation of information, the principles of organization and carry out of a control measures especially in the conditions of credit transfer system of studying. According to these experts, the pedagogical control is intended to facilitate the solution of the following educational tasks:

- test of basic knowledge of students, which provide mastering of the discipline;
- check of the students' understanding of the importance of both individual topic and the discipline as a whole in their formation as future specialists;
- assessment of students' readiness for each class and the level of mastering the educational material of each topic;
- diagnostics of students' ability to apply theoretical material of the discipline to solve practical problems;
- assessment not only knowledge, practical skills of students, but also the development of their ability to think logically, to predict phenomena, processes within the course material of the discipline;
- carrying out self-analysis of the activity by scientific-pedagogical workers (SPW) of the educational institution based on the results of control of students' knowledge in the discipline;
- assessment by SPW of the amount of correction and assistance to students who have difficulty mastering the course material.

According to literary sources [5, p. 278; 6, p. 210] the basic principles of the organization and implementation of pedagogical control are that it should be carried out systematically, be individual, be comprehensive and objective. The approach to the choice of control measures should be differentiated, encompassing different forms and methods. SPW's relation to students should be friendly at assessing the level of learning of each topic and the discipline as a whole and the control results should be communicated to students in time with comments and error analysis.

Based on the information mentioned above, the authors of the article consider it possible to share the experience of pedagogical control at the study of chemical disciplines at the department of medical and bioorganic chemistry of KhNMU. The main purpose of supervisory activities is not only to evaluate the level and quality of learning, but also to obtain objective and systematic feedback on the course of students' educational work. The results of the control are subjected to careful analysis because we think that it is a way of diagnostics of successes, disadvantages of the acquisition of educational material. This analysis allows to find out the causes of gaps in knowledge, practical skills, students' abilities and signals about need to improve forms, methods of implementation of the educational process, to provide timely assistance to lagging students.

It was noted above, one of the tasks of pedagogical control is to check students' understanding of the importance of discipline for the future specialist. Therefore, each class in both medical and bioorganic chemistry begins with the students' understanding how they will use the educational material of the topic in the study of biomedical, clinical disciplines and in their professional activity.

We apply such types of control as incoming, current and final at carried out of control measures. The incoming control takes place at the first class of medical chemistry. Students should answer for multiple-choice questions from the school educational material. In this way, we discover the basic level of knowledge of our students and their readiness to take on the new information they need to master at studying of chemical disciplines at the medical university. This control also allows the teacher and the student to determine the questions that need to be repeated, to be specified for further successful educational and cognitive activity.

Current control is systematic, obligatory, carried out at each class. Teachers of the department use various forms of control at laboratory and practical classes. At the beginning of the class, there is the incoming control in the form of the simplest test tasks from the study material of the topic that will be learned in the class. This control makes it possible to diagnose the degree of mastering the theoretical material of this topic as a result of students' independent homework and to pay attention to the most complex questions during the discussing of the topic at class. During the discussion of the educational material of the topic, current control is carried out in the form of orally questions. Moreover, at the same time the level of students' ability to solve practical problems based on theoretical statements is controlled. Current control of the work off of practical skills is ensured by the completion of laboratory works, which are provided for each class.

The final control is written at the end of the class. It can be a test, written work that consists of detailed answers to several questions. The final score of the current control at the class is complex, individual, taking into account all types of student's activity. The grade is announced to each student at the end of the class.

The information obtained by the teacher and the student on the results of the current control, makes it possible to make adjustments to the students' educational activity, stimulates them to systematic educational work. The teacher recommends that students who need help consult to the teacher-consultants. The lagging students are able to consult with a regular teacher every Saturday.

Materials for current control of knowledge, practical skills of students are developed by our SPW. We discussed it at the department's methodical meetings and

current control is the same for all students groups. Therefore, the results of the this control are comparable and representative.

Graded test (GT) is provided as a final control in both disciplines ("medical chemistry", "bioorganic chemistry"). It is carried out in accordance with the criteria for assessing the knowledge and skills of students "Instructions for the evaluation of educational activities under the European Credit Transfer System of the educational process", approved by the decision of the Scientific Council of KhNMU. Students are allowed to take the GT if they do not have any absent. The student can get minimum 70 points and maximum 120 points.

GT takes place at the last class of the discipline. The GT consist of three stages. The first stage involves the answers to the 45 test questions from an open database contained on the site of the department. The student must give 30 correct answers to get a minimum score – 50. More than 30 correct answers are estimated as follows (table 1):

Table 1. Assessment of the 1 step of GT

Number of correct answers	Number of points
31 – 35	51
36 - 40	52
41 - 45	53

Students who have average grade of 3.5 and give 45 answers can write second level of GT. The student receives 9 points for each the correct solution of second level. Thus, GT is estimated from 50 to 80 points. The grade for the discipline consists of the total points for current activity and GT in points from min – 120 to max – 200.

The student must have a discussion with the teachers (a commission consisting of the head of the department, associate professors, a group teacher) to get "excellent" for the total amount of points for the current activity and GT. If a student does not approve a grade "excellent" without having sufficient theoretical background and practical skills, the commission can reduce the grade to "good."

The grade from the discipline corresponds to the traditional assessment: "satisfactory", "good", "excellent" (Table 2).

Table 2. Accordance of points with traditional scores

The discipline grade in points	Traditional grade
180 - 200	«5»
150 - 179	«4»
120 - 149	«3»

Thus, as the experience of applying pedagogical control in teaching chemical disciplines at the department of medical and bioorganic chemistry of KhNMU confirms, it is an integral part of students' educational work in the conditions of credit transfer system of higher education in Ukraine. Pedagogical control allows to diagnose the effectiveness of students' educational and cognitive activity, to identify deficiencies in the organization of the learning process in a timely manner and to correct mistakes, to provide necessary help to students. For many students the control of the quality of learning is a stimulant to learning. The team of the department of medical and bioorganic chemistry see as a further perspective in the development of pedagogical control, improving its quality and finding new forms and types.

REFERENCES

1. Aleksyuk A.M. Pedagogika vyshchoi shkoly. Kurs lektsii : modulne navchannia. Navch. posibnyk . – K.: ISDO, 1993. – 220 s.
2. Belikova V.V. Upravlinnia navchalnym zakhodom: kontrol v systemi osvity / Navchalno-metodychnyi posibnyk / V.V. Belikova. – Kh.: vyd-vo UIPA, 2006. – 290 s.
3. Vitvytska S.S. Osnovy pedagogiky vyshchoi shkoly: metod. posib. dlia studentiv mahistratury / S.S. Vitvytska. – K.: tsentr navchalnoi literatury, 2003. – 316 s.
4. Zvarych I. Problema udoskonalennia kontroliu i otsinky znan studentiv // Ridna shkola. – 2000. – №10. – s. 43-45.
5. Lektsii z pedagogiky vyshchoi shkoly: navch. posibnyk / za red. V.I. Lozovoi. – Kh.: «OVS», 2006. – 496 s.
6. Kovalenko O. E. Metodyka profesiinoho navchannia. pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. / O.E. Kovalenko. – Kh.: vyd-vo NUA, 2005. – 360 s.
7. Kuznetsova I.A. Kontrol znan yak neobkhdna skladova navchalnogo protsesu // Inzhenerni ta osvichni tekhnologii v elektrotekhnichnykh ta kompiuternykh systemakh. – 2013. – №4. – s. 15-19.
8. Yahupov V.V. Pedagogika : navch. posibnyk. – K.: Lybid, 2002. – 560 s.

УДК 378:016:811.161.2:61(477)

Скорбач Т. В., Калініченко О. В., Самолисова О. В.
Харківський національний медичний університет
ПРОФЕСІЙНО-ЗОРІЄНОВАНІ ЗАНЯТТЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В
МЕДИЧНИХ ЗВО

У статті актуальність винесеної в заголовок проблеми пов'язується сьогодні з докорінним поліпшенням якості навчання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» у вищій, що сприяє відновленню її престижу. Головним завданням вищої школи є підготовка мовно-компетентних фахівців нової генерації, які б досконало володіли державною мовою в повсякденно-професійній, офіційно-документальній сфері. Формування мовленнєвої компетентності відбувається через усвідомлення студентами значущості професійного мовлення в майбутній фаховій діяльності, зокрема знання термінів, добір мовних засобів, не виходячи за межі стилю, що відповідає типовій мовній ситуації.

Ключові слова: державна мова, мовна освіта, мовна особистість, спілкування, мовна майстерність, медична термінологія, конструктивний діалог.

In the article the topicality which was named in its title is connected today with the eradicated improvement of the quality of teaching of the course «Business Ukrainian language» in high school, it promotes the renewing of its prestige. The main task of high school is preparation language-competitive specialists of new generation, who might be fluent in official language for colloquial and professional, official documentary area. The formation of language competence is conducted through the awareness of the significance of professional speech for future activity by the students, in particular the knowledge of terms, choice of language means, not going out the borders of the style which corresponds to typical language situation.

Ключові слова: official language, language education, language personality, communication, language skills, medical terminology, constructive dialogue.

В статье актуальность вынесенной в заголовок проблемы связывается сегодня с коренным улучшением качества изучения курса «Украинский язык (по профессиональному направлению)» в вузе, что способствует восстановлению его престижа. Главной задачей высшей школы является подготовка культурно-компетентных специалистов нового поколения, которые в совершенстве владели государственным языком в повседневно-профессиональной, официально-документальной сфере. Формирование речевой компетентности осуществляется

через осознание студентами значимости профессиональной речи в будущей профессиональной деятельности, в частности знания терминов, отбора языковых средств, не выходя за пределы стиля, соответствующего типичной языковой ситуации.

Ключевые слова: *государственный язык, языковое образование, языковая личность, общение, языковое мастерство, медицинская терминология, конструктивный диалог.*

У Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» наголошується, що медичні працівники державних і комунальних закладів охорони здоров'я повинні володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків [1]. Безумовно, мовна та мовленнєва компетенція є невід'ємною ознакою освіченості та професіоналізму фахівця медичної сфери. Засадові поняття мовної освіти виклали такі сучасні дослідники: А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, М. Пентиліук, Т. Рукас, Л. Струганець, О. Семенов. Науковий доробок цих дослідників слугує підґрунтям для формування сучасного мовного еталону майбутнього фахівця.

Спілкування для людини – це її місце в соціумі. Про те, як ставиться людина до мови, свідчить і її культурний рівень і її громадянськість. Як становий хребет національної культури, національна мова повинна виконувати всі суспільні та культурні функції. На цей час українська мова в Україні набула нового статусу. Державна мова вивчається у філологічних та нефілологічних ЗВО, зокрема й у медичних, з урахуванням мовного досвіду студентів. Безперечно, мовна освіта кожної людини не може завершитися вивченням курсу української мови в середній школі. Шкільна програма передбачає оволодіння літературною мовою та її нормами (перший ступінь культури мови – правильність). Вищим же ступенем опанування літературної мови є мовна майстерність, досконале володіння мовою в усіх практично актуальних для спеціаліста сферах спілкування. Сьогодні українську мову за професійним спрямуванням у медичних університетах опановують дорослі люди, які вже мають певний досвід, тому необхідно враховувати психологічні та соціальні чинники, що впливають на процес вивчення мови в дорослому віці. Студент має постати як національно-мовна особистість, тобто мовець, який досконало знає українську мову, усвідомлено творчо володіє нею, сприймає в контексті національної культури як духовну серцевину її; мовець, що користується мовою як органічним засобом самотворення, самоствердження та самовираження, розвитку своїх інтелектуальних та емоційно-вольових можливостей як засобу соціалізації особи в даному суспільстві. Ідеться про прагматичне вивчення української мови різними контингентами. Будь-якому спеціалістові потрібно володіти культурою конструктивного діалогу та полілогу, уміти користуватися загальномовними та спеціальними словами, сприймати, відтворювати та створювати наукові фахові тексти, володіти прийомами підготовки та виголошення публічного виступу, складати та сприймати різноманітні документи, уміти користуватися загальномовними та спеціальними словниками, застосовувати фахову українську термінологію в різноманітних комунікативних процесах.

Фахівцям мова потрібна не як сукупність правил, а як картина світобачення, засіб культурного співжиття в суспільстві, засіб самоформування та самовираження особистості кожного. По-перше, це налаштовує на сприймання інформації державною мовою, по-друге, майбутні фахівці з різних галузей знань

орієнтуються на творення нового прошарку української мови – спеціальної лексики, яка відображуватиме науковий пошук у царині науки. При цьому активізується тематика, пов'язана з майбутньою спеціальністю студентів, зокрема медична професійно-термінологічна лексика, яка є невід'ємною частиною словникового складу кожної мови. Вона відбиває професійно-виробничу діяльність суспільства та чітко окреслює залежність розвитку мови від розвитку суспільства, що безперервно поповнюється новими словами. Вузкоспеціальні слова ніби деталізують загальнонародний словник, бо конкретніше відображають об'єктивну дійсність, пов'язану з трудовою діяльністю людини. Вивчення професійної лексики на заняттях збагачує словник студентів, ознайомлює їх з різноманітною трудовою діяльністю медичних працівників, з певними професіями, розширює знання про іншомовні запозичення. Заняття в аудиторії майбутніх фахівців максимально враховують професійні інтереси аудиторії, оскільки потреба в активізації фахової проблематики, в оволодінні професійно-термінологічною лексикою відіграє важливу роль на всіх етапах навчання. На заняттях необхідно вводити до навчального процесу матеріали найактуальніших відомостей зі сфери професійних інтересів майбутніх фахівців. Це стимулює мовлення, позаяк дозволяє моделювати різні ситуації, у які може потрапити майбутній спеціаліст у самостійній діяльності. Тому значну увагу варто приділяти засвоєнню мовних стереотипів комунікацій лікаря, вивчення яких необхідно будувати з урахуванням міжпредметних зв'язків, оскільки практичний курс української мови інтегрує всі види діяльності майбутніх лікарів. Це сприятиме оптимізації спілкування в медичній галузі. Вочевидь, під час опрацювання мовних стереотипів треба встановлювати співвідношення з латинською мовою та основами термінології, з англійською, німецькою, французькою, проводити паралелі з вивченням анатомії, клінічних дисциплін, медичної деонтології, основ педагогіки та психології тощо. Це сприяє формуванню в студентів умінь ефективно застосовувати мовні стереотипи в щоденній практичній діяльності. Практичне оволодіння культурою фахового та ділового мовлення неможливе без засвоєння основних лексичних, граматичних, стилістичних структур-моделей, з яких утворюються залежно від стилю мовлення мовні кліше, стандартні форми, готові мовні блоки.

Отже, одним з головних завдань вищої школи є підготовка висококваліфікованих фахівців, які досконало володіють державною мовою в усній та писемній формі, оскільки мова підтримує в людині стан психологічної впевненості, рівноваги, дає відчуття життєвої перспективи, духовної опори [2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Розділ II. Стаття 9. 2019.
2. Мацько Л. І. Культура української фахової мови /Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К., 2007.
3. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі: навч. посіб. /Л. Мацько. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 607.

УДК 811.124'2

Скрипник Ю.С., Олексієнко А.В.

Запорізький державний медичний університет

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ MORBUS У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

В статті розглядається процес побудови номінативного поля концепту MORBUS в латинській мові. Нами визначається ядро, приядерна зона, ближня та дальня периферія номінативного поля. Далі наведено такі засоби мовної

репрезентації, як: основні лексеми-вербалізатори, індивідуально-авторські номінації, фразеологізми.

Ключові слова: латинська мова, концепт MORBUS, лінгвокультурологія, номінативне поле, ядро, периферія

Номинативное поле концепта MORBUS в латинском языке. В статье рассматривается процесс построения номинативного поля концепта MORBUS в латинский язык. Нами определяется ядро, приядерная зона, ближняя и дальняя периферия номинативного поля. Исследованы также такие средства языковой репрезентации, как: основные лексем-вербализаторы, индивидуально-авторские номинации, фразеологизмы.

Ключевые слова: латинский язык, концепт MORBUS, лингвокультурология, номинативное поле, ядро, периферия

The nominative field of the concept MORBUS in Latin language. The article describes the constructing process of the concept MORBUS nominative field in the Latin language. We have determined the core, co-nuclear parts area, near and far periphery of nominative field. We gave the following means of language representation, as the main lexems, which verbalise the concept, individually-author nominations, idioms.

Keywords: Latin language, concept MORBUS, linguoculturology, nominative field, core, periphery

Протягом останніх років фокус лінгвістичних досліджень зміщується від системоцентризму до антропоцентризму. Цікавість для дослідників становить не мова як система, а людина, як творець мови, загадкове буття мови в людській свідомості. Масштабне дослідження концептосфери сучасних мов, створення антологій концептів, наявність великої кількості лінгвістичних шкіл, які використовують свої специфічні методики дослідження концептів, яскраво демонструє нам той факт, що цікавість до дослідження цих «згустків сенсу» не згасне ще довгі роки. Особливу роль у концептосфері будь-якої мови відіграють концепти на позначення фізіолого-психологічного стану людини, будучи включеними одночасно і до наївної, і до наукової картини світу людини як носія мови. Тим цікавішим постає дослідження уявлення про аксіологеми «здоров'я» чи «хвороби» у свідомості носіїв давньоримського менталітету.

Отже, мета нашого дослідження – побудова номінативного поля концепту MORBUS із метою подальшого моделювання його структури.

Завдання поточного дослідження наступні: установлення ключового слова-репрезентанта, що об'єктивує концепт, встановлення ядра номінативного поля, встановлення периферії номінативного поля.

Предмет дослідження – концепт MORBUS у латинській мові.

Об'єктом нашого дослідження постає номінативне поле концепту MORBUS, його ядро, приядерна зона, ближня та дальня периферія.

Актуальність цієї теми визначається тим фактом, що вербальна маніфестація культурних концептів лише нещодавно стала предметом самостійних досліджень. Виявлення лінгвістичних параметрів і побудова моделі мовного вираження досліджуваного лінгвокультурного концепту дозволяє встановити його національну специфіку.

Досить повно представити будову та специфіку концепту в синхронічному аспекті дозволяє теорія номінативного (від лат. *nominare* – «називати») поля концепту, представлена в роботах вчених Воронежської лінгвістичної школи, насамперед З. Д. Попової [6] та І. А. Стерніна [8]. В якості основної презумпції

даної теорії виступає постулат про те, що концепт як ментальна одиниця може бути розкритий через аналіз засобів його мовної об'єктивації. Дослідники визначають номінативне поле концепту як сукупність мовних засобів, які об'єктивують концепт в певний період розвитку суспільства. Окрім цього, важливою характеристикою концепту є його номінативна щільність (термін В. І. Карасика [2]), під якою розуміється ступінь детальності мовної репрезентації певного концептуального простору. Залежно від кількості когнітивних номінацій, номінативне поле концепту може мати високу або низьку номінативну щільність. Висока номінативна щільність концепту свідчить про актуальність осмислення тієї чи іншої сфери дійсності для конкретної спільноти, її надзвичайну важливість для практичної діяльності народу; про давність концепту і його ціннісної значущості в зв'язку з цим; про комунікативну релевантність концепту, тобто необхідність обговорювати його, обмінюватися даною концептуальною інформацією в конкретному соціумі.

«Сукупність мовних одиниць, що об'єктивують зміст концепту в певний період розвитку суспільства, визначається як номінативне поле концепту». [6, 47]. Номінативне поле концепту принципово неоднорідне: воно містить як прямі номінації безпосередньо самого концепту, що утворює ядро номінативного поля, так і номінації окремих когнітивних ознак концепту, що розкривають зміст концепту й відношення до нього в різних комунікативних ситуаціях, утворюючи периферію номінативного поля [6, 66-67].

Слідом за З.Д. Поповою та І.А. Стерніним ми розуміємо когнітивну інтерпретацію як уявне узагальнення на більш високому рівні абстрактних результатів опису значень мовних одиниць, що номінують концепт для виявлення і словесного формулювання когнітивних ознак, що репрезентується тими чи іншими значеннями з метою підсумкового моделювання змісту концепту [6, 200].

Попередні дослідження виявили, що найбільш частотним в текстах античної доби на позначення феномену хвороби є іменник *morbus, i(m)*, що свідчить про його значущість в системі ціннісних координат суспільства. Історична основа **morb-*, споріднена санскритському. «*mrdh*» «ворог, щось вороже». Лексеми з кореневою морфемою *morb-* мають досить великий семантичний діапазон: так, іменник «*morbus*» має значення «хвороба», «назва хвороби», «конкретний випадок хвороби», «душевна недуга», «страждання», «пафос» (використовується в перекладі грецьких філософських текстів як синонім до *πάθος*), «слабкодухість», «провал», «недолік», «слабка сторона», «дефект», «сексуальне збочення».

Прикметник «*morbidus*» (*morbis + idus, a, um*) має значення «хворий» «нездоровий», «інфікований», «такий, що викликає хворобу», а прикметник «*morbosus*» (*morbis + osus, a, um*) – схильний до хвороб, хворобливий, а також «хворобливо хтивий», «захоплений», «такий, що біситься через щось». Серед дієслів знаходимо «*gemorbescio*» - знову захворювати. Також на позначення поняття «хворіти, захворіти» використовується багато парафраз зі словом «*morbis*» та дієсловами *in morbum incidere [cadere]; morbo [inmorbis] implicari; affici morbo; morbo temptari; gravi morbo affectari; suscipere morbos*.

Шляхом суцільної вибірки нами було встановлено такі відсоткові співвіднесення значень терміну: «хвороба» (27,27%), «назва хвороби» (15,25%), «конкретний випадок хвороби» (14,07%), «душевна недуга» (7,76%), «страждання» (6,54%), «пафос» (5,58%), «слабкодухість» (5,45%), «провал» (4,98%), «недолік» (4,98%), «слабка сторона» (2,71%), «дефект» (2,68%), «сексуальне збочення» (2,6%). Прикметник, у свою чергу співвідноситься таким чином - схильний до

хвороб (35,56%), хворобливий (37,77%), хворобливо хтивий (11,23%), захоплений (10,22%), такий, що біситься через щось (5,22%).

Проаналізувавши основні лексеми, можемо резюмувати, що ядром номінативного поляконцепту MORBUS є іменник *morbus*, і м, прикметники *morbosus, a, um*; *morbidus, a, um* та *morbifer, a, um*, дієслова *morbifico, avi, atum, are* та *remorbesco, ere*.

Приядерна зона може бути розширена за рахунок синонімів ключового слова, Також до приядерної зони можемо віднести назви хвороб, широко розроблені в медичній літературі – *morbus renalis* (Veg). – *renalis, e* – нирковий; *morbus subcutaneus* (AV) – підшкірна хвороба *subcutaneus, a, um* – підшкірний; *morbus Venerius* (Vtr) - венерична хвороба *Venerius (-eus), a, um* - венеричний, той, що належить Венері; *morbus veterini* (Amm): стареча хвороблива сонливість (*veterinus, im* - старість); *morbus vomicus* (Sen.) - виразка (*vomicus, a, um* виразковий, гнійний); *morbus arcuātus*(CC) :жовтяниця *arquātus, a, um* [arcus] 1) вигнутий, дугоподібний 2) райдужний 3) жовтяничний; *morbus articularis*(PM, Su, Ap) - хвороба суглобів *articulāris, e* [articulus] 1) суглобовий; *atrae bilis morbus* (CC) пригнічений стан, меланхолія; *arthriti, idis f* (грец.; лат. *Articularis morbus*) - артрит; *Campanus, a, um* [Campania]. *Morbus H* кампанська хвороба (вид бородавок на обличчі); *morbus cardiacus, a, um* (CC, PM) (грец.) шлункова хвороба, серцева хвороба (CA); *morbus coeliacus* (CC). - шлункова хвороба - *coeliacus, a, um* (греч.) брюшний, перен. шлунковий, кишковий; *morbus comitialis* (T, Su, CC) = *vitium comitiale* (Sen) *comitialis, e* [comitium] комиціальна хвороба, тобто епілепсія (епілептичний випадок з учасником народних зборів вважався дурним знаком та збори переривалися); *morbus elephantiacus* (Is) = *elephantiasis elephantiacus, a, um* – слоновий; *morbus pedicularis* (CA) вшивість *pedicularis, e* [pediculus] – вошивий.

Наступним етапом є встановлення периферії даного поля за допомогою побудови лексико-фразеологічного поля ключового слова. Даний метод передбачає підбір синонімів до ключового слова і визначення загального значення кожного синонімічного ряду. Основними ознаками мовних одиниць, що відносяться до ближньої периферії, є одиниці з меншою, в порівнянні з ядром, частотністю і стилістичною нейтральністю, а також мінімальною залежністю від контексту. Ядро й приядерна зона переважно репрезентують універсальні і загальнонаціональні знання, а периферія – індивідуальні [4; 50-51]. Елементи периферії подані нами в алфавітному порядку та сгруповані за основами: *aeger, gra, grum* – *corpus aegrum*(C): *aeger pedibus* (Sl, Pt) - з хворими ногами, *aeger vulneribus*(Nep) та *ex vulnere*(C) той, що страждає від ран; *aegrōto, āre* – бути хворим, хворіти; *aegrōtatio, ōnis f* – розлад здоров'я, хворобливий стан *aegrōtatio mentis* (C, Sen), душевна хвороба; *aegrōtus, a, um* – хворий, хворобливий, той, що страждає *aliquem aegrotum venire*(C); *aegror, ōris m* - хвороба (Lcr); *aegrīmōnia, ae f* - печаль, скорбота (Pl, C, Hetc); *aegrītūdo, inis f* - недуга, нездоров'я, хвороба *aegrītūdo corporis*(Fl); *aegrē*-хворобливо, важко *aegrē est mihi*(Pl); *febris, is f* лихоманка *in febrim subito incidere* C; *febrem* та *febrim habere* (C); *tertiana febres et quartanae* (C); *febricito, avi, atum, are* – хворіти на лихоманку (Col, Sen, CC, Scr); *febresco, ere* захворювати на лихоманку, починати лихоманити (Sol); *febricosus, a, um* той, що хворіє на лихоманку(Veg); *febricula, ae f* – легка лихоманка *febricula incidit, incipit* (C), *febricula instat, accredit*(CC); *febrio, ire* – хворіти на лихоманку (Col, CC.); *infirmus, a, um* – безсилий, слабкої сили *mulierculae infirmissimae*(Pt); слабкий, хворобливий, хворий *homo infirmus* (Cs), *corpus infirmum* (H); втомлений *sum ad modum infirmus* (C);

infirmatio, onis f - позбавлення сили, ослаблення; *infirmе* в'яло, слабко *infirmе animatus (C)*; *infirmitas, atis f* – слабкість, неміч, безпомічність *infirmitas puerorum, corporis, valetudinis (C)* *infirmitas mentis (Sen)* погане самопочуття, нездоров'я, хвороба *infirmitas uxoris(PJ)*; *infirmo, avi, atum, are* – позбавляти сил, знесилювати *infirmare corpus (CC)*; *legions infirmant (T)*; *malandria, orum n* та *malandriae, arum f* – маландрия, шкірна хвороба (*Veg, PM*); *nausea, ae f* (грец.) - морська хвороба *sine nausea navigare (C)*, нудота, позив до блювоти *nauseam fluentem coercere (H)*; *nauseo, avi, atum, are* - страждати на морську хворобу або відчувати нудоту, тягу до блювоти (*C, H, Sen*); *nauseator, oris m* той, що страждаю на морську хворобу (*Sen*); *nauseola, ae f* – легка нудота (*C*); *nauseabilis, e* той, що викликає тягу до блювоти (*CA*) *nauseosus, a, um* той, що викликає блювоту, нудоту *radix nauseosa (PM)*; *nauseabundus, a, um* той, що схильний до морської хвороби або той, що страждає на морську хворобу (*Sen*); *querela, ae f* – хвороба, недуга *pulmonis ac viscerum querelae (Sen)*; *querquera, ae f* – озноб (*LM, Ap (v. 1.)*); *querquerus, a, um* (грец.) –той, що кидає в озноб *febris querquera (Pl, AG)*; *saucius, a, um* – поранений *graviter, leviter saucius (C)*, *saucius umero(QC)* поранений в плече; *pectus saucium(Tib)* поранений в груди; *sauciatio, onis f* - нанесення рани, поранення (*C*); *saucietas, atis f* - нездоров'я, недуга (*CA*); *valetudo, inis f* - стан здоров'я, хвороба *prosperitas valetudinis (C)*, *valetudo incommoda (C)* і *valetudo adversa (CC)*, *mala valetudo animi (C)* душевна хвороба, *valetudo gravis et periculosa (Su)*; *valetudo oculorum (C)*: *affectus valetudine (Cs)* хворий, той, що захворів; *valetudo mentis(Su)* слабоумство; *propter valetudinem (C)* через хворобу, *excusatione valetudinis uti (C)* виправдовуватись поганим станом здоров'я, *assidere valetudini (T)* слідкувати за хворими; *valetudinarius, i m* – хворий, пацієнт (*CC, Seg, Dig*); *valetudinarius, a, um* – хворобливий, хворий (*Vr, Sen*); *vomo, ui, itum, ere* – блювати *aliquis vomit cruorem (O)* хтось блює кров'ю; *raene intestina sua vomere (Pt)* мати жахливу блювоту.

Дальня периферія включає слова, які набули значення хвороби внаслідок метафоричного переосмислення, наприклад, іменник *inveteratio, onis f [invetero]* «вкорінене зло, застаріла хвороба» *inveteratio aegrius depellitur quam perturbatio (C)* «застаріла хвороба сильніше шкодить, ніж розлад» – походить від прикметника *vetus* «старий», виявляє асоціацію старості з хворобою; *lues, is f [одного кореня з lutum I]* «рідина, рідина, перен. талий сніг» *Pt*; «пошесть, моровиця, заразна хвороба, зараза» *diralues Populis incidit (O)*. Цікаве метонімічне перенесення, вмотивоване історичною семантикою *MORBUS* та розумінням її як ворога відбувається з прикметником *saucius, a, um* - поранений *graviter, leviter saucius (C)* «важко, легко поранений», *saucius umero (QC)* «поранений в плече»; *pectus saucium (Tib)* «поранений в груди»; *sauciatio, onis f* «нанесення рани, поранення» (*C*); *saucietas, atis f* «нездоров'я, недуга» (*CA*). Когнітивна ознака «*MORBUS* – рана»; Іменник *valetudo, inis f* - стан здоров'я в певному контексті та сполученні з прикметниками, що означають негативні якості, часто використовується в значенні «хвороба», наприклад *prosperitas valetudinis (C)* «процвітання здоров'я», але *valetudo incommode (C)* «незручний стан здоров'я» та *valetudo adversa (CC)* «некомфортний стан здоров'я», *mala valetudo animi (C)* «душевна хвороба» (тобто погане здоров'я душі), *valetudo gravis et periculosa (Su)* «важка та небезпечна хвороба». Але є випадки, в яких це слово означає хворобу і без прикметників, наприклад *propter valetudinem (C)* «через хворобу», *excusatio ne valetudinis uti (C)* «виправдовуватись поганим станом здоров'я», *assidere valetudini (T)* «слідкувати за хворими», *valetudo oculorum (C)* «хвороба очей», *affectus valetudine (Cs)* «хворий,

той, що захворів», *valetudo mentis* (Su) «слабоумство». Іменник і похідні від нього слова не мають дослівних аналогів в українській мові, жодна слово не номінує і хворобу, і здоров'я водночас, тобто VALETUDO теж є етноспецифічним поняттям. Можливо, таке метонімічне перенесення пов'язане з використанням в якості назви військових шпиталів в Римській імперії слова «валетудинарій» і похідних від нього *valetudinarius*, і m «хворий, пацієнт» (Cc, Seg, Dig) і *valetudinarius*, a, um «хворобливий, хворий» (Vr, Sen). Наступна лексема -*vitium*, і n «фізичний порок, недолік, вада» *vitium corporis* (C) «порок, недуга, хвороба», *vitium intestinorum* (Cc) «кишкова хвороба»; *vitium mentis* (Q) «розумова хвороба» може як входити в номінативне поле концепту так і сам по собі являти повноцінний концепт, котрий буде розглянуто нами в процесі подальших розвідок.

Отже, виходячи з поставлених нами задач, ми досягли наступних результатів – були визначені й описані ядро та приядерна зона концепту MORBUS, яка постає достатньо розробленою, а також елементи периферії номінативного поля. Слід також зазначити, що в нашому дослідженні були проаналізовані праці й твори римської літератури періоду III ст. до н.е. – III ст. н.е.: Авла Корнелія Цельса, Плінія Старшого, Луція Юнія Модерата Колумелли, Луція Аннея Сенеки старшого, Марка Туллія Цицерона, Марка Фабія Квінтіліана, Тіта Лівія, Гая Светонія Транквіла, Авла Геллія, Квінта Горація Флакка, Публія Овідія Назона, Децима Юнія Ювенала, що дає розгорнуте уявлення про досліджуваний концепт у досить невеликому історичному зрізі. Перспективою подальших досліджень є аналіз концепту в рамках порівняльно-історичного мовознавства з включенням діахронічного аспекту в нашу дослідницьку методологію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дворецкий И. Х. Латинско–русский словарь : Около 50 000 слов / И. Х. Дворецкий. – Изд. 2–е, перераб. и доп. – М. : Русский язык. – 1976. – 1096 с.
2. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / Карасик В. И., Слышкин Г. Г. // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : [Сб. науч. тр.] / Под ред. И. А. Стернина. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 75–80.
3. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений : семантика производного слова / Е. С. Кубрякова; отв. ред. Е. А. Земская; предисл. В. Ф. Новодрановой. – М. : URSS, 2009. – 198 с.
4. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
5. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика : [учебное издание] / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
6. Попова З. Д. Семантико-когнитивный анализ языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2007. – 252 с.
7. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Академический проект, 2004. – 992 с.
8. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 58–65.

УДК 378.064.2

Скуратова Т.Ф.

Одесский национальный медицинский университет ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КЛИНИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ЯЗЫКЕ МЕДИКОВ

Известно, что развитие терминологии идет параллельно с развитием науки. Некоторые термины устаревают и выходят из употребления, некоторые меняют свое значение, а вместе с ним и сферу употребления, а для выражения новых понятий в науке появляются новые термины. Клиническая терминология, которая

используется медиками в своей профессиональной деятельности наиболее активно, довольно подвижная часть терминологической системы медицинской науки. Значительная часть клинических терминов- это сложные и производные слова, созданные на базе анатомо-гистологических наименований и терминологических преимущественно греческого происхождения. Например: *appendectomy* (от латинского *appendix* – придаток, червеобразный отросток и греческого *ectome* – вырезание, иссечение). Другая часть клинических терминов- это простые и производные слова с самостоятельной основой латинского или греческого происхождения, как *pneumonia* - воспаление легких, *thrombus*- сгусток крови, *insultus* (лат. *insulto* - нападать). Структурные особенности клинических терминов могут дать подробную характеристику понятия. Известно, что болезни воспалительного характера обозначаются термином, в составе которого имеется название пораженного органа и терминологического элемента -itis (*osteomyelitis* - воспаление костного мозга), а в наименованиях опухолей тканей используется терминологический элемент –oma (*osteoma* - доброкачественная опухоль из костной ткани).

Особое место в системе клинической терминологии занимают термины, которые сложились исторически как метафоры, как слова, употребляющиеся в переносном значении. Такие термины можно разделить на несколько групп:

-термины, основанные на цветовых ассоциациях (например, *Leucoderma* - фиброма с желтоватой окраской, от греческого *leukos* – белый, *derma* - кожа);

-термины, основанные на сходстве по функции (например, *chorea* происходит от греческого слова *choreia* - пляска, танец; непроизвольные, размашистые движения при этом заболевании действительно напоминают пляску);

-термины, основанные на сходстве по форме или другим внешним признакам (*pectus carinatus* - «куриная грудь», рахитическая грудная клетка, происходит от латинского *pectus*- грудь и *carina* – киль, выступ груди у птиц);

- термины, основанные на мифологических образах (например, термин *cyclopia* – циклопия, врожденное уродство, приводящее к одноглазью плода; в основе этого термина лежит мифологический образ великана Циклопа (от греческого *Cyclops*) с одним круглым глазом по середине лба.

Таким образом, ознакомление студентов с историей создания клинических терминов, умение их анализировать способствуют более глубокому усвоению и осмыслению этих терминов. В свою очередь, это способствует расширению общего образовательного уровня медика, развитию клинического мышления, правильному использованию клинических терминов в постановке диагноза пациенту.

УДК 378.147.5

Slipchenko L.B.

Ukrainian Medical Stomatological Academy, Poltava

PRACTICAL SUGGESTIONS FOR SPEAKING SKILLS: PECULIARITIES OF TEACHING AND LEARNING PROCESSES

The article deals with the problems of teaching and learning speaking, in particular those, which are most relevant to the context of developing oral skills at the advanced level of foreign language proficiency. The given article investigates pedagogical technologies, didactic process determining the students, majoring in Medicine, as a subject of pedagogical activity. Practical suggestions for developing skills in speaking are given. The paper analyzes the general principles that make speaking more 'relaxing' and less 'sacrificing' to both a teacher and a student. It also examines

forms of control and evaluation, and suggests some recommendations, which seem most suitable for advanced language learners in the light of the above theoretical considerations.

Key words: *students, majoring in Medicine, speaking skills, peculiarities of teaching and learning processes, general principles*

У статті розглядаються проблеми викладання та навчання говоріння, зокрема ті, які є найбільш відповідними контексту розвитку усних навичок на просунутому рівні володіння іноземною мовою. Дана стаття досліджує педагогічні технології, дидактичний процес визначення студентів як суб'єкта педагогічної діяльності за спеціальністю "Медицина". Наведені практичні рекомендації щодо розвитку навичок говоріння. У статті проаналізовано загальні принципи, які дозволяють викладачам навчати, а студентам освоювати говоріння більш "розслабляючим" та менш "жертвуючим" способом. Дана стаття також вивчає форми контролю та оцінювання і пропонує деякі рекомендації, які здаються найбільш придатними для студентів, які вивчають мову на просунутому рівні, з огляду на вищезазначені теоретичні міркування.

Ключові слова: *студенти, спеціальність «Медицина», навички говоріння, особливості процесів викладання та навчання, загальні принципи*

В статье рассматриваются проблемы преподавания и обучения говорения, в частности те, которые являются наиболее соответствующими для контекста развития устных навыков на продвинутом уровне владения иностранным языком. Данная статья исследует педагогические технологии, дидактический процесс определения студентов как субъекта педагогической деятельности по специальности "Медицина". Приведены практические рекомендации по развитию навыков говорения. В статье проанализированы общие принципы, которые позволяют преподавателям обучать, а учащимся осваивать говорение более "расслабляющим" и менее "жественным" способом. Данная статья также изучает формы контроля и оценки и предлагает некоторые рекомендации, которые кажутся наиболее подходящими для студентов, изучающих язык на продвинутом уровне, учитывая вышеуказанные теоретические рассуждения.

Ключевые слова: *студенты, специальность «Медицина», навыки говорения, особенности процессов преподавания и обучения, общие принципы*

The need for ESP as a professional language in Medicine is nowadays beyond doubt. Public speaking (medical conferences, international meetings) reveals the vital necessity for understanding and expressing one's own thoughts in spoken English. Scientific meetings offer a unique opportunity to exchange ideas with health care professionals from across the world. Most interns and staff members still desist from attending international medical congresses and even if it happens, the participation is limited to simple dialogic unities. Future doctors, students majoring in Medicine, have to use speaking skills throughout the day to process and deliver instructions, make requests, ask questions, receive new information, and interact with the foreign partners. In other words, students are to be trained to use their knowledge of English in scientific practice and perform job-related functions. Thus, oral communication is one of the most important skills, which students can master – both for social and academic success [1].

Oral skills are very important to most foreign learners of a language, as teachers generally recognize. Even though, speaking is often regarded as a minor part of a language-teaching programme for students majoring in Medicine. There are many reasons:

- the absence of an oral examination in medical institutes of higher education;
- the difficulties presumed to exist in getting a class to converse in a foreign language;
- the popularity of the labs and the belief that it is enough for the teaching of spoken language;
- the lack of sufficient study/contact hours in all years so that students have the fuller opportunities to learn and practice their English to reach the CEFR standards [1, p. 5 – 8].

Most English teachers are frustrated by the lack of sufficient class time to bring their students up to a good level of English proficiency. This is the number one complaint of teachers across all Ukrainian universities. The way out is to develop autonomous learning strategies to compensate the shortfall in contact hours [2, p. 93 – 96].

If students are to master speaking skills thoroughly, they must be provided with regular opportunities of using their skills in situations, which are stimulating and as realistic as possible [5, 7]. The conversation lesson is an important way of providing this, and should have a place in syllabuses at all levels. This obliges the teacher to approach the problem of conversation in as serious and professional way as he approaches other forms of language teaching.

The given paper focuses on practical suggestions for developing skills in speaking and implication for teaching / learning process.

A decades-long speaking has been seen as only a supporting system for asking/answering questions (general, special) to the information read/heard, rather than as a skill in its own right. For many years, the teaching of speaking focused primarily on the product (answering ‘reading comprehension questions’) rather than on the process (natural, vivid speaking according to the given situation). The absence of authentic materials led to unstable proficiency in different skills, with clear weakness in the speaking skill in particular. We all heard the comments given by students, that teacher’s English is more comprehensive than speaking to ‘real foreigners’. It is a bit of exaggeration, but students feel that classroom-based speaking practice does not prepare them for the real world and they still highlight speaking and listening as their biggest problem. However, methodologists have looked again at speaking as a process and put forward ways of teaching this skill which acknowledge and emphasize its importance [2, 3, 6].

There are general principles that make speaking more ‘relaxing’ and less ‘sacrificing’ to both a teacher and a student. The first and most obvious one is to introduce and practice elements of spoken language. This not only includes the skill of expressing oneself orally, but many other aspects. The lesson should aim at improving comprehension of speech; of possible everyday conversational speech and more specialized uses (medicine, business, economics, and technology). The conversation lesson should also provide the opportunity to use vocabulary actively, in realistic contexts. Not only can familiar words be used but also new words can be practiced immediately. Idiomatic language is easily and naturally introduced in the lesson and students can be encouraged to use it and to learn to recognize differences between written and spoken language. There are different examples, given below, how to make everyday conversational speech more purposeful, meaningful and fulfilling:

1. When taking the history of the presenting complaint (HPC), you often ask about pain. Use the following words to complete the questions.
2. Work in small groups. Take turns describing a patient you have treated to the parts of the body a-k and then answer questions from the group members.
3. Work in pairs. Can you predict what each person's job involves? What do you think are their main responsibilities within the team?
4. What do you think is the most stressful aspect of medical work? What is the most rewarding?
5. Work in pairs. Compare and contrast working in city urban and rural areas in your hometown.
6. Work in small groups. Talk about your own experience on the ward for the first time. What was the best or worst experience you ever had on the ward round as a junior doctor?

The second principle is closely related to the first, and is to bring passive knowledge of the language into active use, and to develop this in new situations. It is common experience that students gain good marks in paper-and-pencil tests but have difficulty in expressing themselves, particularly orally. The conversation lesson gives them an opportunity of developing active oral skills. These may include such aspects of conversational language as 'strategies' (formulas of disagreeing), 'gambits' (What's your opinion...? I see your point, but...), 'stabilizers' (I mean... Well, now...) and even some conventionalized paralinguistic features.

The third principle is to create a situation in which the two other goals may be realized. The situation should be as realistic as possible, but it will unavoidably unrealistic to some extent, because in most teaching situations learners share a common mother tongue. But once it is pointed out that in much of the words English at any rate, is used as lingua franca, the situation will appear more realistic.

The form of the conversation lesson (place, the size of the class, the duration of the lesson, material, and topic) is of the utmost importance when attempting to reach these abovementioned principles. Conversation needs not be restricted to advanced students; as soon as the basic grammar and vocabulary have been taught, students should be given the opportunity of using it orally. Conversation should be a complement to other aspects of language teaching. Fifteen minutes to conversation is possible for students who know little English, if the topic is carefully chosen and the material planned for their level.

The material provided as a basic or input for the conversation is very important. Some sort of material is necessary to provide the stimulus for a conversation, to provide assistance to the students both lexically and in the provision of ideas, and to ensure free participation by all members of the group by providing all students with the same vocabulary and ideas about the topic. This material should be limited in length and form to be within the comprehension and productive capabilities of the learners, and to leave the group the possibility of expanding the discussion in its own way.

The teacher should provide topics, which are: (a) related to the students' needs; (b) of a suitable level of difficulty, and (c) neither too diffuse nor too limited in scope [4, p. 25 – 53]. We have to ensure that topics proceed from personal concern or experiences of the students to more abstract matters. This should occur both within each topic in the discussion points, and over the whole course, so that the topics become progressively more difficult.

There are few things more uncomfortable than being in a conversation on topic you dislike or have nothing special to speak. Thought-provoking discussions can come to

the rescue. Controversial speech topics are used by great majority of teachers: 1) to develop critical thinking skills; 2) to engage the audience into the listening/speaking process; 3) to share the experience, values and interests on a given issues. The selection of topics can vary from 'child labour', 'abortion', capital punishment', 'animal testing', 'driving age' to 'genetic cloning', 'ethnic adoption', 'plastic surgery', 'pharmaceutical industry' and others. Some students are perfectly capable of holding a mature conversation on these topics, others not depending on their language and cross-cultural and interpersonal skills. Persuasive speech topics can really develop speaking environment, increase interest in the ideas of discussion, and eliminate negative thinking. They help students reframe strong feelings into productive dialogue.

There are many reasons why teaching dialogue form is the most rewarding for the students to work with at all levels. It involves a natural and exclusive use of audio-lingual skills. By dialogues, we do not mean simply those in plays, but those typically occurring between two or more persons in a situation, and not necessarily read aloud from a typescript. We shall also attempt to suggest ways in which persuasion might be used as a topic in class to stimulate the use of realistic language through appropriate role-playing.

We have to provide students with a variety of authentic speaking-listening materials so they can see the differences between them, and start discussions on appropriate versus inappropriate language. It is one of the simplest technologies that offers creative and motivating pedagogy, provides the opportunities for innovative, creative and high interactivity in teaching and learning process that can help students increase their understanding on specific topics. A great advantage of the video materials is that they provide original and authentic input as they are produced originally by native speakers in films, different TV programs, Power Point presentations. Different audio-visual tools can be used in variety of instructional and teaching settings for providing illustration for a certain topic and content, self-study (developing autonomy of study) and evaluation situations.

Students who work in an international environment have often been forced to develop the ability to communicate but they are often frustrated with the inadequate results of their 'rough' communication or with the impression, they create when they speak. They are usually receptive to feedback because their hope is that we will help them to make their English more effective. It is therefore essential that we find ways of correcting students' mistakes and helping them to improve in other ways. It is part of our job to tell students when we feel their language is inappropriate or incorrect for a given situation. We must accept the role of 'assessor' and 'corrector' if we are to provide students with a useful programme of study and, indeed, give them what they want. We have to concentrate more on communication itself and fluency than on correctness. It is necessary to give a constructive feedback to the students, in a way that makes them think about the mistakes, rather than just listen to corrections.

All practical suggestions discussed in this paper were developed for improving and facilitating speaking skills in the teaching/learning process. The principles regulate the selection of learning content for teaching and require the teacher to prepare the lesson carefully. The approach must be professional: to consider the level and needs of the students, and to choose suitable controversial topics, vocabulary items and structures. Thus, the conversation lesson takes its place as an important part of the foreign-language syllabus. If taken seriously by a competent and professional teacher, the lesson will have a good washback effect on the rest of the teaching. The students should be encouraged to assist each other, so that the conversation never degenerates into questions and answers

between a teacher and a student in turn. The fact that the students are in control of the lesson and know that they will not be continually corrected also helps.

REFERENCES

1. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г. Є. Бакаєва [та ін.]. - К. : Ленвіт, 2005. - 119 с.
2. Тарнопольский, О. Б. Методика обучения английскому языку для делового общения : учеб. пособие / О. Б. Тарнопольский, С. П. Кожушко. - Киев : Ленвит, 2004. - 192 с.
3. Brown, H. D. Principles of Language Learning and Teaching. - Prentice Hall, 1987. - 285 p.
4. Donna S. Teach Business English. Cambridge Handbooks for language teachers. Cambridge University Press. - 2000. - 370 p.
5. Dudley-Evans T., St. John M.J. Developments in English for Specific Purposes: A Multy-Disciplinary Approach. - Cambridge: Cambridge University Press, 1998. - 301 p.
6. Hutchinson T., Waters A. English for specific purposes: A learner-centred approach. - Cambridge: Cambridge University Press. - 1987. - 183p.
7. Tarnopolsky, O. Teaching Students of English Communicative Behavioural Patterns / O. Tarnopolsky, N. Sklyarenko, L. Dimova // Іноземні мови. - 1999. - № 3. – С. 22-25.

УДК 378.371

Сологор І.М., Костенко В.Г.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

У статті здійснюється спроба схарактеризувати особливості організації самостійної роботи студентів при вивченні іноземної мови за професійним спрямуванням під керівництвом викладача.

Ключові слова: *самостійна робота, мотивація, іноземна мова за професійним спрямуванням.*

В статтє осуцествляется попытка охарактеризовать организацию самостоятельной работы студентов при изучении иностранного языка профессиональной направленности под руководством преподавателя.

Ключевые слова: *самостоятельная работа, мотивация, иностранный язык профессиональной направленности.*

The paper highlights the key characteristics in some approaches towards the planning and guiding students' independent learning during the course of English for special purposes.

Key words: *independent learning, motivation, foreign language, English for special purposes.*

Глобалізація освітніх процесів передбачає постійне зростання національних освітніх стандартів, рівня якості освіти, її захист та широку презентацію на міжнародній арені. Вхідження України до Загальноєвропейського освітнього простору посприяло переосмисленню та удосконаленню Державного стандарту освіти щодо рівня володіння іноземною мовою випускників закладів вищої освіти (ЗВО). Нині навчання іноземним мовам у ЗВО характеризується професійним спрямуванням, що передбачає опанування лінгвістичного компоненту мови у нерозривному поєднанні з соціокультурним компонентом та прагматичною ефективністю. Це здійснюється шляхом інтеграції знань про мову, мовленнєвих умінь і навичок у межах визначеного тематичного та ситуативного контексту навчання відповідно до спеціалізації конкретного ЗВО. Саме ці процеси спонукають науковців до пошуків шляхів і способів удосконалення навчально-виховного процесу, в якому значна роль відводиться самостійній роботі студентів.

Метою роботи виступає визначення особливостей у плануванні, організації, мотивації та оцінюванні самостійної роботи студентів при вивченні іноземних мов за професійним спрямуванням під керівництвом викладача.

У центрі уваги багатьох науковців (В.К. Буряк, О.Ю. Кузнецова, Л.М. Клименко, В.О. Кобзарьова, В.В. Луценко, Д.Д. Тетеріна, Н.О. Шишкіна, та ін.) перебувають питання щодо принципів і форм організації самостійної роботи, її методів, засобів та контролю, класифікації самостійної роботи. Незважаючи на значну кількість наукових студій, присвячених проблемам дослідження різних аспектів самостійної роботи студентів, багато питань цієї складної проблеми залишаються недостатньо висвітленими.

На думку сучасних дослідників [1; 3; 4], мета сучасної системи вищої освіти полягає не лише у передаванні студентам певної системи знань, формуванні професійних вмінь та навичок, а й у розвитку творчого мислення, виробленні методики самостійного наукового пошуку та аналізу інформації, необхідної для подальшої професійної діяльності. Тому самостійна робота виступає особливою формою навчальної діяльності, під час якої студенти набувають досвід постійного поповнення своїх знань і вмінь, мають змогу виявити свої індивідуальні здібності, навчаються систематично працювати, виробляють свій власний стиль пошукової роботи під керівництвом викладача, який консультує, контролює та направляє цю роботу в необхідному напрямі. Окрім того, самостійна робота сприяє розвитку таких якостей особистості як самостійність, відповідальність, активність, цілеспрямованість [5].

Самостійна робота при вивченні іноземної мови за професійним спрямуванням, як і інші види навчальної діяльності у ЗВО, спрямовується викладачем і потребує чіткого планування, організації, мотивації та ефективної системи контролю. На наш погляд, у самостійній роботі можна виділити такі основні етапи:

- 1) підготовчий етап (теоретичне, психологічне, організаційно-методичне і матеріально-технічне забезпечення самостійної роботи);
- 2) основний етап (безпосереднє виконання навчального завдання, де значну роль відіграють наполегливість, цілеспрямованість, відповідальність);
- 3) завершальний етап (аналіз ефективності використаних у процесі роботи методів і засобів; застосування контролю та самоконтролю для перевірки й корекції виконаного завдання)

На підготовчому етапі успіх у досягненні результатів самостійної роботи з іноземної мови за професійним спрямуванням значною мірою залежить від правильного планування роботи, раціонального використання часу, що допоможе правильно структурувати роботу та зосередитися на ключових питаннях, які потребують вирішення. Викладач має допомогти студентам у реалізації послідовних кроків із планування та структурування завдання для самостійного виконання на прикладі типових завдань.

Важливим фактором у якісному виконанні поставлених завдань виступає мотивація студента через професійні та пізнавальні інтереси. Лише формування викладачем у студентів внутрішніх потреб і мотивів породжує справжній тривалий інтерес до пізнавального процесу [2]. Викладач може активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів за допомогою індивідуалізації творчих завдань, проектів, ролевих ігор, де, наприклад, моделюються такі реальні ситуації, коли студент може використовувати отриману ним під час пошукової роботи

інформацію для вирішення проблеми, яка пов'язана з їх майбутньою професійною діяльністю тощо. Посилення мотивації та пізнавального інтересу до виконання самостійної роботи з іноземної мови буде сприяти підвищенню позитивного емоційного фону самостійної діяльності, виробленню внутрішньої, усвідомленої потреби в її регулярному здійсненні.

Для ефективної організації самостійної роботи студентів при вивченні іноземної мови за професійним спрямуванням важливе значення мають:

- систематичність і безперервність навчання (які забезпечують логічний зв'язок у з раніше вивченим матеріалом);
- послідовність у здійсненні запропонованої самостійної роботи (чітка упорядкованість, черговість етапів виконання завдань);
- методичне забезпечення (використання відповідних методів, способів і прийомів самостійної роботи, які пропонуються викладачем під час консультацій);
- матеріально-технічне забезпечення.

При підготовці матеріалів і завдань, які використовуються на основному етапі самостійної роботи, викладачу слід зважати на сучасні тенденції діяльнісно-орієнтованого підходу у вивченні іноземної мови за професійним спрямуванням [4]. Перш за все, це означає відмову від традиційних формальних мовних вправ. Викладач у своїй роботі має широко використовувати діялісно-, професійно- та інтелектуально-орієнтовані завдання, які будуть сприяти зростанню якісного рівня володіння іноземною мовою за професійним спрямуванням. Слід зауважити, що для цього необхідно обирати завдання, які б моделювали реальний контекст професійного спілкування, його інтерактивний характер, сприяли б пізнавально-когнітивному розвитку (процеси пошуку та відбору інформації, її аналізу, опису, порівняння, зіставлення, пояснення, узагальнення тощо), формували б психолінгвістичні механізми мисленнево-мовленневої діяльності (продукування та сприймання повідомлення іноземною мовою, ведення діалогу для обміну інформацією тощо). Для активізації самостійної діяльності студентів важливу роль відіграє рівень складності завдань, які містять фахову лексику. Запропоновані завдання/тексти не повинні бути ні занадто простими, ні дуже складними. Під час виконання занадто простих чи дуже складних завдань студенти швидко втрачають інтерес, тому необхідно обирати розумний баланс щодо складності завдання для збереження мотивації до виконання самостійної роботи з іноземної мови за фахом.

Ефективність самостійної роботи з вивчення іноземних мов за професійним спрямуванням значною мірою залежить від якості контролю, який здійснюється під керівництвом викладача. Він має бути регулярним, усебічним і глибоким, спрямованим, перш за все, на виявлення того, чому зміг студент навчитися самостійно, а вже потім на ретельний аналіз помилок у його роботі, ймовірних шляхів і способів їхньої корекції. Контроль виступає також одним із позитивних факторів внутрішньої мотивації студента, оскільки сприяє підвищенню навчальної успішності. Проте, не слід недооцінювати роль самоконтролю, який має поступово перетворюватися на самоаналіз виконаної студентом самостійної роботи. При вивченні іноземної мови за професійним спрямуванням найбільш поширеними формами контролю самостійної роботи студентів виступають індивідуальні завдання, тести різних рівнів, ситуативні завдання, ролеві ігри, проектні технології.

На завершальному етапі самостійної роботи студентів викладач проводить аналіз ефективності використаних студентами прийомів, методів і засобів самостійної роботи під час її виконання. За необхідності викладачем здійснюється

корекція для висвітлення оптимальних шляхів вирішення поставлених завдань, що сприятиме подальшому розвитку усвідомленої самостійної діяльності студентів при вивченні іноземної мови за професійним спрямуванням.

Самостійна робота при вивченні іноземної мови за професійним спрямуванням під керівництвом викладача передбачає вироблення загальнонавчальних умінь і навичок, які зорієнтовані на розвиток у студентів творчого мислення, усвідомленої потреби у здійсненні самостійної діяльності, засвоєння лінгвістичних теоретичних відомостей, формування наукових поглядів на мовні явища, вільне володіння іноземною мовою за професійним спрямуванням як засобом спілкування; формування професійних умінь і навичок через систему професійно-зорієнтованих завдань.

Перспективними у подальшому дослідженні можуть бути питання щодо виникнення труднощів та шляхи їх подолання в організації самостійної роботи при вивченні іноземної мови за професійним спрямуванням у медичних закладах вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буряк В. Керування самостійною роботою студентів / Володимир Буряк // Вища школа. – 2001. – № 4-5. – С. 48-52.
2. Грабовська Т. Формування позитивної мотивації діяльності особистості / Т. Грабовська, О. Киричук // Рідна школа. – 2002. – № 4. – С.12-14.
3. Луценко В.В. Організація самостійної роботи студентів в умовах особистісно-орієнтованого навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук.: (13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) / Луценко Вікторія Вікторівна; Харк. держ. пед. унів. ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2002. – 24 с.
4. Русалкіна Л. Комунікативно-діяльнісний підхід як невід'ємний складник іншомовної підготовки майбутніх лікарів / Л. Русалкіна // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. – 2017. – Вип. 2. – С. 70-75.
5. Шайдур І. Психолого-педагогічні аспекти організації самостійної роботи студентів // Рідна школа. – 2000. – №1. – С.54-55.

УДК 54 : 615.011 : 378.016

Таран С.Г., Перехода Л.О., Таран К.А., Сич І.А.
Національний фармацевтичний університет, м. Харків
ІНТЕГРАЦІЯ ЗНАНЬ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
У ГАЛУЗІ ФАРМАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАННЯ
ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ХІМІЇ

Стаття присвячена проблемам інтеграції наук в сучасному освітньому просторі вищої школи. На прикладі оновленої навчальної програми з фармацевтичної хімії, рекомендованої для фармацевтичних факультетів університетів України, аргументовано сучасну тенденцію синергізму навчальних дисциплін.

Ключові слова: *інтеграція наук, фармацевтична хімія, вища освіта.*

Статья посвящена проблемам интеграции наук в современном образовательном пространстве высшей школы. На примере обновлённой учебной программы по фармацевтической химии, рекомендованной для фармацевтических факультетов университетов Украины, аргументирована современная тенденция синергизма учебных дисциплин.

Ключевые слова: *интеграция наук, фармацевтическая химия, высшее образование.*

The article is devoted to the problems of integrating sciences in the modern educational space of higher education. Using the example of the updated program in

Pharmaceutical Chemistry recommended for the Pharmaceutical faculties of Ukrainian universities, the current trend of synergy of academic disciplines is argued.

Keywords: *integration of sciences, pharmaceutical chemistry, higher education.*

Сучасне життя ставить перед людиною все більше складних завдань, що потребують невідкладного вирішення. І дуже часто для розв'язання цих завдань необхідні комплексні зусилля фахівців різного профілю. На жаль, не завжди механічне поєднання в одній команді розумних людей різних професій гарантує швидкий результат, тому що фахівцю, націленому на здійснення своєї професійної діяльності в певному руслі, буває важко охопити проблему в цілому та вирішити її оптимальним шляхом. Таким чином, еволюційні процеси в нашому житті об'єктивно створюють ситуації, коли вузькопрофільні галузі знань модифікуються не лише за рахунок поглиблення, а й шляхом синергізму, включаючи до сфери своїх інтересів елементи тих чи інших суміжних, а інколи і досить віддалених наук [9, с. 33-35]. З філософської точки зору це – невідворотна об'єктивність, яка детермінована єдністю законів природи. Сьогодні вже можна навести багато прикладів злиття природничих, технічних, суспільних наук, внаслідок чого відкрилися широкі цивілізаційні перспективи для розвитку людства [7, с. 1-39]. До таких, відносно нових наукових галузей належать біоніка [6, с. 1-125], нутрігенетика [4, с. 69-89], синтетична біологія [3, с. 9-12] та ін.

Розвиток інтеграції в науці потребує відповідно до цього певних змін в процесі пізнання [5, с. 5-21, 10, с. 7-8]. Тобто, при підготовці сучасних фахівців в навчальних планах і програмах потрібно обов'язково відкликатися на вимоги часу та враховувати і налагоджувати міждисциплінарні зв'язки [5, с. 5-21, 8, с. 4].

Однією з важливих професійно-орієнтованих дисциплін в навчальних планах підготовки фахівців фармації є фармацевтична хімія. Можна сміливо стверджувати, що ця дисципліна є базовою для всього комплексу професійно-орієнтованих дисциплін в навчальних закладах фармацевтичного профілю. Саме фармацевтична хімія формує фундаментальні уявлення про основний об'єкт професійної діяльності фармацевта - лікарську речовину, надаючи інформацію про її структуру, спосіб добування, фізичні, хімічні та фізико-хімічні властивості, які визначають характер фармакологічної дії, фармакотехнологічні характеристики, особливості застосування та зберігання. І раніше на всьому шляху свого існування фармацевтична хімія формувала як "вертикальні", так і "горизонтальні" зв'язки з суміжними дисциплінами. Так, вертикаль, яку вінчає фармацевтична хімія, складається з таких дисциплін, як неорганічна, органічна, аналітична, фізична та колоїдна, біологічна хімії, мікробіологія, фармакологія та ін. Погоризонталі вона тісно переплітається з іншими профільними дисциплінами: фармакогнозією, технологією ліків, клінічною фармацією тощо. Наприкінці минулого сторіччя фармацевтична хімія за рахунок синтезу останніх досягнень в галузях хімії, біології, інформаційних технологій піднялась на якісно новий рівень як наука. Досягнення молекулярної біології в напрямку розшифровки структури біологічних мішеней в живому організмі, з якими взаємодіє лікарська речовина (рецепторів), дозволили впровадити раціональні підходи до спрямованого пошуку біологічно активних речовин («Drugdesign») [1, с. 2002-2005, 2, с. 1031]. Цей аспект фармацевтичної хімії, зрозуміло, стосується науковців. Але ж і для практичної діяльності в сфері забезпечення населення ліками фармацевт все більше потребує поглиблених знань щодо фізико-хімічних основ дії речовин на організм людини. Тобто, для забезпечення оптимальної консультативної допомоги хворим, фармацевт

повинен добре розуміти процеси фармакокінетики і фармакодинаміки кожного лікарського засобу. Отже перед педагогічними колективами вищих фармацевтичних закладів України повстала задача суттєвої модернізації навчальної програми з фармацевтичної хімії. Результатом сумісної роботи фахівців профільних вишів стала нова навчальна програма, затверджена у червні 2018 року [11, с. 1-48]. Кардинальна відмінність цієї програми полягає в зміні її структури, яка раніше традиційно була побудована за принципом спорідненості хімічних структур лікарських речовин, а тепер - відповідно до фармакологічної класифікації. Значних змін зазнав і зміст дисципліни, який тепер включає такі важливі аспекти як механізм дії ліків на молекулярному рівні та шляхи їх біотрансформації в організмі людини; зв'язок між структурою та біологічною активністю лікарської речовини, а також основні принципи сучасного підходу до створення нових лікарських засобів [2, с. 1031]. Таким чином, загальна частина фармацевтичної хімії поповнилася такими темами:

-вплив фізико-хімічних властивостей лікарських препаратів (гідрофільність, ліпофільність, рН-середовища та ін.) на процеси їх всмоктування та розподілу в органах і тканинах людини; перетворення ліків в організмі – метаболізм та методи його дослідження;

-фізико-хімічні основи механізму дії лікарських засобів та зв'язок між їх хімічною будовою і фармакологічною дією.

При розгляданні окремих груп лікарських засобів навчальний матеріал поданий за наступним алгоритмом:

- загальна характеристика фармакологічної групи;
- структура окремих представників цієї групи, їх номенклатура;
- способи добування;
- фізико-хімічні властивості;
- біотрансформація в організмі;
- зв'язок «структура-дія»;
- методи контролю якості;
- застосування в медицині;
- хімічні і фармакологічні несумісності;
- умови зберігання.

Звісно, деякі з наведених вище питань розглядаються в курсах медико-біологічних дисциплін, але лише в курсі фармацевтичної хімії передбачено висвітлення цих питань мовою хімічних формул і реакцій, що підіймає процес пізнання відповідних процесів на якісно вищій рівень. Перший досвід упровадження нової навчальної програми з фармацевтичної хімії свідчить, що оновлена дисципліна збільшує зацікавленість студентів в процесі навчання і спонукає до більш продуктивної роботи. Як результат, обґрунтовано очікується, що фахівці в галузі фармації, озброєні збагаченими знаннями з фармацевтичної хімії, зможуть виконувати свої професійні обов'язки відповідно до вимог сучасності та збережуть конкурентоспроможність на ринку праці протягом життя.

Таким чином, приклад реформації навчальної дисципліни «Фармацевтична хімія» шляхом більш глибокого синтезу знань з науками медико-біологічного профілю є закономірним процесом, який ілюструє домінуючу світову тенденцію інтеграції наук.

ЛІТЕРАТУРА

1. Antibody informatics for drug discovery/ H. Shirai, C. Prades, R. Vita [et al.] //Biochimica et Biophysica Acta. —2004. — N1844 (11). —P. 2002–2015.

2. Azevedo W. F. Computational methods for calculation of ligand-binding affinity / Azevedo W. F., Dias R. // *Current Drug Targets*. — 2008. — N 9 (12)—P. 1031.
3. Ferry Michael S. Synthetic biology approaches to biofuel production / Michael S Ferry, Jeff Hasty, Natalie A Cookson // *Biofuels*.—2012. — N3. — P. 9—12.
4. Nutrigenetics and nutrigenomics: viewpoints on the current status and applications in nutrition research and practice / Michael Fenech, Ahmed El-Soheby, Leah Cahill [et al.] // *Journal of Nutrigenetics and Nutrigenomics*.— V. 4 — 2011 —N 1. — P. 69—89.
5. Андрущенко В.П. Освіта в пошуку нових стратегій мислення / В.П. Андрущенко // *Вища освіта України*. — 2003. — № 2. — С. 5—21.
6. Бурень В. М. Биология и нанотехнология. Материалы для современной и будущей бионики / В. М. Бурень, О. В. Бурень. — М.: Феникс, 2006. — 125 с.
7. Гризун Л. Е. Дидактичні основи проектування модульної структури навчальної дисципліни на засадах інтеграції наукових знань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія та методика професійної освіти” / Л. Е. Гризун. — Харків, 2009. — 39 с.
8. Кремень В. Г. Освіта в структурі цивілізаційних змін / В. Г. Кремень // *Освіта*. — 2010. — № 47—48 (5430—5431). — С.4.
9. Лутай В. С. Розробка сучасної філософії освіти на засадах синергетики / В. С. Лутай // *Вища освіта України*. — 2009. — №1. — С. 33—35.
10. Межпредметная интеграция химических дисциплин в медицинском вузе/ Т.Н. Литвинова, И.М.Быков, Н.К. Волкова // *Современные проблемы науки и образования*. — 2009. — № 2.— С. 7—8.
11. Фармацевтична хімія. Примірні програми навчальної дисципліни підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти кваліфікації освітньої «Магістр фармації» / [Р. Б. Лесик, В.А. Георгіянц, Л. О. Перехода та ін.] — К., 2018. — 48 с.

УДК 811.124'373

Тихонова Л.М.

Ульяновский государственный университет
АСПЕКТЫ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ И АНТРОПОЛОГИИ
ЦВЕТОВОГО СИМВОЛА ВЕРНОСТИ, ПОСТОЯНСТВА И
РАСПОЛОЖЕНИЯ

Культурная антропология занимается вопросами культуры человека вообще и вопросами культуры одежды, в частности. Синий цвет у многих народов символизирует небо и вечность. Он также может символизировать доброту, постоянство, расположение, а в геральдике обозначает целомудрие, честность, добрую славу и верность. «Голубая кровь» говорит о благородном происхождении; англичане называют истинного протестанта «синим». Синий цвет в психологии на протяжении веков считается цветом, приносящим удачу. В одежде преподавателя преобладает синий цвет. Каков же он, преподаватель?

Ключевые слова: культурная антропология, синий цвет, символ.

Cultural anthropology deals with human culture in General and the culture of clothing, in particular. In many cultures the blue color symbolizes heaven and eternity. It can also symbolize the kindness, constancy, the location, and in Heraldry indicates innocence, honesty, loyalty and glory. "Blue blood" says about a noble origin; the British referred to as the true Protestant "blue". The blue color in psychology is considered for centuries a color that brings good luck. Teacher's clothes is blue. What is he, the teacher?

Keywords: cultural anthropology, the color blue, a symbol.

**Умело подобранная гамма цветов способна
 благотворнее воздействовать на нервную систему,
 чем иные микстуры.**

В. М. Бехтерев

Культурная антропология занимается изучением поведения человека и результатов его деятельности. Она является одним из основных направлений системы знаний, объединённых общим названием «антропология». В центре внимания культурной антропологии находится человек, который рассматривается в контексте культуры. Цвет, окружающий нас, оказывает непосредственное воздействие на настроение, самочувствие, отношение к жизни.

Цвет одежды может рассказать многое о человеке, его привычках и характере. Цветом спокойствия и ненавязчивости в одежде является синий. Люди в синей одежде, несмотря на то, что зачастую являются интровертами, всегда готовы помочь, выслушать, поэтому они любимы и уважаемы другими. В психологии синий цвет является символом чувства долга, постоянства и приверженности традициям, универсальным средством снятия стресса и решения конфликтных ситуаций. Синий цвет в одежде вообще и преподавателя, в частности, символизирует мудрость и преданность. Средние оттенки синего считаются очень «искренними». Более тёмные считаются серьёзными и авторитетными – именно эти оттенки синего цвета особенно популярны в классическом стиле, в деловом гардеробе успешного человека: чем темнее цвет, тем более консервативное и сдержанное впечатление он производит. К тому же тёмно-синий позволяет продемонстрировать компетентность и авторитет. Он предпочитается людьми серьёзными и состоявшимися. Тёмно-синий цвет говорит о достоинстве, власти, благородстве, уравновешенности и сдержанности, значимости и солидарности. Он создаёт предпосылку для глубокого размышления над жизнью, зовёт к нахождению смысла, истины.

Синий цвет часто выбирают для деловой одежды и униформы, потому что он ассоциируется со стабильностью, интеллигентностью, сдержанностью, трудолюбием, честностью и доверием, единством и консерватизмом [5]. Синий цвет в психологии традиционно считается цветом уверенных в себе, решительных и целеустремлённых людей. Такие люди практически не приемлют конфликты и все жизненные неурядицы готовы решать дипломатическим путём. Они отстаивают своё мнение достаточно спокойно, им можно поручить важную работу, которую они выполнят безукоризненно и точно в срок. Психологи считают, что преобладание синего цвета в одежде человека указывает на его самоотверженность, интуитивное принятие решений, а также на спокойствие и умение прийти к компромиссу. Поэтому когда нравится синий цвет, значение такого феномена расценивается как стремление к спокойствию и жизненной стабильности.

Для тех, кто много общается с людьми, синий цвет может выполнять защищающую роль, он успокаивает, расслабляет и открывает дорогу творческим мыслям, свободным от влияния извне. Соответствие цвета и доминирующего психологического состояния изучали многие учёные, среди которых Макс Люшер (швейцарский психолог и разработчик цветового теста, названного его именем), Иоганн Вольфганг фон Гёте (немецкий поэт, государственный деятель, мыслитель, естествоиспытатель, разработчик хроматики - теории цвета). Взгляды Гёте на природу цвета и вопросы, связанные с восприятием цвета, описаны в книге «К теории цвета» (нем. Zur Farbenlehre), опубликованной в 1810 году [1]. Книга была написана Гёте в связи с его интересом к живописи и оказала влияние на искусство. Гёте писал, что цвет «оказывает известное действие на чувство зрения, к которому он преимущественно приурочен, а через него и на душевное настроение». Цвет

примыкает «непосредственно к области нравственного». «Краски вызывают в людях большую радость. Глаз нуждается в них так же, как он нуждается в свете». Синий цвет Гёте называл «волнующее ничто». В нём «совмещается какое-то противоречие возбуждения и покоя», он «устремляется в нас», «влечёт нас за собою». Цвет создаёт настроение. По характеру цвета одежды судят о характере человека. Труды Гёте по теории цвета сохраняют историческое значение, особенно в области физиологии и психологии зрения [2].

Физиологически созерцание синего цвета понижает артериальное давление, уменьшает частоту пульса, даже способствует снижению температуры, вызывает в человеке ощущение покоя, уверенности и гармонии, чувство контроля и ответственности. Синий цвет помогает при рассеянности, расстройстве кишечника, нервном перенапряжении, гасит эмоции. При заболевании или переутомлении потребность в синем цвете увеличивается. В Древнем Китае синий цвет символизировал бессмертие. Интересно, что придавать ткани устойчивый и яркий синий цвет научились только в XV веке с помощью красителя под названием «индиго». Популярность этот цвет приобрёл быстро, став привилегией аристократических слоёв общества и коронованных особ. Кстати, до этого истинно королевским считался красный. Следует признать, что и в наши дни синий цвет в одежде более распространён, чем его давний конкурент. В 1850 году была создана одежда, появление которой принесло синему цвету небывалые лавры - джинсы, изобретённые в Сан-Франциско Леви Штрауссом (1829 – 1902).

Античное учение о цвете (Демокрит, Платон, Аристотель) – это блестящее подтверждение общего принципа античной гениальности. Как известно, именно Аристотель ввёл термин «антропология» (*anthropos* человек + *logia наука*). Среди его работ есть трактат, посвящённый вопросу о цвете и носящий название «О цветах» («*De coloribus*») [3]. Основным интересом, которым руководствовался Аристотель, состоит в выяснении причин образования той или иной окраски в предметах живой и неживой природы. Гёте готов был даже считать, что «под именем Аристотеля мы можем собрать всё, что было известно древним по этому предмету». В трактате Аристотеля говорится о глубоко-синем цвете, цвете морских глубин. Довольно интересно, что термин «глубоко-синий» или, скорее, родственный с ним с буквальным значением «подобный кюанос» в трактате о цветах употребляется по отношению к небу; «воздух, находящийся рядом, кажется лишённым цвета, потому что он настолько разрежен, что уступает и пропускает более плотные лучи света, который, таким образом, светится сквозь него; но когда он виден во всей своей массе, то выглядит практически тёмно-синим (или глубоко-синим; буквально «выглядит как имеющий цвет кюанос»). «Это снова является результатом его разреженности, так как там, где слабеет свет, воздух уступает темноте». Сам термин кюанос у Аристотеля обычно означает синий, близкий к чёрному, но фрагмент из трактата о цветах позволяет предполагать, что в перечне, представленном в трактате о чувствах («*De sensu*»), он означает не просто тёмно-синий, а ещё и небесно-голубой. Основу перечня Аристотеля составляют конкретные цвета, наблюдаемые в природе.

Латинский словарный запас имеет приблизительно такое же количество абстрактных терминов для передачи цвета, как и греческий язык IV столетия: такие термины имеются для определения белого, чёрного, красного, жёлтого, зелёного и синего. «*Caeruleus*» («синий») позаимствован прозой из поэзии, точно так же, как Платон и Аристотель могли позаимствовать кюанос у Гомера. В поэзии слово

«caeruleus» является постоянным эпитетом для неба и моря. Само слово происходит от «caelum» («небо»). Великий Леонардо да Винчи первым объяснил, почему небо синее [3]. В своей книге «О живописи» он писал: «Синева неба происходит благодаря толще освещённых частиц воздуха, которая расположена между Землёй и находящейся наверху чернотой». Он был выдающимся художником и живописцем, скульптором и архитектором, анатомом и естествоиспытателем, изобретателем и писателем, одним из крупнейших представителей искусства Высокого Возрождения, ярким примером «универсального человека» (лат. – «Homo universalis»).

В Древнем Риме синий считался цветом богов – Юпитера, Меркурия и Юноны. Католическая церковь считает синий цвет символом девы Марии, Царицы Небесной. В мифах синий цвет – это божественное проявление, цвет загадочности и ценности. В синий цвет одеты маги и волшебники. Во многих культурах синий цвет использовался для защиты от сил зла. В эпоху Ренессанса люди, одетые в синие одежды, знали истину. В Древнем Египте пирамиду изнутри красили синим цветом. Синий цвет во флагах символизирует свободу, объединение, принадлежность к большому целому. В Индии синий цвет – это цвет мудрости.

В Средневековье синий цвет считали символом любви и верности. Синий цвет неба в сочетании с красным цветом крови даёт фиолетовый – «цвет молитвы». Синий цвет настраивает на глубокие размышления. Мадонну чаще всего изображают в плаще синего цвета. Дороговизна и трудность получения синих красок в Средневековье препятствовали использованию синих гармоний в живописи, раскраске статуй и рельефов. Наиболее полно символика синего цвета проявилась в конце XIX - начале XX веков в поэзии и живописи. Синий, как и фиолетовый, – цвет романтиков.

Наиболее распространённая синяя краска, которую использовали ещё в античности, – медный купорос (Cupri Rosa, т.е. «медная роза»), кристаллогидрат сернокислой соли меди. Растворением меди в серной кислоте или обжигом медного колчедана и медной руды можно получить кристаллы синего цвета. Известна также «сирийская краска», «синь», в русском языке также были распространены такие названия как «синило» и «лазорь». Эту синюю краску называли также «крутик» (вероятно, искажённое «индыкь», от лат. Indicus, a, um – «индийский»). Привозную краску «индиго» на Руси заменяли местной, которую приготавливали из отвара листьев растения, которое называлось «вайда» (син. усьма, красильная трава, крутик, синиль, фарбовник, шарник-трава) (лат. Isatis tinctoria, син. Isatis indigotica, Isatis yezoensis). В. И. Даль указывал: «Вайда заменяет у нас кубовую краску, индиго». Крутик, или синило, использовали в иконописи, фреске, книжной миниатюре, а также для крашения тканей.

Синий – один из самых любимых цветов в искусстве, отличающийся многообразной символикой неба, небесной лазури и обладающий предельной насыщенностью и глубиной. Самым дорогим из тёмно-синих пигментов был ультрамарин (соединения серы), встречающийся в живописи представителей венецианской школы XV-XVI веков. Дорогой ультрамарин стремились заменить пигментом на основе кобальтового стекла, соединением глинозема с закисью кобальта (тёмный кобальт) или искусственным ультрамарином (обжигом без доступа воздуха смеси из каолина, глауберовой соли или 10-водного натрия сульфата, соды, серы и угля). В начале XIX века в результате Наполеоновских войн в Европу прекратилось поступление краски "индиго" из Индии. Тогда изобрели

синтетическую синюю краску, получившую название «французская пастель». Отчасти этой причиной объясняется распространённость интенсивного тёмно-синего цвета в произведениях искусства французского стиля Ампира (прежде всего в красочных тканях) влюблённых во что-то неведомое людей. Это цвет таинственной «души мира». Синий цвет – цвет удачи, верности, честности, целомудрия, доброты и доброй славы. Синий – это цвет постоянства и жизни, надежды и веры, цвет неба, дающий ощущение умиротворения и покоя.

Подлинная синева ясного неба связывается в сознании человека с постоянством природы, с надеждой на следующий день: это далёкий и устремлённый в открытый космос цвет, символ далёкого прошлого или далёкого будущего. Издревле он считался цветом высокой духовности. Древняя символика красок и их интерпретация в различных культурах находят своё подтверждение в современных теориях взаимосвязи цвета и эмоционально-волевых состояний не только отдельного человека, но и целых общностей. Синий – цвет неба, покоя, расслабления. Если он нравится, то это говорит о скромности и меланхолии; такому человеку часто нужно отдыхать, он быстро устаёт, ему крайне важно чувство уверенности, благожелательность окружающих. Ощущение цвета зависит от комплекса физиологических, психологических и культурно-социальных факторов. Первоначально исследования восприятия цвета проводились в рамках цветоведения – науки об анализе процесса восприятия и различения цвета на основе систематизированных сведений из физики, физиологии и психологии. Позже к проблеме изучения цвета и его влияния на человека подключились этнографы, социологи и психологи. У синего цвета «нет дна», он создаёт предпосылку для глубокого размышления над жизнью; зовёт к нахождению смысла, истины, вызывает не чувственные, а духовные впечатления. Синий цвет – это постоянство, упорство, настойчивость, преданность, самоотверженность, серьезность, строгость. Синий цвет в психологии также считается цветом покоя, расслабления, погружения в медитацию. Люди, предпочитающие этот цвет, стараются всё привести в порядок, систематизировать. Они всегда имеют собственную точку зрения; преданы тому, что делают. Положительные характеристики синего цвета: организованность, непреклонность, идеализм, сила духа. Выбирают синий цвет те, кто устал от напряжения, кто хочет гармонии с окружающими, со своей нервной системой. По словам 82-летней канадской писательницы Элис Манро, лауреата Нобелевской премии по литературе (2013) и Международной Букеровской премии (2009), мастера короткого рассказа, которую называют канадским Чеховым и северным Хэмингуэем, синий цвет подходит каштановым волосам и карим глазам. Жюли Маро, молодая французская писательница, работающая в популярном ныне в Европе жанре «графический роман», в своем известном произведении «Синий – самый тёплый цвет» описывает девушку с синими волосами, которые в её романе становятся ярким символом тёплого цвета и являют саму свободу – свободу быть собой [4].

Интересно, что растение василёк (лат. – *Centaurea cyanus*, белорус. – Васілёк сіні, укр. – волошка синя) является олицетворением белорусского народа, гостеприимного и скромного, дружелюбного и талантливого. Этот цветок – символ Республики Беларусь – возвёл в ранг символа Максим Богданович в стихотворении о крепостных девушках «Слуцкія ткачыхі». Относительно музыкальной шкалы тонов синий цвет обычно сопоставляют с нотой «ля». В европейской культуре «что-нибудь синее» обязательно надевает на себя каждая

невеста, поскольку у представителей этой культуры синий цвет ассоциируется с нежностью и любовью. Цвет одежды, которую мы надеваем, формирует у окружающих определённые психологические ощущения от нашего присутствия. Так, синий цвет вызывает доверие и формирует впечатление серьёзности, вдумчивости и надёжности, способствует релаксации, умиротворяет, но в то же время держит в тонусе, располагает к общению, его называют цветом мудрости.

Итак, «синие» люди склонны к самопожертвованию, обожают читать, предпочитают отдавать, а не получать, не любят и не умеют скандалить. Они чувствуют себя одинокими даже тогда, когда их окружают люди. Ваш гардероб наполнен одеждой в тёмно-синих тонах? Тогда о вас смело можно сказать вот что: вы – умный и независимый человек. Вы не можете жить без душевного тепла, ласки и внимания. Вы отличаетесь необыкновенной терпеливостью, выдержкой и сдержанностью. Вы часто «уходите в себя»: состояние погруженности в мысли помогает вам сосредоточиться, настроиться на принятие решения в каком-либо важном вопросе. Синий цвет – символ верности и постоянства, а также один из любимых цветов автора этой статьи – Заслуженного учителя РФ, заслуженного преподавателя Ульяновского государственного университета, Почётного работника высшей школы, одного из старейших и наиболее успешных преподавателей дисциплины «Латинский язык и основы медицинской терминологии». Автор награждена медалью «За верность профессии» и Золотой медалью Российского Фонда Мира «За благотворительность и миротворческую деятельность». Следует подчеркнуть, что латинский язык – один из любимых учебных предметов студентов медицинского факультета им. Т.З. Биктимирова ИМЭиФК УлГУ. «Успех не является ключом к счастью. Счастье – вот ключ к успеху. Если вы любите то, что делаете, вы будете успешным» – сказал Альберт Швейцер (1875-1965), немецкий и французский теолог, философ и гуманист, музыкант и врач, лауреат Нобелевской премии мира (1952).

Таким образом, культурная антропология и лингвокультурология выступают как обобщённое знание об основных институтах человеческой культуры и её цветовых символов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гете И.-В. К учению о цвете // Избранные сочинения по естествознанию. – М. : АН СССР, 1957.
2. Гете И. Избранные сочинения по естествознанию. Очерк учения о цвете; перевод и комментарии И.И. Канаева; ред. ак. Б. Н.Павловского. – М. : Изд-во Академии Наук СССР, 1957.
3. Леонардо да Винчи. Избранные произведения. – Минск-Москва, 2000.
4. Маро Ж. Синий – самый тёплый цвет: графический роман» / пер. с фр. О. Ивановой. – М. : Изд-во «Бертельсманн Медиа Москау АО», 2013. – 156 с.
5. Базыма Б.А. Цвет и психика [монография]. – Харьков: ХГАК. 2001. – 172 с.
6. Интернет-источники: <http://magicofcolour.ru/sinij-cvet-v-odezhde>; <http://psyfactor.org/color.htm>; <http://cvet-v-odezhde.ru/sinii/276-psihologija-sinego-cveta>

УДК 316.46

Уваркіна О.В., Хлебас С.В.
Національна медична академія
післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, м. Київ
ЛІДЕРСТВО – ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОГО ЛІКАРЯ

У статті проаналізовані класичні та сучасні теорії лідерства, сформульовані їх основні положення та висвітлено значення окремих концепцій

для розуміння лідерського потенціалу сучасного лікаря. Зроблено акцент на харизматичному, ситуаційному та емоційному підходах у теорії лідерства, які можуть сприяти ефективному впровадженню реформ у вітчизняну систему охорони здоров'я.

Ключові слова: лідерство, теорії лідерства, якості лідера, лікар.

В статтє проанализированы классические и современные теории лидерства, сформулированы их основные положения и освещены значения отдельных концепций для понимания лидерского потенциала современного врача. Сделан акцент на харизматичного, ситуационном и эмоциональном подходах в теории лидерства, которые могут способствовать эффективному внедрению реформ в отечественной системе здравоохранения.

Ключевые слова: лидерство, теории лидерства, качества лидера, врач.

The paper analyzes classical and modern leadership theories, formulates their fundamental principles and highlights the particular definitions to understand a modern doctor's leadership potential. The emphasis is laid on charismatic, situational and emotional approaches to leadership theories, which can contribute to implementing the reforms into the national health care system.

Key words: leadership, theory of leadership, qualities of a leader, doctor.

Реформування вітчизняної медичної галузі поступово виявляє нові напрями організації роботи сучасного лікаря та ставить конкретні завдання перед вищою медичною освітою щодо змін у підготовці майбутнього лікаря. Величезна кількість проблем, які є пріоритетними для проведення нагальних медичних реформ, на перший погляд, не визначає лідерство як умову успішності лікарської діяльності, але, на нашу думку, має актуальність і є необхідною якістю сучасного фахівця медичної галузі.

Реформа системи охорони здоров'я в Україні пов'язана з упровадженням різноаспектних організаційних змін, в яких величезна роль полягає на особливій функції управління, найефективнішими з яких є лідерські принципи творчої адаптації медичних працівників до нових умов праці.

Сьогодні існує величезна кількість концепцій лідерства, які мають теоретичні і практичні розробки у різних напрямках діяльності людини і які отримали світове визнання. Серед основних теорій о лідерстві найбільш відомі та популярні теорії великої людини, теорії особистих якостей, поведінкові та ситуаційні теорії, теорії трансакційного та трансформаційного лідерства тощо [1, с.79]. Генеза теорій лідерства, яка системно досліджена сучасними науковцями, показує сьогодні величезні зміни у концептуальних підходах до відомих теорій лідерства та розробку нових сучасних концепцій, які викликані потребою в підвищенні ефективності діяльності організацій та людини в умовах модернізації, реформування, трансформації та кризових ситуаціях суспільства.

Аналіз теоретичної спадщини засновників концепцій лідерства та сучасних розробок показав, що більшість визначень поняття «лідерство» пов'язане з відповідною моделлю поведінки особистості та процесом взаємовпливу між декількома суб'єктами, який спрямований на ефективний результат. Еволюційно теорії лідерства доповнювалися новими концепціями відносин між лідером і послідовниками, але у перспективі, завдяки теоріям лідерство-служіння та Shared leadership (спільне лідерство), практично зорієнтовані на послідовників. Однак є теорії лідерства, які не втратили свою актуальність в сучасних умовах розвитку та трансформації суспільства.

Вітчизняна медична реформа актуалізувала проблеми лідерства серед лікарів, які за новими функціональними обов'язками вже не можуть займати позицію спостерігача. Лікарі мають стати лідерами у своєму фаху і стати провідниками медичних реформ для всіх верст населення, для всього суспільства.

Для проведення ефективних змін у системі охорони здоров'я, без сумніву, потрібні харизматичні особистості. Харизматична теорія («теорія рис») виходить з німецької психології і концентрує свою увагу на природжених якостях лідера [2, с.65]. За цією теорією тільки сукупність певних психологічних рис людини дає можливість стати лідером, який, як лідер-харизматик, завжди прагне змінити ситуацію та запропонувати позитивне бачення розвитку організації у майбутньому. Лікар-харизматик завжди встановлює довірливі відносини з пацієнтом, легко переконує його у необхідності уважного ставлення до власного здоров'я, охоче пропагандує реформи, які на його думку будуть позитивно впливати на процес лікування пацієнтів та організацію його професійної лікарської діяльності. Харизматична особистість завжди прагне захопити лідерські позиції, тому у медицині такі лікарі зазвичай потрапляють на управлінські посади у системі охорони здоров'я.

Трансформації та реформи в суспільстві завжди передбачають оптимальні або корінні зміни в існуючих системах, метою яких є значне підвищення ефективності роботи організацій. Одна із популярних сучасних ситуаційних теорій лідерства визначає, що в умовах змін виникає потреба в лідерах, які швидко реагують на реформи та творчо адаптуються до нових правил. Прикладом цього є початковий етап реформування системи охорони здоров'я, який охопив першу ланку і вже виділів серед сімейних лікарів ситуаційних лідерів. Розробником цієї теорії лідерства є американський вчений Ф.Фідлер [3], який у своїй концепції робить акцент на інтеграції впливу стилів лідерства і ситуаційних змінних.

Ситуаційний підхід Ф.Фідлера може бути реалізований на практиці в основі нових організаційних принципів та моделях реформи системи охорони здоров'я і привести до ефективних результатів. Ефективність впроваджень основних завдань нової медичної реформи безпосередньо залежить від лікаря-лідера, якого вирізняє певна система особистих якостей та його поведінка в тій чи іншій ситуації, а також обраний їм стиль лідерства (креативний, амбіційний або товариський) для виконання необхідного обсягу та рівня робіт у професійної діяльності. Така ситуаційна теорія лідерства на практиці визначає незалежність особистісних якостей лікаря-лідера від ситуаційних факторів, а ефективність його роботи залежить від того, наскільки ситуація дає йому можливість впливати на інших людей для вирішення поставлених завдань.

Діяльність лікаря відноситься до типу професій «людина-людина» і завжди має емоційну складову. Тому для ефективних системних змін в системі охорони здоров'я необхідні емоційні лідери. Сутність теорії емоційного лідерства полягає в тому, що лідер повинен направляти колективні емоції в потрібне русло, створювати атмосферу дружності, боротися з негативними настроями. Вона передбачає емоційну компетентність, можливість надання емоційної підтримки, вміння управляти собою та відносинами з іншим людьми. І якщо прихильники теорії ситуаційного лідерства завжди виділяють як лідерські якості творчу обдарованість і високий рівень інтелекту, то концепція емоційного лідерства Д.Гоулмана [4] стверджує, що у XXI столітті відбувся реванш почуття над інтелектом. Сьогодні

здібності людини до професійних успіхів вимірюються не інтелектуальним коефіцієнтом (IQ), а емоційним коефіцієнтом (EQ) [5, с.7].

Лікаря зі здібностями емоційного лідера відрізняє спроможність аналізувати власні емоції та розпізнавати їх вплив на себе, інших, ситуацію в цілому. У емоційного лікаря-лідера більш розвинута інтуїція при прийнятті рішень та адекватна самооцінка. Ініціативність та креативність дій лікаря-лідера у сучасній медицині сприяють ефективній взаємодії з пацієнтом завдяки спілкуванню, спільній діяльності, розвитку поваги та довіри. Так, наприклад, лікар-стоматолог під час проведення реконструкції посмішки (або лікування) може вмотивувати пацієнта більш ретельно проводити індивідуальну гігієну порожнини рота, щоб запобігти розвитку багатьох захворювань.

Дослідники теорії емоційного лідерства вважають, що професійна група, яку очолює емоційний лідер показує високу ефективність роботи колективу на основі використання командної роботи та співробітництва. Емоційна компетентність, можливість надання емоційної підтримки, вміння управляти собою та відносинами з іншим людьми є складовими емоційного інтелекту людини і саме він зараз має переваги у сучасному комунікативному просторі медичної галузі, в умовах трансформації системи.

Потребу у нових лідерах вимагає і нове інформаційне суспільство. Інноваційність більшості процесів сучасної комунікації («держава в смартфоні») формує нові вимоги до лідерських здібностей керівників і фахівців системи охорони здоров'я. У вищих медичних закладах освіти вже не рідкістю є створення «Шкіл лідерства», діяльність яких спрямована на використання лідерського потенціалу у викладачів-лікарів, а також удосконалення навичок ефективної взаємодії практикуючих лікарів, розвиток їх мотиваційних стратегій, налаштування на зміни тощо[6, с.85].

Однак, лідерський потенціал лікаря немає обмежуватися лише харизмою, інтелектом, креативністю та емоційністю. Здатність до впровадження телемедичних технологій (цифрова медицина, телемедицина) та їх творчої адаптації у сучасній професійній медичній діяльності відкриває нові можливості для розвитку лідерських навичок та ініціатив фахівця XXI століття в умовах реформування медичної галузі України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чорний А. В. Сучасні теорії лідерства: загальний огляд та структурна модель/А. В. Чорний// Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал. – Острог : Вид-во НаУОА, 2018. – № 9(37). – С. 78–84.
2. Теоретичні аспекти теорій лідерства крізь призму ефективного лідерства [Електронний ресурс] / Л.С. Філатова, Л.В. Новохацька // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 3 (13). – С. 64-69. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>
3. Fiedler Fred E. The Effects of Leadership Training and Experience: A Contingency Model Interpretation/ Fiedler Fred E.// Administrative Science Quarterly. – 1972. –Vol. 17. – No. 4 (Dec.). – pp. 453-470. – Режим доступу: http://www.jstor.org/stable/2393826?seq=1#page_scan_tab_contents
4. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта : пер. с англ. / Д. Гоулман, Р. Бояцис, Э. Макки. – 3-е изд. – М. : Альбина Бизнес Букс, 2008. – 302 с.
5. Белікова Ю.В. Становлення та переваги емоційного лідерства/ Ю.В. Белікова// Український соціум. – 2012. – № 2(41). – С.7-16.

б. Досвід формування лідерської компетентності викладачів Харківської медичної академії післядипломної освіти / Хвисьок О.М., Марченко В.Г., Коломійченко Ю.А., Страшок Л.А., Гончарова О.Ю., Жеребкін В.В., Гирия М.П., Кудрявцева Т.О. //Матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої 60-річчю ТДМУ, «Сучасні підходи до вищої медичної освіти в Україні». – Медична освіта. – 2017. – № 3 – С.83-86.

УДК 378.147.091.33-027.22:811.161.2'243

Федько О.Ю.

Запорізький державний медичний університет
ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ПРИ
ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ПРАКТИЧНИЙ
АСПЕКТ

У статті проаналізовано особливості запровадження ігрових технологій у навчальний процес. Здійснено огляд найбільш ефективних завдань ігрового типу, які найчастіше використовують при викладанні української мови як іноземної. Наведено конкретні приклади завдань, зокрема з лексикою медичної тематики.

Ключові слова: *інтерактивні методи навчання, ігрові технології, рольова гра, комунікативна компетенція, проблемна ситуація.*

В статтє проанализировано особенности внедрения игровых технологий в учебный процесс. Подан обзор наиболее эффективных заданий игрового типа, который чаще всего используются при обучении украинскому языку как иностранному. Приведено конкретные примеры заданий, в частности с лексикой медицинской тематики.

Ключевые слова: *интерактивные методы обучения, игровые технологии, ролевая игра, коммуникативная компетенция, проблемная ситуация.*

The article deals with the analyses of the specificity of the introduction of game technologies into educational process. There was done a review of the most effective game tasks, which are most often used during Ukrainian as a foreign language classes. Several examples of tasks, including those related to medical topics, were given.

Keywords: *interactive teaching methods, game technologies, role play, communicative competence, problem situation.*

У сучасному навчальному процесі посилюється роль використання інтерактивних методів, адже вони передбачають активну взаємодію студента як з викладачем, так і з одногрупниками. Це сприяє активізації пізнавальної діяльності, підвищенню мотивації та ефективності навчання.

Серед інтерактивних методів навчання дослідники (В. Артемов, Н. Головка, І. Зимня, Н. Кіш, С. Ніколаєва, В. Скалкін, П. Щербань та ін.) особливу увагу приділяють ігровим технологіям, позаяк їх залучення дозволяє «підвищити інтерес студентів до навчання, рівень сформованості пізнавального інтересу, рівень мовної компетентності студентів; позитивно вплинути на діяльність особистості...; підвищити загальний рівень групової згуртованості» [2, с. 19].

Мета цієї розвідки – здійснити огляд завдань ігрового типу, оптимальних за ефективністю при викладанні української мови як іноземної.

Гра – форма самостійної та творчої пізнавальної діяльності, що сприяє узагальненню та систематизації знань, формує навички самостійного (або колективного) вирішення поставлених завдань, вміння аналізувати проблемну ситуацію, моделювати можливі шляхи її розв’язання. На думку Н. Кіш, гра «допомагає активізувати, закріпити, проконтролювати і скоригувати знання,

навички та вміння, створює навчальну і педагогічну наочність у вивченні конкретного матеріалу» [4, с. 102]. З огляду на інтенсивність навчального процесу та складність періоду адаптації для студентів-іноземців, використання ігрових методів полегшує процес навчання за рахунок підвищення мотивації, практичного використання здобутих знань, можливості самореалізації.

Важливим елементом ефективності ігрових технологій є емоційний компонент. Зацікавленість, суперництво, азарт змушують студентів розкрити свій потенціал, творчо підійти до розв'язання поставлених проблем. Студенти також вчаться будувати висловлювання у стресових ситуаціях, контролювати свої емоції, вдосконалюють навички (само)організації.

Застосування ігрових технологій можливо лише за належної попередньої підготовки студентів, засвоєння ними необхідного мінімуму знань, виконання організаційних вимог, а також чіткого усвідомлення критеріїв успішності виконання завдань та системи оцінювання.

Зважаючи на мікроклімат та налагодженість співпраці у групі, викладач варіює обсяг та детальність підготовки. В окремих випадках доцільною видається індивідуальна робота студентів із такого типу завданнями на початковому етапі, щоб полегшити подальшу роботу у командах. При впровадженні ігрових технологій навчання викладач має зважати не лише на згуртованість та психологічні особливості групи, але також і на рівень засвоєння знань з предмету. Подібні завдання можуть використовуватись як для вивчення нового матеріалу, так і для повторення або закріплення пройденого в залежності від мовленнєвого рівня та здібностей студентів.

При вивченні української мови як іноземними ефективними та зручними як для індивідуальної, так і групової роботи є різні типи завдань.

I. Укладання слів з алфавіту: викладач має забезпечити гравців комплектами літер українського алфавіту, які вони спочатку можуть на швидкість розкласти в алфавітному порядку, а потім використовувати літери для складання запропонованих слів (простий рівень складності).

II. Поєднання частин слів: словник певного уроку або теми необхідно роздрукувати і розрізати слова на кілька фрагментів (простий рівень складності).

III. Підписання малюнків або частин малюнку, що репрезентують лексику певного уроку або теми (простий рівень складності). Можна провести змагання, котра команда наведе найбільшу кількість слів.

IV. Розв'язання філвордів та кросвордів, слова в яких треба розшифрувати або за картинками (простий рівень складності), або за поясненням (вищий рівень складності).

Наприклад, філворд до теми «Моя родина». Такий тип завдань ефективний для повторення пройденого матеріалу, але також може бути задіяний і для вивчення нової лексики, якщо у студентів буде перелік слів, які треба знайти у філворді.

Б	А	Б	У	С	Я	Ф
П	М	А	Т	И	Ю	Д
Д	О	Т	С	Н	Т	Я
І	Ц	Ь	Б	Ф	І	Д
Д	І	К	Р	Н	Т	Ь
У	И	О	А	О	К	К

С Е С Т Р А О
 Ь Г Д О Ч К А А
 МАТИ
 БАТЬКО
 СИН
 ДОЧКА
 СЕСТРА
 БРАТ
 ДЯДЬКО
 ТІТКА
 ДІДУСЬ
 БАБУСЯ

V. Виконання граматичних завдань за картками: відповідно до обраної граматичної теми одне чи кілька слів у реченні подаються в дужках у початковій формі, студент повинен швидко дати правильну відповідь. Завдання можна виконувати просто по черзі, або на час – виграють гравці, що за визначений час дали найбільше правильних відповідей (простий або вищий рівень складності).

Такий тип завдань оптимальний для повторення та закріплення граматичних конструкцій, адже найбільшу складність при вивченні флективних мов становить визначення, яку форму потрібно вжити.

У картках можна зіставити різні синтаксичні конструкції, що передають подібну інформацію, наприклад: «Мій батько – (лікар)» і «Мій батько працює (лікар)»; «Я іду в (університет)» і «Я іду до (університет)»; «Хірург користується (скальпель)» і «Хірург використовує (скальпель)» тощо. Доцільно включити також картки, у яких треба обрати одне з двох запропонованих слів, наприклад, «Зараз студенти (іти/ходити) до університету» і «Студенти щодня (іти/ходити) до університету» та ін. Складність завдань варіюється (від одного слова в дужках до укладання речення з початкових форм слів).

Для більшої ефективності вправи рекомендується її регулярно повторення при постійному збільшенні кількості карток відповідно до вивчення нових граматичних конструкцій. Це не лише сприятиме повторенню пройденого матеріалу, але й допоможе студентам призвичаїтися до необхідності вибору закінчень в залежності від синтаксичної побудови фрази.

VI. Укладання речень зі словами: гравець обирає одну з карток і мусить швидко побудувати речення з надрукованим на ній словом (або поєднати в речення низку наведених слів). Завдання виконується по чергово або на швидкість. При цьому оцінюється також правильність побудування речення і його розлогість (простий або вищий рівень складності).

До такого типу завдань можна долучити культурологічний елемент (прислів'я, поезії тощо). Наприклад, при вивченні будь якої теми, пов'язаної і здоров'ям людини, можна залучити набір прислів'їв.

Весела думка –	половина здоров'я.
Гидке зілля краще від	хвороби.
Гіркий тому вік, кому треба	лік.
Журба здоров'я	забирає, до труни попихає.
Здоров'я не купиш	ні за які гроші.
Здоров'я –	краще багатства.
Здоров'я маємо – не дбаємо,	а стративши – плачем

Окрім смерті від усього вилікуєшся.
Той здоров'я не цінить, хто хворим не був.
У здоровому тілі – здоровий дух.

Оптимальною при складанні висловлювань із кількох частин буде робота у невеликих групах (2-3 студентів), тож необхідно підготувати достатню кількість комплектів розрізаних карток.

VII. Укладання зв'язного тексту з фрагментів (вищий рівень складності).
Наприклад, вибудувати з розрізаних уривків розповідь:

Грип – це інфекційне захворювання
верхніх дихальних шляхів. Вірус грипу передається
повітряно-крапельним шляхом.
Тому віруси грипу дуже швидко
поширюється і набувають характеру епідемій і пандемій.
З моменту потрапляння вірусу в організм до появи перших симптомів
може пройти від одного до трьох днів.
Зазвичай ознаки грипу починаються з
різкого стрибка температури тіла до 38-40оС (до тридцяти восьми-сорока
градусів Цельсія). Цей стан супроводжується
загальною слабкістю, ознобом, болем у м'язах та очних яблуках.
З'являються відчуття сухості в носі та
глотці (першіння), сухий кашель.
Симптоми зберігаються від трьох – п'яти днів до
одного тижня. Можуть бути вірусні та бактеріальні ускладнення грипу
(пневмонія, риніти, трахеїти, отити тощо).

VIII. Пояснити значення слова: студент має дати визначення слова з картки, уникаючи спільнокоренових, так, щоб його команда змогла його вгадати. Завдання виконується по чергово або на швидкість (вищий рівень складності);

IX. «Рольові ігри» – моделювання мовленнєвих ситуацій з побутової (знайомство, у крамниці, у транспорті, в їдальні, в гуртожитку тощо) або професійної сфери (зокрема, у медичних ВНЗ «лікар» – «пацієнт», «медсестра» – «пацієнт», «стоматолог» – «пацієнт», «лікар – лікар» та ін).

Студентам може надаватися конкретна тема, ситуація або набір мовних елементів (простий або вищий рівень складності). В. Бурикіна слушно наголошує на необхідності поетапної підготовки до рольової гри: 1) окреслення специфіки мовленнєвої ситуації, визначення потрібних мовних засобів, етикетних формул; 2) відпрацювання окремих висловлювань у мікроситуаціях; 3) власне виконання визначеної ролі [1, с. 75]. У процесі підготовки до рольової гри «викладач формулює комунікативні завдання таким чином, аби забезпечити не лише діяльність, а і взаємодію студентів, тобто змодельовати умови майбутньої професійної комунікації. При цьому висловлювання одного студента має виступати стимулом до мовленнєвої активності інших» [3, с. 158].

Якщо у студентів виникають труднощі з укладанням власного діалогу, можна полегшити завдання, запропонувавши опорні репліки.

Наприклад, діалог «У лікаря»:
– Добридень, пане лікарю. Можна зайти.
– ...
– Візьміть, будь ласка.
– ...

- У мене часто болять очі і голова.
- ...
- Я сиджу за комп'ютером близько семи годин на день. Я працюю бухгалтером.
- ...
- Сто тридцять на дев'яносто.
- ...
- Де я можу це зробити кардіограму та здати аналізи?
-
- Дякую, лікарю.
- ...
- До побачення.

Доповнення діалогу пропущеними репліками привчає студентів вдумливо ставитися до висловлювань співрозмовника та коректно на них реагувати.

Ефективність рольових ігор для закріплення вивченого матеріалу та формування практичних навичок залежить від «наявності уявної ситуації, усвідомлення студентами ігрового результату, наявності дружньої конкуренції, зацікавленості та залучення всіх учасників групи; фокусації на використанні мови, а не на граматичних та лексичних аспектах; використання, повторення та закріплення вивченого матеріалу» [3, с. 157].

Звісно, наведеними прикладами не вичерпується багатий арсенал ігрових технологій, їх розробка та запровадження залишається одним із актуальних завдань методики викладання іноземної мови, зокрема й української. Беззаперечною, однак, є ефективність їх залучення у навчальному процесі з метою посилення мотивації учнів й пожвавлення ритму занять, задля уникнення схоластичного заучування матеріалу та вдосконалення комунікативних навичок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурикіна В. Значение ролевых игр в формировании коммуникативных навыков студентов в процессе обучения английскому языку в неязыковом вузе / В. Бурикіна // Диалог зыков и культур в современном мире: Материалы Второй Международной заочной научно-практической конференции. – Електросталь: Новый гуманитарный институт, 2012. С. 73–76.
2. Головка Н. Ігрові технології як засіб активізації пізнавальної діяльності студентів / Н. Головка // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка. – 2015. – Вип. 1. – С. 17–20.
3. Зевченко Т. Використання ігрових технологій навчання іноземних мов для підвищення ефективності навчального процесу / Т. Зевченко, Н. Дудик // Збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Іноземна мова у професійній підготовці спеціалістів: проблеми та стратегії». – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. – С. 156–159.
4. Кіш Н. Ігрові технології як ефективний засіб навчання професійного іншомовного спілкування майбутніх фахівців різних спеціальностей / Н. Кіш // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2016. – Вип. 2. – С. 101–104.

УДК: 378.015.3:158.947.3

Фоміна Л.В., Шейко А.О.

Харківський національний медичний університет ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОКОНТРОЛЮ У СТУДЕНТІВ

Актуальність. Сьогодні становлення особистості відбувається в нових соціально-економічних і політичних умовах, в іншій морально-етичній атмосфері, що потребує перегляду самих підходів до організації педагогічного процесу. В сучасних умовах за рахунок діяльності, самостійності і проявів різних форм її

активності відбувається значне розширення й поглиблення зв'язків людини з навколишнім світом та іншими людьми.

Мета написання тез полягає у теоретичному обґрунтуванні моделі процесу формування досвіду самоконтролю в навчальній діяльності студентів.

Методи дослідження. Для реалізації цілей і завдань дослідження використовувалися методи теоретичного пізнання: вивчення психолого-педагогічної літератури, теоретичний аналіз, синтез, конкретизація й класифікація.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що розглянуто сутність поняття досвіду самоконтролю, дано його визначення, виявлено ціннісно-особистісні засади, науково обґрунтовано структуру досвіду самоконтролю, розкрито теоретичні основи й особливості побудови процесу формування досвіду самоконтролю у студентів.

Виклад основного матеріалу. Психолого-педагогічні дослідження свідчать про те, що ті, хто навчаються успішно засвоюють навчальний матеріал за наявності двох умов: коли вони проникають у сутність досліджуваних фактів та явищ і якщо виявляють пізнавальну самостійність і активність. Активізація й розвиток пізнавальної самостійності студентів стають можливою, якщо в процесі виконання завдань на занятті і вдома здійснюється самоконтроль за навчальною діяльністю.

Дослідники по-різному визначають зміст, що вкладається в поняття «самоконтроль». Самоконтроль належить до сфери, яку філософи позначили як «сам про себе»: механізм забезпечення надійності в будь-якому виді діяльності; здатність до протидії несприятливим факторам; готовність до внесення зміни в діяльність (С. Г. Нікіфоров, О. Г. Спіркін, В. В. Столін, І. І. Чеснокова).

У психолого-педагогічних дослідженнях безпосередньо з проблеми самоконтролю намітилося розуміння його дуалістичного походження. Самоконтроль, з одного боку, розглядають як характеристику самосвідомості, яка залежить від розвитку здібностей, відносин, готовності людини до самоврядування самостійними діями. З іншого боку, його розуміють як один з механізмів регуляції діяльності, поведінки, відносин людини.

В узагальненому варіанті в психології самоконтроль розуміється як «усвідомлення і оцінка суб'єктом власних дій, психічних процесів і станів» (А. М. Прихожан, Н. М. Толстих).

Здебільшого нас цікавило питання про роль і місце самоконтролю в навчальній діяльності.

Дослідники розглядають самоконтроль у навчальній діяльності й здатність до самоконтролю як один із проявів активності людської особистості в процесі самопізнання й самовиховання, як компонент навчальної діяльності, що полягає в аналізі, регулюванні її ходу й результатів, або як уміння, навичку контролювати свою діяльність і виправляти помилки (Ю. К. Бабанський, І. Я. Лернер).

При написанні тез ми дотримувалися визначення, запропонованого В. А. Крутецьким. Так він визначає самоконтроль як свідому оцінку й регулювання людиною своєї діяльності й поведінки, своїх дій і вчинків відповідно до поставлених цілей або вимог до самого себе, правил та вимог суспільства. Самоконтроль дає можливість людині керувати своєю діяльністю і поведінкою, коригувати їх, контролювати здійснення наміченого плану дій, утримуватися від небажаних дій» (В. А. Крутецький).

Розглянувши різні підходи до визначення самоконтролю ми побачили свідомий характер цього явища, його зв'язок з мисленням, увагою, пам'яттю.

Будучи якістю особистості, самоконтроль є також компонентом навчальної діяльності. Самоконтроль як спільне навчальне вміння притаманне кожній людині, але різною мірою. Це вміння можна вдосконалювати й цілеспрямовано формувати в процесі будь-якої діяльності, у тому числі й навчальної.

Виокремлюють такі типи вправ, що забезпечують цілеспрямоване формування самоконтролю та самооцінки:

- прості завдання, сформульовані в непрямій формі;
- задачі та завдання, що передбачають різні способи вирішення;
- зворотні завдання, задачі;
- завдання із зайвими або відсутніми даними;
- до кінця невизначені задачі та завдання, що мають кілька рішень;
- відкриті завдання;
- перевірка на окремому випадку;
- нестандартні задачі;
- завдання, що формують спостережливість;
- вправи з перевірки готових рішень, у тому числі неправильних (Ц. Г. Бербришвілі, М. А. Гончарова, С. Г. Манвілов).

Отже, можна зробити такі висновки: дослідники пропонують різні методики навчання, що сприяють формуванню самоконтролю в навчальній діяльності, оволодіння навичками самоконтролю як на занятті, так і під час підготовки до нього привчає студентів до планування навчальної праці, сприяє розвитку уваги, пам'яті, становленню адекватної самооцінки.

УДК 378.147.091.3:016:616-053.2

**Фролова Т.В., Терещенкова І.І., Стенкова Н.Ф.,
Сіняєва І.Р., Атаманова О.В., Кононенко О.В., Барчан Г.С.**

Харківський національний медичний університет

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНІ СХЕМИ ЯК ЗАСІБ ОРІЄНТОВНОЇ ОСНОВИ ДІЙ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПРОПЕДЕВТИКИ ПЕДІАТРІЇ

У статті розглянуто питання вдосконалення методики викладання нового навчального матеріалу викладачами клінічної кафедри, розроблено та представлено результати впровадження методики формування орієнтовної основи дій студентів у процесі вивчення дисципліни «Пропедевтика педіатрії» засобами структурно-логічних схем. Відмічено позитивне ставлення більшості студентів до використання розробленої методики навчання, що підтверджує високий інтерес студентів до сучасних інноваційних методів, які сприяють активізації познавальної діяльності та підвищенню фахових компетенцій.

Ключові слова: *методика навчання, орієнтовна основа дій, структурно-логічна схема, пропедевтика педіатрії*

The article deals with the issues of improving the methodology of teaching new subject at the clinical departments, and elaborates and presents the results of the implementation of the methodology of forming an orientation basis of students' actions in the course of studying the discipline "Propedeutics of Pediatrics" by means of structural and logical schemes. The positive attitude of the majority of students to the use of the developed teaching methodology was noted, which confirms the high interest of students in modern innovative methods that promotes the activation of cognitive activity and increases the professional competences.

Keywords: *Teaching methods, indicative basis of activity, structural-logical scheme, Propaedeutics of Pediatrics*

В статье рассмотрены вопросы совершенствования методики преподавания нового учебного материала преподавателями клинической кафедры, разработаны и представлены результаты внедрения методики формирования ориентировочной основы действий студентов в процессе изучения дисциплины «Пропедевтика педиатрии» с помощью структурно-логических схем. Отмечено положительное отношение большинства студентов к использованию разработанной методики обучения, что подтверждает их интерес к современным инновационным методам, способствующим активизации познавательной деятельности и повышению профессиональных компетенций.

Ключевые слова: *методика обучения, ориентировочная основа действий, структурно-логическая схема, пропедевтика педиатрии*

Постановка проблеми. Формування фахових компетентностей у студентів-медиків є важливою складовою успішної професійної діяльності в майбутньому та вимагає сучасних методів і технологій навчання. [5, ст. 47;6, ст. 17]. Перелік цих методів є досить широким, можливості їх різнопланові, тому слід передбачати провідні стратегічні напрями, які б спонукали студентів-медиків творчо виконувати завдання, активізували пізнавальну діяльність та допомагали сформуванню навички до практичного застосування набутих знань [3, с. 74]. Розробка технологій формування нових знань, спрямованих на виконання оптимальної орієнтовної основи дії (ООД) дозволить реалізувати необхідні професійні навички. Окреме місце в процесі стимулювання навчально-пізнавальної діяльності посідає використання структурно-логічних схем (СЛС)[1, с. 3]. Визначення їх видів та способів побудови, умов застосування й ефективності їх використання в процесі викладання клінічних дисциплін в закладах вищої медичної освіти є актуальним.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. В основі методик навчання, які базуються на застосуванні схем ООД, лежить теорія поетапного формування розумових дій П.Я.Гальперіна [9, с. 47]. Розробку та розвинення основних положень методики дієвого навчання здійснено в роботах Б. Ц. Бадмаєва, Ю. І. Машбиця, З. О. Решетової, Н. Ф. Тализіної, О. Атанова, та ін. Науковцями доведено, що методики навчання, які побудовані на підґрунті використання психологічної закономірності засвоєння знань, дозволяють здобути результати більш високої якості, в більш короткі строки, з меншим витрачанням зусиль та ресурсів [1, с. 3]. Значний внесок в проблему використання абстрактної наочності (у вигляді схем) зробили Л. Нечепоренко, Л. Дашко, Г. Іваницька, М. Девдера, В. Пономаренко. В їхніх працях розкрито значення та способи схематичної наочності в навчанні, функції та прийоми використання, розглянуто ефективність навчання з використанням зорових опор. Схеми, насамперед, є засобом узагальнення та міцного засвоєння навчальної інформації, формування умінь і навичок структурування та систематизації навчального матеріалу. Із зростанням ролі наочності в навчальному процесі почали з'являтися дослідження з питань застосування схематичного відтворення теоретичного матеріалу [4, с.156]. Деякі аспекти застосування СЛС та практики навчання з використанням таких схем були об'єктом дослідження Л.В. Кохан, І.Ю. Соколової, С.В. Вельми, Войтенко Л.П., С. Ігнатенко. Роботи В.Ф. Шаталова, С.М. Лисенкової, Н.І. Кулакової, С.Д. Шевченката ін. науковців присвячені питанням методики створення та використання схематичних засобів навчання в освітньому процесі.[2, с. 259]. Дані

наукових досліджень С. Погорєлова, Л. Кохан, Н. Савкової свідчать про те, що використання такого виду наочності сприяє засвоєнню навчальної інформації, формуванню умінь і навичок структурування та систематизації навчального матеріалу, усвідомленому сприйняттю нових знань.[7, с. 72; 8, с. 263;10, с. 249]. Однак, як показав огляд останніх досліджень та публікацій, питання впровадження технологій формування нових знань, спрямованих на виконання оптимальної ООД засобами СЛС при викладанні безпосередньо клінічних дисциплін фрагментарні.

Формування завдання дослідження: визначення доцільності впровадження методики формування орієнтовної основи дій студентів у процесі вивчення дисципліни «Пропедевтика педіатрії» засобами структурно-логічних схем.

Виклад основного матеріалу дослідження. ООД спрямована, перш за все, на правильну й раціональну побудову виконавчої частини та на вибір одного з можливих способів реалізації проекту. Іншими словами, ООД забезпечує не тільки правильне виконання дії, але й раціональний вибір одного з багатьох можливо точних виконань. Схема як графічне зображення в загальних рисах відображає певну систему, розкриває взаємодію її елементів, визначає особливості зв'язків між елементами системи. Зручність схем у процесі опрацювання навчального матеріалу зумовлена тим, що вони в лаконічному, спрощеному вигляді, дозволяють репрезентувати основну думку, ідею за допомогою умовних елементів[11, с. 9]. Складання схем сприяє формуванню вмінь та навичок щодо установалення причинно-наслідкових зв'язків; установалення асоціативних та логічних зв'язків між окремими елементами тексту; унаочнення цілісної структури питання, що розглядається; упорядкування організації, структуризації процесу пізнання, роботи з текстом; креативного вирішення проблем, візуалізації інформації; використання загальнонаукових методів пізнання (аналіз, синтез, порівняння, ідеалізація, абстрагування) та ін. [11, с. 10; 4, с. 157]. Проте, поза увагою вчених залишаються шляхи, прийоми та способи використання СЛС з метою стимулювання навчально-пізнавальної діяльності студентів медичних спеціальностей.

Формування професійної компетенції майбутніх лікарів спеціальності «Медицина», згідно Стандарту вищої освіти начального плану, здійснюється в межах кількох навчальних дисциплін, однією з яких є «Пропедевтика педіатрії». Вивчення пропедевтики педіатрії в медичному ВУЗі проходить впродовж V-VI семестрів 3-го року навчання і створює основи вивчення студентами педіатрії та інших клінічних дисциплін, передбачає формування вмінь застосовувати знання з пропедевтики педіатрії в процесі подальшого навчання й у професійній діяльності. У процесі вивчення дисципліни студенти одержують знання про: педіатрію як науку про здорову і хвору дитину; періоди дитячого віку; особливості фізичного та психомоторного розвитку дітей різного віку; раціональне вигодовування дітей; анатоמו-фізіологічні особливості та методике обстеження, семіотику захворювань різних органів і систем у дітей різного віку.

Досвід викладання пропедевтики педіатрії переконливо доводить, що формування предметних компетентностей із вказаної дисципліни відбувається лише при створенні та дотриманні певних педагогічних умов і потребують перегляду форм їх організації та проведення. На нашу думку, навчальну інформацію з клінічної дисципліни слід подавати студентам як в послідовній знаково-символічній формі, так і в узагальненій, у вигляді інформаційних СЛС, використовуючи переважно дедуктивний принцип - від загального до приватного і,

в разі необхідності, індуктивний - від часткового до загального. Так викладачами кафедри пропедевтики педіатрії № 1 ХНМУ на практичних заняттях запроваджено методику ООД із застосуванням СЛС.

З метою визначення відношення студентів до використання даної методики нами проведено незалежне анонімне анкетування 138 студентів 3 курсу, що навчаються на кафедрі пропедевтики педіатрії № 1. Студентам пропонувалися анкети із запитаннями з приводу доцільності, доступності, результативності застосування засобів активізації пізнавальної діяльності.

Аналіз результатів анкетування показав, що 69,6 % респондентів відзначили, що СЛС впорядковано, повно й послідовно розкрили зміст тем та сприяли підвищенню інтереса до майбутньої спеціальності; 19,6% - зазначили, що СЛС ніяким чином не вплинули на ставлення до навчального матеріалу та професії та 10,8 % - висловили своє негативне ставлення. Також, 59,4 % студентів відмітили, що завдяки СЛС були здобуті знання зв'язків між поняттями, процесами, явищами, що допомогло зробити зрозумілішим навчальний матеріал; 28,3 % відповіли, що лише деякі знання стали більш зрозумілими та системними, та 12,3% студентів зазначили, що СЛС не вплинули на рівень розуміння навчального матеріалу. Стосовно питання більш частого використання СЛС під час практичних занять 52,9% опитаних студентів підтвердили, що позитивний приклад реалізації СЛС показав дієвість цих засобів і доцільність їх максимального застосування; 26,8 % респондентів вказали на те, що за певних умов СЛС можуть бути застосованими в навчальному процесі. І тільки 20,3 % відзначили, що СЛС – пуста витрата часу і не бачать в них необхідності.

Таким чином, переважна більшість опитаних студентів позитивно та із зацікавленістю ставляться до використання розробленої методики навчання при викладанні пропедевтики педіатрії. Це підтверджує високий інтерес студентів до сучасних інноваційних методів, які сприяють активізації пізнавальної діяльності та підвищенню фахових компетенцій.

Експериментальна перевірка ефективності розробленої методики формування орієнтовної основи дій студентів у процесі навчання дисципліни «Пропедевтика педіатрії» засобами структурно-логічних схем полягала у визначенні рівня змін навчальної успішності студентів. Педагогічний експеримент було реалізовано таким чином: контрольним параметром було обрано навчальну успішність із дисципліни пропедевтика педіатрії студентів попереднього року навчання, експериментальним - успішність цього року. Щодо умов навчання, контингенту студентів та середньої базової успішності, групи були практично, співставленими. Це дало можливість допустити, що саме реалізація засобів активізації пізнавальної діяльності передусім позначається на зміні навчальної успішності студентів. Порівняння результатів контрольних зрізів знань в обох групах доводить ефективність розробленої методики навчання. Так, в дослідницькій групі суттєво (в 1,7 разів) підвищилися середні показники академічної успішності студентів.

Висновки з цього дослідження та перспективи.

1. Розробка технологій формування нових знань за методикою проектування та реалізації оптимальної орієнтовної основи діяльності дозволить сформувати необхідні якості професійних дій майбутніх лікарів.

2. Використання предметних або наочних методів навчання робить процес викладання та засвоєння навчальних дисциплін суттєво ефективнішим.

3. Структурно-логічні схеми є одним із засобів формування орієнтовної основи дії студентів щодо узагальнення та запам'ятовування навчальної інформації, формування навичок та вмінь структуризації та систематизації навчального матеріалу.

4. Проведені нами дослідження підтвердили доцільність застосування СЛС при вивченні студентами дисципліни пропедевтика педіатрії, так як це сприяє ефективності сприйняття навчальної інформації студентами, активізації пізнавальної діяльності, розвитку інтелектуальних умінь та мислення в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борсук К. М. Особливості застосування теорії учіння про поетапне формування розумових дій у процесі навчання іноземної мови /К. М. Борсук // Психологічні науки © 2012 Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України 2/2012 Vnadps_2012_2_12.pdfЕлектр.Ресурс.
2. Войтенко Л. П. Методичніаспектистворення та використаннядидактичнихімітаційних моделей у процесівивченнямедициноїінформатики / Л. П. Войтенко // Збірн. наук.праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. - 2014. - Вип. 66. - С. 258-264. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2014_66_46.
3. Гладуш В. А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія. Навч. посіб. / В. А. Гладуш, Г. І. Лисенко – Д., 2014. – 416 с.
4. Єрмоленко Є.І. Використання структурно-логічних схем у процесі фахової підготовки майбутніх інженерів-педагогів / Є.І. Єрмоленко // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: зб. наук. праць.2014. – № 25. – С. 155-161
5. Закон «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII: Розділ IX.- Організація освітнього процесу.- Стаття 47. Освітній процес.
6. Закон України Про вищу освіту [Текст] від 05.09.2017 № 2145-VIII //Відомості Верховної Ради України. – 2017. - № 38-39, Стаття 17.
7. Ігнатенко С. Використання структурно-логічних схем у процесі організації самостійної роботи майбутніх інженерів-педагогів / С. Ігнатенко, Є. Єрмоленко // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка]. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічноїосвіти. - 2015. - Вип. 7(1). - С. 72-75. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz_pmfm_2015_7\(1\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz_pmfm_2015_7(1)_21).
8. Кохан Л.В. Структурно-логічні схеми як засіб абстрактної наочності / Л.В. Кохан / Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах 2013 р., вип. 32 (85) 263-270.
9. Максименко С.Д. Генетичнапсихологіяучіннялюдини: монографія / С.Д. Максименко. – Київ: ВидавничийДім «Слово», 2017. – 206 с.
10. Савкова Н.О. Використання логічних схем-конспектів на уроках світової літератури [Текст] / Н.О. Савкова // Таврійський вісник освіти, 2013. – № 4 (44). – с. 249-256.
11. Структурно-логічнісхеми. Таблиці. Опорніконспекти. Есе. Навчальніпрезентації: рекомендації до складання:метод.посіб. для студ. / уклад.:Л. Л. Бутенко, О. Г. Ігнатович, В. М. Швирка. – Старобільськ, 2015. – 112 с.

УДК: 378:616-053.2

*Цвіренко С.М., Похилько В.І., Чернявська Ю.І.,
Соловійова Г.О., Жук Л.А.*

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава ДЕОНТОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИСВІТЛЕННЯ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ЛІКАРЯ-ПЕДІАТРА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті висвітлено основні деонтологічні аспекти роботи лікаря-педіатра в сучасних умовах. Особливу увагу приділено питанням спілкування з хворими дітьми та їх родинами, створенню довірливих відносин, зниженню страху у дитини і її рідних щодо захворювання. Акцентовано увагу на умінні

лікаря-педіатра проінформувати батьків про методи діагностики, лікування дитини, можливий розвиток ускладнень, налаштувати їх на співпрацю та активну допомогу. Головним носієм інформації при вивченні деонтології в педіатрії є викладач, професійний обов'язок якого полягає в тому, щоб крім надання студенту фахових знань, прищеплювати любов до педіатрії; розвивати потребу в здобутті нових знань, поважати інтереси хворої дитини; спонукати студента до постійного вдосконалення. З урахуванням сучасних вимог до лікаря-педіатра зроблено акцент на ключовій ролі викладача в становленні майбутнього фахівця. Висвітлено вимоги, що висувуються до викладачів вищої школи, і важливість морального клімату на кафедрах та лікувальних закладах для формування деонтологічних якостей майбутнього педіатра. Усім аспектам проблеми спілкування лікаря з дитиною та її батьками важливо постійно приділяти увагу впродовж усього періоду навчання. Таким чином, викладання педіатрії має особливості, в числі яких висвітлення основ медичної деонтології, що в професійній підготовці лікарів набуває важливого значення.

Ключові слова: педіатрія, медична деонтологія, спілкування, вища освіта

В статтє отражены основные деонтологические аспекты работы врача-педиатра в современных условиях. Особое внимание уделено вопросам общения с больными детьми и их семьями, созданию доверительных отношений, снижению страха у ребенка и его родных. Акцентировано внимание на умении врача-педиатра информировать родителей о методах диагностики и лечения ребенка, возможности развития осложнений, побудить их к сотрудничеству и активной помощи. Главным носителем информации при изучении деонтологии в педиатрии является преподаватель, профессиональный долг которого заключается в том, чтобы помимо передачи студенту профессиональных знаний, прививать любовь к педиатрии; развивать потребность в получении новых знаний, уважать интересы больного ребенка; побудить студента к постоянному совершенствованию. С учетом современных требований к врачу-педиатру сделан акцент на ключевой роли преподавателя в становлении будущего специалиста. Освещены требования, предъявляемые к преподавателям высшей школы, и важность нравственного климата на кафедрах и лечебных учреждениях для формирования деонтологических качеств будущего педиатра. Всем аспектам общения врача с ребенком и его родителями постоянно уделять внимание в течение всего периода обучения. Таким образом, преподавание педиатрии имеет особенности, в числе которых медицинская деонтология, которая в профессиональной подготовке врачей играет важную роль.

Ключевые слова: педиатрия, медицинская деонтология, общение, высшее образование

The article deals with the basic deontological aspects of the pediatrician's work in modern conditions. Particular attention is paid to the issues of communication with sick children and their families, building trusting relationships, reducing fear in the child and his relatives about the disease. Emphasis is placed on the pediatrician's ability to inform parents about the methods of diagnosis, stages and tactics of treatment of the child, the possible development of complications, to set them up for cooperation and active assistance. The main carrier of information in the study of pediatrics is a teacher whose professional duty, in addition to providing the student with certain professional knowledge, is to constantly students the love to pediatrics; develop the need for new knowledge, respect the interests of the sick child; to encourage the student for continuous

improvement. Taking into account the modern requirements for a pediatrician, the emphasis is placed on the key role of the teacher in becoming a future specialist. The requirements for higher work in the following areas: to instill in education teachers and the importance of the moral climate in the departments and medical institutions for the formation of the deontological qualities of the future pediatrician are highlighted. It is important that all aspects of the physician's communication with the child and his or her parents will be constantly monitored. Thus, teaching pediatrics has features, including mastering the basics of medical deontology, which in the professional training of pediatricians becomes extremely important for the formation of a young specialist who meets modern requirements. Thus, the education of pediatrics has many specialties, including some basic principles of medical deontology, which is especially important for professional training.

Key words: *pediatrics, medical deontology, communication, higher education*

Питання медичної деонтології посідають важливе місце в діяльності лікаря. Медична деонтологія – це сукупність етичних норм і принципів поведінки медичних працівників під час виконання своїх професійних обов'язків. Етичний фактор завжди в медицині мав велике значення. Професія лікаря передбачає не лише наявність глибоких професійних знань, але й високої моральності [1, с. 34]. Професійна сфера лікарів різного фаху має свої особливості, які визначаються діалектичним взаємозв'язком об'єкта й суб'єкта діяльності, тими відмінними умовами, в яких відбувається їх взаємодія [4, с. 95]. Робота лікаря-педіатра відрізняється тим, що об'єктом діяльності є дитина в стані хвороби, рідше здоров'я.

Одним із перших на деонтологію в педіатрії звернув увагу С.Х. Хотовицький (1847), який зазначав, що «звичайно розпізнавання і лікування дитячих хвороб вимагає набагато ретельнішого спостереження, набагато більшої прозорливості і практичної навички, ніж як потрібно в ставленні до хвороб дорослих осіб; дитячому лікарю ... потрібний особливий такт і особливе почуття, семіотичне..., дитячий лікар повинен мати особливу природжену прихильність до дітей, він повинен знаходити задоволення в спілкуванні з дітьми, повинен уміти з дітьми бути як би дітлахом».

Етико-деонтологічним питанням присвячується значна кількість публікацій, і, здається, всі аспекти детально висвітлені. Проте нині медична деонтологія набула особливої актуальності в результаті зміни соціально-економічних умов, реформування системи охорони здоров'я, завдяки новим методам інструментального й лабораторного дослідження, розвитку ринкових відносин у медицині. За останні роки прогресували явища дегуманізації, відчуження лікаря від пацієнта, зменшилося значення контакту «лікар–хворий» [2, с. 110].

Основними деонтологічними принципами роботи лікаря-педіатра є такі: педіатр повинен зробити все можливе, щоб допомогти хворій дитині; уникнути будь-яких дій, які можуть нашкодити хворому; уміти контактувати не тільки з хворою дитиною, а й з її батьками; бути коректним, доброзичливим і демократичним зі своїми колегами; дотримуватися лікарської таємниці [3, с. 469].

Особливість роботи лікаря-педіатра полягає в тому, що він не лише має прямий контакт із дитиною, що вимагає знання анатоμο-фізіологічних особливостей дітей різного віку й уміння спілкуватися з ними, але й повинен спілкуватися з батьками і найближчими родичами дитини, кожен з яких має свої характеристичні особливості і своє бачення стану здоров'я дитини. При проведенні діагностично-лікувального процесу лікар у першу чергу встановлює контакт із

дитиною (винятком є діти раннього віку). У більшості випадків, якщо дитина не чинить опір лікарю, то батьки сприймають це як професіоналізм педіатра і починають ставитися до нього з довірою. Аналіз відгуків батьків про професіоналізм лікарів, які є досить популярними на різних «дитячих» чи «батьківських» сайтах, свідчить, що для більшості батьків є важливим уміння лікаря встановити контакт із дитиною. Від досвіду лікаря, його людських характеристик якостей і психотерапевтичних навичок залежить прийняття ситуації, в якій батьки дізнаються про діагноз дитини. Завдання лікаря полягає в повідомленні й поясненні сутності захворювання, методів лікування і прогнозу. Найчастіше батьки потребують розуміння та подання того, чим і як вони можуть допомогти своїм дітям.

Одним із головних деонтологічних завдань є зниження страху в дитини і його рідних щодо захворювання. Вирішенню даного завдання сприяють особисті якості лікаря і медичного персоналу (доброзичливість, спокій, впевнене виконання професійних маніпуляцій і т.п.). Створення довірчих відносин із маленьким пацієнтом і його родичами є запорукою успішного лікування. Іноді батьки у виховних цілях (наприклад, бажаючи заспокоїти дитини) погрожують уколами, відвідуванням лікаря, тим самим створюючи основу формування страху. Або, навпаки: говорять, що «буде не боляче», «нічого страшного» і т.п., намагаючись знизити страх, але насправді створюють недовіру до дорослих, а страх не зникає. Присутність близької дорослої людини під час процедури, при госпіталізації допомагає вирішити питання адаптації дитини до нових умов лікувального закладу.

Ще одним деонтологічним аспектом у діяльності педіатра є емоційний стан, який переживають у зв'язку з хворобою дитини майже всі батьки, – це почуття провини. Ці переживання природні, можуть бути прихованими або явними, різної інтенсивності. Більшість батьків намагається знайти фактори, що стали причиною хвороби, звинувачують себе в неувважності до скарг дітей. Тому лікарю-педіатру потрібно бути вкрай обережним у висловлюваннях, не вживати незрозумілих термінів, інформувати батьків поетапно про діагностичні й лікувальні маніпуляції. Коли батьки будуть спокійнішими, вони зможуть сприйняти більш детальну інформацію.

При вивченні педіатричних дисциплін на всіх етапах навчання: догляд за дітьми (другий курс навчання), пропедевтична педіатрія (третій курс), педіатрія, дитячі інфекційні хвороби, дитяча хірургія (четвертий-шостий курси), важливим є здобуття майбутніми лікарями комунікативних навичок спілкування з дітьми. Студенти повинні розуміти, що при контакті з маленькими пацієнтами необхідно враховувати їх вікові особливості, рівень пізнавального розвитку, психоемоційний стан, досвід минулого спілкування з лікарями, особливо в ситуаціях, пов'язаних із хворобами й перебуванням у лікувальних закладах. Як правило, студентам здається, що складності спілкування виникають із дітьми раннього віку, а з дітьми старшого віку контактувати легше. Проте ми намагаємося пояснити майбутнім лікарям, що вік дитини може впливати на ставлення до хвороби: чим старша дитина, тим більш трагічніше вона може сприймати свій стан, може фантазувати з приводу свого здоров'я, симулювати хворобу й ін. Тому важливою є точна оцінка ситуації, можливість розуміння дитиною інформації, оскільки її надлишок, невідповідність до її сприйняття, а також зайве замовчування, уникнення розмови можуть бути підставою для розвитку психогенної ятрогенії.

Довіра до лікаря формується через його поведінку, особистий приклад, людські якості. Чіткий і впевнений виклад відомостей про хвору дитину в доброзичливій і доступній для сприйняття формі допомагає встановити контакт із хворою дитиною та її родиною. У критичних ситуаціях батьки не завжди усвідомлюють, що їх стан може впливати на дитину. Спокійне, доброзичливе спілкування створює необхідні умови для формування співпраці з батьками, упевненості в правильності лікування, зацікавленості дитини і батьків слідувати лікарським призначенням. Обов'язковою етичною вимогою в роботі лікаря-педіатра є вміння спокійно, впевнено й об'єктивно проінформувати батьків про методи діагностики, етапи і тактику лікування дитини, можливий розвиток ускладнень, налаштувати їх на співпрацю та активну допомогу, у тому числі й отримання осмисленої інформованої згоди на лікування дитини. Студентам необхідно пам'ятати, що невміння спілкуватися з пацієнтом і його родиною – головний фактор їх незадоволення.

У навчанні деонтологічних аспектів діяльності педіатра важливим чинником є моральний клімат на кафедрі, у педіатричному відділенні. Необхідно враховувати все: і зовнішній вигляд співробітників кафедри, лікарів, ділові (дружні) стосунки між лікарями, відсутність конфліктів, шанобливе ставлення молоді до наставників і навпаки. Величезне значення має підкреслене уважне ставлення до пацієнтів та їхніх батьків, вільне обговорення і розбір помилок і, головне, високий рівень кваліфікації викладачів і лікарів [3, с. 471].

Доречно говорити про деонтологічні принципи викладання педіатрії. Програми, підручники, методичні вказівки, додаткова література – це лише допоміжні матеріали. Головним носієм інформації при навчанні деонтології в педіатрії є викладач, професійний обов'язок якого полягає в тому, щоб крім надання студенту певних фахових знань, постійно працювати в таких напрямках: прищеплювати любов до педіатрії; розвивати потребу в здобутті нових знань, поважати інтереси хворої дитини; спонукати студента до постійного вдосконалення. Реалізація цих принципів можлива лише за умови, коли викладач сам відповідає вимогам, що пред'являються вищою школою: є людиною всебічно розвиненою, любить спеціальність педіатра і педагога; є лікарем високого професійного рівня, має вагомий науковий потенціал, вимогливий до себе і до студентів; є прикладом для наслідування.

Але важливо пам'ятати, що освітній процес становить собою єдність навчання і виховання, тому, висвітлюючи питання деонтології, необхідно підкреслити, що виховання не обмежується спілкуванням «викладач-студент». У становленні молодого спеціаліста бере участь весь колектив кафедри і базових лікувальних закладів.

Отже, деонтологічні принципи при викладанні педіатричних дисциплін повинні займати важливе місце. Усім аспектам спілкування лікаря з дитиною та її батьками важливо постійно приділяти увагу впродовж усього періоду навчання. Влучним можна вважати висловлювання Альберта Ейнштейна: «Моральні якості вченого мають, можливо, більше значення для всього ходу історії, ніж наукові досягнення, як би вони не були великі».

ЛІТЕРАТУРА

1. Єхалов В. В. Медична деонтологія очима лікаря за фахом «Загальна практика-сімейна медицина» / В. В. Єхалов, О. М. Клигуненко, О. Ю. Муризіна // Сімейна медицина. – 2015. - № 6. – С. 33-35.

2. Нагорна Н. В. Етика спілкування з пацієнтами через все навчання в інтернатурі / Н. В. Нагорна, С. С. Острополец, Г. І. Баєшко, [та ін.] // Здоровье ребенка. – 2011. - № 4(31). – С. 110-112.
3. Пикуза О.И. Актуальные вопросы медицинской деонтологии в подготовке врача-педиатра // О. И. Пикуза, А. М. Закирова, Н. К. Шошина // Казанский медицинский журнал. – 2014. – Т. 95, №3. – С. 469-471.
4. Скворцов Ю.И. Опыт кафедры пропедевтики внутренних болезней по формированию культурного уровня будущего врача / Ю.И. Скворцов, Л.П. Емелина // Saratov Journal of Medical Scientific Research. 2017. Vol. 13, № 1. – С.93-95.

УДК 611.018: 001.4 (100): 811. 124

Цисык А.З.

Учреждение образования «Белорусский государственный медицинский университет», г. Минск

ЛАТИНСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ В ПОСЛЕДНЕМ ИЗДАНИИ МЕЖДУНАРОДНОЙ ГИСТОЛОГИЧЕСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЫ

У статті обговорюються деякі питання акцентології, морфології, синтаксису й лексичної полісемії в латинських гістологічних термінах, використаних в останньому виданні Міжнародної гістологічної номенклатури.

Ключові слова: *наголос, морфологічна форма, синтаксичний зв'язок, лексична варіативність, тлумачний термінологічний словник.*

The article discusses some issues of stress, morphology, syntax, and lexical variation in Latin histological terms used in the latest edition of the International Histological Nomenclature.

Keywords: *Latin histological terms, stress, morphology, syntax, lexical variation, explanatory vocabulary.*

В статье обсуждаются некоторые вопросы постановки ударения, морфологии, синтаксиса и лексической вариативности в латинских терминах, использованных в последнем издании Международной гистологической номенклатуры.

Ключевые слова: *ударение, морфологическая форма, синтаксическая связь, лексическая вариативность, толковательный словарь терминов.*

Анатомия и гистология по праву считаются основой всех медицинских наук. Но гистология, как самостоятельная наука, выделилась из анатомии только к концу XIX-го века, а первое издание Международной гистологической номенклатуры с русскими и латинскими эквивалентами было опубликовано только в 1973 году [8]. Поэтому гистологические и цитологические термины, в том числе и латинские, на протяжении длительного времени традиционно привлекали меньше внимания терминоведов и лингвистов по сравнению с анатомическими терминами. Однако в последнее время, в связи с растущей востребованностью гистологической и цитологической информации в диагностике и лечении заболеваний, значительно возрастает интерес к терминам по цитологии и гистологии человека. Такое важное событие, как выход последнего издания Международных терминов по цитологии и гистологии в России [16] и в Украине [6] закономерно привлекло внимание не только гистологов, но и терминоведов-лингвистов. В частности, наш доклад будет посвящен латинской части Международной гистологической номенклатуры (в дальнейшем – МГН) как ее базовой составляющей: как говорится в инструкции Объединенного Международного Анатомического Комитета, разрабатывавшего Международную анатомическую и гистологическую номенклатуры, именно латинские термины

следует использовать для создания списков терминов на других языках [7, с. V]. В рамках небольшого доклада, естественно, невозможно дать всестороннюю характеристику этих терминов, и мы сосредоточим внимание только на некоторых дискуссионных моментах и попытаемся сформулировать ряд конструктивных предложений.

Прежде всего, остановимся на акцентологических вопросах. Мы убеждены, что в латинской части любой медико-биологической номенклатуры над каждым словом должно быть проставлено нормативное ударение. Ибо даже если правила постановки ударения в латинских терминах усваиваются в материале курса латинского языка, существует немало слов, в которых место ударения можно определить только путем определения изначальной долготы или краткости предпоследнего слога в специальных латинских, или даже в греческих словарях, которых нет на медико-биологических кафедрах. К тому же нередко имеет место акцентологическая интерференция, то есть перенос места ударения в русском термине на его латинский вариант. Возьмем хотя бы названия большого количества клеток, в которых и в русском, и в украинском языке ударение падает на конечный слог –**цит**: гепатоцѣт, остеоцѣт, эритроцѣт и другие названия. Однако в латинских эквивалентах этих терминов ударение должно всегда падать на третий слог от конца слова, так как в предпоследнем слоге гласный «у» изначально краток (ŷ): *hepatócŷtus*, *osteócŷtus*, *erythrócŷtus*. Этого не учли, в частности, еще тридцать лет назад составители «Морфологического словаря медицинской терминологии», подготовившие в Украине это словарно-справочное издание, в котором расставлено ударение в латинских анатомических и гистологических терминах [13]. Сейчас было бы весьма актуальным исправить и дополнить этот словарь с учетом последних анатомических и гистологических номенклатур и переиздать его. Но, прежде всего, латинистам медицинских вузов вместе с гистологами следовало бы разработать справочный алфавитный словарь всех номенклатурных терминов, представленных в МГН, в котором должны быть проставлены нормативные ударения над каждым словом.

Целый ряд вопросов возникает по лексико-грамматическому оформлению латинских терминов.

В частности, отечественных латинистов старшего поколения может удивить то, что у некоторых существительных, имеющих устоявшуюся грамматическую форму, закрепленную во многих словарях, в МГН изменен грамматический род. Например, латинский эквивалент слова «кристалл» традиционно считался существительным женского [3, с. 281; 14, с. 335] или мужского рода [9, I, с. I44], поскольку греческий этимон данного слова мог употребляться как в мужском, так и в женском роде [4, I, 987]. В МГН это существительное употребляется только в среднем роде: *crystallum hydroapatīti*, *crystallum dentīni*, *crystallum enamēli*. Видимо, составители латинской части номенклатуры ориентировались прежде всего на Оксфордский словарь латинского языка, в котором форма *crystallum*, *i* *n* представлена как основная [15, с. 463].

Однако труднее получить ответ на вопрос, почему в рассматриваемом издании составители латинской части терминологии придают термину «гамета» форму мужского рода (*gamētus*). Термин «гамета» как известно, обозначает мужскую или женскую половую клетку, способную соединяться с другой клеткой противоположного пола в процессе оплодотворения или конъюгации [10, I, с. 708]. Латинский эквивалент существительного «гамета» в латинских медицинских

словарях традиционно передается как **gamēta**, **ae f**, что является латинизированным вариантом греческого существительного женского рода **γαμετ^ο** [2, с. 173; 10, I, с. 708; 11, I, с. 334]. Если же предположить, что составители МГН хотели латинизировать мужской вариант греческого этимона (**γαμετ^{ος}**), то согласно лексиконам латинского языка, греческие существительные *nomina agentis* мужского рода на **-τ^{ος}** при латинизации получают форму с финалью **-ta**: **Ἀθλητ^{ος}**– **athlēta**, **aem** (атлет), **ποιητ^{ος}**– **poëta**, **aem** (поэт); **προφ^ητης**– **prophēta**, **aem** (пророк) [15, с. 196, с. 1396, с. 1492]. Поэтому существительное **γαμετ^{ος}** при латинизации должно получать форму **gamēta**, но никак не **gametus**. Из существительных этого же морфологического и семантического ряда в латинской анатомической и гистологической терминологии встречается термин **prostāta**, **aef** (предстательная железа, простата), латинизированное греческое существительное **προστ^ατης** (предстоятель, стоящий впереди) [4, II, с. 1421; 2, с. 464]. Женский род у данного латинизированного существительного появился, несомненно, под влиянием слова **glandūla**, **aef** (железа). Очевидно, что и в термине **gamēta** женский род изначально определялся не только родом греческого этимона **γαμετ^ο**, но и родом слова **cellūla**, **aef** клетка, так что и в русских, и в латинских вариантах терминов «простата» и «гамета» отчетливо просматривается взаимная семантическая и грамматико-фонетическая интерференция и аналогия. Таким образом, морфологический статус формы **gametus** не находит лингвистического обоснования, и эта форма должна быть заменена на традиционную форму **gamēta**.

Непонятно наличие лексико-грамматической вариативности латинского эквивалента термина «дендрит»: **dendrītus, i m** и **dendrītum, i n**. И в русском, и в украинском изданиях гистологической номенклатуры мы встречаем три латинских термина с существительным «дендрит»: 1) **dendrītum** (дендрит), 2) **dendrītum neurōni granulōsi** (дендрит зернистого нейрона), 3) **dendrītus fusiformis** (веретеновидный дендрит). В словарно-справочной литературе, включая предыдущее издание Международной гистологической номенклатуры, представлен только вариант **dendrītum**, поэтому считаем термин **dendrites** ошибкой, которую не заметили составители работы и ее рецензенты.

Настоящий разнобой наблюдается в латинских номенклатурных вариантах терминов-существительных с финалью **-oid**: кристаллоид – **crystalloideum**, миоид – **myoid**, остеоид – **osteoidum**, синусоид – **sinusoideus**, эллипсоид – **ellipsoid**. В словарях Д. Арнаудова, К. Рудзита, двухтомном украинско-латинско-английском словаре медицинских терминов и в Энциклопедическом словаре медицинских терминов эти термины отсутствуют. Однако в этих словарях уже присутствуют и отражают закрепившуюся традицию передачи латинских вариантов подобного рода структур другие термины с финалью **-oid**. Так, в словаре К. Рудзитиса приводятся термины «канкроид» – **cancroidum, in**; «келоид» – **keloidum, in**; «коллоид» – **colloidum, in** [11, I, с. 283, с. 391]. Поэтому приведенные выше квазилатинские формы **crystalloideum, myoid, sinusoideus, ellipsoid** должны быть заменены на формы **crystalloidum, myoidum, sinusoidum, ellipsoidum**. Попутно отметим, что суффикс **-id-** в подобного рода терминах образовался из греческого конечного суффикса **-ειδ^{ος}**, придающего слову значение «-видный», «похожий на», поэтому гласный **-i-**, образовавшийся из дифтонга **-ei-**, в латинской адаптации **-id-** должен быть долгим, а соответственно ударение в латинских существительных должно падать на предпоследний гласный **-i-**: **crystalloīdum, ellipsoīdum, myoīdum, sinusoīdum** etc., несмотря на ударение в русских вариантах этих терминов.

Лексико-морфологический и акцентологический разнотой наблюдается и в употреблении латинских эквивалентов терминов «аксон» и «нейрон».

В МГН в роли латинских эквивалентов термина **аксон** встречаются формы **ахони** **axōnum**. Последняя форма является не совсем корректной новолатинской адаптацией формы греческого генетива существительного мужского рода **ἄξων**, **ἄξωνος** *ось, стержень*, ибо латинизированная словарная форма данного греческого заимствования должна быть **axon**, **axōnism** (с учетом краткости гласного –**o**- перед буквой **v** в генетиве **ἄξωνος**). Именно такая форма, правда, без указания краткости гласного –**o**- в окончании генетива (**axon**, **axonism**), приводится в словарях Д.Арнаудова [2, с.46], К.Рудзитиса [10, I, с.186], и в изданных в Украине «Морфологическом словаре медицинской терминологии» [12, с. 173] и «Украинско-латинско-английском словаре медицинской терминологии» [13, I, с. 66], в которых, однако, некорректно отмечено ударение над гласным –**o**- в форме генетива (**axōnis**). В МГН термин **axōnum** встречается дважды: **axōnum neurōni stellāti** (аксон звёздчатого нейрона) и **axōnum olfactorium** (обонятельный аксон). Непонятна причина появления такой формы, поскольку основным номенклатурным термином данного издания, встречающимся многократно, является **axon**, который использовался и в предыдущем издании МГН. В примечаниях к этому термину в последнем русскоязычном издании МГН [16, с. 43] и в её украинском издании [6, с. 32] обсуждается вопрос об использовании прежнего синонима термина «аксон» – **нейрит**, но о новой форме латинского эквивалента термина «аксон» **axōnum** речь не идет. Поэтому появление и употребление неологизма **axōnum**, на наш взгляд, не обосновано ни концептуально, ни лингвистически. Следует также обратить внимание на термин, включающий слово **axon** – неологизм **mesaxon**, который употребляется дважды в среднем роде: **mesaxon internum** и **mesaxon externum**. В практике словообразования род композитного существительного всегда определяется родом существительного, которым заканчивается данное композитное существительное, сравним: **mesencephalon**, **in** (encephalon, in) и **mesotendo**, **inism** (tendo, inism). Поэтому удивляет придание существительному **mesaxon** среднего рода – это очевидная грамматическая ошибка, допущенная составителями анализируемой работы.

Для латинского варианта неологизма «нейрон» в словарях Д.Арнаудова и К. Рудзитиса приводятся два синонимичных латинских эквивалента: **neuron**, **in** и **neurōnum**, **in** [2, с. 322; 10, I, с.145]. Последний вариант используется и Морфологическом словаре медицинской терминологии [12, с. 173-174; с. 202]. Данный неологизм образован от греческого существительного *νεύρον* *жила, сухожилие, нерв*, в котором гласный –**o**- краток. При латинизации слог –**ov**- греческого этимона сохраняет краткость, поэтому в латинском варианте должно звучать **neurōnum**, **neurōni**, несмотря на произношение «нейрón» или «нейрónы» в русских эквивалентах данного термина. В последнем издании гистологической номенклатуры встречается вариант **neuron**, **in** и как самостоятельный термин, и как часть композитных образований (**interneuron**, **in** интернейрон **motoneuron**, **in** мотонейрон). Однако непонятно, как в целом ряде терминов появляется родительный падеж **neurōnis** вместо **neurī** или по крайней мере **neurōni**: **corpus neurōnis**, **dendritum neurōnis granulosi**, **pesterminalis neurōnisconiferi**, **soma neurōnis bacilliferi** etc. Можно разве что предположить, что такая форма появилась под влиянием формы **axōnis** в терминах **ramus collateralis axōnis**, **terminatio calycealis axōnis**, или под влиянием формы термина **neuraxon**, **ōnis m**, зафиксированной в

словарях Д. Арнаутова и К. Рудзитиса [2, с. 320; 11, II, с. 142], но исключенной из последнего издания МГН. Возникает вопрос и по поводу грамматического и акцентологического статуса латинского эквивалента существительного «остеон» – неологизма **osteōnum, in**. Данный термин образован от греч. **ὀστῆον** osteon кость, в котором слог **-ov-** краток. Соответственно в парадигмах **osteōnum, osteōni** ударение должно быть на третьем слоге от конца слова. В МГН встречаются термины **osteōnum primarium/secundarium** (первичный/ вторичный остеон) и **canalis/ lamella osteōni** (канал/концентрическая пластинка остеона). В Морфологическом словаре медицинской терминологии дается вариант **osteōnum** и его два сочетания с прилагательными аналогично современному изданию МГН. В то же время в словаре К. Рудзитиса зафиксирована форма **osteon, ei (ostei) n** [10, II, с. 212] по образцу упоминавшегося выше **neuron – neurī**. В двухтомном латинско-украинско-английском словаре медицинской терминологии приводятся два варианта латинского термина «остеон»: **osteon, i n** и **osteonum, i n**, причем во втором варианте ударение некорректно проставлено на втором слоге от конца слова [11, II, с. 210].

Очевидно, что подобного рода морфологический и акцентологический разнобой в нормативных номенклатурах необходимо устранять и добиваться унификации употребляемых латинских форм при передаче одних и тех же понятий. Для этого, в первую очередь, должны быть выработаны унифицированные международные стандарты латинских гистологических терминов, в которых не должны допускаться синонимичные терминологические формы выражения тех или иных понятий. А эти стандарты должны определяться, прежде всего, на основании традиционных норм латинской акцентуации и морфологической адаптации греческой лексики, действовавших еще в античное время и отраженных, в частности, в латинских лексиконах в латинизированных греческих словах. В ряде случаев в многословных латинских терминах наблюдается также отступление от обычных норм синтаксиса. Так, в терминах, которые начинаются выражением «*Textus lymphoideus adjunctus ...*» – «Лимфоидная ткань, ассоциированная с...» причастие **adjunctus** требует датива латинского существительного, с которым оно вступает в синтаксическую связь, и это правило выдерживается в семи подобного рода терминах, например **Textus lymphoideus adjunctus broncho**– Лимфоидная ткань, ассоциированная с бронхом. Однако в составлении латинского эквивалента термина «лимфоидная ткань, ассоциированная с поверхностью» авторов явно подвело недостаточное знание грамматики латинского языка, ибо мы видим термин **Textus lymphoideus adjunctus superficies** вместо **Textus lymphoideus adjunctus superficiei**. В термине **Glandula sebacea adnexa pili** причастие **adnexa**, содержащее приставку **ad-**, как и производящий его глагол **adnecto, adnexui, adnexum** *связывать, сочетать, соединять* управляет дативом, поэтому вместо генетива **pili** должен быть датив **pilo**.

В некоторых случаях наблюдается совершенно произвольная интерпретация значения латинских морфем при построении многословного термина или его перевода. Так, в российском издании МГН встречаем термин **Cellūla formans coloniam** и его эквивалент «Клетка, формирующая колонии» вместо «колонию» [16, с. 37]. В примечании к данному термину на этой же странице читаем **Cellula (?) formantes colonias**– букв. «клетка, которые формируют колонии». Очевидно, что должно быть или 1) **cellula formans coloniam** (клетка, формирующая

колонию), или 2) **cellula formans colonias** (клетка, формирующая колонии), или 3) **cellulae formantes colonias** (клетки, формирующие колонии). Последний латинский вариант приводится и в украинском издании МГН [6, с. 26], однако его украинский и русский эквиваленты почему-то представлены в единственном числе: **колонієформна клітина** и **колонієформная клетка**.

Нередко в латинских терминах допускается употребление близкородственных морфемных образований, ведущее к искажению фонематического содержания слова. Так, мы встречаем ряд терминов со словом *sustenans*: *Epitheliocytus sustenans*, *Epitheliocytus columnaris sustenans externus/internus*, *Epitheliocytus cuboideus sustenans externus*, *Vestibulocytus sustenans*. Форма *sustenans** по законам грамматики латинского языка должна быть причастием настоящего времени от глагола *sustenare**. Однако такой глагол не зафиксирован ни в словаре латинского языка И.Дворецкого, ни в Оксфордском словаре латинского языка. В этих словарях находим глаголы *sustineo*, *sustinui*, *sustentum* *поддерживать* и производный от него глагол *sustento*, *sustentavi*, *susnentatum* с тем же значением. Форма причастия от первого глагола – *sustinens*, от второго – *sustentans*. Не подлежит сомнению, что все представленные выше латинские гистологические термины должны включать форму **sustentans** – например, **Vestibulocytus sustentans** («вестибулярная поддерживающая клетка» в русском и «опорный вестібулоцит» в украинском издании МГН). С этой же основой **sustenta-** встречаем в МГН, в частности, термин *Sustentocytus*, синоним термина *Vestibulocytus sustentans*, а в Международной анатомической номенклатуре – термин *sustentaculum tali* – опора таранной кости [8, с. 29].

В латинском термине **Oligodendrocytus satellites** (сателлитный олигодендроцит) непонятен морфологический статус формы **satellites**. В словарях И.Дворецкого, К.Рудзитиса и в Оксфордском словаре латинского языка приводится единственный вариант словарной формы данного существительного – *satelles*, *itism* («спутник, охраняющее и сопровождающее лицо, сателлит») без других лексем, производных от данного слова [5, с. 686; 11, II, с. 471; 15, с. 1692]. Поэтому **satellites**, согласно нормам латинской грамматики, можно воспринимать только как форму *Nominativus pluralis*, употребление которой было бы оправдано, если бы она сочеталась с формой *Oligodendrocyti* – *Nominativus pluralis* существительного *Oligodendrocytus*. Однако значение анализируемого термина на всех языках как в русском, так и в украинском изданиях номенклатуры приводится в единственном числе. Поэтому очевидно, что термин «сателлитный олигодендроцит» в латинском эквиваленте может быть представлен только как **Oligodendrocytus satellites**. К сожалению, в МГН подробных неточностей грамматического плана можно найти и больше.

Наблюдается большое количество случаев, когда одно и то же понятие выражается различными или морфологически сходными латинскими существительными, сравним:

Русский эквивалент термина	Латинский эквивалент термина
Гранула базофильная	Granulum basophilum
Гранула нуклеосомная	Granum nucleosomatis
Почка апоптотическая	Gemma apoptotica
Почка роста волосяного фолликула	Torus gemmalis folliculi pili

Столь же часто встречается и обратное явление – когда латинское существительное переводится различными русскими эквивалентами, сравним:

Латинский эквивалент термина	Русский эквивалент термина
<i>Elementum columnāre</i>	Цилиндрическая субъединица
<i>Elementum periphericum</i>	Периферический элемент
<i>Vinculum sarcolemmaticum</i>	Плотная пластинка
<i>Vinculum sarcoplacticum</i>	Плотное тельце

Приведенные примеры свидетельствуют о том, что проблема лексической полисемии и поливариантности латинских и русских прилагательных столь же актуальна, как и для существительных. В связи с этим нам представляется, что для лучшего понимания структуры терминов МГН и закономерностей употребления их лексического состава было бы очень полезным и для латинистов, и для гистологов совместно разработать и опубликовать латинско-русско-белорусские (для вузов Беларуси) и латинско- украинско-русские (для вузов Украины) словари синонимичной терминологической гистологической лексики (существительные и прилагательные). Такие словари уже были изданы в БГМУ латинистами совместно с анатомами [1;10], и сейчас на очереди разработка подобных словарей по гистологической терминологии. Эти словари нужны, прежде всего, преподавателям-морфологам, но и латинистам работа над этими гистологическими терминами дает немало материала для грамматических и терминологических наблюдений, обобщений и выводов. В целом нельзя не отметить того факта, что составители латинской части МГН провели большую плодотворную работу по разработке новой гистологической лексики и терминологии. Удачными и соответствующими нормам латинского терминообразования следует признать прежде всего термин *cellularprecursoria* для передачи понятия «стволовая клетка». Прилагательное *precursorius*, а, um, производное от глагола *praescuro*, *praescurri*, *praescursum* «бежать впереди, предшествовать» более точно передает суть и роль данных клеток, чем понятие «стволовой» или украинское «стовбурний», – практически кальками английского термина *stemcell*, где *stem* передает понятия «основа», «стержень», «стебель роста», «росток». Теперь на основе нормативного гистологического термина *cellula precursoria* можно создавать, в частности, клинический термин «лечение стволовыми клетками» – *curatio (therapia) celluliprecursoriis* и другие необходимые термины.

В заключение хотелось бы подчеркнуть, что выход в свет каждого нового издания любой Международной медико-биологической номенклатуры должен являться неординарным событием для латинистов медицинских вузов. Ведь они не просто преподаватели основ профессиональной латинской терминологии, – на них возложена миссия быть хранителями и ревнителями чистоты и нормативности этой терминологии. А это обязывает их к внимательнейшему исследованию текста каждой из таких номенклатур на предмет соблюдения норм латинской грамматики и правил терминообразования, ибо, к сожалению, эти нормы далеко не всегда соблюдаются. Мы убеждены, что каждая такая номенклатура должна быть подробно обсуждена в коллективах латинистов, причем не один раз, учитывая многоаспектность проблем, связанных с особенностями терминологического состава текста номенклатуры, его пониманием и употреблением. На основании таких обсуждений следовало бы направлять в государственную редакционную коллегию, ответственную за издание национального варианта МГН, свои предложения по исправлению ее текста. В этом плане можно сослаться на опыт латинистов Российской Федерации, которые выпустили недавно работу «Международная анатомическая номенклатура с элементами грамматики», в

которой исправили грамматические ошибки в латинских номенклатурных терминах, согласовав эту работу с Российской анатомической номенклатурной комиссией [7]. И, как уже упоминалось выше, латинисты должны быть также инициаторами разработки совместно с преподавателями медико-биологических кафедр словарной и иного рода толковательной литературы, облегчающей преподавателям и студентам осмысленное восприятие данной номенклатуры и ее употребление в учебных и научных целях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Авксентьева А.Г., Жарикова О.Л. Существительные одного смыслового ряда в анатомической номенклатуре (толковый словарь). – Мн. : МГМИ, 1996. – 33 с.
2. Арнаудов Г. Д. Медицинская терминология на пяти языках / Г. Д. Арнаудов. – София: Медицина и физкультура, 1964. – XXIV + 1029 с.
3. Боголепов В.Н. Латинский язык (учебник для медиков). – Изд. 2-е. испр. и доп. – М: Медгиз, 1955. – 334 с.
4. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь. В двух томах / И. Х. Дворецкий. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. Т. 1- 1043 с.; Т.2 - 1905 с.
5. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь: ок. 50 000 слов. – 3-е изд., испр. / И. Х. Дворецкий. – М.: Рус. яз., 1986. – 840 с.
6. Гістологічна термінологія. Міжнародні терміни з цитології та гістології людини – Terminologia Histologica / International Terms for Human Cytology and Histology: навч. посіб./ Федеративний міжнародний комітет з анатомічної термінології: Переклад з англ. вид. за ред. Ю.Б.Чайковського, О.Д. Луцика. – К.: «Медицина», 2010. – 304 с.
7. Международная анатомическая терминология с грамматикой латинских терминов / под редакцией Г. В. Петровой. – М.: Абрис, 2019. – 336 с.
8. 8.Международная анатомическая номенклатура (с официальным списком русских эквивалентов) / под ред. Д. Л. Колесникова. – М.: Медицина, 2003. – 224 с.
9. Международная гистологическая номенклатура / Под общей редакцией Ю.Н. Копаева. – М.: Медицина. – 1973. – 97 с.
10. Руденок В.В. Русско-латинский словарь прилагательных одного смыслового ряда в современной анатомической терминологии: учеб.-метод. пособие / В.В.Руденок, А.З.Цисык. 2-е изд., доп. – Минск: БГМУ, 2011. – 48 с.
11. Рудзитис К. Латинско-русско-латышский словарь медицинских терминов. В 2-х томах. – Рига: Liesma, 1973 – 1977. – Т.1 – 1039 с.; Т.2. – 866 с.
12. 12.Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник : близько 33000 термінів /за ред.. М.Павловського, Л.Петрух, І.Головка: в 2 т. – Львів: «Словник», 1995. – Т. – 651 с.; Т.2 – 786 с.
13. Федотов О.В., Очкуренко О.М., Фенчин К.М. Морфологічний словник медичної термінології. – Київ: Вища школа, 1985. – 312 с.
14. Чернявский М.Н. Латинский язык и основы фармацевтической терминологии : Учебник. 3-е изд., перераб. и доп. . М.: Медицина, 1994. – 384 с.
15. Oxford Latin Dictionary. – Oxford. – At the Clarendon Press, 1968. – XXIII + 2126 p.
16. Terminologia histologica. Международные термины по цитологии и гистологии человека с официальным списком русских эквивалентов / под ред. чл.- корр. РАМН В.В.Банина и проф. В.Л. Быкова. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009. – 272 с.

УДК: 378.091.3:61:004.031.42

Чаленко Н.М., Тюпова А.І., Копотєва Н.В.

Харківській національний медичний університет
ФОРМИ ТА ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК У МАЙБУТНІХ
СПЕЦІАЛІСТІВ

В статті розглядається питання та проблеми підвищення якості медичної освіти за допомогою сучасних методів навчання, інтерактивних технологій.

Проведений аналіз досліджень вітчизняних психологів і педагогів, чії праці присвячені психології професійного розвитку, психологічним проблемам вищої освіти, дослідженню ефективності активних методів навчання.

Ключові слова: *інновації, активність, інтерактивні методи, комунікації, мотивація.*

В статье рассматриваются вопросы и проблемы повышения качества медицинского образования с помощью современных методов обучения, интерактивных технологий. Проведенный анализ исследований отечественных психологов и педагогов, чьи труды посвящены психологии профессионального развития, психологическим проблемам высшего образования, исследованию эффективности активных методов обучения.

Ключевые слова: *инновация, активность, интерактивные методы, коммуникация, мотивация.*

The article discusses the issues and problems of improving the quality of medical education using modern teaching methods, interactive technologies. The analysis of the research of domestic psychologists and teachers whose works are devoted to the psychology of professional development, psychological problems of higher education, the study of the effectiveness of active teaching methods.

Key words: *innovation, activity, interactive methods, communication, motivation.*

Одним із пріоритетних завдань сучасної вищої медичної школи є підвищення якості освітньої діяльності, зокрема вдосконалення системи медичної освіти. Це пов'язано з необхідністю підвищення пізнавальної активності студентів-медиків за допомогою інноваційних освітніх технологій. Звичайно, це неможливо здійснити без надання якісної, сучасної освіти, що у свою чергу вимагає високої професійної підготовки педагогічних працівників [1].

На нашу думку недостатнє використання сучасних методів навчання пов'язано з традиційним використанням пояснювально-ілюстративних методів та недовірою до діалогових методів в навчанні. Ми впевнені в тому, що впровадження інтерактивних методів у професійну освіту необхідне, оскільки вони по своїй суті адекватні цілям і змісту медичної освіти [2, 3, 4].

Ціль підготовки майбутніх лікарів – засвоєння культури медичної праці, що за даними сучасних досліджень визначається трьома основними складовими (медична діяльність, спілкування з пацієнтом й особистість лікаря). Саме використання інтерактивних методів дозволяє реалізовувати цю мету на сучасному етапі формування професійних навичок у майбутніх спеціалістів.

Багато основних педагогічних інновацій пов'язано сьогодні із застосуванням інтерактивних методів навчання. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальне заняття організовано таким чином, що майже всі студенти групи виявляються залученими в навчальний процес, вони мають можливість розуміти та рефлексувати з приводу того, що вони знають і думають. Спільна діяльність студентів-медиків у процесі пізнання, засвоєння навчального матеріалу означає, що кожний додає свій особистий внесок, іде обмін знаннями, ідеями, що відбувається це в атмосфері доброзичливості та взаємної підтримки, це дозволяє не тільки одержувати нове знання, але й розвиває саму пізнавальну діяльність, переводить її на більш високі форми кооперації й співробітництва [5].

У порівнянні з традиційними методами навчання, в інтерактивних моделях навчання змінюється і взаємодія з викладачем: його активність уступає місце активності студентів, завдання викладача – створити умови для їх ініціативи. В

інтерактивній технології студенти виступають повноправними учасниками процесу навчання, їх досвід важливий не менш, ніж досвід викладача, який не стільки дає готові знання, скільки спонукає студентів до самостійного пошуку.

На основі нових інтерактивних технологій стає можливим змінити роль викладача, зробити його не тільки носієм знань, але й керівником, ініціатором самостійної творчої роботи студента, виступити в якості провідника в океані найрізноманітнішої інформації, сприяючи самостійному виробленню у студентів критеріїв та засобів орієнтації, пошуку раціонального в інформаційному потоці.

Дослідження вітчизняних психологів і педагогів в галузі психології педагогічної праці (А.К. Маркова, Ф.Н. Гоноболін, Н.Ф. Кузьміна, В.А. Сластьонін), психології професійного розвитку (А.Б. Орлів, Г.А. Ковальов, Л.М. Мітіна), психологічних проблем вищої, у тому числі педагогічної, освіти (А.А. Вербицький, І.А. Зимова, Г.В. Акопов, В.Я. Ляудіс, А.Н. Смолкін, Ю.Н. Кулюткін), роботи, присвячені дослідженню ефективності активних методів навчання (А.Н. Смолкін, Б.Ц. Бадмаєв, Ю.Н. Ємельянов, С.И. Архангельський, М.В. Кларін і ін.), опису різних освітніх технологій (Г.К. Селевко, В.А. Сластьонін, В.В. Серіков, А.М. Столяренко), дослідження Г.А. Китайгородського в області інтенсивного навчання підготували фундаментальну теоретичну базу, що дозволяє досліджувати адекватність і ефективність інтенсивної освіти з використанням інтерактивних методів для підготовки фахівців [8,9,10].

В умовах інтерактивного навчання, як показують результати спостережень, анкетування, тестування, вивчення продуктів проектної й реальної діяльності студентів-медиків першого курсу кафедри медичної та біоорганічної хімії, розвивається особистісна відповідальність за прийняті рішення, змінюється фокус контролю, у студентів підсилюється відчуття особистісної включності в освітній процес і формується відповідальність за власні освітні результати.

У силу високої освітньої ефективності інтерактивні методи як форма інтенсивної медичної освіти пред'являють досить високі вимоги до особистості та мотивації тих, кого навчають, і виступають, як своєрідні індикатори особистого й професійного неблагополуччя викладачів і як індикатори, що виявляють психопатичні прояви або недостатню мотивацію й особистісну незрілість, розумову лінь при високій демонстративності й неадекватній самооцінці в деяких студентів.

Існує реальна небезпека дискредитації інтерактивного навчання в практиці викладачів, особисто або професійно не готових до роботи в складних, напружених взаємодіях із групою, в умовах справжнього співробітництва, що передбачає взаємну критичність, відкритість, повагу й вимогливість. Очевидно й те, що студенти-медики повинні мати можливість вибору «режиму навчання»: інтерактивне або інтенсивне навчання може не відповідати індивідуальним психологічним особливостям особистості тих, кого навчають, що особливо володіють у край вираженими характеристиками інтроверсії, або тих, що мають істотні зміни ціннісно-значущої сфери [6, с 20-32].

Дискусія, аналіз реальних ситуацій, мозковий штурм, рольова або імітаційна гра, ведуть до створення сприятливої психологічної атмосфери на занятті, до посилення розмовної та інтелектуальної активності тих, кого навчають, підвищують їхню зацікавленість, почуття впевненості в собі, знижують тривожність і створюють значеннєвий контекст комунікацій.

Таким чином, інтерактивне навчання дозволяє вирішувати одночасно кілька завдань. Головне – воно розвиває комунікативні вміння й навички, допомагає встановленню емоційних контактів між студентами, забезпечує виховне завдання, оскільки привчає працювати в команді, прислухатися до думки своїх однокурсників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вищу освіту». Нормативно-правові документи. – редакція 2019 р. – С. 11 – 38.
2. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 1999 році. // Стат. Біол. – К., 2000. – 39 с.
3. Белов В.И. Психология здоров'я / В.И. Белов. – СПб. : Респекс, 1994. –272 с.
4. Белинская Т. В. Развитие ценностного отношения к здоровью у студентов педагогического вуза / Т. В. Белинская // Психология в вузе. – 2007. – №2. – С.54–62.
5. Білоус В.Т., Горюнова Л.І., Цимбалюк А.В., Цимбалюк С.Я. Основи організації та методики викладання у вищій школі: Навчальний посібник. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. – 143 с.
6. Боброва В.Г. Теоретические вопросы проблемы профессионально-педагогических умений // Профессионально-педагогические умения и пути их формирования: Межвузовский сб. научных трудов. – Воронеж: ВГПИ, 1985. – С. 20-32.
7. Богданова І.М. Модульний підхід до професійно-педагогічної підготовки вчителя: Монографія. – Одеса: Малк, 1998. – 284 с.
8. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие/ под ред. Булановой – Топорковой М. В.– Ростов н/Д, 2002.
9. Савельев А. Инновационное образование и научные школы // Alma Mater (Вестник Высшей школы). - 2000. - № 6. - С. 15-18.
10. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих пед. закладів освіти. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 528 с.

УДК: 378.016-054.6:612:378.4:61 (477.54-25)

*Чернобай Л.В., Васильєва О.В., Ващук М.А.,
Сокол О.М., Маслова Н.М., Зеленська А.М.*

Харківський національний медичний університет ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ "ФІЗІОЛОГІЯ" У СУЧАСНИХ УМОВАХ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Стаття присвячена питанню інтернаціоналізації викладання дисципліни «Фізіологія» студентам-медикам Харківського національного медичного університету (ХНМУ). Наведені інноваційні викладацькі методичні заходи, що використовуються в сучасних умовах підготовки лікаря та оптимізують засвоєння теоретичної основи медицини, якою є фізіологія. Описана ефективність застосування цих заходів на кафедрі фізіології ХНМУ.

Ключові слова: *фізіологія, стратегія інтернаціоналізації, заклад вищої освіти, іноземні студенти, інновації.*

The article is devoted to the issue of internationalization of the teaching of the discipline "Physiology" to medical students of Kharkiv National Medical University (KhNMU). The given innovative teaching methods that are used in modern conditions of doctor training and optimize the assimilation of the theoretical foundations of medicine, which is Physiology. The described effectiveness of the application of these techniques at the Department of Physiology of KhNMU.

Keywords: *Physiology, internationalization strategy, higher education institution, foreign students, innovations.*

Статья посвящена вопросу интернационализации преподавания дисциплины «Физиология» студентам-медикам Харьковского национального медицинского университета (ХНМУ). Приведенные инновационные преподавательские методики, которые используются в современных условиях подготовки врача и оптимизируют усвоение теоретических основ медицины, которой является физиология. Описанная эффективность применения этих методик на кафедре физиологии ХНМУ.

Ключевые слова: физиология, стратегия интернационализации, высшее учебное заведение, иностранные студенты, инновации.

Вступ. Відповідно до нових соціальних, економічних та політичних умов сучасної України виникає необхідність внесення суттєвих змін до рівня підготовки студентів закладами вищої освіти (ЗВО), особливо до рівня підготовки студентів-іноземців. Навчальний процес передбачає участь у ньому двох суб'єктів, а саме тих, хто навчається і викладає, тому це ставить завдання щодо підвищення кваліфікації викладачів. Виконання цього завдання забезпечує розвиток міжнародного потенціалу та збільшення міжнародної складової у діяльності Харківського національного медичного університету (ХНМУ). У 2019 році найстаріша медична школи України відзначила своє 215-річчя. Протягом останніх 60-ти років відбувалася поступова інтернаціоналізація підготовки лікарів у ХНМУ, що забезпечило випуск близько 10000 лікарів із 120 країн світу [1, с.74]. Для збільшення успіху у цьому напрямку роботи університету, рішенням Вченої ради ХНМУ була прийнята п'ятирічна програма «Стратегія інтернаціоналізації Харківського національного медичного університету на 2019-2025 рр.», згідно якої процес інтернаціоналізації стає невід'ємною частиною і ключовим пріоритетом подальшого розвитку діяльності ХНМУ [2, с.109]. Зазначена програма ставить перед кафедральними колективами завдання інноваційних перетворень у викладанні як клінічних, так і теоретичних дисциплін з урахуванням іноземного контингенту студентської молоді.

Основна частина. Найстарша теоретична кафедра ХНМУ – це кафедра фізіології, яка була заснована разом з медичним інститутом Харкова у 1804 році, і яка забезпечує викладання студентам-іноземцям теоретичної основи медицини - фізіології на 2-му курсі навчання відповідно до навчальної програми. Організація навчального процесу базується на вивченні дисципліни за розділами (всього 17), послідовність яких визначається логічними причинно-наслідковими зв'язками. Вивчення і засвоєння кожного розділу відбувається у форматі аудиторної та позааудиторної самостійної роботи студентів. Для об'єктивізації та модернізації перерахованих досить застарілих форм вивчення дисципліни колективом кафедри фізіології ХНМУ створені такі методичні рекомендації для іноземних студентів (англійською і російською мовами), які дозволяють самостійно крок за кроком опанувати розділами дисципліни з подальшим коригуванням їх засвоєння на аудиторному занятті. Вся дисципліна сформована у 3-и видання у вигляді "Робочих зошитів" контрольного-навчального змісту, у яких дана навчальна інформація у вигляді графів логічної структури теми, таблиць, додаткових текстових інформаційних блоків. Використовуючи цю інформацію студент-іноземець відповідає на контрольні питання, заповнює таблиці, робить відповідні висновки. Всього даними виданнями охоплені всі 130 навчальних годин практично-семінарських занять за спеціальностями "Магістр медицини" і "Магістр стоматології". Крім цього інноваційним підходом в підготовці студентів-іноземців

до складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) колективом кафедри опубліковані "Методичні рекомендації" – збірник ситуаційних завдань в форматі даного іспиту за всіма розділами фізіології, згрупованих за темами заняття. Знаходячи правильну відповідь серед набору дистракторів, необхідно дати теоретичне обґрунтування цієї відповіді. Контролюється цей вид позааудиторної самостійної роботи на кожному занятті і оцінюється як поточна навчальна діяльність (ПНД) відповідними балами [5, с.187]. На даний момент розвитку вищої медичної освіти в Україні навчальна програма з дисципліни «Фізіологія» передбачає 50 годин лекцій, 130 годин практичних занять і 120 годин самостійної роботи студентів. Колектив кафедри, намагаючись вийти з цього «годинного» розподілу, був змушений шукати інноваційні форми проведення занять, так як безліч складних тем відводяться на самостійне вивчення, що ускладнює засвоєння дисципліни. У зв'язку з цим була створена нова форма викладання - монотематична аудиторна студентська конференція. Така конференція передбачає активну участь студента: з питань розробленої кафедрою програми конференції студенти роблять доповідь з презентацією, відповідають на питання аудиторії, беруть участь у дискусії. Роль викладача - пасивно-наглядацька, та така що корегує і доповнює студентів з питань, які не були ними розкриті. Конференція триває 4 години (одне практичне заняття), наприкінці її проводиться контроль поточної успішності шляхом вирішення ситуаційних завдань кінцевого рівня знань і виставлення оцінки ПНД [4, с.37]. З метою об'єктивізації викладання фізіологія, починаючи з 2018 року, колектив кафедри включив у процес навчання базові завдання USMLE (IFOM) як нової складової ЄДКІ. Це необхідно не тільки для поглибленого знання фізіології, а також інших фундаментальних біомедичних наук, що дозволяє досягти студентами розуміння ключових фізіологічних механізмів стану здоров'я, різних хвороб та моделей їх лікування. Впроваджується концепція практично-орієнтованого навчання студента, в процесі якого виявляється ставлення до нього як до особистості найвищої соціальної цінності. Дана концепція простежується і в роботі кафедрального студентського наукового гуртка (СНК), а саме засідання СНК проходять у 2х секціях - для іноземних і вітчизняних студентів окремо в різні дні. Для підтримки стратегії інтернаціоналізації навчання частина засідань цих секцій проходить спільно, що об'єднує наукові інтереси гуртківців, покращує знання англійської мови вітчизняними студентами, збагачує їх спілкування з представниками різних країн та збільшує толерантність між ними. Спрямованість роботи СНК різноманітна: розбір складних ситуаційних завдань клінічної спрямованості для більш глибокого вивчення фізіологічних механізмів, що супроводжується збільшенням навчально-мотиваційного та емоційного збудження; участь у науково-дослідній роботі кафедри, виступ з доповідями на студентських наукових конференціях, активну участь в різних конкурсах і фестивалях, які організовує кафедра [3, с.122]. Тільки у 2018-19 н.р. у форматі роботи СНК кафедри фізіології організовані конкурси-виставки «Фактори ризику неінфекційних захворювань», «Темпоральні механізми: адаптогени», «Фізіологія страху». Щорічно на кафедрі проводиться наукова конференція студентів та молодих вчених «Фізіологія - медицині, фармації та педагогіці: актуальні проблеми та сучасні досягнення». Участь студентів-іноземців у роботі СНК на рівні з вітчизняними забезпечує у них розвиток наукового мислення, можливості оперувати отриманими фізіологічними знаннями для розкриття причинно-наслідкових зв'язків у здійсненні реакцій організму, відточування ораторського

мистецтва та вміння написання наукових робіт та їх презентації, тобто саме тих особистостей, на яких базуються сучасні стандарти вищої освіти в Україні.

Висновки: Сучасний розвиток медицини передбачає, що випускник медичного ЗВО повинен вміти використовувати набуті знання у практичній діяльності у будь-яких ситуаціях. На це спрямована вища освіта, що є практично-орієнтованою. Успіх студента-іноземця у його майбутній професії залежить від того, наскільки він є компетентним у набутих ним знаннях, як своєчасно він може прикласти до конкретної клінічної ситуації фізіологічні механізми її виникнення. На це спрямовані інноваційні методи навчання та організації освітнього процесу у контексті стратегії інтернаціоналізації, виконання якої проводиться у теперішній час у ХНМУ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маракушин Д.И., Васильева О.В., Синайко В.М. К вопросу об оптимизации учебно-воспитательного процесса с иностранными студентами в украинских медицинских ВУЗах / Д.И. Маракушин, О.В. Васильева, В.М.Синайко и др. // Современное состояние, проблемы и перспективы медицинского образования: материалы междунар. конф. (Бухара, Узбекистан, 12 апреля 2018г.). – С.71-75.
2. Маракушин Д.І., Чернобай Л.В., Глоба Н.С., Ісаєва І.М., Кармазіна І.С., Васильєва О.В. Оптимізація викладання дисципліни «Фізіологія» іноземним студентам ХНМУ / Д.І. Маракушин, Л.В. Чернобай, Н.С. Глоба, І.М. Ісаєва, І.С. Кармазіна, О.В. Васильєва // Інновації у вищій медичній та фармацевтичній освіті України: матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Тернопіль: ТНМУ. – 2019. – С. 109-111.
3. Чернобай Л.В., Глоба Н.С., Ващук М.А., Ісаєва І.М., Кармазіна І.С. Використання роботи студентського наукового гуртка на кафедрі фізіології як інноваційної технології організації навчального процесу / Л.В. Чернобай, Н.С. Глоба, М.А. Ващук, І.М. Ісаєва, І.С. Кармазіна // Впровадження інноваційних технологій організації навчального процесу у ХНМУ – провідний шлях підвищення якості вищої медичної освіти: матеріали ЛП навч.-метод. конф. ХНМУ (м. Харків, 30 січня 2019 р.). – Х.: ХНМУ. – 2019. – С. 121-123.
4. Чернобай Л.В., Глоба Н.С. Монотематична аудиторна студентська конференція як засіб об'єктивізації навчального процесу / Л.В. Чернобай, Н.С. Глоба // Формування сучасної концепції викладання природничих дисциплін у медичних освітніх закладах: матеріали XI Міжрегіон. наук.-метод. інтернет-конф. (6-7 грудня 2018 р.).–Харків: ХНМУ.–2018.–С. 36-37.
5. Чернобай Л.В., Кармазіна І.С., Васильєва О.В. Навчально-методичне та організаційне забезпечення викладання дисципліни «Фізіологія» у форматі реалізації Закону України «Про вищу освіту» / Л.В. Чернобай, І.С. Кармазіна, О.В. Васильєва // Сучасні інновації в медичній освіті і науці та подальші шляхи реалізації Закону України «Про вищу освіту» у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах МОЗ України: матеріали конф. (12-13 травня 2016р.). – Тернопіль. – 2016. – Т.2. – С.187-189.

УДК 811.124'373.612.2:821(37)-313.1

Чернюх Н.Б.

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ У РИМСЬКІЙ
НАРАТИВНІЙ ПРОЗІ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ПЕТРОНІЯ «САТИРИКОН»)

У представленій статті розглянуто засоби вербалізації емоцій у латинській мові на матеріалі роману Петронія «Сатирикон». Здійснений аналіз дає змогу констатувати, що основним засобом їх вираження є лексичні одиниці, які безпосередньо йменують емоційні стани й лексеми, які отримують емоційне навантаження в певному контексті. Рідше для вираження емотивності автор вдається до фразеологізмів і стилістичних засобів. Вибір тих чи інших засобів

значною мірою мотивується характером емоцій. Важлива роль у формуванні емоційного фону оповіді належить також макроконтексту.

Ключові слова: латинська мова, римський роман, Петроній, емотивність, лексика, контекст.

The presented article shows means of verbalization of emotions in Latin language based on Petronius' novel "Satyricon". The made analysis allows to confirm that main mean of their expression are lexical units, which directly name emotional state as well as lexemes, that get emotional load in context. To express emotions author rarely uses phraseological units and stylistic tools. It should be marked that choice of means is motivated with characters of emotion. The weighty role in formation of emotional background of narration belongs to macro-context.

Key words: Latin language, Roman novel, Petron, emotionality, lexis, context.

В представленной статье рассмотрены средства вербализации эмоций в латинском языке на материале романа Петрония «Сатирикон». Осуществленный анализ позволяет утверждать, что основным средством их выражения являются лексические единицы, непосредственно именующие эмоциональные состояния, а также лексемы, получающие эмоциональную нагрузку в определенном контексте. Реже для выражения эмотивности автор прибегает к фразеологизмам и стилистическим средствам. Выбор тех или иных средств в значительной степени мотивирован характером изображаемых эмоций. Важную роль в формировании эмоционального фона повествования принадлежит также макроконтексту.

Ключевые слова: латинский язык, римский роман, Петроний, эмотивность, лексика, контекст.

Панівний у сучасній лінгвістиці антропоцентричний підхід, сприяв появі цілої низки досліджень присвячених емоційності й емотивності у мові. При цьому до уваги береться не лише емотивний компонент значення чи емотивність як категорія художнього тексту та дискурсу, але й внутрішня форма ідентифікаційної лексики емоцій, номінативно-комунікативна специфіка невербальних знаків цього феномену, експресивний та енергетичний потенціали емотивного словника, структура й семантика емоційної лексики, мовні засоби вираження в емоційному висловлюванні, особливості стилістичного функціонування ілюстрованих мовних одиниць, лінгвокультурологічні емоційні константи в структурі мовної картини світу [8, с. 174].

Незважаючи на чималу кількість досліджень зі згаданої проблематики, переважна більшість їх виконана на матеріалі сучасних мов, тоді як засоби реалізації емоційності або ж емотивності у давніх мовах лише зрідка виступають об'єктом аналізу. Серед останніх згадаємо декілька досліджень присвячених вираженню емоцій у давньогрецькій [11; 12] та латинській мовах [13].

Метою представленої розвідки є аналіз мовних засобів вираження емоцій у римському побутовому романі I ст. «Сатирикон» Петронія. Обмежений обсяг доповіді не дозволяє охопити названі твори повністю, тому обмежимось лише одним із його ключових фрагментів відомим під назвою «Бенкет Трімальхіона» (Petr. Sat. 27-78).

Перш, ніж перейти до предмету дослідження, коротко охарактеризуємо основні поняття і підходи, яких ми дотримуємось у даній роботі.

Як відомо, емоційна інформація притаманна не усім типам текстів. Вона, наприклад, відсутня у наукових публікаціях, діловій кореспонденції тощо. На

протизагу до цього емотивність широко представлена в художньому тексті, де емоційно марковані або емотивні засоби відіграють значну роль, забезпечуючи розуміння читачем внутрішнього світу персонажів, сприяють розкриттю творчого задуму автора. Згідно з В. Шаховським, "уся художня література є депозитарієм емоцій" [10, с. 188].

На думку дослідників емотивність тексту досягається засобами усіх мовних рівнів, однак домінуючу роль тут відіграє лексика. Незважаючи на те, що усі дослідники говорять про лексику емоцій, існують різні підходи до її виокремлення. Частина дослідників ототожнює емоційну лексику і лексику емоцій в одну групу — емотивну лексику. На думку Л. Бабенко, емотивне значення — це значення у якому певним чином представлені емотивні смисли [2, с. 67], які можуть дорівнювати лексичному значенню слова, можуть бути конотативними або належати до логіко-предметної частини значення [9, с. 157].

Протилежною є точка зору В. Шаховського, який виокремлює три розряди слів: лексику, яка називає емоції, лексику, яка описує емоції і лексику, яка виражає емоції. Згідно із ним, лише емотиви (тобто, експресивна лексика, яка виражає емоції) є власне емотивною [10, с. 100; пор. 1, с. 92–95].

М. Блох та Н. Резнікова, характеризуючи емотивну лексику, як "слова, які мають у своєму значенні сему емотивності", виокремлюють: 1) емотивно-номінативи — слова, що називають емоції; 2) емотиви-асоціативи — слова з прихованою семою емоції; 3) емотиви-експресиви — слова, що виражають емоційну оцінку; 4) оказіональні емотиви — авторські витвори; 5) нейтральні емотиви, емотивна конотація яких узуально не закріплена, але експліцитно виражається контекстом [3, с. 15].

У нашій розвідці ми опираємось на розуміння емотивності, запропоноване Л. Бабенко [2, с. 14], розглядаючи як емотивну лексику, яка називає і виражає емоції.

Говорячи про емоції, слід відзначити, що їх точна кількість і досі не встановлена, Американський психолог К. Ізард включає в мотиваційну систему людини 10 фундаментальних емоцій: інтерес, радість, здивування, горе, гнів, відразу, презирство, сором та вину [4, с. 90].

Деякі із виділених К. Ізардом «фундаментальних емоцій», зокрема, емоції страху, радості, смутку, гніву/обурення, здивування та захоплення представлені у «Бенкеті Трімальхіона».

Характеризуючи емоційний стан персонажів, Петроній переважно вдається до лексичних засобів, які є найвиразнішим засобом позначення емоцій.

Радість здебільшого відображається лексемами, які безпосередньо номінують її: *laetus* (Petr. 36, 5), *hilaritas* (Petr. 49, 8), *hilaris* (Petr. 39, 1; 52, 8; 59, 2), *delectatus* (Petr. 59, 1; 61, 3; 65, 8) *gaudimonium* (Petr. 61, 3). Наприклад (1):

1)... Trimalchio **delectatus** colliberti eloquentia (inquit)... (Petr. 59, 1) «Втішений красномовністю товариша-вільновідпущеника Трімальхіон (каже)...

Лексичним маркером стану радості у Петронія також виступають іменники, які імплікують сему «радості»: *risus* «сміх», *plausum* «оплески» та дієслово *ridere* «сміятися» (2).

2) ...Ascylltos... cum omnia ... eluderet et usque **ad lacrimas rideret**, unus ex conlibertis Trimalchionis excaudit... (Petr. 57, 1) «...тому що Аскільт... висміював усе і сміявся аж до сліз, один із співвідпущеників Трімальхіона вигукнув...».

Подібно до радості емоційний стан смутку також здебільшого виражається іменниками та прикметниками з відповідною семантикою: *tristis* (Petr. 35, 7; 49, 5; 68, 1), *maestus* (Petr. 49, 6), *tristimonium* (Petr. 63, 4).

Засобом вираження смутку у відповідному контексті виступають також інші лексеми, які прямо не іменують його, але викликають в уяві читача стійкі асоціації зі згаданим станом (*flere, plangere, lamentatio, lacrima, fletus*), особливо якщо вони вжиті у відповідному контексті. Подібне вираження смутку представлене у «Сатириконі» у сцені, де Трімальхійон дає розпорядження щодо своєї майбутньої могили (3):

3) *Haec ut dixit Trimalchio, flere coepit ubertim. Flebat et Fortunata, flebat et Habinnas, tota denique familia, tanquam in funus rogata, lamentatione triclinium implevit* (Petr. Sat. 72, 1) «Сказавши це, Трімальхійон почав дуже плакати. Плакала і Фортуната, плакав і Габінна, зрештою, уся челядь, ніби покликана на похорон, сповнила кімнату голосінням.»

У наведеному прикладі інтенсивність емоційного стану підсилюється повторенням дієслова *flere* та вживанням іменника *funus* «похорон».

Універсальним засобом вираження емоцій є вигуки, які найвиразнішим представником емотивної лексики, відрізняючись від інших мовних одиниць незвичним фонетичним оформленням, семантико-стилістичними особливостями та специфічною функцією [5, с. 6; пор. 7, с. 120]. У Петронія маркером емоційного стану смутку чи жалю (іноді їх важко чітко диференціювати) виступає вигук *heu* (*eheu*). При цьому емоційність висловлювання підсилюється інтонаційно, що у тексті відображено окличними реченнями (4).

4) **Heu heu**, *quotidie peius!* (Petr. Sat. 44, 12) «Гей, гей! Щодня стає гірше».

Подібно до попередніх випадків, емоції пов'язані зі страхом здебільшого виражаються за допомогою прямого найменування з використанням лексем з відповідною семантикою. У аналізованому тексті це дієслова: *timere, inhorrescere, trepidare* (5).

5) *...repente lacunaria sonare coeperunt totumque triclinium intremuit. ... ego exsurrexi, et timui ne per tectum petauristarius aliquis descenderet* (Petr. 60, 1-2) «...раптово стеля почала тріщати і весь трикліній затремтів. ...я підвівся і злякався, щоб зі стелі не спустився якийсь фокусник».

Окрім прямого найменування страх також описується за допомогою фразеологізмів (6)

6) *Mihi anima in naso esse; stabam tanquam mortuus* (Petr. Sat. 62, 5) «Мені душа пішла в п'яти (досл.: «була в носі»): я стояв наче мертвий».

Виражаючи гнів та обурення, герої твору Петронія використовують загалом нейтральну лексику, яка у відповідному контексті отримує яскраво виражені негативні конотації: *berbex* «баран, валах», *larifuga* «бродяга», *rana* «жаба», *saera cingata* «кучерява цибуля», *bellum pomum* «гарний фрукт» (7).

7) *"Quid rides... berbex? An tibi non placent lautitiae domini mei? Tu enim beatior es et convivare melius soles. Bellum pomum, qui rideatur alios; larifuga nescio quis, nocturnus...* (Petr. Sat. 57, 1-3) «Чого смієшся...баране? Чи тобі не подобається розкіш мого дому? Ти є щасливішим і зазвичай бенкетуєш краще. Добрий фрукт, який сміється з інших; якийсь нічний бродяга...».

Підсилювальний ефект також створюється за рахунок вигуків та нагромадження коротких питальних речень.

Як згадувалось вище, у «Бенкеті Трімальхіона» представлено також емоційні стани здивування та захоплення. Коло засобів їх вираження здивування є доволі обмеженим і представлене майже виключно лексемами, які номінують згаданий стан, а саме, дієсловами *mirari* та *stupere* та похідними іменниками *admiratio*, *stupor* (8-9).

8) *Cum has ... miraremur lautitias, accurrit Menelaus...*(Petr. 27, 4) «Коли ми дивувались з цієї розкоші, підбіг Менелай...».

9) *Damnavi ego stuporem meum et nihil amplius interrogavi, ne viderer nunquam inter honestos cenasse* (Petr. 41, 5) «Я вгамував своє здивування і не питав більше нічого, щоб не здавалось, що я ніколи не бенкетував серед благородних».

Для вираження захоплення Петроній використав чи не найекспресивніший засіб, а саме вигуки (*babae, sophos*) та вигукові фразеологічні єдності (*Gaio feliciter! Pax Palamedis!*) (10).

8a) *Familia vero — babae babae! — non mehercules puto decumam partem esse quae dominum suum poverit* (Petr. 37, 9) «А челядь – ось так-так – клянуся Гераклом, не думаю, що є десята частина, яка знає свого господаря».

Вигуковим фразовим єдностям притаманний широкий діапазон емоцій, які вони виражають: здивування, захоплення, гнів тощо. Конкретизація ж досягається під впливом контексту, з яким вони співвідносяться [6, с. 129].

Захоплення також виражається короткими окличними реченнями, які функціонально є близькими до вигуків. У наступному прикладі, один із гостей Трімальхіона, розповідаючи про нього, завершує свої слова окличним реченням (11):

11) *Nec est quod putes illum quicquam emere. Omnia domi nascuntur: lana, credrae, piper; lacte gallinaceum si quaesieris, invenies. Vides tot culcitrae: nulla non aut conchyliatum aut coccineum tomentum habet. Tanta est animi beatitudo!* (Petr. 38, 5) «Немає нічого такого, що б ти думав, що він купує. Все народжується в домі: вовна, помаранчі, перець; якщо шукатимеш, знайдеш пташине молоко. Бачиш стільки подушок: немає такої, яка б не мала багряної або червоної набивки. Таке душевне щастя!»

Здійснений аналіз засобів вираження емотивності у романі Петронія дозволяє констатувати, що основним засобом їх вираження є лексичні одиниці, які безпосередньо йменують емоційні стани та лексеми, які отримують емоційне навантаження у певному контексті. Рідше для вираження емоцій автори вдаються до фразеологізмів та стилістичних засобів, зокрема, метафоризації, синтаксичних структур. Водночас слід відзначити, що вибір тих чи інших засобів значною мірою мотивується характером емоцій, що можна спостерігати на прикладі зображення стану «захоплення», який вербалізується майже виключно вигуками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1959. – 352 с.
2. Бабенко Л.Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке /Л. Г. Бабенко. – Свердловск: Уральский государственный университет, 1989. –184 с.
3. Блох М. Я., Резникова Н. А. Средства эмоционального воздействия политических выступлений / М. Я. Блох, Н. А. Резникова // Вестник Томского государственного педагогического университета. –2006. – Вып. 9 (60). Серия “Гуманитарные науки (Филология)”. – С. 14–19.
4. Изард, К. Э. Психология эмоций /К. Э. Изард. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.
5. Парсиева Л. К. Система междометия в общей парадигме языка (на материале осетинского и русского языков) : автореф. дисс. на соискание степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.20

“Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” /Л. К. Парсиева. – Владикавказ, 2010. –42 с.

6. Погожая С. Н. Способы выражения эмоциональности в языке (на примере эмоционального состояния «восхищение») / С. Н. Погожая // Научные ведомости БелГУ. Серия Гуманитарные науки. –2010. –№ 18 (89). – Вып. 7. – С. 124-130.
7. Рожнова Е. А. Эмоционально-экспрессивная лексика английского языка и ее нагруженность, Е. А. Рожнова // Альманах современной науки и образования. –2014. –№ 11 (89).– Тамбов: Грамота. – С. 119-121.
8. Романова Н. В. Проблема емоційної і емотивної лексики / Н. В. Романова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011.– № 3: Філологічні науки. Мовознавство. – Ч. 2. –С. 174-178.
9. Семёнова Т. В. Вербализация эмоций человека в зеркале антонимии (на материале английского языка) / Т. В. Семёнова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. – № 4 (185). Филология. Искусствоведение. – Вып. 40. – С. 156–159.
10. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский.– М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 208 с.
11. Clarysse W. Emotions in Greek private papyrus letters / W. Clarysse // Ancient Society. – 2017. – Vol. 47.–P. 63-86.
12. Dickey E. Emotional language and formulae of persuasion in Greek papyrus letters / Eleanor Dickey // Emotion and Persuasion in Classical Antiquity. –Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2016.– P. 237-262.
13. Zheltova E. V. How to Express Surprise without Saying “I’m Surprised” in Latin / E. V. Zheltova // Philologia Classica. – 2018. –Vol. 13(2). – P. 228–240.

УДК 615.1:581:378.146–057.875

Шемчук О.А., Берестова В.В., Тюкіна В.М.

**Коледж Національного фармацевтичного університету, м. Харків
МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ ПРИ ВИКЛАДАННІ
ДИСЦИПЛІНИ «БОТАНІКА» ПРИ ПІДГОТОВЦІ МОЛОДШИХ
СПЕЦІАЛІСТІВ**

Матеріал наведений в даній статті розкриває особливості підбору та впровадження різних методів педагогічного контролю, що застосовується для діагностики та оцінювання знань студентів, рівня засвоєного теоретичного матеріалу, здобутих вмінь, та навичок при вивченні дисципліни «Ботаніка» молодшими спеціалістами в Коледжі Національного фармацевтичного університету.

Ключові слова: студент, ботаніка, поточний контроль знань, модульний контроль.

Материал, приведенный в данной статье, раскрывает особенности подбора и внедрения разных методов педагогического контроля, которые применяются для диагностики и оценивания знаний студентов, уровня восприятия ими теоретического материала, приобретённых умений и навыков при изучении дисциплины «Ботаника» в Колледже Национального фармацевтического университета.

Ключевые слова: студент, ботаника, поточный контроль, модульный контроль.

The material presented in this article reveals the features of the selection and implementation of different methods of pedagogical control, which are used to diagnose and evaluate students' knowledge, their level of perception of theoretical material, acquired skills in studying the discipline "Botany" at the College of the National University of Pharmacy.

Keywords: student, botany, knowledge control, modular control.

Перед освітнім процесом постає сьогодні достатня кількість цілей, але основною залишається підготовка компетентного фахівця. В цьому складному, для обох сторін, та тривалому процесі важлива роль належить саме педагогічному контролю. Якщо звернутися до термінів: «освітній процес», «компетентність», «результати навчання», «якість освіти» у відповідності з законодавчою базою України та проаналізувати кожен з них, то ми отримаємо логічний ланцюг взаємопов'язаних процесів в якому система контролю та оцінювання студентів відноситься до системи педагогічних засобів, яка забезпечує рівень знань, умінь, навичок, розвиток інших особистих якостей (прагнення бути кращим в обраній спеціальності) [1].

У цілому головна функція контролю - функція зворотного зв'язку [2, с.28]. Тобто викладач увесь час, за допомогою контролю контактує, підтримує зв'язок із здобувачем освіти, діагностує та корегує якісне та кількісне наповнення навчально-методичного супроводу дисципліни, враховуючи особистісні здібності кожного учасника освітнього процесу.

У даній роботі ми розглядаємо один з початкових моментів контролю – це перевірка [2, с.25]. Мета перевірки – визначення рівня й обсягу засвоєного матеріалу здобувачем освіти.

Підбираючи ті чи інші методи контролю з дисципліни, враховується її специфіка, об'єм необхідний для опрацювання та компетентності які повинні бути сформовані.

Дисципліна «Ботаніка» є обов'язковим компонентом програми в підготовці молодшого спеціаліста, яка забезпечує такі фахові компетентності дисципліни «Фармакогнозія»: «Здатність до виконання завдань, направлених на забезпечення та контроль якості лікарських засобів та лікарської рослинної сировини» [3, ФК8], та «Здатність ідентифікувати лікарську рослинну сировину» [3, ФК9]. Програмні результати навчання: «Знання анатомічних, морфологічних ознак та хімічного складу лікарських рослин та лікарської рослинної сировини, які необхідні для їх діагностики в природному середовищі й використанні з лікувальною метою» [3, ПРНз10] та «Уміння ідентифікувати лікарську рослинну сировину, інформувати населення про основні характеристики лікарських рослин та застосування ЛРС» [3, ПРНу8]. Мотивацією до вивчення дисципліни є те, що здобуті теоретичні та практичні знання з ботаніки – це базис в вивченні дисципліни «Фармакогнозія».

Дисципліна «Ботаніка» в Коледжі НФаУ включає один модуль, який складається з двох змістових модулів. Протягом першого змістового модуля вивчається анатомія рослин, в другому – морфологія рослин та введення в систематику рослин. Ускладнюється процес викладання малою кількістю аудиторних годин та великою самостійної роботи. Види аудиторних годин: лекційні заняття та практичні заняття але без поділу на підгрупи. В присутності на практичному занятті більше ніж 25 студентів одночасно значно ускладнюється застосування усних методів контролю знань та віддається перевага письмовим методам контролю.

Ми застосовуємо різні форми контролю знань: індивідуальна перевірка, фронтальна перевірка, комбіноване опитування [2, с. 55]. При виборі того чи іншого методу та форми враховується тема заняття, рівень особистих здібностей здобувачів освіти, але все одно з урахуванням кількості присутніх студентів.

Поточний контроль проводиться на кожному практичному занятті. Опрацьовуючи той чи інший метод та форму поточного контролю ми постійно

змінюємо завдання, комбінуємо їх вводимо такі характеристики як швидкість виконання, що додатково мотивує та стимулює до кращої підготовки.

Проаналізувавши різні форми та методи, які використовуємо при проведенні поточного контролю з дисципліни ботаніка, найбільш ефективними вважаємо наступні.

Індивідуальне усне опитування. Протягом опитування застосовую питальні слова та дієслова для різного рівня навчальних результатів за узагальненою таксономією Б. Блума. Перевагою цього виду контролю є те, що в діалозі швидко можна з'ясувати рівень підготовки студента, рівень його роботи протягом заняття. За допомогою додаткових запитань можна виявити не тільки рівень засвоєння інформації, але й здатність аналізувати, співставляти інформацію. Недолік в тому, що на кожного студента потрібно різна кількість часу для опитування, при кількості студентів більше десяти в одній підгрупі може не вистачити часу.

«Ботанічний диктант». Це письмова, групова перевірка де враховується ще час на надання відповіді. Всі запитання формулюються так, щоб відповідь була одним словом, назвою, словосполученням. Питання можна поділити на блоки за змістом. Кількість питань у блоці, кількість блоків, тематичність блоків, кількість балів за кожну відповідь та загальна кількість балів за диктант залежить від теми та змісту заняття.

Ускладнюється тим, що не надається час на обмірковування відповіді. Перевага в тому, що не має часу. Або студент знає її та швидко відповідає, або не знає та надає відповідь. Наприклад, «ботанічний диктант», як поточний контроль до практичного заняття «Анатомія рослин. Будова та функції рослинної клітини».

М1. ЗМ1. Практичне заняття № 1. Поточний контроль

1. Наука, яка вивчає будову клітин, називається.....
2. На гранулярних каналцях ЕПС синтезуються?.....
3. Посттравматичне ослизнення клітин деревини, при якому утворюються камеді, називають.....

Комбіновані письмові індивідуальні перевірки. Формується декілька варіантів бланків з завданнями в яких студент надає відповіді. В кожному варіанті присутні завдання з теми в різному вигляді та формі: тести за різними рівнями складності, співвідношення, графічні об'єкти, які треба назвати та підписати тощо. Перевага в тому, що різні за складністю та змістом завдання дають змогу проконтролювати різні рівні підготовки студентів, при цьому ускладнюють пошук інформації в методичних джерелах під час виконання завдань, тобто «списування». Недолік тільки для самого викладача, треба достатньо часу витрати для формування таких бланків, роздрукувати їх, розрахувати кількість балів за кожне завдання. Наприклад, поточний контроль до практичного заняття « Рослинні тканини та їх будова».

М1. ЗМ1. Практичне заняття № 2. Поточний контроль.

1. Порожнини у протопласті, що утворені ендоплазматичною сіткою і заповнені клітинним соком, називають:

--	--	--	--	--	--	--

2. Процес, що зумовлений відкладання в клітинні оболонці лігніну —

3. Підберіть вірну пару органела – функція:

а) мітохондрії _____

б) рибосоми _____

в) ЕПС _____

г) хлоропласти _____

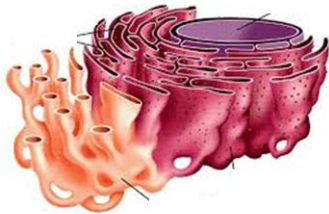
1 – фотосинтез;

2 – дихання;

3 – біосинтез білка;

4 – синтез та транспортування речовин, утворення вакуолей.

4. Назвіть органелу та її функції в рослинній клітині

Окрім контролю теоретичних знань з дисципліни відпрацьовуються практичні навички: проведення мікроскопічного аналізу. За виконання цієї частини практичного заняття студенти отримують додаткові бали, які впливають на сумарну оцінку за заняття.

Протягом другого змістового модуля акцентується увага на вивченні морфологічних (зовнішніх) ознак рослин. В ході практичного заняття студенти виконують описи гербарних зразків або фотогербарних зразків. Якість виконання даних завдань також впливає на сумарну оцінку за заняття. Наприкінці курсу дисципліни проводиться письмовий модульний контроль. Він включає тестові завдання різного ступеня складності, опис графічних об'єктів та опис гербарного зразку рослини. Вивчення дисципліни закінчується диференційованим заліком.

Досягти необхідного рівня підготовки з дисципліни «Ботаніка» достатньо важко. Намагання тримати високу планку не завжди виходять продуктивними. Але постійне оновлення, комбінування різних методів, форм в тому числі й педагогічного контролю дає змогу тримати себе та студента в постійному навчальному тонусі, постійно вдосконалюватись щоб забезпечувати необхідну якість освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII із змінами та доповненнями//Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> .
2. Кайдалова Л. Г. Педагогічна діагностика у вищому навчальному закладі. Навчальний посібник / Л. Г. Кайдалова, О. О. Тележкіна. – Харків: НФаУ, 2006. – 102 с.
3. Освітня програма профільної середньої освіти для підготовки молодших спеціалістів. Коледж НФаУ. Затверджено Ученою Радою НФаУ. Протокол від 30.08.2018 р.

УДК [159.91:159.923]-057.875:378.016:612

*Шенгер С.В., Кириченко М.П., Дунаєва О.В.,
Гончарова А.В., Пандикідіс Н.І.*

Харківський національний медичний університет УРАХУВАННЯ ПРОВІДНОГО ТИПУ СПРИЙНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ СТУДЕНТАМИ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ФІЗІОЛОГІЇ В МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

У роботі проведено аналіз стану проблеми підготовки з фізіології студентів медичних спеціальностей в Харківському національному медичному університеті; місце дисципліни фізіології в загальній медичній підготовці, проведено аналіз

психотипів людини. Обґрунтовано дидактичну модель для викладання студентам з різними психотипами, експериментально перевірено ефективність цієї методики.

Ключові слова: студенти медичного університету, дисципліна фізіологія, психотипи: аудіал, візуал, кінестет.

В работе проведен анализ состояния проблемы подготовки из физиологии студентов медицинских специальностей в Харьковском национальном медицинском университете; место дисциплины физиологии в общей медицинской подготовке, проведен анализ психотипов человека, обоснована дидактическая модель для преподавания студентам с разными психотипами, экспериментально проверена эффективность этой методики.

Ключевые слова: студенты медицинского университета, дисциплина физиология, психотипы, аудіал, візуал, кінестетик.

The analysis of the problem of teaching physiology in students of medical specialities at the Kharkov national medical university was carried out; a place of discipline of physiology in the general medical studying, the analysis of psychotypes of the person was carried out, the didactic model for teaching the students with different psychotypes. Was made, efficiency of this technique is checked up experimentally.

Keywords: students of medical university, subject physiology, psychotypes, audial, visual, kinesthetic.

У ХНМУ навчаються студенти, які мають різні психотипи. Для успішного засвоєння матеріалу необхідно враховувати ці моменти. Стратегічною метою є випуск висококваліфікованих конкурентоспроможних спеціалістів у сфері медицини. Наука фізіологія є базовою дисципліною, вивчення якої має велике значення. На знаннях фізіології людини ґрунтуються всі подальші дисципліни, які викладаються у медичному ВУЗі. Якщо студент не володіє знаннями норми, то він не зможе зрозуміти патологію та принципи лікування захворювань [10, с.5].

Мета нашого дослідження теоретично обґрунтувати й розробити методику врахування психотипів у процесі навчання фізіології студентів медичного університету, а також експериментально перевірити її ефективність.

Навчання студентів – це дія на їхню психіку та діяльність, яка спрямована на здобуття знань, умінь, навичок. Під час навчання на основі його змісту розвиваються різні сторони психіки студентів.

Психотип- це сукупність природжених і набутих властивостей нервової системи, що визначають характер взаємодії організму з довкіллям і знаходять своє відображення в усіх функціях організму. Критеріями типологічних властивостей нервової системи є сила процесів збудження і гальмування, їх урівноваженість і рухливість (І.П. Павлов). Різні комбінації трьох основних властивостей нервової системи дозволили виділити певні типи, що розрізняються за адаптивними здібностями і стійкістю до невротизуючих агентів [1, с.175].

Існує безліч критеріїв класифікації психотипів. Так, з точки зору індивідуально-психологічних даних, можлива типізація на основі фізичної конституції, особливостей нервової системи (Кречмен, Шелдон, Павле). Сюди відноситься достатньо поширений розподіл типів за І.П.Павловим на сильний, урівноважений, жвавий; сильний, неурівноважений, жвавий; сильний, урівноважений, інертний і слабкий, неурівноважений, інертний; розроблений Юнгом розподіл на екстравертів та інтровертів; типологія Хейманса-ЛеСенна (вісім типів особистостей, що розрізняються за емоційністю, активністю, вразливістю) і т.б.

Існує й класифікація, яка виділяє тільки три психотипи (підхід Кречмера), — це: астеничний (худий, з довгими кінцівками, а також — сором'язливий, чуттєвий, відсторонений); пікнічний (невисокий зріст, повний, бочкоподібна грудна клітина, а також — життєрадісний, активний, відкритий, характерні зміни настрою); атлетичний (гармонія психічного та фізичного розвитку).

Окрім психогеометричного підходу існує інший підхід, який заснований на внутрішніх особливостях особистості; в її основі лежить темперамент, риси характеру та емоційне становище людини [8, с.252].

Сучасні автори (Жаріков Є., Крушельницькій Є.) крім відомої класифікації темпераментів (холериків, сангвіників, флегматиків, меланхоліків) вирізняють вже вісім психотипів особистості: лідер, логік, боєць, естет, пасивний, надійний, мрійник, спринтер [7, с.98].

Існує ще дуже багато різних класифікацій психотипів. Але в даній роботі буде розглянута класифікація психотипів за приймаючим каналом інформації. Всім відомо, що людина має органи відчуття, які у фізіології зветься аналізаторами. За тим типом аналізатору, який є провідним і розрізняють психотипи.

Здатність сприймати студентами нову інформацію переважно за допомогою зорового аналізатору – це зоровий канал. Сприйняття нової інформації у таких студентів здійснюється з використанням наочних засобів, зі зміною яскравості, кольору і розміру, симетрії, фактури, контрастності та форми.

Основна характеристика яскраво вираженого студента з провідним зоровим каналом сприйняття: «бачити слова очима мозку». Він сприймає інформацію у вигляді картинок, коли він слухає. Для відтворення її у своїй свідомості, він піднімедогори голову, з виглядом, що він нібито читає те, що говорять.

Зорова система є найшвидшою, тому мова такого студента прискорена та динамічна. Візуалвербалізує свій досвід під час його репрезентації іншим людям, тому в його мовленні найчастіше використовуються ті слова, які відповідають за зорову систему: бачити, уявляти, розглядати, блискуче мерехтати тощо.

При виконанні роботи візуалу необхідно мати під рукою листок, на якому він в процесі запам'ятовування матеріалу може креслити, штрихувати, малювати тощо [9, с. 53].

Сприйняття та обробка нової інформації за допомогою слуху є слуховим каналом сприйняття. Такі студенти перш за все реагують на висоту звуку чи тону, гучність, тембр, резонанс та ритм. Він може повторити те що він почув дослівно, навіть якщо здається, що він не слухав. Студент-аудіал легко відволікається, йому важко зосередитись, при наявності зайвих звуків або шуму в аудиторії. Для кращого розуміння почутого або написаного, він скоріше за все, буде проговорювати, шепотіти цей матеріал. Усний виклад матеріалу важливий для цих студентів під час занять. Слід застосовувати під при викладанні аудіо-спілкування, аудіо-лекції, фільми. Студента-аудіала не можна відволікати від відповіді. Для того щоб продовжити, йому необхідно повернутися до цього ж моменту у минулому подумки та з цього моменту продовжити свою розповідь. Такий студент під час відповіді буде використовувати наступне: розповідати, чути, німий, дзвінкий, шумний, свистіти, мелодійний, голосний та ін. [5, с. 36].

Кінестетики використовують моторний канал сприйняття. Спираючись на рух і відчуття вони сприймають нову інформацію. Суттєві якості для цих студентів, це – тривалість дії, частота, інтенсивність уваги, тиск. Кінестетикам необхідно

подати запис важливої інформації, використовуючи схеми, малюнки, які вони запам'ятовують під час відтворення

Для більшості притаманно володіння зоровим та слуховим каналами сприйняття. Лише для малого відсотка осіб всі канали сприйняття однаково важливі [4, с. 168].

Сучасні навчальні програми у вищих навчальних закладах України передбачають відведення під лекційний курс від 30 до 50% всіх робочих годин. Тому перед викладачем постає завдання протягом цього часу передати студентам теоретичні знання з відповідної дисципліни і розкрити їхні індивідуальні можливості, спрямувавши навчальний процес у потрібне русло; сформувати професійні компетенції, покращити сприйняття матеріалу та організувати плідну самостійну працю [3, с. 8].

Усю інформацію про довкілля людина отримує трьома каналами: вона бачить, чує, відчуває. Канали сприйняття: зір, слух і відчуття – найважливіші фільтри, за допомогою яких людина відбирає з інформації, що надходить до неї ззовні, потрібну. Тому важливо, щоб побудова курсу лекцій спиралася на перерахуванні канали сприйняття інформації для глибшого засвоєння теоретичного матеріалу [5, с. 42].

Однак не завжди існує можливість вибору оптимального способу подання інформації. Скажімо, у процесі навчання візуалу легше засвоювати новий матеріал з книги або малюнка, а аудіалу – з пояснення викладача. Але викладач, якому потрібно за короткий час, відведений на практичне заняття або лекцію, розкрити велику кількість теоретичного матеріалу, вибере лише щось одне. Кінестетику ж сучасна система освіти не надає майже жодних можливостей [2, с. 152].

Тому для вирішення цієї проблеми потрібні нові шляхи організації навчального курсу, які б дозволили усім слухачам аудиторії повно сприймати інформацію. Дослідження проводили на базі Харківського національного медичного університету на кафедрі фізіології під час проведення практичного заняття за темою: Центральна нервова система. Фізіологія спинного мозку. У дослідженні приймали участь 100 студентів 2 курсу у віці 18-20 років. Усі студенти добровільно підписали інформовану згоду про проведення дослідження. Практичні заняття в 7-ти групах було проведено з урахуванням психотипів, а 2 групи були контрольними. Відібрані групи мали однаковий середній бал з дисципліни, тобто рівень підготовленості однаковий.

На початку практичного заняття було проведено тестування студентів для виявлення їхнього психотипу. Тест підготовлено на основі «Діагностики домінуючої перцептивної модальності» С.Єфремцевої «Кінестетик, Візуал, Аудіал?» – тест на визначення провідної системи сприйняття [6, с. 237]. Після проведення перевірки тестів було виявлено, що зі 100 студентів - 45 студентів мають візуальний тип, 35 студентів – аудіали, 20 студентів – мають кінестетичний тип. Чистих типів не було виявлено. Усі типи змішані, але по домінуючому типу було виявлено типи, означені вище. Згідно цих даних були побудовані практичні заняття. В групах де переважаючим психотипом був виявлен візуальний тип, переважаючим типом діяльності стало застосування наочних засобів навчання. Студенти-кінестетики більше виходили до дошки та малювали схеми та структури спинного мозку, робили більше замальовок у зошити. Усе це супроводжувалось розповіддю як викладача, так і студентів-аудіалів.

Цей процес залучив до роботи всіх студентів з урахуванням їх сприйняття інформації. За результатами тестування виявлено, що кількість правильних відповідей в групах з урахуванням психотипів на 30% вище, ніж у контрольних групах, де проводилось звичайне заняття. Через місяць після проведеного практичного заняття було проведено ще одне тестування в обох групах на витривалість знань. Та як і очікувалось, дослідні групи показали результат краще на 23%, ніж контрольні групи.

Висновки. У результаті проведених досліджень доведено, що рівень засвоєння знань та їх витривалість вірогідно вище в тій групі, де були враховані психотипи студентів. Урахування психотипів сприйняття інформації дозволяє зробити освітній процес не тільки ефективним, але й більш цікавим як для студента, так і для викладача. Спілкуватись зі студентом потрібно його мовою. Наприклад при спілкуванні з візуалом використовувати слова, які характеризують форму, розміри, колір. При спілкуванні з аудіалом рекомендується змінювати варіації голосу, у цьому разі матеріал буде більш зрозумілим. Кінестетики краще всього розуміють мову жестів і дотиків, тому, розповідаючи студенту щось, використовуйте відповідні жести. Пропонувати студентам з різними психотипами різних – для кожного типа студента завдань. Діяти на всі канали сприйняття та переробки інформації. Розширити засоби рішення студентами учбових задач.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г. М. Андреева - М.: Аспект Пресс, 1996. – 376 с.
2. Бурнард Ф. Тренинг межличностного взаимодействия / Ф. Бурнард - СПб.: Питер., 2002. – 304 с.
3. Вдовиченко Ю., Вернер О., Головань Д. Дискусійні питання безперервного професійного розвитку / Ю. Вдовиченко, О. Вернер, Д. Головань // Ваше здоров'я, 2007. – № 6. – С. 8.
4. Вачков Й.В. Основы технологии группового тренинга / Й.В. Вачков // Психотехники: Учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во «Ось-89», 2000. – 224 с.
5. Григорьев А.П., Чернелевский А.О., Храбова А.Н., Егоров В.С. Анализ и синтез методик определения доминирующего канала восприятия информации при реализации дистанционного адаптивного интеллектуального обучающего комплекса по дисциплине «Безопасность жизнедеятельности» / А. Григорьев, А. Чернелевский, А. Храбова // Молодой ученый, 2017. — №11.2. — С. 36-44.
6. Ефремцева С. Диагностика доминирующей перцептивной модальности / С. Ефремцева, Н. Фетискин, В. Козлов, Г. Мануйлов. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., 2002. – С. 237-238.
7. Егидес А. П. Как научиться разбираться в людях / А. П. Егидес – М.: АСТ-ПРЕСС, 2006. – 183 с.
8. Леонтьев Д. А. Современная психология мотивации / Под ред. Д. А. Леонтьева // М.: Смысл, 2002. – 343 с.
9. Титова С.С. К обзору диагностических методик определения модальностей восприятия / С.С. Титова // Педагогическое мастерство: материалы IX Междунар. науч. конф. (г. Москва, ноябрь 2016 г.). — М.: Буки-Веди, 2016. — С. 50-53.
10. Шевчук В.Г. Фізіологія: підручник для студ. вищ. мед. навч. закладів / В.Г. Шевчука, В.М. Мороз, С.М. Білан та ін. // Вінниця: Нова книга. - 2012. – 448 с.

УДК 378.016:618:37.091.39-027.15

Щербина М.О., Бородай І.С., Скорбач О.І.

Харківський національний медичний університет РОЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ОСВІТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

У статті визначено значимість застосування ефективного використання інноваційних технологій у навчанні студентів-медиків, їх вплив на якість отриманих знань та умінь. Підкреслено нагальну потребу у вдосконаленні медичної освіти в умовах реформування системи охорони здоров'я України.

Ключові слова: інноваційні технології, сучасні педагогічні технології, студенти-медики, мотивація, медична освіта, професійна компетенція.

The importance of the use of innovative technologies in the teaching of medical students, their influence on the quality of the obtained knowledge and skills is determined in the article. The urgent need to improve medical education under conditions of reforming the health care system of Ukraine is emphasized.

Keywords: innovative technologies, modern pedagogical technologies, medical students, motivation, medical education, professional competence.

В статті определена значимость применения эффективного использования инновационных технологий в обучении студентов-медиков, их влияние на качество полученных знаний и умений. Подчеркнута необходимость в совершенствовании медицинского образования в условиях реформирования системы здравоохранения Украины.

Ключевые слова: инновационные технологии, современные педагогические технологии, студенты-медики, мотивация, медицинское образование, профессиональная компетенция.

Сучасний рівень розвитку суспільства та медицини зокрема вимагає від майбутніх лікарів крім базових теоретичних, практичних знань та умінь, ще й надбання навичок швидко приймати рішення, працювати у команді та професійних компетенцій [1, 2, 5, 6]. В умовах високої конкуренції на вищій навчальній заклад покладається завдання підготувати висококваліфікованих фахівців, що готові до виконання професійної діяльності [2, 5]. Використання інноваційних педагогічних технологій для модернізації освіти підвищують ефективність підготовки майбутніх лікарів [4].

Перспективною є підготовка студентів-медиків, що поєднує принципи проблемності і моделювання професійної діяльності, сучасні педагогічні технології, а саме проблемно орієнтоване та командне вирішення поставлених завдань [1, 4, 7], інтегроване вивчення проблеми на основі клінічного випадку, впровадження інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних засобів навчання, використання імітаційних технологій [3, 7].

Незважаючи на впровадження новітніх методик навчання (стимуляційне обладнання, дистанційне навчання тощо), достатньо актуальною і ефективною формою залишається рішення ситуаційних завдань. Саме це стимулює самостійну роботу студентів, активізує критичне мислення із використанням базових знань та умінь, дозволяє удосконалювати процес освіти, підвищуючи якість отриманих навичок.

Завданням дослідження є аналіз результатів впровадження інноваційних педагогічних технологій для студентів-медиків.

Матеріали та методи. У дослідженні взяли участь 150 студентів-медиків 4, 5 та 6 курсів. Для досягнення поставленої мети проведено анонімне та добровільне опитування шляхом анкетування студентів. Зроблено аналіз якості отриманих знань та навичок студентів-медиків при застосуванні новітніх інноваційних технологій у педагогічному процесі у порівнянні із традиційною системою навчання.

Результати та їх обговорення.

У 2018-2019 навчальному році було проведено анкетування студентів-медиків, за результатами якого було встановлено, що 94% опитаних удосконалили навички рішення клінічних проблем завдяки заняттям із використанням інноваційних технологій, покращення аналітичних здібностей мало місце у 86%,

отримали навички командної роботи—85,3% , у 83,3% —з'явилося відчуття впевненості при зустрічі із незнайомими проблемними ситуаціями. 85,3% студентів відповіли, що зрозуміли пройдений матеріал, і 92% респондентів були задоволені якістю проведеного заняття. При порівнянні цих даних з попереднім навчальним роком було виявлено підвищення наступних показників у студентів: навички клінічного обстеження хворого та розробки подальшої тактики ведення на 9,3%, уміння працювати командою на 5,9%, а навички проведення наукового експерименту на 6,2%, завдяки впровадженню новітніх педагогічних методів.

Висновки. Таким чином, впровадження інноваційних педагогічних технологій в навчання студентів-медиків дають змогу розвивати навички прийняття рішень та розв'язання проблем, допомагають зв'язати теорію і практику, підвищують рівень критичного мислення, стимулюють навички командної роботи, допомагають чітко зрозуміти складність реальних ситуацій та виробити різні точки зору стосовно їх оптимального вирішення. Застосування сучасних педагогічних підходів до навчання, як сукупності різноманітних методів дозволяє мотивувати студентів до вивчення дисциплін, підвищує їх зацікавленість, завдяки чому зростає результативність навчання, формуються навички практичної діяльності через наближення навчального процесу до реальних життєвих ситуацій, створюються умови для усвідомлення особистої позиції та розвитку комунікативних навичок майбутніх лікарів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальні проблеми та перспективи застосування симуляційних методів освіти / Лісовий В.М., Капустник В.А., Марковський В.Д., Завгородній І.В. // Симуляційне навчання в системі підготовки медичних кадрів: матеріали І навч.- метод. конф., присвяченої 212-й річниці від дня заснування ХНМУ (Харків, 30 лист. 2016 р.) / кол. авт. – Харків: ХНМУ, 2016. –188 с. – С. 3–7.
2. Запорожан В.М. Сучасні підходи до освітнього процесу з підготовки високопрофесійних фахівців / М.М. Кашталъян, О.В. Чернецька // Медична освіта. – 2017. – № 3. – С. 27–31.
3. Кошечко І. Інноваційні освітні технології навчання та викладання вищої школи / І. Кошечко // Педагогіка. – No1(1). – 2015. – С. 35–38.
4. Киричок В. А. Використання інтерактивних технологій при підготовці фахівців у системі вищої медичної освіти / В. А. Киричок // Якість неперервної освіти в умовах євроінтеграційних процесів: тенденції, проблеми, прогнози: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ – Чернівці, 2–4 листопада 2015 р.). – Чернівці: Друк ФОП Горюк, 2015. – С. 139–141.
5. Інновації в науці та освіті: виклики сучасності / Збірник наукових есе учасників стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 2018). – Варшава, 2018. – 209 с.
6. Беляєва О. М. Розвиток педагогічної майстерності викладачів вищих медичних навчальних закладів: проблеми і шляхи розв'язання / О.М. Беляєва // Pedagogy and Psychology. – 2018. – VI (63), Issue 153. – P. 15–19.
7. McGaghie W.C. Does simulation-based medical education with deliberate practice yield better results than traditional clinical education? A meta-analytic comparative review of the evidence/ W.C.McGaghie, S.B.Issenberg, E.R. Cohen et al. // Acad. Med. – 2011. – Vol. 86. – P. 706–711.

УДК 378.1

Щербина О.В.

Національний фармацевтичний університет, м. Харків
ТЕСТОВА СИСТЕМА ОЦІНКИ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ ЯК ОДИН ІЗ
МЕТОДІВ СУЧАСНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ
ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглядається тестова система оцінювання знань студентів за кредитно модульною системою. Наводяться загальні положення про тестовий

контроль, а також типи та методи конструювання тез завдань і можливість оцінювання рівня знань, умінь і навичок, рівня соціально особистісної цінності отриманих знань.

Ключові слова: ВНЗ, тестові завдання, оцінювання знань студентів, оцінка, модульно-рейтинговий контроль.

В статье рассматривается тестовая система оценивания знаний студентов по кредитно модульной системе. Приводятся общие положения о тестовом контроле, а также типы и методы конструирования тезисов заданий и возможность оценивания уровня знаний, умений и навыков, уровня социально личностной ценности полученных знаний.

Ключевые слова: ВУЗ, тестовые задания, оценивание знаний студентов, оценка, модульно-рейтинговый контроль.

The test system of students' knowledge assessment in terms of credit modular system of education is considered in the article. The general concepts of test control, types and methods of tasks design and possibility of knowledge and skills level assessing, level of social and personal value of knowledge acquired are presented in the article.

Key words: higher educational establishment, tests, students' knowledge assessment, mark, modular-rating control.

Модульна система організації навчального процесу і модульно-рейтинговий контроль знань студентів є спробою подолати накопичені в останній час недоліки в оцінюванні знань студентів.

У галузі вивчення різних методів рейтингового контролю знань досягнуто значних результатів. Аналіз спеціальної літератури засвідчує, що в методиці навчання іноземним мовам робилося багато спроб щодо вирішення проблеми організації контролю й оцінки знань студентів.

Попри проведені дослідження, проблема організації рейтингового контролю у вищій школі залишається актуальною. Це й зумовило загальну спрямованість нашого дослідження.

Контроль та оцінка знань, умінь та навичок студентів – невід'ємний структурний компонент навчального процесу. З огляду на логіку процесу навчання, він є, з одного боку, завершальним складником оволодіння певним змістовим блоком, а з іншого – важливою ланкою в системі навчальної діяльності особистості.

До прогресивних методів оцінки належить рейтинговий метод як спосіб оцінки знань, умінь і навичок. Застосування рейтингу є системою організуючою навчальний процес і активно впливатиме на його ефективність.

Рейтингова система оцінки знань студентів, що є частиною нових технологій навчання, значною мірою відповідає новим соціально-правовим умовам — на протигагу традиційній системі, і може використовуватися самостійно або бути доповненням до неї. Вона спрямована на підвищення рівня засвоєння навчальної дисципліни та стимулює самостійну роботу студентів, спонукає їх до прояву ініціативи, посилює соціально-психологічні стимули, активізує студентів на одержання заохочувальних балів.

Рейтингова система оцінки враховує всю активну діяльність студентів, пов'язану з набуттям знань, умінь та інших показників, що формують особистісні якості студентів. Оцінка, що отримується за допомогою тесту, більш диференційована. У традиційних методах оцінки використовується чотирибальна шкала («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»). Результати тестування,

завдяки особливій організації тестів, можуть бути представлені в диференційованих шкалах, що містять більше градацій оцінки. При цьому забезпечується висока точність вимірювань навчальних досягнень.

Щодо методів контролю знань, умінь та навичок, то в історії розвитку вищої школи виокремилися такі основні методи контролю знань, умінь і навичок студентів: усна перевірка, письмова, практична, тестова перевірки, співбесіда, контрольні роботи, колоквиуми, написання рефератів, семінари, самоконтроль, взаємоконтроль, лабораторні практичні роботи, курсові роботи, курсові та дипломні проекти, різні види навчальної та виробничої практик, заліки, іспити.

Світова практика широко застосовує для визначення рівня знань тестовий контроль і рейтинг, які в повному обсязі враховують усі функції педагогічного контролю.

Тестовий контроль усе більше набуває свого поширення. Сутність цього методу полягає у визначенні завдань (запитань) різних рівнів, на які або подані альтернативні відповіді або пропонується студентові доповнити відповідь, або ж її сформулювати. Можуть бути завдання для конструювання відповіді. Тестовий контроль може здійснюватися на паперовому носії або з комп'ютерним забезпеченням. Перевага цього методу полягає в тому, що за допомогою найпростіших засобів (бланків, матриць) можна отримати відповідь практично на будь-яке запитання, а недоліком є можливість вгадування правильної відповіді.

Тестовий контроль знань, умінь і навичок студентів дає змогу ефективно й об'єктивно оцінювати успішність студентів. А рейтингова система та її складові дають можливість підвищити об'єктивність, ритмічність та всебічність контролю з урахуванням індивідуальних рис студентів. Вона передбачає зміни у психології студента, який мусить працювати самостійно, ініціативно, систематично впродовж усього семестру[1, с.7].

Упровадження тестової системи поглиблює об'єктивність оцінювання навчальних досягнень студентів шляхом введення оцінювання рівня їх інтелектуального розвитку та соціальної цінності, набутих ними знань і на цій основі підвищення ефективності використання особистісно зорієнтованих технологій навчання й посилення мотиваційних можливостей європейської школи оцінювання [3; с. 4].

Тестова система оцінювання знань студентів як психодіагностична методика вимірювання й оцінювання досягнутого розвитку умінь та знань особистостей у своїй основі передбачає [5, с. 14]:

- оцінювання рівня знань і вмінь;
- визначення рівня інтелектуального розвитку;
- оцінювання рівня соціально-особистісної цінності набутих знань.

У ВНЗ під час навчального процесу здійснюються такі види контролю: вхідний (стартовий або попередній), поточний, проміжний і підсумковий.

Вхідний (стартовий або попередній) контроль проводиться для виявлення залишкових знань студентів за дисциплінами, які забезпечують вивчення нової дисципліни, що вивчається.

Після встановлення обсягу і рівня знань викладач планує організацію навчального процесу з урахуванням результатів вхідного контролю. Результат вхідного контролю не зараховується у рейтинг дисципліни, що вивчається.

Поточний контроль знань проводиться за модулями (блоками) дисципліни. Зміст модуля визначається викладачем і затверджується на засіданні кафедри.

Зміст модуля включає такі складові: назва модуля, перелік тем, перелік завдань для самостійної роботи, список літератури, завдання підсумкової модульної контрольної роботи.

Значна увага приділяється розробленню підсумкової модульної контрольної роботи (ПМКР). Ураховуючи те, що професійна діяльність майбутнього фахівця потребує не тільки знання теорії але й уміння використовувати її при розв'язанні практичних задач, у підсумкових модульних контрольних роботах пропонується використовувати такі типи завдань:

- тестові й теоретичні (усні чи письмові) завдання, спрямовані на визначення ступеня оволодіння студентом теоретичних знань, модуля;
- практичні завдання, спрямовані на визначення ступеня оволодіння студентом уміннями та навичками з модуля;
- творчі завдання, які характеризують самостійність і критичність мислення студента, здатність не лише розв'язувати проблему, але й формулювати її.

Комплексна модульна система (КМС) передбачає, що на початку вивчення кожного модуля студенти мусять ознайомитись з його змістом та вимогами до ПМКР.

Проміжний контроль включають до навчального процесу лише тоді, коли дисципліна вивчається протягом кількох семестрів, тобто він розглядається як підсумковий за семестр, але не з дисципліни.

Підсумковий контроль визначає систему і структуру знань студента загалом, він є заключним з дисципліни. У тестову контрольну роботу підсумкового контролю слід вносити питання, що стосуються всього курсу.

Поточний, проміжний і підсумковий контролі є обов'язковими для виконання, їх проводять за графіком, затвердженим кафедрою, і враховують при визначенні рейтингу[2, с.15]

У навчальному процесі доцільно застосовувати такі типи тестів, які за принципом побудови тестових запитань можна віднести до відкритої чи закритої форми. За рекомендаціями Інституту системних досліджень освіти, до тестів відкритої форми слід віднести такі, в яких передбачені вільні відповіді.

Тести закритої форми мають запропоновані відповіді, з яких обирають одну або кілька правильних.

Таким чином, на нашу думку, в умовах кредитно-модульної системи навчання можуть мати місце такі форми тестових завдань [5, с. 56]:

- відкрита форма — вільно конструйовані відповіді студентів;
- закрыта форма — запропоновані 3–5 відповідей, з яких одна або кілька є правильними.

Тести закритої форми розподіляються на кілька типів тестів, що різняться за принципом побудови запитань і відповідей:

- множинний вибір — передбачає 3–5 відповідей на тестові запитання для перевірки вміння відтворити отримані знання;
- простий множинний вибір — передбачає відповіді «так», «частково», «ні» і використовується як попередній контроль підготовки до заняття або тестування;
- альтернативні тестові завдання — передбачає наявність трьох варіантів відповіді «так», «ні», «не знаю» при перевірці знань класифікацій.

Для об'єктивної діагностики тестів і знань необхідно конструювати тести з урахуванням таких рекомендацій:

- запитання мають формулюватися стисло, чітко, просто, трактуватися однозначно і легко оцінюватися у балах;
- відповіді повинні мати свою індексацію, бути гранично стислими й розміщуватися під запитальною частиною симетрично;
- у разі відкритої форми тесту відповіді можуть бути обмежені кількістю слів;
- запропоновані відповіді на питання можуть мати елементи підказки [2, с. 35].

Розроблення тестових завдань має виконуватись викладачем з урахуванням необхідності формування у студентів ЗУН відповідно до програми дисципліни та кваліфікаційної характеристики випускника (бакалавра, магістра).

Отже, контроль рівня засвоєння і якості знань, здобутих студентами в процесі вивчення іноземних мов, а також їх розвиток та готовність до застосування цих знань на практиці й демонструє співвідношення між тим, що студент знає з програмових дисциплін, і тим, що він може знати з цих же дисциплін на певному етапі навчання. На нашу думку, це визначення характеризує важливість контролю знань, суть якого, однак, набагато глибша і функціонально значуща.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А. М. Експериментальне впровадження технології модульної організації навчання у вищій школі (на прикладі гуманітарних предметів) // Проблеми вищої школи: Наук.-метод. зб.— Вип. 79.— К.: Вища школа, 1994.
2. Берещук М. Я., Дмитрієв І. Б. Тестовий контроль та рейтингова оцінка знань студентів: Методичні рекомендації до застосування / За ред. І.Б. Дмитрієва.— Харків: ХДАМГ, 2001.— 43 с.
3. Булах І.Є., Шило І.М. Мотивація навчання і валідація оцінювання рівня знань. //Педагогіка і психологія. Вісник АПН. - 1996. - №3. - С. 125-129.
4. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посіб. / За ред. В. Г. Кременя.— Тернопіль: Богдан, 2004.— 384 с.
5. Гончаров С. М., Мошинський В. С. Вища освіта України і Болонський процес: Навч.-метод. посіб.— Рівне: НУВГП, 2005.— 145 с.

ЗМІСТ

<i>Ждан В.М., Дворник В.М., Старченко І.І., Беляєва О.М.</i> Українська медична стоматологічна академія в «ТОП-200 України»: самоаналіз динаміки зростання рейтингових показників.....	3
<i>Березнякова Н.Л., Перехода Л.О., Яременко В.Д., Друговіна В.В.</i> Конструктивізм як важливий педагогічний підхід при вивченні фармацевтичної хімії	9
<i>Берестова А.А.</i> Особливості вивчення фармацевтичної лексики на заняттях з української мови як іноземної	12
<i>Беляєва О.М.</i> Літературно-історичний коментар як методичний прийом навчання латинської мови в закладах вищої медичної освіти.....	14
<i>Беляєва О.М., Гончарова Є.Є.</i> Роль традиційних та інноваційних засобів навчання у модернізації вищої освіти	18
<i>Беляєва О.М., Шерстюк Н.О., Прийма Л.Ю.</i> Семантико-стилістичні та концептуальні особливості англійських запозичень у сучасній українській мові (на матеріалі текстів, розміщених у соціальних мережах).....	21
<i>Бицко Н.І.</i> Іменники-юкстапозити у медичній терміносистемі	25
<i>Біловол А.М., Берегова А.А., Ткаченко С.Г.</i> Кадрові й нормативно-правові аспекти в косметології	29
<i>Богиня Л.В., Вечерок О.М., Скальська С.А., Трусова Л.В.</i> Роль культурологічного та фахового аспектів у процесі адаптації іноземних громадян до навчання у ЗВО України	32
<i>Бондаренко К.І.</i> Розвиток соціальних компетенцій у викладанні іноземної мови	35
<i>Vidanova L.G., Toryanik L.A.</i> Pre-Learning of English in Proficiency for Taking Licensing Integrated Examination “Krok 1. Pharmacy” in English	40
<i>Бурдельна Г.О., Боженко А.Л.</i> Адаптація європейських тенденцій безпекознавчої освіти на засадах сталого розвитку до реалій української вищої школи	42
<i>Буря Л.В., Макаренко О.В., Білоконь С.О., Вахненко А.В., Половик О.Ю., Люлька О.М.</i> Дослідницька діяльність майбутніх лікарів в умовах глобалізації.....	44
<i>Вечерок О.М.</i> Лінгвокультурний простір країн Північної Африки	52
<i>Внукова К.В.</i> Технології реалізації елементів інноваційного навчання в процесі вивчення професійної англійської мови в немовних закладах вищої освіти	54
<i>Волкова Г.К.</i> Креативные технологии в обучении иностранному языку студентов медицинских специальностей	57
<i>Гасюк Н.І., Фастовець М.М., Жук Л.А., Калюжка О.О.</i> Формування та розвиток клінічного мислення у студентів вищих навчальних медичних закладів	61
<i>Гепенко Л.О., Нестеренко А.К., Самолисова О.В.</i> Різниця культур як проблема адаптації: Порівняльний аналіз української та інших культур.....	65
<i>Глазова С.М.</i> Комунікативний аспект дослідження пояснення в діалогічному контексті	69
<i>Гонтова Т.М., Гапоненко В.П., Мала О.С., Руденко В.П., Проскуріна К.І., Маиталер В.В., Козира С.А.</i> Викладання дисципліни «Фармацевтична	

ботаніка» здобувачам вищої освіти факультету з підготовки іноземних громадян	73
<i>Гончарова Н.А.</i> Концепт «ЖЕНЩИНА» в латиноязычной фразеологии	76
<i>Гончарова Є.Є.</i> Інноваційні методи навчання у сучасних ЗВО.....	81
<i>Гордиенко Е.В.</i> Анатомическая номерклатура как функциональная единица в системе англоязычной медицинской терминологии	83
<i>Горецька А.М., Завгородня Н.І., Нікуліна Н.О.</i> Особливості та шляхи формування іміджу викладача вищої медичної школи	88
<i>Grzybek G., Siwek S.</i> Edukacja seksualna czy samowychowanie erotyczne. Refleksja etyczna.....	92
<i>Гуцол М.І.</i> Самоконтроль студентів при вивченні латинської та іноземних мов у медичних ЗВО України	93
<i>Дащук А.М., Добржанська Є.І.</i> Питання формування професійних компетенцій у викладачів медичних ЗВО	99
<i>Дегтярьова К.В.</i> Комп'ютерна мультимедійна презентація у системі засобів навчання з української мови як іноземної	101
<i>Дерев'янченко Н.В.</i> Риси поетики масової літератури у творчості м. Уельбека	107
<i>Дюрба Д.В.</i> Ефективність використання мультимедійних програмних засобів під час викладання курсу «Латинська мова та медична термінологія».....	110
<i>Ефендієва С.М., Протовень О.П., Мелащенко М.П.</i> Ретровведення як один із напрямів підвищення якості викладання англійської мови	114
<i>Ефендієва С.М., Бугаєнко К.С., Ніколаєва Н.М.</i> Формування мотивації до вивчення іноземної мови студентами УМСА	117
<i>Ерёмкина Г.Г., Бермас Л.И.</i> Сокращения во французской медицинской терминологии.....	120
<i>Зана Л.Ю.</i> Арт-терапевтичні заходи для студентів першокурсників як адаптивний механізм подолання емоціогенних ситуацій студентського життя	121
<i>Запорожець І.В., Сидора Ю.А.</i> Особливості психолого-педагогічної взаємодії викладача вищої школи з іноземними студентами	124
<i>Звягольська І.М., Дерев'янко Т.В., Полянська В.П.</i> Шляхи підвищення навчально-пізнавальної діяльності студентів при вивченні дисципліни «Мікробіологія, вірусологія та імунологія» у вищому медичному закладі.....	125
<i>Зюзіна Л.С., Козакевич В.К., Фесенко М.Є., Гасюк Н.І., Козакевич О.Б.</i> Формування когнітивного компоненту як основи професійно-рефлексійної компетенції майбутніх лікарів-педіатрів	130
<i>Казаков Ю.М., Трибрат Т.А., Петров Є.Є., Бурмак Ю.Г., Гончарова О.О.</i> Професійна етика працівників вищого медичного навчального закладу.....	134
<i>Капитула Л.С.</i> Сопоставительный структурно-семантический анализ терминов с морфемой stoma-(stomat-) в различных языковых терминсистемах.....	136
<i>Капустник В.А., Лалименко О.С., Завгородній І.В., Літовченко О.Л.</i> Методологічні основи еколого-орієнтованого підходу до викладання медичних дисциплін у системі професійної медичної освіти.....	140
<i>Кірик Т.В.</i> Про перспективи ноолексикону у вищій школі України.....	144
<i>Количева Н.Л., Поліщук Н.М., Жеребятьєв О.С.</i> З досвіду використання	

засобів наочності при викладанні медичної мікробіології.....	150
Коломієць Б.С, Гаврильєва К.Г. Використання можливостей інформаційних технологій у навчальних цілях.....	152
Кольцова Л.В., Фесенко В.Ю. Перспективи застосування адаптивного тестування як засобу об'єктивного контролю знань, умінь і навичок студентів закладів вищої освіти.....	156
Король Т.Г. Огляд методів контролю процесу перекладу в навчанні майбутніх філологів.....	159
Корольова Н.О. Метафоричні прояви гендерних характеристик (на матеріалі романів «A Game of Thrones», «Die Herren von Winterfell» та «Das Erbe von Winterfell»)	162
Корсак К.В. Про ноонауки у прогнозуванні майбутнього.....	169
Косенко Ю.Г. Онлайн відео курс «Твій успіх» як один із методів самостійного вивчення іноземцями української мови.....	174
Костенко В.Г., Сологор І.М., Знаменська І.В. Синтаксичні особливості англomовного документа поінформованої згоди на виконання стоматологічного втручання.....	179
Кузнєцов С.В., Кучеренко О.О., Ольховська О.М., Татаркіна А.М., Жаркова Т.С. Методи педагогічного контролю на кафедрі дитячих інфекційних хвороб Харківського національного медичного університету.....	185
Кузнєцова Е.Л. Фитонимы, отражающие медицинское предназначение растений.....	190
Латогуз С.І., Латогуз Ю.І. Аналіз і діагностика стану навчального процесу на прикладі викладання дисципліни «Фізична реабілітація та спортивна медицина» студентам Харківського національного медичного університету.....	195
Левашова В.М., Алпатова О.В. Питання вибору й удосконалення методів викладання у вищій школі.....	199
Лебедь Ю.Ф. Формування культури спілкування в медичних закладах вищої освіти.....	205
Lysanets Yu.V., Bieliaieva O.M., Robinson A. Interactive Strategies in Medical Education.....	210
Лисенко Н.О., Дорошина Л.Ф., Сергієнко М.С. Використання тестів-тренажерів з ігровими елементами, розроблених на платформі MOODLE, при викладанні іноземної мови	213
Литвиненко О.О., Харитоновна Н.В. До питання вивчення та засвоєння української фармацевтичної термінології в англomовній аудиторії.....	217
Литовська О.В. Продуктивність вивчення абрєвіації в курсі латинської мови в медичних ВНЗ	222
Лозенко В.В. Тестові завдання в сучасному навчальному процесі	226
Ляшенко Л.М. Сучасні науки про появу функції мовлення у людини	230
Маджар Н.М., Савицька Т.В., Іотова І.М. Лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземної мови	236
Максименко Н.В. Реальні й віртуальні екскурсії як засіб навчання та адаптації іноземних студентів	240
Marakushyn D., Bulynina O., Isaieva I., Karmazina I., Alekseienco R. The Method of Particular Situations and its Influence on the Formation of	

Communicative Competence in Medical Students with Different Types of Functional Asymmetry	244
<i>Марковська О.В., Шапкін А.С.</i> Активізація навчально-пізнавальної діяльності лікарів-інтернів у процесі професійної підготовки	250
<i>Мещерякова І.П., Макашова О.Є.</i> Застосування конкретних ситуацій (кейс-методу) під час проведення практичних занять з медичної біології	254
<i>Мороз Г.М.</i> Упровадження інноваційних технологій у процесі професійної та практичної підготовки майбутніх лікарів і фармацевтів як фактор їхньої конкурентоспроможності	259
<i>Мороховець Г.Ю., Островська Л.Й., Пурденко Т.Й., Бичко М.В.</i> Методика використання структурно-узагальнюючих схем у навчальному процесі вищого медичного навчального закладу.....	268
<i>Morska L.</i> Pedagogical Issues of the Philosophy of Language in the Sociocultural Contexts: Language and Identity	272
<i>Наливайко О.О., Наливайко Н.А.</i> Роль індивідуальних освітніх траєкторій у сучасному «цифровому суспільстві».....	276
<i>Наместюк С.В., Рак О.М.</i> Сучасні пропозиції теорії інтертекстуальності в дослідженнях ТСО.....	280
<i>Ніколаєва О.В., Сафаргаліна-Корнілова Н.А., Кузьміна І.Ю., Шутова Н.А., Павлова О.О., Морозов О.В.</i> Особливості соціально-психологічної адаптації студентів-медиків і шляхи профілактики її порушення.....	284
<i>Nowakowski P.T.</i> Deontological Considerations on Academic Collaboration in Poland.....	287
<i>Новікова К.А.</i> Використання інтерактивних веб-технологій у навчальному процесі дисципліни «Гістологія, цитологія та ембріологія».....	294
<i>Новікова Т.А.</i> Деякі лексико-семантичні аспекти сленгу англійської мови ...	298
<i>Овчаренко Л.С., Андрієнко Т.Г., Самохін І.В., Вертегел А.О., Кряжев О.В., Шелудько Д.М.</i> Професійно-практична компетентнісна підготовка інтернів з питань надання невідкладної допомоги дітям.....	301
<i>Ольховський В.О., Губін М.В., Сокол В.К., Коновал, Н.С., Наріжна А.В.</i> Педагогічна спадщина заслуженого професора М.С. Бокаріуса.....	304
<i>Павельєва А.К., Лисанець Ю.В.</i> Interactive Techniques in Higher Education.....	308
<i>Padalka A.I., Kostenko V.G., Sheshukova O.V.</i> Some Reflections on Specificity of Dental Doctors' Post-Graduate Education	311
<i>Перекрест М.І.</i> Мовленнєво комунікативна компетентність студентів-іноземців у вищих навчальних закладах	314
<i>Петрушанко Т.О., Бублій Т.Д., Дубовая Л.І.</i> Поєднання традиційних та інноваційних методів навчання на кафедрі терапевтичної стоматології	317
<i>Piriatinska N.E., Vdovichenko V.Yu., Saprichova L.V., Borysova Y.V., Trach O.O., Klochko N.I.</i> Graphic Tests Usage as Knowledge Control Method for Medical Universities Students	320
<i>Плачинда Т.С.</i> Позитивний імідж викладача ЗВО як складова професіоналізму	321
<i>Пономарьова А.А.</i> Особливості морально-вольового самовиховання іноземних студентів перших курсів.....	324
<i>Radzishavska Ye.B., Solodovnikov A.S., Gordienko N.O., Rysovana L.M.,</i>	

<i>Grankina S.S., Shuba I.V.</i> Some Aspects of Teaching Medical Informatics at Medical Universities	328
<i>Рак О.М., Содомора П.А.</i> Традиційність суспільства в контексті змін.....	332
<i>Редько І.І., Чакмазова О.М.</i> Актуальність удосконалення якості навчання лікарів-інтернів на етапі післядипломної освіти	334
<i>Руденок В.В., Цисык А.З.</i> Из опыта работы по интеграции преподавания профессиональной терминологии на кафедрах нормальной анатомии и латинского языка Белорусского государственного медицинского университета	337
<i>Сабат Н.О.</i> Критерії відбору аудіовізуального навчального матеріалу для формування аудитивної компетентності майбутніх перекладачів.....	344
<i>Світлична Є.І.</i> Деякі зауваження щодо проблемних аспектів термінотворення та терміновживання в сучасній українській фармацевтичній термінології	348
<i>Селіхова Л.Г., Борзих О.А., Лавренко А.В., Авраменко Я.М., Коломієць Г.О., Кайдашев І.П.</i> Види, засоби, форми й методи педагогічного контролю у вищій школі	351
<i>Семенова Л.В.</i> Особливості перекладу наукових текстів за фахом у фармацевтичних ЗВО	353
<i>Середа Н.А.</i> Культурно-маркована лексика в мові оригіналу й перекладу....	358
<i>Сидоренко О.В., Пряхін О.Р., Денисенко О.М.</i> Шляхи формування комунікаційних компетентностей у студентів ЗВО медичного профілю.....	364
<i>Синиця В.Г., Беляєва О.М.</i> Суфіксальний словотвір у латинській правознавчій термінології.....	368
<i>Syrova G.O., Kozub S.M., Lukianova L.V., Kozub P.A.</i> Improvement of Forms and Methods of Teaching in Higher Education	372
<i>Sirova G.O., Petyunina V.M., Kalinenko O.S.</i> Experience of the Application of Pedagogical Control as a Way of Diagnosing the Effectiveness of Students' Academic Activity at the Department of Medical and Bioorganic Chemistry at KHNMU.....	376
<i>Скорбач Т. В., Калініченко О. В., Самолисова О. В.</i> Професійно-зорієнтовані заняття з української мови в медичних ЗВО.....	380
<i>Скрипник Ю.С., Олексієнко А.В.</i> Номінативне поле концепту MORBUS у латинській мові	382
<i>Скуратова Т.Ф.</i> Использование клинической терминологии в профессиональном языке медиков	387
<i>Slipchenko L.B.</i> Practical Suggestions for Speaking Skills: Peculiarities of Teaching and Learning Processes	388
<i>Сологор І.М., Костенко В.Г.</i> Особливості організації самостійної роботи студентів при вивченні іноземної мови за професійним спрямуванням	393
<i>Таран С.Г., Перехода Л.О., Таран К.А., Сич І.А.</i> Інтеграція знань у процесі підготовки фахівців у галузі фармації на прикладі викладання фармацевтичної хімії	396
<i>Тихонова Л.М.</i> Аспекты лингвокультурологии и антропологии цветового символа верности, постоянства и расположения	399
<i>Уваркіна О.В., Хлебас С.В.</i> Лідерство – потенціал сучасного лікаря	404
<i>Федько О.Ю.</i> Використання ігрових технологій навчання при викладанні української мови як іноземної: Практичний аспект	408

Фоміна Л.В., Шейко А.О. Формування навичок самоконтролю у студентів..	412
Фролова Т.В., Терещенкова І.І., Стенкова Н.Ф., Сіняєва І.Р., Атаманова О.В., Кононенко О.В., Барчан Г.С. Структурно-логічні схеми як засіб орієнтовної основи дій студентів під час вивчення пропедевтики педіатрії	414
Цвіренко С.М., Похилько В.І., Чернявська Ю.І., Соловйова Г.О., Жук Л.А. Деонтологічні питання та особливості їх висвітлення при підготовці лікаря-педіатра в сучасних умовах.....	418
Цисык А.З. Латинская терминология в последнем издании Международной гистологической номенклатуры.....	423
Чаленко Н.М., Тюнова А.І., Копотєва Н.В. Форми та принципи реалізації інтерактивних технологій для формування професійних навичок у майбутніх спеціалістів.....	430
Чернобай Л.В., Васильєва О.В., Ващук М.А., Сокол О.М., Маслова Н.М., Зеленська А.М. Інтернаціоналізація викладання дисципліни «Фізіологія» у сучасних умовах підготовки студентів-медиків Харківського національного медичного університету.....	433
Чернюх Н.Б. Лінгвальні засоби вираження емоцій у римській наративній прозі (на матеріалі роману Петронія «Сатирикон»).....	436
Шемчук О.А., Берестова В.В., Тюкіна В.М. Методи педагогічного контролю при викладанні дисципліни «Ботаніка» при підготовці молодших спеціалістів.....	441
Шенгер С.В., Кириченко М.П., Дунаєва О.В., Гончарова А.В., Пандикідіс Н.І. Урахування провідного типу сприйняття інформації студентами у процесі викладання фізіології у медичному університеті.....	444
Щербина М.О., Бородай І.С., Скорбач О.І. Роль використання інноваційних технологій у освіті майбутніх лікарів.....	448
Щербина О.В. Тестова система оцінки знань студентів як один із методів сучасної технології навчання під час вивчення іноземних мов.....	450